

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖЖІ

Збірник матеріалів
III Міжнародної науково-практичної конференції

15-16 травня 2025 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
педагогічний факультет, кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

у партнерстві з:

Творчою навчально-науковою лабораторією «Гірська школа Українських Карпат»
Центром інноваційних освітніх технологій «PNU Eco-System»
Науково-дослідною лабораторією «Історії та методології психології»
Коломийським навчально-науковим інститутом Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Інститутом педагогіки Вроцлавського університету (м. Вроцлав, Республіка Польща)
кафедрою соціальної педагогіки Університету Марії К'юрі-Скłodовської в Любліні (Республіка Польща)
Державною академією прикладних наук в Кошаліні (Республіка Польща)
Університетом HONSCHULE (м. Кобленц, Німеччина)
Інститутом формування характеру (штат Техас, США)
Варненським Університетом Менеджменту (Болгарія)
Університетом Тушіа (Вітербо, Італія)
Закарпатським угорським інститутом імені Ференца Ракоці II
Комунальним закладом «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
Луганським національним університетом імені Тараса Шевченка (м. Полтава, Україна)
Львівським національним університетом імені Івана Франка
Ніжинським державним університетом імені Миколи Гоголя
Полтавським національним педагогічним університетом імені В. Г. Короленка
Українським державним університетом імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)
Хмельницькою гуманітарно-педагогічною академією
Черкаським державним технологічним університетом
Івано-Франківським фаховим коледжем Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Коломийським педагогічним фаховим коледжем Івано-Франківської обласної ради
Педагогічним фаховим коледжем Львівського національного університету імені Івана Франка
Чортківським гуманітарно-педагогічним фаховим коледжем імені Олександра Барвінського

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖЖІ

збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції
з нагоди Міжнародного дня сім'ї
та 20-річчя створення кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

15-16 травня 2025 року

Івано-Франківськ
НАІР
2025

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Pedagogical Faculty, Department of Social Pedagogy and Social Work

in partnership with:

Creative Educational and Scientific Laboratory «Mountain School of the Ukrainian Carpathians»
Center for Innovative Educational Technologies «PNU Eco-System»
Research Laboratory «History and Methodology of Psychology»
Kolomyia Educational and Scientific Institute of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
The Institute of Pedagogy of the University of Wroclaw (Wroclaw, Republic of Poland)
The Department of Social Pedagogy of the Marie Curie-Sklodowska University in Lublin (Republic of Poland)
The State Academy of Applied Sciences in Koszalin (Republic of Poland)
HOHSCHULE University (Koblenz, Germany)
Institute for Character Formation (Texas, USA)
Varna University of Management (Bulgaria)
Tuscia University (Viterbo, Italy)
Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rákóczi II
Communal institution «Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council
Luhansk National University named after Taras Shevchenko (Poltava, Ukraine)
Ivan Franko National University of Lviv
Mykola Gogol State University of Nizhyn
V. G. Korolenko National Pedagogical University of Poltava
Mykhailo Dragomanov National University (Kyiv, Ukraine)
Khmelnyskyi Academy of Humanities and Pedagogy
Cherkasy State Technological University
Ivano-Frankivsk Professional College of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Kolomyia Pedagogical College of the Ivano-Frankivsk Regional Council
Pedagogical College of Ivan Franko National University of Lviv
Chortkiv Humanitarian and Pedagogical College named after Oleksandr Barvinsky

CURRENT TRENDS OF SOCIAL WORK DEVELOPMENT IN UKRAINE AND ABROAD

a collection of conference materials,
collection of materials from the III International Scientific and Practical Conference
on the occasion of International Family Day
and the 20th anniversary of the creation of the Department of Social Pedagogy and
Social Work

May 15-16, 2025

Ivano-Frankivsk
HAIP
2025

*Рекомендовано до друку вченою радою педагогічного факультету
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
(протокол № 12 від 19 червня 2025 р.)*

Рецензенти:

Корнят В. С. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка

Казакова Н. В. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Редакційна колегія:

Михайлишин Г. Й. – доктор філософських наук, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Зозуляк-Случик Р. В. – доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Сабат Н. В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Сабат Н. І. – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди Міжнародного дня сім'ї та 20-річчя створення кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, м. Івано-Франківськ, 15–16 травня 2025 р. / за ред. Г. Й. Михайлишин, Р. В. Зозуляк-Случик; упоряд. : Н. В. Сабат, Н. І. Сабат. Івано-Франківськ : НАІР, 2025. 402 с.

ISBN 978-617-8768-12-6

До збірника увійшли тези доповідей та повідомлень учасників III Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі». У роботах розглянуто питання сучасної сім'ї в контексті викликів російсько-української війни (2014 – 2025); розвитку соціальних послуг і сервісів в Україні та зарубіжжі; роботи соціальних працівників у контексті викликів російсько-української війни, у т.ч. у сфері підтримки ментального здоров'я; методики і технології соціально-педагогічної діяльності; основних напрямів підготовки фахівця в умовах суспільних реформ; ролі соціальної роботи в повоєнній відбудові України.

Збірник адресовано науково-педагогічним та педагогічним працівникам, психологам, соціальним педагогам/працівникам та всім, хто зацікавлений у розвитку соціальної роботи.

Матеріали розміщено в авторській редакції. Відповідальність за зміст матеріалів, їхню відповідність вимогам чинного правопису і достовірність фактів та статистичних даних несуть автори.

ISBN 978-617-8768-12-6

© ПНУ, 2025

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Інна ЧЕРВІНСЬКА,

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри початкової освіти,*

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

МЕДІАСОЦІАЛІЗАЦІЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ: ВИКЛИКИ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Проблема медіасоціалізації зростаючої особистості набуває особливої актуальності в зв'язку з воєнними подіями, які відбувається на теренах нашої країни.

Процес соціалізації є надзвичайно важливим у становленні та розвитку особистості. Особливої неоднозначності він набуває у період воєнного стану та війни в Україні, які внесли суттєві зміни у загальний уклад життєдіяльності українців, сприяли іншому усвідомленню сутності незворотності деяких подій та явищ, які відбуваються поруч, активними учасниками яких стають й здобувачі освіти.

Такі трансформації в соціумі сприяють визначенню нових критеріїв та норм соціалізації особистості, що призводить до переоцінки цінностей, правил співжиття та поведінки, увиразненню показників успішності/неуспішності, перегляду ставлення молодих людей до історії, культури традиції, веде до заміни вибору способів самореалізації. Зазначене в комплексі визначає потребу перегляду традиційних уявлень про процес соціалізації зростаючої особистості під впливом соціальних мереж та засобів масової інформації.

Адже сьогодні особистість з раннього віку знаходиться на перехресті сфер впливу різноманітних видів медіа та соціальних мереж, де суттєво збільшився об'єм інформації та швидкість її поширення в медіапросторі.

Медіасоціалізація зростаючої особистості – це процес, в якому молода людина формує свої цінності, переконання, норми поведінки під впливом різних медіаресурсів. Цей неоднозначний процес є складовою компонентою загальної соціалізації до якої входять засвоєння норм, ролей, культурних практик, формування ставлення до навколишнього світу через медіаконтент, який споживає, ретранслює чи створює особистість.

Як наголошує О. Коломієць, «соціалізація є важливим процесом становлення особистості, що тією чи іншою мірою залежить від особливостей суспільства, в якому та розвивається. Зміни і трансформації в соціумі призводять до визначення нових критеріїв соціалізації, формування нових норм поведінки та показників самореалізації» [1]. Адже на сьогодні соціальні мережі стали не лише майданчиком для комунікації, а й одним із найпотужніших інструментів соціалізації молоді. Ми маємо справу з новим, безпрецедентним феноменом –

медіасоціалізацією, коли формування соціальних норм, цінностей, ідентичностей та навіть поведінки, відбувається під впливом цифрових медіа.

Медіасоціалізація – це процес формування особистості, її соціальних ролей, норм, цінностей, моделей поведінки через вплив медіа, зокрема соціальних мереж, цифрового контенту, інформаційних платформ.

Відтак, це не просто отримання інформації – це засвоєння соціального досвіду через екран, контент, взаємодію з іншими користувачами. Тому що здебільшого медіасоціалізація молоді відбувається через:

- соціальні мережі (Instagram, TikTok, Telegram, YouTube). У спільнотах соціальних мереж учнівська молодь дізнається, «що прийнято», «що модно», а що «засуджується» однолітками. І це має надзвичайно важливе значення для більшості молодих людей;

- через віртуальні спільноти – формується почуття приналежності до певної групи (фан-клуби, ідеологічні рухи, онлайн-курси);

- через модних топових блогерів та інфлюенсерів – молоді люди копіюють стилі життя, мову, звички, погляди на політику, культуру, гендерні стереотипи тощо;

- через інформаційний контент – новини, меми, інтерв'ю, реакції молодіжних спільнот – все певним чином впливає на формування уявлень про реальність, про події, про людей, які живуть поруч;

- через інструменти зворотного зв'язку – лайки, коментарі, репости стають соціальними «підказками», маркерами прийняття, або ж несхвалення групами, речами, що схвалюється чи засуджується.

Соціалізація як один з важливих пріоритетних механізмів передачі знань, досвіду, норм та правил поведінки, культурних кодів, які передаються від одного покоління до іншого, завжди відігравала важливу роль у всебічному розвитку особистості. У процесі зростання особистості відбувається інформаційний обмін, який наповнює цей неоднозначний процес певними сенсами, ідеями, уявленнями, образами, установками. Варто зазначити, що цей процес занурення особистості в інформаційний медіапростір соціальних мереж значно прискорився і розпочинаються значно раніше, а нові медіа й нові соціальні мережі виступають каталізаторами соціальних змін та суспільних трансформацій. Під час соціалізації молоді під впливом медіа проходять медіасоціалізацію.

Аналізуючи вплив сучасних медіазасобів на соціалізацію зростаючої особистості, науковці, педагоги-практики відзначають як позитивну, так і негативну сторони цього процесу, визначаючи характер медіапростору, цілі і завдання його формування, популярність тих чи інших соціальних мереж у молодіжному середовищі та значимість їх впливу на формування світогляду та ціннісних установок молодих людей. Відтак до позитивних сторін медіасоціалізації відносимо:

- швидкий доступ до інформації через яку молодь легко дізнається про світ, події, новітні знання;

- можливість самовираження кожної зростаючої особистості через створення відповідного контенту, уміння успішно вести блог, презентувати себе світу;
- формування глобальної ідентичності шляхом налагодження контактів з однолітками по всьому світу, проведення міжкультурних обмінів;
- підтримку вразливих груп у соціальних мережах, відкриті можливості для пошуку однодумців, можливості отримати психологічну підтримку, приєднатися до спільноти за інтересами;
- можливість здобувати освіту через різні цифрові платформи. Сучасна молодь активно навчається дистанційно, опановує нові цифрові навички.

Проте варто зазначити, що медіа – це лише один з багатьох шляхів соціалізації особистості, який за сучасних реалій розвитку медіапростору слугує дієвим інструментом соціалізації. Чи є цей інструмент позитивним чи навпаки – негативним – залежить від того в чийх руках, або хто використовує цей інструмент соціалізації. Молодь здебільшого сприймає медіапростір як площину для самореалізації.

Самореалізації зростаючої особистості в медійному просторі сприяє її віртуальність, гейміфікація, перенесення чи набуття досвіду, ілюзорність кордонів і майже повна відсутність контролю від батьків чи педагогів. Саме ці характеристики медіапростору асоціюються у молоді з такими поняттями як «свобода», «вільний вибір форми спілкування», «необмеженість» у виборі одягу чи стилю поведінки, як варіанти особистісного самовираження [2].

Також варто акцентувати увагу на те, що молоді люди щоденно зустрічаються з низкою небезпечних речей в Інтернеті. Групи в соціальних мережах, комп'ютерні ігри, які поступово витісняють традиційні види дозвілля, фільми, музику, реальні почуття і стосунки, весь матеріальний світ – все це конструюється молоддю людиною з фрагментів, що існують для неї у цифровому форматі. Медіасоціалізація є сучасним модусом соціалізації особистості. У умовах війни вона стає простором стику реальності, травм та національної консолідації. Завдання науки та освіти – навчити молодь бути медіаграмотною, критичною та емоційно стійкою.

Список використаних джерел

1. Коломієць О. Г. Медіасоціалізація молоді в сучасному медіапросторі *Інформаційні технології в освіті*. 2018. № 4 (37). С. 64–76. DOI: 10.14308/ite000681.
2. Червінська І. Б. Медіапростір гірської школи: змістове наповнення та соціокультурна трансформація. *Гірська школа українських Карпат*. 2018. № 18. С. 85–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gasuk_2018_18_19

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 1
Сучасна сім'я в контексті викликів російсько-української війни
(2014 – 2025)

Зоряна БАРАНЕЦЬКА,
викладачка Івано-Франківського фахового коледжу
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Вікторія СИДОРІВ,
студентка III курсу спеціальності 013 «Початкова освіта»,
Івано-Франківський фаховий коледж
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

СТИЛІ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА
ФОРМУВАННЯ ХАРАКТЕРУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Формування характеру дитини – складний (особливо в час війни) і багатогранний процес, який значною мірою залежить від умов виховання в сім'ї. Період молодшого шкільного віку є важливим етапом у формуванні характеру. У цей час закладаються моральні цінності, навички самоконтролю, взаємодії з оточенням. Одним з ключових чинників, що впливає на цей процес, є стиль батьківського виховання, який безпосередньо має вплив на формування самооцінки дитини, на її ставлення до себе та інших людей, соціалізації та адаптації до суспільних умов. Саме від того, як батьки спілкуються з дитиною, які ставлять вимоги, наскільки підтримують її ініціативу чи, навпаки, обмежують, залежить становлення внутрішнього світу дитини. Тому особливої актуальності набуває вивчення впливу стилів батьківського виховання на формування характеру молодшого школяра.

Аналіз наукових джерел свідчить, що проблема батьківського виховання була і є предметом вивчення багатьох науковців, зокрема: В. Заслуженюк, В. Семиченко, Г. Бевз, Г. Федоришин, Л. Орбан-Лембрик, Н. Берегова, П. Федорчук, С. Литвин-Кіндратюк, Т. Титаренко та ін.

Мета статті: розкрити та проаналізувати вплив стилів батьківського виховання на формування характеру дитини молодшого шкільного віку.

Дитину виховує все те, що її оточує. Сім'я є першим соціальним інститутом, яка закладає підґрунтя формування характеру особистості дитини. Саме в родині дитина засвоює зразки поведінки, моральні цінності, соціальний досвід. Варто відзначити, що результативність виховного впливу є неможливою без поваги, любові, розуміння, підтримки, врахування індивідуальних та вікових особливостей розвитку дитини, її інтересів та потреб тощо.

Виховання – цілеспрямований та організований процес формування особистості [3, с. 3].

Стилі сімейного виховання можуть формуватися під впливом різних чинників. Перш за все це індивідуально-психологічні особливості батьків: зокрема їхній характер і темперамент, що зумовлюють поведінку, діяльність.

У процесі близьких взаємин із матір'ю, батьком, братами, сестрами, дідусями, бабусями та іншими родичами у дитини з перших днів життя формується структура її особистості [1, с. 11].

Розрізняють три види стилів виховання: демократичний, авторитарний та ліберальний. *Демократичний стиль батьківського виховання* – це підхід, при якому батьки поєднують вимогливість із підтримкою, встановлюють чіткі правила, враховують думку дитини, дають можливість робити власний вибір але пояснюючи при цьому можливі наслідки. Методами виховання є: поради, рекомендації, прохання, заохочення, пояснення тощо. Для дітей, вихованих у подібних родин, характерні: ініціативність, комунікабельність, цілеспрямованість, упевненість в собі, уміння самостійно приймати рішення і відповідати за свої вчинки [1, с. 12].

Авторитарний стиль батьківського виховання – це підхід, при якому батьки виявляють високий рівень вимогливості, надміру контролюють дитину, вирішують все за дитину, не враховують її інтереси та бажання. Методами виховання як правило є: накази, вимоги, прохання, контроль. Результатом виховання дитини в такій сім'ї можлива низька самооцінка, невпевненість у собі, безініціативність, замкнутість.

При *ліберальному стилі виховання* батьки здебільшого обирають тактику невтручання, відсутністю активної участі у процесі виховання дитини. При такому стилі виховання як правило домінують дистанційні відносини, відчуженість, недовіра тощо.

Варто зазначити, що вибір стилю батьківського виховання у значній мірі залежить від виховання, педагогічної культури самих батьків, їх моральних цінностей та норм поведінки, усвідомлення відповідальності за своїх дітей.

Значний вплив на формування характеру дитини молодшого шкільного віку має гіпоопіка та гіперопіка. *Гіпоопіка* – стиль, який характеризується недостатньою увагою, емоційною підтримкою та піклуванням про дитину. Діти, при такому стилі виховання часто відчують себе покинутими або непотрібними, їх взаємодія з однолітками та дорослими може викликати труднощі. *Гіперопіка* (надмірна опіка). Даний стиль виховання характеризується підвищеним піклуванням та бажанням все зробити за дитину. Надмірний контроль призводять до втрати самостійності та підвищеної тривожності дитини, страх приймати власні рішення, таким чином вона може бути не готова до щоденних життєвих викликів, що може ускладнити адаптацію в суспільстві та подальших сходинках життя.

Зазначимо, що баланс між увагою, контролем, підтримкою та розумінням є ключовим для гармонійного розвитку особистості.

На формування характеру молодшого школяра впливає низка чинників, які необхідно брати до уваги. Вплив стилів батьківського виховання є незаперечними. Гармонійні взаємовідносини, гуманне та толерантне ставлення

до дитини, врахування інтересів, потреб, особистий приклад батьків, щоденне безпосереднє спілкування, чуйність і доброта є для дитини незамінним прикладом для наслідування і позитивним впливом на формування характеру.

Список використаних джерел

1. Берегова Н., Федорчук П. Вплив сімейного виховання на формування особистості дитини. *Вісник Львівського університету*. Серія психологічні науки. 2020. Вип. 6. С. 10–15. URL: <https://surl.li/rklftl> (дата звернення: 27.03.2025).
2. Бондарчук О. Й. Психологія сім'ї. Харків : НУА, 2018. 364 с.
3. Словник термінів і понять з дисциплін «Загальні основи педагогіки» та «Дидактики» для студентів денної та заочної форми навчання спеціальності «Початкова освіта» / уклад. К. І. Гоцуляк. Івано-Франківськ : ЛІК, 2018. 34 с.

Людмила БЕРЕЗОВСЬКА,
*докторка педагогічних наук, професорка,
завідувачка кафедри теорії та методики дошкільної освіти,
Університет Ушинського
(м. Одеса, Україна)*

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ БАТЬКІВ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Модернізація системи дошкільної освіти спрямована на всебічний розвиток дитини як особистості, здатної адаптуватися до умов сучасного суспільства, усвідомлювати соціокультурні зміни та бути готовою до активної участі в житті суспільства. Сім'я, як первинна ланка соціалізації, відіграє важливу роль у становленні особистості дитини, впливаючи на формування її світогляду та базових життєвих орієнтирів. Батьки є першими вихователями, які визначають напрям розвитку дитини, її цінності та поведінкові моделі через щоденну взаємодію і власний приклад. Рівень ефективності впливу батьків на розвиток дитини значною мірою залежить від рівня загальної освіти та педагогічної компетентності батьків, що включає володіння знаннями з психології, педагогіки, фізіології дитини. Важливим аспектом є здатність батьків інтегрувати ці знання в повсякденне спілкування та виховання, що сприяє формуванню позитивних рис особистості дитини, забезпечує її всебічний та гармонійний розвиток.

Проблема формування педагогічної культури батьків досліджувалася ученими в різних напрямках: організаційно-методичні засади педагогічної просвіти та самоосвіти батьків (С. Івасішина, О. Добош, І. Дубінець та ін.); особливості соціально-педагогічної роботи із сім'єю (Т. Алексеєнко, В. Безлюдна, Л. Канішевська, В. Оржеховська, Т. Федорченко та ін.); культура родинних взаємин (Л. Гончар, В. Костів, І. Кулик, І. Сіданіч та ін.); формування усвідомленого батьківства (Т. Алексеєнко, І. Деснова, А. Кузьмінський, І. Кульчицька, В. Омеляненко, Є. Сорокіна, І. Цимбалюк та ін.).

У контексті дослідження важливим є з'ясування сутності поняття «культура».

У науково-довідниковій літературі поняття «культура» трактується неоднозначно та охоплює різноманітні аспекти людського буття. Зокрема, як особливий спосіб організації і розвитку людської діяльності, який виявляється в її процесах, результатах, продуктах праці, соціальних цінностях, нормах, соціальних інститутах, а також у системі взаємин людей із природою, собою та між собою; сукупність методів і прийомів людської діяльності, які набувають предметної форми та передаються наступним поколінням; активна творча діяльність людей, спрямована на освоєння світу, у процесі якої створюються, зберігаються, розподіляються, обмінюються та споживаються матеріальні й духовні цінності [3].

За Н. Семеновою, педагогічна культура батьків – це показник їхньої освіченості та виховної компетентності, який демонструє, наскільки вони здатні ефективно реалізовувати виховні функції як у родинному, так і в соціальному середовищі. Така культура формується під впливом різноманітних чинників, зокрема індивідуальних особливостей, рівня загальної та спеціальної освіти, професійної діяльності, життєвого досвіду [4].

В. Буряк трактує феномен «педагогічна культура» як інтегративну характеристику педагогічного процесу, що включає як практичну діяльність людей, спрямовану на передавання соціального досвіду, так і її результати, які фіксуються у формі знань, умінь, навичок і відповідних соціальних інституцій, через які відбувається передання цього досвіду від покоління до покоління [1].

С. Воронова розглядає педагогічну культуру батьків як цілісну систему, що охоплює педагогічні знання, а також педагогічну й психологічну компетентність, спрямовані на ефективне виховання та всебічний розвиток дитини [2].

У наукових дослідженнях І. Сідач педагогічна культура батьків розглядається як важливий компонент загальної культури особистості, що акумулює досвід родинного виховання, накопичений попередніми поколіннями. Означений феномен розглядається ученою як інтегративне утворення, що проявляється в усвідомленні батьками своєї відповідальності за виховання дитини, у ставленні до неї, оцінюванні її поведінки, виховній діяльності та спілкуванні, налагодженні співпраці з соціальними інститутами, зокрема, закладом дошкільної освіти [5].

У дослідженні під педагогічною культурою батьків розуміємо інтегративну якість особистості, що виявляється у сформованості ціннісно-смыслових установок, педагогічної рефлексії, теоретико-практичної обізнаності у сфері виховання, здатності до конструктивної взаємодії з дитиною та вихователями закладу дошкільної освіти, створенні сприятливого розвивального середовища для всебічного становлення та розвитку особистості дитини.

Результатом формування педагогічної культури є батьківська відповідальність, яка, за визначенням І. Цимбалюк, складається з кількох компонентів: мотиваційного, когнітивного та поведінкового. Мотиваційний компонент охоплює моральну свідомість, емоційну зрілість, ціннісні орієнтації,

любов до дітей, психологічну готовність виконувати батьківські обов'язки. Когнітивний компонент включає уявлення батьків про розвиток дитини, їхні погляди на методи виховання, розуміння значущості дошкільного періоду для формування особистості, усвідомлення впливу власних дій на розвиток дитини та рівень психолого-педагогічних знань. Поведінковий компонент передбачає взаємодію з дитиною, виховний стиль, тип виховання, ставлення до дитини з урахуванням її потреб та індивідуальних особливостей, а також гармонізацію сімейних відносин. Учена наголошує, що діяльність педагогів повинна включати формування педагогічної просвіти батьків, що сприятиме розвитку зазначених компонентів батьківської відповідальності [6]. Важливо зазначити, що на успіх і результат формування педагогічної культури батьків значний вплив мають особистісні якості та авторитет педагога, його професійні компетенції та комунікативні здібності.

Опитування, проведене в межах дослідження серед вихователів закладів дошкільної освіти Одеської області (45 респондентів), щодо їхнього ставлення до формування педагогічної культури батьків засвідчило, що більшість із них вважають цей напрям роботи надзвичайно важливим і актуальним у сучасних умовах. Так, 85% опитаних педагогів зазначили, що педагогічна обізнаність батьків позитивно впливає на розвиток дитини, забезпечує єдність підходів у вихованні та сприяє створенню партнерських взаємин між родиною та закладом дошкільної освіти. Також було зазначено, що батьки потребують доступної, зрозумілої та практико-орієнтованої інформації щодо особливостей розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку. Водночас частина респондентів (25,7%) вказала на певні труднощі у налагодженні ефективної взаємодії з родинами, зокрема через низький рівень зацікавленості окремих батьків, обмежений час або недостатню мотивацію до участі в педагогічно-просвітницьких заходах.

У зв'язку з актуальністю проблеми ефективної взаємодії закладу дошкільної освіти з сім'єю, здобувачам спеціальності А2 «Дошкільна освіта» Університету Ушинського було запропоновано вибірккову освітню компоненту «Теорія та методика співпраці закладів дошкільної освіти з родинами». Метою навчальної дисципліни є формування у майбутніх вихователів теоретичних знань та практичної підготовленості для організації ефективної взаємодії з батьками дітей. Основними завданнями курсу є розвиток уміння майбутніх педагогів проєктувати систему роботи з родинами, опановувати різноманітні форми та методи співпраці, формування особистісно-професійних якостей, необхідних для налагодження конструктивної взаємодії між закладом дошкільної освіти та родиною.

У процесі вивчення навчальної дисципліни студенти здобувають знання щодо актуальних тенденцій розвитку сім'ї як важливого соціального інституту, оволодівають сучасними підходами до визначення стратегії взаємодії між закладом дошкільної освіти та родиною, знайомляться з нормативними аспектами прав і обов'язків батьків у процесі виховання дітей, опановують принципи ефективної організації співпраці з батьками, формування їхньої

педагогічної культури та впровадження педагогіки партнерства в освітній процес. Особлива увага приділяється розвитку в здобувачів освіти здатності налагоджувати конструктивний діалог з батьками, враховувати їхні потреби, інтереси, життєвий досвід. Вивчення навчальної дисципліни спрямоване на розвиток у майбутніх вихователів практичних навичок організації психолого-педагогічного супроводу родин, уміння проєктувати індивідуальні та групові форми співпраці з батьками, ефективно застосовувати сучасні інтерактивні методи і технології партнерської взаємодії.

Така підготовка забезпечує формування у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти здатності враховувати індивідуальні потреби сімей, залучати батьків до освітнього процесу, налагоджувати партнерську взаємодію між педагогами та родинами, підвищувати педагогічну культуру батьків, створювати позитивний мікроклімат в освітньому середовищі на засадах гуманізму і співпраці.

Список використаних джерел

1. Буряк В. К. Педагогічна культура: теоретико-методологічний аспект. Київ : Деміур, 2005. 232 с.
2. Воронова С. Педагогічна культура батьків: виклики та шляхи формування. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Випуск 3 (132). Одеса, 2020. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/punpu_2020_3_4%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/punpu_2020_3_4%20(1).pdf)
3. Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика : словник / М. П. Вовк, Ю. В. Грищенко, С. О. Соломаха, Н. О. Філіпчук, С. В. Ходаківська; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ, 2021. 312 с.
4. Семенова Н., Сільчук А. Формування педагогічної культури батьків як основа взаємодії дошкільного навчального закладу та сім'ї. *Гірська школа українських Карпат*. 2016. № 14. С. 114–118.
5. Сідач І. Культура взаємин батьків та дітей, її суть та зміст. *Освіта й управління*. 2003. № 4. С. 102–109.
6. Цимбалюк І. Психологічні аспекти педагогічної культури батьків. *Вісник кафедри педагогіки, психології та корекційної освіти*. Вип. 21. Рівне, 2017. С. 4–12.

Олена ГОМОНЮК,

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри психології та педагогіки,
Хмельницький національний університет
(м. Хмельницький, Україна)*

Інна КОВАЛЬЧУК,

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри педагогіки та соціальної роботи,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)*

ЗНАЧЕННЯ СІМ'Ї В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну в лютому 2022 року стало не лише збройною агресією, а й ударом по всіх сферах життя суспільства, зокрема по інституту сім'ї. Адже, за умов втрат, евакуацій, руйнувань і загального відчуття небезпеки сім'я постає як головне середовище збереження людяності, стійкості, єдності. Саме вона забезпечує духовну опору в умовах турбулентності та страху.

Питання функціонування сім'ї в умовах війни було предметом вивчення зарубіжних та вітчизняних науковців. Добре відомими є роботи американських дослідників: Дж. Шваба), Дж. Айса, К. Раймера вони звертають увагу на те, що війни ХХ ст. негативно впливали на функціонування сім'ї. Особливо відчутним був вплив війни, на думку науковців на психологічну та репродуктивну функції сім'ї [7]. Серед вітчизняних вчених доцільно звернути увагу на роботи О. Алексєєвої, яка досліджувала соціально-правові проблеми суб'єктів сімейних відносин в Україні під час війни [1]. Мають наукову цінність дослідження Л. Слюсар. Науковиця доводить, що російсько-українська війна негативно позначилася на демографічній ситуації в державі; зачепила основні функції сім'ї [5]. Гострі проблеми материнства і дитинства були предметом вивчення М. Лугової. Вона науково довела, що війна негативно позначилася на дитинстві та материнстві [3]. Дослідниці Г. Михайлишин, М. Довга вивчали проблеми соціального супроводу сімей з дітьми, які постраждали в період воєнного стану на території України [4]. Важливу проблему переживання втрати воїна членами сім'ї загиблого підіймали у своїх працях А. Парасей-Гочер, В. Зуйков [6]. Їхня наукова робота доводить, що війна негативно позначилася на функціонуванні українських родин. Спричинила потребу обирати новий спосіб життя та адаптуватися до нових умов існування в умовах воєнного стану. Таким чином, як переконують науковці війна зачепила практично усі сфери функціонування сім'ї та спричинила регрес у розвитку цього соціального інституту.

З огляду на зазначене, в умовах складних соціальних проблем, що виникли в результаті війни і негативно позначилися на функціонуванні сім'ї, вважаємо за доцільне підкреслити важливість та цінність сім'ї для розвитку громадянського суспільства в Україні.

Як переконують дослідження О. Вишневського, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, І. Трубавіної, сім'я є джерелом емоційної та психологічної стабільності людини. Однією з ключових функцій сім'ї у воєнний період є забезпечення емоційної підтримки її членам. Адже війна спричиняє глибокі психоемоційні травми: втрату близьких, переживання бойових дій, вимушену міграцію. У таких умовах сім'я стає першим і найважливішим середовищем психологічної реабілітації, де відбувається зцілення через любов, співпереживання та турботу.

Водночас сім'я є середовищем збереження національної ідентичності. Війна росії проти України – це також війна за ідентичність. У цьому контексті українська сім'я виконує важливу місію – збереження мови, традицій, пам'яті, національної гідності. Саме в родинному колі формується розуміння своєї приналежності до українського народу, передаються історії опору, стійкості, героїзму. О. Кузнецова підкреслює, що «фундаментом національно-патріотичного виховання та процесу виховання національної ідентичності має стати постійний діалог як між усіма членами суспільства, що проживають на території нашої держави, так і в сімейному колі, що буде проголошувати об'єднання української нації та створення сприятливих умов для її процвітання та розвитку у майбутньому» [2, с. 48].

Здавна сім'я виконувала виховну і соціалізуючу функції. Діти в умовах війни часто переживають травмуючі події: втрату батьків, переміщення, зміну шкіл, страх. І. Трубавіна, звертає увагу, що в таких умовах сім'я залишається головним осередком їхньої соціалізації, формування цінностей, життєвих орієнтирів. Батьки відіграють роль моральних авторитетів, які закладають у дітей основи відповідальності, гідності, любові до Батьківщини.

Зазначимо, що війна сприяє відродженню глибоких родинних зв'язків і почуття відповідальності за близьких. У складні часи родичі мобілізуються для взаємопідтримки: допомагають з евакуацією, надають житло, фінансову допомогу, доглядають за дітьми чи людьми похилого віку. Родинна солідарність переростає у ширше поняття – солідарність нації.

Як звертають увагу А. Парасей-Гочер, В. Зуйков, сім'я підтримує воїнів на передовій не лише морально, а й матеріально: збирає кошти, готує передачі, бере участь у волонтерських ініціативах. Мотивація військових часто пов'язана з бажанням захистити рідних. Сім'я стає тією цінністю, за яку борються, яку прагнуть вберегти [6].

У контексті цього підкреслимо, що сучасна українська сім'я стикається з численними викликами: вимушеною розлукою, еміграцією, загибеллю членів родини, втратою майна, порушенням звичного ритму життя. Часто ці труднощі ведуть до психологічного виснаження, конфліктів, розлучень. Особливо вразливими є родини військових, біженців, переселенців. З метою стабілізації соціального життя в умовах війни надзвичайно важливою є роль держави у підтримці сімей, зокрема через програми допомоги військовим, компенсації родинам загиблих, психологічну реабілітацію, доступ до освіти для дітей переселенців, фінансову підтримку багатодітних та малозабезпечених сімей. Розробка ефективної родинної політики є частиною загальної безпеки країни.

Значну роль у цих процесах відіграє церква. Багато родин звертаються до духовності як до джерела сили в умовах війни. Молитва, церковне життя, моральні принципи стають основою внутрішньої стійкості. У родинному середовищі формуються уявлення про справедливість, добро, сенс страждань, віру у перемогу та відновлення.

Вважаємо, що по завершенню війни саме через родини відбудуватиметься відновлення соціальних зв'язків, повернення до мирного життя, інтеграція

ветеранів. Сім'я відновить своє місце у демографічному, культурному та економічному відродженні країни. У здорових і згуртованих родині формуватиметься нове покоління громадян – вільних, відповідальних, гідних.

Таким чином, у контексті російсько-української війни сім'я постає як базовий елемент опору, стійкості й надії. Вона не лише виконує функцію підтримки й виховання, але й стає джерелом духовної сили, яка об'єднує націю. Сучасні виклики потребують системної підтримки родин з боку держави та суспільства, адже саме через збереження і зміцнення інституту сім'ї можлива перемога й майбутнє України.

Список використаних джерел

1. Алексеева О. В. Соціально-правові проблеми суб'єктів сімейних відносин в Україні під час війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 102–104.
2. Кузнецова О. В. Роль сім'ї у вихованні національної ідентичності студентської молоді. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2023. № 3 (107). С. 48–56.
3. Лугова М. Особливості материнства та дитинства у період війни: соціально-філософський аналіз. *Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*. 2022. № 2 (5). С. 107–116.
4. Михайлишин Г., Довга М. Соціальний супровід сімей з дітьми, які постраждали в період воєнного стану на території України. *Viae Educationis: Studies of Education and Didactics*. 2022. Vol. 1. №. 2. С. 85–94.
5. Слюсар Л. Українська сім'я в умовах війни. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 2 (52). С. 3–20.
6. Парасей-Гочер А. О., Зуйков В. О. Особливості переживання втрати членами сім'ї загиблого воїна. *Габітус*. 2023. Вип. 55. С. 131–137.
7. John J. Schwab M. D., John F. Ice M. D., Judith J. Stephenson M. S., Kathy Raymer M. D., Kris Houser M. D., Lisa Graziano M. D., et al. War and the family. *Stress health*. Vol. 11. Iss. 1. 1995. P. 131–137.

Валерія ГРИГОРЕНКО,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії, технологій і методик дошкільної освіти,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
(м. Харків, Україна)

Ольга РАСКАЗОВА,

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи,
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР,
керівниця Лабораторії СЕН ГО «ЕдКемп Україна»
(м. Харків, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ЯКІСНИХ ТА КІЛЬКІСНИХ МЕТОДІВ У ДОСЛІДЖЕННІ СОЦІАЛЬНИХ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ РОДИН

Військова агресія РФ, що триває в Україні з 2014 року, глибоко трансформувала життя українських родин, спричинивши складний комплекс емоційних, психологічних, соціальних та економічних змін. У таких умовах актуальність дослідження соціальних наслідків війни в Україні є беззаперечною. Розуміння впливу війни на сімейну структуру, механізми адаптації та розвиток дітей в умовах воєнних дій є надзвичайно важливим для розробки ефективних стратегій підтримки. Комплексне дослідження цієї проблематики вимагає інтеграції якісних та кількісних методів, що забезпечить всебічну оцінку як індивідуального досвіду, так і загальних тенденцій впливу війни на соціальне благополуччя та міжособистісні відносини українських родин. Особливої уваги заслуговує залучення майбутніх педагогів і соціальних працівників до подібних досліджень на етапі навчання в закладах вищої освіти, що сприятиме формуванню у майбутніх фахівчинь і фахівців ще на етапі отримання професійної освіти практичних навичок аналізу соціальних проблем та поглибленого розуміння потреб родин, які постраждали від війни.

Мета дослідження – здійснити теоретико-методологічний аналіз потенціалу використання якісних та кількісних методів для дослідження соціальних наслідків війни для українських родин та обґрунтувати важливість формування відповідних дослідницьких компетентностей у майбутніх педагогів і соціальних працівників під час навчання в ЗВО.

В умовах війни в Україні спостерігається значне зростання кількості наукових та аналітичних робіт, спрямованих на всебічне вивчення багатограних наслідків воєнних подій на різні категорії населення, насамперед українські сім'ї, дітей та молодь. Емпіричні дослідження та аналітичні огляди, що отримують поширення у засобах масової інформації і суспільний розголос, охоплюють широкий спектр проблем – від соціально-економічних зрушень до психологічних травм та демографічних змін у суспільстві. Огляд ключових джерел дає змогу окреслити основні напрями наукового пошуку в цій сфері.

Так, загальнонаціональне соціологічне дослідження Інституту молоді «Вплив і наслідки війни в Україні» (2022) надало комплексний зріз економічних, психологічних та міграційних наслідків війни для всього населення країни [3]. Аналітичний огляд Інституту демографії НАН України сфокусувався на змінах у структурі домогосподарств, динаміці народжуваності та міграційних процесах, що відбулися після початку повномасштабного вторгнення [4].

Журналістське дослідження на Сумщині виявило значні економічні труднощі, з якими стикається більшість родин, акцентуючи увагу на стійкості та адаптивності населення в умовах воєнних викликів [1]. Проект «Razom з тобою» висвітлив масштаб присутності дітей під час воєнних подій у родинному середовищі, що є надзвичайно важливим для розуміння впливу війни на наймолодше покоління [6]. Оцінка вразливості дітей-переселенців, здійснена у

рамках дослідження «Діти та війна», проведеного благодійною організацією СОС Дитячі Містечка, засвідчила високий рівень їхнього травматичного досвіду, що підкреслює необхідність особливої уваги до психологічної підтримки цієї категорії [2].

Дослідження щодо соціальних наслідків російсько-української війни (В. Кузьмін, Г. Стрижак) виявило значні труднощі, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи у питаннях доступу до базових соціальних послуг, що є важливим для розробки ефективних інтеграційних стратегій [5]. Аналіз досліджень підкреслює активність наукової спільноти у вивченні різноманітних аспектів впливу війни на українське суспільство та окремі соціальні групи, що є важливим підґрунтям для подальших досліджень та розробки ефективних стратегій подолання наслідків воєнної агресії.

Вивчення соціальних наслідків війни для українських родин вимагає застосування широкого спектру методологічних інструментів, серед яких особливе місце посідають якісні та кількісні методи. Якісні методи, такі як глибинні інтерв'ю, фокус-групи та кейс-стаді, дозволяють глибоко проникнути в індивідуальний досвід родин, розкрити емоційні переживання, психологічні травми та зміни в міжособистісних стосунках, спричинені війною. Аналіз наративів, отриманих за допомогою цих методів, сприяє виявленню ключових тем адаптації, стратегій подолання труднощів та ролі соціальної підтримки. Наприклад, здобувачі і здобувачки ЗВО можуть використовувати якісні підходи для дослідження специфічних аспектів впливу війни на дітей, аналізуючи їхні малюнки, спостерігаючи за іграми або проводячи короткі інтерв'ю з батьками.

На противагу цьому, кількісні методи, зокрема опитування та аналіз статистичних даних, надають можливість оцінити масштаб та характер соціальних наслідків війни на рівні популяції. Використання опитувальників дозволяє зібрати стандартизовані дані щодо соціально-економічних змін у житті родин, таких як зміни в доходах, зайнятості, житлових умовах та доступі до соціальних послуг. Аналіз офіційної статистики та даних неурядових організацій дає змогу виявити загальні тенденції у поширенні бідності, безробіття та внутрішнього переміщення серед постраждалих родин. Навіть прості кількісні методи, такі як анкетування батьків або обробка статистичних даних щодо контингенту дітей, можуть бути ефективно інтегровані в навчальний процес для формування у здобувачів базових навичок статистичного аналізу.

Методологічна доцільність комбінованого підходу у дослідженні соціальних наслідків війни є очевидною. Так у ході методологічного семінару «Дослідження впливу війни на суспільство» було наголошено на важливості поєднання якісних і кількісних методів для глибшого розуміння складних соціальних процесів, спричинених війною [7]. Поєднання якісних та кількісних методів забезпечує більш глибоке та всебічне розуміння досліджуваної проблеми. Кількісні дані можуть окреслити загальні тенденції та масштаби, тоді як якісні дослідження дозволяють розкрити механізми впливу та індивідуальні переживання, що стоять за цими цифрами. Наприклад, кількісне опитування може виявити зростання рівня тривожності серед батьків, а подальші якісні

інтерв'ю допоможуть зрозуміти конкретні чинники, що зумовлюють цю тривожність, та стратегії її подолання. Заохочення студентів до розробки та реалізації невеликих навчальних досліджень із застосуванням елементів комбінованої методології є важливим кроком у формуванні їхньої дослідницької компетентності.

Заклади вищої освіти відіграють ключову роль у формуванні дослідницьких компетентностей майбутніх фахівців соціальної сфери. Впровадження в навчальні плани практичних завдань, що передбачають застосування якісних та кількісних методів дослідження соціальних проблем, зокрема пов'язаних з наслідками війни, сприяє розвитку у здобувацтва навичок збору, аналізу та інтерпретації даних. Це не лише підвищує рівень їхньої професійної підготовки, а й формує глибоке розуміння потреб та проблем родин, які постраждали від війни, що є необхідною умовою для надання ефективної соціальної підтримки в майбутній професійній діяльності.

Подальші наукові дослідження соціальних наслідків війни для українських родин залишаються вкрай важливими у контексті триваючої збройної агресії та її довготривалих наслідків. Необхідною є постійна адаптація соціальних послуг до мінливих реалій війни та змін у соціальних умовах. Важливу роль у підготовці компетентних фахівців, здатних ефективно працювати з постраждалими родинами, відіграють заклади освіти, шляхом активного залучення здобувацтва до науково-дослідницької діяльності з актуальних соціальних проблем, озброюючи їх необхідними методологічними знаннями та етичними принципами дослідницької роботи.

Список використаних джерел

1. Суспільне Суми. 60% українських сімей мають економічні труднощі: на Сумщині вивчили стійкість громадян в умовах війни. *Суспільне Новини*. 2022. URL: <https://surli.cc/reasgg>
2. 77% маленьких свідків: в Україні провели дослідження щодо кількості дітей-переселенців, які пережили бойові дії та окупацію. *Рубрика*. 2023. URL: <https://surl.lu/crhpqk>
3. Вплив і наслідки війни в Україні: соціологічне дослідження. *Інститут молоді*. 2022. URL: <https://inmol.org/sotsiologichne-doslidzhennia-vplyv-i-naslidky-vijny-v-ukraini/ІНСТИТУТ МОЛОДІ+1ІНСТИТУТ МОЛОДІ+1>
4. Як живуть українці під час війни: перше дослідження від початку повномасштабного вторгнення. *Інститут демографії та проблем якості життя НАН України*. 2024. URL: <https://www.demography.org.ua/demography.org.ua>
5. Кузьмін В., Стрижак Г. Соціальні наслідки російсько-української війни: адаптація внутрішньо переміщених осіб в українському суспільстві. *Соціополіс: журнал соціальних та політичних наук*. 2024. № 1. С. 30–37.
6. У 62% українських родин діти стали свідками або пережили «події, пов'язані з війною»: опитування. *Razom з тобою*. 2023. URL: <https://razomztoboyu.org/blog/pidtrymka-mentalnogo-zdorovya-ukraintsiv-yak-pratsyue-proekt-razom-z-toboyu/Razom з тобою>

7. Дослідження впливу війни на суспільство: методологічний семінар. Cedos. 2023. URL: <https://cedos.org.ua/events/doslidzhennya-vplyvu-vijny-na-suspilstvo-metodologichnyj-seminar/Cedos+ІНСТИТУТ МОЛОДІ+1>

Олександра ДМИТРУК,
*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
I курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
(м. Хмельницький, Україна)*

*Науковий керівник: Наталія СІВАК,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
(м. Хмельницький, Україна)*

СТВОРЕННЯ СІМ'Ї ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

У сучасних умовах українське суспільство стикається зі значними викликами, спричиненими затяжною російсько-українською війною. Вони впливають не лише на політичний та економічний стан держави, а й призводять до суттєвих змін у соціальній структурі, зокрема в інституті сім'ї. Формування родинних зв'язків, що традиційно вважалося базовою складовою стійкого суспільства, нині супроводжується новими труднощами: психологічними, економічними, соціальними та демографічними.

Інститут сім'ї в Україні протягом останніх десятиліть зазнав істотних змін. Втрата домівок, вимушені переселення, економічна нестабільність та глибокі емоційні травми істотно впливають на рішення про створення нових шлюбів, міцність уже існуючих союзів та здатність родин виконувати базові функції підтримки й виховання. Традиційна модель сім'ї, яка символізувала стабільність, поступово трансформується у більш гнучкі та адаптивні форми спільного життя [1].

Одним із помітних явищ останніх років є зменшення кількості зареєстрованих шлюбів, збільшення розлучень та водночас зростання кількості пар, які обирають фактичне співжиття без офіційної реєстрації [2]. Молодь, відчуваючи невпевненість у завтрашньому дні, надає перевагу неформальним відносинам, що не обтяжені складними юридичними процедурами у разі розриву. Це, своєю чергою, впливає на рівень народжуваності, адже рішення про народження дітей часто відкладається.

Війна також спричинила зростання кількості неповних сімей. Смерть або тривала відсутність одного з батьків через участь у бойових діях змушують багатьох матерів самотійно виховувати дітей. Жінки дедалі частіше поєднують ролі вихователя, захисника та основного годувальника, що істотно ускладнює їхнє життя як економічно, так і психологічно [3]. Такий багатогранний тягар негативно впливає на емоційний стан як дорослих, так і дітей.

Окремої уваги заслуговує явище так званих «військових шлюбів», які укладаються в умовах невизначеності та постійної загрози життю, часто перед мобілізацією одного з партнерів. Такі союзи несуть у собі потужне емоційне навантаження й символізують віру у майбутнє. Водночас поспішність прийняття рішень, недостатня обізнаність одне про одного та психологічна вразливість підвищують ризик розпаду таких шлюбів [1].

Варто зазначити, що психоемоційна напруга, втрата житла та фінансової стабільності створюють додаткові виклики для молодих сімей. Окрім того, економічні труднощі є одним із головних чинників, що впливають на рішення про створення сім'ї або народження дітей [2].

Психологічна травматизація, спричинена війною, має довготривалі наслідки для міжособистісних відносин. Посттравматичний стресовий розлад, депресія та тривожність є поширеними явищами серед військовослужбовців і цивільних осіб [4]. У таких умовах формування здорової емоційної прив'язаності, побудова довіри та здатність до ефективної комунікації між людьми ускладнюються. Психологи наголошують на необхідності широкого впровадження програм психологічної реабілітації та підтримки родин, зокрема спеціалізованих консультацій для пар, які планують створення сім'ї або перебувають у шлюбі [5].

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, дозволяє зазначити, що фінансовий аспект також відіграє вирішальну роль у процесі створення родини. Економічні втрати, пов'язані з війною, спричинили зниження рівня доходів населення, зростання безробіття, знецінення національної валюти та подорожчання вартості життя [1]. Молоді люди часто стикаються з обмеженими можливостями працевлаштування, браком доступного житла та недостатністю державних програм підтримки. Економічна нестабільність змушує багатьох відкладати шлюб і обмежувати плани щодо народження дітей [3].

Таким чином, економічна підтримка молодих сімей через програми державного фінансування, забезпечення доступним житлом та пільги для молодих батьків є критично необхідною умовою для стабілізації шлюбносімейних процесів у період війни.

Масові міграційні процеси також справили глибокий негативний вплив на інститут сім'ї. Переміщення мільйонів людей усередині країни та виїзд за кордон змінили традиційні форми сімейних взаємин і призвели до формування так званих «розділених сімей». Проблеми довготривалої розлуки, культурної адаптації в нових умовах та труднощі з легалізацією перебування за кордоном стали серйозним випробуванням, що часто призводить до розриву стосунків [4].

Водночас, досвід українських громад за кордоном свідчить про позитивні аспекти: міцні спільноти діаспори часто стають джерелом підтримки для новостворених сімей, сприяючи адаптації та збереженню національної ідентичності.

Суттєві зміни також спостерігаються у розподілі гендерних ролей у родині. Жінки дедалі частіше стають основними годувальниками сімей, беруть на себе відповідальність за безпеку, виховання дітей і ведення господарства у

відсутність чоловіків [1]. Це зумовлює не лише емоційне та фізичне навантаження на жінок, а й стимулює переосмислення питань гендерної рівності в українському суспільстві. Сучасна сім'я у воєнний час змушена шукати нові моделі розподілу обов'язків та взаємної підтримки [3].

У відповідь на актуальні виклики в Україні з'являються державні та громадські ініціативи з підтримки родин: створення центрів психологічної допомоги, програм соціальної адаптації ветеранів та їхніх родин, а також ініціативи соціального житла для молодих сімей. Усі ці заходи свідчать про прагнення суспільства відповідати на нові потреби [5]. Водночас вони поки що не охоплюють усі верстви населення через обмежене фінансування, нестачу спеціалістів та організаційні труднощі.

Подальший розвиток державної політики підтримки сімей потребує комплексного підходу та довгострокових стратегій.

Попри всі труднощі, українська сім'я залишається осередком стійкості, підтримки та духовного відновлення. У найважчі часи родина стає тим фундаментом, на якому ґрунтується надія на краще майбутнє. Саме тому реформування соціальних послуг, створення програм підтримки батьківства та розвиток дитячої інфраструктури мають стати пріоритетами для української держави в період післявоєнної відбудови [4].

Формування сім'ї у сучасній Україні відбувається за винятково складних умов, де перетинаються наслідки війни, економічні виклики, психологічні травми та глибинні соціальні зміни. Проте родина залишається однією з головних опор суспільства та має величезний потенціал для сприяння відродженню держави. Завданням державної політики та громадянського суспільства є створення умов, за яких кожна українська родина зможе не лише виживати, а й повноцінно розвиватися, роблячи внесок у майбутнє країни.

Список використаних джерел

1. Кравченко В. В. Проблеми формування сучасної української сім'ї в умовах суспільних трансформацій. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 82–86. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/11564/1/82.pdf> (дата звернення: 27.04.2025).
2. Березіна І. О. Соціологічний аналіз трансформацій сімейних цінностей в Україні в умовах війни [Електронний ресурс]. Київ : НАУ, 2023. URL: <https://er.nau.edu.ua/items/6519436e-b949-4cad-b848-cd0b1f3a05eb> (дата звернення: 27.04.2025).
3. Серeda О. І. Демографічні процеси в Україні під час війни: виклики та перспективи [Електронний ресурс]. Київ : НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського», 2024. URL: <https://ela.kpi.ua/items/bd0521ba-52c6-4ffd-8111acb812089fcc> (дата звернення: 27.04.2025).
4. Ільницька І. Психосоціальна підтримка сімей військовослужбовців у період війни. *Demography and Social Economy*. 2024. № 1. С. 74–90. URL: <https://ojs.dse.org.ua/index.php/dse/article/view/139/110> (дата звернення: 27.04.2025).
5. Столярчук О. М. Психологічні аспекти підтримки українських сімей в умовах війни: теоретико-прикладний аналіз [Електронний ресурс]. Київ : КУБГ, 2024.

*Аліна ЖАГА,
студентка 2 курсу спеціальності «Початкова освіта»,
Івано-Франківський фаховий коледж
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

*Науковий керівник: Богдан МАКСИМЕЦЬ,
кандидат політичних наук, викладач вищої категорії,
викладач-методист, Івано-Франківський фаховий коледж
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

ВОЛОДИМИР КОСТІВ ЯК ЗАЧИНATEЛЬ НАУКОВИХ ШКІЛ ІЗ ПРОБЛЕМИ РОДИННОЇ ПЕДАГОГІКИ

Провідний науковий інтерес вченого, Костіва Володимира Іларійовича – це галузь родинної педагогіки і психології. Ним вперше в родинній фамілогії розроблена типологічна класифікація нуклеарних сімей, побудована з використанням компонентів основи родинних взаємовідносин, захищена одна з перших кандидатських дисертацій, присвячених проблематиці неповних сімей, видано низку праць з проблем родинної педагогіки і психології, як особисто, так і в співавторстві зі своїми аспірантами та здобувачами. Важливо, що під керівництвом В. Костіва вперше в Україні на основі системно-синергетичного підходу розроблена концептуальна модель формування різноаспектної культури особистості, обґрунтовано новітні методологічні засади й технологічні шляхи формування світоглядної культури особистості, виокремлено структурні елементи відповідних інтегральних властивостей, взаємозв'язок, функціональну взаємозалежність, самоорганізацію в процесі формування, виховання, саморозвитку й самовдосконалення конкретних інтегративних якостей студентської молоді.

Мета: Охарактеризувати постать В. Костіва як зачинателя наукових шкіл із проблеми родинної педагогіки.

Володимир Іларіонович Костів народився 29 січня 1955 року в селі Тудорилівка Монастирського району Тернопільської області. Закінчив середню школу, а згодом відслужив військову службу в Німеччині. У 1980 році закінчив історичний факультет Івано-Франківського педагогічного інституту імені Василя Стефаника, де й продовжив свою професійну та наукову діяльність. Протягом багатьох років Володимир Костів працював у Прикарпатському університеті імені Василя Стефаника, обіймаючи різні посади: викладач, асистент, доцент кафедри педагогіки, заступник декана історико-педагогічного факультету, науковий співробітник. Він також був керівником Науково-

методичного центру «Українська етнопедагогіка і народознавство» АПН України та очолював Науково-дослідний центр «Педагогіка і психологія вищої школи». Помер Володимир Костів 23 грудня 2018 року [2].

Із студентської лави, з 2-го курсу, Володимир Костів почав займатися проблемами сім'ї, а саме він досліджував неповну сім'ю (осиротіла, позашлюбна, розлучена, дестанта). Завжди центром його всіх досліджень були діти. Володимир Костів досліджував виховання, розвиток, становлення дитини як особистості у не повній сім'ї. Також Володимир Іларійович досліджував національно-патріотичне виховання дітей, що є дуже важливим. Він зазначав, що європейці не розуміють значення патріотичного виховання, у них це культуровідповідність, адже з самого початку у них сформувалася своя нація та держава, і питання національного виховання та єдності не поставало так гостро. Україну ж спіткала тяжча доля, і ми до сьогодні повинні розвивати нашу національну свідомість, з цього приводу Володимир Костів написав книгу «Формування громадянської культури особистості» [1].

Родинна педагогіка як галузь науки досліджує закономірності, методи та засоби виховання дітей у сім'ї. Володимир Костів одним із перших в Україні визначив сім'ю як головний інститут соціалізації дитини, що формує її світогляд, моральні орієнтири та національну ідентичність.

Основні аспекти, які досліджував Костів:

- роль батьків у вихованні особистості дитини;
- значення родинного середовища у розвитку духовних та моральних цінностей;
- взаємодія сім'ї та школи у процесі виховання;
- національна культура і традиції як чинник формування особистості.

Його праці стали методологічною основою для розвитку родинної педагогіки як окремої наукової дисципліни [3].

Важливим внеском В. Костіва стало створення наукової школи, яка досліджувала проблеми сімейного виховання в умовах змін, що відбувалися в суспільстві. Учні та послідовники його ідей продовжили роботу над такими питаннями, як:

- адаптація традиційних методів виховання до сучасних реалій;
- вплив суспільних змін на роль сім'ї у вихованні;
- розробка методик співпраці родини та освітніх закладів.

Завдяки його науковій діяльності, родинна педагогіка набула системного характеру, а її значення стало визнаним у педагогічній науці [4].

Отже, Володимир Костів відіграв ключову роль у становленні родинної педагогіки як наукового напрямку. Його дослідження сприяли розумінню значення сімейного виховання, розширили наукове бачення впливу родини на особистість дитини. Ідеї В. Костіва не лише мали теоретичне значення, а й активно впроваджувалися в педагогічну практику: формування освітніх програм, що включають роботу з батьками; розробка методик виховання на основі традиційних українських цінностей; створення рекомендацій для педагогів щодо

організації взаємодії школи та сім'ї. Сформована ним наукова школа й надалі розвиває його ідеї, адаптуючи їх до сучасних викликів.

Список використаних джерел

1. «Говорить Івано-Франківськ». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qLcm1r4ps>
2. Документ «Біографія Володимира Костіва», наданий Галиною Галушак, дочкою та асистенткою Володимира Костіва, яка проживає у с. Угринів Івано-Франківської обл., +380952142555
3. Опрацювання першого тому книги «Родинна педагогіка» В. КОСТИВ, Б. КОВБАС URL: <https://studfile.net/preview/5258522/>
4. Свідчення, надані Галиною Галушак 03.03.2025, дочкою та асистенткою Володимира Костіва, яка проживає у с. Угринів Івано-Франківської обл., +380952142555

Роксоляна ЗОЗУЛЯК-СЛУЧИК,
докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Ганна ГОЛУБОШ,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
4 курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ

Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні є не лише актуальною соціальною та правовою проблемою, а й складним міждисциплінарним об'єктом наукового аналізу. Після початку масштабної агресії російської федерації у 2014 році та її ескалації у 2022 році, Україна зіткнулася з безпрецедентним за масштабом явищем – масовим внутрішнім переміщенням населення. Особливо вразливою категорією серед переміщених осіб стали сім'ї, які опинилися у ситуації втрати житла, стабільного джерела доходу, соціальних зв'язків, а нерідко й психологічної рівноваги. Незважаючи на широкий спектр досліджень у сфері соціального захисту, проблема методологічного забезпечення вивчення соціального захисту ВПО, зокрема сімей, залишається фрагментарною. Відсутність цілісного наукового підходу до аналізу соціального захисту внутрішньо переміщених сімей ускладнює розробку ефективних механізмів державної політики.

Поняття соціального захисту в контексті внутрішнього переміщення є багатовимірним і охоплює широкий спектр заходів, які спрямовані на забезпечення гідного рівня життя осіб, що були змушені покинути свої домівки через збройний конфлікт, окупацію або інші загрози. У випадку внутрішньо переміщених сімей соціальний захист набуває особливої ваги, оскільки мова йде не лише про індивідуальні потреби, а й про функціонування сім'ї як первинної соціальної одиниці, що водночас є суб'єктом і об'єктом державної політики у сфері безпеки, благополуччя та інтеграції. Внутрішнє переміщення в умовах тривалої війни провокує глибокі соціальні розриви, що вимагають переосмислення базових понять, якими оперують дослідники й практики соціальної сфери. Соціальний захист у цій ситуації вже не можна зводити до класичної системи соціального забезпечення, де пріоритетом є розподіл матеріальної допомоги. Йдеться про комплексне реагування на системну вразливість переміщених родин, враховуючи їхні потреби в житлі, освіті, охороні здоров'я, правовому супроводі, психологічній реабілітації та включенні в нові локальні спільноти [2, с. 197].

У випадку внутрішньо переміщених сімей додаються ще елементи ресоціалізації, підтримки сімейного функціонування в нових умовах, стабілізації дитячого розвитку, що зазнав порушення внаслідок травматичних подій. Правовий підхід дозволяє оцінити відповідність національного законодавства міжнародним стандартам захисту прав ВПО, зокрема в контексті Конвенції про захист прав людини та внутрішніх зобов'язань України щодо захисту соціально вразливих груп. У цьому контексті особливу увагу варто звернути на недискримінаційний доступ до послуг, дотримання принципу рівності прав і можливостей, наявність ефективних засобів юридичного захисту в разі порушення соціальних гарантій. Крім того, правовий підхід дозволяє осмислити соціальний захист не лише як інструмент політики, а як конкретне втілення прав людини в дії [1, с. 14].

Теоретичне осмислення соціального захисту внутрішньо переміщених сімей не може бути завершеним без розуміння соціального середовища, у якому цей захист реалізується. Громадяни, які приймають ВПО у свої громади, іноді самі перебувають у складному становищі, що породжує ризики соціальної напруги, конкуренції за ресурси, нерівності у доступі до послуг. Саме тому наукове дослідження має передбачати оцінку не лише ефективності системи соціального захисту як такої, а й соціального клімату, у якому вона функціонує. З урахуванням усіх вищезазначених аспектів, теоретико-концептуальні засади дослідження соціального захисту внутрішньо переміщених сімей повинні базуватись на принципах міждисциплінарності, системності, гуманітарного бачення людини як активного суб'єкта соціального життя та носія прав [3, с. 186]. Водночас, метод аналізу соціальної вразливості допомагає не лише класифікувати групи, які потребують пріоритетної підтримки, а й виявити приховані ризики, пов'язані з перехресною дискримінацією. Наприклад, самотні матері, що мають дитину з інвалідністю, опиняються в ситуації потрійного навантаження, яке не завжди враховується в типових соціальних програмах [4,

с. 95]. Аналіз вразливості передбачає роботу з критеріями доступу до соціальних ресурсів, здатністю до самозабезпечення, рівнем психологічної стабільності, наявністю соціального капіталу.

Особливу роль у дослідженні соціального захисту відіграє дотримання дослідницької етики. Робота з внутрішньо переміщеними сім'ями передбачає високу емоційну чутливість, тому ключовим стає забезпечення конфіденційності, добровільності участі, права респондентів на припинення взаємодії з дослідником без негативних наслідків. Етичний підхід також вимагає поваги до досвіду осіб, з якими ведеться дослідження, уникнення повторної травматизації, створення безпечного простору для висловлення думок [5, с. 335].

Таким чином, теоретико-методологічні основи соціального захисту внутрішньо переміщених сімей повинні бути відкритими до реального життя, критичними щодо усталених адміністративних форм, адаптивними до мінливих умов і чутливими до людського виміру. Вони не має обмежуватися фіксацією проблем, а повинні стимулювати пошук рішень, базованих даних, досвіді та цінностях солідарності.

Список використаних джерел

1.Алябіна Ю. О. Особливості психічного здоров'я внутрішньо переміщених осіб і вимушених переселенців. *Психологічні читання. МВС України. Наук. парк «Наука та безпека»*. Харків : ХНУВС, 2023. Т. 1. С. 12–15.

2.Дроздова Л. В. Адаптаційні виклики та життєздатність українців у нових соціально-культурних умовах. *Габітус. 2024. Вип. 63. С. 196-200*. [Електронний ресурс]. Режим доступу DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.63.34>.

3.Зінченко Д. А. Теоретичні дослідження громадянської ідентичності. *Питання сучасної науки і права. МВС України*. Суми : СФ ХНУВС, 2023. С. 185–187.

4.Іванова Т. Б. Психологічні наслідки вимушеної міграції для внутрішньо переміщених осіб. *Психологічні читання. МВС України. Наук. парк «Наука та безпека»*. Харків : ХНУВС, 2023. Т. 1. С. 94–96.

5.Стеценко А. А. Житлові права внутрішньо переміщених осіб. *Проблеми цивільного права та процесу. МВС України*. Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 334–338.

Наталія КИРСТА,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії та методики дошкільної
і спеціальної освіти,

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

СОЦІАЛЬНО-АБІЛІТАЦІЙНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В ЧАСІ ВІЙНИ

Сучасна освітня політика України спрямована на забезпечення рівного доступу до якісної освіти всіх дітей, у тому числі і дітей з особливими освітніми

потребами. Практика засвідчує, що самої інклюзії в освітньому середовищі є недостатньо для успішної абілітації та соціалізації цієї категорії дітей. Важливою виступає робота і з сім'ями дітей з ООП, які в умовах війни опиняються в ситуації кризи та потребують комплексної педагогічної, психологічної і соціальної підтримки. Сформованість здатності батьків прийняти особливості своєї дитини, створити для неї розвивальне середовище, забезпечити необхідними ресурсами гарантуватиме їй успішне майбутнє. Відповідно соціально-абілітаційна робота з сім'ями дітей з особливими освітніми потребами стала одним із пріоритетних напрямів діяльності педагогів, спеціальних педагогів, психологів, соціальних працівників.

Соціально-педагогічні аспекти роботи з сім'ями дітей з особливими потребами досліджено у працях Н. Дементьєвої, Е. Холостової, О. Хохліної, Л. Шевчук. Питання психологічної допомоги батькам дітей з інвалідністю розкрито Л. Вавіною, Т. Візель, Т. Добровольською, І. Дубровіною, В. Ткачовою, Л. Шипіциною. Проблеми організації корекційно-розвиткового середовища визначено Л. Волковою, Н. Жуковою, Р. Лалаєвою, Р. Левіною, О. Мастюковою, О. Приходько.

Метою дослідження є окреслення змісту, принципів і напрямів соціально-абілітаційної роботи з сім'ями дітей з особливими освітніми потребами.

Соціально-абілітаційна робота є важливою складовою комплексної системи підтримки сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. Вона спрямована на відновлення та розвиток здібностей дитини щодо соціального функціонування, формування необхідних навичок для успішної інтеграції в суспільство, а також на підтримку і зміцнення інституту сім'ї [3, с. 75]. Сутність соціально-абілітаційної роботи полягає у створенні сприятливих умов для максимально можливого розвитку потенціалу дитини з особливими потребами, компенсації обмежень життєдіяльності, що викликані порушеннями розвитку, та успішної соціалізації в середовищі однолітків і дорослих. За визначенням О. Хохліної, соціально-абілітаційна робота передбачає комплекс заходів, спрямованих на оптимізацію процесу абілітації, тобто на профілактику і подолання патологічних станів у дітей раннього віку, які ще не адаптувалися до соціального середовища [4, с. 23].

Відповідно зміст соціально-абілітаційної роботи з сім'ями дітей з особливими освітніми потребами включає низку компонентів: психологічна підтримка батьків, які часто переживають стрес, пов'язаний з народженням дитини з порушеннями розвитку [3, с. 77], формування у батьків спеціальних навичок догляду, виховання, розвитку та соціалізації дитини відповідно до її особливих потреб [2, с. 125], інформаційна підтримка сімей щодо ресурсів допомоги – медичних, освітніх, соціальних [1, с. 82].

За результатами дослідження констатуємо, що організація ефективної соціально-абілітаційної роботи з сім'ями, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, базується на ключових принципах: гуманістичної спрямованості, який передбачає визнання самоцінності особистості дитини з особливими потребами, єдності діагностики і корекції, що відображає цілісність

і послідовність абілітаційного процесу, ранньої допомоги, сімейно-центрованості, яка передбачає визнання провідної ролі сім'ї в розвитку і соціалізації дитини з особливими потребами, соціальної інтеграції, тобто максимальне включення дитини з особливими потребами в природне соціальне середовище, її участь у різних сферах суспільного життя нарівні з іншими дітьми, міждисциплінарної взаємодії, опори на позитивні якості і збережені можливості дитини, варіативності і технологічності. І. Сидорук та Н. Корпач стверджують, що ефективність абілітації значною мірою залежить від активної позиції батьків та їх готовності співпрацювати з фахівцями [3, с. 77]. Батьки є визначальними партнерами педагогів, психологів, соціальних працівників, бо володіють ґрунтовними знаннями про свою дитину, її потреби, інтереси та особливості.

Соціально-абілітаційна робота з сім'ями, що виховують дітей з особливими освітніми потребами, здійснювалася нами за кількома взаємопов'язаними напрямками, кожен з яких мав свою специфіку і вимагав застосування особливих технологій. Вибір напрямку роботи залежить від особливостей розвитку дитини, потреб і запитів сім'ї, а також від можливостей закладів, які надають абілітаційні послуги. Виокремлюємо наступні напрями: розвиток комунікативних навичок і мовлення дитини, сенсорна інтеграція і розвиток пізнавальної діяльності, формування предметно-практичної діяльності та соціальних навичок. організація дозвілля та творчої діяльності (рухливі і настільні ігри, конструювання, ліплення, малювання, театралізована діяльність), психолого-педагогічна підтримка батьків. Народження дитини з порушеннями розвитку – серйозне випробуванням для сім'ї, що може призвести до виникнення у батьків тривожних і депресивних станів, почуття провини і безпорадності, сімейних конфліктів. Завдання фахівців – допомогти батькам подолати стрес, прийняти ситуацію, навчитися жити в ній і знаходити щасливі моменти.

У процесі дослідження нами розроблено модель соціально-абілітаційної роботи з сім'ями, в яких виховуються діти з особливими освітніми потребами (Рис. 1). У цільовому модулі окреслено мету, принципи та завдання соціально-абілітаційної роботи з сім'ями. Метою визначено оптимізацію дитячо-батьківської взаємодії, психоемоційного благополуччя батьків, їхньої готовності до співпраці з фахівцями у подоланні порушень розвитку дитини.

Технологічно-змістовий модуль розкриває основні напрями САР, розробку та впровадження ефективних соціально-абілітаційних технологій роботи з сім'ями на різних вікових етапах (лекції, семінари, вебінари, видання інформаційних бюлетенів, індивідуальні та сімейні консультації, групи підтримки для батьків, спільні заняття батьків з дітьми, тренінгові програми для розвитку батьківських компетентностей, створення вебсайтів та сторінок у соцмережах з тематичними матеріалами). Модуль взаємодії та контролю результатів передбачає інтеграцію зусиль фахівців різних галузей (логопедів, психологів, соціальних педагогів, лікарів, реабілітологів) задля комплексної діагностики та допомоги сім'ям та дітям з порушеннями розвитку.

Рис. 1. Модель соціально-абілітаційної роботи з сім'ями дітей з особливими освітніми потребами

Соціально-абілітаційна робота з сім'ями дітей з особливими освітніми потребами є багатовекторним процесом, що ґрунтується на засадах комплексного, системного та родинноцентрованого підходів.

Список використаних джерел

1. Боряк О. В., Чобанян А. В. Робота з батьками немовленнєвих дітей. *Visnik Zaporiz kogo naciohai nogo universitetu Pedagogicni nauki*. 2021. № 2. С. 80–84.
2. Козлюк О., Косарева О., Павлюк Т. Вплив стилів батьківського ставлення на емоційні характеристики дошкільників із порушеннями мовлення. *New pedagogical thought*. 2020. Т. 103, № 3. С. 122–126.
3. Сидорук І., Корпач Н. Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з інвалідністю. *Humanitas*. 2022. № 5. С. 75–81.
4. Хохліна О. До проблеми диференційованого навчання в інклюзивному просторі. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2020. Т. 2, № 91. С. 21–32.

Марія КЛЕПАР,
докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедра початкової освіти та освітніх інновацій,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ Україна)

Олександр ЧИНЧОЙ,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри природничих наук і методик їхнього навчання,

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ЦІННОСТІ ТА ЖИТТЄВІ ПРІОРИТЕТИ СІМ'Ї: ТРАНСФОРМАЦІЇ У СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКИХ РОДИН

У контексті повномасштабної війни, яка триває на території України з 2022 року, спостерігаються суттєві трансформації у сфері соціальних інститутів, зокрема сім'ї. Зміни в безпековому, економічному та соціальному середовищі істотно впливають на структуру родинних цінностей, життєві орієнтири, соціальні ролі та моделі поведінки всередині сім'ї. В умовах кризи – втрати близьких, вимушене переміщення, розлука, психологічна травматизація та адаптація до нової реальності – відбувається глибинне переосмислення традиційних уявлень про шлюб, батьківство, материнство, а також про розподіл гендерних ролей і обов'язків.

Війна виступає потужним каталізатором змін як на макросоціальному, так і на мікросоціальному рівнях. У цих умовах сім'я функціонує не лише як базова соціальна одиниця, але й як ключовий простір емоційної підтримки, психологічного захисту, згуртованості та солідарності. Актуальність вивчення даної тематики зумовлена необхідністю осмислення трансформаційних процесів у системі цінностей і соціальних уявлень про роль сім'ї в умовах тривалої соціальної турбулентності.

Воєнні події спричинили зміщення акцентів у системі життєвих пріоритетів українських родин. Якщо до початку війни домінували орієнтири на професійне зростання, матеріальний добробут та соціальну стабільність, то в умовах збройного конфлікту на перший план виходять базові екзистенційні цінності: безпека, фізичне виживання, збереження родинних зв'язків, емоційна підтримка та можливість спільного перебування. Зростає значущість простих форм близькості — живого спілкування, спільного дозвілля, турботи про рідних.

Мета – проаналізувати, як війна вплинула на трансформацію ціннісних орієнтацій та життєвих пріоритетів українських родин, виявити ключові зміни у свідомості сімей у контексті соціальних, емоційних та моральних аспектів, а також окреслити нові тенденції у формуванні сімейної ідентичності в умовах війни.

Аналіз останніх публікацій свідчить про глибокі соціальні та психологічні зміни, зокрема у сфері сімейних стосунків, виховання дітей, фінансової стабільності та громадянської ідентичності. Дослідження Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України (2023) виявляє, що війна призвела до деформації природних процесів життєдіяльності та розвитку української сім'ї. Зокрема, спостерігається зменшення шлюбного потенціалу, збільшення кількості овдовілих, одинокоросіт сімей та дітей-сиріт. Попри це, сім'я залишається опорою, забезпечуючи захисну функцію та соціально-психологічну підтримку. Магістерська робота Марії Ващук (2024) аналізує зміни ціннісних

орієнтацій серед учасників бойових дій. Дослідження вказує на значні трансформації у пріоритетах, зокрема на посиленнях національної ідентичності та зміні ставлення до сімейних цінностей під впливом війни. Д.Знаменський та О. Предместнікова (2024) досліджують, як війна впливає на еволюцію національної свідомості українців. Виявлено, що війна радикально змінює інтенціональні та когнітивно-афективні структури особистості та суспільства, переформатовуючи аксіологічні настанови та національну ідентичність.

У таких умовах трансформуються уявлення про шлюб як інституцію. Він дедалі частіше сприймається не стільки як формальна або соціальна структура, скільки як джерело психологічної стабільності, довіри та емоційної підтримки. У кризовій ситуації збільшується кількість шлюбів, укладених в умовах підвищеної загрози життю, що свідчить про прагнення людей інституціоналізувати особисті зв'язки, набути відчуття завершеності життєвого етапу або забезпечити правовий захист у разі втрати партнера.

Поряд із цим, під впливом стресу, змін у середовищі та психологічних навантажень, зростає ризик дестабілізації сімейних стосунків. Мобілізація, вимушена міграція, посттравматичні стани та відмінності у способах адаптації до війни можуть призводити до непорозумінь, конфліктів та розриву стосунків у сім'ях.

Особливої уваги набуває феномен материнства у воєнних умовах. Жінки часто змушені виконувати роль одноосібних опікунів дітей, ухвалюючи складні рішення щодо переміщення, еміграції або забезпечення елементарних умов виживання. У цьому контексті материнство набуває рис героїзму, самопожертви та моральної відповідальності за майбутнє родини.

Загалом, війна виявляється чинником не лише деструктивного, а й трансформаційного впливу. Вона стимулює переоцінку життєвих орієнтирів, підвищує значущість базових людських цінностей та сприяє формуванню нових форм родинної взаємодії, заснованих на солідарності, підтримці та глибшому розумінні цінності людського життя.

Збройний конфлікт на території України спричинив глибокі зрушення в усіх сферах суспільного життя, зокрема в інституті сім'ї. Війна виступає потужним соціальним стресором, що актуалізує базові потреби та спричиняє переосмислення цінностей, життєвих стратегій і ролей у межах родинної системи. У цьому контексті важливим є аналіз трансформацій, які відбуваються у свідомості українських сімей, зокрема змін у ролях батьків, сприйнятті батьківства, функціонуванні родинного середовища, а також у соціально-культурних орієнтирах.

У сучасних умовах спостерігається зростання ролі матері як основного носія відповідальності за фізичне та психоемоційне благополуччя дітей. Жінки змушені поєднувати традиційні материнські обов'язки з функціями, що раніше асоціювалися з роллю батька, вихователя, психолога, соціального працівника. Вони виступають головними агентами стабілізації внутрішнього клімату в родині, забезпечуючи не лише базові потреби, а й відчуття безпеки, прийняття та любові.

Водночас війна трансформує ставлення до репродуктивної функції: через невизначеність майбутнього поширеним є відтермінування народження дітей. У той же час, у частини жінок посилюється прагнення до материнства як символу ствердження життя в умовах смерті та руйнування.

Воєнні дії спричинили появу феномену дистанційного батьківства, коли через мобілізацію, військову службу або вимушену еміграцію чоловіки фізично відокремлені від родин. Їхня батьківська функція реалізується здебільшого за допомогою онлайн-комунікацій, матеріальної підтримки та символічної присутності. У суспільстві актуалізується образ чоловіка як воїна й захисника, що підвищує його соціальний статус, але водночас породжує внутрішні конфлікти у випадках, коли особа з тих чи інших причин не може або не хоче брати участь у бойових діях.

Повернення батьків з фронту супроводжується труднощами адаптації, проявами посттравматичного стресового розладу та порушенням усталених комунікативних моделей у сім'ї. Це вимагає розробки ефективних механізмів соціально-психологічної реінтеграції ветеранів у родинне середовище.

Переосмислення ціннісних орієнтирів у сім'ях відбувається також у контексті активізації громадянського суспільства. Волонтерські рухи, релігійні спільноти, благодійні організації дедалі частіше виконують функції, які традиційно належали державі: підтримка сімей військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб, вдів і сиріт. Таким чином, формується нова модель солідарності, заснована на взаємній підтримці та емпатії.

Медіа активно впливають на трансформацію образу сучасної української родини, пропонуючи наративи про героїзм, витривалість та єдність. Ці наративи не лише відображають реалії, а й формують нові суспільні уявлення про родинні цінності в умовах війни. Якщо в мирний час провідними були цінності індивідуалізму, кар'єрного зростання та особистої самореалізації, то під впливом воєнного конфлікту на перший план виходять базові екзистенційні орієнтири: безпека, збереження родинних зв'язків, фізична присутність близьких. Підвищується значення колективізму, взаємодопомоги, відповідальності за найуразливіших членів родини, а це дітей і людей похилого віку.

Часті випадки втрати, розлуки або тривалого відокремлення зумовлюють поглиблення емоційної близькості в родинях, посилення відкритості у вираженні почуттів, зростання вдячності та турботи. Також спостерігається зростання довіри до духовних практик, релігійних інституцій і спільнот, що виступають джерелами психологічної підтримки.

Для студентської молоді, яка нерідко безпосередньо залучена до переживання воєнного досвіду через родинні зв'язки, важливо усвідомлювати зміну соціального контексту та потенційні виклики для майбутніх поколінь. Процес переоцінки цінностей є болісним, але необхідним, адже саме він формує нову якість української реальності, тобто більш відповідальної, зрілої та гуманістично орієнтованої.

Війна як екстраординарне соціальне явище радикально трансформує систему життєвих орієнтирів українських сімей. Родина в умовах воєнного

конфлікту виступає не лише приватною інституцією, а й осередком психологічної стійкості, солідарності й опору. Поряд із проявами згуртованості, зростає ризик деструктивних процесів: розпаду шлюбів, емоційного вигорання, травматизації.

Водночас закладаються основи для оновлення сімейного інституту: на перший план виходять цінності безпеки, збереження міжособистісних зв'язків, духовної стійкості та турботи про близьких. Ці трансформації свідчать як про високий адаптивний потенціал українського суспільства, так і про потребу в системній підтримці родин з боку держави та інституцій громадянського суспільства.

Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на вивчення довгострокових соціальних наслідків воєнних трансформацій у сфері родинних відносин та ціннісних орієнтирів.

Список використаних джерел

1. Бондаренко І. В. Психологічні аспекти функціонування сім'ї в умовах воєнного конфлікту. *Соціальна психологія*. 2022. № 45 (2). С. 78–85.
2. Грабовська О. Ю. Трансформація сімейних цінностей під впливом воєнних дій. *Український соціологічний журнал*. 2023. № 4 (1). С. 56–63.
3. Черенько Л, Саріогло В., Сітнікова Н. Дитяча бідність: вплив війни на стан домогосподарств з дітьми : монографія.
URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/14771/file>.

Юрій КЛОНОВСЬКИЙ,
*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)*

АКТУАЛЬНІСТЬ ІДЕЙ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ, ОБҐРУНТОВАНИХ ТЕОДОРОМ ЦЕКЛЕРОМ, В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

У сучасному суспільстві, що перебуває під впливом глобалізаційних, технологічних та ціннісних трансформацій, значення сімейного виховання набуває особливої актуальності. Саме сім'я розглядається як базовий осередок соціалізації особистості, формування її морально-етичних орієнтирів, духовних цінностей та міжособистісної культури. У цьому контексті заслуговує на увагу педагогічна спадщина Теодора Цеклера (1867-1949), протестантського педагога, духовного діяча, теоретика родинного виховання, який у своїх працях та практичній діяльності акцентував увагу на значенні християнської етики, батьківської відповідальності та гармонійної взаємодії сім'ї та школи.

Ідеї Цеклера вирізняються глибоким розумінням психології дитини, ролі особистого прикладу батьків та педагогів, а також важливості духовного виміру у вихованні. Вони набувають нового звучання в умовах сьогодення, коли спостерігається криза батьківства, ослаблення міжпоколінних зв'язків, комерціалізація освіти та інституційна переорієнтація виховного процесу.

У сучасному науковому дискурсі проблема сімейного виховання привертає значну увагу, зокрема в контексті педагогічної спадщини Теодора Цеклера. Важливим напрямом є вивчення впливу батьків на формування соціальних і моральних орієнтирів дітей. Останні роботи в галузі сімейної педагогіки вказують на зростаючу потребу в педагогічній підготовці батьків для ефективного виховання дітей. Водночас, сучасні публікації звертаються до спадщини Цеклера, зокрема його підходу до виховання, який ґрунтується на відповідальності та особистому прикладі батьків. Серед науковців які частково вивчали діяльність Теодора Цеклера були: В. Полек, О. Руда, П. Сіреджук, І. Монолатій, Л. Федик, Л. Любашенко, І. Остащук, а також зарубіжних дослідників: О. Вагнер (O. Wagner), Е. Цеклер (E. Zöckler), І. Родескау-Ридель (I. Röska-Rydel), В. Лемпп (W. Lempp.), А. Які (A. Jaki), Л. Цеклер (L. Zöckler), А. Алабрудзінська (E. Alabrydzińska).

Мета цієї статті полягає в актуалізації та аналізі основних ідей сімейного виховання, обґрунтованих Теодором Цеклером, а також у з'ясуванні їхньої релевантності щодо викликів сучасної української освіти та родинної політики.

Теодор Цеклер, як педагог, розглядав сімейне виховання як основну складову педагогічної системи, у якій відбувається первинне формування моральних орієнтирів особистості. Згідно з його концепцією, сім'я має бути осередком, що сприяє розвитку не лише розумових здібностей, але й моральних якостей дитини. Однією з основних засад його педагогічної теорії є ідея про нерозривний зв'язок між батьками та дітьми, де батьківська роль не обмежується лише матеріальним забезпеченням, а включає також моральну й емоційну підтримку, духовний розвиток [1].

Цеклер наголошував на необхідності гармонійної взаємодії родини, школи та церкви, що є важливими інститутами, що формують світогляд і поведінку особистості. Цей підхід став важливим внеском у педагогічну теорію, адже він підкреслював роль духовних цінностей у формуванні морального обличчя людини.

Цеклер сформулював ряд основних принципів, що лежать в основі родинного виховання. Одним з ключових є принцип батьківської відповідальності за моральний і духовний розвиток дитини. За його словами, батьки є першими вчителями, і від того, наскільки вони здатні бути прикладом для своїх дітей, залежить їх подальший розвиток. Важливими є також принципи духовного розвитку, моральної гідності, гуманності та емоційної підтримки.

Методи виховання, що пропонував Цеклер, включали не лише передачу знань, але й активну участь у житті дитини, що передбачала спільну діяльність, моральні настанови та наставництво. Він підкреслював, що правильне виховання

має бути направлене на формування внутрішньої дисципліни і здатності до саморегуляції.

Цеклер вважав, що роль батьків у виховному процесі є визначальною. Батьки повинні бути не лише джерелом моральних та духовних орієнтирів, але й активними учасниками розвитку дитини. Зокрема, він говорив про важливість особистого прикладу батьків, адже діти схильні наслідувати поведінку, яку спостерігають вдома. Це підкреслює необхідність наявності в батьків зрілих моральних принципів, які вони здатні передавати наступним поколінням [3, s.45].

Крім того, Цеклер вважав, що сім'я має стати не лише емоційним укриттям для дитини, а й місцем, де формується її світогляд, здатність до співчуття та соціальна відповідальність.

У сучасному українському суспільстві, де спостерігається криза сімейних цінностей, відсутність чітких моральних орієнтирів і вплив глобалізаційних та технологічних змін, ідеї Цеклера про важливість сімейного виховання набувають особливої актуальності. Ідея сім'ї як основи морального виховання стає ще більш важливою в умовах, коли традиційні форми виховання та соціалізації зазнають впливу нових медіа, інтернет-культури та технологічних змін.

Криза батьківства, недостатня увага до емоційного та морального розвитку дітей, ослаблення ролі родини в процесі виховання – все це вимагає повернення до принципів, що обґрунтовані у працях Теодора Цеклера. Його ідеї щодо необхідності активної участі батьків у вихованні, гармонійного поєднання духовних і моральних принципів, а також взаємодії школи, родини та церкви є вкрай важливими для подолання сучасних викликів [2, s.153].

У сучасному суспільстві важливість сім'ї як першого і головного інституту соціалізації дитини залишається незаперечною. Ідеї Цеклера про гармонійне поєднання вимог та підтримки в сімейному вихованні дозволяють батькам ефективно реагувати на виклики, пов'язані з вихованням дітей у швидкоплинному, насиченому інформацією світі.

У сучасному світі, де стреси, депресія та тривожність стають все більш поширеними серед підлітків, ідеї Цеклера щодо важливості емоційної підтримки дитини в умовах сімейного виховання мають надзвичайну значимість. Виховання через створення атмосфери любові та підтримки дозволяє дітям адаптуватися до складних обставин, зберігаючи своє психічне здоров'я.

У умовах глобалізації та технічного прогресу сучасні діти стикаються з великою кількістю можливостей і викликів, що вимагають від них розвитку самостійності та здатності приймати рішення. Ідеї Цеклера щодо виховання дітей як відповідальних особистостей, здатних до самоконтролю, є надзвичайно актуальними для виховання молодого покоління, яке повинно бути готовим до самостійного життя у складному світі.

Останнім часом усе більше уваги приділяється питанням демократії у вихованні, де батьки повинні не лише встановлювати правила, але й активно залучати дітей до процесу прийняття рішень. Ідеї Цеклера щодо поєднання авторитету та демократичних підходів у вихованні можуть стати основою для

побудови ефективної стратегії взаємодії з дітьми у сучасному світі. Теодор Цеклер наполягав на єдності родини, школи та церкви у процесі виховання, вбачаючи в цьому запоруку формування гармонійної, відповідальної та духовно зрілої особистості. Його підхід до батьківства як свідомого, морально обґрунтованого покликання є особливо важливим у світлі сучасної кризи сімейних цінностей. [4, s.29].

Педагогічна спадщина Теодора Цеклера, зокрема його концепція родинного виховання, демонструє виняткову актуальність у сучасних умовах. Його ідеї глибоко вкорінені в гуманістичних, християнських та моральних засадах, що дозволяє розглядати їх як цінні орієнтири для відновлення виховного потенціалу сім'ї в умовах духовної, соціальної та культурної трансформації.

У сучасному українському суспільстві, яке прагне до європейських стандартів якості освіти та родинної політики, повернення до духовно-етичних орієнтирів, обґрунтованих у працях Теодора Цеклера, відкриває нові перспективи для розвитку сімейного виховання, зміцнення міжпоколінних зв'язків і формування відповідального громадянина.

Подальше вивчення й популяризація педагогічної спадщини Цеклера становить важливе завдання для сучасної науки, освіти і громадянського суспільства, з огляду на потребу у відновленні морального і духовного потенціалу української родини.

Список використаних джерел

1. Röskau-Rydel I. Die evangelischen Bildungseinrichtungen der Zöcklerschen Anstalten im ostgalizischen Stanislau (Stanisławów). *Auslandsdeutsches Schulwesen des 20. Jahrhunderts zwischen Volkstumsarbeit und Auswärtiger Kulturpolitik*, 2021, 24 s. 99-100.
2. Zöckler T. *Evangelisches Gemeindeblatt Für Galizien Und Die Bukowina*: Amtliches Organ Der Galizisch-Bukowinaer Evangelischen Superintendentur A. U. H. B. Gallneukirchen. 1938.
3. Zöckler T. *Der Kleine Helfer* : ein Vierteljahrsblättchen zur Anregung und Förderung der Werke dienender Liebe / Eigentümer, Herausgeber und Verleger: Evangelisches Kinderheim in Stanislau.
4. Zöckler T. *Evangelisches Gemeindeblatt*: Organ der Evang. Kirche A. u. H.B. in Polen. Stanislau. 1926.

Оксана КОНДУР,

*докторка педагогічних наук, професорка,
декан педагогічного факультету,*

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Олександр РАДЧЕНКО,

*здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки,*

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

РОЛЬ СІМ'Ї ЯК СУБ'ЄКТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У сучасному українському суспільстві, що зазнає глибоких трансформацій під впливом військових дій, глобалізації, інформаційного перенасичення та зміни традиційних цінностей, особливої ваги набуває проблема формування ціннісних орієнтацій учнівської молоді. Цей процес безпосередньо пов'язаний із соціалізацією особистості, першоосновою якої виступає сім'я.

Сім'я є базовим соціальним інститутом, у якому дитина здобуває перший досвід взаємодії зі світом, засвоює моральні норми, правила поведінки, формує уявлення про добро, справедливість, гідність, відповідальність. Саме в родинному середовищі починається процес становлення особистості, що згодом продовжується у школі та ширшому соціумі.

Проте сьогодні родина дедалі частіше стикається з рядом труднощів, які знижують її виховний потенціал: це і трудова міграція, і зниження якості комунікації внаслідок цифровізації, і криза батьківських ролей, і зростання психологічного навантаження на батьків. Особливої уваги потребує й вплив війни, яка порушує цілісність родин, змінює пріоритети, посилює нестабільність.

В умовах цих викликів надзвичайно важливо зберегти та посилити роль сім'ї як ключового суб'єкта соціалізації, здатного забезпечити передачу моральних орієнтирів, культурних традицій та підтримати молоду особистість у період активного пошуку себе та свого місця у суспільстві.

Питання соціалізації та формування ціннісних орієнтацій учнівської молоді у контексті сімейного виховання посідає важливе місце в науковій педагогічній думці України. Теоретичні засади досліджуваної проблеми розкриваються у працях І. Бежа, який розглядає виховання як цілісний процес становлення особистості на основі гуманістичних цінностей [1, с. 42]; С. Сисоєвої, яка акцентує на важливості сучасних стратегій взаємодії сім'ї та освітніх інституцій у процесі виховання [2, с. 76].

Значний вклад у розроблення соціально-педагогічних основ родинного виховання зробила Т. Алексєєнко, яка розглядає родину як середовище первинної соціалізації, здатне забезпечити емоційну безпеку та формування моральних орієнтирів дитини [3, с. 63]. Дослідження М. Гриньової стосуються практичного виміру сімейного виховання в умовах змінного соціального простору, зокрема в контексті трансформації батьківських ролей та зростання цифрового впливу [4, с. 28].

Загалом, вітчизняна наукова думка підкреслює, що родинне виховання має бути не лише ціннісно зорієнтованим, а й адаптованим до реалій сучасного життя, потребуючи взаємодії з інституціями формальної освіти. Саме така інтеграція дозволяє забезпечити єдність виховного простору дитини.

Сім'я виконує ключову функцію у процесі соціалізації дитини, оскільки саме в родинному середовищі відбувається первинне засвоєння норм, цінностей,

соціальних ролей та моделей поведінки. Батьки для дитини є першими авторитетами, прикладом для наслідування, носіями певної системи уявлень про світ, добро і зло, справедливість, обов'язок і відповідальність. Саме тому виховне середовище родини визначає базову структуру ціннісних орієнтацій, що в подальшому трансформуються під впливом освіти та соціального оточення.

Виховні моделі, які обирають батьки, значною мірою впливають на тип домінуючих цінностей у молоді. Авторитарна модель формує дисципліну, підпорядкування, залежність від зовнішніх оцінок. Натомість демократична модель сприяє розвитку критичного мислення, самостійності, поваги до інших. Ліберальні або байдужі стилі виховання можуть призвести до дезорієнтації у системі цінностей або нехтування соціальними нормами.

Значну роль відіграють і соціально-економічні чинники: рівень матеріального забезпечення родини, наявність або відсутність обох батьків, психоемоційний клімат, рівень педагогічної культури дорослих. Особливе значення має батьківська залученість до виховного процесу: активна участь, діалог, підтримка, спільна діяльність з дитиною формують позитивну самооцінку, почуття безпеки та довіри.

Ціннісні орієнтації сучасної учнівської молоді значною мірою зумовлені специфікою Z-покоління, яке характеризується цифровою активністю, високим рівнем автономності, прагненням до швидких результатів та чутливістю до соціальної справедливості. Водночас, саме це покоління потребує емоційної стабільності, чіткого морального орієнтиру, прикладу відповідального ставлення до життя. У зв'язку з цим постає потреба у відновленні батьківського авторитету як джерела моральної підтримки.

Одним із вирішальних чинників успішної соціалізації є ефективна співпраця сім'ї та школи. Партнерство між педагогами та батьками, побудоване на взаємній повазі, відкритості й єдності виховних впливів, дозволяє створити узгоджений виховний простір. В умовах інформаційного суспільства така взаємодія може відбуватись не лише офлайн, а й через цифрові платформи, що розширює можливості для оперативної комунікації, просвітницької роботи з батьками, залучення їх до освітнього процесу.

Роль сім'ї як суб'єкта соціалізації у формуванні ціннісних орієнтацій учнівської молоді є ключовою та незамінною. Саме в родинному середовищі формуються засади моральності, соціальної відповідальності, національної ідентичності та світоглядні уявлення, що визначають життєвий вибір дитини. Сім'я впливає на всі аспекти розвитку особистості – інтелектуальний, емоційний, поведінковий, формуючи при цьому її ціннісну систему.

В умовах сучасних викликів – зокрема війни, інформаційного тиску, соціально-економічної нестабільності – значення родини як стабілізуючого чинника тільки зростає. Водночас для реалізації цього потенціалу необхідною є підтримка сім'ї на державному, освітньому та громадському рівнях. Особливої актуальності набуває потреба у підвищенні педагогічної компетентності батьків, розвитку ефективних форм партнерства між школою та родиною, створенні єдиного виховного простору.

Таким чином, зміцнення ролі сім'ї у формуванні ціннісних орієнтацій молодого покоління є запорукою сталого розвитку суспільства, його гуманістичної спрямованості та національної єдності.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості: педагогічні орієнтири. Київ : Либідь, 2016. 272 с.
2. Сисоєва С. О. Педагогіка: сучасні стратегії і технології. Київ : Академвидав, 2020. 384 с.
3. Алексєєнко Т. Ф. Соціально-педагогічні основи сімейного виховання. Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2019. 260 с.
4. Гриньова М. В. Сімейне виховання як педагогічна система: теорія і практика. Харків : Основа, 2020. 312 с.

Оксана КОНДУР,

*докторка педагогічних наук, професорка,
декан педагогічного факультету,*

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Кирило ШУРИГІН,

*здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
за спеціальністю 015 Професійна освіта,*

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

ПАРТНЕРСТВО «РОДИНА – ПЕДАГОГ – ШКОЛА» ЯК СКЛАДОВА КУЛЬТУРИ ЯКОСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Трансформаційні процеси, що відбуваються в українській освіті, зосереджені на підвищенні її якості та відповідності європейським стандартам, що чітко артикулюється в основних законодавчих актах, таких як Закон України «Про повну загальну середню освіту» [1]. У контексті децентралізації та розвитку інклюзивного освітнього середовища, особливого значення набуває конструктивна взаємодія між усіма учасниками освітнього процесу. Одним з ключових елементів забезпечення сталої якості освітніх послуг є формування міцного та ефективного партнерства між родиною, педагогами та школою. Ця триєдина взаємодія перетворюється на невід'ємну умову для всебічного розвитку особистості дитини, реалізації її потенціалу та успішної адаптації у суспільстві.

Сучасні виклики, пов'язані з швидким технологічним прогресом, глобальними соціокультурними змінами та потребою формування у здобувачів освіти життєвих компетентностей, вимагають від освітньої системи не лише передачі знань, а й розвитку критичного мислення, креативності, соціальної відповідальності та навичок співпраці. Досягнення цих амбітних цілей є

неможливим без злагодженої та цілеспрямованої роботи всіх інститутів, залучених у виховний та навчальний процеси. Родини, як перше і найважливіше джерело виховання, педагоги, як професійні фасилітатори освітнього процесу, та школа, як організований освітній простір, спільно формують унікальне освітнє середовище дитини. Фрагментація або відсутність такого партнерства призводить до розрізненості виховних впливів, зниження мотивації всіх учасників та, як наслідок, до погіршення освітніх результатів та якості життя дитини. Таким чином, дослідження партнерства «родина – педагог – школа» є актуальним та необхідним для розробки нових, ефективних механізмів підвищення якості освіти та забезпечення її цілісності й неперервності у сучасних умовах.

Проблематика співпраці школи та родини традиційно перебуває в центрі уваги багатьох науковців: Н. Підлісна у своїх працях акцентувала на педагогіці партнерства як новому векторі розвитку відносин між учасниками освітнього процесу, підкреслюючи важливість суб'єкт-суб'єктної взаємодії [2]; дослідження О. Захаренко розкривають аспекти компетентнісної взаємодії родини та школи, що є критично важливим для формування ключових компетентностей учнів [3] тощо.

Міжнародний досвід також підкреслює важливість цієї проблематики. Дослідження А. Baker та М. Deutsch показують, що активне залучення батьків до освітнього процесу суттєво підвищує академічну успішність учнів, їхню самооцінку та мотивацію до навчання [4, с. 87]. Е. Gordon акцентував на значенні «соціального капіталу» родини для шкільних досягнень дітей, що реалізується через спільні зусилля батьків та школи [5, с. 56]. Ці дослідження демонструють, що ефективне партнерство – це не лише про виконання рекомендацій, а й про спільне створення ціннісних орієнтирів та освітнього середовища.

Попри значний доробок, концепція партнерства «родина – педагог – школа» як невід'ємної складової культури якості освіти потребує подальшого комплексного вивчення та емпіричного обґрунтування, особливо в контексті реалізації реформи Нової української школи, що вимагає переосмислення традиційних підходів та формування нових моделей взаємодії.

Партнерство «родина – педагог – школа» є складною, багатокomпонентною системою взаємодії, що виходить за межі традиційного формату «школа інформує – батьки слухають». Це цілісний підхід, заснований на принципах рівноправності, взаємної довіри, відкритості та спільної відповідальності за результат. Суть партнерства полягає у синергетичному поєднанні виховних впливів родини, професійної компетентності педагогів та організуючої ролі школи. Такий підхід забезпечує формування єдиного, узгодженого виховного простору для дитини, мінімізуючи суперечності та максимізуючи позитивні стимули до розвитку.

Інтеграція партнерства у *культуру якості освіти* є невід'ємною умовою її сталого розвитку. Культура якості передбачає постійне прагнення до вдосконалення, системний моніторинг результатів, відкритість до інновацій та здатність до самоаналізу.

Успішні приклади такого партнерства спостерігаються в українських школах, які активно впроваджують принципи Нової української школи. Це проявляється у створенні батьківських спільнот, проведенні спільних освітніх та виховних заходів, розробці індивідуальних освітніх траєкторій за участю батьків. Такі ініціативи не лише покращують комунікацію, а й формують міцну спільноту, що сприяє підвищенню загальної якості освітнього середовища.

Отже, партнерство «родина – педагог – школа» є не просто рекомендованою формою взаємодії, а критично важливою, фундаментальною складовою формування та підтримки культури якості сучасної освіти. Його успішне функціонування забезпечує всебічний, гармонійний розвиток особистості дитини, створюючи для неї узгоджений та сприятливий освітній простір. Такий підхід значно підвищує ефективність освітнього процесу, об'єднуючи інтелектуальні, емоційні та організаційні ресурси всіх зацікавлених сторін, сприяючи кращому розумінню індивідуальних потреб учнів та швидкому реагуванню на виникаючі виклики.

Список використаних джерел

1. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 19.05.2025).
2. Підлісна Н. В. Педагогіка партнерства в новій українській школі: теоретичні аспекти. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2019. Вип. 1. С. 98–104.
3. Захаренко О. А. Компетентісна взаємодія сім'ї та школи у формуванні життєвих компетентностей учнів. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки*. 2020. № 2. С. 115–120.
4. Baker A. J. L., Deutsch M. Family involvement in schools: Outcomes and implications for educational policy. *Handbook of Research on Parental Involvement in Schooling*. 2005. P. 85–101.
5. Gordon E. W. Parental involvement and social capital: The role of social capital in educational attainment. *Sociology of Education*. 2003. Vol. 76, No. 1. P. 54–73.

Людмила КРИМЧАК,
кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувачка кафедри
соціальної роботи та управління соціальними процесами,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
(м. Дніпро, Україна)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ЖІНОК- ПЕРЕСЕЛЕНОК : ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА ЧИННИКИ ВПЛИВУ

Масштабні міграційні процеси, що відбуваються в сучасному світі, зокрема вимушене переміщення значної кількості жінок до країн Європи, зумовлюють необхідність глибокого розуміння механізмів їхньої соціальної адаптації. Ці процеси є складними та багатовимірними, такими, що пов'язані з

пристосуванням до нових соціокультурних, економічних, політичних та правових умов.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та концептуалізація поняття «соціальна адаптація жінок-переселенок», а також аналіз ключових теоретичних підходів та чинників, що впливають на цей процес у контексті вимушеної міграції до країн Європи.

Проблему соціальної адаптації, особливо в умовах міграції та переміщення, активно досліджували науковці різних напрямків: соціологи, психологи, педагоги, фахівці із соціальної роботи та ін. Серед них виділяється Дж. Беррі – провідний спеціаліст у галузі крос-культурної психології та аккультурації [1]. Його класична модель аккультураційних стратегій (інтеграція, асиміляція, сепарація, маргіналізація) є фундаментальною для розуміння процесів адаптації мігрантів.

Р. Лазарус та С. Фолкман, відомі своїми дослідженнями стресу та копінг-стратегій, зокрема в роботі «Stress, Appraisal, and Coping» [3]. Їхні концепції дозволяють зрозуміти, як жінки-переселенки долають стрес, пов'язаний зі зміною середовища, та які стратегії вони використовують для адаптації.

Г. Зіммель, німецький соціолог, у своїй праці «The Stranger» [2] аналізував феномен «чужинця» у суспільстві, що має пряме відношення до розуміння соціальної ізоляції та інтеграції переселенців.

В. Франкл, австрійський психіатр, засновник логотерапії, у своїй книзі «Людина в пошуках сенсу» [4] наголошував на важливості знаходження сенсу життя навіть у найскладніших обставинах, що є актуальним для жінок, які пережили травматичний досвід переміщення.

У вітчизняній науковій літературі варто згадати роботи Я. Ліщук, С. Костюк, О. Кушнір та інших, які вивчають соціально-психологічні аспекти адаптації, стресу та реабілітації населення, що постраждало внаслідок військових конфліктів.

Аналіз наукової літератури дає підстави для припущення, що концептуальні засади соціальної адаптації жінок-переселенок ґрунтуються на міждисциплінарному підході, який поєднує соціологічні, психологічні, соціально-педагогічні та інші аспекти (див. табл. 1). Зупинимось на деяких із них.

Так, у межах соціологічного підходу адаптацію слід розглядати як процес інтеграції індивіда в відмінну соціальну структуру, що передбачає засвоєння інших соціальних ролей, норм, цінностей та зразків поведінки. Для жінок-переселенок це означає інтеграцію в нову громаду, трудовий колектив, освітнє середовище, а також взаємодію з державними та громадськими інституціями.

Щодо психологічного підходу, то він зосереджується на внутрішніх процесах, які відбуваються в психіці жінки. Це може бути пов'язане з подоланням психологічної травми, переїздом, втратою звичного середовища, соціального статусу, а також формуванням нової ідентичності. За твердженнями дослідників, ключовим, для психологічного підходу є психологічна стійкість особистості, здатність долати стрес та розвивати адаптивні копінг-стратегії.

Концептуальні засади міждисциплінарних підходів
до соціальної адаптації жінок-переселенок

Підхід	Основна ідея / Фокус	Ключові концепції
Соціологічний	Інтеграція індивіда у соціальну структуру та систему.	Соціальні ролі, норми, цінності, соціальні мережі, соціальний капітал, стратифікація, аномія, інституції.
Психологічний	Внутрішні психічні процеси та реакції індивіда на нове середовище.	Адаптація, стрес, психологічна травма, копінг-стратегії, самооцінка, ідентичність, психологічна стійкість, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).
Культурологічний	Взаємодія та взаємовплив культурних систем; засвоєння елементів нової культури при збереженні власної.	Аккультурація (інтеграція, асиміляція, сепарація, маргіналізація), крос-культурна адаптація, культурний шок, культурна ідентичність, ціннісні орієнтації.
Гендерний	Аналіз специфічних викликів та потреб жінок, зумовлених їхнім гендерним статусом та соціальними ролями.	Гендерні ролі, дискримінація, домашнє насильство, гендерні стереотипи, доступ до ресурсів (освіта, праця, медицина) з урахуванням гендерної перспективи.
Педагогічний	Формування навичок, знань та умінь, необхідних для успішної адаптації та інтеграції.	Соціальне навчання, виховання, освіта, професійна переорієнтація, тренінги з адаптації, розвиток соціальних навичок.
Правовий	Забезпечення правового захисту та дотримання прав жінок-переселенок.	Правовий статус, права людини, міжнародне та національне законодавство щодо переселенців, доступ до правової допомоги, захист від дискримінації.
Економічний	Доступ до економічних ресурсів та можливостей для самозабезпечення.	Дохід, зайнятість, доступ до ринку праці, фінансова грамотність, мікрокредитування, економічна незалежність.

У контексті соціальної адаптації українських жінок-переселенок у Європі, ключову роль відіграє культурологічний підхід. Він зосереджений на аккультурації – процесі взаємодії культур, що змінює як культуру переселенок, так і приймаючої країни. У цих умовах, для успішної адаптації важливо не тільки засвоїти елементи нової культури, а й зберегти власну культурну ідентичність.

Невід’ємним для розуміння соціальної адаптації є гендерний підхід, оскільки гендерні ролі та очікування в новому середовищі суттєво впливають на жінок-переселенок. Адже вони часто стикаються зі специфічними труднощами, серед яких: дискримінація, домашнє насильство, стереотипи при працевлаштуванні, а також обмежений доступ до освіти та медицини.

Із викладеного вище випливає, що соціальна адаптація жінок-переселенок є багатофакторним процесом, на який впливає велика кількість взаємопов'язаних чинників. Більшість дослідників умовно класифікують їх за кількома групами: індивідуально-особистісні чинники; соціально-економічні та соціокультурні.

Щодо першої групи чинників, то до неї відносять вік та стан здоров'я жінок (молодші жінки, як правило, адаптуються швидше; наявність хронічних захворювань або інвалідності значно ускладнює процес адаптації); рівень освіти та наявність затребуваних професійних навичок, що полегшують працевлаштуванню та інтеграції в нове суспільство; психологічну стійкість та наявність копінг-стратегій (здатність долати стрес, оптимізм, сформованість адаптивних механізмів поведінки); мотивацію до адаптації, бажання інтегруватися, вивчати мову, налагоджувати соціальні зв'язки, що є важливим внутрішнім ресурсом та досвід переміщення (травматичний досвід), адже тривалість та умови перебування в зоні конфлікту, пережитий стрес, втрати, насильство можуть суттєво ускладнити адаптацію.

Відносно другої групи чинників (соціально-економічні), які впливають на соціальну адаптацію українських жінок-переселенок, то до неї, на думку дослідників, слід віднести:

- житлові умови (наявність безпечного, стабільного та комфортного житла), які є базовою потребою та основою для подальшої адаптації;
- працевлаштування та дохід, що забезпечує економічну незалежність та почуття стабільності;
- доступ до соціальних послуг;
- мовний бар'єр, який виступає суттєвою перешкодою для спілкування, працевлаштування та інтеграції;
- соціальна підтримка (наявність родичів, друзів, громадських організацій, які надають підтримку), що значно прискорює процес адаптації.

Третя група чинників (соціокультурні) пов'язана зі ставленням приймаючої громади, відсутністю дискримінації та ксенофобії з боку місцевого населення. Відомо, що саме культурні відмінності стають перепорою на шляху успішної адаптації українських жінок та будують бар'єри відносно ефективної акультурації, впливаючи, таким чином, на рівень їх адаптованості в країнах Європи. Тому логічним є твердження, що успішна соціальна адаптація таких жінок значно залежить від інформаційного середовища, доступу до об'єктивної інформації, роз'яснення їх прав та можливостей. З цих позицій немаловажну роль відіграє наявність в приймаючих країнах спеціалізованих державних та громадських програм, спрямованих на підтримку та інтеграцію переміщених осіб.

Резюмуючи слід зазначити, що соціальна адаптація жінок-переселенок – це складний, багатогранний і тривалий процес, що вимагає системного підходу. Розуміння концептуальних засад та чинників впливу дозволяє розробити ефективні стратегії підтримки та інтеграції. Надання якісної психологічної, соціальної, правової та матеріальної допомоги, сприяння працевлаштуванню, подоланню мовного бар'єру та формуванню толерантного ставлення в суспільстві є ключовими завданнями для забезпечення успішної адаптації жінок, які вимушено змінили своє місце проживання.

Список використаних джерел

1. Berry J. W. Cross-cultural psychology: Research and applications. *Cambridge University Press*. 2002. 9 (5). P. 207. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=Z_7k7Xj28ncC&oi=fnd&pg=PR12&ots=-5EKYjy6Zw&sig=8eVVHB-X5CDbQPkxIubJWfEFqUc&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 20.04.2025).
2. Simmel G. The stranger // The cultural geography reader. Routledge, 2008. Pp. 323-327. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780203931950-53/stranger-georg-simmel> (дата звернення: 10.05.2025).
3. Lazarus R., Folkman S. Coping. Springer Publishing Company New York. 1984. P. 437. URL: https://www.google.com.ua/books/edition/Stress_Appraisal_and_Coping/i-ySQQuUpr8C?hl=en&gbpv=1 (дата звернення: 12.05.2025).
4. Frankl V. E. Man's search for meaning. Simon and Schuster/ part one translated by Use Lasch; preface by Gordon W. Allport. 4th ed. 1985. P. 69. URL: https://www.nomanszone.org/pdf/Mans_Search_for_Meaning.pdf (дата звернення: 20.05.2025).

Галина ЛЕМКО,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

ВПЛИВ СІМЕЙНОГО МІКРОСЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Формування системи цінностей у дітей шкільного віку є однією з найважливіших соціально-педагогічних задач сучасного суспільства. Цінності визначають орієнтири особистості, впливають на поведінку, світогляд і взаємини з оточенням. У цьому процесі сімейне мікросередовище виступає первинним осередком соціалізації дитини, де закладаються базові уявлення про добро і зло, справедливість, відповідальність, працю, людяність тощо.

Питання сімейної взаємодії у ракурсі сімейних цінностей досліджуються Т. Алексєнко, І. Бехом, С. Голодом, К. Журбою, О. Кляпець, І. Кльоциною, Т. Кравченко, В. Кравцем, Т. Титаренко, Л. Яценко та іншими.

Мета статті – охарактеризувати особливості впливу сімейного середовища на формування цінностей школярів.

Сім'я є основним агентом первинної соціалізації, в межах якого дитина засвоює культурні норми, моделі поведінки та цінності. Вона створює простір для емоційного розвитку, морального самовизначення і перших соціальних ролей.

Існує кілька основних стилів виховання: авторитарний, демократичний, ліберальний та індивідуалістичний.

- Авторитарний стиль формує у дітей страх, підкорення, але не сприяє розвитку внутрішньої моральної мотивації.

- Демократичний стиль створює умови для вільного формування поглядів, заохочує до відповідальності та співпраці.
- Ліберальний стиль призводить до знецінення норм, що часто виявляється у зниженому рівні дисципліни та самоконтролю.
- Індиферентний стиль (байдужість батьків) є найнебезпечнішим, оскільки дитина залишається без орієнтирів і підтримки [2].

Отже, стиль виховання безпосередньо впливає на те, які саме цінності закладатимуться у свідомості дитини: чи то конструктивні (чесність, доброзичливість, працелюбність), чи деструктивні (цинізм, агресивність, безвідповідальність).

Сім'я являється осередком первинної соціалізації. Саме в родині дитина вперше отримує досвід соціальної взаємодії, навчання нормам поведінки та розуміння свого місця у світі. Залежно від того, які соціальні ролі виконують батьки, як вони ставляться до праці, до інших людей, формується дитяча уява про справедливість, успіх, свободу, обов'язок [3].

Наукові дослідження підтверджують, що в умовах гармонійного сімейного мікросередовища діти засвоюють гуманістичні цінності, виявляють вищий рівень емпатії, соціальної відповідальності та моральної саморегуляції. Натомість у дисфункціональних сім'ях, де спостерігаються конфлікти, авторитаризм чи байдужість, у дітей часто виникають ціннісні деформації, схильність до девіантної поведінки, труднощі в адаптації до соціального середовища.

Розглядаючи сім'ю як унікальну спільність, що покликана виконувати ряд важливих функцій, академік І. Бех на засадах гуманізму розглядає основні виховні цінності сім'ї, досягнення яких значно підвищить продуктивність подальшого виховного процесу. Це такі цінності:

1. Цінність позитивного психологічного клімату в сім'ї. Провідний емоційний стан дитини (позитивний чи негативний) має вирішальне значення для її становлення. Ключова роль у позитивному емоційному стані дитини належить переживанню радості.

2. Цінність моральної любові дитини до людей. Сім'я є благодійним середовищем для розвитку в дитини моральної любові, тобто почуття гармонії людини з людиною, коли одна людина зливається духовно з іншою в одне ціле настільки, що стає здатною бажати блага, щастя і розвитку цієї іншої людини заради неї самої, а не задля себе, без будь-якої думки, що від цього вона щось особисто матиме. Розвинути таке почуття у дитини дуже важко, а ще важче досягти того, щоб це почуття стало керівним мотивом у всіх моментах її життя, а не виникало лише за певних умов і обставин.

3. Цінність поваги дитини до людської особистості. Якщо ми прагнемо виховати у дитини повагу до людської особистості, почуття морального обов'язку, ми повинні бути для неї у всьому взірцем цих якостей. Якщо ж дитина навколо себе, і зокрема в особі своїх найближчих вихователів – батька і матері, замість поваги до особистості бачить зневажливе ставлення до неї, замість рівності, коли поважається свобода кожного, бачить свавілля одних і принизливу

покірність інших, то це призведе до негативних виховних наслідків. Згідно із переконанням І. Беґа, тільки та родина може благотворно впливати на моральний розвиток дитини, в основу життєдіяльності якої покладений принцип «альтруїзму».

4. Цінність гуманізму сімейних стосунків. Гуманістичне виховання, що має на меті формування дитини свідомою, вільною особистістю, пов'язане насамперед із сім'єю. Цю справу слід розпочинати якомога раніше, оскільки чим з пізнішого вікового періоду ми її здійснюватимемо, тим важчою вона буде, а в деяких випадках може виявитися і безнадійною.

5. Цінність бережливості дитини. Про моральну вихованість дитини судять не лише на основі її гуманістичного ставлення до людей, а й з її бережливості щодо світу речей, рослин, тварин. Ця важлива моральна риса має бути сформована всім укладом сімейного життя. Бо саме завдяки їй можна позбутися стану відчуження дитини від навколишнього середовища.

6. Цінність відповідального вчинку дитини. Особистість народжується в сім'ї: цей глибокий висновок є результатом аналізу різноманітних психолого-педагогічних умов її розвитку. Родина виступає провідним соціальним чинником формування особистості насамперед тому, що остання немовби утворюється з досвіду вчинків.

7. Цінність творчої активності дитини. Розвиток свідомої творчої активності дитини є першочерговою метою сімейного виховання. А тим часом сучасна система родинних виховних впливів є неефективною в цьому аспекті. Батьки ставлять перед дитиною вже сформульовані цілі і самі ж вказують шляхи й засоби їх досягнення. Вони виховують у дитини різноманітні звички – до порядку, до охайності тощо і разом з тим не приділяють належної уваги формуванню вміння діяти самостійно. Проте дуже важливо, щоб дитина привчалася до самостійних дій, до виконання різноманітних завдань згідно з поставленими самою собою цілями і користувалась для цього вибраними нею засобами [1].

Сімейні цінності – це духовно-моральні орієнтири та настанови, підґрунтям яких є традиційне уявлення про сім'ю, відповідальну шлюбну і сімейну поведінку в сім'ї, що забезпечують демографічне відтворення, виховання й соціалізацію дітей, формування сім'янина, громадянина правового демократичного суспільства. Сімейні цінності як морально-духовні особистісні якості є соціальними за своєю природою, але індивідуальними за формами оволодіння та вираження. Вони виконують функцію регуляторів поведінки, охоплюючи усі сторони життя індивіда [4].

Цінності, що засвоєні в родині, мають тенденцію бути більш стійкими, ніж ті, що формуються у школі чи іншому соціальному середовищі. Це пояснюється емоційною значущістю сім'ї та глибиною впливу, який має довготривалий і постійний характер.

У ході опитування серед учнів було встановлено:

- 68 % дітей, які проживають у родинах із стабільним емоційним кліматом, вважають найважливішими цінностями любов, повагу та справедливість;

- 52 % учнів із родин з конфліктним мікросередовищем не змогли чітко назвати власні життєві пріоритети;

- наявність сімейних традицій (спільне дозволя, допомога одне одному) корелює з високим рівнем сформованості соціальних цінностей.

Ефективне формування цінностей неможливе без узгодженої співпраці між школою та батьками. Зокрема, соціальні педагоги та шкільні психологи повинні не лише передавати знання, а й координувати морально-виховний вплив з тими моделями, які існують у сім'ї. Важливими напрямами такої взаємодії є:

- співпрацювати з батьками, проводити батьківські клуби, тренінги;
- індивідуальні консультації з батьками;
- батьківські збори з акцентом на моральне виховання;
- спільні проєкти учнів і родин (волонтерство, соціальні акції);
- надавати підтримку дітям із неблагополучних родин;
- інформаційна підтримка з боку школи щодо вікових особливостей дітей та методів ефективного виховання.

Сімейне мікросередовище є основним чинником формування цінностей дітей шкільного віку. Саме в родині дитина вперше стикається з нормами поведінки, правилами співжиття, життєвими принципами. Ефективний вплив залежить від стилю виховання, емоційного клімату та особистого прикладу батьків. Від характеру міжособистісних стосунків у родині, стилю виховання, моральних установок батьків значною мірою залежить майбутня соціальна адаптація дитини, її здатність до конструктивної поведінки та взаємодії з суспільством. Тому особливої уваги потребує створення умов для гармонійного сімейного виховання, а також ефективна співпраця між закладами освіти та батьками. Педагогічна система має враховувати цей вплив і діяти в синергії з родиною, створюючи сприятливе середовище для гармонійного розвитку особистості школяра.

Список використаних джерел

1. Бех І. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів загальноосвітньої школи. *Українське релігієзнавство. Тематичний випуск: «Мораль. Релігія. Освіта»*. 2005. № 4 (зб.). С. 265–281.

2. Вишневський О. Природа цінностей виховання. *Педагогічна думка*. 2006. № 2. С. 11–22.

3. Стаднік Н. Сім'я як середовище виховання дітей. *Виклики та перспективи формування зростаючої особистості у повоєнній реальності : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ – м.Біла Церква, 26 травня 2023 р.)* / за ред.: Л. В. Канішевської, К. В. Плівачук ; упоряд. В. М. Шахрай. Біла Церква : КНЗ КОР «КОПОПК», 2023. С. 162–165.

4. Шахрай В., Стаднік Н. Сімейні цінності: сутність, значущість та сучасна трансформація. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 3(9). С. 616–629.

Галина ЛЕМКО,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Владислава БРОВЧУК
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
IV курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

ВПЛИВ ВОЄННИХ ПОДІЙ НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ДІТЕЙ

В останні десятиліття воєнні події стали однією з найгостріших соціально-психологічних проблем сучасності. Їхній вплив особливо відчутний у психоемоційному стані дітей, оскільки дитячий організм перебуває в постійному процесі формування, як емоційно, так і когнітивно. Воєнні конфлікти порушують не лише соціальну стабільність, але й безпосередньо впливають на внутрішній світ малечі, викликаючи реакції, що можуть мати як короткостроковий, так і довготривалий характер.

Метою цієї статті є вивчення особливостей психоемоційного стану дітей під впливом воєнних дій.

У перші хвилини та дні після початку воєнних дій у дітей часто спостерігається різке підвищення рівня тривоги, страху та невпевненості в завтрашньому дні. Фізіологічні реакції, зокрема підвищення рівня гормонів стресу, таких як кортизол, запускають ланцюгову реакцію в роботі центральної нервової системи. Ці зміни порушують регуляцію емоцій, пам'ять і здатність до концентрації, що створює передумови для розвитку посттравматичного стресового розладу, депресії та інших психоемоційних порушень [3, с. 74-75].

Важливо відзначити, що формування психіки дитини відбувається за певною стадійною моделлю, де кожен етап розвитку характеризується специфічними завданнями. Порушення цих завдань під впливом екстремальних умов може призводити до серйозних змін у психоемоційному стані. Сучасні дослідники підкреслюють, що для аналізу впливу воєнних подій необхідно застосовувати системний підхід, коли дитина розглядається як частина більшої соціальної системи, що включає сім'ю, школу та громаду. Взаємодія між цими елементами може як допомагати, так і перешкоджати адаптації до стресових ситуацій.

Психологічні реакції дітей на воєнні події набувають різноманітних форм. Деякі діти демонструють виражену тривожність і страх, інші – агресивну поведінку або апатію. Такі емоційні стани часто супроводжуються порушеннями сну, труднощами з концентрацією уваги та зниженням академічної успішності.

Особливо гостро ці прояви відчуються у дітей молодшого віку, для яких недостатньо розвинені адаптаційні механізми. Крім внутрішньої емоційної нестабільності, на психоемоційний стан дитини впливають зовнішні фактори – родина, соціальна підтримка, культура спільноти та інформаційний простір. Стабільна родинна атмосфера, де панує відкритий діалог, сприяє формуванню здорових емоційних реакцій, тоді як сімейні конфлікти можуть підсилювати негативний вплив стресових подій.

Наукові дослідження, проведені як у зонах безпосереднього впливу військових дій, так і в постконфліктних регіонах, свідчать, що негативний вплив стресових подій має багатовимірний характер. Зміни у функціонуванні центральної нервової системи, поєднані з емоційними переживаннями, можуть призводити до як короткострокових, так і довготривалих порушень. Соціальна підтримка – зокрема стабільність у сім'ї та активна участь громади – виступає важливим буфером, який допомагає зменшити негативний вплив зовнішніх стресорів [1, с. 23].

Окрім безпосередніх наслідків, що відображаються у психоемоційному стані дітей, варто також розглянути довготривалі ефекти, які можуть супроводжувати людину протягом усього її життя. Наукові дослідження вказують на те, що пережиті у дитинстві стресові події можуть стати передумовою для розвитку психологічних порушень у дорослому віці. Зокрема, численні дослідження демонструють, що діти, які пережили війну, мають підвищений ризик розвитку тривожних розладів, депресії, а також схильність до емоційної нестабільності. Пояснення цього явища полягає в тому, що психіка дитини формується в умовах постійного стресу, що може призводити до хронічного порушення механізмів регуляції емоцій.

Важливим чинником є також вік дитини. Дослідження показують, що діти дошкільного віку є найбільш вразливими до наслідків війни, оскільки їхня здатність до когнітивної обробки стресових подій є обмеженою. Вони часто не усвідомлюють суті конфлікту, але гостро відчують страх, небезпеку та зміни в поведінці дорослих. Діти середнього шкільного віку вже мають певні адаптаційні механізми, проте їхня психіка також піддається значному впливу: вони можуть відчувати глибокий страх, розгубленість та переживати за безпеку рідних. Підлітки, завдяки більш усвідомленому ставленню до подій, можуть відчувати не лише страх, але й гнів, безвихідь та втрату контролю над своїм життям [2, с. 60].

Не менш важливим є рівень соціальної підтримки. Родина виступає ключовим ресурсом у процесі адаптації дитини до стресових ситуацій. Батьки, які зберігають емоційну рівновагу та створюють стабільну атмосферу, можуть значно знизити рівень тривоги у своїх дітей. Натомість, в сім'ях, де домінує емоційна нестабільність, наслідки можуть бути набагато тяжчими.

Сучасне інформаційне середовище також має суттєвий вплив на психоемоційний стан дітей, особливо підлітків. Мас-медіа та соціальні мережі, через які діти отримують інформацію про воєнні події, можуть посилювати почуття тривоги та безнадії. Надмірне споживання негативної інформації може

призвести до емоційного вигорання, втрати віри в майбутнє та появи ознак соціальної ізоляції. Тому дуже важливо, щоб дорослі контролювали обсяг і характер інформації, яку отримують діти, та сприяли формуванню критичного ставлення до новин [5, с. 17-18].

Щодо довготривалих наслідків, психоемоційні ефекти війни можуть проявлятися у вигляді труднощів із соціалізацією, емоційної нестабільності, а також змін життєвих установок. Діти, які пережили війну, можуть мати проблеми у встановленні міжособистісних контактів, відчувати труднощі з довірою до інших людей і потребувати постійного контролю над ситуацією. Якщо травматичний досвід залишається непроробленим, це може стати причиною розвитку психосоматичних розладів, таких як: хронічні головні болі, порушення сну та підвищена втомлюваність [4, с. 167].

Отже, вплив воєнних подій на психоемоційний стан дітей є глибокою та багатогранною проблемою, яка вимагає системного підходу та інтегрованих заходів. Взаємодія фізіологічних, психологічних і соціальних факторів створює унікальний контекст, в якому кожна дитина переживає стресові події. Лише завдяки комплексній системі підтримки – що включає раннє втручання, регулярну психологічну допомогу, активну участь родини і громади – можна не лише знизити рівень стресу, але й сприяти формуванню стійкості та адаптаційних можливостей для майбутнього розвитку.

Надалі необхідно продовжувати дослідження в цій галузі, адже лише інтеграція психологічних, педагогічних, соціологічних та медичних підходів дозволить розробити ефективні програми підтримки дітей, які пережили воєнні події. Подальший аналіз довготривалих наслідків раннього стресового впливу є важливим для формування стратегії соціальної адаптації та професійного становлення дітей у постконфліктних регіонах.

Висновки. Таким чином, вирішення проблем, пов'язаних із впливом воєнних подій на психіку дітей, можливе лише за умови тісної взаємодії між фахівцями різних галузей та активного залучення родин і громад. Спільними зусиллями можна створити умови, які забезпечать повноцінний розвиток дітей, незважаючи на виклики, пов'язані з воєнними конфліктами, і допоможуть їм адаптуватися до змін у сучасному світі.

Список використаних джерел

1. Виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості в позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів / Бех І. Д., Чорна К. І., Журба К. О. та ін. Харків : Друкарня Мадрид, 2016. 176 с.
2. Кокун О. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності : монографія. Київ : Міленіум, 2014. 265 с.
3. Корольчук М., Крайнюк В., Косенко А., Кочергіна Т. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я : навчальний посібник / загальна редакція Корольчук М. С., 2014. 256 с.
4. Кравчук С. Психологічні особливості автономності та емоційної стійкості особистості юнацького віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12.*

Психологічні науки: збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. № 3 (48). С. 179–187.

5. Психологічна допомога дитині у психотравмуючій ситуації : методичний посібник / уклад. : Г. Б. Растроста. Суми : НВВ КЗ СОППО, 2019. 64 с.

Адріана ЛИСАК,
*студентка IV курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
Чортківський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж імені Олександра Барвінського
(м. Чортків, Україна)*

Наталія ГАВРИЛЕНКО,
*викладачка педагогіки та соціально-педагогічних дисциплін,
викладачка-методистка,
Чортківський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж імені Олександра Барвінського
(м. Чортків, Україна)*

ПРИЙОМНА СІМ'Я – ПОЗИТИВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Сім'ю варто вважати чи не найважливішим фактором виховання, оскільки саме в цьому середовищі, в оточенні найрідніших найзначиміших у житті людей починається формування особистості дитини.

Проте, на жаль, в кожному суспільстві, незалежно від економічного розвитку, ціннісних установок виник феномен сирітства, який обумовлюється біологічними та соціальними причинами.

Україна – не виняток. Причин, які викликають сирітство в нашій країні, не відрізняються від тих, які є загальноновизнаними: втрата обидвох біологічних батьків, неготовність батьків до виховання дитини, низькі матеріальні статки сім'ї, нездоровий спосіб життя батьків.

2014-2025 роки додали ще одну надзвичайно болючу причину сирітства – втрату батьків через повномасштабне вторгнення росії. За даними журналу The Economist на сьогодні, під час повномасштабної війни, загинуло щонайменше 60-100 тисяч українських військовослужбовців [9]. На жаль, є такі родини, де загинули обидвоє батьків.

Не можна не визнати причиною сирітства в Україні міграцію населення, особливо в перші години, дні, місяці війни. Загублені, евакуйовані, викрадені росією та вивезені на їхню територію діти – це потенційні сироти.

На жаль, причиною соціального сирітства в Україні стає посттравматичний стресовий розлад батьків та дітей, який викликаний тривогами, звуками вибухів, втратою близьких та й незнайомих людей.

Тому, можемо констатувати, що сирітство як соціальне явище в Україні є, і, тому, існує потреба його вивчення та, по можливості, розв'язання.

Проблема правового статусу і допомоги дітям-сиротам вивчається у працях таких українських дослідників, як О. Боднарчук, В. Кузьмін, О. Потопахіна, О. Прокопенко, І. Чеховська та ін.; особливості соціально-психологічного розвитку дітей-сиріт, умови їх успішної соціалізації вивчали О. Кравченко, А. Павленко; соціальну адаптацію дітей-сиріт в умовах прийомної родини розкрито в студіях І. Єфімова, О. Федорової, О. Шевченко; праці О. Карпенка, І. Коломієць та О. Винник висвітлюють основи підготовки прийомних батьків, методики адаптації дитини у новому середовищі та її соціалізацію.

Проблеми навчання прийомних батьків, питання супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу були досліджували такі науковці: Г. Бевз, Т. Бондаренко, А. Капська, Н. Комарова, І. Пеша.

Мета статті вивчити особливості та умови соціалізації дитини у прийомній сім'ї в умовах російсько-української війни, з'ясувати виклики соціалізації прийомної дитини.

Конвенція ООН про права дитини, яку було прийнято в 1989 році й ратифіковано Україною в 1991 році, проголошує, що дитині для повного емоційного комфортного розвитку найкраще зростати в сім'ї, в атмосфері щастя, любові і взаєморозуміння. Саме за таких умов дитина може бути цілком підготовлена до самостійного життя в суспільстві й вихована в дусі розуміння цінності демократії, прав людини, вищих гуманістичних ідеалів та моральних цінностей.

В Україні формами сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей без батьківського піклування є усиновлення, дитячий будинок сімейного типу, опіка та піклування, прийомна та патронажна сім'ї [8].

Прийомна сім'я – це сім'я або одинока особа, яка добровільно взяла на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [6, 7].

Прийомна сім'я є важливим середовищем соціалізації дітей, які з різних причин втратили батьківське піклування.

У прийомній сім'ї діти вперше після втрати біологічної сім'ї мають можливість знову відчувати себе частиною близького соціального оточення, що сприяє їхній емоційній стабільності та відновленню довіри до світу [4].

Через щоденну взаємодію в сім'ї діти засвоюють нові позитивні знання про соціальні навички, такі як правила спілкування та співпраці, як підтримувати інших, вчать вирішувати конфлікти.

Крім того, прийомні сім'ї створюють простір, де діти вчать розуміти і приймати соціальні норми, такі як повага до інших, відповідальність за власні вчинки і дотримання моральних принципів [3].

Як правило, прийомні батьки виступають прикладом рольових моделей поведінки для дитини у формуванні її власних цінностей та бачення світу, допомагають розставити життєві пріоритети та долати труднощі на життєвому шляху [5].

Соціалізація – це складний і багатогранний процес, тому для прийомних дітей цей процес може бути особливо складним, оскільки вони часто мають негативний досвід сирітства, насильства, нехтування або частих змін місця проживання. Для сучасних прийомних дітей цей досвід ускладнений і обтяжений війною – фізичне, психологічне насильство у зв'язку з воєнними діями, про яке діти знають не з екранів телевізора чи сторінок соціальних мереж, а які пережили самі, бачачи і відчуваючи це; евакуації, часто вимушені, оскільки батьки не хотіли покидати власні домівки; звикання до різних людей, які виявляли піклування про них.

Тому створення прийомної сім'ї – це не тільки формальна процедура, а й складна робота прийомних батьків у першу чергу.

Розглянемо проблеми, які можуть виникнути ще на етапі створення прийомної родини та при вихованні прийомної дитини.

Військовий час поставив певні виклики при створенні прийомної сім'ї, а саме – зменшилась кількість потенційних прийомних батьків, складно поновлювати склад дітей у прийомній сім'ї, тому що частина із прийомних родин, а також і частина дітей, що підлягає опіці, знаходиться за кордоном. А ці процедури можливо здійснити лише на території України

Не одноразово діти з однієї сім'ї розділені кордоном, тому, сестринсько-братерські стосунки ослаблені і в прийомній сім'ї виховуються діти, які не є кровними родичами, рідними братами-сестрами.

Ці виклики воєнного часу виявляють проблеми у вихованні прийомної дитини. Важлива з них – це питання налагодження спілкування та взаємин. Із появою прийомних дітей відбуваються зміни у вже вибудованих стабільних родинних стосунках. А ще дуже часто на цей процес накладається складний психолого-емоційний стан прийомних дітей – діти вразливі, неврівноважені, тривожні, нерідко з відчуттям самотності та самоізоляції

Часто в прийомній сім'ї з'являються ревнощі. Прийомні діти потребують до себе постійної уваги, не «дозволяючи» її отримати іншим дітям. Таким чином, виникають конфлікти між рідними і прийомними дітьми або лише прийомними.

Прийомні батьки стають основними вихователями, вони пред'являють вимоги, формулюють правила. Але ж діти, які потрапляють в прийомну родину, маючи попередній, як правило, негативний приклад виховання, часто не розуміють їх, просто тому, що в попередній родині було не так. Тому виховання в даному випадку потребує терпіння, роз'яснення простих, на перший погляд, речей.

Надзвичайно складна проблема у прийомній сім'ї – нерозуміння прийомними дітьми меж інших дітей. Перебуваючи в державних закладах, вони мали все спільне: іграшки, книги, солодощі. І це була норма. В сім'ї такі діти не завжди розуміють, що кожен, на рівні із спільним, володіє особистим, яке без дозволу чіпати забороняється [1].

Закритість, самоізоляція прийомної дитини, небажання спілкуватись, вимагає від прийомних батьків знань психології дитини. Адже, дуже важливо – не залишати дитину сам-на-сам зі своїми переживаннями та негараздами.

Постійність у спілкуванні, допомога соціального педагога та практичного психолога – ось шлях до подолання страху самотності у прийомній сім'ї.

Під час виховання специфічною є проблема покарання-похвали. З одного боку, дитина буде помилятися, оскільки її життєвий досвід є невеликий, ще й дуже часто проблемний, але спрацьовує «психологія прийомних батьків» – дитину шкода, ще й вона чужа. Як же можна покарати? Тому, у спілкуванні із дитиною варто виробити орієнтири, які будуть визначати межі вчинків.

Розв'язанню цих проблем сприятиме створення позитивного сімейного середовища соціалізації. Характеристиками такого середовища варто вважати, по-перше, доброзичливу атмосферу. Доброзичливе ставлення одне до одного в сім'ї та підтримка допомагають дитині розвивати здорову самооцінку, емоційну стійкість, виховують відчуття безпеки та власної гідності. Коли батьки різними способами проявляють свою любов, дитина буде менш схильною до стресу та тривожності, краще справлятиметься з емоційними труднощами [11].

По-друге, у сім'ях, де батьки активно заохочують дітей до відкритого спілкування, кожен їх член відчуває, що в сімейному колі його люблять і поважають. Відкрите й комфортне спілкування розвиває в дитині впевненість, почуття власної гідності, готовність до співпраці, а також здорові й теплі стосунки [10].

Третя характеристика – це прийняття дитини такою, якою вона є, толерантне ставлення до поведінкових чи емоційних проявів дитини.

Наступна вимога – поступовість у соціалізації. Дитина потребує часу, щоб звикнути до нової сім'ї, її правил та особливостей. Поступовий підхід допомагає уникнути емоційного перевантаження та знижує ризик виникнення конфліктів.

По-п'яте, стабільність відіграє ключову роль у процесі соціалізації. Дитина, яка раніше стикалася з невизначеністю, потребує чітких орієнтирів і стабільного середовища. Це означає, що батьки повинні створити прогнозовані умови життя, забезпечуючи регулярність у повсякденних справах, таких як навчання, дозвілля чи взаємодія з іншими членами сім'ї.

Наступна характеристика позитивного середовища соціалізації дитини у прийомній сім'ї – це індивідуальний підхід, що вимагає врахування унікальних особливостей дитини. Прийомні батьки повинні враховувати вік, минулий досвід, психологічний стан і потреби дитини. Це дозволяє створити максимально комфортні умови для її розвитку, уникаючи шаблонного підходу до виховання.

Важливою складовою створення позитивного середовища соціалізації дитини є надання прийомним дітям «особливих» прав, якими вони не володіли в закладах інтернатного типу: право брати участь в питаннях життєдіяльності сім'ї; право на добровільну участь у спільній родинній діяльності; право на створення особистого психологічного простору і організацію вільного часу [1].

Обов'язковою умовою вирішення всіх питань, що виникають в прийомній сім'ї та її успішного функціонування є соціальний супровід родини фахівцями (соціальним педагогом, соціальним працівником, практичним психологом та ін). Діяльність спеціалістів передбачає проведення широкої освітньої роботи серед прийомних батьків з різних питань: соціально-педагогічна і правова підготовка

прийомних батьків до виховання дітей; допомога батькам у формуванні адекватної поведінки у дітей стосовно однолітків; значення особистого прикладу і авторитету батьків у вихованні дітей; формування позитивних взаємин між дорослими і дітьми; заохочення та покарання у процесі виховання дитини; допомога дитині у виборі професії; організація режиму праці, навчання, відпочинку дітей у родині; моральне, фізичне, естетичне, статеве виховання дітей та ін. [1].

Отже, сирітство – це соціальний феномен, який викликається відсутністю біологічних батьків або усунення їх від виконання батьківських обов'язків самостійно або за рішенням суду.

Держава Україна бере на себе піклування про соціалізацію дітей-сиріт, визнаючи інституційні форми опіки та влаштування дітей у сім'ю.

Сімейне середовище виховання дозволяє дитині відчувати себе частиною родини, оволодіти соціальними ролями дочки, сина, матері, батька, формувати емоційну стабільність, моральні цінності, життєві орієнтири, вміння розставляти орієнтири та долати життєві труднощі, тому воно є пріоритетним у виборі форми піклування про дитину-сироту.

Прийомна сім'я – це сім'я або одинока особа, яка добровільно взяла на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Військовий час ставить перед прийомною сім'єю нові виклики, які вирішують прийомні батьки при підтримці держави.

Зокрема, це можливості для створення нових та поповнення вже існуючих прийомних сімей, що пов'язане з міграцією населення; складнощі у налагодженні позитивного стилю спілкування між батьками та прийомними дітьми та між дітьми, як прийомними так і рідними, в силу вже сформованого негативного досвіду стосунків у попередній родині; упереджене відношення прийомних дітей до дітей та дорослих з нового оточення, оскільки все ще є відчуття того, що її образять або не зрозуміють.

Тому, прийомні батьки створюють педагогічно доцільне сприятливе середовище для соціалізації прийомної дитини, а саме, проходять обов'язкове навчання, яке дозволить уникнути помилок у вихованні; відчуття довіри, доброзичливості, розуміння, толерантності у стосунках; стабільність, прогнозованість умов життя з поступовим індивідуальним впливом; надання дитині особливих прав, яких вони не мали в інституційному закладі та професійний компетентний соціальний супровід соціального педагога, соціального працівника та практичного психолога.

Виховуючи прийомну дитину, як власну, відповідально, цілеспрямовано, сердечно, дорослі сформують повноцінну і щасливу особу, яка залишиться вдячною за це.

Список використаних джерел

1. Бондаренко Г. Виховання дітей у прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу.

URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/49/Halyna_Bondarenko.pdf (дата звернення: 05.01.2025).

2. Гончаренко С. У., Бондаренко О. П. Проблеми виховання прийомних дітей. Харків : Світ дитинства, 2017. С. 48–73.

3. Гончарук І. В. Дитина в соціумі: прийомна сім'я як форма виховання. Львів : Світ, 2018. С. 11–45

4. Зверєва І. Д. Сімейне виховання дітей-сиріт: досвід і проблеми. Київ : Науковий світ, 2010. С. 14–21

5. Коломієць І. А. Емоційна підтримка в процесі виховання дітей. Дніпро : ДНУ, 2018. С. 20–32.

6. Постанова Кабінету Міністрів України № 866 «Про типові положення про прийомну сім'ю». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.12.2024)

7. Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 15.12.2024).

8. Сімейні форми виховання та патронат. URL: <https://socialpolitica.dniprorada.gov.ua/rizni-ale-korisni-vidminnosti-mizh-formami-ylashtuvannya-ditej-u-sim-yu/> (дата звернення: 30.05.2025)

9. Скільки українських військових загинуло з 2022 року: The Economist опублікувало свої дані [https://www.unian.ua/war/skilki-ukrajinskih-viyskovih-zaginulo-z-2022-roku-the-economist-opublikovalo-svoji-dani-12833304.html#:~:text=\(дата звернення: 30.05.2025\).](https://www.unian.ua/war/skilki-ukrajinskih-viyskovih-zaginulo-z-2022-roku-the-economist-opublikovalo-svoji-dani-12833304.html#:~:text=(дата%20звернення:30.05.2025).)

10. Як налагодити відкрите спілкування з дітьми вдома. URL: [https://childdevelop.com.ua/articles/upbring/7905/#:~:text \(дата звернення: 30.05.2025\)](https://childdevelop.com.ua/articles/upbring/7905/#:~:text=(дата%20звернення:30.05.2025).)

11. Як сімейна атмосфера впливає на здоров'я дитини? URL: <https://smartmama.com.ua/zdorovya-rodini/yak-simeyna-atmosfera-vplyvaie-nazdorov-ia-dytyny/> (дата звернення: 30.05.2025).

Романа МИХАЙЛИШИН,
викладачка соціальної психології,
голова циклової комісії педагогічно-психологічних
і соціальних дисциплін,
ВСП «Педагогічний фаховий коледж
Львівського національного університету імені Івана Франка»
(м. Львів, Україна)

СІМ'Я ТА РОДИНА ПРО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ: ЕТНОНАРОДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Система сімейно-родинного виховання важлива у житті кожної людини. Саме тому Генеральна Асамблея ООН запровадила Міжнародний день сім'ї, родини, який відзначається щороку 15 травня в усіх країнах світу.

Кожний народ, створюючи власну виховну систему, звертається до спадщини минулого. За свою багатовікову історію український народ створив

невичерпні скарби, які відповідають його характерним рисам, зокрема, виховання.

Вивчення досвіду відродження та збереження народних традицій сімейно-родинного виховання уможливорює виховання сучасного молодого покоління суспільно активними, національно свідомими громадянами, гідними спадкоємцями матеріальних і духовних цінностей свого народу.

Серед геніальних здобутків людства одне з провідних місць посідає сім'я, родина (*«Без сім'ї нема щастя на землі», «Від родини йде життя людини»*).

Сім'я – це первинний осередок нації, суспільства, держави. Недарма кажуть, що коли міцна родина, то й держава сильна. Від духовного здоров'я сім'ї залежить духовне благополуччя народу. Сім'я – могутній соціальний феномен, який найтісніше об'єднує людей на основі шлюбних і кривних взаємозв'язків.

Сім'я завжди була найкращим колективним вихователем, носієм найвищих національних ідеалів.

Із сім'ї починається суспільне виховання. Сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна річка держави. На моральному здоров'ї сім'ї будується педагогічна мудрість школи.

Здавна триває дискусія, що є важливішим у становленні особистості: сім'я чи суспільне виховання (заклад дошкільної освіти, школа, інші освітні установи).

Видатний педагог Ян Амос Коменський схилився на користь сім'ї і називав материнською школою ту послідовність і суму знань, яких набуває дитина з рук і вуст матері; уроки матері без перерви в розкладі, без вихідних і канікул. Погоджувався з ним і Йоганн Генріх Песталоцці: *«Сім'я є істинним органом виховання»*.

Зазначимо, що родина – тепле слово, що зігріває кожного, дає надію і сподівання. Це та міцна фортеця, що захистить кожного. Кожна людина обов'язково повинна знати свій родовід: своє походження, своїх батьків, дідів і прашурів. Людина існує лише в роді, для роду і через рід.

Батьки – головні природні вихователі дитини. Головний чинник у формуванні особистості – це виховний клімат сім'ї. Рідна домівка – не тільки місце притулку, дах над головою, а й родинне вогнище, місце захисту від життєвих негараздів. Батьки є першим суспільним середовищем дитини, а родина – провідним інститутом соціалізації.

Через життя в сім'ї формується ставлення до людей, речей, самого себе, виробляються ідеали та цінності. Дитині мало просто того, щоб її любили, вона потребує підтримки на всіх періодах дитинства. Глибокий, постійний контакт з дитиною – необхідна умова виховання у будь-якому віці. Вислів «діти – дзеркало сім'ї» дуже точно передає зміст орієнтації дитини на сукупність духовних і моральних цінностей, які культивує сім'я.

Наші предки славили силу і міць, велич і красу родини, оспівували її високі моральні якості в піснях, прислів'ях, приказках: *«Без сім'ї нема щастя на землі», «Від родини йде життя людини», «Свого роду не цурайся»*.

У різні часи питання сім'ї та сімейного виховання були предметом досліджень філософів, педагогів, громадських діячів.

Психологічні та соціально-педагогічні дослідження дають підстави стверджувати, що сім'я посідає важливе місце серед чинників і соціальних груп, які впливають на формування особистості. Подібно до того, як дорослі проявляють себе, реалізують свої потреби, інтереси і прагнення в процесі соціальної практики, так і діти розвивають свої сили і можливості в умовах сімейного життя, і передусім через спілкування з рідними, перебуваючи в певній системі сімейних відносин.

На підставі аналізу досліджень і публікацій можемо зазначити, що над проблемою родинного виховання дітей засобами етнопедагогіки працювали педагоги, етнографи, історики, письменники (Г. Ващенко, О. Вишневський, С. Гвоздекевич, М. Грушевський, О. Духнович, Б. Грінченко, В. Євтух, Н. Жмуд, О. Кісь, М. Левківський, В. Мосіяшенко, С. Русова, О. Овадюк, І. Огієнко, О. Партицький, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, М. Стельмахович, Є. Сявако та інші).

Відомий педагог, академік Академії педагогічних наук України *Мирослав Стельмахович*, який уперше в історико-педагогічній науці дослідив національну систему сімейного виховання в Україні, дав таке визначення сім'ї: *«Сім'я – це життєдайний осередок, що приводить на світ Божий, плекає найвищу цінність людства – дітей, цвіт нації, майбутнє народу, завдяки яким кожен батько і мати мають реальну можливість повторити та продовжити себе у своїх потомках». А «традиційна українська родина – перша школа любомудрості, національного виховання, світлиця моральних чеснот і благородних вчинків, плекальниця постановки рідної мови, народних звичаїв, традицій, свят, обрядів, символів, побутової й громадської культури»* [4, с. 288].

Виховання в народній педагогіці вчений розглядав як першу суспільну необхідність. Він зазначав, що одне з життєвих правил народної педагогіки стверджує: *«Дитина – гість у нашому домі. З'явившись на світ, вона приходить в сім'ю років на двадцять, а потім починає жити своїм власним життям. Тому й виховання зводиться до того, щоб підготувати її до самотійного життя»* [4].

Як справедливо зауважує дослідник *Ольга Овадюк*, *«етнопедагогічна спадщина українців багата й різноманітна. Виховний потенціал невичерпний. У ньому втілені погляди наших предків на родинне щастя, ставлення до батьків і до дітей. Тому вона цілком заслуговує на всебічне вивчення і використання у сучасному навчально-виховному процесі»*.

Йдучи за народними традиціями, філософ, педагог *Григорій Сковорода* також на перше місце ставить роль батьків у вихованні дітей. Якщо батьки не виконують своїх обов'язків перед дітьми, то стають винуватцями всіх їхніх бід. Народ свято шанує взаємні обов'язки батьків і дітей, непримиренно ставиться до тих, хто уникає цих обов'язків: *«Добрі діти на ноги поставлять, а лихі і з ніг звалять»*, *«Коли дитини не научиш в пелюшках, то не научиш в подушках»*, *«Пусти дітей по волі, а сам будеш у неволі»*.

У дусі народної мудрості *Григорій Сковорода* пропонує виховувати у дітей *«помірність бажань, вважаючи, що надмірність породжує пересиченість –*

нудьгу, нудьга ж – душевний смуток, а хто хворіє на це, того не можна назвати здоровим» [5, с. 4–6].

Етнограф, педагог *Омелян Партицький* стверджував, що родинне виховання, як одна з важливих складових виховного ідеалу української молоді, досягає свого повного довершення тоді, коли здійснюється у нерозривній єдності з педагогічним впливом школи та громадськості. Родина та школа – природні союзники, дві могутні сили виховання; виховна робота школи з формування розуму і серця дитини проводиться на фундаменті, закладеному у *сім'ї та родині*.

Формуючи основи виховного ідеалу молодого покоління, педагог спирався на *родинно-сімейне виховання* як важливий чинник становлення і розвитку інтелектуально-духовного світу дитини, формування її рис характеру, національної свідомості. Це засвідчують його праці *«Листи о вихованню домашнім»*, *«Гадки про виховання домашнє»*.

Добре виховати своїх дітей – не тільки найголовніший моральний, а й конституційний обов'язок кожного батька та кожної матері. За виховання своїх синів і дочок вони відповідають перед суспільством.

Суть народної педагогіки передав *Антон Макаренко*, який писав: *«Виховання дітей – найважливіша галузь нашого життя. Наші діти – це майбутні громадяни нашої країни і громадяни світу. Вони творитимуть історію. Наші діти – це майбутні батьки й матері, вони теж будуть вихователями своїх дітей. Наші діти – це наша старість, Правильне виховання – це наша щаслива старість, погане виховання – це наше майбутнє горе, це – наші сльози, наша провина перед іншими людьми, перед усією країною»*.

Виховання дитини – це системний і цілеспрямований вплив на неї, її розум, душу і тіло, який залежить не тільки від суспільно-політичного устрою суспільства, його внутрішніх і зовнішніх потреб, державотворчих процесів, а й від національних особливостей, світогляду та культури нації.

У реалізації мети національного виховання відомий український педагог *Григорій Ващенко* на перше місце поставив родину, вважаючи, що батьки повинні прищеплювати дітям національні почуття, формувати в них національний ідеал [1].

Видатний науковець сучасності *Ольга Сухомлинська* визначає етнопедагогічні засоби як вид діяльності, явище чи предмет, які можуть впливати у виховному напрямі. Серед них називає такі природні засоби виховання: *слово, фольклор, авторитет батьків, праця, традиції, обряди, релігія, свята, громадська думка, духовно-моральний клімат сім'ї, ігри, іграшки та ін.*

Сім'я – найбільша вихователька молодого покоління, невтомна плекальниця високої духовності та гуманізму, національного духу, характеру, свідомості, психології і патріотизму.

Сьогодні в умовах відродження духовної національної культури ми повертаємося до традиційного *статусу української родини*.

Статус родини: непорушний авторитет, шлюбна родинна вірність, любов до дітей, родини, відданість справі їхнього виховання, дотримання народних чеснот, норм християнської моралі, піклування дітей про батьків.

Український народ намагався протягом віків по-своєму осмислити і визначити *ознаки сім'ї*: вільність і рівноправність членів сім'ї, любов, обов'язок, взаємодопомога, доброта, дружба, працелюбність, тактовність, свідомість, розум та злагода у розв'язанні сімейних проблем, розуміння головного завдання – *виховання дітей*.

Функції сім'ї надзвичайно благородні й різноманітні:

- відтворення і продовження роду людського;
- організація домашнього господарства і побуту;
- забезпечення і передавання новим поколінням матеріальних, духовних цінностей, життєвого досвіду, трудових умінь і навичок;
- підготовка молоді до сімейного життя, виховання дітей.

Найважливіша функція – *виховання дітей*. Це велика і складна функція. Народ каже: «*Дітей годувать – свій вік коротать*», «*Малі діти – малий клопіт, великі діти – великий клопіт*», «*Умів дитину народити, умій і виховати*», «*Не той батько, що породив, а той що до ума довів*».

Батьківська (родинна) педагогіка є серцевиною народної виховної практики. Це перевірений віками досвід національного виховання дітей в умовах сім'ї, родини.

Родинне виховання можуть джерело народного світогляду, національного духу, моральності, трудового гарту, громадського змушнення. Родина – це природний осередок найглибших людських почуттів.

Народ здавна визнає очевидну істину: *батьки – головні природні вихователі*. Найбільший виховний вплив на дітей має створений батьками уклад, спосіб життя родини, всіх її членів, їхній приклад як трудівників і громадян.

Перебуваючи у родинному колі, дитина є не лише предметом виховання, а й одночасно суб'єктом шанобливого ставлення молодого покоління до старшого. Тому великий виховний вплив на особистість дитини мають морально-психологічний клімат, теплі, дружні стосунки між членами родини, атмосфера взаємоповаги, турботи і любові («*Сім'я без любові – то дерево без коріння*», «*Як не ладиться, то й у печі не горить*», «*Горе тому, в кого нема ладу*»).

Батьки невтомно піклуються про своїх дітей, доглядають їх, обороняють, пестять, виявляючи до них свою любов і ласку («*У кого ненька, у того голівка гладенька*», «*Хто маму має, той горя не знає*»).

Вони вчать дитину рідної мови, норм поведінки, дбають про її фізичне й моральне здоров'я, розумовий розвиток. Дитина від батьків засвоює такі поняття, як гідність, честь, людяність.

Згідно з нормами народної і християнської моралі батьки відповідали перед власною совістю, Богом і народом за долю, вихованість, моральну зрілість своїх дітей. Дбаючи про їхнє майбутнє, вони усвідомлювали, що передумовою успішного виховання є духовний зв'язок між поколіннями, тому ревно плекали

в родинному середовищі такі моральні чесноти, як повага до старших, милосердя, щирість, працьовитість, багатство духу.

Народна практика родинного виховання будується так, щоб застерегти дитину від морального лицемірства, привчати її до моральної стійкості, не допускати порушень норм поведінки не тільки в присутності батьків, а й наодинці, тобто бути чесним перед самим собою, принциповим і твердим в оцінці себе у взаєминах з іншими, непримиренним не тільки до чужих, а й до власних недоліків і слабкостей. У народі кажуть: *«Не копай іншому ями, бо сам упадеш»*, *«Хитроцями довго не проживеш»*, *«Бережи честь змолоду»*, *«Стид хоч і не дим, а очі виїсть»*, *«Чесному всюди честь, хоч і під лавою»*.

Надаючи великого значення дисципліні, народна педагогіка акцентує, що дисципліна в сім'ї створюється не погрозами й бійкою, а родинною атмосферою, порядком у домі (*«Дисципліна міцніє не бійкою, а родинною спілкою»*).

Родинне виховання дітей відбувається у контексті життя й потреб сім'ї. Провідними виховними засобами є поведінка і вчинки батьків, рідна (материнська) мова, праця, родинно-побутова культура, звичаї, традиції, народні вірування, свята, обряди, фольклор тощо.

Найкращими і незамінними вихователями є *матір і батько*. В народній педагогіці їм відводиться головна роль. У мовному спілкуванні *слова батько і мати* вимовляються шанобливо й поважно. Діти на знак глибокої поваги за народною традицією звертаються до матері й батька через ввічливу форму *«Ви»*.

Традиційна мораль в народі ґрунтувалась на авторитеті *слова*, його високій місії і незаперечності. Пріоритет належав главі сім'ї – *батькові*. Його слово було не тільки законом, воно навчало, об'єднувало й утверджувало моральні принципи (*«Хоч батько і скупий на слово, але воно є законом»*).

Батько формує в дітей фізичні та вольові якості (витривалість, дисциплінованість, працелюбство). Йому належить провідна роль в організації сімейного господарства, вирішенні різних аспектів життєдіяльності (*«Шануй батька та Бога – буде тобі всюди дорога»*, *«Як батька покинеш, так і сам загинеш»*).

Рід людський продовжується завдяки *матері*, яка не лише народжує дитину, а й вигодовує, ставить на ноги, її роль у родинному вихованні є неперевершеною. Основна її місія – виховання в дітей людяності, милосердя, терпимості, доброзичливості.

Діти і в дорослому віці керуються материнськими настановами, результати материнського виховання залишають у дитини глибокий слід на все життя. (*«Матір не купити, не заслужити»*, *«Найсвятіше й найпрекрасніше в житті людини – мати... Бережіть своїх матерів»*, *«Дітки плачуть, а в матері серце болить»*). *«Людина в своєму моральному розвитку стає такою, яка в неї мати»*, – зазначав Василь Сухомлинський.

Щоб виховати дітей, батьки, дотримуючись норм народної педагогіки, в собі повинні розвивати добродійні цінності, власними вчинками формувати те, що хотіли б бачити у своїх дітях. Очевидною є педагогічна істинна: ніщо так глибоко не переконує, як *особистий приклад батьків* та стиль взаємин між

членами родини. Адже не дарма в народі по батьках судили про дітей: *«Який куш, така хворостина, який батько, така й дитина»*, *«Яблуко від яблуньки далеко не котиться»*, *«Яка хата – такий тин, який батько – такий син»*.

Важливе значення для забезпечення сімейної злагоди і домашнього затишку в українських родинах мав звичай прощати один одному образи напередодні великих християнських свят. Батько і мати подавали дітям приклад чистоти відносин, взаємної любові й поваги до старших членів родини. *«Без батьківської мудрості нема виховуючої сили сім'ї»*, – наголошував Василь Сухомлинський. *«Шануй батька твого і матір твою, і благо тобі буде, і довговічний ти будеш на землі»*, – написано в Євангелії.

За добрими народними традиціями активними вихователями в сім'ї є *бабуся, дідусь, сестри і брати*. Старший брат чи сестра мали повагу молодших. Стосунки між братами та сестрами акумулюють високу культуру людських взаємин. Недаремно в народі існує думка, що діти дітей виховують. Українська народна педагогіка обстоює гармонійні стосунки між ними: *«Сини й дочки одного дерева листочки»*, *«Свій своєму не ворог»*, *«Як брат брату не допоможе, то що вже чужі люди!»*.

Активно формують у поведінці дітей шанобливе ставлення до дідусів і бабусь українські родинні звичаї, за якими, наприклад, найпочесніше місце за столом відводиться бабусі і дідусеві. В українському родинознавстві чуйне, уважне ставлення до людей похилого віку розглядається як одна з найхарактерніших ознак людяності. Визначальним чинником її формування в сім'ї є повага, сердечна турбота про дідуся й бабусю.

В основі традиційного родинного виховання лежить *праця*. Вже народження дитини сприймалося як поява майбутнього трудівника.

За давнім звичаєм батьки намагалися передати в спадок своїм дітям знання й досвід виготовлення предметів ужиткового мистецтва, вчили відчувати й розуміти красу праці. Головне в трудовому вихованні – розвинути в дітей свідоме ставлення до праці, нетерпимість до ледарства, байдикування.

Найкраща батьківська спадщина – це добре виховані діти. В основу української сімейної педагогіки закладено прагнення зробити дітей щасливими. Про це має пам'ятати кожний, кого називають батьком, матір'ю, учителем, вихователем. Виховання дітей – не лише особиста справа батьків, а їхній громадянський обов'язок.

Отже, можемо підсумувати, що в умовах відродження духовної національної культури ми повертаємося до традиційного статусу української родини як непорушного авторитету, акцентуємо на ролі сім'ї, найважливішою функцією якої є виховання дітей. Найкращими і незамінними вихователями є матір і батько. Щоб гармонійно виховати дітей, батьки, дотримуючись норм народної педагогіки, в собі повинні розвивати добродійні цінності, власними вчинками формувати те, що хотіли б бачити у своїх дітях. Найкраща батьківська спадщина – це добре виховані діти, виховання дітей – не лише особиста справа батьків, а їхній громадянський обов'язок.

1. Ващенко Г. Г. Виховний ідеал. Том 1. Львів : Камула, 2006. 278 с.
2. Марушкевич А. А., Постовий В. Г., Алексеєнко Т. Ф. та ін. Родинна педагогіка : навч.-метод. посіб. Київ : Видавець ПАРАПАН, 2002. 216 с.
3. Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка : навч.-метод. посіб. Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. 176 с.
4. Стельмахович М. Г. Вибрані педагогічні твори. Т.2. Українська етнопедагогіка / за заг. ред. Л. Калуської. Івано-Франківськ-Коломия : Видавничо-поліграфічне товариство «Вік». 2012. 464 с.
5. Ярмаченко М. А., Калиниченко Н. П. Питання освіти та виховання у творчій спадщині Г. Сковороди. *Початкова освіта*. 1995. № 12. С. 4–6.

Олег ОГІРКО,
*доктор філософії, доцент, доцент кафедри філософії та педагогіки,
Львівський національний університет ветеринарної
медицини та біотехнологій імені Степана Гжицького
(м. Львів, Україна)*

ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї

Сім'я – це спільнота любові. Родина – найбільший скарб нашого народу. Як найменша клітина людського роду вона складається з осіб. Але тому, що людина це істота не лише розумна і свобідна, а й суспільна та релігійна, то від самого початку свого існування вона вкладається в родину. Здавалося б, що нового можемо сказати про сім'ю; до певної міри, кожен з нас відчуває себе, як не фахівцем то принаймні не дилетантом, адже усі ми маємо єдині витoki – сім'ю, або навіть живемо в ній. І кожен з нас безумовно відчуває усю гостроту ситуації особливо сьогодні: разюча видозміна подружніх стереотипів, орієнтацій, зростання кількості розлучень, спад рівня шлюбності та народжуваності; збільшення числа так званих неповних сімей та багато інших розмаїтих негативів і все це проковує думку, чому ракові метастази на тілі родини так швидко розповсюджуються? Чи ці руйнівні процеси безповоротні?

Людина стає людиною тільки в сім'ї. Мусить бачити біля себе людські обличчя: маму, тата. Все набирає змісту, коли є здорова сім'я. Тоді всі наші ділянки суспільного життя вноормалізуються. Ми ставимо питання, якою повинна бути родина в очах Бога, суспільства, в наших очах? Якщо ми добре собі усвідомимо, то цим допоможемо, вилікуємо, врятуємо, інших. Майбутнє світу церкви йде через сім'ю. Хто хоч трохи знає історію, той знає, що доля цілих народів, їх розквіт і занепад залежить від стану і ваги сім'ї у суспільстві. У цілому світі нині йде особливий наступ злих сил на родину. Немає такого наступу навіть на Церкву. Вороги діють на сім'ї, щоб поділити їх. Тому нам необхідно охороняти нашу родину в нашій рідній українській державі. Наш обов'язок звернутись до Бога, бо подружжя, сім'я своїм корінням є у святій волі Творця, це Він сказав своє перше слово, а Його слово вічне. Акцентуємо увагу на ролі чоловіка у світлі Божого закону, на необхідності відродження гідного та

відповідального батьківства та особливого покликання жінки, підтримки і поваги до неї у сім'ї, суспільстві та Церкві.

Сучасне суспільство зацікавлено в міцній, духовно та морально здоровій сім'ї. Це обумовлюється тим, що сім'я відіграє важливу роль у зміцненні здоров'я та вихованні підростаючих поколінь, забезпеченні економічного та соціального розвитку суспільства, у поліпшенні демографічних процесів нашої держави. Саме в сім'ї формуються основи характеру людини, її відношення до близьких, до праці, моральних, соціальних, культурних цінностей.

Тому, зв'язок сім'ї із суспільством повинен бути глибокий та міцний. Перш за все, вона творить для суспільства людей, та від того, якими будуть ці люди, залежить доля суспільства. Разом з тим, від того, які люди будуть вступати у шлюб, створювати сім'ю, залежить те, якою буде ця сім'я, які стосунки в ній складуться, як вона буде виконувати свої соціальні функції тощо.

Звичайно, для стабілізації, укріплення сім'ї необхідні певні державні, суспільні заходи, фактори та умови економічного, соціально-політичного та побутового характеру. Але в значній мірі її міцність залежить від суб'єктивного фактора, від рівня зрілості подружжя в соціальному плані, їх психологічної сумісності, соціально-психологічної культури, від знання ними певних закономірностей функціонування та розвитку сім'ї, від їх вміння запобігати конфліктів, які виникають в сім'ї, та вирішувати їх.

З часу набуття Україною незалежності, відбулось багато як позитивних, так і негативних явищ в житті суспільства, які вплинули на сім'ї громадян. Особливо важко сьогодні молодим сім'ям, які постійно стикаються не тільки з фінансово-економічними, а й з соціально-психологічними труднощами, що стає додатковим фактором підвищення конфліктності у сім'ях й причиною зростання кількості розлучень. Допомогти сім'ям у вирішенні їх проблем – завдання практичного психолога. На сьогоднішній день в цьому напрямку робиться недостатньо, як результат – велика кількість розлучень та зниження народжуваності, що в свою чергу тягне за собою цілу низку не менш серйозних проблем державного масштабу. Сьогодні українська сім'я – це дуже нестабільний організм, який веде жорстку, а часом й непосильну для нього боротьбу за виживання.

В умовах кризи і нестабільності нашого суспільства виникла гостра потреба в соціально-психологічному вивченні шлюбу й сім'ї, у пошуках шляхів, що стабілізують і ту сім'ю, яка вже існує, і ту, яка тільки створюється. Роками запущені протиріччя у розвитку сім'ї тепер вирости в гострі соціальні проблеми. Особливо хвилюючою є проблема молодії сім'ї; саме вона виявляє сьогодні нездатність адаптуватись до умов життя, тенденцію до дисфункційного розвитку взаємин. Високий рівень розлучень, проблема кризи сучасної сім'ї, що широко обговорюється науковцями, актуалізують вивчення саме психологічних питань формування готовності молоді до шлюбу і подружнього життя. До критеріїв готовності автори зараховують самосвідомість або рівень сформованості ціннісних орієнтацій.

Дослідження ціннісних орієнтацій у студентів показало, що більшість студентів (76%) віддають перевагу сімейному статусу. Однак, відзначаються орієнтації і на позашлюбну (24%) та одностатеву (66%) сім'ю. Узагальнення даних показало, що у більшості студентів сформовані позитивні орієнтації на сім'ю як життєву цінність, але ціннісні орієнтації на шлюбно-сімейні стосунки сформовані недостатньо.

Сім'я виконує у суспільстві наступні функції: економічна, яка полягає у піклуванні про добробут, фізичний, моральний і духовний розвиток членів сім'ї; репродуктивна, яка полягає у народженні дітей, продовженні роду, заспокоєнні своїх тілесних почувань; виховна, яка полягає у вихованні до соціальної зрілості, привчання до праці; рекреативна, яка полягає у фізичній, матеріальній, психологічній взаємодопомозі; комунікативна, яка полягає у внутрісімейному спілкуванні членів сім'ї; релігійна, яка полягає у практикуванні членами сім'ї релігійних традицій і обрядів; регулятивна, яка полягає у регулюванні взаємовідносин між членами сім'ї.

Труднощі і недоліки виховання дітей у сім'ї: неповна сім'я; погані житлові умови; недостатнє матеріальне становище; невміння батьків знаходити адекватні вікові дитини прийоми і методи виховання; неузгодженість виховного впливу дорослих членів сім'ї.

Сімейна педагогіка ґрунтується винятково на особистому прикладі батьків, на їхньому індивідуальному підході до своєї дитини, на взаємодії педагогів і батьків. Сімейне виховання є безперервним процесом, що починається ще з моменту зачаття. Ніжність та уважність до матері, її радість і очікування люблячої дитини – це перші кроки виховання. Виховання як процес вироблення переконань і мотивів поведінки, формування характеру є необхідним для дитини в сім'ї і школі. Сімейне виховання має на меті виховання добрих громадян, вірних Богові, рідному краю і народові. В родині є найкраща нагода практикувати релігійне життя.

Особистий приклад батьків як головний метод сімейного виховання має найбільший вплив як в позитивному, так і в негативному плані. Батькам слід дотримуватися однакової позиції щодо виховання своїх дітей. Батьки не тільки навчають дітей як боротися з життєвими труднощами, але й дають їм моральний закон: "чини добро, остерегайся зла". Діти повинні зрозуміти, що вимога морального закону не примхи родичів. Коли діти будуть бачити, що батьки його виконують, то й самі будуть це наслідувати. Тепло, гаряча любов батьків до дітей і відкривання батьків перед дітьми – це запорука успішного виховання. Також і діти повинні відкриватися перед своїми батьками, щоб разом з ними вирішувати важливі проблеми життя. Наслідуючи батьків, дитина засвоює сімейні традиції, цінності, стосунки, оцінки. У вихованні батькам не слід моралізувати навколо політики, релігії, висловлювати своє невдоволення навколишнім, бо дитина чуйно вловлює їхню справжню позицію, поділяє характерні ознаки сімейного побуту.

Конфліктні ситуації в сім'ї можуть послужити причиною для розвитку негативних рис і якостей у дітей як членів сім'ї. Розлучення батьків переважно

призводить до педагогічної занедбаності і почуття безсилля, роздвоєння в її душі. Мати, з якою, як правило, залишається дитина, мусить виявляти мудрість у такій ситуації – не можна виховувати ненависті до батька, який пішов із сім'ї.

Створення умов для навчання дитини у сім'ї полягає у стимулюванні до навчання дитини на повну силу її здібностей. Батькам слід знати зміст програм і підручників, щоб мати змогу вчасно допомогти дитині та привчати до наполегливого обдумування складного завдання, намагання будь-що розв'язати його самостійно. Самообслуговування і трудова допомога батькам як метод сімейного виховання полягає у тому, щоб функції щодо домашніх справ у дітей поступово зростали, починаючи від елементарних звичок – прибирання за собою, до складніших – купівля продуктів, приготування їжі, прання і прасування одягу тощо.

Запобігання негативним впливам підліткового мікросередовища є також випробуванням для багатьох сімей. Виховання дівочої цнотливості, порядності у хлопців позначаються у проблемах статевості. Слід остерігатися того, що може ображати невинність дітей через безсоромні розмови, оглядання неморальних телепередач, показування, поширювання непристойних зображень (порнографії). Кожен повинен плекати чистоту душі і тіла, виховувати в собі скромність, порядність, самоповагу, стриманість, відчуття міри. Аморальними в сім'ї є подружня зрада, дошлюбні зносини молодих, позашлюбне співжиття, блюзнірство, розпуста, проституція, тілесне зґвалтування, кровозмішення, мастурбація, онанізм, мазохізм, фетишизм, вживання контрацептивів, неприродне задоволення статевих пристрастей. Особливо важливою є роль матері, яка має розкрити велику мудрість поведінки жінки і дівчини та роль батька, який дає приклад своїм синам.

Діти для батьків є “найдорожчими гостями”, яких батьки не тільки мають для себе, але й дарують їх для світу. Народна мудрість повчає: “Перша дитина – для Бога, друга – для Церкви, третя – для народу, а четверта – для себе”.

Сім'я (родина) є перша Церква. З родин повстають наступні Церкви: парафія, єпархія, національна Церква і вселенська Церква. Церква розглядає сім'ю як надприродний і первинний інститут суспільства, який базується на добровільно укладеному благословенному Богом союзі чоловіка та жінки. Сім'я відіграє виняткову роль у справі виховання людини і становлення здорового і повноцінного суспільства.

Сучасна сім'я є найважливішим соціальним середовищем формування особистості та основним інститутом психологічної підтримки і виховання, що відповідає за відтворення не тільки населення, але й нормального способу життя, напрямку думок та відносин між людьми. Ось, чому суспільство повинно бути зацікавлене у міцній, духовно і морально здоровій сім'ї, бо родина – найбільший скарб нашого народу. Родина – це єдине наше поле, де треба сіяти рясно, бо в іншому випадку нічого не зійде, а тоді або іти батрачити в рабство, або гинути з голоду.

Як найменша клітина людського роду сім'я складається з осіб. Але тому, що людина це істота не лише розумна і вільна а й суспільна та релігійна, то від

самого початку свого існування вона вкладається в родину. За всю історію розвитку нашої держави сім'я не пережила таких кардинальних змін, як за останні десятиріччя. Найбільш зловідомими небезпеками, які загрожують існуванню подружжя, сьогодні є проблеми безробіття, масовий виїзд жінок та дівчат на заробітки до інших країн, збільшення кількості розлучень, аборти, сімейне насильство, алкоголізм та наркоманія.

Необхідно усвідомити, що ані держава, ані політичні або громадські об'єднання, ані інші соціальні інститути навіть за наявності великого бажання не зможуть самотужки подолати проблеми знецінення життя людини. Це під силу тільки всім нам разом. Тому християнські Церкви України, будучи невід'ємною частиною суспільства, не зважаючи на існуючі між нами розбіжності, повинні спільно працювати в питаннях захисту життя людини і відродження сім'ї.

Сім'я – це шлях до Бога двох – чоловіка та дружини. Сім'я освячується таїнством подружжя і творить нерозривну єдність. Християнське подружжя є нерозривним і має призначення жити в любові, продовжувати людський рід і виховувати дітей. Кожне подружжя повинне бути благословенне Богом, що відбувається під час обряду вінчання. Біла фата, віночок нареченої — це символ невинності, дошлюбної чистоти. Прикметами християнського подружжя є святість, єдність, нерозривність і гідність. Символічною формулою християнського подружжя є: $1+1=1$.

Шлюб – це урочисте приречення на спільне співжиття чоловіка з жінкою, в самій природі яких закладене покликання до подружжя, яке не є чисто людською установою. Сам Бог є його Творцем. Шлюб чи вінчання від самих початків історії спасіння здійснюється в усіх племенах та народах. Упродовж століть навіть найменші з них мають цю клітину людської спільноти – подружній союз. Оскільки людина є розумна істота, то чоловік і жінка нерозривну єдність свого співжиття мають робити свідомо, зі знанням і, одночасно, маючи свободну волю, повинні одружуватися добровільно. Тому у Вселенській Церкві не дають розлучення, не ратифікують такого подружнього союзу, де немає однієї з таких умов: свідомості й добровільності. Без них шлюб недійсний. Мета подружнього союзу чоловіка й жінки згідно з Божим задумом – це потомство, а також взаємна допомога чоловіка й жінки у тілесному та духовному вимірах.

Християнське подружжя є моногамним (єдність одного чоловіка й однієї жінки). Полігамія, поліандрія, проміскуїтет, конкубінат, кровозмішення є зневагою сутності християнського подружжя. Щоб український народ чисельно зростав кожне українське подружжя повинно мати щонайменше 3 дітей. Канонічний вік у подружжі: для хлопців – 18 років, для дівчат – 16 років. Подружніми перешкодами є: статева неспосібність; попередній подружній зв'язок; різниця культу; монаші вічні обіти; викрадення; перешкода злочину; споріднення; посвоячення родинне і духовне.

Категорії батьків: тирани (ведуть авторитарний спосіб виховання, чинять свавілля, проявляють себе володарями і деспотами щодо власних дітей); постачальники (не мають часу для власних дітей, а займаються лише справами матеріального забезпечення, часто перебуваючи на заробітках, особливо за

границею); ті, які хочуть стерти різницю -між батьками і дітьми (ведуть надмірно ліберальний спосіб виховання, задовольняючи примхи своїх дітей); ті, які не мають авторитету (слабкі, не справляються з родинними турботами, тоді хтось з них, наприклад, дружина перебирає на себе обов'язки батька); ті, які ведуть демократичний спосіб виховання, дозволяючи дітям самостійно розвиватися і, вимагаючи від них сповнення своїх обов'язків.

Типологізація сімей: тоталітарні (домінаторські) сім'ї, в яких зловживають владою, відсутня рівноправність, запроваджені суворі правила спілкування, відсутні спільні сімейні заходи, співчуття і милосердя; партнерські сім'ї, в яких є відвертість стосунків, гнучкі правила спілкування, сімейна згуртованість, співчуття і захищеність; благополучні сім'ї, в яких є гармонія стосунків; неблагополучні сім'ї, в яких зловживають спиртним, проводять аморальний спосіб життя, є низький моральний рівень батьків, часті конфлікти, помилки у вихованні; перехідні сім'ї, в яких можливий перехід від благополучної сім'ї до неблагополучної або навпаки; конфліктні сім'ї, в яких відсутні взаєморозуміння, взаємодопомога, щирість, а є частими чвари й образи членів сім'ї; демократичні сім'ї, в яких є моральні, духовні, гуманістичні відносини; повні сім'ї, в яких є батько і матір; неповні сім'ї, в яких діти є сиротами при смерті одного з батьків, чи сиротами при живих батьках, які покинули їх через розлучення і створення нової сім'ї.

Сімейна педагогіка має в нашому народі глибокі християнські коріння. Перша молитва як розмова дитини з небесним Отцем, знак святого хреста як вітання дитини з Богом, пошана ікони як символу всюдиприсутності Бога – це перші кроки християнського виховання в сім'ї. Через молитву дитина отримує перші поняття про Бога, про Божу Матір, про святих.

Родинний дім – це перша елементарна виховна школа, яка дає дитині азбуку життя. Виховання в родині закладає основи моралі і характеру майбутнього життя дитини. Воно спрямовує дитину, облагороджує безсмертну душу і її сили – розум і волю. Спільна молитва у сім'ї, її участь у Богослуженні, приступання до святих Тайн (Сповіді і Причастя) є конкретним виявом такого виховання. В сім'ї плекається рідна мова, пошана до старших, милосердя, любов до порядку, доброта, правдомовність, точність, ощадність, щирість і патріотизм.

Чинниками сімейного виховання є: любов, яка повинна бути діяльною і вимогливою, а також розважливою, справедливою і шляхетною; дисципліна, основою якої є пильність та послух разом з довірою; покарання, які мають бути справедливими, педагогічними, моральними, що застосовуються у разі необхідності (ніколи не слід карати дітей в моменті гніву, а слід спочатку добре розібратися у даній ситуації); нагороди як вираз задоволення, що мають бути справедливими і не викликати в дітей почуття заздрості, ненависті до інших, а, навпаки, радість за інших.

Список використаних джерел

1. Огірко О. В. Християнська етика для всіх : словник християнсько-етичних термінів. Львів : ЛНУВМБТ ім. С. 3. Ґжицького, 2009. 272 с.

Роман ПЕТРИШИН,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Віталія ЗЕЛІНСЬКА,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
4 курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ КВАЗІСІМЕЙНОЇ ФОРМИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Одним із найважливіших завдань соціально орієнтованої держави є сприяння розвитку молодого покоління, задоволення його потреб та виконання обов'язків, передбачених Конвенцією ООН про права дитини, Всесвітньою декларацією про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей та Планом дій щодо її виконання. Таким чином, наша держава взяла на себе обов'язок піклуватися про моральний та культурний розвиток дітей.

На жаль, в Україні, як і в інших країнах світу, є діти, які живуть у несприятливих умовах і потребують особливої уваги. До такої категорії дітей належать і діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування.

Відповідно до ст. 52 Конституції України утримання й виховання дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування, покладається на державу. Незважаючи на це, найкращим середовищем для розвитку дитини залишається сім'я. Сім'я має нести відповідальність за створення для цього необхідних умов, виступати основним джерелом матеріальної та емоційної підтримки, психологічного захисту дитини, засобом забезпечення та передання національно-культурних і загальнолюдських цінностей прийдешнім поколінням. Тому в Україні визнано пріоритет сімейного виховання та необхідність забезпечення всебічної підтримки осіб, які виявили бажання взяти на виховання покинутих дітей.

На сьогодні в Україні сформувалася розгалужена система видів улаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Аналіз чинного законодавства України дає підстави для виокремлення таких трьох форм улаштування дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків:

- 1) сімейної форми (влаштування дітей у сім'ю);
- 2) інтернатної форми (влаштування до державних навчально-виховних закладів на повне або часткове державне утримання);
- 3) квазісімейної форми (влаштування дітей у сім'ю зі збереженням державної підтримки).

Проблематика наукових досліджень із дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування перебуває в полі уваги багатьох українських учених в різних галузях науки. Зокрема, особливості соціалізації соціально незахищених категорій дітей висвітлено в низці досліджень, присвячених проблемам освіти та виховання в інтернатних навчальних закладах (О. Балакірєва, Н. Дудар, О. Кліменко, О. Яременко та ін.), соціалізації дітей-сиріт (О. Артюх, В. Галкін, М. Ілляш, В. Кузьмін, Т. Тележенко), соціальної роботи з вихованцями шкіл-інтернатів (Г. Бевз, Л. Волинець, А. Капська, Н. Комарова, І. Пеша, О. Яременко та ін.), розвитку та трансформації інтернатних закладів в українському суспільстві (А. Бондар, О. Калібаба, Б. Кобзар, Ж. Петрочко, В. Слюсаренко, О. Шіпіленко, В. Яковенко та ін.)

Мета статті: проаналізувати теоретичні засади правового регулювання квазісімейної форми виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування,

Квазісімейна форма (влаштування дітей у сім'ю із збереженням державної підтримки) – це патронат, прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу.

Першою й пріоритетною формою влаштування дітей є сімейна форма. Улаштування дітей у сім'ю має на меті створення дитині умов сімейного виховання, збереження можливості її проживання в сім'ї родичів чи інших осіб, які б виховували дитину та здійснювали за нею догляд. Улаштування дітей в сім'ю забезпечується у різні способи й здійснюється за допомогою різних правових механізмів. Кожен із них має свої характерні риси й дозволяє враховувати особливості відносин, що виникають між дитиною та особою, яка її виховує.

Усі види сімейної форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, мають спільні ознаки, які дають змогу, по-перше, об'єднати їх в одну групу, а по-друге, стверджувати, що між суб'єктами цих форм виникають суто сімейні правовідносини. Суб'єктами цих правовідносин є виключно фізичні особи, пов'язані спільністю проживання та побуту, веденням спільного господарства. Державні органи не є суб'єктами правовідносин, що виникають між усиновителем та всиновленою дитиною, між опікуном (піклувальником) та підопічним, фактичним вихователем та вихованцем. Ці ознаки дозволяють стверджувати, що всиновлені діти, діти, передані під опіку чи піклування, або які перебувають на фактичному вихованні, та їх усиновителі, опікуни (піклувальники) чи фактичні вихователі становлять саме сім'ю [2, с. 113-114].

Другою формою влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, як уже зазначалося, є влаштування їх до навчально-виховних закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Ця форма може застосовуватися тільки у тих випадках, коли немає можливості створити дитині умови сімейного виховання, тобто використати один із видів улаштування дитини в сім'ю. Державні організації, що безпосередньо опікуються дітьми, діють на підставі Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки,

молоді та спорту України, Міністерства соціальної політики України від 10.09.2012 № 995/557. Якщо раніше така передача була вимушеним, але практично єдиним шляхом улаштування дитини, яка залишилася без батьківського піклування, то останнім часом становище поступово змінюється.

Третя форма влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, – квазісімейна – поєднує в собі ознаки як сімейного, так і інтернатного влаштування дітей та охоплює прийомну сім'ю, патронат і дитячий будинок сімейного типу. Ця форма протягом тривалого часу була не розвинутою як у законодавчому сенсі, так і з точки зору практики влаштування дітей. Проте державна політика у сфері влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, отримала новий поштовх. З ухваленням Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. законодавче закріплення одержав пріоритет сімейних форм улаштування таких дітей (ст. 6 Закону), а в 2006 р. була ухвалена Державна програма подолання дитячої безпритульності і бездоглядності на 2006-2010 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 11 травня 2006 р. № 623, яка наголосила на забезпеченні першочергового влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї, під опіку або піклування, дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім'ї [1, с.94-95].

Зазначені види квазісімейної форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, до сімейної форми наближає те, що діти передаються на виховання особам (прийомним батькам, патронатним вихователям), які до досягнення дітьми повноліття постійно спільно з ними проживають та ведуть спільне господарство, виховуючи їх. Однак, на відміну від правовідносин, що складаються в сім'ї тільки за участю фізичних осіб, у разі влаштування дітей до прийомних сімей, до дитячих будинків сімейного типу чи під патронат складаються своєрідні тристоронні правовідносини, суб'єктами яких є ще й держава в особі органу опіки та піклування, що бере на себе обов'язок з утримання переданих на виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Таким чином, сьогодні в Україні існують три форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, кожна з яких має свої особливості, свої позитивні та негативні риси. З огляду на це всебічний розвиток отримали сьогодні всі види квазісімейної форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, шляхом розширення практики їх застосування, оскільки оптимальним є сполучення фінансової підтримки з боку держави пересічних громадян, які мають бажання виховувати знедолених дітей, але не мають для цього необхідних матеріальних засобів, та виховання у сімейному оточенні дітей, позбавлених батьківського піклування.

Список використаних джерел

1. Лешанич Л. В. Порівняльний аналіз дитячого будинку сімейного типу та прийомної сім'ї. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 3. С. 94-96.

2. Суходольська А. С. Розвиток сімейних форм виховання соціальних сиріт. *Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика*. 2018. Вип. 35. С. 112-116.

Оксана ПРОТАС,
докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Повномасштабна війна в Україні зумовила зростання кількості сімей, члени яких беруть участь у бойових діях і потребують особливої уваги з боку держави та громади. Вони стикаються з комплексом соціальних, психологічних та економічних проблем, серед яких: психотравми, соціальна ізоляція, економічна нестабільність, безробіття, правові питання, які потребують вирішення. Психологічні наслідки бойового досвіду, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) та інші проблеми впливають як на самого учасника бойових дій, так і на членів його родини. Економічні труднощі, пов'язані з втратою роботи або зниженням доходу, часто ускладнюють процес їх адаптації при поверненні з війни. Правові та бюрократичні бар'єри не дають змоги отримання належних пільг і виплат. Зазначені проблеми потребують системного та комплексного підходу у роботі з такими сім'ями. Ефективна підтримка учасників бойових дій і їхніх родин залежить від тісної взаємодії державних інституцій, громадських організацій та самих сімей.

Соціальна робота з сім'ями учасників бойових дій в Україні є одним із основних напрямів соціальної політики, адже від ефективності цієї роботи залежить не лише благополуччя окремих родин, а й стабільність суспільства в цілому.

Дослідженню питання соціальної роботи з ветеранами війни присвячені праці таких вчених, як: Ю. Бриндіков, Г. Горішна, О. Караман, Е. Костишин, Д. Криницька, Т. Лях, Н. Островська, Т. Палієнко, Т. Семигіна, Г. Слозанська, І. Трубавіна та ін. Вивчення соціальної роботи з учасниками бойових дій присвячені лише окремим її аспектам як особливої соціальної групи, тому необхідно поглиблювати наукові дослідження з цієї проблеми.

Мета статті – розкрити особливості соціальної роботи з сім'ями учасників бойових дій.

Статтею 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» учасниками бойових дій є особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, об'єднань всіх видів військ Збройних Сил, у партизанських загонах і підпіллі й інших формуваннях [1].

До членів сімей учасників бойових дій, належать: другий із подружжя; батьки; діти; утриманці загиблого, яким виплачується пенсія [1].

Аналіз праць вчених (Ю. Бриндіков, О. Караман, О. Кокун, О. Кравченко, О. Міхеєва, Н. Островська, Г. Слозанська, І. Трубавіна) дають змогу виокремити основні проблеми сімей учасників бойових дій: психологічні труднощі (нервові напруження, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), емоційне вигорання у членів сім'ї; соціальні виклики (втрата соціальних контактів, труднощі у працевлаштуванні, ізоляція); економічні проблеми (зменшення доходів, необхідність додаткових витрат на лікування, реабілітацію та ін.); правові питання, які потребують вирішення; питання соціального захисту, оформлення соціальних пільг і виплат); проблеми виховання дітей (зміни у стилях виховання, необхідність психологічної підтримки дітей) та ін.

Враховуючи найбільш поширені проблеми та потреби сімей учасників бойових дій, виокремимо основні напрями та форми соціальної роботи з ними:

соціальна і психологічна підтримка; індивідуальні та сімейні консультації; допомога в економічних та правових питаннях; соціально-правовий супровід при оформленні статусу члена сім'ї учасника бойових дій; роз'яснення прав та гарантій, передбачених законодавством; допомога в оформленні соціальних пільг та виплат; надання матеріальної підтримки (грошові виплати, гуманітарна допомога); консультації з працевлаштування та перекваліфікації; програми соціально-психологічної реабілітації; групи взаємодопомоги та терапевтичні техніки; створення умов для соціальної адаптації та інтеграції; організація спільнот ветеранів та їхніх родин; підтримка у налагодженні міжособистісних стосунків; проведення культурних, освітніх та спортивних заходів та ін. [2;4].

Досвід інших країн засвідчує, що комплексна і системна підтримка дає найбільш значущий результат. У США, наприклад, Міністерство у справах ветеранів (United States Department of Veterans Affairs, VA) спільно з Міністерством оборони та Міністерством охорони здоров'я та соціального забезпечення США здійснюють діяльність у напрямку соціального забезпечення і захисту ветеранів військової служби, членів їх родин. Вони пропонують не тільки медичну допомогу, пільги, привілеї і виплати, а й вирішення правових питань, консультації для всієї сім'ї, програми реабілітації, допомоги в одержанні освіти, працевлаштування, професійної перепідготовки психотерапевтичної допомоги та програми взаємопідтримки родин ветеранів одні одним [5].

У Великій Британії для надання широких послуг військовослужбовцям при поверненні до цивільного життя функціонує Служба адаптації військовослужбовців (Defence Transition Services, DTS), яка налагоджує їх контакт із службами підтримки, в тому числі від урядових відомств, місцевих органів влади, Національної служби охорони здоров'я чи довірених благодійних організацій. Вона допомагає вирішувати проблеми і надає підтримку з усіх питань, що виникають у зв'язку із завершенням служби, включаючи здоров'я, фінанси й борги, житло, дітей, сім'ю і працевлаштування [3, с. 55].

Ізраїльська модель вирізняється цілісним підходом, створена система, яка забезпечує як реабілітацію, так і інтеграцію ветеранів у цивільне життя,

надається медична та психологічна допомога, фінансова підтримка, виплата по безробіттю, субсидований доступ до освіти, допомога в оплаті навчання дітей виплати та кредити на придбання житла та ін. [3, с. 50].

Для нашої країни важливо не лише переймати окремі елементи цих систем, але й адаптувати їх до національного контексту. Наприклад, впровадження груп підтримки для дружин і дітей ветеранів, створення програм працевлаштування військовослужбовців, розвиток регіональних центрів правової допомоги при громадах та інші. Особливу роль можуть відігравати недержавні організації, які здатні діяти гнучко і швидко реагувати на потреби конкретних сімей.

Отже, соціальна робота з сім'ями учасників бойових дій має бути системною, багатовекторною та інтегрованою, поєднуючи соціальну, психологічну, медичну, економічну і правову допомогу. Ефективність підтримки значно зростає при активній співпраці держави, громади та громадських організацій. Отже, впровадження системи комплексної підтримки не лише полегшить адаптацію таких сімей в суспільстві, але й сприятиме формуванню більш згуртованого та стійкого суспільства.

Список використаних джерел

1. «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#n45>
2. Методичні рекомендації щодо соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей, їх соціального захисту / Бриндіков Ю., Дуля А., Караман О., Островська Н., Трубавіна І., Чередниченко О.; за ред. О. Караман, І. Трубавіної. Полтава; Кривий Ріг: КДПУ, 2024. 101 с.
3. Системи соціальної підтримки ветеранів: Хорватія, Ізраїль, Велика Британія, Сербія та Данія. Аналітична записка / [С.Брус, Я.Бухта, І.Шматко]; За заг.ред. Д.Султангалієва та Л.Галан. Київ, 2023. 104 с.
4. Слезанська Г., Горішна Н., Бибик Д., Криницька І. (2023). Соціальна підтримка ветеранів російсько-української війни та членів їхніх сімей у воєнний та повоєнний час. Social Work and Education, Vol 10. No.1.pp. 47-62.
5. U.S. Department of Veterans Affairs. <https://www.vetcenter.va.gov/index.asp>

Оксана ПРОТАС,

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*

Аліна АДАМЧУК,

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
I курсу, спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УМОВАХ ВІЙНИ

Забезпечення гармонійного розвитку, безпеки та благополуччя дітей є одним із пріоритетних завдань будь-якої держави. Діти потребують захисту, підтримки та умов для повноцінного життя, навчання і соціалізації. Особливого піклування вимагають діти, які залишилися без батьківського піклування, адже саме вони найчастіше стикаються з емоційними, соціальними та психологічними труднощами.

Соціально-педагогічна підтримка дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є важливою складовою державної політики України у сфері захисту прав дитини. Вона покликана сприяти створенню сприятливого середовища для їхнього розвитку, подоланню соціальної ізоляції, формуванню навичок адаптації до самостійного життя.

Особливо гостро це питання постає в умовах повномасштабної війни в Україні, яка призвела до зростання кількості дітей, котрі втратили батьків та були змушені залишити свою домівку та постійне місце проживання. Війна спричинила глибокі психологічні травми, зруйнувала звичне середовище проживання, обмежила доступ до якісної освіти, медичної допомоги, соціального захисту. За таких умов ефективна соціально-педагогічна підтримка дітей сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування набула ще більшого значення, адже дає змогу допомогти дітям долати наслідки війни, зберігати віру в себе, адаптуватися до нових реалій.

Проблеми соціального виховання, розвитку та підтримки дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування є предметом уваги багатьох вітчизняних науковців. Значний внесок у висвітлення різних аспектів цієї теми зробили В. Брич, З. Зайцева, Л. Кузьменко, В. Слісаренко, Т. Семігіна та інші дослідники. Їхні праці охоплюють питання соціального супроводу, виховання в альтернативних формах сімейного устрою, психологічної адаптації та захисту прав дітей, які залишилися без батьківського піклування.

Проте більшість досліджень базуються на умовах мирного часу.

Метою статті є висвітлення особливостей соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах війни.

Повномасштабна війна в Україні суттєво змінила соціальну реальність, призвела до збільшення кількості дітей, які втратили батьків або були розлучені з ними, зумовивши нові виклики у сфері надання соціально-педагогічної підтримки.

У науковій літературі поняття «соціально-педагогічна підтримка» трактується як вид соціально-педагогічної діяльності щодо різних цільових груп осіб, котрі потребують комплексного підходу у вирішенні проблем їхнього життя [2, с. 9].

Особливістю соціально-педагогічної підтримки є її соціальна спрямованість, яка виявляється у тісному зв'язку з реальним життям дитини, соціокультурними умовами її існування, взаєминами з оточенням і впливом середовища, в якому вона перебуває.

Основною метою такої підтримки є покращення соціального становища дитини або створення більш сприятливих умов для її життя. Важливою складовою соціально-педагогічної підтримки дітей є педагогічний аспект, який охоплює процес їх виховання, навчання та забезпечення умов для успішної соціалізації.

Соціально-педагогічна підтримка в умовах воєнного стану має не лише забезпечувати базові потреби дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, але й бути адаптивною до нових викликів – зокрема, до переміщення, втрати соціальних зв'язків, проявів посттравматичного синдрому, зниження рівня безпеки та емоційної стабільності.

Одним із головних завдань соціально-педагогічної підтримки є створення умов для відновлення почуття безпеки у дитини, зменшення наслідків травматичного досвіду та сприяння поверненню до звичного ритму життя. Це передбачає надання комплексної допомоги: соціальної, психологічної, освітньої, соціальної, правової. Особлива увага приділяється:

- індивідуальному соціально-педагогічному та психологічному супроводу;
- інтеграції в нові освітні групи;
- залученню до гуртків, творчих студій, секцій за інтересами;
- профорієнтаційній роботі з дітьми;
- організації наставництва та менторських програм для дітей, які не мають сімейного оточення [3, с. 231].

Соціальні педагоги, волонтери, працівники центрів соціальних служб активно долучаються до реалізації державних і регіональних програм.

У складних умовах війни зростає роль тимчасових центрів реабілітації, мобільних команд психологічної допомоги, онлайн-платформ підтримки. Важливими є також партнерські ініціативи з боку громадських організацій та міжнародних структур, таких як ЮНІСЕФ, Save the Children, Червоний Хрест, які забезпечують гуманітарну та методичну підтримку.

Окремо варто зазначити про необхідність підготовки фахівців нової генерації, які володітимуть не лише теоретичними знаннями, а й практичними навичками кризової комунікації, психосоціальної підтримки, роботи з травмованими дітьми.

В умовах війни важливо розвивати гнучкі, мобільні моделі взаємодії з дітьми, які перебувають у різних життєвих ситуаціях: на тимчасово окупованих територіях, у евакуації, за кордоном, у закладах інституційного догляду або під опікою.

Не менш важливим аспектом є інтеграція дітей у суспільне життя: участь у соціальних проєктах, волонтерських ініціативах, громадянських заходах. Вона

сприяє відновленню довіри до дорослих, формуванню активної позиції, набуттю відчуття приналежності до спільноти.

Таким чином, соціально-педагогічна підтримка дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах війни, є багатовекторною, міждисциплінарною діяльністю, яка потребує узгоджених зусиль з боку держави, освітніх установ, громадянського суспільства та міжнародної спільноти. Її метою є не лише захист дитини, але й формування передумов для її щасливого, гідного майбутнього – навіть у найтяжчих обставинах.

Список використаних джерел

1. Миколук С. Соціальний супровід як форма соціальної допомоги для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Психологія. 2022. Т. 33(72), № 3. С. 48-53.
2. Алексеєнко Т., Жданович Ю., Малиношевський Р. Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді : монографія. К. : ТОВ "Задруга", 2017. 168 с.
3. Сергєєва Н. В. Соціально-педагогічна підтримка ціннісно орієнтованої активності молодших підлітків у педагогічній теорії. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2015. Вип. 19(2). С. 224-235.

Володимир СТАРОСТА,
*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки
та педагогіки вищої школи,
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»
(м. Ужгород, Україна)*

ПОГЛЯДИ СТУДЕНТІВ ПРО РОДИНУ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ

Сучасне освітнє середовище в Україні тривалий час перебуває в ускладнених умовах (російсько-українська війна, пандемія Covid-19). Зростає роль різних чинників, аби діти, учні, студенти відчували комфортність та підтримку як у закладах освіти, так і в інших умовах, що зумовлює актуальність такого дослідження. Згідно S. Cohen (2004) [4] «соціальна підтримка» – це надання як психологічних, так і матеріальних ресурсів для задоволення потреби людини в турботі, схваленні, допомозі, безпеці тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що об'єктивна соціальна підтримка, як правило, оцінюється через самооцінку фактично отриманої соціальної підтримки; суб'єктивна соціальна підтримка, зазвичай, вимірюється або як уявна соціальна підтримка, або як відчуття соціальної інтеграції чи зв'язку (M. Bender et al., 2019) [3]. О. Карпенко (2022) [1] описує основні аспекти соціально-педагогічної підтримки українських студентів в умовах війни,

зокрема, отримання стипендії та грантів, фінансова допомога, медична допомога, психологічна підтримка, кар'єрне консультування, культурні та соціальні заходи, доступ до інформаційних ресурсів тощо.

Covid-19 викликав психологічні проблеми в усіх вікових групах, а особливо в студентів університетів (S. Gundogan, 2022) [5]. Наприклад, під час дистанційного навчання частина студентів висловлює незадоволеність психологічною комфортністю (біля 22-27%), якістю Інтернет зв'язку (біля 25-29%), власним технічним забезпеченням (біля 17-20%) тощо (В. Староста, 2023) [2].

Мета даного повідомлення – висвітлити погляди здобувачів освіти (студентів та студенток) щодо родини та інших чинників соціальної підтримки на прикладі Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» (далі УжНУ).

Емпіричне дослідження проводили на базі УжНУ. До анонімного онлайн опитування з використанням Google Forms упродовж 2020-2024 рр. автором долучено 3281 респондентів – студентів бакалаврату та магістратури. Математичне опрацювання отриманих результатів проводили за допомогою комп'ютерної програми IBM SPSS Statistics 23. Для опитування використано авторську анкету, яка серед інших питань містила питання: «З ким НАЙЧАСТІШЕ обговорюєте проблеми та успіхи, що виникають; хто НАЙБІЛЬШЕ допомагає Вам під час здобуття вищої освіти?», а також наступні варіанти груп/джерел соціальної підтримки:

1. Родина (Батьки/Родичі тощо).
2. Друзі.
3. Студенти однокурсники.
4. Студенти старших курсів.
5. Академнаставник.
6. Викладачі.
7. Деканат.
8. Соціальні мережі.
9. Професійний психолог.
10. Сподіваюся тільки на себе/Самопідтримка.
11. Інше.

Для виявлення рівня підтримки кожної пропонованої групи студенти наводили відповіді за п'ятибальною шкалою: 1(категорично НЕ погоджуюсь), 2(скоріше НЕ погоджуюсь), 3(наполовину), 4(скоріше погоджуюсь), 5(цілком погоджуюсь).

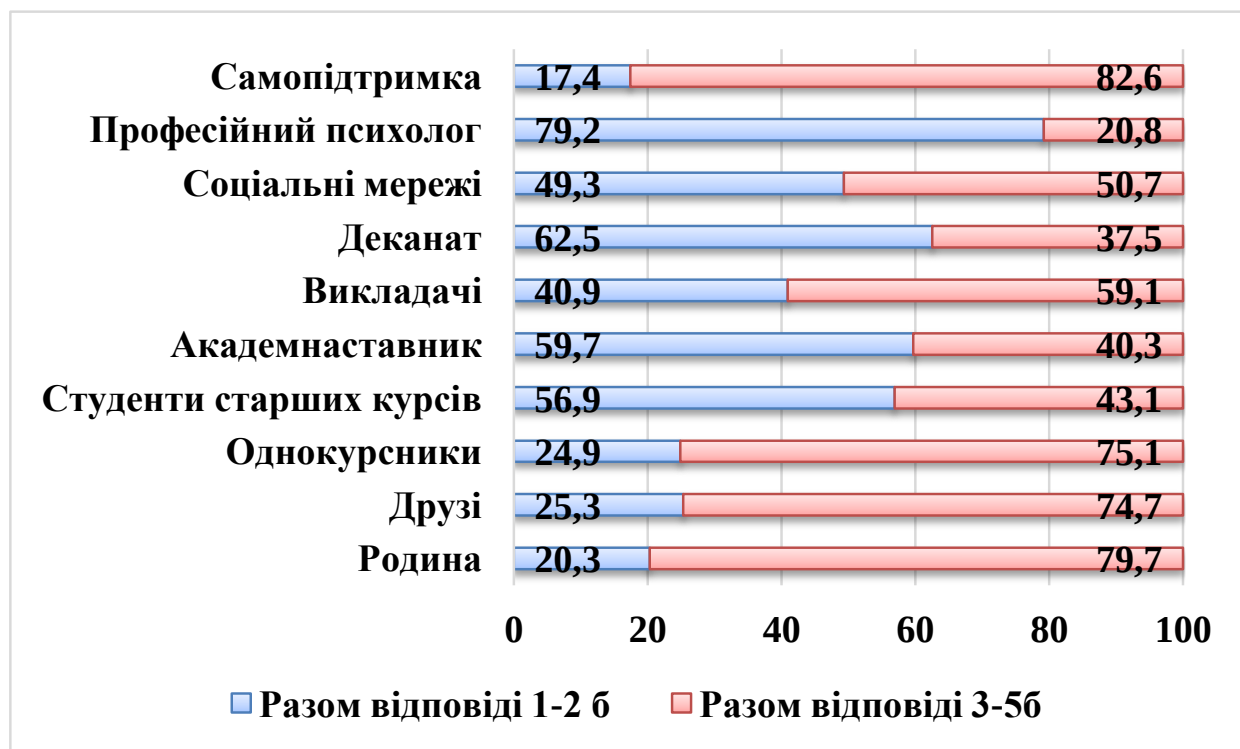

Рис. 1.

Сума відповідей у % (разом відповіді 1-2 б: «категорично НЕ погоджуюсь» та «скоріше НЕ погоджуюсь», разом відповіді 3-5 б: «наполовину», «скоріше погоджуюсь», «цілком погоджуюсь») щодо соціальної підтримки студентів 2020-2024 рр.

Виокремлено дві групи даних: одна група містить суми відсотків відповідей на питання «категорично НЕ погоджуюсь» та «скоріше НЕ погоджуюсь», інша група – суму відсотків на питання, які охоплювали відповіді «наполовину», «скоріше погоджуюсь», «цілком погоджуюсь». Тобто, респонденти першої групи негативно оцінювали підтримку, а другої групи – наполовину чи переважно позитивно оцінювали підтримку (рис. 1). Наведені дані свідчать, що родина (79,7%), самопідтримка (82,6%), друзі (74,7%), однокурсники (75,1%) мають вищі значення порівняно з іншими джерелами підтримки для студентів.

Отримані нами результати узгоджуються з працею О. Карпенко (2022) [1, с. 272], де зазначено, що у соціально-педагогічній підтримці студентів в умовах війни важливе місце займає сім'я, родина та близькі люди; родина відіграє важливу роль у підтримці людей під час військових конфліктів.

Таким чином, тривале емпіричне дослідження упродовж 2020-2024 рр. показує, що студенти серед інших груп найвище оцінюють роль родини у їх підтримці.

Список використаних джерел

1. Карпенко О.Є. Соціально-педагогічна підтримка студентів в умовах війни. *Журнал «Перспективи та інновації науки» (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія»*,

Серія «Медицина»), 2022. No 12(30). С. 267-276. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-12\(30\)-267-276](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-12(30)-267-276).

2. Староста В.І. Студентоцентроване дистанційне навчання в ускладнених умовах (пандемія Covid-19, воєнний стан в Україні). *Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету»*. 2023. Вип. 14. С. 63-77. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2023.146>.

URL : <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/index>

3. Bender M., van Osch Y., Slegers W., & Ye M. Social Support Benefits Psychological Adjustment of International Students: Evidence From a Meta-Analysis. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 2019. Vol. 50. N 7. P. 827-847. DOI: <https://doi.org/10.1177/0022022119861151>. URL : <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0022022119861151>

4. Cohen S. Social relationships and health. *American Psychologist*, 2004. Vol. 59. N 8, P. 676-684. DOI: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.8.676>. URL : <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000225018300002>.

5. Gundogan S. The Relationship of COVID-19 Student Stress with School Burnout, Depression and Subjective Well-Being: Adaptation of the COVID-19 Student Stress Scale into Turkish. *Asia-Pasific Education Researcher*, 2022. Vol. 32. Issue 2. P. 165-176. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40299-021-00641-2>. URL : <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000742598500001>.

Лідія ТИМКІВ,

кандидатка психологічних наук, доцентка,

доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

(м. Івано-Франківськ, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХІВЦІВ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ПРОЦЕСІ КОНСУЛЬТУВАННЯ СІМЕЙ, ПОСТРАЖДАЛИХ УНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ

Війна є потужним травматичним чинником, що глибоко і всебічно впливає на функціонування сімей, порушуючи їхню стабільність, безпеку та здатність до адаптації. У контексті соціальної роботи, консультування таких сімей вимагає від фахівця не лише володіння загальними методами соціальної допомоги, а й специфічної психологічної компетентності. Ця компетентність є ключовою для ефективної підтримки, сприяння відновленню та реінтеграції сімей, які пережили жахіття воєнних подій. Окрім цього, війна актуалізувала вимоги до вміння фахівців з соціальної роботи працювати під тиском, в складних умовах, аналізувати ризики та загрози. Не менш вагомою є й така їх особистісна якість як стресостійкість [4, с. 14].

Питанням важливості психологічної компетентності для фахівців професії групи «людина-людина» та «людина-група» присвячена низка наукових праць представників різних галузей знань. У дослідженнях Л. Карамушки, Л. Лепихової, Д. Михайленка, Л. Орбан-Лембрик, І. Сингаївської, Т. Телефонко

розкрито теоретичне підґрунтя соціально-психологічної компетентності особистості. Проблематика психологічної компетентності та її значення для професійної діяльності відображена в роботах О. Бакаленко, Л. Кузьмінської, О. Ісаєнко, В. Рибалки, О. Чуйко, О. Цільмак та інших. Так, О. Бакаленко трактує психологічну компетентність як здатність особистості до самопізнання, самоконтролю, ефективного спілкування та взаємодії з іншими людьми, а також до саморозвитку і самореалізації [1, с. 135]. На думку О. Цільмак, психологічну компетентність слід розглядати як здатність особистості ефективно застосовувати структуровану систему знань для побудови та налагодження процесу особистісної, соціальної й професійної взаємодії [5, с. 128].

Психологічна компетентність фахівця з соціальної роботи розглядається в контексті особливостей його професійної діяльності й містить дві складові: соціально-психологічну та психосоціальну. Соціально-психологічна складова психологічної компетентності лежить в основі побудови ефективної взаємодії фахівця соціальної служби з різними групами клієнтів у межах розв'язання їхніх соціальних проблем. Психосоціальна ж складова сприяє реалізації допомоги клієнтам у подоланні кризових станів, спричинених негативними життєвими обставинами. У структуру психологічної компетентності фахівця соціальної сфери, на думку Л. Кузьмінської та О. Ісаєнко, входять такі компоненти, як: «психологічні знання; уміння застосовувати психологічні знання у практиці соціальної роботи не тільки у процесі взаємодії з клієнтом, а й колегами, представниками інших організацій; професійна мотивація; ціннісно-змістове ставлення до професії; наявність навичок саморегуляції, орієнтація на особистісне та професійне зростання, професійна самосвідомість; високий рівень рефлексії тощо» [3, с.113].

Відтак, психологічна компетентність фахівця соціальної роботи в процесі консультування сімей, постраждалих унаслідок воєнних дій, охоплює кілька взаємопов'язаних аспектів:

1. Глибоке розуміння психотравмуючих наслідків війни. Насамперед, це знання специфіки травматичного стресу. Фахівець повинен розуміти різні форми прояву травматичного стресу у дорослих та дітей (гострий стресовий розлад, ПТСР, комплексний ПТСР), його вплив на когнітивні, емоційні, поведінкові та соматичні функції. Важливою є обізнаність щодо сімейної динаміки в умовах війни, адже необхідно розуміти, як війна впливає на сімейні ролі, комунікацію, рівень довіри, виникнення конфліктів, відчуття втрати та невизначеності. Слід враховувати можливу втрату члена сім'ї, дистантність, міграцію, руйнування звичного способу життя. Ще одним травмівним чинником сімейних проблем з яким може зіштовхнутись в процесі консультування соціальний працівник є переживання клієнтами горя та втрати. Фахівець має бути обізнаним з процесами горя, його стадіями, індивідуальними та колективними особливостями переживання втрати, а також механізмами, що можуть ускладнювати цей процес (наприклад, амбівалентне горе).

2. Навички емпатійної та недирективної взаємодії. Фахівець з соціальної роботи під час консультування сімей повинен продемонструвати

навички активного слухання та емпатію. Здатність уважно слухати, розуміти та розділяти почуття клієнтів без осуду, сприятиме створенню атмосфери довіри та безпеки. Це дозволяє сім'ям відчувати, що їхні переживання визнаються та сприймаються з належною повагою. Окрім цього, важливим є безоціночне ставлення до клієнтів. Необхідно уникати будь-яких форм осуду чи критики, сприяти прийняттю емоцій та реакцій, які можуть здаватися нелогічними або невідповідними ззовні, але є абсолютно нормальними для травмованих людей. Важливими є підтримка автономії та ресурсності клієнтів. Замість нав'язування готових рішень, фахівець повинен допомагати сім'ям знаходити власні ресурси та стратегії подолання, посилювати їхню віру у власні сили. У консультуванні потрібно використовувати підхід, орієнтований на сильні сторони клієнта.

3. Володіння методами психологічної підтримки та консультування. Суттєве значення має володіння соціальним працівником техніками стабілізації та заземлення. Тому в пригоді стануть навички роботи з гострими емоційними станами (паніка, тривога, флешбеки) та навчання клієнтів простим технікам саморегуляції, що допомагають відновити відчуття контролю. Також необхідним є загальне розуміння принципів травмоінформованої допомоги. Хоча фахівець соціальної роботи не проводить психотерапію травми, проте, він повинен знати, коли необхідно скерувати сім'ю до профільних фахівців (психологів, психотерапевтів) і як ефективно координувати таку взаємодію. Серед методів часто використовується кризове консультування: здатність надавати оперативну соціально-психологічну допомогу в гострих кризових ситуаціях, допомагаючи сім'ям структурувати проблему та знайти перші кроки для її вирішення.

У процесі консультування необхідна робота з сімейною системою, а саме: застосовувати системний підхід, розуміти сімейні ролі, комунікаційні патерни, виявляти дисфункційні взаємодії та допомагати у формуванні нових, більш адаптивних способів функціонування сім'ї.

Варто зауважити, що використовуючи різні процедури і техніки в роботі з дітьми та сім'ями, постраждалими від війни, потрібно звертати увагу на чинники, що впливають на перебіг травматичних переживань, час, що минув з моменту травматизації, «особистісні риси та особливості дитини та сімейного оточення, стан здоров'я, умови життя і попередній досвід опанування складними обставинами життя, якщо вони мали місце» [2, с.35].

4. Саморефлексія та саморегуляція фахівця. Працюючи з травмованими клієнтами, соціальний працівник повинен бути обізнаним про ризик вторинної травматизації та емоційного вигорання, усвідомлювати власний вплив травми. Для профілактики професійного вигорання соціальний працівник має володіти техніками управління власними емоціями, стресом, а також усвідомленням своїх кордонів та потреб. Наявність супервізії та інтервізії: регулярне звернення за професійною підтримкою до досвідчених колег чи супервізорів є критично важливим для збереження професійності та запобігання вигоранню.

5. Етичні аспекти та міждисциплінарна взаємодія. Під час консультування сімей необхідно дотримуватись етичних принципів: забезпечити конфіденційність, повагу до гідності, уникнення експлуатації та

усвідомлення меж своєї компетенції. Для надання комплексної допомоги сім'ям, постраждалим від військових дій, потрібна тісна співпраця з іншими фахівцями: психологами, лікарями, юристами, педагогами та представниками інших служб й громадських організацій.

Отже, психологічна компетентність фахівця соціальної роботи є невід'ємною частиною його професіоналізму в роботі з сім'ями, постраждалими від воєнних дій. Вона дозволяє не лише надавати якісну допомогу, а й створювати умови для психологічного відновлення, зміцнення стійкості та сприяння реінтеграції цих сімей у мирне життя. Постійне навчання, розвиток та самопідтримка є запорукою ефективності та етичності такої важливої діяльності.

Список використаних джерел

1. Бакаленко О.А. Психологічна компетентність як ключова компетентність сучасного фахівця. *Вісник Харківського університету. Серія: Теорія культури і філософія науки*. 2018. Вип. 58. С. 132-138.
2. Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій /авт. кол; заг. ред. В. Г. Панок, І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. С. 35.
3. Кузьмінська Л. Д., Ісаєнко О. В. Психологічна компетентність як детермінанта професійної успішності майбутніх фахівців із соціальної роботи. *Актуальні проблеми психології*. 2013. Т. 7. Вип. 31. С. 110-115.
4. Садрицька С. В. Професійні компетентності соціальних працівників: зміна пріоритетів в умовах війни. *SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2022. № 12. С. 14–23.
5. Цільмак О. М. Складові структури компетентностей. *Наука і освіта: науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України*. 2009. № 1-2. С. 128-134.

Лідія ТИМКІВ,

кандидатка психологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Андріана ДРОЗД,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
I курсу, спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У СІМ'Ї

Проблема морального виховання молодших школярів набула сьогодні особливого значення в умовах російської агресії. У сучасному українському суспільстві зростає роль моралі в регуляції людських стосунків, відродженні в житті суспільства духовно-моральних норм спілкування у дусі толерантності, національного патріотизму.

Значущість морального регулювання поведінки зростає насамперед через послаблення соціального контролю, що є наслідком деструктивних процесів суспільного життя та зниження авторитету старшого покоління, а тому зростає роль самостійного регулювання поведінки людини на основі моральних цінностей.

Моральне виховання є невід'ємною частиною особистісного розвитку дитини, оскільки воно визначає її поведінку в суспільстві, формує відповідальність, чесність, доброзичливість та співпереживання. Молодший шкільний вік є найбільш сприятливим періодом для формування моральних якостей, адже саме в цей час діти активно засвоюють соціальні норми та правила поведінки. Важливими чинниками впливу на моральну поведінку дітей є родинне виховання, шкільне середовище та загальний соціальний простір.

Вагомий внесок в теорію морального розвитку особистості зробили такі вітчизняні вчені як І. Бех, Г. Васянович, С. Гончаренко, І. Зязюн, О. Сухомлинська, П. Щербань. Тематика вивчення ефективності процесу морального виховання відображена в працях О. Богданової, С. Максименка, О. Матвієнко, І. Юнгер та ін.

Проблеми сімейного виховання досліджували вітчизняні педагоги В. Костів, А. Кравець, З. Кузеля, О. Сухомлинська, Р. Скульський, В. Постовий, Ю. Руденко, П. Щербань, наголошуючи на важливості виховання дитини в сім'ї для формування психічного і морального складу особистості, розвитку творчих здібностей людини на всіх етапах життя.

Зокрема, Володимир Костів, як і багато інших педагогів, підкреслював, що сім'я відіграє незамінну роль у моральному вихованні дитини, формуючи її ціннісні орієнтири, моральну свідомість, почуття та поведінку: «оточення дитини, насамперед домашнє, є найпершою умовою ефективного морально-релігійного виховання особистості. Особистий батьківський приклад, моральний і релігійний зразок поведінки батька й матері, інших членів родини забезпечує ідентифікаційне засвоєння духовно-моральної мудрості поколінь [2, с. 163].

Питанням змісту поняття «моральна вихованість особистості», а також організаційні форми і методи морального виховання дітей на різних вікових етапах вивчали О. Савченко, Н. Скрипченко, Р. Павелків, Т. Поніманська, Л. Шульга, Т. Ященко. Молодший шкільний вік, на думку М. Генік, є сенситивним для засвоєння морально-етичних знань, формування уявлень і понять морального змісту, пізнання навколишнього світу. «Співвіднесення «образу Я» з етичними еталонами створює особистісне ставлення до самих еталонів, бажання відповідати одним і протистояти іншим» [1, с. 49].

Процес морального формування особистості поєднує в собі розвиток моральної свідомості, моральних почуттів і моральної поведінки. Моральна

поведінка молодшого школяра формується поступово, з набуттям досвіду. І сформувати поведінку особистості – насамперед означає виховати її волю.

На думку вітчизняного психолога Р. Павелківа «з перших років діти зустрічаються з моральними приписами різної модальності. До того ж засвоєння моральних принципів у кожному віковому періоді підпорядковується загальним закономірностям генезису психіки та психічної саморегуляції [3, с. 21].

Моральний розвиток дітей у молодшому шкільному віці відбувається поступово, проходячи кілька важливих етапів. Його головними особливостями є:

1. Формування первинних моральних уявлень (діти починають розрізняти поняття «добре» і «погано», хоча їхнє розуміння ще не є глибоким; оцінка власних та чужих вчинків часто базується на зовнішніх наслідках (покарання чи винагорода), а не на внутрішньому моральному переконанні.

2. Роль наслідування в моральному розвитку (діти активно копіюють поведінку дорослих, зокрема вчителів і батьків; вони схильні наслідувати позитивні або негативні зразки поведінки, що формує їхню моральну позицію).

3. Формування совісті та морального самоконтролю: (у віці 6–10 років з'являється здатність до усвідомлення власної поведінки та її наслідків; дитина починає самостійно оцінювати свої дії та дії інших з точки зору моральних норм).

На окрему увагу заслуговує питання морального виховання в сім'ї, адже в родинному колі дитина проводить більшу частину свого часу. На думку вітчизняної дослідниці О. Поліщук, особистість дитини формується під впливом сім'ї, в процесі взаємин з родичами. «Відбувається цей процес за двома основними напрямками: батьки та інші родичі цілеспрямовано впливають на дитину. Вони виховують її, прищеплюють певний образ думок, формують звички. Дитина спостерігає за батьками, старшими братами і сестрами, іншими рідними людьми і намагається поводитися так само, як і вони» [4, с. 235].

Основними аспектами тут, насамперед, виступають:

- **приклад батьків, адже сім'я є першим і найважливішим прикладом** для дитини. Моральні цінності та норми поведінки засвоюються дитиною через спостереження за поведінкою батьків, їхніми вчинками та ставленням до інших людей;

- **- створення атмосфери любові та поваги**, про що повинні подбати батьки. У сім'ї, де панують взаєморозуміння, повага, чуйність і підтримка, дитина відчуває себе в безпеці, що сприяє формуванню її позитивної самооцінки та здатності до емпатії;

- **- спільна праця та відповідальність**, бо саме залучення дітей до посильної домашньої праці (допомога по господарству, догляд за домашніми улюбленцями) формує такі якості, як відповідальність, працьовитість, охайність;

- **- спілкування та обговорення**. Регулярні розмови про важливі моральні поняття (добро і зло, справедливість, чесність), обговорення вчинків героїв книг чи мультфільмів допомагають дитині усвідомити моральні норми та навчитися їх застосовувати в житті;

- - **позитивне підкріплення.** Батьки повинні хвалити дітей за добрі вчинки, прояви чуйності та чесності бо це зміцнить в дитини бажання поводитись морально;

- **читання й аналіз казок.** Казки, байки та оповідання є чудовим інструментом для пояснення моральних цінностей. Обговорення сюжету та вчинків персонажів допомагає дитині розрізняти добро і зло, розуміти наслідки своїх дій.

Сім'я є основою для формування моральної особистості. Саме тут закладаються найважливіші цінності та принципи, які визначатимуть поведінку дитини в майбутньому. Усвідомлена та активна позиція батьків у цьому процесі є запорукою успішного морального виховання.

Таким чином, на основі наведеного можна узагальнити, що формування моральної поведінки молодших школярів є складним та багатогранним процесом, який вимагає тісної взаємодії між сім'єю, школою та соціальним середовищем. Важливу роль відіграють методи виховання, що сприяють усвідомленню дітьми моральних норм і правил. Ефективне застосування педагогічних засобів сприяє вихованню відповідальної, чесної та доброзичливої особистості, яка буде здатна до соціальної взаємодії та співпереживання.

Список використаних джерел

1. Геник М. Формування морально-етичних понять у позаурочній виховній роботі. *Початкова школа*. 2012. № 2. С. 49–51.
2. Костів В. Відновлення родинної культури поколінь – основа подолання сучасної кризи сімейних відносин. *Педагогічний дискурс*. Хмельницький, 2012. Вип. 13. С. 161–166.
3. Павелків Р. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості в молодшому шкільному віці : автореф. дис. ... докт. психол. наук: 19.00.07. Рівне, 2005. 40 с.
4. Поліщук О. Роль сім'ї у моральному вихованні дітей. *Інноватика у вихованні*. 2021. № 1 (14). С. 232–237.

Ірина ЯСТОЧКІНА,
кандидатка психологічних наук, доцентка кафедри
соціальної освіти та соціальної роботи,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
(м. Київ, Україна)

СІМ'Я ЯК ДЖЕРЕЛО ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДИТИНИ

Війна травмує дітей, спричиняючи загибель, поранення, вимушене переселення, неможливість повноцінного навчання та нівелюючи відчуття безпеки. Дитяча психіка важко справляється з тривогою та страхом, які посилюються неготовністю дорослих повноцінно підтримати їх через власний

стрес. Сім'я відіграє ключову роль у забезпеченні благополуччя та гармонійного розвитку дитини, надаючи необхідну підтримку, відчуття захищеності й упевненості. У звичайних умовах родина діє як буфер, оберігаючи дитину від зовнішніх загроз. Саме сімейне оточення є першоосною для здорового емоційного та психологічного розвитку дитини [3]. Вкрай важливо, щоб батьки, навіть у складних обставинах, надавали дітям необхідну підтримку для подолання наслідків війни.

Психосоціальна підтримка – «будь-яка форма місцевої або зовнішньої підтримки, спрямованої на захист або сприяння психосоціальному благополуччю і/чи запобігання або лікування психічних розладів» [1, с. 4; 13, с. 193].

Дитячі реакції на надзвичайні події різноманітні, але часто включають відчуття беззахисності, провини, горя, втрати та страху перед повторенням. Те, як батьки реагують на ці прояви, має значний вплив на дитину: адекватне сприйняття батьками дитячих емоцій як нормальних забезпечує важливу психологічну підтримку. Покращення обізнаності батьків щодо переживань дітей та способів допомоги є ключем до посилення психосоціальної підтримки [2].

Виділяють чотири важливі елементи контакту батьків з дитиною:

1. Зоровий контакт. На дітей впливає те, як батьки на них дивляться. Через зоровий контакт батьки здатні виявляти свою любов і підтримку до дітей.
2. Залученість – зосередженість на спільній діяльності; радість поточного моменту («тут і тепер»).
3. Дотик – відомий позитивний вплив дотиків на навчання дітей. Якщо батьки прагнуть, щоб діти були спокійнішими, активно навчалися й розвивалися, потрібно торкатися до дитини так, щоб він/вона відчув/ла доброзичливість і підтримку.
4. Грайливість – сприяє утворенню нових нервових зв'язків і створює біохімічну реакцію в мозку для виділення дофаміну. Під час гри посилюється виділення зазначеного нейромедіатора, що викликає почуття задоволення і впливає на процеси мотивації та навчання [4].

У роботі з батьками важливо акцентувати увагу на наступних моментах:

1. Дитяча психіка є більш вразливою до тяжких переживань, що може мати довготривалі негативні наслідки для їхнього ментального та емоційного здоров'я.
2. Батькам слід уважно спостерігати за психоемоційним станом дітей, вчасно розпізнавати ознаки неблагополуччя та надавати їм необхідну підтримку, на яку діти насамперед розраховують від найближчих людей.
3. Потрібно серйозно сприймати будь-які дитячі проблеми, навіть якщо дорослим вони здаються незначними, оскільки для дитини вони можуть бути важливими.
4. Дитина може приховувати свої справжні почуття, щоб не засмучувати близьких, або ж їй самій важко сформулювати та усвідомити свої переживання.
5. Проблеми та внутрішні конфлікти дитини можуть проявлятися через:

- погіршення успішності та поведінки в закладі освіти, втрату інтересу до навчання;
- часті конфлікти з батьками, братами чи сестрами вдома;
- замкнутість, труднощі у спілкуванні з однолітками, агресивну або зухвалу поведінку;
- пригніченість, плаксивість, різкі зміни настрою, дратівливість, образливість, численні страхи, нічні кошмари;
- розлади сну чи апетиту, болі в животі, головні болі, заїкання, енурез, нервові тики.

6. Важкі спогади можуть довго турбувати дитину, доки вона не переживе горе та не поділиться ним з близькими; не варто ігнорувати події, а слід уважно вислуховувати дитину та відповідати на її запитання щодо травматичних спогадів.

7. На новому місці проживання важливо відтворити для дитини звичне оточення, використовуючи знайомі речі, та максимально відновити попередній розпорядок дня.

8. У випадку втрати близької людини необхідно ділитися власними спогадами про померлого та заохочувати дитину до висловлення своїх почуттів.

9. Важливо допомагати дитині налагоджувати нові дружні стосунки, цікавитися її новими друзями та створювати можливості для спільного проведення часу.

10. Слід уважно ставитися до будь-яких висловлювань дитини про небажання жити, навіть якщо вони здаються емоційними проявами чи маніпуляцією, оскільки це може бути заклик про допомогу при суїцидальних думках.

11. Через стрес від переїзду успішність дитини може знизитися; не слід суворо карати за погані оцінки, а краще цікавитися навчанням, допомагати з домашніми завданнями, підтримувати контакт із закладом освіти та вчителями.

12. Дитині необхідна віра у власні сили подолати труднощі, тому важливо хвалити її навіть за незначні успіхи та не акцентувати увагу на невдачах [3, с. 68-70].

Рекомендації для батьків дітей, які постраждали від травматичної події. Щоб допомогти дитині впоратися з травмою минулого або нинішніми тривожними подіями, батькам варто:

- відповідати на дитячі запитання просто та чесно, не вдаючись до зайвих деталей, про які дитина не питає;
- створювати для дитини відчуття передбачуваності та безпеки, дотримуючись «рутини дня» (наприклад, час прийому їжі) та заздалегідь пояснюючи можливі зміни;
- звертати увагу на почуття дитини, називати їх та ділитися власними емоціями;
- частіше обіймати дитину, щоб посилити її відчуття захищеності;

- дітям, які були розлучені з близькими, може бути складно засинати самостійно, тому варто тимчасово змінити правила сну або проводити з ними більше часу перед сном для заспокоєння;

- навіть коротка розлука з батьками може бути для дитини важкою, тому потрібно проговорювати її почуття та пояснювати, що відбуватиметься далі (хто доглядатиме та коли повернуться батьки);

- допомагати дитині заспокоїтися за допомогою простих вправ на емоційну регуляцію;

- відволікати дитину від травмуючих подій через ігри, читання, малювання та інші цікаві заняття;

- не примушувати дитину їсти, а робити прийом їжі спокійним і приємним, враховуючи, що стрес може впливати на апетит;

- після травматичних подій дитина може регресувати в поведінці; важливо не критикувати її, а сприймати це як етап подолання, оскільки навички часто відновлюються, якщо немає тиску [2].

Важливо запевняти дитину, що батьки поруч і вона в безпеці, адже для маленьких дітей найважливішим є те, що відбувається тут і зараз.

Таким чином, війна завдає глибоких травм дитячій психіці, порушуючи відчуття безпеки та звичний розвиток. Родина є ключовим фактором психосоціальної підтримки, діючи як захисний буфер у складних обставинах. Ефективна психосоціальна підтримка передбачає розуміння дитячих реакцій на травму та підвищення обізнаності батьків у способах допомоги. Чотири важливі елементи контакту батьків з дитиною – зоровий контакт, залученість, дотик та грайливість – сприяють емоційному благополуччю та розвитку. Тому, батькам необхідно бути уважними до стану дітей, серйозно ставитися до їхніх переживань та створювати безпечне й підтримуюче середовище для їхнього відновлення.

Список використаних джерел

1. Керівництво МПК з психічного здоров'я та соціально-психологічної підтримки в умовах надзвичайної ситуації. Київ : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. 216 с.

2. Психологічна підтримка та допомога дітям, які пережили травматичні події. Навчально-методичний посібник / автори-упоряд. : Н. Вааранен-Валконен, Н. Заварова, за заг. ред. О. Калашник. Київ, 2022. 104 с.

3. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навч.-метод. посіб. / В. Л. Андрєєнкова, І. О. Бандурка, Н. П. Бочкор [та ін.]; заг. ред. К. Б. Левченко, В. Г. Панок, І. М. Трубавіна; Нац. акад. пед. наук України [та ін.] Київ : Україна, 2015. 174 с.

4. Conscious Discipline. Four Elements of Connection (Свідоме виховання. Чотири елементи зв'язку). URL: www.consciousdiscipline.com (дата звернення: 30.04.2025).

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 2

Розвиток соціальних послуг і сервісів в Україні та зарубіжжі

Світлана АРХИПОВА,

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

Ярослав ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ,

*студент спеціальності 232 «Соціальне забезпечення»,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ІННОВАЦІЙНІ ПРОГРАМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ КОМБАТАНТІВ

Військові конфлікти залишають глибокий відбиток на психічному та соціальному стані учасників бойових дій. Після повернення з фронту багато комбатантів стикаються з труднощами адаптації до мирного життя, що включає посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресію, тривожні розлади та соціальну ізоляцію. Традиційні методи реабілітації часто виявляються недостатніми для ефективного вирішення цих проблем. У зв'язку з цим, інноваційні технології, такі як віртуальна реальність (VR), доповнена реальність (AR), телемедицина та мобільні додатки, набувають все більшого значення у процесах психологічної реабілітації та соціальної адаптації комбатантів.

Віртуальна реальність дозволяє створювати контрольовані середовища, в яких комбатанти можуть безпечно переживати травматичні спогади, що є основою експозиційної терапії. Дослідження Rizzo A., Shilling R. показують, що VR-терапія може знижувати симптоми ПТСР на 30–40 % ефективніше порівняно з традиційними методами [3]. Наприклад, програма Bravemind, розроблена в Університеті Південної Каліфорнії, використовується у понад 60 медичних закладах США для лікування ветеранів з ПТСР.

Доповнена реальність також знаходить застосування у реабілітації, зокрема у програмах, орієнтованих на розвиток соціальних навичок та емоційної регуляції. Наприклад, платформа Vidnova використовує AR для створення інтерактивних сценаріїв, що допомагають комбатантам адаптуватися до соціальних ситуацій.

Телемедицинські платформи усувають географічні бар'єри та знижують стигму, пов'язану з отриманням психологічної допомоги. Комбатанти можуть отримувати регулярні консультації з психотерапевтами не виходячи з дому, що особливо важливо для тих, хто проживає у віддалених районах або має обмежену мобільність. Як зазначають О. Кокун і І. Пішко, дистанційна психологічна

підтримка, зокрема онлайн-групи, значною мірою знижує почуття ізоляції, формує довіру і сприяє відновленню соціальних зв'язків [1]. Наприклад, програма PTSD Coach, розроблена Національним центром по боротьбі з ПТСР США, надає користувачам доступ до інструментів самодопомоги та можливість зв'язку з фахівцями через мобільний додаток.

Мобільні додатки, орієнтовані на моніторинг психоемоційного стану, керування стресом та саморегуляцію, реалізують принципи самодопомоги та психоедукації. Вони можуть включати функції відстеження настрою, надання рекомендацій щодо релаксації, а також нагадування про прийом ліків. Носимі пристрої моніторять фізіологічні показники, такі як пульс, якість сну та рівень стресу, і надають своєчасні рекомендації. За результатами досліджень А. Мельника та В. Стеблюка, використання таких засобів дозволяє забезпечити безперервність терапевтичного процесу навіть у міжсесійний період [2].

Найбільша ефективність досягається при інтеграції різних технологій у комплексні реабілітаційні програми. Поєднання VR-терапії, телемедицини консультацій та підтримки через мобільні додатки створює цілісну систему реабілітації, яка враховує індивідуальні потреби кожного комбатанта. Такий підхід дозволяє забезпечити персоналізовану, безпечну та доступну підтримку комбатантів, сприяючи їх успішній реінтеграції у суспільство.

Впровадження інноваційних технологій у реабілітаційні програми потребує системного підходу: розробки спеціалізованих рішень, підготовки фахівців, створення відповідної інфраструктури та забезпечення доступності для всіх, хто цього потребує. Однак існують і певні виклики, такі як необхідність адаптації технологій до культурних та соціальних особливостей, забезпечення конфіденційності та безпеки даних, а також подолання бар'єрів у прийнятті технологій серед комбатантів.

Інноваційні програми психологічної реабілітації та соціальної адаптації комбатантів, що використовують VR, AR, телемедицину та мобільні додатки, мають великий потенціал у їхній підтримці. Їх впровадження сприяє підвищенню якості життя комбатантів, їх успішній реінтеграції у суспільство та зниженню соціально-економічних наслідків бойової травми. Однак для досягнення максимального ефекту необхідно забезпечити інтеграцію цих технологій у загальну систему реабілітації, враховуючи індивідуальні потреби кожного ветерана.

Окрім технологічних рішень, важливою складовою інноваційних програм реабілітації є переорієнтація на цілісний біопсихосоціальний підхід до відновлення комбатантів. У фокусі таких підходів не лише лікування ПТСР чи тривожних розладів, а й робота з втраченим сенсом, ідентичністю, мотивацією до життя та соціального функціонування. У цьому контексті активно розвиваються програми, що поєднують психотерапію, фізичну активність, арттерапію, професійну підготовку та участь у спільнотах, зокрема ветеранських.

В Україні дедалі більше громадських ініціатив інтегрують елементи психоедукації, наставництва та відновлювального лідерства. Наприклад,

проекти Побратими, Центр реабілітації «Лісова Поляна», Veteran Hub, Твій безпечний простір працюють не лише з травмою, а й над розвитком особистісного ресурсу комбатантів. Значна частина з них залучає сучасні платформи для гейміфікованого навчання, онлайн-курси з ментального здоров'я, тренінги з управління емоціями та конфліктами.

Таким чином, інноваційні програми психологічної реабілітації комбатантів мають багатовекторну природу. Їх сила – у поєднанні високих технологій з людяністю, науки з емоційною підтримкою, індивідуального підходу з соціальною інтеграцією. Їх розвиток – це стратегічне завдання для всієї системи національної безпеки, охорони здоров'я та освіти в повоєнний час.

Список використаних джерел

Кокур О. М., Пішко І. О. Психологічна допомога військовослужбовцям в умовах війни: сучасні підходи та засоби дистанційної підтримки. *Науковий вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Психологія*. 2022. № 67. С. 21–28.

Мельник А. П., Стеблюк В. В. Новітні технології в реабілітації ветеранів: стан та перспективи. *Медицина інформатика та інженерія*. 2023. Т. 2, № 25. С. 89–95.

Rizzo A. S., Shilling R. Clinical Virtual Reality Tools to Advance the Prevention, Assessment, and Treatment of PTSD. *Frontiers in Psychology*. 2023. Vol. 14. Article ID 1132670. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1132670>

Валентина БЕРЕЗАН,
докторка педагогічних наук, професорка, доцентка кафедри
соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка
(м. Полтава, Україна)

ЦИФРОВІ СЕРВІСИ ЯК НОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ В ПЕРІОД ВІЙНИ

Повномасштабна війна в Україні спричинила глибоку гуманітарну кризу, що негативно вплинула на психічне здоров'я мільйонів громадян. Постійний стрес, травматичні події, втрати та невизначеність чинять значний негативний вплив на психологічний стан мільйонів українців. Згідно з дослідженням Національного інституту стратегічних досліджень приблизно 15 млн людей потребуватимуть психологічної підтримки, зокрема 1,8 млн військових, 7 млн людей літнього віку та 4 млн дітей [1]. В умовах обмеженого доступу до традиційних послуг психологічної допомоги через безпекові ризики, логістичні складнощі та перевантаження фахівців, цифрові сервіси стають важливим та інноваційним інструментом підтримки ментального здоров'я населення [4]. Вони забезпечують доступність, анонімність та гнучкість в отриманні необхідної допомоги, інформації та підтримки, що є критично важливим у воєнний час. Розвиток та ефективне використання цифрових сервісів у сфері психічного

здоров'я може значно полегшити психологічні страждання та сприяти стійкості суспільства.

Питання застосування цифрових технологій для підтримки ментального здоров'я активно досліджується на міжнародному рівні. Міжнародна федерація спілок Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (IFRC) у своєму звіті підкреслює важливість використання цифрових рішень для забезпечення психосоціальної підтримки в гуманітарних кризах [5]. Дослідження А. Рігаберт (A. Rigabert) та співавторів вивчають ефективність онлайн-інтервенцій для профілактики депресії [7]. Мета-аналізи Д. Плоткіної (D. Plotkina) і колег демонструють потенціал мобільних додатків для покращення благополуччя та ментального здоров'я [6]. В українському контексті, хоча дослідження в цій сфері активно розвиваються, потреба в комплексних наукових працях, які б оцінювали ефективність та особливості застосування цифрових сервісів саме в умовах війни, залишається актуальною. Крім того, програма «Ти як?», ініційована першою леді Оленою Зеленською, спрямована на розвиток культури турботи про ментальне здоров'я та надання послуг психосоціальної підтримки в Україні. На сьогодні вже існують окремі ініціативи та розробки, що свідчать про зростаючий інтерес до цієї теми.

Метою статті є дослідження потенціалу, особливостей та викликів використання цифрових сервісів як нового інструменту підтримки ментального здоров'я населення в період війни в Україні.

Цифрові сервіси відкривають нові можливості для надання психосоціальної підтримки населенню, яке постраждало від війни, завдяки своїм унікальним характеристикам:

- доступність та охоплення. Цифрові платформи та мобільні додатки можуть досягати широкої аудиторії, незалежно від їхнього географічного розташування, що є особливо важливим в умовах переміщення населення та обмеженого доступу до фізичних закладів. Люди, які знаходяться в зоні бойових дій або на тимчасово окупованих територіях, можуть отримати необхідну підтримку анонімно та безпечно;

- анонімність та зниження стигми. Багато людей, які потребують психосоціальної допомоги, можуть вагатися звертатися за нею через страх стигматизації. Цифрові сервіси часто пропонують анонімність, що може заохотити людей звертатися за підтримкою без побоювань щодо розголошення особистої інформації;

- гнучкість та зручність. Користувачі можуть отримувати доступ до цифрових сервісів у зручний для них час та у власному темпі. Це особливо важливо для людей, які мають обмежений час або можливості через військові обставини;

- широкий спектр інструментів. Цифрові сервіси можуть включати різноманітні інструменти підтримки:

- онлайн-платформи для консультацій забезпечують зв'язок з кваліфікованими психологами та психотерапевтами через відеозв'язок,

аудіозв'язок або текстові повідомлення (наприклад, БО «UA Mental Help», проекти «Поруч», «TeleHelp Україна», платформа «Її підтримка») [3];

мобільні додатки пропонують вправи для самодопомоги, техніки релаксації, відстеження настрою, інформацію про психічні розлади та ресурси підтримки (наприклад, застосунки Svitlo, «База», Better Me: Mental Health, VOS, Calm Harm, Rozmova, Happify, «Тиша», Spokiy, Wysa) [2];

чат-боти з елементами штучного інтелекту надають базову психосоціальну підтримку, відповідають на запитання та скеровують до відповідних ресурсів;

онлайн-групи підтримки та форуми створюють простір для спілкування та обміну досвідом між людьми, які переживають схожі труднощі (наприклад, Служба психосоціальної підтримки сімей військовослужбовців) [3];

освітні ресурси та інформаційні портали надають достовірну інформацію про ментальне здоров'я, першу психологічну допомогу та способи подолання стресу (наприклад, БО «UA Mental Help», платформи «Хаб стійкості», «Ти як?») [3];

– масштабованість. Цифрові сервіси мають потенціал для охоплення великої кількості людей одночасно, що є критично важливим в умовах масових психологічних наслідків війни.

Незважаючи на значні переваги, використання цифрових сервісів для підтримки ментального здоров'я в умовах війни також пов'язане з певними викликами:

– цифровий розрив та доступність. Не всі верстви населення мають стабільний доступ до інтернету та необхідних пристроїв;

– забезпечення конфіденційності та безпеки даних. Необхідно гарантувати захист персональної інформації користувачів;

– якість та регулювання послуг. Важливо забезпечити кваліфікацію фахівців, які надають допомогу через цифрові платформи, та встановити стандарти якості;

– етичні питання. Необхідно враховувати етичні аспекти використання штучного інтелекту та автоматизованих систем у сфері ментального здоров'я;

– інтеграція з традиційними послугами. Важливо забезпечити ефективну взаємодію між цифровими та очними формами надання допомоги;

Перспективи подальшого розвитку цифрових сервісів у сфері ментального здоров'я в умовах війни в Україні включають:

– розробку та адаптацію україномовних та культурно-специфічних цифрових інструментів;

– забезпечення безкоштовного або пільгового доступу до цифрових сервісів для вразливих груп населення;

– підвищення цифрової грамотності населення у сфері ментального здоров'я;

– проведення досліджень щодо ефективності різних цифрових інтервенцій для українського контексту;

– створення національних стандартів та регуляторних механізмів для цифрових сервісів у сфері психічного здоров'я;

– інтеграцію цифрових сервісів у національну систему охорони здоров'я та соціальної підтримки.

Цифрові сервіси є інноваційним та перспективним інструментом підтримки ментального здоров'я населення в період війни. Вони забезпечують доступність, анонімність, гнучкість та масштабованість у наданні психологічної допомоги. Для повноцінного використання їхнього потенціалу необхідно подолати існуючі виклики, забезпечити якість та безпеку послуг, а також сприяти їхній інтеграції в загальну систему підтримки ментального здоров'я. Подальші дослідження, розробка адаптованих рішень та державна підтримка є ключовими факторами для успішного впровадження цифрових сервісів як важливого елементу у подоланні психологічних наслідків війни в Україні.

Список використаних джерел

1. Бойко С. Поліпшення психологічного стану населення в умовах довготривалої війни. *НІСД. Національний інститут стратегічних досліджень*. 2025. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/polipshennya-psykholohichnoho-stanu-naselennya-v-umovakh>
2. Заболоцька О. Медитації, треки настрою та онлайн-психотерапія: 10 застосунків для підтримки ментального здоров'я. *СУСПІЛЬНЕ КУЛЬТУРА*. 2024. URL: <https://suspilne.media/culture/847559-meditacii-trekeri-nastrou-ta-onlajn-psihoterapia-10-zastosunkiv-dla-pidtrimki-mentalnogo-zdorova/>
3. Корисні сервіси, які допоможуть підтримувати ментальне здоров'я. *TuKiїв*. 2025. URL: <https://tykyiv.com/health/korisni-servisi-iaki-dopomozhut-pidtrimki-pidtrimuvati-tvii-mentalnii-stan/>
4. Bandura R., Reynal P. Investing in Mental Health Will Be Critical for Ukraine's Economic Future : Report. *CSIS. Central for Strategic & International Studies*. 2023. URL: https://www.csis.org/analysis/investing-mental-health-will-be-critical-ukraines-economic-future?utm_source=chatgpt.com
5. Neidhardt C., Mateo S. P., Schmidt-Gödelitz F., Tsang L. Digital Mental Health and Psychosocial Support. Challenges and Best Practices : Report. Geneva : IFRC. Psychological Centre, 2022. 81 p. URL: <https://mhpsshub.org/wp-content/uploads/2024/09/Digital-MHPSS-Full-report-1.pdf>
6. Plotkina D., Valentini T., Castéran H. App Yourself: A meta-analysis of the effectiveness of well-being mobile apps on employee well-being and mental health. *International Journal of Stress Management*. 2025. Vol. 32. No. 1. P. 31–46. URL: <https://surl.li/rbhbjr>
7. Rigabert A., Motrico E., Moreno-Peral P., Resurrección D. M., Conejo-Cerón S., Navas-Campaña D., Bellón J. A. Effectiveness of online interventions in preventing depression: a protocol systematic review and meta-analysis of randomised controlled trials. *British Medical Journal Open*. 2018. Vol. 8 (11). e022012. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6278812/>

Сергій ВОЗНЮК,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ступеня доктора філософії

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ ЯК СУСПІЛЬНОГО ЯВИЩА

Формування соціальної згуртованості українського народу в сучасних реаліях постає критично важливим фактором, який сприяє єдності, орієнтації на спільні цілі, відстоювання власної державності, стратегії консолідації, взаємодії, внутрішнього зміцнення суспільства.

Соціальна згуртованість є необхідною умовою для стійкості та розвитку України, що вимагає спільних зусиль усіх зацікавлених сторін. В даному контексті соціальна згуртованість виступає як стан, в якому громада в межах певної території, країни проявляє здатність до співпраці, готовність до конструктивних змін. Йдеться не про те, що люди повинні мати однакові погляди чи вбачати однакові шляхи вирішення питань, а про те, що це можливість, зберігаючи індивідуальні відмінності, забезпечувати співпрацю і координацію зусиль для реалізації критично важливих суспільних завдань та цілей.

Сучасні наукові дослідження соціологів, педагогів, психологів, економістів, про природу та сутність концептуальних основ соціальної згуртованості можна виокремити у два основні показники: соціальна інтеграція (інклюзивність) та соціальний капітал. Соціальна інтеграція є процесом, що сприяє соціальній згуртованості, а соціальний капітал є ресурсом, що підтримує і активізує суспільні зрушення [2].

Соціальна інтеграція (інклюзивність) полягає в характеристиці загальних умов і актуальних потреб середовища: розвиток інфраструктури, внутрішня міграція, цілісний інформаційний простір, економічний потенціал країни та її регіонів, єдині освітні траєкторії, потенціал культурної спадщини та напрямки її використання. Інклюзивний показник вимірюється деякими знаковими критеріями. По-перше, це відчуття фізичної безпеки. Українське суспільство опинившись під загрозою фізичного знищення, активізувало громадські ініціативи, волонтерські рухи, фонди взаємодопомоги, створюючи, таким чином, відчуття захищеності окремої особистості через атмосферу згуртованості і співдії в критичних ситуаціях. По-друге, здатність об'єднуватися для співпраці, опираючись на неформальні норми та спільні цінності, що розширяє радіус довіри всередині невеликих груп та між ними. По-третє, соціальна взаємодія сама по собі створює сприятливе середовище до формування і розширення демократичних підходів через раціональні обговорення та дискусії щодо важливих суспільних рішень [5].

Соціальний капітал, у свою чергу, характеризується безпосередньо суб'єкт-суб'єктною взаємодією членів суспільства, їх особистісними, професійними, ціннісними показниками. В основі такої взаємодії лежить здатність і можливість індивіда зберігати межі особистої автономії, право на вибір і власні рішення.

Усвідомлення людиною власної цінності полягає в розумінні того, що здібності і значення іншої людини також важливі. Кожна особистість є важливою складовою конкретного суспільства, кожна особистість вносить свою продуктивну частку у соціальний капітал [3]. Для формування цілісної картини соціального середовища слід враховувати важливість першого і вплив другого.

У вітчизняній науковій літературі феномен соціальної згуртованості розглядається як основа добробуту абсолютної більшості громадян, гармонійні і стабільні відносини, запобігання соціальної ізоляції, а також як потужний інструмент досягнення суспільних цілей, які постають під впливом різних ризиків та викликів (Анатолій Колот, Мирон Лесечко, Світлана Бабенко, Анастасія Котелевець та ін) [1].

Зарубіжні дослідники (Макс Вебер «Протестантська етика і дух капіталізму», Роберт Патнем «Творення демократії. Традиції громадянської активності в сучасній Італії», Френсіс Фукуяма «Ідентичність. Потреба в гідності і політика скривдженості») вивчаючи взаємодію двох суспільних категорій (1 - культури, довіри, соціальних мереж; 2 - економічного розвитку) обґрунтовували думку про те, що нації конкурують не лише товарами й послугами — вони конкурують системами суспільних цінностей (на які можна й потрібно цілеспрямовано впливати) [4]. Ця теза найбільш актуально демонструється сучасними реаліями російсько-української війни, де чи не головними чинниками протистояння виступають саме відмінності, а швидше, навіть полярності суспільних цінностей.

Основи формування соціальної згуртованості концептуально поєднують такі цінності, як довіра, моральні норми, мережі комунікації, сфери взаємодії, координація зусиль на подолання негативних явищ, демократичні принципи прийняття рішень, прозорі форми звітності. Все це у сукупності створює атмосферу солідарності, можливості утвердження принципів соціальної справедливості, сприяє досягненню суспільних орієнтирів життєдіяльності людей, розширює соціальну активність та ініціативність окремої особистості і певної спільноти.

Соціальна згуртованість створює умови для реалізації кожною людиною своїх прав і реальною можливістю захистити їх за необхідності; важливою запорукою соціальної згуртованості є високий ступінь довіри до інститутів влади, громадських чи релігійних організацій; соціальна згуртованість сприяє і зумовлює покращення діяльності державних установ соціального захисту; соціальна згуртованість є запорукою покращення добробуту, встановлення гармонійних відносин; соціальна згуртованість це середовище, де всі члени діють відповідально, міжособистісний діалог є нормою спілкування; наявні інститути сприяють активному залученню людей у культурне, публічне життя; соціальна згуртованість передбачає реалізацію демократичних принципів прийняття суспільно важливих рішень.

У підсумку створюється атмосфера прийняття, солідарності, утвердження принципів справедливості, спільної згоди з вагомими питаннями життєдіяльності

суспільства, послаблюється відчуття відчуженості, соціальної ізоляції та дезадаптації.

Список використаних джерел

1. Васильєва М. П. Розвиток соціальної активності студентської молоді як основа соціальної згуртованості суспільства. *Перспективи та інновації науки*. 2023. Вип. 1 (19). С. 45–56.
2. Жаліло Я. Пріоритет «згуртована країна» у вимірах регіональних стратегій. Київ : УНЦПД, 2020. 32 с.
URL: <http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/Regioplatt.pdf>
3. Лесечко М. Д. Механізм управління великими містами в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 22. С. 121-125.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_22_33
4. Національна платформа «Діалог про мир та безпечну реінтеграцію».
URL: <http://national-platform.org/#rec217107492>
5. Оржель О. Ю. Консолідація українського суспільства на основі національної ідеї: перспективи й обмеження (з точки зору європейського досвіду) . *Економіка та держава*. 2012. № 8. С. 102-105.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2012_8_32

Оксана ВОРОЩУК,

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Поліна АНДРЮЩЕНКО,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
3 курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

РОЛЬ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Повномасштабна військова агресія російської федерації проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, спричинила наймасштабнішу внутрішню міграційну кризу в Європі з часів Другої світової війни. За даними Міністерства соціальної політики, станом на 22 жовтня 2024 року в Україні офіційно зареєстровано 4 646 735 внутрішньо переміщених осіб. Серед них 59,9% складають жінки (2 782 325), 40,1% – чоловіки (1 864 410 осіб). Також серед внутрішніх переселенців зареєстровано близько 906 тисяч дітей [7]. Всі вони потребують не лише тимчасового притулку, а й комплексної соціальної, психологічної, правової та гуманітарної допомоги. В умовах обмежених ресурсів держави, зруйнованої інфраструктури та високого навантаження на систему

соціального захисту особливої ваги набувають ініціативи громадянського суспільства. Волонтерські організації та благодійні фонди стали ключовими агентами підтримки ВПО: вони оперативно мобілізують ресурси, гнучко реагують на запити, забезпечують логістику навіть у важкодоступних регіонах.

Проблематика ролі волонтерських організацій є актуальною не лише в практичному, а й у науковому вимірі, оскільки передбачає аналіз нових форм соціального партнерства, ефективної взаємодії між державою, НУО та міжнародними донорами [6, с. 23]. Вивчення цієї проблеми сприяє підвищенню результативності соціальної роботи, формуванню стійких мереж підтримки, розвитку політик інтеграції ВПО та розробці стратегій відновлення в умовах затяжного конфлікту.

Проблематика підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні активно досліджується з 2014 року, а особливо – після повномасштабного вторгнення у 2022 році. Значну увагу науковці приділяють ролі волонтерських організацій як важливої ланки у системі соціального захисту. До питань волонтерських ініціатив, значення громадських організацій у соціальній адаптації ВПО, про волонтерський рух як проявом зрілого громадянського суспільства, інноваційні моделі допомоги (мобільні бригади, кризові хаби та центри підтримки ВПО) у своїх розвідках пишуть К. Беспалова, Ю. Вірт, Р. Драпушко, О. Касперович, О. Іщенко, О. Панькова, І. Шапошникова та ін. Отже, наукова література фіксує ключову роль волонтерських організацій у підтримці переселенців та наголошує на важливості аналізу їхньої взаємодії з державою та міжнародними донорами.

Мета статті: проаналізувати ефективність діяльності волонтерських організацій у забезпеченні життєдіяльності внутрішньо переміщених осіб в Україні та визначити перспективи розвитку співпраці між громадянським суспільством і державними структурами.

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України у 2022 році мешканці Донецької, Луганської, Запорізької та ін. областей були змушені покинути свої домівки та стати внутрішньо переміщеними особами (ВПО). У цих умовах держава зіткнулася з безпрецедентним навантаженням на соціальну, адміністративну та гуманітарну інфраструктуру. Одночасно виникла потужна хвиля громадської солідарності, що вилилася у створення та активізацію численних волонтерських ініціатив.

На ранніх етапах кризової ситуації саме волонтерські організації забезпечували критично необхідну допомогу: евакуацію з гарячих точок, розміщення у тимчасовому житлі, постачання продуктів, одягу, медикаментів. У міру стабілізації ситуації діяльність волонтерів трансформувалась: було започатковано програми соціального супроводу, адаптації, інтеграції ВПО у приймаючі громади [1, с. 420].

Особливу увагу варто приділити різноманітності форм і масштабів волонтерських об'єднань. Деякі з них діють як неформальні ініціативи на рівні громад (наприклад, «Волонтерська сотня» чи локальні ініціативи в обласних центрах), інші – як офіційно зареєстровані організації з широкою мережею філій

(наприклад, БФ «Право на захист», «Карітас України», «Восток-SOS»). Діяльність таких організацій охоплює не лише надання матеріальних ресурсів, але й юридичну допомогу, психологічну підтримку, інформаційне консультування, сприяння працевлаштуванню, а також адвокацію прав ВПО на рівні державної політики.

Діяльності фонду «Право на захист», що координує свою роботу з міжнародними партнерами (UNHCR, ECHO, DanChurchAid) та органами місцевого самоврядування. Організація впроваджує програми мобільних офісів, де фахівці надають консультації безпосередньо у місцях компактного проживання ВПО. За результатами опитування отримувачів допомоги, рівень довіри до цієї організації значно вищий, ніж до державних інституцій.

Попри численні досягнення, волонтерський рух в Україні стикається з низкою викликів. Серед них: хронічна нестача фінансових ресурсів; труднощі з кадровим забезпеченням; емоційне й професійне вигорання активістів; відсутність сталої підтримки з боку держави; фрагментарність зусиль через неузгодженість дій між волонтерськими ініціативами. Актуальною залишається проблема правового визнання та інституціалізації волонтерської діяльності, оскільки чинне законодавство не завжди забезпечує відповідний захист та мотивацію для волонтерів.

Також помітною тенденцією стало поступове поглиблення професіоналізації волонтерства. Багато організацій запровадили системи внутрішнього навчання, психологічної підтримки для волонтерів, а також програми наставництва та менторингу. Такий підхід підвищує якість надання послуг ВПО, а також зміцнює довіру до сектору в цілому.

Усе це вказує на потребу системного підходу до інтеграції волонтерського руху у загальнодержавну політику з питань внутрішньо переміщених осіб. Перспективним виглядає створення єдиної платформи координації між урядом, громадськими організаціями та міжнародними донорами.[3, с.176] На підставі аналізу практики діяльності волонтерських організацій, зокрема БФ «Право на захист», можна зробити висновок, що найефективніші моделі підтримки переселенців реалізуються через міжсекторальну взаємодію, орієнтовану на конкретні потреби цільових груп. Важливою особливістю таких моделей є не лише гнучкість реагування, а й розвиток системи зворотного зв'язку з бенефіціарами, що дозволяє адаптувати програми допомоги до реальних викликів.

Окрім гуманітарної та правової підтримки, особливу увагу варто приділити ролі волонтерських організацій у формуванні соціального капіталу переселенців — залученні їх до волонтерської активності, розвитку навичок, зміцненні внутрішньої мотивації [4]. Це забезпечує не лише тимчасову допомогу, а й сприяє довготривалій інтеграції у приймаючі громади. Таким чином, волонтерський сектор виступає не лише як інструмент кризового реагування, але й як рушій сталого соціального розвитку.

Висновки: Результати дослідження дозволяють стверджувати, що волонтерські організації стали невід'ємним елементом системи підтримки

внутрішньо переміщених осіб в Україні. Вони забезпечують оперативне реагування, надають широкий спектр соціальних послуг, зменшують навантаження на державний сектор і сприяють соціальній інтеграції ВПО. Серед основних викликів волонтерської діяльності залишаються: нестабільність фінансування, кадрове вигорання, недостатній рівень координації з державними органами та відсутність довгострокової державної стратегії співпраці з громадянським сектором. Перспективи розвитку волонтерської підтримки ВПО полягають у зміцненні інституційної спроможності волонтерських організацій, інституціоналізації партнерства з державними структурами, впровадженні механізмів супервізії та менторингу, цифровізації процесів моніторингу потреб, а також у залученні переселенців до самоуправлінських ініціатив як інструменту їхньої соціальної інтеграції. З огляду на тривалість гуманітарної кризи, доцільним є перехід до комплексної державної політики інтеграції волонтерської підтримки у систему надання соціальних послуг.

Список використаних джерел

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / ред. кол.: О. В. Епель, Т. Л. Лях, І. В. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.
2. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. Київ : ЦНЛ, 2005. 176 с.
3. Блюк Н. Деякі питання вимушеної міграції внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Вісник НУ «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2022. № 3 (35). С. 264–269.
4. Воронкіна І. З якими труднощами стикаються ВПО та яку роль у розв'язанні їхніх проблем відіграють громади. *Нове життя*. 2023. URL: <https://www.nove.in.ua/>
5. Гожда К. Є., Рекотова О. П. Генезис внутрішньо переміщених осіб. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (56). С. 659–662.
6. Зверєва І. Д. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. Київ – Сімферополь : Універсум, 2012. 535 с.
7. Мінсоцполітики оприлюднило статистику про кількість ВПО в Україні за областями. URL: <https://acmc.ua/minsoczpolityky-oprylyudnylo-statystyku-pro-kilkist-vpo-v-ukrayini-za-oblastyamy/>

Оксана ВОРОЩУК,

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Тетяна МАЗУРИК,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
4 курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ, ЩО УСКЛАДНЮЮТЬ АДАПТАЦІЮ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО УМОВ МИРНОГО ЖИТТЯ

Адаптація військовослужбовців до умов мирного життя є складним процесом, який супроводжується психологічними, соціальними та поведінковими труднощами. Після повернення з зони бойових дій багато ветеранів стикаються з постстресовими станами, ізоляцією, порушенням соціальної ідентичності та труднощами інтеграції в суспільство. Вивчення психосоціальних чинників, що ускладнюють цей процес, є необхідним для розробки ефективних моделей супроводу, реабілітації та ресоціалізації ветеранів. Успішна адаптація демобілізованих військових потребує поєднання соціального супроводу з психологічною підтримкою. Соціальні працівники мають бути підготовлені до роботи з травмоцентричними запитами, кризовими станами, а також до захисту прав ветеранів.

Зокрема, вивчено чинники, які перешкоджають ефективній адаптації, шляхи ресоціалізації, особливості психологічної підтримки та організацію соціальних послуг для демобілізованих осіб.

До авторів, які зробили суттєвий внесок у дослідження цієї теми, належать: А. Артеменко, К. Батаєва, Л. Бегеза, Ю. Бохонкова, Н. Завацька, В. Климчук, Т. Кабаченко, В. Кислий, В. Маслюк, О. Орловська, В. Осьодло, Р. Попелюшко, Г. Пріб, Я. Раєвська, О. Смирнова, О. Хміляр, а також сучасні дослідники: Л. Музичко (дослідження ПТСР у військовослужбовців), О. Столярник і Т. Семигіна (психосоціальна підтримка), Л. Доценко та Н. Максименко (психологічні чинники адаптації), а також окремі аспекти проблематики досліджували О. Денисюк, О. Данілін, А. Дуля, Т. Лях і Т. Спіріна.

Метою статті є дослідити ключові психосоціальні чинники, які перешкоджають успішній адаптації військовослужбовців до мирного середовища, а також визначити ефективні підходи та інструменти соціальної роботи, спрямовані на забезпечення підтримки ветеранів у процесі їхньої інтеграції в цивільне життя та повернення до активної соціальної взаємодії.

Адаптація військовослужбовця до умов мирного життя – це складний процес соціально-психологічного пристосування, що включає зміну поведінкових моделей відповідно до нових мікросоціальних умов. Згідно з українським законодавством, адаптація охоплює три ключові компоненти: психологічний (оволодіння соціальними ролями, нормами та цінностями цивільного середовища), правовий (знання та реалізація прав і можливостей через взаємодію з державними установами), а також професійний (удосконалення або зміна професійної компетентності для подальшого працевлаштування) [6, с. 105].

Участь у бойових діях призводить до глибоких внутрішньоособистісних змін, багато з яких мають сталий або навіть незворотний характер. Ці зміни суттєво впливають на сприйняття соціальної дійсності після повернення до

мирного життя, знижуючи адаптаційні можливості особистості. У науковому дискурсі такий стан часто описується поняттям «воєнізована психіка», що характеризується низкою специфічних психологічних проявів: підвищеною потребою у розумінні та виправданні свого бойового досвіду, прагненням до суспільного схвалення, емоційною відстороненістю від мирного середовища, бажанням відновити або підвищити свій соціальний статус, а також шоком від розриву між військовою реальністю та цивільним побутом. Ветерани часто гостро реагують на брак визнання та підтримки з боку суспільства, що підсилює їх відчуження та утруднює включення в систему мирних соціальних зв'язків [6, с. 105].

Психічна травма є результатом дії надпорогового стресового чинника, що виходить за межі звичних адаптаційних можливостей людини та порушує сталі механізми психологічної саморегуляції [6, с. 201]. Такий вплив спричиняє глибокі порушення інтегрованих процесів функціонування – від емоційної стабільності до соматичного стану. Учасники бойових дій, перебуваючи у хронічно травматичних умовах, формують поведінкові стратегії виживання, які є ефективними в екстремальному середовищі, проте дисфункціональними в умовах мирного співіснування [6, с. 201]. На етапі повернення до цивільного життя [4, с. 26] це проявляється у вигляді ригідних реакцій, зниженої толерантності до соціального тиску, труднощів у встановленні та підтриманні стосунків, втрати мотивації до самореалізації та зниження базового рівня довіри до соціального середовища [4, с. 26]. Психотравматичний досвід військовослужбовців слід розглядати як багаторівневу зміну внутрішньої структури особистості, що потребує системної психосоціальної реабілітації, комплексного міжвідомчого супроводу та створення умов для поетапної інтеграції у мирне життя без знецінення бойового минулого, але з фокусом на потенціал особистісного зростання.

Процес адаптації до мирного життя після участі у бойових діях ускладнюється низкою соціально-психологічних і середовищних чинників. Зокрема, адаптаційний потенціал особистості знижується у випадках різкої зміни побутових умов, втрати стабільного соціального оточення, відсутності близьких контактів, порушення усталеного професійного ритму, а також у ситуаціях, коли наявні конфлікти з керівництвом або соціальним оточенням. Додатковими дестабілізуючими обставинами виступають низька включеність у продуктивну діяльність та відсутність можливостей для реалізації особистісного і професійного потенціалу [3, с. 50]. У цих умовах ключовим регулятором адаптації стають індивідуально-психологічні особливості особистості: домінуючий тип темпераменту, рівень розвитку емоційно-вольової сфери, здатність до саморегуляції, а також структура характеру з наявними акцентуаціями, які впливають на інтенсивність реагування на зміну середовища та ступінь гнучкості адаптивних механізмів [3, с. 50].

Повернення військовослужбовця з бойових дій вимагає від сім'ї перебудови емоційних зв'язків і відновлення довіри. Травматичний досвід може проявлятися у прихованій тривожності, почутті провини, агресивних реакціях

або емоційному відчуженні від близьких. Тому процес адаптації має охоплювати не лише ветерана, а й родину як ключовий ресурс психоемоційної стабілізації [4, с. 26].

Сучасна практика соціальної роботи активно спирається на концепцію, що орієнтована на сильні сторони отримувача соціальних послуг. Такий підхід розглядає клієнта не як пасивного споживача допомоги, а як активного суб'єкта, що володіє внутрішніми ресурсами, здатністю до саморефлексії, формування цілей і прийняття обґрунтованих рішень. Основна ідея полягає у визнанні того, що кожна особа має унікальний досвід, переконання, інтереси та потенціал до особистісного зростання, позитивних змін і підвищення якості власного життя в умовах підтримувального соціального середовища [7, с. 240].

Перебування у зоні бойових дій вимагає максимальної мобілізації внутрішніх ресурсів, а зайва тривожна інформація від близьких може дестабілізувати психоемоційний стан військовослужбовця. Після повернення додому критичне значення має готовність родини прийняти особистісні зміни, що відбулися під впливом бойового досвіду. Без підтримки, емоційного контакту та участі в повсякденному житті процес адаптації значно ускладнюється. Залучення ветерана до сімейної взаємодії та побутових справ сприяє відновленню почуття значущості й зниженню емоційної ізоляції. Прийняття нової ідентичності військовослужбовця є ключовим фактором його психосоціальної реінтеграції [3, с. 26].

О. Данілін у статті, опублікованій «Проблеми екстремальної та кризової психології» (2023, №1(5)), зазначає, що дослідження проводилось серед військовослужбовців, які перебували в умовах адаптації до мирного життя після участі у бойових діях. Усього було опитано 227 респондентів. Дані було зібрано за допомогою методики «Адаптивність-200», яка дозволила виявити рівень поведінкової, комунікативної, моральної та професійної адаптації, а також суїцидального ризику та схильності до девіаційної поведінки [2, с. 54].

Одним із ефективних підходів до покращення психосоціальної адаптації військовослужбовців у середовищі військової частини є впровадження тренінгових програм, спрямованих на розвиток емоційної компетентності, що включають вправи для зниження рівня тривожності, агресивності, психічної ригідності та фрустрації. Такі інтервенції сприяють стабілізації емоційного стану, нормалізації самооцінки, підвищенню впевненості в собі, ініціативності та розвитку соціальної критичності, що в сукупності прискорює процес соціальної адаптації особового складу. Доцільним є також застосування дихальних технік, зокрема холотропного або глибокого довільного дихання, а також тілесно-орієнтованих вправ на розслаблення м'язового тону, які ефективно знижують психофізіологічне напруження [3, с. 54]. Комплексне використання зазначених технік дозволяє не лише зменшити рівень стресової реактивності, а й сформувати стабільний емоційний фон, необхідний для повноцінного функціонування військовослужбовців у структурованому середовищі служби.

Результативна соціальна робота з ветеранами передбачає реалізацію програм адаптації, що поєднують індивідуальний супровід, психологічну підтримку та поступову інтеграцію в громаду. Соціальний працівник має своєчасно виявляти ознаки суїцидального ризику, скеровувати до фахівців та координувати міждисциплінарну допомогу. Важливо забезпечити співпрацю з установами охорони здоров'я, зайнятості, ветеранськими структурами й місцевими ініціативами. У роботі з родиною фахівець сприяє емоційному контакту й підтримці. При наявності дезадаптації рекомендовано залучати реабілітаційні установи з комплексом психосоціальних послуг [1, с. 263].

У подоланні психосоціальних бар'єрів, що ускладнюють адаптацію військовослужбовців до умов мирного життя, важливе значення має діяльність установ і організацій, які забезпечують комплексну підтримку ветеранів та їхніх родин. До них належать ветеранські хаби, центри соціальних служб, служби зайнятості, управління соціального захисту населення, медичні заклади, центри безоплатної правової допомоги, спілки ветеранів та профільні громадські організації. Ці структури надають широкий спектр послуг: психологічну та правову підтримку, сприяння професійній реінтеграції, медичну допомогу, соціальне консультування, реабілітаційні заходи й освітні програми. Їхня взаємодія сприяє відновленню особистісної рівноваги, зменшенню тривожності та дезадаптивної поведінки, а також створює умови для поступового повернення військовослужбовців до повноцінного соціального функціонування у мирному середовищі [1, с. 263-264].

Отож адаптацію військовослужбовців до мирного життя ускладнює низка психологічних та соціальних чинників. До психологічних належать: посттравматичні стани, емоційна ригідність, порушення саморегуляції, тривожність, почуття провини та суїцидальні ризики. Серед соціальних – втрата стабільного оточення, розрив соціальної ідентичності, труднощі у працевлаштуванні, низька соціальна підтримка та складнощі у включенні до мирного середовища. Ефективна реадаптація потребує комплексного підходу в роботі фахівця соціальної сфери.

Список використаних джерел

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. М. Денисюк та ін. ; ред. кол.: О. В. Епель, Т. Л. Лях, І. В. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.
2. Данілін О. Адаптація військовослужбовців до умов війни: досвід США та нові виклики для України. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. Харків : НУЦЗУ, 2023. Вип. 1 (5). С. 18–26.
3. Доценко Л., Максименко Н. Психологічні чинники адаптації військовослужбовців строкової служби в умовах військової частини. *Вісник Національного університету оборони України*. 2019. № 2 (52). С. 49-55.
4. Дуля А., Лях Т., Спіріна Т. Готовність сімей до повернення учасника бойових дій додому. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 2. С. 24–29, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.4>
5. Музичко Л. Т. Подолання посттравматичного стресового розладу у військовослужбовців. Актуальні питання корекційної освіти. *Педагогічні науки*. 2017. Вип. 10. С. 197–210.

6. Пріб Г. А., Раєвська Я. М., Бегеза Л. Є. Соціально-психологічні особливості адаптації особливості в умовах бойових дій. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. Том 33 (72). № 2. С. 103–109.

7. Спіріна Т. П. Прийняття ефективних рішень як складова професійної культури соціального працівника // *Information and innovative technologies in the turbulence era* : монографія. Katowice, 2022. Р. 232–249.

8. Столярик О., Семігіна Т. Повернутися з війни: психосоціальна підтримка ветеранів/-нок та членів їхніх сімей. *Social Work and Education*. 2023. Vol. 10 (1). Р. 63–77.

Андрій ГРИНЬКІВ,
кандидат філософських наук, доцент кафедри соціальної політики,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)

ВІД ІНТЕРНАТНОЇ СИСТЕМИ ДО «СІМЕЙНОЇ ДОМІВКИ»: ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

Забезпечення прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на виховання і розвиток у сприятливому сімейному середовищі є одним з ключових завдань соціальної політики України. Міжнародні стандарти, зокрема Конвенція ООН про права дитини та *Guidelines for the Alternative Care of Children* (2009), наголошують на пріоритетності сімейного виховання і необхідності надання дітям, які залишилися без батьківського піклування, альтернативної опіки, максимально наближеної до сімейної. В Україні історично значна частка дітей виховується в інтернатних закладах, що зумовлює ризики для їх повноцінного розвитку. Державна стратегія реформування системи інституційного догляду (деінституціалізації) спрямована на трансформацію інтернатів та розвиток сімейних форм виховання [3]. У цьому контексті впровадження комплексної послуги «Сімейна домівка» є інноваційним кроком, покликаним створити умови, максимально наближені до сімейних, для дітей, які не можуть бути влаштовані до родини. Метою даної статті є аналіз механізму та перспектив запровадження послуги «Сімейна домівка» [1] як нової моделі соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з урахуванням нормативної бази, національного і міжнародного досвіду, очікуваних ефектів та викликів.

Україна володіє розгалуженою нормативно-правовою базою у сфері захисту прав дітей, які залишилися без батьківського піклування. Основні принципи визначено в Сімейному кодексі України (ст. 52 гарантує право дитини на виховання в сім'ї, ст. 24 встановлює обов'язок держави щодо дітей-сиріт), а також у Законі України «Про охорону дитинства» (ст. 12 передбачає право дитини-сироти на усиновлення, опіку чи державне утримання). Важливим є спеціальний Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов

соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2005 р.), який заклав основу сучасної системи опіки, визначивши поняття прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу, а також державні гарантії підтримки таких форм виховання. Окрім того, сфера надання соціальних послуг регулюється Законом України «Про соціальні послуги» (2019 р.), що встановлює принципи надання соціальних послуг, стандарти якості та перелік базових соціальних послуг для різних вразливих груп. Відповідно до цього закону, держава повинна забезпечувати найкращі інтереси дитини та дотримуватися стандартів при наданні послуг, таких як підтримане проживання, догляд тощо, що безпосередньо стосується й сфери альтернативного догляду за дітьми.

Україна почала впроваджувати альтернативні форми ще з кінця 1990-х – початку 2000-х років. Серед основних моделей сімейного виховання можна виділити: опіка/піклування родичів (*ця форма підтримується державою через виплату соціальної допомоги на дитину, але кількість охочих родичів обмежена, особливо щодо дітей старшого віку чи з особливими потребами*), прийомна сім'я (*прийомні сім'ї запроваджені законодавчо з 2005 року і стали досить поширеним явищем, однак орієнтовані здебільшого на дітей молодшого віку*), дитячий будинок сімейного типу (ДБСТ), патронат над дитиною (*надає саме тимчасовий притулок, акцентуючи на реінтеграції дитини в родину, але не вирішує питання дітей-сиріт назавжди*), малі групові будинки.

Запровадженню проєкту «Сімейна домівка» передував аналіз причин, через які значна кількість дітей досі залишається в інтернатах, попри існуючі альтернативи. Держава вже робила кроки для розвитку умов, наближених до сімейних, зокрема шляхом створення малих групових будинків (МГБ)[2]. У 2018 році було затверджено Примірне положення про малий груповий будинок (постанова КМУ від 31.10.2018 № 926) [2], а в 2021 році – рішення про фінансову підтримку МГБ (постанова КМУ від 26.05.2021 № 615, яка передбачила субвенцію на будівництво таких будинків). Ідея полягала в тому, щоб перевести дітей з великих інтернатів у невеликі будинки по 8-10 осіб, де б вони жили в більш домашніх умовах і отримували індивідуальний підхід.

Однак реалізація цієї ініціативи виявила низку проблем. По-перше, створення МГБ не призвело до масового виведення дітей з інтернатів. По-друге, з'ясувалося, що територіальні громади часто неспроможні фінансувати та утримувати вже створені МГБ. Держава виділяла кошти на будівництво будинків, але подальше утримання лягало на місцеві бюджети. Відповідно до встановлених норм, для функціонування одного МГБ на 10 дітей потрібно близько 15 штатних працівників персоналу (вихователі, доглядальники, технічний персонал тощо). Як наслідок, утримання навіть невеликого будинку виявилось дорогим. Так, у 2024 році на функціонування одного МГБ у Дніпропетровській області було витрачено 3,64 млн грн, з яких 3,28 млн грн (90%) пішло на зарплату персоналу, і ще близько 0,26 млн грн – на комунальні витрати. Такі суттєві витрати стали однією з головних причин, чому 6 МГБ, збудованих за державні кошти понад 3 роки тому у Вінницькій, Львівській, Івано-Франківській, Полтавській та Черкаській областях, досі не розпочали

роботу – громади не спромоглися взяти їх на баланс і фінансувати. Іншими словами, капітальне будівництво будинків відбулося, але діти так і не отримали можливості там жити через брак коштів на експлуатацію [1]. По-третє, існують й інші формати наближеного до сімейного догляду, але їх роль поки що епізодична.

ДБСТ, хоча й є важливим компонентом реформування системи догляду за дітьми, має деякі обмеження: обмеженість ресурсу батьків-вихователів (не кожна сім'я чи особа може взяти на себе відповідальність за виховання великої кількості дітей, особливо старшого віку або з інвалідністю, що значно звужує коло потенційних батьків-вихователів); при великому навантаженні на родину можливе виникнення сімейних конфліктів, що іноді призводить до розформування будинку сімейного типу та повернення дітей до інституцій. На відміну від ДБСТ, комплексна послуга «Сімейна домівка» передбачає створення умов, наближених до сімейних, але із професійним, багатопрофільним персоналом, який забезпечує цілодобовий догляд, виховання та соціальну реабілітацію. Цей формат більш адаптований для дітей, які потребують спеціалізованої підтримки та професійного супроводу.

Таким чином, в Україні сформовано мікс моделей – від традиційних (опіка родичів) до інноваційних (патронат, МГБ). Однак, як свідчить практика, цих альтернатив поки недостатньо, аби охопити всіх дітей, що залишаються в інтернатах, особливо підлітків та дітей з інвалідністю. Багато дітей продовжують виховуватися в інституціях, тому що для них не знайшлося сімейної форми. Це спонукає до пошуку нових рішень та механізмів, одним з яких і стала концепція комплексної послуги «Сімейна домівка».

Мінсоцполітики України, проаналізувавши виклики, виступило з ініціативою експериментального проєкту, що отримав назву «Сімейна домівка». У пояснювальній записці до проєкту постанови КМУ «Про реалізацію експериментального проєкту щодо запровадження комплексної послуги «Сімейна домівка» [1] прямо зазначено, що ситуація з МГБ не дозволила забрати дітей з інтернатів і забезпечити їм кращі умови виховання, а отже необхідна зміна моделі надання послуг і механізмів фінансування. Це стало обґрунтуванням для пошуку нового рішення, яким і стала комплексна соціальна послуга «Сімейна домівка».

Комплексна послуга «Сімейна домівка» – це нова соціальна послуга, орієнтована на довгострокове влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах, максимально наближених до сімейних. Офіційне визначення цієї послуги закріплено у відповідному нормативному акті. Згідно з проєктом «Порядку реалізації експериментального проєкту», послуга «Сімейна домівка» – це *організація заходів щодо забезпечення прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених піклування (а також осіб з їх числа) на здоровий та гармонійний розвиток, захист і піклування, необхідні для їх благополуччя, шляхом забезпечення догляду та виховання в умовах, наближених до сімейних, сприяння соціалізації та підготовці до самостійного життя, а також*

поверненню в біологічну сім'ю або влаштуванню до сімейних форм виховання (опіка, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу) чи усиновленню.

Послуга розрахована на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які наразі перебувають в інтернатних закладах і не мають можливості бути усиновленими чи влаштованими в сім'ю. В експериментальному проекті планується охопити **600 дітей**, з них 300 – це діти з інвалідністю. Таким чином, половина місць орієнтована саме на дітей з особливими потребами, що відповідає виявленій проблемі: значний відсоток вихованців інтернатів – інваліди, для яких найменше альтернатив зараз. Вік дітей, на яких розрахована послуга, охоплює як малолітніх, так і неповнолітніх; також передбачено, що особи, які досягли 18 років, але продовжують навчання (в ЗСО, профтехучилищах, ЗВО) або мають інвалідність, можуть залишатися отримувачами послуги до завершення навчання або до 23 років за потреби

Фактично «Сімейна домівка» намагається виконувати подвійну функцію: з одного боку, бути для дитини домом на той час, поки вона не має родини, а з іншого – працювати над тим, щоб ця дитина або повернулася до рідної сім'ї, або знайшла нову сім'ю. Якщо ж ні те, ні інше неможливе (наприклад, для старших підлітків чи важких інвалідів), то «домівка» стає місцем, де дитина проведе решту свого дитинства і зможе підготуватися до самостійності в більш комфортних умовах, ніж інтернат. Експериментальний проект передбачає залучення на різних рівнях кількох сторін: держави (центрального органу), місцевих органів влади та безпосередніх надавачів послуги.

Експериментальний проект «Сімейна домівка» має стати підґрунтям для ширшої реформи системи опіки. Можливі два шляхи:

1. Закріпити «Сімейну домівку» як окрему соціальну послугу у Законі «Про соціальні послуги» та затвердити державний стандарт цієї послуги. Це дозволило б будь-якій громаді замовляти таку послугу в межах своєї компетенції, навіть після завершення експерименту.

2. Внести зміни до законів про охорону дитинства, про органи опіки і піклування, де визначити новий тип закладу або форми влаштування – наприклад, «будинок підтриманого проживання для дітей-сиріт» або аналог. Це менш бажано, бо повертає до логіки «закладу». Ймовірно, перший шлях – як соціальна послуга – кращий, бо відповідає духу реформи.

Загальна перспектива розвитку така, що «Сімейна домівка» може стати невід'ємною частиною нової системи опіки, яка базується на сімейних цінностях і індивідуальному підході. Успішна реалізація проекту відкриє шлях до того, що жодна дитина в Україні не буде зростати у безликих казармах інтернату – натомість кожна матиме або рідну, або прийомну сім'ю, або, принаймні, малу домівку, де про неї дбатимуть з любов'ю та повагою. Це амбітна, але досяжна мета, якщо забезпечити належні умови і підтримку на всіх рівнях.

Реалізація комплексної послуги «Сімейна домівка» є важливим кроком у реформуванні системи соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні. Проведений аналіз показує, що дана ініціатива виникла як відповідь на нагальні проблеми: високий рівень

інституційного виховання дітей, низьку ефективність традиційних інтернатів та фінансові труднощі громад у підтримці альтернатив (малих групових будинків). Нормативна база експериментального проекту (постанова КМУ та Порядок експерименту)[1] заклала механізми, які впроваджують новий підхід – орієнтований на дитину, її потреби та найкращі інтереси. Вперше фінансування соціальної опіки організовано за принципом адресності («на дитину»), що відповідає сучасним трендам соціальної політики та рекомендаціям міжнародних організацій.

Експеримент має чітке правове підґрунтя: розроблено Порядок реалізації проекту, який визначає поняття послуги, учасників, механізми фінансування та контролю. «Сімейна домівка» запроваджує ряд інновацій: малогрупове проживання замість масового, індивідуалізований підхід, фінансування за принципом соціального замовлення, міжсекторну співпрацю. Подібні підходи успішно застосовуються в європейських країнах, зокрема у формі фостерної опіки та невеликих групових будинків, і довели свою ефективність у порівнянні з інтернатами [4].

Проект здатен суттєво покращити становище дітей-сиріт: забезпечити їм розвиток у сімейному оточенні, підвищити шанси на влаштування в сім'ю або успішне самостійне життя. Для держави та громад це шлях до більш раціонального використання ресурсів і виконання міжнародних зобов'язань щодо прав дитини. Якщо експериментальні показники (рівень розвитку дітей, задоволеність життям, кількість випадків сімейного влаштування, витрати на одного вихованця тощо) будуть позитивними, це підтвердить ефективність моделі і надасть імпульс для її поширення.

Проект супроводжується низкою ризиків – фінансових, кадрових, організаційних – але аналіз показує, що вони усвідомлені і можуть бути мінімізовані шляхом належного управління, методичної підтримки та коригування нормативних актів у процесі. Вже закладено механізми моніторингу (щоквартальний звіт, контроль Нацсоцслужби), що дозволить оперативно реагувати на проблеми.

У підсумку, впровадження послуги «Сімейна домівка» має всі шанси стати поворотним моментом у реформуванні інтернатної системи України. Цей експеримент не лише надасть сотням дітей кращі умови зараз, але й створить модель, яку можна масштабувати для тисяч дітей у майбутньому. Успішна реалізація і подальше закріплення такої моделі сприятиме тому, що право кожної дитини на виховання в сімейному середовищі, задеклароване в національних та міжнародних актах, стане ближчим до реального втілення. Проект «Сімейна домівка» інтегрує найкращі риси сімейного виховання та державної підтримки і, таким чином, має важливе значення для поглиблення реформи системи соціального захисту дітей в Україні в напрямі гуманізації, ефективності та орієнтації на інтереси дитини.

Список використаних джерел

1. Проект постанови КМУ «Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження комплексної послуги «Сімейна домівка»». (Міністерство

соціальної політики України, 2024). URL: <https://www.msp.gov.ua/legislation/draft-legal-acts/pro-realizatsiyu-eksperymentalnoho-proektu-shchodo-zaprovadzhennya-kompleksnoyi-posluhy-%22simeyna-domivka%22>

2. Постанова КМУ від 31.10.2018 № 926 «Про затвердження Примірного положення про малий груповий будинок»; Постанова КМУ від 26.05.2021 № 615 (щодо підтримки малих групових будинків)

3. Стратегія забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024-2028 роки. Розпорядження КМУ від 26 листопада 2024 р. № 1201-р.

4. UNICEF ECA Policy Brief 2024 – Keeping families together in Europe: дані про дітей в інституціях Європи, ризики інтернатного виховання. URL: <https://www.unicef.org/eca/media/36541/file/Keeping%20families%20together%20in%20Europe.pdf>

Володимир ГУРІЧ,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціології та соціальної роботи,
Херсонський державний університет
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Наталія СІВАК,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
I курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,
Херсонський державний університет
(м. Івано-Франківськ, Україна)

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ МЕШКАНЦЯМ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ (БІЛОЗЕРСЬКА СЕЛИЩНА ГРОМАДА ХЕРСОНСЬКОГО РАЙОНУ)

Повномасштабне військове вторгнення РФ в Україну спричинило масштабні гуманітарні виклики, що особливо помітно у контексті завдань відновлення деокупованих територій, які зазнали серйозних руйнувань інфраструктури, порушення соціальних зв'язків та втрати доступу до базових послуг. Суспільна неготовність до військової агресії значно загострила соціально-гуманітарну кризу, тож організація ефективної соціально-гуманітарної допомоги мешканцям таких територіальних громад (ТГ) є наразі одним із пріоритетних завдань державної політики та громадянського суспільства. Особливої уваги потребують локальні підходи до надання підтримки, які враховують специфіку конкретних ТГ, рівень їх ресурсного забезпечення та соціальну вразливість населення.

Білозерська селищна громада Херсонського району є прикладом території, що, пройшовши через період окупації, наразі перебуває у процесі поступового

відновлення. Дослідження соціально-гуманітарних потреб мешканців ТГ, а також аналіз організаційних та інституційних викликів у наданні допомоги покликані окреслити ключові проблеми та запропонувати ефективні механізми реагування.

Питання організації соціально-гуманітарної допомоги в Європі базується на дослідженнях експертів Міжнародної федерації соціальної роботи і Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи, які розробили теоретичні, етичні та практичні основи соціальної роботи і гуманітарної допомоги («Глобальне визначення соціальної роботи», 2014; «Глобальна декларація етичних принципів соціальної роботи» (Європейський союз, 2018). Як зазначає Т. Семигіна, серед глобальних етичних принципів соціальної роботи виділяють, зокрема, принципи визнання гідності людини, сприяння правам людини і соціальній справедливості, що є основою гуманітарної допомоги у соціальній роботі [11].

Аналіз досліджень науковців, які вивчали питання організації соціально-гуманітарної допомоги в умовах війни в Україні протягом періоду 2022-2024 рр., дозволив визначити такі значущі для нашої роботи положення. Так, Л. Нечипорук стверджує, що значну частину роботи державних соціальних служб, які надають соціальні послуги постраждалим, взяли на себе громадські та бізнесові організації. Організація міжгалузевої взаємодії може об'єднати зусилля всіх сторін на основі спільної мети (вирішення соціальних проблем), завдань і визнання спільної відповідальності [9]. В. Костіна також зазначає, що «важливим позитивним аспектом розвитку соціальної галузі за часів повномасштабної війни в Україні слід зазначити потужний розвиток громадського сектору надання соціальних послуг та активний волонтерський рух, що створюють якісне підґрунтя для поширення корисних закордонних практик шляхом реалізації грантових соціальних проєктів та створення мережі філій відомих закордонних благодійних організацій, які надають гуманітарну допомогу та підтримку вразливим групам населення в умовах військових конфліктів» [5, с. 162].

Розробка стратегії соціального забезпечення під час війни є важливим завданням для забезпечення здатності системи соціального захисту швидко і гнучко реагувати на нові виклики, задовольняти базові потреби. «Стратегія має передбачити правове та методичне забезпечення надання соціальних послуг в умовах воєнного стану, розвиток та вдосконалення інституційних та фінансових механізмів підтримки цих послуг, а також моніторинг та оцінку якості соціальних послуг – від підтримки постраждалих від війни до довгострокового відновлення країни після конфлікту» [1, с. 15].

Фахівці у галузі права, публічного управління також розглядають особливості реалізації соціальних прав і організації соціальних послуг в умовах війни [2, 3, 8]. Юристи аналізують сучасні виклики гуманітарної допомоги в Україні, зокрема криміногенні чинники та проблеми організації розподілу гуманітарної допомоги, використовуючи міждисциплінарний підхід [6]. «У воєнних умовах, в яких на сьогоднішній день опинилася наша держава, соціальна та гуманітарна політика потребує швидкості, високої результативності та простоти, оскільки при подібних умовах людині зазвичай не вистачає часу на

бюрократичні моменти» [4, с. 64]. Як помічає І. Панов, «реформа децентралізації показала ефективність залучення до процесу надання соціальних послуг місцевих органів влади, які наразі мають найкращий доступ до інформації про потреби громадян на локальному рівні та можуть забезпечити більш точне спрямування ресурсів на певні завдання, вони повинні бути активно включені в процес планування та надання соціальних послуг, а також мати можливість приймати рішення відповідно до конкретних потреб та можливостей громади» [10, с. 213]. На думку Г. Трунової, «реалізація права на соціальний захист в умовах воєнного стану забезпечується спрощенням та доступністю у правозастосуванні, шляхом впровадження елементів діджиталізації» [12, с. 464].

Українські науковці, які працюють над теоретичними аспектами соціально-гуманітарної роботи, розробляють її методології, структуру і технології, проводять аналіз принципів і методів інституційної реалізації, а також стратегії, що сприятимуть ефективній організації та управлінню процесом надання соціальних послуг в умовах війни [13]; аналізується соціально-гуманітарна діяльність християнських церков [7].

Тим не менш, незважаючи на численні дослідження, слід відзначити, що питання організації соціальних послуг в умовах війни є не до кінця розкритими, зокрема з позиції практичного аспекту їхнього забезпечення у деокупованих громадах країни.

Соціально-гуманітарна робота в Україні охоплює широкий спектр напрямків, що спрямовані на забезпечення соціальних гарантій, підвищення якості життя громадян, розвиток духовності та громадянської активності. Серед її напрямків особливо актуальними для деокупованих територій є наступні: *соціальна робота, соціальний захист, сприяння діяльності громадських організацій, інформаційно-пропагандистське забезпечення, профілактика правопорушень і індивідуальна виховна робота*. Окремим напрямком соціально-гуманітарної роботи виділимо *анімацію громадського життя через культурно-просвітницьку та фізкультурно-оздоровчу і спортивну діяльність*.

Найбільш гострі гуманітарні потреби було зафіксовано у тих районах Херсонщини, що розташовані поблизу «лінії розмежування», де тривалий час велися активні бойові дії. Серед наявних категорій населення для цілей соціально-гуманітарної роботи переважають літні особи, люди з інвалідністю, сім'ї з дітьми, очолювані жінками. Такі групи є особливо вразливими через обмежену мобільність та соціально-економічні проблеми.

Під час війни, зокрема, під час російської окупації (6.03 – 11.11.2022 р.) більшість жителів селищ Білозерської селищної громади Херсонського району виїхало, а руйнувань зазнали 80 %, будинків, школи, інфраструктура, школа, дитсадок тощо. Тим не менш значна частина постраждалого населення не залишають своїх домівок, незважаючи на те, що ті знаходяться у зоні досягнення БПЛА та РСЗВ, що становить значну загрозу для життя, ускладнює задоволення щоденних потреб і доступ до гуманітарної допомоги. Як і в інших ТГ, що опинилися у районі бойових дій, є потреба, зокрема, у будівельних матеріалах, одязі, паливі, продуктах харчування, медикаментах, медичній допомозі та певних

соціальних послугах. До особливо вразливих груп належать люди похилого віку та люди з інвалідністю, які без сторонньої допомоги не можуть покинути небезпечні місця або залишаються у постраждалих районах.

При аналізі та плануванні соціально-гуманітарної роботи ми спиралися на методичний підхід до етапізації процесів реалізації соціальних заходів [13], що передбачає: 1. Створення координаційного офісу для оптимального розподілу ресурсів. 2. Розробку соціальної картки (ідентифікація та оцінка потреб постраждалих осіб для ефективного розподілу ресурсів та розробки персоналізованих планів підтримки). 3. Створення інтегрованих центрів обслуговування. 4. Залучення місцевого бізнесу та благодійних фондів. Наразі можна визначити, що п. 1 є об'єктом проєктної діяльності; п. 2 носить неорганізований характер, завдання п. 3 розв'язуються за допомогою мобільних бригад, які за необхідності та можливості надають соціальні підтримку і послуги, гуманітарні набори та інформаційні матеріали.

Незважаючи на те, що наразі пошкоджено понад 70% усіх будівель, майже усі жителі селищ (зокрема, Правдине, Таврійськ, Нова Зоря) повернулися додому. Мотиви наступні (з власних розмов): «своя земля все одно рідніша, хоч як би гарно десь не було». Також дуже важливу роль зіграла медійна складова: повне висвітлення робіт з відбудови, що тривають у селищах. Важливо при цьому постійно мати платформу спілкування зі тими мешканцями, які знаходяться за кордоном, де б вони бачили реальні об'єкти, що відбудовуються, розповіді про умови проживання від їхніх друзів, колег.

Попри те, що суспільство вже отримало досвід гуртування, потреба у соціально-гуманітарній допомозі в Україні буде актуальною ще багато років. Головною проблемою залишається забезпечення безпечного доступу до районів, де продовжуються бойові дії, (у т.ч. і для міжнародних гуманітарних організацій), ефективні механізми соціального захисту, доступу до медичних послуг та працевлаштування.

Список використаних джерел

1. Бурик З., Пархета В., Нагірняк М., Лазарева А. Аспекти соціального забезпечення та соціального захисту в умовах війни. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2024. № 10. С. 6–17. URL: <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-10-6-17>
2. Грень Т. Особливості політики соціального захисту територій в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Публічне управління та адміністрування*. 2022. Вип. 33(6). С. 80–84. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/6_2022/13.pdf
3. Данилюк О. І., Олексієнко Л. А., Підлипна Р. П. Організація соціальних послуг в умовах війни. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2023. № 1 (81). С. 150–155. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/5407>
4. Іванов А. В. Соціальна і гуманітарна політика України в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2023. Том 34 (73), № 2. С. 61–65. URL: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.2/10>

5. Костіна В. Соціальна робота в умовах воєнного стану: виклики сьогодення та перспективи на майбутнє. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 15–16 трав. 2024 р. Полтава, 2024. С. 162–164.
6. Марін О. Проблеми кримінально-правової оцінки незаконного використання гуманітарної допомоги за КК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 334–338. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/74>
7. Мартинчук І. Соціально-гуманітарна діяльність церков та релігійних організацій в умовах російсько-української війни. *Донецький історичний часопис*. 2024. С. 91–102. DOI: <https://doi.org/10.31558/3083-5771.2024.1.8>.
8. Мікуляк К. А., Красноноженко В. О. Вплив війни на реалізацію соціального захисту громадян України. *Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics»*. 2023. № 42. С. 85–90.
9. Нечипорук Л. Міжсекторна взаємодія у наданні соціальних послуг в умовах війни. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2022. № 4. С. 65–74. URL: <http://tipus.khpi.edu.ua/article/view/276891>
10. Панов І. В. Забезпечення надання соціальних послуг в умовах воєнного часу. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2023. №2 (46). С. 203–214. DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-46-2-203-214>
11. Семігіна Т. В. Нові глобальні етичні принципи соціальної роботи. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2019. № 1. С. 70–85. URL: <https://grani-print.dp.ua/index.php/jaysrt/article/view/135>
12. Трунова Г. А. Правові аспекти соціального захисту громадян України в умовах воєнного стану. *Правова держава*. 2022. № 33. С. 456–465. URL: <https://pravova-derzhava.org/assets/images/issues/33/pravova-derjava-33-2022.pdf#page=456>
13. Черненко Н. О., Корогодова О. О., Підлісний С. Б., Глущенко Я. І. Інституційне забезпечення територіальними громадами соціальних послуг для населення в умовах правового режиму воєнного стану. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. 2024. № 10. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13914238>

Ірина ДІДУХ,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Остан СОБКІВ,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
I курсу, спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТРЕБ ТА ПОСЛУГ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ВЕТЕРАНІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ РОДИН У

КОЛОМИЙСЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ (ГО «СИЛА ГРОМАДИ»)

Адаптація ветеранів після повернення з війни є одним із найважливіших соціальних викликів сучасної України. З огляду на тривалий збройний конфлікт, зростає кількість військовослужбовців, які повертаються до цивільного життя та потребують підтримки у працевлаштуванні, соціальній інтеграції, психологічній реабілітації та отриманні інших важливих послуг. Відсутність комплексної системи підтримки на місцевому рівні може призвести до соціальної ізоляції ветеранів, погіршення їхнього психоемоційного стану та труднощів у поверненні до мирного життя. Коломийська громада, як і багато інших в Україні, стикається з проблемою недостатньої координації між державними органами, місцевою владою та громадськими ініціативами у сфері ветеранських послуг. Попри наявність окремих програм, ветерани нерідко зіштовхуються з бюрократичними перепонами, нестачею кваліфікованих спеціалістів і браком цільового фінансування. Вивчення їхніх реальних потреб та аналіз чинних механізмів соціальної підтримки дозволить розробити ефективні стратегії для забезпечення доступу до якісних послуг. Таким чином, актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю створення системного підходу до соціальної підтримки ветеранів у Коломийській громаді, що сприятиме їхній успішній адаптації, покращенню якості життя та ефективній інтеграції в суспільство.

Питання потреб та послуг для військовослужбовців, ветеранів та членів їх родин досліджували такі вчені, як Стрельбицька Н., Муратов О., Фінашин Д. Хелашвілі А., Ломоносова Н., Назаренко Ю. Наразі стрімкий розвиток суспільства та зміни у соціально-економічних умовах вимагають постійного аналізу та адаптації механізмів підтримки ветеранів та їхніх сімей. Саме тому актуальним є залучення наукової спільноти до вивчення цієї проблематики та розробки ефективних моделей соціальної підтримки. Об'єктом дослідження в даному контексті виступає ветеран та ветеранська сім'я, її особливості, потреби та основні труднощі адаптації. Предметом дослідження є соціальна робота з ветеранами та ветеранськими сім'ями і її специфіка у сучасних умовах, зокрема методи та підходи до їхньої соціальної інтеграції та забезпечення комплексної підтримки.

Мета дослідження – аналіз наявної системи соціальних послуг для ветеранів у Коломийській громаді, визначення основних проблем та розробка рекомендацій щодо їх удосконалення для ефективної адаптації ветеранів у воєнний та післявоєнний період.

Завдання дослідження:

- 1) Проаналізувати нормативно-правову базу, що регулює надання соціальних послуг ветеранам в Україні.
- 2) Визначити основні потреби ветеранів у Коломийській громаді, зокрема в сфері працевлаштування, медичної та психологічної підтримки.
- 3) Дослідити наявні соціальні послуги для ветеранів у громаді та оцінити їхню ефективність.

4) Виявити основні проблеми та бар'єри, з якими стикаються ветерани під час отримання соціальних послуг.

5) Оцінити рівень співпраці між державними установами, місцевою владою та громадськими організаціями у сфері підтримки ветеранів.

6) Розробити рекомендації щодо покращення системи соціальних послуг для ветеранів у Коломийській громаді.

Методи дослідження: загальнонаукові методи, аналіз, синтез, опитування, зіставлення, узагальнення та інтерв'ю.

Отже, можемо зробити висновок, що соціальні послуги для ветеранів відіграють ключову роль у процесі їхньої адаптації до мирного життя. Аналіз наявної системи підтримки у Коломийській громаді вказує на необхідність її вдосконалення, зокрема щодо доступності, комплексності та якості послуг. Основними викликами залишаються недостатнє фінансування, обмежена кількість спеціалізованих програм та нестача кваліфікованих фахівців. Для підвищення ефективності соціальної підтримки ветеранів необхідно забезпечити комплексний підхід, що включає правове врегулювання, розвиток місцевої інфраструктури соціальних послуг, активну співпрацю між державними структурами та громадськими ініціативами. Важливими напрямками залишаються розширення можливостей працевлаштування, створення програм реабілітації та психологічної підтримки, а також посилення інформування ветеранів про їхні права та доступні послуги. Таким чином, впровадження системного підходу до вирішення проблем ветеранів у Коломийській громаді сприятиме не лише їхній соціальній адаптації, а й загальному розвитку громади, зміцненню соціальної згуртованості та підвищенню якості життя ветеранів та їхніх сімей.

Список використаних джерел

1. Белявський Ю., Герелюк Т., Харченко А. Дорога додому. Дослідження потреб та послуг для військовослужбовців, ветеранів та членів їх родин у Коломийській територіальній громаді. 85 ст. 2024.

2. Опитування щодо правових потреб ветеранів.
URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-12/veteransreport-2.pdf>

3. Проблеми працевлаштування ветеранів війни: ризики для держави та суспільства. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/problemy-pratsevlashuvannya-veteraniv-viyny-ryzyky-dlya-derzhavy>

4. Які потреби у військових та ветеранів: результати комплексного дослідження.
URL: <https://armyinform.com.ua/2023/05/17/yaki-potreby-u-vijskovyh-ta-veteraniv-rezultaty-kompleksnogo-doslidzhennya/>

Роксоляна ЗОЗУЛЯК-СЛУЧИК,
докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Марія ВАСИЛИШИН,
*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
4 курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Сучасні воєнні події значно загострили соціально-економічну ситуацію, залишивши значну частину населення за межею бідності. Економічні труднощі посилюються негативними демографічними змінами, морально-психологічним напруженням серед громадян, зростанням рівня депресії, посттравматичного стресового розладу та інших наслідків війни. Війна також стала причиною зростання дитячої смертності, збільшення кількості дітей-сиріт, інвалідизації серед цивільного населення.

Збільшення нелегальної трудової міграції, зростання рівня злочинності, правовий нігілізм, погіршення житлових умов – усе це стало додатковими викликами для держави та суспільства в умовах війни, спричинивши зростання великої кількості сімей, які потрапили в складні життєві обставини.

Відомо, що сім'я є ключовою основою суспільства, яка не лише відображає його стан, а й визначає майбутній розвиток країни. В умовах війни українська родина зіштовхується з новими випробуваннями: втрата годувальників, вимушене розлучення через мобілізацію або евакуацію, зростання випадків насильства в родинях на тлі стресових ситуацій. Також знижується рівень народжуваності, збільшується кількість одиноких матерів і дітей, які залишилися без батьківської опіки.

Важливим напрямом допомоги родинам, які опинилися у складних життєвих обставинах, є соціальний супровід – комплексна система підтримки, що включає як соціальну, матеріальну, так і психологічну допомогу. Це необхідно для збереження сімейних зв'язків, реабілітації постраждалих, захисту прав дітей та інших вразливих категорій населення.

Соціальний супровід передбачає надання матеріальної допомоги, психологічної підтримки, правового консультування, захисту інтересів сімей на рівні державних структур. Це є ключовим фактором у зміцненні соціальної стійкості українського суспільства та забезпеченні його подальшого розвитку в умовах воєнного та післявоєнного відновлення.

Відповідно до Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», соціальний супровід являє собою форму соціальної діяльності, що спрямована на допомогу у подоланні складних життєвих ситуацій, сприяння адаптації до нового середовища та створення сприятливих умов для життя окремих категорій дітей і молоді шляхом надання комплексу соціальних послуг [3].

Окрім цього, соціальний супровід передбачає надання соціальної опіки та патронажу для соціально вразливих верств населення з метою подолання життєвих труднощів, збереження та покращення їхнього соціального становища. Варто зазначити, що цей процес є тривалим і включає реалізацію комплексних заходів із соціальної реабілітації представників зазначених категорій різними фахівцями [4, с. 121].

Соціальний супровід сім'ї є формою соціальної роботи, що має на меті створення сприятливих умов для життя сімей, дітей і молоді через надання необхідних соціальних послуг, допомоги та реалізацію відповідних заходів. Його здійснює соціальний працівник, який спрямовує свою діяльність на підтримку сім'ї у різних аспектах її життєдіяльності, розвиток її здатності самостійно долати труднощі, а також надання допомоги у вирішенні різноманітних проблем [1, с. 231].

Основними формами соціальної роботи в межах соціального супроводу є:

- **Індивідуальна підтримка**, що передбачає надання соціальної допомоги, послуг і реабілітації відповідно до потреб особистості та характеру проблеми.
- **Соціально значуща діяльність**, включаючи участь у громадських дитячих і молодіжних ініціативах.
- **Соціальне навчання**, що відбувається в державних і приватних освітніх закладах, сприяючи отриманню соціальної освіти.
- **Соціально-психолого-педагогічна та юридична підтримка**, яка передбачає професійну допомогу та посередництво соціальних працівників у вирішенні різноманітних проблем.
- **Консультування**, що допомагає визначити шляхи подолання проблем, які турбують особистість.
- **Науково обґрунтовані та своєчасні дії держави та соціальних інституцій**, включаючи центри соціальних служб, спеціалізовані установи, професіоналів і волонтерів, що спрямовані на запобігання можливим фізичним, психологічним та соціокультурним кризам у житті окремих осіб і груп ризику. Вони також сприяють збереженню та покращенню рівня життя сімей і молоді, допомагають молодим людям реалізовувати їхні цілі та розкривати потенціал [2, с. 51].

Особливу увагу приділяють сім'ям військовослужбовців, ветеранам, внутрішньо переміщеним особам (ВПО), дітям, які залишилися без батьківського піклування, а також людям, які пережили воєнні злочини або перебували в окупації.

У рамках соціального супроводу надається:

- **Матеріальна та гуманітарна допомога**, включаючи забезпечення житлом, продуктами харчування, одягом, медичними засобами та іншими необхідними речами.
- **Психологічна підтримка**, спрямована на подолання стресу, ПТСР та інших наслідків війни.

- **Юридичні консультації**, пов'язані з оформленням документів, отриманням статусу ВПО, компенсацій, соціальних виплат і пільг.
- **Освітні та професійні програми**, що допомагають інтегруватися у суспільство, здобути нові навички та адаптуватися до ринку праці.
- **Захист прав сімей та дітей** у взаємодії з державними установами та міжнародними гуманітарними організаціями [1, с. 132].

Сучасні умови вимагають не лише реагування на нагальні потреби, а й створення довгострокових стратегій підтримки громадян, аби допомогти їм відновити своє життя та інтегруватися у суспільство після пережитих втрат і випробувань.

Відповідно до Статті 8 Закону України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», соціальний супровід включає:

- Реалізацію комплексних заходів, спрямованих на подолання залежностей, які негативно впливають на психічне та фізичне здоров'я дітей, молоді та їхніх сімей.
- Запровадження системи дій, спрямованих на подолання шкідливих звичок і залежностей, що можуть завдавати шкоди здоров'ю та добробуту родин.
- Надання комплексу послуг, спрямованих на забезпечення належних умов функціонування прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу.
- Здійснення соціальної опіки щодо дітей із порушеннями фізичного розвитку [3].

Таким чином, у процесі надання соціальних послуг родинам, що опинилися у кризових ситуаціях, діяльність соціального працівника орієнтується на запобігання виникненню складних обставин та створення умов для подолання життєвих труднощів шляхом соціального супроводу.

Соціальний супровід таких родин базується на принципі добровільної участі сім'ї та передбачає комплексну допомогу, переважно консультативного характеру, з юридичних і психологічних питань, яку надають центри соціальної підтримки.

Список використаних джерел

1. Бевз Г. М. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи : монографія. Київ : Наук. світ, 2023. 427 с.
2. Діяльність центрів соціальних служб для молоді України: сучасний стан і перспективи розвитку / С. В. Толстоухова, В. В. Багай, О. В. Вакуленко, З. Г. Зайцева. Київ : Академпрес, 2019. 112 с.
3. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>
4. Інформаційно-методичний збірник з досвіду роботи кризових центрів соціально-психологічної допомоги центрів соціальних служб для молоді / [авт. кол. : Л. Баштова, О. Бадзюк, В. Вакаріна, Ж. Киркевич та ін.]. Тернопіль, 2017. 168 с.

Роксоляна ЗОЗУЛЯК-СЛУЧИК,
докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Тетяна ІВАСІВ,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
4 курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВІЛ-ІНФІКОВАНИМИ ТА ХВОРИМИ НА СНІД ЛЮДЬМИ

У нашому суспільстві існує низка соціальних проблем, пов'язаних із ВІЛ, основною причиною яких є недостатня поінформованість про вірус, стигматизація ВІЛ-позитивних людей та брак належної державної підтримки.

Хоча в Україні діє мережа центрів профілактики та боротьби з ВІЛ/СНІДом, однак їхня кількість залишається недостатньою, щоб забезпечити підтримку всім, хто її потребує. До того ж більшість таких центрів розташовані у великих містах, що ускладнює доступ до медичної допомоги для мешканців невеликих населених пунктів. Опитування, проведене в червні 2022 року, показало, що 32% ВІЛ-позитивних респондентів не знали, чи потребують вони антиретровірусної терапії, оскільки не мали доступу до необхідних медичних обстежень [1].

Особливу проблему становить надання медичних послуг дітям, які живуть із ВІЛ. Існуюча система допомоги таким дітям має багато недоліків: в Україні відсутній національний центр для їх лікування, обмежені можливості ранньої діагностики (до 18 місяців), а медичні заклади часто не мають сучасного обладнання та необхідних препаратів для лікування супутніх інфекцій. Крім того, у центрах СНІДу немає спеціалізованих лікарів-педіатрів, що ускладнює надання якісної допомоги дітям.

Також в Україні спостерігається дефіцит освітніх програм, спрямованих на підвищення рівня обізнаності щодо ВІЛ/СНІДу, які б фінансувалися державою. Такі ефективні засоби профілактики, як соціальна реклама на телебаченні та радіо, а також освітні заходи у школах, використовуються недостатньо. Більшість наявних інформаційних та просвітницьких ініціатив у цій сфері реалізуються завдяки міжнародним донорам або українським недержавним організаціям [2].

Важливими у пошуку ефективних методів профілактики ВІЛ-інфекції та роботи з ВІЛ-інфікованими, на нашу думку, є дослідження Л. Колесова, Н. Максимової, М. Окаринського, О. Панченка, О. Пилипенка, Т. Федорченко та ін. Питання соціально-правового забезпечення профілактики ВІЛ та організації

програм догляду і підтримки людей, які живуть із ВІЛ, досліджували О. Бовть, С. Черенько, Г. Пономаренко та ін.

Відомо, що ВІЛ – це інфекційне захворювання, що спричиняється вірусом імунодефіциту людини і передається переважно статевим або парентеральним шляхом (через внутрішньом'язеві та внутрішньовенні ін'єкції). Основна особливість цієї хвороби полягає у поступовому ослабленні імунної системи, що призводить до розвитку синдрому набутого імунодефіциту (СНІД, AIDS). Це клінічно виражений стан, який проявляється збільшенням лімфатичних вузлів, інтоксикацією організму, появою опортуністичних інфекцій та онкологічних захворювань, а у підсумку – летальним наслідком.

З метою зниження рівня захворюваності на соціально значущі хвороби, включно з ВІЛ/СНІД, у 2024 році в Івано-Франківську реалізується програма «Здоров'я мешканців Івано-Франківської міської територіальної громади на 2024-2026 роки». Ця ініціатива передбачає профілактичні, діагностичні та лікувальні заходи для покращення здоров'я населення. До її впровадження залучено й благодійну організацію «100 відсотків життя Івано-Франківськ», яка надає соціальний супровід та підтримку людям, які живуть з ВІЛ/СНІД [3].

Крім того, Івано-Франківський обласний центр контролю та профілактики хвороб забезпечує населення безкоштовними препаратами для профілактики та лікування ВІЛ, що сприяє підвищенню доступності медичної допомоги.

Завдання діючої програми:

1. Забезпечити прийняття ВІЛ-статусу та включення нововиявлених пацієнтів до диспансерного спостереження на місцевому та регіональному рівнях, сприяючи їхній адаптації до діагнозу.
2. Формувати та підтримувати прихильність до антиретровірусної терапії (АРТ) серед людей, які живуть з ВІЛ (ЛЖВ) протягом першого року лікування.
3. Забезпечити довготривалу прихильність до АРТ, мінімізуючи ризики припинення лікування серед пацієнтів, які приймають АРТ понад рік.
4. Сприяти завершенню повного курсу лікування туберкульозу серед ЛЖВ.
5. Зменшити рівень передачі ВІЛ від матері до дитини та в дискордантних парах, а також сприяти покращенню демографічних показників серед ВІЛ-позитивних людей.
6. Підтримувати якість життя ЛЖВ, які потребують догляду вдома, у стаціонарах або хоспісах, забезпечуючи їм належні умови [3].

Механізми реалізації програми:

1. Поширення інформації про діяльність «100 відсотків життя Івано-Франківськ» серед цільової групи шляхом розповсюдження листівок, розміщення оголошень у СНІД-центрі та співпраці з партнерськими організаціями.
2. Проведення оцінки потреб клієнтів та розробка індивідуального плану супроводу, з обов'язковим переглядом не рідше одного разу на квартал.

3. Залучення до волонтерської діяльності як ЛЖВ, так і людей, які не мають прямого стосунку до проблеми ВІЛ, але можуть надавати підтримку.

4. Надання комплексної інформаційної та консультативної допомоги:

Психологічна підтримка:

- Консультації для сімей ЛЖВ, які опинилися у складних життєвих обставинах.

- Психологічна підготовка до розкриття ВІЛ-статусу близьким.

- Консультування з питань планування сім'ї та перебігу вагітності у ВІЛ-позитивних жінок.

- Підтримка дискордантних пар та профілактика відмови від дитини.

- Робота з клієнтами, які потребують регулярного догляду, допомога у подоланні тривожності та відчуття соціальної ізоляції.

- Консультування осіб, які пережили втрату близьких через ВІЛ/СНІД [39].

Соціальна підтримка (діяльність соціального працівника):

- Для 64 клієнтів, які потребують постійного догляду: контроль прийому ліків, дотримання режиму харчування, допомога з гігієнічними процедурами, транспортування біоматеріалів до лабораторій, доставка медикаментів та продуктів харчування.

- Для 150 клієнтів, які приймають АРТ: консультування щодо побічних ефектів, моніторинг прихильності до лікування, профілактика самовільного припинення терапії.

- Регулярні індивідуальні бесіди щодо важливості дотримання режиму прийому АРТ, пояснення наслідків нерегулярного прийому ліків, контроль залишку препаратів, нагадування про прийом.

- Консультації з питань резистентності до препаратів щовівторка з 9:00 до 13:00.

- ☐ Для 65 клієнтів, які розпочали прийом АРТ, проводиться нагадування про необхідність регулярного прийому медикаментів, індивідуальні консультації щодо наслідків пропусків АРВ-препаратів, обговорення реальних позитивних і негативних прикладів, а також пояснення механізму дії препаратів та їхнього впливу на покращення фізичного стану.

- ☐ Для 9 ВІЛ-позитивних вагітних передбачено консультації щодо вагітності та сімейного планування, навчання та підготовку до прийому ПВТ (формування знань, навичок і мотивації для дотримання режиму ПВТ та АРТ), а також проведення медичних оглядів, діагностики, лікування, профілактичних заходів і лабораторного та терапевтичного моніторингу під час вагітності.

- ☐ Для 35 ВІЛ-позитивних дорослих із коінфекцією ВІЛ/ТБ надаються консультації щодо своєчасного прийому протитуберкульозної терапії, профілактики пропусків медикаментів та ризику розвитку резистентності до препаратів. Консультації проводяться щоп'ятниці з 10:00 до 12:00.

- ☐ Соціальні працівники за принципом "рівний-рівному" надають психоемоційну підтримку ЛЖВ, консультують щодо працевлаштування,

відновлення документів, важливості системного прийому АРВ-препаратів, а також пояснюють їхню дію та користь для здоров'я.

□ □ Юридичні консультації щодо прав ЛЖВ на медичну допомогу, прав та обов'язків ВІЛ-позитивних осіб, оформлення документів, захисту прав ЛЖВ у разі їх порушення. За потреби надаються консультації вдома, у стаціонарі або в хоспісі.

□ Лікар-інфекціоніст проводить підбір клієнтів та залучення їх до участі в проєкті, навчання щодо прийому АРТ. За необхідності консультації проводяться на дому, у стаціонарі або в хоспісі [3].

Отже, можна стверджувати, що система соціальної роботи з ВІЛ-інфікованими та хворими на СНІД людьми спрямована на надання комплексної підтримки, яка включає медичний, психологічний, соціальний та юридичний аспекти. Вона передбачає забезпечення доступу до якісного лікування, соціальних послуг, а також профілактичних заходів для запобігання подальшому поширенню інфекції. Важливим компонентом є консультування, що допомагає людям адаптуватися до свого діагнозу та мотивує їх дотримуватися лікування.

Список використаних джерел

1. ВІЛ-інфекція в Україні. Інформаційний бюлетень Міністерства охорони здоров'я України. 2023. № 32. 75 с.
2. Волик А. Використання одноразового інструментарію – діяльний метод профілактики ВІЛ-інфекції. Київ, 2017. 195 с.
3. Програми «Здоров'я мешканців Івано-Франківської міської територіальної громади на 2024-2026 роки». URL: <https://www.namvk.if.ua/prdt/936003/>

Роксоляна ЗОЗУЛЯК-СЛУЧИК,

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Дарія МИЦКАНЮК,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
4 курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД РОДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ

У сучасній Україні, що стикається з воєнними викликами, роль сім'ї набуває особливого значення як природного осередку для формування

національних цінностей, забезпечення виховання, захисту та розвитку дітей. Сьогодні, коли збройний конфлікт зумовив велику кількість внутрішньо переміщених сімей, поглибив зовнішні протиріччя між суспільством і родиною, а також посилив внутрішньосімейні суперечності, що призводить до зростання кількості родин, що потрапили у кризове становище. Ці умови, спричинені як воєнними подіями, так і загальними соціальними труднощами, негативно впливають на можливості дітей реалізувати свої права та задовольнити базові потреби.

Водночас, державні та місцеві органи влади активно впроваджують адаптивні заходи підтримки, спрямовані на зменшення негативного впливу кризи на сімейне життя, забезпечення житлових прав і доступу до комунальних послуг, а також на оперативну соціальну допомогу сім'ям, які переживають складні життєві обставини через воєнні події.

Також у сучасних умовах воєнного конфлікту Центри соціальних служб (ЦСС) відіграють ключову роль у координуванні та організації соціальної підтримки. Як спеціалізовані служби, уповноважені державою, вони активно впроваджують державну соціальну політику щодо родини, дітей та молоді, забезпечуючи оперативне надання соціальних послуг та допомоги тим категоріям громадян, які опинилися у складних життєвих обставинах через військові події. ЦСС, об'єднані спільною метою, становлять єдиний механізм реалізації соціальної політики держави, що демонструє високу ієрархічну структурованість і упорядкованість всіх структурних підрозділів. Така організаційна модель забезпечує стабільність, гнучкість та динамічність у виконанні завдань, що особливо важливо в умовах нестабільності та викликів, спричинених війною [1, с. 77].

Одним із напрямів роботи ЦСС є розроблення програм-ініціатив, що передбачають комплексний соціальний супровід сімей, зокрема: забезпечення житлових умов для сімей, що постраждали від воєнних дій; надання психологічної та соціальної реабілітації; створення мережі підтримки для одиноких матерів і багатодітних сімей; організація мобільних соціальних центрів, що надають допомогу у кризових ситуаціях; гарантування безперервності освіти та виховного процесу для дітей навіть у випадках переміщення населення.

Ці заходи спрямовані на підтримку сім'ї як фундаментальної основи суспільства, забезпечення стабільності та збереження національних цінностей, що є особливо актуальним у контексті сучасних викликів. В умовах воєнних подій такі програми допомагають зменшити негативний вплив кризи на сімейне життя, сприяють соціальній інтеграції та відновленню нормального функціонування життєво важливих соціальних інститутів [3, с. 15].

З метою дослідження особливостей соціального супроводу родин у ЦСС нами проаналізовано діяльність Івано-Франківського Комунального закладу «Міський центр соціальних служб» (ІФМЦСС).

За понад 20 років діяльності ІФМЦСС напрацював значний досвід соціальної роботи, впроваджує ефективні заходи з підтримки родин та має

широкі перспективи подальшого розвитку. В умовах сучасних викликів, зокрема воєнних подій, діяльність центру набуває особливого значення, адже він забезпечує підтримку переселенців, ветеранів, сімей загиблих військових та інших вразливих категорій населення.

Станом на сьогодні Івано-Франківський Комунальний заклад «Міський центр соціальних служб» очолює Дикун Леся Дмитрівна.

Івано-Франківський комунальний заклад «Міський центр соціальних служб» надає підтримку та послуги для таких категорій громадян: сім'ї військовослужбовців; родини, де існує ризик соціального сирітства; внутрішньо переміщені особи (ВПО); постраждалі від торгівлі людьми; жертви жорстокого поводження та насильства сім'ї, в яких є алко- або наркозалежні особи; діти-сироти; діти, позбавлені батьківського піклування; особи з інвалідністю; малозабезпечені сім'ї; сім'ї, члени яких мають конфлікти із законом; прийомні та патронатні сім'ї, опікуни, піклувальники; одинокі матері; матері, які розглядали можливість відмови від новонародженої дитини; діти з інвалідністю; дитячі будинки сімейного типу; неповнолітні батьки.

Пріоритетними напрямками соціальної роботи ІФМЦСС у 2024 році були:

- Виявлення, облік і надання соціальних послуг сім'ям та особам, які опинилися в складних життєвих обставинах.
- Розвиток альтернативних форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.
- Попередження раннього соціального сирітства.
- Соціально-профілактична робота серед сімей, дітей та молоді.

Створення та розповсюдження соціальної реклами в територіальних громадах [2, с. 36].

Станом на 1 січня 2025 року при ІФМЦСС діють: 1. «Служба соціальної підтримки сімей», в яку входять:

- служба соціальної роботи із сім'ями, які перебувають в складних життєвих обставинах,
- служба соціальної роботи з прийомними сім'ями,
- служба соціальної роботи з дітьми сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування та особами з їх числа,
- служба соціальної роботи з сім'ями, в яких виховується дитина-інвалід,
- навчання студентів-інвалідів дистанційної форми;

2. Консультативний пункт у міському пологовому будинку;

3. «Соціальний супровід неповнолітніх та молоді, які повернулися з місць позбавлення волі»;

4. «Центр відвідування для неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом»

5. «Школа волонтерів»;

6. «Телефон Довіри»;

7. «Служба соціально-профілактичної роботи».

Дані щодо діяльності ІФМЦСС за 2024 рік свідчить про високий рівень організації соціальної роботи, активне виявлення сімей у складних життєвих обставинах та ефективно надання соціальних послуг.

У 2024 році ІФМЦСС охоплено супроводом – 89 сімей (223 дитини), у складних життєвих обставинах; взято під супровід 52 родини (114 дитини); надано 2924 соціальних послуг. У результаті соціального супроводу знято з супроводу 56 сімей, з них: 43 сім'ї – з позитивним результатом, 9 сімей – без досягнення позитивного результату, 4 сім'ї – через зміну місця проживання.

У результаті підтримки сімей: 18 сімей отримали допомогу в оформленні документів; 23 сім'ям налагоджено соціальні зв'язки.; 9 членів сімей влаштовано на навчання; 20 сімей отримали допомогу у лікуванні дитини; 9 дітей залишилися в родині, попереджено їх вилучення; 2 дитини повернуті в біологічну сім'ю із державного закладу; 2 сім'ям сприяли у реєстрації; 26 сімей отримали допомогу одягом, взуттям та продуктами харчування. Отже, можна сказати, що соціальний супровід приносить реальні позитивні результати, допомагаючи сім'ям стабілізувати ситуацію та покращити умови життя.

Проведений аналіз діяльності ІФЦСС засвідчує, що заклад здійснює комплексну діяльність у сфері реалізації державної соціальної політики. Головним напрямом залишається соціальний супровід сімей, тих, що перебувають у складних життєвих обставинах, а також прийомних сімей.

Отже можемо сказати, що соціальний супровід сімей передбачає індивідуальний і диференційований підхід з урахуванням потреб кожної сім'ї, системність, комплексність, безоплатність та доступність соціальних послуг. На тлі сучасних воєнних подій основним завданням ІФМЦСС є підтримка родин, дітей та молоді, які опинилися у складних життєвих обставинах та потребують соціальної допомоги. У нинішніх умовах соціальний супровід зосереджений на виявленні, обліку та наданні необхідних послуг сім'ям і особам, що постраждали від військових дій, вимушеного переміщення чи інших кризових ситуацій. Особлива увага приділяється запобіганню соціальному сирітству, спричиненому війною, та проведенню соціально-профілактичних заходів у громадах щодо формування стандартів позитивної поведінки, психосоціальної адаптації та здорового способу життя.

Кінцева мета модернізації соціальних служб полягає у створенні більш ефективної, комплексної та сучасної моделі реалізації державної соціальної політики, яка забезпечить соціальний захист і підтримку найуразливіших верств населення в умовах воєнного часу та післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел

1. Діяльність центрів соціальних служб для молоді України: сучасний стан і перспективи розвитку. С.В.Толстоухова, В.В.Багай, О.В.Вакуленко, З.Г.Зайцева. Київ: Академпрес, 2019. 112 с.

2. Здійснення соціальної роботи центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у 2020 році: Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді / [За заг. ред. С.В.Толстоухової]. Київ: Держсоцслужба, 2021. 72 с.

3. Інформаційні матеріали щодо підсумків проведення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю у 2022 році / [За ред. Н.Л.Лук'янової]. Київ: Держсоцслужба, 2023. 76 с.

Роксоляна ЗОЗУЛЯК-СЛУЧИК,
*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Оксана ОНИПЧЕНКО,
*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
(м. Харків, Україна)*

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ВЗАЄМОДІЯ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З РІЗНИМИ ГРУПАМИ КЛІЄНТІВ, ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД ВОЄННИХ ДІЙ

Актуальність теми міждисциплінарної взаємодії в соціальній роботі з різними групами клієнтів, постраждалими від воєнних дій, зумовлена безпрецедентним масштабом гуманітарної кризи, спричиненої повномасштабною війною в Україні. Сотні тисяч осіб втратили домівки, рідних, джерела доходу та відчуття захищеності. Постраждалі особи – внутрішньо переміщені особи, ветерани, родини військових, діти, люди з інвалідністю та інші – потребують комплексної підтримки. У таких умовах традиційні форми соціальної допомоги виявляються недостатніми. Для комплексного реагування на потреби постраждалих необхідна тісна співпраця між фахівцями різних сфер – соціальної роботи, медицини, психології, права, освіти тощо. Саме міждисциплінарний підхід забезпечує інтеграцію ресурсів і компетенцій, що дозволяє ефективніше підтримувати вразливі категорії населення та сприяти їхній соціальній адаптації й відновленню.

Окресленою проблемою займаються сучасні науковці, зокрема Т. Лях, О. Полюга, К. Саакян, Н. Хміль та інші. Вони досліджують особливості соціальної роботи та розвитку соціальних послуг в умовах воєнного часу з акцентом на міжвідомчу взаємодію, наголошують на необхідності розвитку міждисциплінарних моделей підтримки, особливо в умовах надзвичайних ситуацій. Результати прикладних досліджень свідчать, що за умов налагодженої співпраці різних інституцій і спеціалістів значно знижується рівень вторинної травматизації клієнтів, зростає ефективність допомоги, скорочується час виходу з кризового стану.

Основними групами клієнтів, постраждалими від війни, є внутрішньо переміщені особи (ВПО), ветерани та військовослужбовці, члени їхніх родин,

родини загиблих, діти, які стали свідками чи жертвами насильства, особи з інвалідністю внаслідок поранень, літні люди, які опинились у самотності. Усі ці групи мають різні типи запитів до системи соціального захисту – від забезпечення базових потреб (їжа, житло, одяг) до професійної реадaptaції, психологічної стабілізації та інтеграції в нові громади [3].

Соціальна робота з цими категоріями неможлива без залучення фахівців із суміжних галузей: психологів, медиків, правників, педагогів, реабілітологів, представників служби зайнятості, державних органів та громадських організацій. Міждисциплінарна команда дозволяє створити повноцінну «мережу підтримки» клієнта – не лише оперативно реагувати на його звернення, але й передбачати потреби, попереджувати кризові ситуації та сприяти довготривалому відновленню.

Основними формами міждисциплінарної взаємодії є: створення мультидисциплінарних команд, проведення спільних консилиумів, кейс-менеджмент, розробка індивідуальних планів супроводу клієнта, узгодження дій через цифрові платформи та регулярний обмін інформацією між фахівцями. Успіх такої взаємодії базується на повазі до професійної автономії кожного учасника, здатності працювати в команді, обізнаності з основами суміжних дисциплін і спільному баченні мети.

Міждисциплінарна команда, що включає соціальних працівників, психологів, лікарів, юристів, педагогів та інших спеціалістів, дозволяє краще розуміти потреби клієнта, координувати дії, уникати дублювання послуг і забезпечувати більш цілісне відновлення постраждалих. Такий підхід не лише підвищує якість соціальних послуг, але й сприяє сталому соціальному відновленню людей у складних життєвих обставинах [2].

У практиці українських громад все частіше застосовуються кейси ефективної взаємодії. Наприклад, у процесі підтримки ВПО в багатьох громадах створені центри інтегрованих соціальних послуг, де одночасно надають соціальну, психологічну, юридичну допомогу. У роботі з ветеранами активно використовуються команди, до складу яких входять соціальні працівники, психологи, представники медичних установ і центрів зайнятості. У сфері захисту дітей, які постраждали від війни, запроваджуються моделі патронатного виховання та кризового втручання, що також базуються на командній співпраці [1].

Разом із тим, впровадження міждисциплінарної взаємодії супроводжується певними викликами. Серед основних проблем – відсутність нормативного врегулювання окремих форм взаємодії, розмежування функцій, нерівний рівень підготовки фахівців, недостатнє фінансування, етичні дилеми щодо обміну інформацією про клієнта. Також бракує сталої системи підвищення кваліфікації для фахівців різних галузей щодо роботи в умовах війни, кризової інтервенції та спільного прийняття рішень [4].

Таким чином, міждисциплінарна взаємодія в соціальній роботі є важливою умовою ефективної допомоги постраждалим від війни. Міждисциплінарна співпраця є неоціненною частиною соціальної роботи, що забезпечує основу для

задоволення різноманітних потреб клієнтів через колективний досвід та спільну відповідальність. Фахівці соціальної роботи рідко працюють ізольовано. Натомість вони інтегрують знання та навички психологів, медичних працівників, педагогів та юристів, щоб створити всебічний, клієнтоорієнтований підхід. Завдяки такому колективному мисленню соціальні працівники краще підготовлені до надання цілісної підтримки, що призводить до ефективніших втручань та покращення результатів для клієнтів.

Водночас міждисциплінарна взаємодія вимагає системного підходу – від законодавчого забезпечення й кадрової підготовки до формування культури співпраці, яка базується на взаємоповазі, відкритості та орієнтації на потреби людини. У перспективі міждисциплінарний підхід має стати невід’ємною складовою інституційної моделі соціального захисту в Україні, здатної оперативно реагувати на сучасні гуманітарні виклики та сприяти побудові згуртованого, стійкого суспільства.

Список використаних джерел

1. Дудко О. В. Соціальна робота з дітьми, які постраждали від воєнних дій. Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2022. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/items/0facc894-e007-4f2f-b074-4d36ae5ab66e>
2. Лях Т. М. Міждисциплінарний підхід у соціальній роботі з ветеранами бойових дій: проблеми та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія : Педагогіка*. 2023. Вип. 2(51). С. 120–125.
3. Хміль Н. М. Соціальні послуги в умовах війни: виклики, практика та перспективи. Соціальна робота і соціальна педагогіка: вектори розвитку : матеріали наук.-практ. конф. Київ : Ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. С. 47–53.
4. Право на захист. Розвиток соціальних послуг під час війни: виклики, потреби, ресурси : аналіт. звіт / БФ «Право на захист». Київ, 2023. URL: <https://r2p.org.ua/page/doslidzhennia-rozvytok-sotsialnykh-posluh-pid-chas-viiny>

Роксоляна ЗОЗУЛЯК-СЛУЧИК,

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Соломія ПРОКОПІВ,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
2 курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У СОЦІАЛЬНІЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА АДАПТАЦІЇ ВІЛ-ІНФІКОВАНИХ

Упродовж останнього десятиліття ситуація із захворюваністю в Україні залишається напруженою, особливо серед груп підвищеного ризику - споживачів ін'єкційних наркотиків, працівників комерційного сексу та чоловіків, які надають сексуальні послуги за винагороду. Водночас фіксуються випадки інфікування серед загального населення, що спричиняє проблеми з профілактичними заходами та інформаційним забезпеченням; однією з ключових проблем, пов'язаних з ВІЛ/СНІДом, є соціальна стигма людей з діагнозом «ВІЛ/СНІД». Епідемія ВІЛ/СНІДу продовжує залишатися однією з найсерйозніших проблем у світі. Україна, на жаль, належить до регіону Європи з високою ВІЛ-інфекцією. Окрім медичних аспектів, надзвичайно важливо забезпечити соціальну реабілітацію та адаптацію людей з ВІЛ.

Вирішеннями проблеми ВІЛ/СНІДом-інфікованих займалися науковці, зокрема, вітчизняні О. Коляда, О. Лічко, І. Рущенко, А. Щербінська та інші.

Українське законодавство декларує рівні права та свободи для всіх громадян, незалежно від їхнього стану здоров'я включаючи ВІЛ-позитивний статус. Закон України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ) та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» є ключовим нормативно-правовим документом у цій галузі [1]. Він гарантує право на:

- безплатне лікування антиретровірусними препаратами (АРТ);
- доступ до медичних послуг без дискримінації;
- збереження конфіденційності щодо їхнього статусу;
- захист від стигматизації у сфері праці, освіти та інших галузях життя.
- соціальну підтримку та допомогу.

Проте, попри законодавчі гарантії, стигма залишається значним запобіжником на шляху соціальної реабілітації та адаптації ВІЛ в Україні. Упередження в суспільстві, необґрунтовані побоювання та брак обізнаності щодо шляхів передачі ВІЛ призводять до ізоляції, засудження та обмеження можливостей для ВІЛ-інфікованих.

Водночас, під соціальною реабілітацією розуміють комплекс державних та громадських заходів, спрямованих на створення й забезпечення умов для соціальної інтеграції особи з ВІЛ-інфікованістю в соціум, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом орієнтації у соціальному середовищі, соціально-побутової адаптації, різноманітних видів патронажу та соціального обслуговування.

Натомість, соціальна адаптація – діяльне пристосування індивідуума до умов середовища та підсумку. Адаптація має дві форми: активну, пасивну. Адаптація передбачає пристосування до життя із статусом ВІЛ-інфікованим, та інтеграцію в суспільство [3, с. 279]. У контексті ВІЛ-інфекції соціальна реабілітація та адаптація є надзвичайно важливими з декількох причин.

По-перше, дискримінація, що стосується ВІЛ, здатні зумовлювати соціальну ізоляцію, втрату роботи, проблеми у стосунках та погіршення ментального здоров'я ВІЛ-інфікованих.

По-друге, успішна соціальна адаптація сприяє кращому дотриманню лікування, що є ключовим для підтримання здоров'я та запобігання подальшому поширенню інфекції.

По-третє, інтегровані в суспільство та підтримані люди з ВІЛ мають можливість жити повноцінним життям, реалізовувати свій потенціал та робити внески у розвиток громади.

Одним із ключових чинників соціальної адаптації виступає психологічна підтримка. Адже діагноз ВІЛ-інфекції може чинити значний вплив на психічне здоров'я людини, викликаючи стрес, тривогу, депресію, почуття провини та сорому. Психологічна підтримка є невід'ємною складовою соціальної реабілітації та адаптації ВІЛ. Вона містить:

- 1) Індивідуальне консультування та психотерапію для допомоги у прийнятті діагнозу, подоланні негативних емоцій.
- 2) Групи підтримки, які надають безпечний простір для обміну досвідом, отримання емоційної підтримки та зменшення відчуття ізоляції.
- 3) Навчання навичкам самодопомоги та стресостійкості.
- 4) Психологічну підтримку для членів родин ВІЛ-інфікованих, які також можуть потребувати допомоги у прийнятті та розумінні ситуації [3, с. 280].

Важливу роль у наданні психологічної підтримки відіграють як професійні психологи та психотерапевти, також люди, які мають власний досвід із життя з ВІЛ. Вони можуть надавати емпатійну та практичну підтримку.

Також на допомогу людям з ВІЛ у розв'язанні практичних проблем, пов'язаних з їхнім статусом, та їхню інтеграцією в соціум спрямований соціальний супровід. Цей напрям роботи соціальних працівників з ВІЛ-інфікованими включає:

- Допомогу в працевлаштуванні, перекваліфікацію та збереження робочого місця.
- Підтримку у вирішенні житлових питань.
- Допомогу в оформленні соціальних виплат та пільг, передбачених законом.
- Посередництво у взаємовідносинах з родиною, друзями та іншими соціальними інституціями.
- Залучення до громадських ініціатив та груп за інтересами.

Попри певні здобутки, сфера соціальної реабілітації та адаптації в Україні зіштовхується з низкою проблем та викликів:

- Недостатнє фінансування. Програми часто страждають від браку державного фінансування
- Нерівномірний доступ до послуг. У сільських місцевостях та віддалених регіонах доступ до кваліфікованої допомоги може бути обмеженим.
- Нестача кваліфікованих фахівців. Потреба у соціальних працівниках, психологах та інших консультантах [2, с. 57].

Таким чином, соціальна реабілітація та адаптація є невід'ємними складовими комплексної відповіді на епідемію ВІЛ/СНІДу в Україні. Переборення наявних проблем у означеній площині потребує зусиль держави,

громадських організацій, фахівців медичної, соціальної, психологічної сфер та всього суспільства. Лише спільними зусиллями можливо створити сприятливе середовище, в якому зможуть жити ВІЛ-інфіковані люди повноцінним життям, без страху та упереджень.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунodefіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1972-12#Text>
2. Підтримка стигматизовуваних меншин: соціально-психологічні технології : практичний посібник / Коробка Л. М., Васютинський В. О., Вінков В. Ю. та ін.; за ред. Л. М. Коробки. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 178 с.
3. Юрко К. В., Лантух І. В., Меркулова Н. Ф. Значення психологічної допомоги для соціальної адаптації ВІЛ-інфікованих хворих. *Вісник проблем біології і медицини*. 2021. Вип. 2 (158). С. 278–282.

Інна ІВЖЕНКО,

*кандидатка наук з державного управління, доцентка,
доцентка кафедри соціальної освіти та соціальної роботи,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)*

Костянтин РУССО,

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ступеня доктора філософії, 2 курсу,
за спеціальністю 231 Соціальна робота,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)*

ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ КООРДИНАЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ІНІЦІАТИВ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ВОЄННОГО ЧАСУ

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році волонтерський рух набув безпрецедентного масштабу. У надзвичайних умовах громадянське суспільство мобілізувалося для забезпечення гуманітарної допомоги, підтримки армії, евакуації людей, логістики медикаментів та речей першої необхідності. У цих умовах цифрові платформи стали ключовим інструментом координації волонтерської діяльності, дозволивши уникнути дублювання зусиль, швидко обробляти запити та зв'язувати потребуючих із тими, хто може допомогти. Волонтерство в Україні завжди було потужним інструментом громадянської активності, однак саме війна 2022 року стала каталізатором справжньої цифрової трансформації волонтерського руху. Українці, стикаючись із гуманітарними викликами, об'єднувалися через

Telegram, Google-таблиці, спеціалізовані сайти та мобільні застосунки. Цифрові технології стали не лише зручним засобом комунікації, а й критичним ресурсом для збереження життів, логістики, інформаційної безпеки та міжнародної підтримки.

Тематика цифрового волонтерства у світовій науковій спільноті досліджується у працях таких авторів, як М. Ziemke, Р. Meier (гуманітарний цифровий активізм), D. Tapscott (мережеве суспільство). Українські науковці І. Івженко, О. Касперович, О. Міхеєва, Р. Нестеренко, О. Панькова, Т. Сидорук акцентують свою увагу на волонтерських ініціативах, ефективності цифрової логістики, прозорості процесів, інтеграції з державними базами та інформаційній безпеці.

Метою статті є характеристика ролі і функціональності цифрових платформ у координації волонтерських ініціатив в Україні під час війни, визначити їх переваги, виклики та перспективи розвитку.

Цифрові платформи — це онлайн-інструменти, що забезпечують організацію, комунікацію та обмін інформацією між користувачами. У контексті волонтерства вони використовуються для: збору запитів та пропозицій допомоги; логістики доставки речей, медикаментів, гуманітарної допомоги; координації дій між волонтерами, військовими та місцевою владою; збору коштів через краудфандинг [3, с. 113].

Цифрові технології дали змогу волонтерам оперативно формувати бази потреб (запити з фронту, від медзакладів, ВПО); координувати постачання товарів і ресурсів; підключати нових волонтерів; комунікувати через багатоканальні засоби (Telegram, Viber, сайти, Google-таблиці, CRM-системи).

Перевагами використання цифрових платформ є можливість оперативно та швидко обробляти дані і реагувати на запити; прозорість, що дає змогу автоматизовано звітуватися про збір коштів, їх витрату та надання послуг й аналітика; гнучкість, що дає змогу адаптації до змін у логістиці та запитах; масштабованість, така перевага дозволяє охопити тисячі користувачів одночасно [1, с.92].

В Україні наявний певний досвід щодо використання волонтерами інформаційних та цифрових платформ. Ось деякі приклади такого досвіду.

Платформа «Повернись живим» одна з найбільших і найвідоміших цифрових ініціатив в Україні, що поєднує функції збору коштів, аналітики та звітності. Через сайт і соціальні мережі фонд щоденно акумулює мільйони гривень на потреби армії.

Спільноти у Telegram та Signal. Тисячі мікро-груп, що виникли по містах і селах України, стали цифровими хабами волонтерства. Вони допомагають координувати перевезення, евакуацію, розселення внутрішньо переміщених осіб, медикаментозну допомогу тощо.

Платформи взаємодії «Паляниця», «Help Ukraine Center», «Zgraya». Ці ініціативи розробили спеціалізовані сайти та застосунки, які поєднують донорів, волонтерів і бенефіціарів допомоги. Їхня робота базується на принципах прозорості, швидкості обробки заявок і цифрового відстеження процесів.

Прості (**Google Forms, Notion, Airtable**), але надзвичайно функціональні сервіси, що стали основою волонтерських баз даних, логістичних таблиць, форм опитування для потреб армії й цивільних.

«**Ліга волонтерів**» — платформа, що об'єднує понад 500 волонтерів у регіонах, з модулем самореєстрації та мапою запитів. **Help Ukraine Center, СпівДія, Київ Волонтерський** — приклади успішного використання дашбордів, чат-ботів та цифрових форм заявок. **Мапи укриттів, аптеки з наявністю ліків** — створені ІТ-волонтерами на основі відкритих даних і запитів від населення [2].

Отже, цифрові платформи стали не просто зручним інструментом, а незамінною інфраструктурою сучасного волонтерства в Україні, особливо в умовах війни. Їх використання дозволяє досягати високого рівня координації, ефективності та прозорості. Майбутній розвиток потребує поглиблення співпраці між ІТ-сектором, волонтерами та державою, а також інвестування в цифрову освіту волонтерів і безпеку даних. Український досвід показав, що цифрові платформи – не просто засіб, а стратегічний ресурс у війні. Вони стали артеріями зв'язку між тими, хто потребує допомоги, і тими, хто готовий допомагати. Майбутнє волонтерського руху в Україні неможливе без діджиталу – і це ще одна ознака стійкості, модерності та єдності нашого суспільства.

Список використаних джерел

1. Міхеєва О. Ю. *Актуальність волонтерської діяльності у період війни*. 2022. Розділ 3. Повоєнна Україна і Світ: філософський, правовий та гуманітарний дискурси. С. 91-92.
2. Нестеренко Р. *Спільноти воєнного часу: дієві та вчасні. Низове громадянське суспільство в Україні* — 2022. Центр спільних дій. 2023. URL: <https://centreua.org/analiz-rishen/spilnoty-vijny-yak-gromadyanske-suspilstvo-vidstoyalo-ukrayinu/> (дата звернення: 01.05.2025)
3. Панькова О. В., Касперович О. Ю. Українське волонтерство в умовах збройної російської агресії: зміцнення потужностей через залучення ресурсів цифровізації, платформізації, ІКТ та мережевих технологій. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. № 2 (68). С. 113–123
4. Сидорук Т. *Волонтерські ініціативи українських ЗВО в умовах повномасштабної російсько-української війни*. Аналітична записка. Острог, 2024. 32 с.
5. Щотова Ю., Івженко І. Волонтерські практики в умовах воєнних дій. НПУ ім. М. Драгоманова. 2022. С. 215–218.

Антоніна КОНОНЧУК,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
(м. Ніжин, Україна)

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ЯК СОЦІАЛЬНА ПОСЛУГА: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ЗМІСТОВІ ОСОБЛИВОСТІ

Постійний процес «старіння» суспільства, який спостерігається в останні десятиліття, носить глобальний характер і свідчить не тільки про кількісне зростання людей похилого віку у загальному складі населення, а й про зростання їх соціальної значущості. Тому особливу актуальність набувають питання про те, як входять люди похилого віку в реалії сьогодення, такого мінливого і динамічного щодо соціально-політичних і економічних перетворень, а у нашій країні – в умовах воєнного часу. Це додає важливий специфічний фактор до типових вікових змін, які потребують серйозної внутрішньої перебудови, і впливають на адаптацію людей похилого віку до своєї життєвої ситуації. Слід також зазначити, що у процесі адаптації людей похилого віку відіграють важливу роль ряд соціальних факторів, що дозволяють їм вести повноцінне життя, бути корисними для суспільства. До них відносяться: продовження трудової діяльності (з можливістю перенавчання), громадська активність, сімейна активність, організація культурного дозвілля, неформальна освіта, фізична культура, аматорська активність (хобі) тощо.

Проблема соціальної адаптації людини є предметом вивчення багатьох галузей знань і достатньо широко досліджується науковцями. Так, дослідженням різних аспектів соціальної адаптації присвятили свої роботи такі зарубіжні науковці, як А. Шеффле, Г. Спенсер, У. Томас, Л. Гордон, Т. Парсонс, Р. Мертон Ж. Піаже, З. Фрейд, Е. Фромм та ін. Зазначена проблема є надзвичайно актуальною для людей похилого віку, оскільки в більшості випадків вона виступає необхідною умовою покращення соціального стану, самопочуття і цілком реальним способом збереження життєздатності людини у сучасному мінливому світі. Саме тому для нас важливими є результати досліджень вітчизняних науковців щодо способів реалізації культурних та творчих потенціалів, можливостей самореалізації особистості у похилому віці. Вони представлені у роботах С. Архипової, О. Бень, О. Бриндзак, М. Житинської, Т. Коленіченко, О. Новікової, Н. Романової, В. Чайковської та ін.

Мета статті – проаналізувати організаційно-правові засади та змістові особливості надання послуги соціальної адаптації людям похилого віку у практиці соціального обслуговування населення.

Процес соціальної адаптації різних категорій населення у практиці соціальної роботи реалізується у формі надання відповідної соціальної послуги. На сьогодні – це соціальна послуга соціальної адаптації, яка унормована і стандартизована. Також слід зазначити, що вона є однією із перших, до якої було розроблено державний стандарт. У даному документі міститься трактування соціальної послуги соціальної адаптації як «комплексу заходів, що здійснюються протягом строку, необхідного для процесу активного гармонійного пристосування осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, осіб, які перебували у

спеціалізованих або інтернатних закладах, осіб, які відбули покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі на певний строк, до змінених умов соціального середовища, спрямованих на усунення/пристосування обмежень життєдіяльності для підтримки соціальної незалежності, збереження та продовження їхньої соціальної активності» [1]. Вимоги до цієї послуги перераховані у класифікаторі соціальних послуг, а саме: короткий опис послуги, отримувачі соціальної послуги, місце надання соціальної послуги, строк надання. Серед вимог у переліку отримувачів соціальної послуги соціальної адаптації особи похилого віку вказані першими [2]. Це вказує на важливість соціальної адаптації цієї категорії населення.

Для людей похилого віку послуга соціальної адаптації важлива в таких напрямках її реалізації: допомога в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх вирішення; залучення отримувача послуги соціальної адаптації до вирішення власних проблем, складання плану виходу зі складної життєвої ситуації та допомога у його реалізації; надання інформації з питань соціального захисту населення; представництво інтересів; надання психологічної допомоги; корекція психологічного стану та поведінки в повсякденному житті; навчання, формування та розвиток соціальних навичок, умінь, соціальної компетенції; участь в організації та діяльності груп самопомоги; допомога у зміцненні / відновленні родинних і суспільно корисних зв'язків; участь в клубах за інтересами, клубах активного довголіття, університетах третього віку, допомога в організації денної зайнятості та дозвілля; сприяння зайнятості [1].

Не слід залишати і поза увагою у контексті нашого дослідження Наказ Міністерства соціальної політики України «Про впровадження соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» (2011) як один із перших нормативних документів, який був спрямований на унормування процесу соціальної адаптації людей похилого віку. Надання даної послуги було спрямоване на допомогу людям похилого віку в адаптації до сучасних умов життя шляхом оволодіння новими знаннями. Ці знання були змістовно орієнтовані на широкий спектр проблем людей даної вікової категорії, від збереження здоров'я до оволодіння сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями та розширення кола спілкування та обміну досвідом[5].

Але найбільш вагомим нормативним документом для надання соціальної послуги соціальної адаптації є Державний стандарт соціальної адаптації (2015), де визначено зміст, об'єм, умови і порядок надання соціальної послуги соціальної адаптації, показники її якості для суб'єктів усіх форм власності, які надають цю послугу. Разом з такими нормативними документами як Закон України «Про соціальні послуги», Постанови Кабінету Міністрів України «Про організацію надання соціальних послуг», «Порядок надання соціальних послуг особам з інвалідністю та особам похилого віку, які страждають на психічні розлади» вони складають нормативну базу соціальної послуги соціальної адаптації, розкривають її особливості: підстави для надання чи відмови у наданні шляхом комплексного визначення індивідуальних потреб потенційного

отримувача соціальної послуги, складання індивідуального плану надання соціальної послуги, укладання договору про надання послуги. Згідно цих документів у наданні соціальної послуги соціальної адаптації соціальні працівники мають дотримуватися наступних вимог: доступність соціальної послуги, незалежність отримувача соціальної послуги, захист і безпека отримувачів соціальної послуги, конфіденційність інформації [1, 6].

Змістовий спектр соціальної послуги соціальної адаптації окреслений у напрямках роботи щодо надання послуги та переліку основних заходів. До них відносяться: допомога в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем та шляхів їх вирішення; залучення отримувача послуги соціальної адаптації до вирішення власних проблем, складання плану виходу зі складної життєвої ситуації та допомога у її реалізації; надання інформації з питань соціального захисту населення; представництво інтересів; надання психологічної допомоги; корекція психологічного стану та поведінки в повсякденному житті; навчання, формування та розвиток соціальних навичок, умінь, соціальної компетенції; участь в організації та діяльності груп самопомоги; допомога у зміцненні/відновленні родинних і суспільно корисних зв'язків; участь у клубах за інтересами, клубах активного довголіття, університетах третього віку, допомога в організації денної зайнятості та дозвілля; сприяння зайнятості. Для реалізації зазначених напрямів роботи соціальним працівникам необхідно враховувати вікові та індивідуальні особливості отримувачів соціальних послуг.

Одним із провідних надавачів соціальної послуги соціальної адаптації є територіальні центри соціального обслуговування [4].. Саме їх досвід варто вивчати і впроваджувати у сферу соціального обслуговування людей похилого віку. Найбільш розповсюдженими напрямками роботи з людьми похилого віку у контексті реалізації послуги соціальної адаптації сьогодні виступають: фізкультурно-оздоровча діяльність (оздоровча фізкультура тощо), культурно-дозвілєва діяльність (ансамблі, творчі студії, майстер-класи тощо), клуби спілкування (зустрічі, дискусії, презентації, групи самопомоги тощо), діяльність «Університетів третього віку» [3].

Таким чином, особливості до організації та змістовного наповнення соціальної послуги соціальної адаптації окреслені в рамках низки нормативних документів. Разом з тим варто зазначити, що в сучасних умовах змін законодавства та Державного стандарту соціальної адаптації, нових соціальних викликів потребують подальшої розробки та вивчення досвіду роботи закладів соціальної сфери з людьми похилого віку. На нашу думку, першочерговими серед них є соціально-психологічна підтримка та служба «Університет третього віку».

Список використаних джерел

1. Державний стандарт соціальної адаптації : Наказ Міністерства соціальної політики України від 18.05.2015 № 514. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15#Text>

2. Класифікатор соціальних послуг. 2020.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>

3.Павлишина Н. Б. Територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) як суб'єкт соціальної роботи з людьми похилого віку. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2013. № 3-4. С. 118–124.

4.Перелік соціальних послуг, умови та порядок їх надання структурними підрозділами територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг): затвердж. постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2009 р. N 1417 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%D0%BF#Text>

5.Про впровадження соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку»: Наказ Міністерства соціальної політики України N 326 від 25.08.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0326739-11>.

6.Про затвердження форм документів, необхідних для надання соціальних послуг: Наказ Міністерства соціальної політики України 16 листопада 2020 року № 769. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0021-21#Text>

Галина КОТЛОМАНІТОВА,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи, реабілітації
та повоєнної адаптації,
Полтавський національний педагогічний університет імені
В. Г. Короленка
(м. Полтава, Україна)

ТЕРАПІЯ ПРИРОДНІМ СЕРЕДОВИЩЕМ У РОБОТІ З ОСОБАМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ

В умовах війни перед фахівцями соціономічних професій постає багато викликів і нових завдань, спрямованих на психосоціальну підтримку й допомогу постраждалим. В Україні налічується значна кількість внутрішньо переміщених осіб, сімей, які зазнали руйнівного впливу військової агресії, й потребують підвищення життєстійкості, пошук ресурсів, спроможних покращити психологічний стан, соціальну адаптованість, відновитися й стати сильнішими після складних життєвих подій. Актуальним завданням у практичній площині психосоціальної роботи з постраждалими від війни є пошук й упровадження ефективних методів, засобів, технологій. Значну групу таких становлять терапевтичні та реабілітаційні, як-то: арт-терапія у різних її видах. З-поміж інших науково-методологічної уваги заслуговує й терапія природнім середовищем.

Науковому розгляду питання технології природотерапії піддавали вітчизняні дослідники Заслонкіна О., Колток Л., Кравченко О., Малишевська І., Міщенко М., Левченко Н., Романовська Д., Чапля М. та ін. Так, О. Кравченко, Н. Левченко, М. Міщенко визнають природотерапію як інноваційну технологію соціально-психологічної реабілітації, здійснюючи фокус на інклюзивному туризмі молодих осіб з особливими освітніми потребами. Обґрунтувала природотерапію як технологію корекції здоров'я учнів початкової школи у своєму монографічному дослідженні І. Малишевська. До розробки методичних

засад упровадження терапії природнім середовищем з учасниками освітнього процесу у процес підготовки психологів звернувся авторський колектив науковців під керівництвом В. Панка. Однак, наразі розгляд терапії природнім середовищем як засобу психосоціальної підтримки осіб, постраждалих внаслідок російсько-української війни, бракує.

Вбачаємо метою нашої розвідки – висвітлення природотерапії як засобу психосоціальної підтримки осіб, травмованих війною, доцільним у системі відновлювальної роботи з ними.

Аналіз наукових джерел [1; 2; 3; 4] дозволив узагальнено означити терапію природним середовищем, або природотерапію, як метод лікування, реабілітації, в основі якого – спосіб єднання з природою. Остання, на думку В. Панка, є терапевтичним сакральним простором, в якому відбувається зцілення людини [4, с. 61]. Саме природні чинники є засобом покращення фізичного та психоемоційного стану. Перебування на свіжому повітрі, єднання з природою, занурення у світ природних кольорів, звуків, запахів, спілкування з тваринами, рослинами є ресурсним джерелом для людини, оскільки насичує її природньою енергією, сприяє її якісному засвоєнню й перетворенню – енергообміну.

Терапія природним середовищем як метод заснований на позитивному емоційному впливі природи на психіку особи. Водночас відбувається й оздоровча дію на організм людини, фізичний її стан. Перебування на природі покращує фізичні показники, підвищує імунітет, нормалізує роботу дихальної, серцево-судинної системи.

Розглянемо терапевтичний потенціал природотерапії з різних аспектів.

Перебування в природному середовищі, віддаленому від населеного пункту, зокрема великого міста, має також тонізуючий ефект. Шум міста, рух транспорту, гучні звуки, звучання сигналів тривоги, велика кількість людей, надто в умовах війни втомлює, напружує. Натомість, спокійне, затишне місце в лісі, в полі, біля водойми, в горах тощо – має протилежний ефект занурення в тишу. А слухання виключно звуків природи (шум вітру, шелест дерев, звуки прибою, хвиль, спів пташок) виконує місію звукової терапії. Загалом, терапія природним середовищем здійснює вплив на всі органи чуття: на слух, зір, нюх, тактильні відчуття і подекуди смак. Таке комплексне сенсорне навантаження й має терапевтичну дію на особу, відновлюючи її нервову систему та стабілізуючи психофізичний стан. Дослідниця О. Кравченко вказувала на різні види природотерапії у співзалежності впливу на ті чи інші органи чуття. Так, вплив чистого, цілющого повітря (аеротерапія), приємних запахів (ароматерапія) відбувається через органи нюху. Зауважимо, природотерапію ще називають ландшафтотерапією, однак зауважуючи, що споглядання ландшафту (морського, лісового, гірського) є одним із видів терапії природним середовищем, що «активізує й стимулює процеси відпочинку, відновлення сил і одужання» [1, с. 74]. Кольорова гама природного ландшафту, будь-якої пори року, «милує» зір, «заспокоює око», виконуючи функцію фізичного заспокоєння й естетичної насолоди від споглядання, що співвідноситься з кольоро- або хромотерапією. Смакові подразники активізуються від споживання дарів природи – ягід, овочів,

фруктів, трав. Саме на природі покращується апетит, тож приготування їжі на вогнищі, заварювання цілющого фіточаю тощо також додає терапевтичного ефекту.

Такі види терапії природним середовищем, як гідротерапія (або водолікування, використання води в будь-яких її проявах), кліматотерапія, таласотерапія (лікування морем, морським повітрям, морськими водоростями тощо), літотерапія (лікувальний вплив каменів, мінералів), рослинотерапія, анімалотерапія, мають кінестетично-тактильну дію [1, с. 74].

Природотерапія здійснює відволікаючий, седативний, заспокійливий, відновлювальний, катарсичний ефект, а також має функцію активізації, наснаження. Зголошуємося з твердженням О. Кравченко щодо пізнавального потенціалу природотерапії поряд із оздоровчим та реабілітаційним [1, с. 74]. Пізнання нового під час прогулянки, екоекскурсій, відпочинку на природі – стимулює когнітивні процеси в людини, означає пізнавальну функцію. Остання співвідноситься з активністю на природі, виконанням різних завдань і вправ (фізичних, інтелектуальних, творчих), дій, рухів, ігор. Колектив науковців, під очільництвом В. Панка, окреслив можливості й модифікації активно-діяльнісного ресурсу природотерапії у посттравмівній роботі з дітьми. Це 1) перешкоди на природі (пригодницька терапія), 2) мистецтво на природі, 3) «будинок на природі», 4) збереження природи [4, с. 61-63]. Додамо, що для дорослих активізуючим потенціалом володіє виконання завдань із садівництва, городництва, збирання в лісі трав, ягід, грибів тощо. Саме фізична активність, як і творче наснаження, «дозволяє відновити базове почуття контролю, дає можливість обійти когнітивні захисні механізми та створює мережу ціннісних зв'язків між природою та людиною». А використання різноманітних творчих засобів у різноманітних конфігураціях активує тіло, емоції та уяву. Екодіяльність же сприяє пошуку нових сенсів і цінностей, додає задоволення собою щодо співпричетності до важливих для світу справ, розвитку сильних сторін, саморозвитку [4, с. 62].

Терапію природним середовищем доцільно проводити у різних формах: індивідуальній, груповій, масовій. Додамо, що відпочинок, як і колективна діяльність на природі, додає ще одного терапевтично-відновлювального, корекційно-розвивального ефекту: налагодження взаємодії з іншими членами соціуму, розвиток комунікативності, сензитивності, лідерських якостей тощо.

Особам, які постраждали внаслідок травмівних подій воєнного часу, перебування і єднання з природою допомагає заспокоїтися, зняти стрес, знизити тривожність та депресію, покращити психоемоційний стан, збадьоритися. Цілющий вплив на різні сенсорні системи комплексно зумовлюють фізіотерапевтичний ефект. Водночас не варто відкидати й пізнавальний та естетичний потенціал природотерапії.

З метою стабілізації психоемоційного стану та покращення ментального здоров'я осіб, постраждалих від війни, кафедрою соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка започатковано проєкт «Ми поруч».

Учасниками проєкту стали діти та члени сімей з числа внутрішньо переміщених осіб, дружини, члени сімей військовослужбовців та ветеранів, діти з особливими освітніми потребами, волонтери та інші уразливі категорії. До програми реабілітаційної роботи вміщені арт-технології (зокрема, глинотерапія) та терапія природнім середовищем. Учасники виїздили на природу, у мальовниче місце під Полтавою, перебували в екосадибі «Золота сота», здійснювали прогулянки до лісу, річки. Упродовж цілого дня на учасників чекали різні активності: приготування власноруч різних страв (з подальшим їх смакуванням на природі), майстер-класи, стріляння з лука, катання на конях тощо. Результати використаної природотерапії підтверджують значимість і цінність цього виду терапії з-поміж інших у відновлювальній роботі з особами, які мають травматичний досвід [5].

Наразі, у практичній площині психосоціальної реабілітаційної роботи з різними категоріями осіб, природотерапія поступово займає своє місце поруч із еко-туризмом та арт-терапією. Важливим є продовження наукових розвідок задля означення методичного інструментарію фахівців у системі роботи з особами, які постраждали внаслідок війни.

Список використаних джерел

1. Кравченко О. О. Природотерапія як інноваційна технологія реабілітації дітей та молоді з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного туризму. *Науковий вісник Ужгородського університету. серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2020. випуск 2 (47). URL: <http://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/article/view/218330/217992&usg=AOvVaw3Lnm5pwKG1cU2goFwq2Rwo>
2. Кравченко О. О., Міщенко М. С., Левченко Н. В. та ін. Соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з особливими освітніми потребами: інноваційні технології природотерапії : монографія / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань: Візаві, 2020. 144 с.
3. Малишевська І. А. Методика використання природотерапії як технології корекції здоров'я учнів початкової школи : монографія. Умань : Візаві, 2013. 162 с.
4. Програма підвищення кваліфікації практичних психологів з навчання методикам і технологіям постковідної соціально-психологічної реабілітації учасників освітнього процесу / за наук. ред. В. Г. Панка ; [авт. кол.: В. Г. Панок (керівник), Д. Д. Романовська, І. І. Ткачук, В. В. Предко, Р. А. Мороз, Т. Д. Каменщук, Г. В. Якимчук ; НАПН України, Укр. наук.-метод. центр практ. психол. і соц. роботи]. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2024. 84 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743115/1/Rehabilitation_El.pdf
5. Проєкт «Ми поруч». URL: <https://surl.li/ccnsgg>

Людмила КРИМЧАК,
кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувачка кафедри
соціальної роботи та управління соціальними процесами,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
(м. Дніпро, Україна)

Ірина ПРОНЬ,
*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
(м. Дніпро, Україна)*

СПЕЦИФІКА ТА ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України створила безпрецедентну кількість учасників бойових дій (УБД), які повертаються до цивільного життя з унікальним та часто глибоко травматичним досвідом. Це зумовлює особливу специфіку соціальної роботи в Україні, що відрізняється від досвіду мирного часу та інших країн, які пережили конфлікти. Розуміння цієї специфіки, її викликів, моделей та інноваційних форм є ключовим для ефективної реінтеграції цієї категорії населення.

Мета статі – проаналізувати та обґрунтувати специфіку й ключові принципи соціальної роботи з учасниками бойових дій в Україні в умовах повномасштабної війни та повоєнного відновлення, з урахуванням викликів і потреб цієї цільової групи.

Згідно зі статтею 5 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [4], учасниками бойових дій визнаються особи, які:

- 1) брали безпосередню участь у виконанні бойових завдань із захисту Батьківщини;
- 2) діяли у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань усіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях. Виконували ці завдання як у воєнний, так і у мирний час.

Логічно, що у своїй статті під поняттям «учасники бойових дій» ми розуміємо насамперед безпосередніх учасників бойових дій проти російської агресії. Саме ці особи несуть основний тягар війни та потребують системної та всебічної підтримки з боку держави та суспільства для своєї успішної реінтеграції.

Акцентуючи увагу на предметі нашого дослідження, зазначимо, що соціальна робота з УБД в Україні охоплює широкий спектр елементів, кожен з яких має свої особливості:

1. Оцінка потреб, під час якої враховуються приховані наслідки травми, як фізичної (невидимі поранення, хронічні болі), так і психологічної (посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), моральна травма, суїцидальні ризики). Потреби можуть бути динамічними та змінюватися з часом. Травмоінформована оцінка мінімізує ретравматизацію та сприяє розкриттю потреб.

2. Соціальний супровід як ключовий елемент, що передбачає системну, індивідуалізовану підтримку УБД та їхніх родин. Носить тривалий, гнучкий та міжвідомчий характер, під час якого фахівець з соціальної роботи виступає координатором між медичними, психологічними, юридичними, освітніми та іншими службами. Особливістю такого супроводу є те, що в умовах війни часто доводиться працювати з обмеженими ресурсами та у віддалених районах.

3. Психосоціальна підтримка, що включає індивідуальне та групове консультування, психотерапію, арт-терапію. Специфіка цієї роботи полягає в травмофокусованій терапії, роботі з ПТСР, комплексним посттравматичним стресовим розладом (КПТСР), моральною травмою та передбачається активне залучення сімей.

4. Професійна адаптація та зайнятість спрямована на допомогу в пошуку роботи, перекваліфікації, створенні власного бізнесу. Специфіка роботи полягає у врахуванні фізичних та психологічних обмежень, розвитку програм адаптованого працевлаштування, підтримці ветеранського підприємництва та подоланні стереотипів у роботодавців.

5. Соціальна та правова допомога, що полягає у проведенні консультування з питань статусу, пільг, житла, земельних питань. Її особливістю є те, що необхідно враховувати постійні зміни у законодавстві в умовах війни, оперативно проводити моніторинг та роз'яснення, боротися з бюрократією.

6. Робота з родинами, підтримка членів сім'ї УБД, особливо дітей, які також переживають наслідки війни. Ця робота передбачає комплексну сімейну терапію, формування у родині ресурсного середовища для ветерана.

Із зазначеного вище випливає, що соціальна робота з УБД вимагає глибокого розуміння їхніх унікальних потреб та адаптації підходів. Тому логічно, що не тільки українські науковці, а і практики вбачають особливості такої роботи у:

- комплексному характері бойового стресу;
- застосуванні системного емоційно-орієнтованого підходу;
- врахуванні соціального контексту;
- ідентифікації та використанні резильєнтності й посттравматичного зростання;
- масштабності;
- тощо.

Так, комплексний характер бойового стресу пов'язаний з розумінням, що це багатофакторне явище, яке включає не лише пряму загрозу життю, а й моральні дилеми, втрати, руйнування звичного способу життя.

Щодо системного сімейно-орієнтованого підходу, то під час соціальної роботи з учасниками бойових дій слід враховувати, що родина є не лише об'єктом впливу наслідків війни, а й потужним ресурсом для реінтеграції, тому має бути спрямована на відновлення функціональності всієї сімейної системи.

На думку науковців (І. Сопілко [5] та ін.) успішна реінтеграція вимагає трансформацій на суспільному та інституційному рівнях, включаючи розвиток

«ветеранської культури» та соціального капіталу, а це потребує врахування соціального контексту.

Відносно ідентифікації, використання резильєнтності та посттравматичного зростання, то це пов'язане з тим, що фахівець з соціальної роботи працюючи з УБД має визнавати не лише травматичний досвід, а й здатність особистості до відновлення, поглиблення стосунків, переоцінки цінностей та позитивних змін; усвідомлювати постійне зростання кількості УБД та їхніх родин, що може перевищувати наявні ресурси; враховувати тривалість війни, результатом чого може бути постійний потік ветеранів, ризик повторної мобілізації, хронічний стрес для суспільства.

Більш того, під час роботи з УБД фахівець має знати про глибокі психологічні наслідки, що потребують тривалої та спеціалізованої допомоги, передбачати недостатню координацію й фрагментованість послуг між різними міністерствами, відомствами та громадськими організаціями тощо.

Аналіз наукової літератури та вивчення практичної діяльності в даному контексті дає можливість визначити ряд ключових принципів на яких будується соціальна робота з УБД і, які відображають як загальні засади професії, так і специфічні потреби цільової групи. Серед таких принципів:

- системності та цілісності (розглядає УБД не як окрему проблему, а як частину складної системи – індивідуальної (біопсихосоціальної), сімейної та суспільної. Це означає, що наслідки бойового стресу впливають на всі сфери життя людини та змінюють її на всіх рівнях: фізичному, психологічному, духовному та соціальному. Зазначене доповнює думка Т. Березюк [1, с. 5-7], що бойовий досвід військовослужбовця не є суто індивідуальною проблемою, він неминуче впливає на всіх членів його родини. А І. Сопілко підкреслює, що реінтеграція ветеранів (у нашому випадку учасників бойових дій) вимагає не лише лікування індивідуальних травм, а й глибоких трансформацій на суспільному та інституційному рівнях. Тому соціальна робота має бути спрямована як на УБД, так і на його родину, громаду та соціальне середовище в цілому;

- принцип індивідуалізації та клієнтоцентричності, які передбачають персоналізований підхід до кожного УБД, враховуючи його унікальний бойовий досвід, індивідуальні потреби, ресурси, цінності та життєву ситуацію. Важливо розуміти, що кожен УБД переживає травму по-різному, і його адаптація є унікальною. Тому, зрозумілою є думка науковців (А. Павленко та О. Сташук [3, с.38-41]), які наголошують на необхідності індивідуалізованого (персоналізованого) підходу до різних груп комбатантів, що передбачає віру в потенціал УБД до змін та проактивну участь у власному відновленні;

- комплексності та міждисциплінарності, які спрямовані на визнання того, що успішне вирішення проблем УБД вимагає інтеграції зусиль різних фахівців та служб (медичних, психологічних, юридичних, освітніх, служб зайнятості), адже наслідки бойового стресу є багатогранними (ПТСР, травми головного мозку, проблеми з працевлаштуванням, сімейні конфлікти). З цього приводу І. Сопілко стверджує, що успішна реінтеграція можлива лише за умови

злагодженої роботи медиків, психологів, фахівців із соціальної роботи, юристів. На цьому наголошує і Л. Кримчак [2, с. 71-75], підкреслюючи провідну роль фахівця із соціальної роботи як «провідника» між цивільним середовищем та ветеранами, що вимагає співпраці з іншими службами;

- принцип партнерства та активної участі розглядає УБД та їхні сім'ї не як пасивних отримувачів допомоги, а як активних суб'єктів процесу відновлення. Адже фахівець, у цьому випадку є не «рятівником», а партнером, який підтримує та фасилітує зміни. Специфіка роботи з УБД у цьому випадку полягає в тому, що після військового досвіду, який часто пов'язаний з чіткою ієрархією та виконанням наказів, важливо відновити суб'єктність та здатність до самостійного прийняття рішень. І тут залучення всіх членів родини до процесу супроводу, формування їхньої власної активності, як зазначає Т. Березюк, веде до ефективного подолання проблем;

- принцип поваги, конфіденційності та безпеки, спрямований на забезпечення довірливого та захищеного середовища, де УБД та члени їхніх сімей почуваються прийнятими, зрозумілими та в безпеці, без засудження чи стигматизації. Спираючись на цей принцип в соціальній роботі з УБД слід враховувати їх травматичний досвід, наявність ПТСР та моральних травм, розуміти те, що УБД можуть відчувати сором, провину, недовіру до оточуючих;

- принцип довготривалого та безперервного супроводу визначає, що реінтеграція є процесом, який не закінчується після повернення додому чи короткострокової реабілітації, а може тривати роками. Наразі, специфіка соціальної роботи з УБД полягає у врахуванні того, що проблема носить психосоціальний аспект «виходу з війни» і залишається актуальною протягом усього життя ветеранів, хоча з часом її значення може зменшуватися. Тому, як зазначають А. Павленко та О. Сташук, необхідність довготривалого супроводу є очевидною, враховуючи можливі рецидиви симптомів та труднощі адаптації на різних етапах життя;

- принцип превенції та раннього втручання сприяє запобіганню розвитку чи хронізації проблем шляхом надання підтримки ще до, під час та одразу після бойових дій. З опорою на цей принцип, специфіка соціальної роботи з УБД полягає у важливості психологічної підготовки до участі у бойових діях та раннього виявлення ознак дезадаптації для надання допомоги безпосередньо у зоні конфлікту або одразу після ротації, що дозволяє запобігти хронізації проблем.

Отже, специфіка соціальної роботи з учасниками бойових дій та їхніми родинами в Україні в умовах повномасштабної війни вимагає глибокого розуміння травматичного досвіду, застосування комплексного, травмоінформованого та системно-орієнтованого підходу, що охоплює оцінку потреб, соціальний супровід, психосоціальну підтримку, професійну адаптацію, правову допомогу та роботу з родинами. Успішна реінтеграція УБД можлива лише при дотриманні ключових принципів: системності, індивідуалізації, міждисциплінарності, партнерства, поваги, конфіденційності, довготривалого супроводу та раннього втручання. Застосування цих принципів дозволяє не лише

реагувати на існуючі проблеми, але й проактивно формувати сприятливе середовище для успішної реінтеграції наших Захисників та Захисниць, сприяючи їхньому повноцінному поверненню до цивільного життя та розбудові стійкого українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Березюк Т. Соціально-психологічний супровід ветеранів війни та членів їхніх сімей. *Соціально-психологічна реабілітація ветеранів* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, проведеної в межах Форуму з підтримки ветеранів, ветеранок та членів їх сімей «Рівненська єдність» 27-28 лютого 2025 року / упорядники проф. Р. Павелків, проф. Н. Корчакова, проф. В. Безлюдна. Рівне, РДГУ, 2025. С. 5-7.
2. Кримчак Л. Ю. Роль фахівця із соціальної роботи в процесі супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. *Інноваційна педагогіка*: наук. журнал. 2024. Вип. 72. С. 71-75 URL: <http://innovpedagogy.od.ua/archives/2024/72/13.pdf> (дата звернення: 10.05.2025).
3. Павленко А., Сташук О. Проблематика процесу реінтеграції ветеранів війни як особливої групи клієнтів соціальної роботи. *Соціально-психологічна робота: інновації, стратегії та можливості*: збірник матеріалів круглого столу з міжнародною участю, Кам'янець-Подільський – Ломжа, 19 березня 2025 р. / наукова редакція: Зоя Шарлович, Мар'ян Тріпак, Оксана Палилюлько, Марина Волощук. Видавництво : MANS w Łomży, 2025. С. 38-41.
4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. №3552-ХІІ. (Оновлений 04.04.2024 р.). *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#n2> (дата звернення: 03.05.2025).
5. Сопілко І. Інклюзія та реабілітація військових: створення єдиного підходу до відновлення, інтеграції та підтримки ветеранів. *Наукові праці Київського авіаційного інституту. Серія Юридичний журнал «Повітряне та космічне право»*. 2025. № 1 (74). С. 247–256. URL: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.74.19912> (дата звернення: 8.05.2025).

Галина ЛЕМКО,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Ірина ХОМЕЙ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
I курсу, спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

ПРОФІЛАКТИКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ЯК ОДНА ІЗ СКЛАДОВИХ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В умовах повномасштабної війни в Україні волонтерська діяльність набула надзвичайної інтенсивності, що призводить до зростання емоційного навантаження на волонтерів. Часті емоційні перевантаження, робота у стресових умовах без належного відпочинку та підтримки є основними передумовами розвитку синдрому емоційного вигорання [3, с. 8]. Це знижує ефективність волонтерської праці та призводить до професійної та особистісної дестабілізації. Крім того, тривалий вплив травматичних подій, з якими волонтери стикаються щодня – зокрема спілкування з постраждалими, пораненими, переселенцями чи військовими, – викликає вторинну психологічну травматизацію. У таких умовах виникає ризик емоційного виснаження, втрати емпатії та мотивації до подальшої діяльності. Без належного психологічного супроводу та регулярного емоційного «розвантаження» це може призвести до глибоких психоемоційних розладів, що потребують професійного втручання. Таким чином, питання профілактики емоційного вигорання набуває стратегічного значення у забезпеченні стабільної та ефективної волонтерської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження Д. Ткаченка (2022) та М. Куравської (2023) підтверджують, що відсутність належної організації дозвілля та слабка психологічна підтримка є основними чинниками вигорання волонтерів. У працях С. Новосьолової (2023) акцентується увага на застосуванні соціально-психологічних технологій профілактики, зокрема групової підтримки, тренінгів саморегуляції та рефлексивних практик. Також заслуговує на увагу дослідження Т. Островської (2022), яка розкриває вплив тривалої психоемоційної напруги на волонтерів під час війни та вказує на необхідність інтеграції елементів психогігієни в щоденну діяльність. Д. Джавах (2023) доповнює наукову дискусію, підкреслюючи значення індивідуальних психологічних особливостей особистості волонтера, зокрема рівня емоційної стабільності, здатності до самоаналізу й толерантності до невизначеності, як факторів, що зменшують ризик вигорання. Таким чином, сучасні дослідження сходяться на думці, що профілактика має бути як особистісно орієнтованою, так і системно організованою.

Метою цієї статті є дослідження основних причин виникнення емоційного вигорання у волонтерів, ефективних стратегій його профілактики та обґрунтування їх позитивного впливу на якість волонтерської діяльності в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Волонтерська діяльність, особливо в умовах війни, є надзвичайно важливою соціальною функцією, що спрямована на підтримку військових, внутрішньо переміщених осіб, поранених, постраждалих від бойових дій та інших вразливих категорій населення. Проте така діяльність майже завжди відбувається в умовах підвищеного стресу, емоційного навантаження та фізичного виснаження. Волонтери зіштовхуються з величезною кількістю людських трагедій, працюють у режимі постійної турботи, жертви власним часом, сном, фінансами та, що найнебезпечніше, власним психічним здоров'ям [3, с. 12].

Дослідження підтверджують, що вже через кілька місяців активної участі у волонтерському русі значна частина добровольців починає відчувати симптоми емоційного вигорання: втому, апатію, зниження мотивації, роздратованість, порушення сну та інші прояви психоемоційної нестабільності. Згідно з Міжнародною класифікацією хвороб (МКХ-11), емоційне вигорання визнається як синдром, що виникає внаслідок хронічного стресу на робочому місці, який не був успішно подоланий. Для волонтерів «робочим місцем» є середовище, де на них чиниться постійний емоційний тиск [3, с. 10].

Емоційне вигорання у волонтерів має три основні складові:

1. Емоційне виснаження – стан, коли людина почувається спустошеною, втомленою, нездатною співпереживати чи мобілізуватись на допомогу.
2. Деперсоналізація – втрата емоційного контакту з тими, кому допомагаєш; часто це проявляється у цинізмі, дистанціюванні, втраті емпатії.
3. Зниження особистих досягнень – переконання, що твоя робота не має значення, не дає результату або не цінується [1, с. 10].

Ці прояви не лише знижують ефективність волонтерської діяльності, а й можуть призводити до повного її припинення, втрати соціальних зв'язків, розвитку психосоматичних захворювань та навіть депресивних розладів. Особливо вразливими є жінки-волонтерки, особи, які мають власний травматичний досвід (наприклад, втрату близьких або власне переміщення), а також молодь без достатнього досвіду емоційної саморегуляції.

У зв'язку з цим профілактика емоційного вигорання стає ключовим інструментом не лише збереження психічного здоров'я волонтерів, а й забезпечення довготривалої ефективної підтримки громадянського суспільства.

Науковці та практики виділяють кілька рівнів профілактики:

1. Первинна профілактика – передбачає запобігання виникненню симптомів вигорання через підвищення обізнаності, самостереження, планування відпочинку та уникнення перевантажень.
2. Вторинна профілактика – спрямована на раннє виявлення симптомів та своєчасне втручання (тренінги, консультації, психоедукація).
3. Третинна профілактика – включає реабілітаційні заходи для тих, хто вже має ознаки емоційного виснаження [2, с. 2].

До ефективних інструментів профілактики належать:

1. Психоедукація – навчання волонтерів базовим принципам психологічного самозбереження, розпізнаванню симптомів стресу і вигорання, методам самопомоги.
2. Супервізійна підтримка – регулярні зустрічі з психологом або куратором, які дозволяють аналізувати власні емоції, розвантажуватися та отримувати зворотний зв'язок.
3. Групові тренінги та колективна підтримка – обговорення спільного досвіду, командні зустрічі, де формується відчуття єдності, приналежності й взаєморозуміння.

4. Арт-терапія та тілесно-орієнтовані практики – мистецькі заходи, танцювальна терапія, йога, дихальні практики сприяють емоційному розвантаженню та стабілізації.

5. Баланс між волонтерством та особистим життям – чітке планування часу, включення особистих цілей, хобі, спілкування з родиною [3, с. 51].

Окремо слід зазначити роль організаційної культури у підтримці волонтерів. Керівники волонтерських ініціатив повинні створювати умови, в яких кожен учасник руху відчуває себе цінним, захищеним і підтриманим. Важливо забезпечити регулярні перерви, дні відпочинку, гнучкий графік, а також мати у штаті фахівця з психічного здоров'я або співпрацювати з волонтерськими психологами.

Сучасний досвід західних країн, зокрема Нідерландів, Канади та Ізраїлю, свідчить, що інституалізована психологічна підтримка волонтерів є не розкішшю, а необхідною складовою ефективної допомоги у кризових ситуаціях. В Україні поступово формуються подібні практики: наприклад, проєкти психологічного супроводу у «Повернись живим», «Мотиваційний фронт», ініціативи при територіальних громадах та навчальних закладах.

Профілактика емоційного вигорання – це не лише особиста відповідальність волонтера, а й стратегічне завдання всієї громадянської спільноти, що прагне до сталого та ефективного функціонування. Тільки завдяки системному підходу, поєднанню особистих ресурсів і зовнішньої підтримки можна зберегти внутрішній вогонь волонтерів і не дозволити йому перетворитись на попіл.

Список використаних джерел

1. Куравська М. Незадоволеність організацією власного дозвілля як чинник емоційного вигорання волонтерів під час війни в Україні : магістерська робота : 053 Психологія / М. Куравська ; наук. кер. Н. Пилат ; Український католицький університет, кафедра психології та психотерапії. Львів : УКУ, 2022. 85 с.

2. Новосьолова С. Профілактика емоційного вигорання у волонтерів: досвід психолога. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 4 (30). С. 6–7.

3. Островська Т. Емоційне вигорання в громадській діяльності (у волонтерів) під час війни : кваліфікаційна робота магістра : 053 Психологія / Т. В. Островська ; наук. кер. Л. Г. Терлецька ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, кафедра загальної психології. Київ, 2022. 101 с.

Галина ЛЕМКО,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

(м. Івано-Франківськ, Україна)

Вероніка ШИНДАК,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

ФОРМИ ТА МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЯК ІНСТРУМЕНТИ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Реабілітація дітей із функціональними обмеженнями є важливою соціальною проблемою, що відображає рівень розвитку суспільства та його готовність забезпечити рівні можливості для всіх громадян. Упродовж останніх десятиліть в Україні спостерігається зростання кількості дітей з інвалідністю, що зумовлено погіршенням екологічної ситуації, соціально-економічними кризами, зниженням якості медичного обслуговування, поширенням алкоголізму та наркоманії серед населення.

Окремі аспекти соціально-педагогічної роботи з цією категорією дітей висвітлювали О. Балдинюк, О. Безпалько, І. Зверева, Я. Юрків та інші.

Мета статті – проаналізувати форми та методи соціальної роботи з дітьми з інвалідністю та розкрити їхню роль у процесі соціальної реабілітації.

Виклад основного матеріалу. Основним завданням соціального працівника є створення умов, що сприяють самореалізації дитини з інвалідністю та її залученню до соціального життя. Враховуючи це, соціальна робота з такою категорією дітей охоплює:

- Соціально-психологічну та педагогічну підтримку, яка передбачає корекцію емоційного стану, розвиток комунікативних навичок та навчання з урахуванням особливих потреб;
- Соціальну адаптацію, що допомагає дитині пристосовуватися до суспільного середовища;
- Соціальну реабілітацію, спрямовану на активізацію особистісного потенціалу та відновлення здатності до соціальної взаємодії.

Форми та методи соціальної роботи з дітьми з інвалідністю насамперед спрямовані на їхню реабілітацію. Відповідно до визначення ВООЗ 1986 року, реабілітація є «комбінованим і скоординованим застосуванням медичних, соціальних, освітніх та професійних заходів, що допомагають особі з обмеженою працездатністю досягти максимально можливого рівня активності». У резолюції ООН 1993 року реабілітаційний процес визначається як допомога у досягненні оптимального рівня фізичного, психічного, соціального та інтелектуального функціонування, що сприяє розширенню можливостей та покращенню якості життя. Обидва визначення наголошують на необхідності комплексного підходу до реабілітації, а також активної участі самої особи у процесі відновлення [2, с. 13].

Сучасне розуміння реабілітації все більше зближується з поняттям абілітації, що передбачає не лише відновлення функцій, а й створення умов для вирішення індивідуальних труднощів дитини. Ефективна реабілітація має бути

комплексною, доступною, послідовною та безперервною, що забезпечує стабільний процес адаптації й інтеграції у суспільство.

Фахівці наголошують, що реабілітаційний процес для дітей із функціональними обмеженнями повинен розпочинатися на ранніх етапах захворювання та відбуватися безперервно, доки не буде досягнуто максимального рівня компенсації або відновлення порушених функцій. Індивідуальні комплексні програми реабілітації мають враховувати не лише ключові напрями (медичний, психологічний, педагогічний, соціальний, побутовий), а й конкретні заходи, їхню тривалість та механізми контролю. Реабілітаційна програма – це структурований план дій, що передбачає спільну роботу фахівців та батьків, спрямовану на розвиток здібностей дитини, її соціальну адаптацію, покращення стану здоров'я та формування навичок самостійності. Крім того, увага має приділятися і підтримці родини: наданню спеціальних знань батькам, психологічній допомозі, організації дозвілля та відновленню емоційних ресурсів [1, с. 67].

Ефективна реабілітаційна програма охоплює кілька ключових напрямів: медичні заходи, що включають оздоровлення та профілактику; спеціальні методики, які спрямовані на розвиток моторики, мовлення, когнітивних здібностей, комунікативних навичок та самообслуговування. Родина також відіграє важливу роль у реабілітаційному процесі, оскільки взаємодія між батьками та дитиною безпосередньо впливає на її розвиток. Тому програма реабілітації має включати створення сприятливого середовища (зокрема адаптованого простору, спеціального обладнання, корекційних методик комунікації), а також навчання батьків і найближчого оточення необхідним навичкам, що сприятимуть гармонійному розвитку дитини.

Після початку реалізації реабілітаційної програми проводиться систематичний моніторинг, що передбачає регулярний обмін інформацією між куратором і батьками. За потреби фахівець надає підтримку, допомагає подолати труднощі, веде переговори з відповідними установами, роз'яснює та відстоює права дитини й сім'ї. Іноді куратор відвідує родину, щоб краще зрозуміти проблеми, що виникають під час виконання програми. Реабілітаційний процес має циклічний характер, оскільки передбачає постійне коригування та адаптацію заходів.

Однією з ключових умов ефективної реабілітації є створення міждисциплінарної команди, що усуває потребу батьків самостійно звертатися до різних установ. Важливою складовою є участь сім'ї у реабілітаційному процесі, оскільки найбільший прогрес спостерігається тоді, коли батьки й фахівці діють спільно. Проте деякі батьки не завжди готові до активної співпраці, що може бути зумовлено матеріальними труднощами, проблемами зі здоров'ям інших членів родини або внутрішньо-сімейними конфліктами. У таких випадках взаємодія з фахівцями ускладнюється, а реабілітаційні рекомендації можуть сприйматися неконструктивно.

Для побудови ефективної комунікації важливо усувати міжособистісні бар'єри, зменшувати соціальну дистанцію між фахівцем і батьками, що потребує

гнучкості та терпіння. Відсутність взаємодії між родиною та фахівцями значно знижує ефективність реабілітації, що підтверджує практика спеціалізованих центрів. Якщо дитина може брати участь у діалогах між батьками та фахівцями, її думка здатна доповнити уявлення про реабілітаційні потреби, іноді пропонуючи несподівані рішення.

Успішне партнерство базується на принципах взаємоповаги та рівноправності, тому соціальний працівник має так само часто консультуватися з батьками, як і вони з ним. Важливо заохочувати батьків до обміну досвідом, визнання успіхів дитини, усвідомлення значення занять і прояву ініціативи. Одностороння передача знань чи нав'язування експертної думки може призвести до формування залежності, зниження самостійності батьків та їхньої впевненості [4, с. 338]. Відкритість і готовність соціального працівника до щирого спілкування сприяє налагодженню довіри та ефективній співпраці всієї команди, що має приймати рішення спільно.

Завдяки професійній підготовці, освіті та практичному досвіду фахівець із соціальної реабілітації під час взаємодії з батьками дітей із функціональними обмеженнями має:

- уникати одноманітних підходів, підтримувати індивідуальний підхід та різноманітність у роботі;
- уважно слухати, спостерігати та шукати спільні рішення разом із родиною;
- задавати питання так само часто, як отримує їх, відкрито висловлювати свої думки для побудови довірливих стосунків;
- надавати необхідні пояснення, не приймати важливих рішень самостійно [4, с. 339].

Психологічні дослідження підтверджують, що діти з обмеженими можливостями найбільше цінують силу та підтримку, яка може забезпечити захист і безпеку.

Процес формування особистості розгортається у трьох ключових сферах: діяльність, комунікація та самосвідомість. У процесі діяльності дитина поступово освоює різні її види, адаптуючись до соціального середовища та ролей, що формують її ідентичність. Головним аспектом є визначення пріоритетних орієнтирів та концентрація уваги на них. Освоєння соціальних ролей відбувається через усвідомлення їхньої значущості [3, с. 32].

Залучення дітей із функціональними обмеженнями до соціальної активності є багатокомпонентним процесом, що включає:

- розробку критеріїв вибору діяльності;
- формування ставлення до певних занять та залучення до них;
- набуття практичного досвіду в обраній сфері [3, с. 35].

Найбільші труднощі виникають на етапі визначення виду діяльності, оскільки можливості вибору та способи його реалізації можуть бути обмеженими. Соціальне самовизначення дитини залежить від двох основних факторів: перший – залучення до реальних соціальних зв'язків, що дозволяє сформувати особистісне ставлення до активності, другий – можливість

самореалізації через взаємодію з оточенням [3, с. 21]. Умови сприяють більш глибокому розкриттю потенціалу особистості.

Ключову роль у процесі соціалізації відіграє спілкування, яке забезпечує обмін досвідом та формування соціальної компетентності. Важливим етапом реабілітації є самопізнання, що включає усвідомлення власного «Я», яке формується під впливом соціального середовища. Процес охоплює три компоненти: когнітивний (знання про себе), емоційний (оцінка власної особистості) та поведінковий (ставлення до себе). Ефективність соціальної реабілітації залежить від гармонійного розвитку всіх трьох сфер, що забезпечує комплексний підхід до адаптації дитини у суспільстві.

Отже, реабілітаційний процес має бути безперервним, починатися на ранніх етапах розвитку дитини та включати участь міждисциплінарної команди, що усуває необхідність самотійного пошуку фахівців батьками. Одним із ключових чинників ефективності є взаємодія між спеціалістами й родиною, оскільки спільна робота дає змогу досягти кращих результатів у соціальній адаптації, розвитку комунікативних навичок і формуванні самотійності. Крім того, успіх залежить від створення доступного середовища, що передбачає як технічні, так і соціальні аспекти адаптації, а також від розвитку соціального самовизначення дитини через активне включення у спільну діяльність.

Список використаних джерел

1. Замашкіна О. Основи соціальної реабілітації: навчально-методичні рекомендації. ІДГУ – Ізмаїл, 2019. 193 с.
2. Смеречак Л., Гук О. Особливості професійної діяльності соціальних педагогів у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей із вадами психофізичного розвитку. *Людинознавчі студії*. 2014. Вип. 29. URL : [file:///C:/Users/user/Downloads/Lstud_2014_29\(2\)_23.pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/Lstud_2014_29(2)_23.pdf) (дата звернення: 18.02.2025).
3. Соціально-психологічна робота з дітьми та молоддю з обмеженими можливостями. Київ: Держсоцслужба, 2005. 108 с.
4. Шевцов А. Методологічні принципи соціальної реабілітації осіб з обмеженими функціями здоров'я. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Сер. Соціально-педагогічна*. 2006. Вип. 6. С. 337- 342.

Оксана МІХЕЄВА,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри соціальної освіти та соціальної роботи,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)

Юрій ДУМА,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ступеня доктора філософії
за спеціальністю 231 Соціальна робота,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова

БЕЗБАР'ЄРНА КОМУНІКАЦІЯ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ: ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДЛЯ ВСІХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ

У сучасному українському суспільстві, що переживає трансформаційні виклики, пов'язані з війною, внутрішньою міграцією та зростанням вразливих груп населення, забезпечення рівного доступу до соціальних послуг набуває першочергового значення. Принцип безбар'єрності закріплений у державній політиці України, зокрема у Національній стратегії зі створення безбар'єрного простору до 2030 року. Однак на практиці бар'єри – фізичні, мовні, інформаційні та психологічні – продовжують перешкоджати повноцінному включенню людей до системи соціального захисту. Особливо актуально це для осіб з інвалідністю, людей похилого віку, внутрішньо переміщених осіб, маломобільних громадян, осіб, які зазнали насильства, тощо.

У сфері надання соціальних послуг комунікація є критично важливою складовою, яка визначає якість, своєчасність і досяжність допомоги. В умовах зростання кількості вразливих груп населення – людей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, літніх людей, осіб з психічними порушеннями тощо – постає необхідність запровадження безбар'єрної моделі комунікації.

Безбар'єрність – це не лише відсутність фізичних перешкод, а й створення умов для вільного доступу до інформації, послуг і взаємодії для всіх без винятку. У сфері соціального захисту це означає, що кожен має право на повноцінну комунікацію з державними та недержавними установами – незалежно від віку, стану здоров'я, соціального статусу або місця проживання.

У 2021 році в Україні було ухвалено ініціативу «Без бар'єрів», спрямовану на зміну державної політики у напрямі інклюзивності. Особливо актуальним це питання стало в умовах війни, коли зросла кількість людей із потребою в соціальних послугах, а комунікація стала життєво необхідною.

Проблема доступності соціальних послуг досліджується в працях таких вчених, як О. Безпалько, Н. Іванова, Т. Семигіна, І. Зверєва, які підкреслюють важливість клієнтоорієнтованості та соціальної справедливості. Сучасні міжнародні підходи до безбар'єрності, зокрема принципи універсального дизайну (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities), підкреслюють значення адаптації інформації та сервісів до потреб кожного громадянина. Водночас проблема саме комунікаційної безбар'єрності залишається менш вивченою, хоча її роль у забезпеченні соціальної інтеграції є вирішальною.

Мета статті полягає в аналізі бар'єрів у комунікації між соціальними службами та представниками вразливих груп населення, а також охарактеризувати підходи до формування безбар'єрного комунікаційного простору в системі соціальної роботи.

Безбар'єрна комунікація – це система взаємодії, у якій усунуто перешкоди для отримання, розуміння та передачі інформації між соціальною службою та

отримувачами послуг. Йдеться як про прямий контакт із фахівцем, так і про опосередковану взаємодію через цифрові платформи, документи чи інформаційні ресурси. Вона охоплює: фізичну доступність (навігація, пандуси, інтер'єр центрів); цифрову доступність (адаптовані сайти, альтернативні канали зв'язку); мовну доступність (уникнення складної термінології, переклад жестовою мовою); психологічну безпеку (емпатія, повага до гідності, недискримінаційний підхід) [2, с. 39].

Нажаль, залишається ряд комунікаційних бар'єрів, що виникають при комунікації соціальних працівників з отримувачами послуг в межах соціальних служб. Основні бар'єри в комунікації соціальних служб з отримувачами послуг можуть бути наступні: фізичні бар'єри, що пов'язані з відсутністю інфраструктури для маломобільних осіб у центрах соціального захисту; інформаційні бар'єри, які виникають через ускладнену форму подачі інформації (мова документів, формулювання послуг); технологічні бар'єри – відсутність адаптованих цифрових сервісів для людей з порушеннями зору або слуху; психоемоційні бар'єри, які пов'язані з недовірою до інституцій, страхом стигматизації, травматичним досвідом у минулому [3, с.681].

Сьогодні є позитивні приклади деяких регіонів розбудови безпарерної комунікації. У Київській області у 2023 році впроваджено платформу з адаптованими консультаціями для людей з вадами слуху; у Львові діє мобільна соціальна служба, яка надає послуги вдома літнім людям із мінімальним рівнем цифрової грамотності. Портал «Дія» поступово впроваджує елементи доступності. Головне управління Пенсійного фонду у місті Києві адаптувало частину послуг до потреб осіб з порушеннями зору. ГО «Промінь надії» надає консультації із соціальних питань у супроводі жестової мови онлайн.

Можливими шляхами забезпечення доступності комунікації може бути: упровадження інклюзивного дизайну у центрах (розробка сайтів зі шрифтами для слабоворих, доступність інформації жестовою мовою, субтитри до відео); мовна адаптація документів і пояснень (спрощення формулювань, використання інфографіки, доступні інструкції кількома мовами); підготовка персоналу (тренінги з безбар'єрної комунікації та недискримінаційного спілкування; навчання базовим навичкам жестової мови); використання альтернативних каналів комунікації (мобільні бригади, онлайн-консультації, чат-боти, месенджери).

Отже, безбар'єрна комунікація – це не лише про технічні засоби, а про повагу до людської гідності, індивідуальність та потреби кожного. Впровадження безбар'єрних підходів у соціальній сфері є необхідною умовою побудови справедливого, гуманного суспільства, де кожен має право бути почутим і отримати належну допомогу. Безбар'єрна комунікація – це не окрема опція, а обов'язкова умова ефективної роботи системи соціального захисту. Її впровадження вимагає комплексного підходу: інфраструктурних змін, мовної адаптації, цифрової інклюзії, а головне – зміни свідомості фахівців і суспільства. Побудова справді інклюзивного соціального середовища можлива лише за умови співпраці держави, фахівців і громадських організацій у дусі партнерства, поваги

й рівності. Безбар'ерна комунікація – це не додатковий сервіс, а базове право кожної людини. Забезпечення цього права у сфері соціальних послуг — обов'язок сучасної демократичної держави. Розвиток цифрових технологій, підвищення компетентності працівників соціальної сфери та широка просвітницька кампанія здатні перетворити соціальний захист із формального обов'язку на дієвий і людський механізм підтримки.

Список використаних джерел

1. Кримчак Л. Цифрові технології як інструмент у діяльності соціальних служб. *Sworld-Us Conference Proceedings*. 2022. 1(usc10-01), Р.4–8.
2. Міхеєва О. Ю. Характеристика комунікаційних технологій у соціальній роботі. *Соціальна політика: виклики часу* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, що присвячена 190-річчя УДУ імені Михайла Драгоманова (24 квітня 2024 року). Київ : Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2024, С.37-40.
3. Chan C., Holosko M. J. The utilization of social media for youth outreach engagement: A case study. *Qualitative Social Work*, 2017, vol. 16 (5), pp. 680–697. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1473325016638917> (дата звернення: 10.03.2025 р.)

Оксана МІХЕЄВА,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри соціальної освіти та соціальної роботи,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)

Андрій ЗАПІТЕЦЬКИЙ,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ступеня доктора філософії
за спеціальністю 231 Соціальна робота,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)

ЦЕНТРИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ: СУЧАСНИЙ СТАН, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ

З початком повномасштабної війни в Україні значно зросла кількість осіб, які потребують комплексної соціальної реабілітації, зокрема військовослужбовців, що отримали інвалідність, цивільних постраждалих та внутрішньо переміщених осіб. У цих умовах роль центрів соціальної реабілітації набула особливого значення як інституцій, покликаних сприяти відновленню фізичного, психологічного та соціального благополуччя постраждалих. Актуальність соціально-реабілітаційної роботи обумовлена необхідністю вдосконалення реабілітаційної інфраструктури, адаптації до воєнних і

поствоєнних викликів та інтеграції новітніх підходів у практику соціальної роботи. Соціальна реабілітація є важливою складовою системи соціального захисту, яка забезпечує відновлення здатності людини до самостійного життя, праці та інтеграції в суспільство. В умовах повномасштабної війни в Україні значення центрів соціальної реабілітації набуло нової актуальності — зростає кількість осіб, які постраждали фізично та психологічно, включно з військовослужбовцями, внутрішньо переміщеними особами, людьми з інвалідністю та дітьми, що пережили травмуючі події.

Останнім часом з'являються наукові дослідження присвячені реабілітації ветеранів, учасників бойових дій, зокрема А. Дулі, М. Лехолетової, О. Міхеєвої, Н. Сайко, Т. Семигіної, які висвітлюють як український, так і зарубіжний досвід. Значну увагу приділено психологічному супроводу, питанням професійної адаптації, правовому захисту та інтеграції осіб з інвалідністю внаслідок війни в громади. Водночас спостерігається брак комплексних міждисциплінарних підходів до аналізу ефективності діяльності реабілітаційних центрів та їх взаємодії з місцевою владою, медичними закладами, освітніми установами та недержавними організаціями.

Метою даної статті є аналіз сучасного стану центрів соціальної реабілітації в Україні, окреслення основних викликів, з якими вони стикаються, а також визначення перспектив розвитку системи реабілітаційної допомоги в умовах післявоєнного відновлення.

Центри соціальної реабілітації в Україні представлені як державними, так і недержавними установами, що функціонують при органах місцевого самоврядування, Міністерства охорони здоров'я, Мінсоцполітики та громадських ініціативах. Вони виконують низку завдань: медико-соціальну реабілітацію, психологічну підтримку, сприяння в працевлаштуванні, навчанні, юридичний супровід тощо.

Станом на 2024 рік в Україні функціонують різноманітні заклади соціальної реабілітації, зокрема: Центри комплексної реабілітації осіб з інвалідністю; Центри соціально-психологічної допомоги; Центри реабілітації дітей з особливими потребами; Центри допомоги ветеранам АТО/ООС та їх родинам.

Багато з них функціонують при органах місцевого самоврядування, благодійних фондах або на базі медичних установ. Також активно долучаються до реабілітаційної роботи громадські організації та міжнародні донори. Проте інфраструктура таких закладів потребує оновлення. Значна частина центрів не має сучасного обладнання, кваліфікованого персоналу або адаптованих приміщень.

Основними проблемами та негативними факторами, що спостерігаються у Центрах реабілітації є: недостатнє фінансування та нестача кваліфікованих кадрів, особливо в регіонах. Бюджетне забезпечення часто є обмеженим, особливо в умовах воєнного стану. Це ускладнює ремонт приміщень, закупівлю технічних засобів та підвищення зарплат персоналу. Дефіцит кваліфікованих фахівців, особливо у сільській місцевості призводить до низької якості

реабілітаційних послуг; фрагментарність послуг — відсутність єдиного стандарту надання комплексної реабілітації; відсутність чіткої координації між медичними, соціальними й освітніми структурами та фахівцями; недостатній обмін досвідом та інтеграція інновацій; недостатній рівень цифровізації та обліку результатів реабілітації; стигматизація та низький рівень поінформованості населення. Часто люди не знають про існування центрів або соромляться звертатися по допомогу [2, с.240].

Незважаючи на ряд проблем та викликів, сьогодні спостерігаються позитивні тенденції соціальної реабілітації осіб з інвалідністю внаслідок війни. Такими позитивними тенденціями є: розвиток центрів при ветеранських хабах та громадських організаціях; інтеграція підходів арттерапії, ерготерапії, кінезотерапії, групової психотерапії; активне залучення міжнародних партнерів до створення центрів нового типу [1, с. 45].

На нашу думку перспективним у даному напрямі має бути створення національної програми соціальної реабілітації з уніфікованими протоколами; створення державних програм підтримки ветеранів та постраждалих внаслідок війни; забезпечити сталість фінансування та підготовку фахівців соціальної сфери; налагодити ефективну співпрацю між державними структурами та громадським сектором; запровадити систему моніторингу якості послуг з акцентом на результативність для конкретної особи; цифровізація реабілітаційних послуг.

Отже, Центри соціальної реабілітації в Україні відіграють ключову роль у підтримці постраждалих від війни, однак потребують системної трансформації. Важливими напрямками є забезпечення міжсекторальної взаємодії, стандартизація послуг, підвищення кваліфікації персоналу та створення умов для успішної реінтеграції людей з інвалідністю у суспільне життя. Розвиток цієї системи має стати пріоритетом державної політики у сфері соціального захисту в умовах післявоєнного відновлення України.

Центри соціальної реабілітації в Україні сьогодні є не лише місцем лікування, а й надії на нове життя для тисяч людей. Попри складні умови та виклики, система продовжує розвиватися — завдяки зусиллям фахівців, волонтерів, міжнародних партнерів та небайдужих громадян.

Список використаних джерел

1. Дуля А. В., Лехолетова М. М., Лях Т. Л. Особливості соціальної роботи з особами з інвалідністю внаслідок війни. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2024. Випуск 98. С. 42-46.
2. Міхеева О. Соціальна реабілітація військовослужбовців з числа учасників бойових дій. *Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 24 березня 2023 року) / за заг. ред. проф. О. О. Осетрової. Дніпро, ДНУ імені Олеся Гончара, 2023. С. 238–241.
3. Сайко Н. Завдання соціальної реабілітації в умовах кризи. *Психолого-педагогічні координати розвитку особистості* : збірник наукових матеріалів IV

Світлана АРХИПОВА,
*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

Єлизавета МКРТИЧЯН,
*студентка спеціальності 232 «Соціальне забезпечення»,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ В СОЦІАЛЬНІЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю в Україні є важливою складовою частиною соціальної політики держави, що визначає не лише рівень доступу до базових послуг, а й загальний рівень інтеграції цієї категорії громадян у соціальне, економічне та культурне життя країни. Із часів здобуття незалежності Україна зробила значні кроки на шляху розвитку інклюзивної політики та забезпечення прав осіб з інвалідністю. Проте, попри законодавчі ініціативи та міжнародні зобов'язання, існують численні виклики в реалізації реабілітаційних програм, які потребують не лише фінансових витрат, але й активної зміни суспільного сприйняття інвалідності.

У світі відбуваються важливі трансформації в галузі реабілітації, що враховують технологічні нововведення, інклюзивність, доступність та мультидисциплінарний підхід. Україна також активно шукає нові способи вирішення цієї проблеми, особливо в умовах соціально-економічних труднощів та складної міжнародної ситуації, що зокрема зумовлена війною.

Сучасні інноваційні підходи до соціальної реабілітації осіб з інвалідністю базуються на використанні новітніх технологій, підвищенні доступності соціальних і медичних послуг, розширенні освітніх та професійних можливостей для осіб з інвалідністю, а також на формуванні нової соціальної та культурної моделі, що включає в себе не лише допомогу, але й активну участь осіб з інвалідністю у всіх сферах життя[1].

Завдяки численным реформам та інвестиціям у сферу інклюзивності, Україна має можливість зреалізувати низку інноваційних проектів у сфері реабілітації, що дають шанс на реальну інтеграцію осіб з інвалідністю в суспільство. Однак успіх цієї трансформації залежить не лише від державних інституцій, але й від громадського сприйняття і готовності суспільства змінювати стереотипи щодо осіб з інвалідністю.

Одним із головних інноваційних напрямів є впровадження цифрових сервісів. Зокрема, портал «Дія» надає можливість оформлення документів, отримання соціальних послуг та подання заяв онлайн, що значно спрощує доступ до державної допомоги для осіб з інвалідністю, особливо в умовах обмеженої мобільності.

Важливою складовою інноваційного підходу є розвиток інклюзивної освіти, яка забезпечує інтеграцію дітей з інвалідністю у загальноосвітнє середовище. Також активізується підтримка професійної реабілітації, зокрема через: створення інклюзивно-ресурсних центрів; програми перекваліфікації; дистанційне навчання; підтримку працевлаштування через програми Державної служби зайнятості.

Сучасні реабілітаційні стратегії базуються на мультидисциплінарному підході – роботі команди фахівців (психологів, соціальних працівників, реабілітологів, логопедів тощо). Це забезпечує комплексне задоволення потреб людини, враховуючи її індивідуальні особливості.

Інноваційним явищем в Україні є розвиток соціального підприємництва. Соціальні підприємства не лише створюють робочі місця для людей з інвалідністю, а й сприяють їхній самореалізації та інтеграції в суспільство. Приклади – майстерні, кав'ярні, виробничі кооперативи, засновані особами з інвалідністю або спрямовані на працевлаштування таких осіб.

Повномасштабна війна в Україні актуалізувала питання реабілітації ветеранів та цивільного населення з інвалідністю. Активно впроваджуються програми психологічної підтримки, реабілітаційні центри на базі медичних закладів, а також мобільні бригади соціальної допомоги у громадах.

Залучення міжнародної технічної допомоги, зокрема програм ЄС, USAID, UNDP, дозволяє реалізовувати пілотні проєкти з використанням новітніх технологій – наприклад, віртуальної реальності у фізичній реабілітації чи штучного інтелекту для розвитку комунікації у людей з порушення мовлення[2].

Сучасна практика вимагає відмови від універсальних рішень на користь індивідуальних реабілітаційних планів. Це передбачає врахування соціального контексту, потреб особи, а також залучення її до процесу прийняття рішень.

Інноваційні підходи до соціальної реабілітації осіб з інвалідністю в Україні демонструють не лише розвиток сучасних технологій, а й зміни у суспільному ставленні до цієї категорії громадян. Реабілітаційні процеси вже не обмежуються лише медичними і фізичними аспектами, а набувають комплексного характеру, включаючи психологічну підтримку, соціальну адаптацію, професійну реабілітацію та навчання. Мультидисциплінарний підхід до реабілітації, що включає взаємодію лікарів, психологів, соціальних працівників, педагогів та представників інших професій, дозволяє створювати ефективні індивідуальні програми, які відповідають на реальні потреби осіб з інвалідністю.

Крім того, впровадження інноваційних технологій, зокрема цифрових сервісів, створення інклюзивних освітніх та трудових можливостей, а також розвиток соціального підприємництва, забезпечують нові шанси для осіб з

інвалідністю, відкриваючи перед ними перспективи для соціальної інтеграції, розвитку особистісного потенціалу та досягнення незалежності. Однак для забезпечення справжньої зміни в ставленні до осіб з інвалідністю необхідна подальша робота що до усунення бар'єрів на рівні свідомості суспільства, формування толерантного ставлення та підтримки таких осіб на всіх етапах їхнього життєвого шляху.

Інноваційні підходи є важливою частиною стратегії розвитку країни, оскільки вони дозволяють створити умови для повноцінної участі людей з інвалідністю у житті суспільства, надаючи їм можливість не тільки отримувати необхідну підтримку, а й активно впливати на розвиток соціуму. Роль держави в цьому процесі має бути не лише на рівні забезпечення правових та організаційних умов, але й на рівні формування інклюзивного суспільства, яке визнає цінність кожної особистості незалежно від фізичних чи ментальних особливостей.

Таким чином, інноваційні підходи в соціальній реабілітації осіб з інвалідністю в Україні повинні стати основою для подальшого розвитку реабілітаційних програм, що відповідають сучасним вимогам та сприяють розвитку інклюзивного суспільства, яке розвивається на засадах рівності, поваги до прав людини та соціальної справедливості.

Список використаних джерел

1. Галушка О. М. Інноваційні технології в соціальній реабілітації осіб з інвалідністю: міжнародний досвід та українські реалії. Київ : Академія управління, 2021. 176 с.
2. Ковальчук І. В. Мультидисциплінарний підхід у реабілітації людей з інвалідністю. *Журнал соціальної роботи*. 2020. Т. 12, № 3. С. 45–58.

Неля НАГАЙЧУК,
кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)

Рімма ОЛІЙНИК,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
4 курсу, спеціальності 232 Соціальне забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)

ТЕХНОЛОГІЇ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ КОНСУЛЬТУВАННЯ

У період глибоких суспільних трансформацій, спричинених війною, масштабною внутрішньою міграцією та соціальною нестабільністю, соціальне

консультування постає як одна з найзатребуваніших та найгнучкіших соціальних послуг. Воно забезпечує оперативне реагування на потреби різних категорій населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю, осіб, які пережили насильство чи втратили соціальні зв'язки. У цих умовах соціальне консультування виступає не лише як канал передачі інформації, а як ключовий інструмент підтримки, стабілізації, перенаправлення та включення особи у систему соціального захисту.

Теоретичні основи соціального консультування висвітлено в працях українських і зарубіжних дослідників, зокрема вагомий внесок у дослідження природи соціального консультування зроблено зарубіжними дослідниками. Зокрема, Бредфорд Шеперд (Bradford Sheafor) і Чарльз Морони (Charles Horejsi) у своїй праці «Techniques and Guidelines for Social Work Practice»(2014) розкривають багатфакторність консультування, акцентуючи на важливості інтерв'ювання, активного слухання та побудови довіри між клієнтом і консультантом як базових елементів успішної взаємодії. Міжнародні документи, такі як Кодекс етики IFSW (Міжнародної федерації соціальних працівників), наголошують, що консультант має не лише володіти інформацією, а й бути здатним емпатійно супроводжувати людину в кризі, діяти етично, дотримуючись конфіденційності, автономії клієнта, врахування культурного та соціального контексту.¹

У роботах Джоан Копелман (Joan Korelman) аналізується консультування як процес підтримки рішень у ситуаціях моральної невизначеності, особливо коли йдеться про вразливі групи. Дослідження ЮНІСЕФ, UNHCR та інших гуманітарних організацій після 2022 року додатково засвідчують важливість швидкого доступу до інформаційної та психосоціальної підтримки — консультування має бути не лише доступним, а й адаптованим до нових умов війни, втрати, переселення.²

Вітчизняні науковці Т. Семігіна, Л. Семак, І. Зверєва, С. Хачатуров та ін, увагу акцентують на системному, гуманістичному та індивідуально орієнтованому підходах до клієнта. У сучасних дослідженнях простежується зміщення акценту з формального інформування на процесуальність, кризове втручання, побудову довіри. Разом із тим, у вітчизняній літературі ще недостатньо уваги приділяється взаємозв'язку між рівнем цифровізації соціальних послуг, нормативним забезпеченням та реальними практиками консультування на рівні громад.

Соціальне консультування визначається як професійна діяльність, спрямована на надання інформаційної, правової, емоційної або побутової допомоги особам, що опинилися у складних життєвих обставинах.³ Воно є інструментом підтримки прийняття рішень, адаптації, ресоціалізації. До основних видів консультування належать: правове, психологічне, інформаційне,

¹ International Federation of Social Workers. *Global Social Work Statement of Ethical Principles*. – IFSW, 2018

² UNICEF. *Social Service Workforce Assessment Report: Ukraine*. – New York, 2023

UNHCR Ukraine. *Community-Based Protection Guidelines*. – Geneva, 2022

Знаказ Міністерства соціальної політики України № 198 від 23.04.2020 «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування»

кризове, побутове.⁴ Вибір виду та методів залежить від запиту клієнта та його соціального статусу.

У рамках методологічного підґрунтя виокремлюють гуманістичний, системний, кризовий, когнітивно-поведінковий та кейс-менеджмент підходи.⁵ У сучасній українській практиці спостерігається тенденція до поєднання кількох моделей залежно від ситуації. Юридичне регулювання здійснюється на основі Конституції України, Закону «Про соціальні послуги» та низки галузевих актів, зокрема Стандарту надання послуги консультування (Наказ Мінсоцполітики № 198 від 23.04.2020). Проте існує потреба в адаптації цих норм до реалій громад, особливо в умовах воєнного часу.

Історичний розвиток консультування в Україні розпочався на межі 1990–2000-х років, із запозиченням зарубіжного досвіду.⁶ За останнє десятиліття простежується перехід до мультидисциплінарних та клієнтоорієнтованих моделей. Нині консультування набуває нових форм: дистанційних, мобільних, цифрових. Водночас існують значні виклики: кадровий дефіцит, слабке технічне оснащення, нерівність доступу до послуг, відсутність цифрової звітності та зворотного зв'язку. Це потребує не лише вдосконалення практик, а й системної підтримки на рівні державної політики.

У сучасній практиці соціального консультування в Україні спостерігається тенденція до впровадження інтегрованих моделей, тобто коли клієнт отримує підтримку одночасно від кількох фахівців (соціального працівника, психолога, юриста), і цей процес координується за єдиним алгоритмом. Такий формат, зокрема, впроваджується у рамках мультидисциплінарного підходу, рекомендованого Мінсоцполітики для роботи з внутрішньо переміщеними особами та постраждалими від насильства.

Ще одним актуальним напрямом є цифрове консультування – особливо актуальне у громадах, де фізичний доступ до фахівця ускладнений. Воно включає телефонне консультування, відеозв'язок, онлайн-форми для звернення та навіть чат-боти з автоматизованими відповідями. Такі інструменти вже апробовані в деяких громадах Черкаської, Львівської та Миколаївської областей. Водночас слід відзначити, що впровадження державних стандартів консультування часто стикається з бар'єрами, зокрема на місцях бракує фахівців, які володіють технологією, відсутні технічні умови, немає належної методичної підтримки. Часто послуга надається «інтуїтивно», без чіткої етапності, документування результатів, формування зворотного зв'язку. Це підвищує ризики формалізації допомоги та знецінення консультування як окремої послуги.

Таким чином, послуга соціального консультування є фундаментальною послугою у сфері соціального захисту, що виконує функцію первинного контакту, діагностики, стабілізації та спрямування клієнта. Його ефективне функціонування вимагає поєднання професійної компетентності, адаптивних методик, належного нормативного забезпечення та відкритості до цифрових

⁴ Семигіна Т.В. Соціальна робота: теорія і практика. – К.: Академвидав, 2016

⁵ Зверева І.Д. Соціальна робота в Україні: короткий огляд етапів становлення. – Соціальний захист. – 2018

⁶ Зверева І.Д. Соціальна робота в Україні: короткий огляд етапів становлення. – Соціальний захист. – 2018

трансформацій. У сучасному контексті розвитку України ця послуга потребує особливої уваги як з боку практиків, так і дослідників, оскільки саме вона дозволяє найбільш оперативно реагувати на виклики війни, кризи й соціальної дезадаптації.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII.
2. Конституція України.
3. Наказ Міністерства соціальної політики України № 198 від 23.04.2020 «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування».
4. Семак Л.В. Теоретичні аспекти надання соціальної послуги консультування. – К.: НАДУ, 2020.
5. Семигіна Т.В. Соціальна робота: теорія і практика. – К.: Академвидав, 2016.
6. Зверева І.Д. Соціальна робота в Україні: короткий огляд етапів становлення. – Соціальний захист. – 2018.
7. Sheafor B., Horejsi C. Techniques and Guidelines for Social Work Practice. – Boston: Pearson, 2014.
8. International Federation of Social Workers. Global Social Work Statement of Ethical Principles. – IFSW, 2018.
9. Kopelman J. Ethical Challenges in Human Services. – Routledge, 2020.
10. UNICEF. Social Service Workforce Assessment Report: Ukraine. – New York, 2023.
11. UNHCR Ukraine. Community-Based Protection Guidelines. – Geneva, 2022.
12. EASSW Annual Report 2021 – European Association of Schools of Social Work.

Надія САБАТ,

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Надія ЗАХАРЧУК,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
3 курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

У сучасних суспільних умовах проєктна діяльність набуває все більшої актуальності як ефективний інструмент цілеспрямованої, планомірної та інноваційної практики розв'язання соціальних проблем. Вона забезпечує

можливість гнучкого реагування на динамічні зміни у соціальному середовищі, слугує засобом втілення нових форм і методів соціальної роботи, активізує участь громадянського суспільства у вирішенні соціально значущих питань.

Поняття «проектна діяльність» у соціальній сфері трактується як системна послідовність дій, спрямованих на досягнення конкретного результату у визначений термін і в межах наявних ресурсів [2]. Вона реалізується через створення, управління та впровадження соціальних проєктів, які мають чітко окреслену мету, логіку розвитку, цільову аудиторію, часові межі, бюджет і систему моніторингу та оцінювання. Згідно з концепцією проєктного менеджменту, проєкт – це тимчасове, унікальне за своїм змістом підприємство, орієнтоване на досягнення суспільно значущого продукту, послуги або результату.

У соціальній роботі проєктна діяльність виконує функцію механізму реалізації соціальних змін, який поєднує діагностику соціальної ситуації, аналіз потреб цільових груп, формування інтервенційної стратегії, мобілізацію ресурсів та партнерств, а також оцінку ефективності втручань. Такий підхід забезпечує більшу адресність і ефективність соціальних послуг, сприяє їх модернізації та підвищенню якості.

До ключових характеристик проєктної діяльності в соціальній сфері належать:

- цілеспрямованість – проєкти завжди спрямовані на вирішення конкретної соціальної проблеми або задоволення потреб визначеної цільової групи;
- терміновість – чітко визначені часові рамки проєкту дозволяють забезпечити контрольованість процесу його реалізації;
- результативність – кожен проєкт орієнтований на досягнення конкретних, вимірюваних результатів, які мають соціальну значущість;
- інноваційність – застосування нових підходів, форм і методів у соціальній роботі, апробація експериментальних моделей;
- ресурсна обмеженість – необхідність ефективного використання доступних фінансових, людських, часових та інформаційних ресурсів;
- комплексність і мультидисциплінарність – потреба в залученні фахівців різних галузей, взаємодії з державними інституціями, НУО, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами соціальної політики;
- оцінювання ефективності – передбачає використання індикаторів, моніторингових систем і методик оцінювання для перевірки відповідності результатів запланованим цілям.

Технологія реалізації проєктної діяльності включає низку етапів, що охоплюють: ініціювання (ідентифікація проблеми), аналіз потреб і ситуації, стратегічне планування (розробка цілей, завдань, логіко-структурної схеми, індикаторів), підготовку проєктної документації, реалізацію заходів, моніторинг та коригування, підсумкову оцінку результатів і розповсюдження досвіду. У практиці соціальної роботи це може бути реалізовано у проєктах, спрямованих на інтеграцію ВПО, підтримку ветеранів бойових дій, запобігання насильству, розвиток інклюзивного середовища, підтримку дітей із вразливих сімей тощо [1].

У сучасних умовах децентралізації, посилення ролі громадянського суспільства та реформування соціальної політики проектна діяльність набуває особливого значення як спосіб мобілізації додаткових ресурсів (грантів, донорських коштів), формування нових партнерських форматів, впровадження моделей співпраці між державою, громадським і приватним секторами.

Таким чином, проектна діяльність у соціальній роботі виступає не лише як оперативний інструмент реалізації соціальних ініціатив, а й як стратегічний підхід, що дозволяє комплексно, науково обґрунтовано і цілеспрямовано впливати на соціальну ситуацію. Вона підвищує ефективність надання соціальних послуг, сприяє сталому розвитку громад, активізує соціальну відповідальність та інституційну спроможність різних суб'єктів соціальної політики.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Соціальне проектування : навч. посібн. Київ : [б. в.], 2010. 127 с.
2. Купенко О. В., Яресько К. В. Проектна діяльність у соціальній сфері : навч. посіб. Суми : вид-во СумДУ, 2007. 76 с.

Наталія САБАТ,

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Надія САБАТ,

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Надія РУДА,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
2 курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

ІНТЕГРАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ПРИЙМАЮЧІ ГРОМАДИ: РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ПОДОЛАННІ СОЦІАЛЬНОГО ВІДЧУЖЕННЯ

Станом на сьогодні Україна стикається з масштабною гуманітарною проблемою, пов'язаною з масовим внутрішнім переміщенням населення внаслідок збройного конфлікту, окупації та руйнування інфраструктури.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) становлять вразливу категорію населення, яка потребує комплексної підтримки, зокрема в аспекті інтеграції у нове соціальне середовище [2]. Однією з ключових проблем у цьому процесі є соціальне відчуження, що проявляється у почутті ізоляції, браку прийняття з боку місцевої громади, обмеженому доступі до ресурсів, послуг та соціальних мереж.

Соціальне відчуження ВПО є багатовимірним явищем, що охоплює економічні, соціальні, культурні та психологічні аспекти. Це стан, коли особа або група осіб відчуває себе чужою у новому соціальному середовищі, не може реалізувати соціальні ролі, брати участь у житті громади, отримувати підтримку та довіру з боку оточення. Основними чинниками соціального відчуження є: дискримінація за ознакою походження, упередження з боку місцевого населення, конкуренція за обмежені ресурси, культурні бар'єри, стрес, викликаний травматичним досвідом переміщення, а також неадаптованість наявних інституцій до потреб переміщених осіб.

Інтеграція ВПО в приймаючі громади – це процес двосторонньої адаптації, який передбачає не лише пристосування переселенців до нових умов, а й відкритість громад до їх прийняття. Ефективна інтеграція передбачає:

- забезпечення доступу до житла, освіти, охорони здоров'я, праці;
- формування соціальних зв'язків між ВПО та членами громади;
- подолання стереотипів і формування позитивного образу переміщених осіб;
- залучення ВПО до прийняття рішень на місцевому рівні.

У цьому контексті особливої значущості набуває соціальна робота, яка виконує як посередницьку, так і активізуючу функцію.

Соціальна робота як професійна діяльність, спрямована на підтримку людей у складних життєвих ситуаціях, має потенціал стати рушієм соціальної інтеграції. Її роль у подоланні соціального відчуження ВПО полягає у:

1. Індивідуальній підтримці: надання психологічної допомоги, консультування, супровід у вирішенні соціально-побутових проблем, інформування про права та можливості.

2. Соціальній адвокації: представлення інтересів ВПО у відносинах із владними структурами, сприяння рівному доступу до соціальних послуг, протидія дискримінації.

3. Залученні до громадської активності: організація волонтерських ініціатив, участь у місцевих заходах, підтримка самозайнятості та підприємництва серед ВПО.

4. Фасилітації діалогу: налагодження комунікації між приймаючою громадою та переселенцями з метою зменшення напруги, усунення упереджень, створення спільного простору для співпраці.

5. Розбудові соціального капіталу: сприяння формуванню горизонтальних зв'язків, розвиток довіри, солідарності та почуття приналежності до місцевої спільноти [1].

Серед ефективних підходів, які може застосовувати соціальна робота, слід виділити:

- кейс-менеджмент – індивідуалізоване ведення випадку, що забезпечує узгодження всіх етапів допомоги;
- ком'юніті-підхід – орієнтація на зміцнення потенціалу громади, активне залучення ВПО до процесів планування й реалізації змін;
- технології арт-терапії та групової роботи – як засоби подолання травматичного досвіду, розвитку самовираження, зміцнення психосоціального благополуччя;
- освітні та просвітницькі заходи – спрямовані на руйнування стереотипів, підвищення рівня толерантності в громаді.

Інтеграція ВПО у приймаючі громади є не лише гуманітарним, а й стратегічним викликом, що потребує системного, міждисциплінарного підходу. Соціальна робота відіграє провідну роль у забезпеченні соціальної єдності, запобіганні маргіналізації та формуванні інклюзивного середовища. Її інструментарій дозволяє не лише пом'якшити наслідки соціального відчуження, але й трансформувати його у досвід зростання – як для внутрішньо переміщених осіб, так і для громад, що їх приймають. Інституціоналізація соціальної роботи в системі реагування на внутрішнє переміщення має стати пріоритетом державної соціальної політики та місцевого самоврядування.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 22.02.2025).

2. Старинський М. В. Проблемні питання визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» та напрямки його вдосконалення. *Академічні візії*. 2024. Вип. 31. С. 1–9. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12633156>

Неля НАГАЙЧУК,
кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)

Карина ФЕДОРЕНКО,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
4 курсу, спеціальності 232 Соціальне забезпечення
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)

**ОРГАНІЗАЦІЯ СПОЖИВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ
ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ**

Старіння населення України зумовлює необхідність трансформації системи соціального захисту, орієнтованої на потреби людей похилого віку. За даними Держстату, станом на 2023 рік понад 7 млн українців мають вік 60+, що складає близько 18% населення [1]. Соціальні послуги виступають ключовим інструментом забезпечення гідного старіння, соціальної підтримки, збереження автономності та інтеграції осіб літнього віку в суспільство. В умовах цифровізації зростає необхідність у розвитку надомних, мобільних та інформаційно-освітніх послуг, спрямованих на подолання цифрової нерівності [2].

До проблематики надання соціальних послуг людям похилого віку звертаються такі дослідники, як І. Зверєва, Н. Пархоменко, О. Куценко, М. Лукашевич [3; 4]. Їхні праці охоплюють моделі соціального обслуговування, потреби клієнтів, цифрову інклюзію та деінституціоналізацію. У працях зарубіжних вчених (О. Esping-Andersen, WHO, Smith et al.) наголошується на важливості комплексного, міждисциплінарного підходу до підтримки осіб віком 60+ [5; 6].

На основі вивчення наукових і нормативних підходів соціальні послуги для людей похилого віку розглядаємо як систему підтримувальних, доглядових та інтеграційних заходів, що спрямовані на забезпечення належної якості життя осіб старшого віку з урахуванням їхніх фізичних, емоційних, соціальних та побутових потреб. Такі послуги надаються як у межах державних і комунальних установ, так і через недержавні ініціативи з метою збереження автономності, гідності та активної участі літніх людей у суспільстві [7].

Потреби осіб похилого віку у соціальних послугах можна розглядати у кількох вимірах. Фізичні та медичні потреби пов'язані з природним погіршенням здоров'я, зниженням функціональних можливостей, зростанням ризику хронічних захворювань та необхідністю постійного догляду. Вони включають регулярний медичний супровід, допомогу у прийомі медикаментів, медичну реабілітацію після перенесених травм чи інсультів, догляд за лежачими хворими або особами з обмеженою рухливістю, а також доступ до кваліфікованих лікарів і психологів.

Дослідження ВООЗ (2023) підтверджують, що інтеграція соціальних і медичних послуг суттєво покращує якість життя літніх людей, знижуючи рівень госпіталізацій та смертності від хронічних захворювань [6].

Згідно з міжнародною практикою, потреби людей похилого віку поділяють на:

- Фізіологічні (допомога у повсякденній діяльності, харчування);
- Медичні (контроль хронічних захворювань, доступ до лікаря);
- Психологічні (подолання самотності, підтримка в разі втрати);
- Соціальні (спілкування, участь у громадах);
- Освітні та інформаційні (доступ до нових технологій, цифрової освіти)

[8].

В Україні такі потреби не завжди враховуються при складанні індивідуального плану надання соціальних послуг, що знижує ефективність соціального супроводу [4].

Ефективне надання послуг потребує індивідуалізації (через кейс-менеджмент), впровадження цифрових інструментів (портал «Дія», онлайн-консультації), розвитку співпраці між державними, громадськими й приватними структурами [2; 9].

Розгляд теоретико-методичних основ організації соціальних послуг для осіб похилого віку дозволяє зробити низку важливих висновків. Насамперед, соціальні послуги виступають ключовим елементом соціальної політики держави, спрямованим на забезпечення гідного життя, підтримку та інтеграцію літніх людей у сучасне суспільство. Умови демографічного старіння, поширення хронічних захворювань, обмеження мобільності та зростання цифрової нерівності зумовлюють потребу в адаптації наявної системи соціального захисту до реальних потреб цієї категорії населення [3].

Соціальні послуги охоплюють широкий спектр допомоги: від побутової підтримки й догляду до правових, психологічних, інформаційних і освітніх ініціатив. Класифікація послуг за критеріями змісту, форми, цільової аудиторії та джерел фінансування дозволяє системно організувати їх надання, забезпечити доступність і адресність допомоги.

Особливо актуальними для осіб похилого віку є надомні, мобільні та електронні послуги, які дають змогу залишатися в комфортному життєвому середовищі, зберігаючи автономність [2].

Соціальні послуги для людей похилого віку — це система заходів, спрямованих на підтримку, адаптацію та інтеграцію осіб у віці 60+ до суспільного життя з урахуванням їхніх індивідуальних потреб. Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» (2019), такі послуги спрямовані на подолання або мінімізацію життєвих труднощів, підтримку функціональних можливостей особи та створення умов для гідного старіння [10].

Аналіз міжнародного досвіду (Швеція, Німеччина, США) засвідчує, що ефективне функціонування системи соціальних послуг базується на принципах інтегрованості, децентралізації, партнерства та використання цифрових технологій. Модель «active ageing», підтримка волонтерства, індивідуальні плани догляду, страхове фінансування та мультидисциплінарні команди — це лише частина практик, що можуть бути адаптовані в Україні [5].

Особливої уваги потребує цифрова трансформація соціальної сфери. Люди похилого віку часто не володіють необхідними навичками користування сучасними сервісами, що посилює ризики соціального виключення. Впровадження програм цифрової освіти, підвищення доступності онлайн-послуг, розвиток електронного документообігу — важливі кроки до подолання цифрової нерівності [2; 8].

Таким чином, удосконалення організації споживання соціальних послуг людьми похилого віку потребує комплексного підходу: поєднання теоретичних напрацювань, правового забезпечення, міжсекторальної співпраці та орієнтації

на потреби клієнта. Це дозволить не лише підвищити якість життя осіб похилого віку, а й забезпечити їхню активну участь у суспільному житті, що є ознакою розвиненого та гуманного соціуму.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. Населення України на 1 січня 2023 року. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Куценко О. І., Левченко М. В. Соціальні послуги в умовах децентралізації: теоретичні основи та практика впровадження. Київ : Логос, 2020. 256 с.
3. Зверєва І. Д. Соціальна робота: теорія і практика. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 368 с.
4. Лукашевич М. П., Пархоменко Н. Г. Соціальні послуги: сучасний стан та перспективи розвитку. Науковий вісник ХДУ. 2022. № 2(38). С. 134–139.
5. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton: Princeton University Press, 1990.
6. World Health Organization. Integrated care for older people: guidelines on community-level interventions to manage declines in intrinsic capacity. Geneva: WHO, 2023.
7. Федоренко К.А. Особливості надання соціальних послуг особам похилого віку: кваліфікаційна робота, 2025. – 8 с.
8. Smith J., Johnson K., Taylor A. Aging and Social Inclusion in the Digital Era. Journal of Gerontology. 2021. Vol. 76(2). P. 310–318.
9. Мінсоцполітики України. Концепція розвитку системи надання соціальних послуг. Київ, 2022.
10. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 51. Ст. 326.

Михайло ХОДАК,

*викладач психолого-педагогічних дисциплін
спеціаліст вищої категорії, викладач-методист,
Коломийський педагогічний фаховий коледж
Івано-Франківської обласної ради
(м. Коломия, Україна)*

Христина Мазурик

*здобувачка фахової передвищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Коломийський педагогічний фаховий коледж
Івано-Франківської обласної ради
(м. Коломия, Україна)*

ДІЯЛЬНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ (НА ПРИКЛАДІ ПЕЧЕНІЖИНСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ)

Порядок організації соціальної роботи у територіальній громаді передбачено рядом нормативно-правових документів, зокрема: наказом Міністерства соціальної політики України від 31 липня 2023 року № 263-Н «Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення положень про структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій та організації діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей», Методичними рекомендаціями з розроблення положень про структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій, Методичними рекомендаціями щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей, Законом України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року, Постановою Кабінету Міністрів України «Про організацію надання соціальних послуг» від 01 червня 2020 р. № 587 та іншими.

Вище зазначеним наказом Міністерства соціальної політики України від 31 липня 2023 року № 263-Н затверджено Методичні рекомендації щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей.

Ці Рекомендації впроваджено з метою організації виконання власних і делегованих повноважень та функцій у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі, протидії торгівлі людьми виконавчими органами сільських, селищних, міських рад.

Вони (Методичні рекомендації) пропонують у структурі виконавчого органу сільської, селищної, міської ради (незалежно від кількості жителів) передбачити утворення підрозділів з питань соціального захисту населення, служби у справах дітей, їх взаємодію з суб'єктами надання соціальних послуг, іншими уповноваженими посадовими особами та суб'єктами господарювання, які діють на території громади.

Представницькими органами самоврядування на території територіальної громади є ради народних депутатів (сільська рада, селищна рада, міська рада).

Сільська, селищна, міська рада народних депутатів здійснює керівництво на своїй території державним, господарським і соціально-культурним будівництвом, підпорядкованими їй органами, установами, підприємствами і організаціями; забезпечує додержання законів, охорону державного і громадського порядку, прав громадян; затверджує плани економічного і соціального розвитку територіальної громади, бюджет територіальної громади.

Сільська, селищна, міська рада народних депутатів у межах своїх повноважень забезпечує комплексний економічний і соціальний розвиток на своїй території; здійснює контроль за додержанням законодавства розташованими на цій території підприємствами, установами і організаціями; координує і контролює їх діяльність у галузі землекористування, охорони природи, будівництва, благоустрою, використання трудових ресурсів,

виробництва товарів народного споживання, соціально-побутового, соціально-культурного та іншого обслуговування населення.

Сільська, селищна, міська рада народних депутатів у межах своїх повноважень створює виконавчий орган для реалізації соціально-економічної та соціально-культурної політики на території територіальної громади. Виконавчими органами сільських, селищних, міських рад в Україні є їх виконавчі комітети. Виконавчий комітет ради утворюється відповідною радою на строк її повноважень у складі сільського, селищного, міського голови, тобто голови ради, його заступників, секретаря виконавчого комітету, а також керівників відділів, управлінь та інших виконавчих органів ради, інших осіб. До складу виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради входить також за посадою секретар ради. Очолює виконавчий комітет сільський, селищний, міський голова, тобто голова відповідної ради і одночасно голова територіальної громади.

Рекомендується у структурі виконавчого органу сільської, селищної, міської ради (незалежно від кількості жителів) передбачити утворення підрозділів з питань соціального захисту населення, служби у справах дітей, їх взаємодію з адміністраторами центру надання адміністративних послуг (ЦНАП), іншими уповноваженими посадовими особами та суб'єктами господарювання, які діють на території громади. ЦНАП може бути утворено як робочий орган або виконавчий орган (структурний підрозділ).

Виконавчому органу сільської, селищної, міської ради рекомендовано визначити вид структурного підрозділу з питань соціального захисту населення (управління, відділ, сектор) відповідно до норм, визначених законодавством, з урахуванням потреб мешканців територіальних громад і необхідності забезпечення ефективної організації соціального захисту населення.

Службу у справах дітей рекомендовано підпорядкувати голові сільської, селищної, міської ради, який є головою органу опіки і піклування, що приймає рішення щодо захисту дітей і не рекомендується приєднувати її до будь-якого структурного підрозділу з питань соціального захисту населення.

Роль виконавчих органів місцевих рад є визначальною, оскільки вони безпосередньо відповідають за реалізацію соціальної політики на місцях.

Печеніжинська селищна громада, Коломийський район, Івано-Франківська область. Громаду створено 23.07.2015 р. шляхом об'єднання Печеніжинської селищної ради і Княздвірської, Малоключівської, Марківської, Молодятинської, Рунгурської, Слобідської, Сопівської сільських рад Коломийського району. Адміністративний центр – селище Печеніжин. У складі громади: селище Печеніжин, села – Княздвір, Кийданці, Малий Ключів, Марківка, Молодятин, Рунгури, Слобода, Сопів.

Печеніжинська ТГ – розташована за 12 км від залізничної станції Коломия, у мальовничій улоговині Передкарпатського прогину над річками Печенігою і Лючкою. Це неповторний мальовничий куток коломийської Гуцульщини. Унікальність громади: рекреаційною візитівкою громади є великий Тисовий заказник загальнодержавного значення в с. Княздвір, де росте цінне дерево – тис

ягідний. Корисні копалини: нафтове родовище (Слободо-Рунгурське), кам'яна сіль (с. Марківка, с. Рунгури, с. Княздвір, селище Печеніжин), мінеральні води (с. Слобода), будівельні матеріали, природний газ. Також наявні поклади глини (для випалювання цегли в селищі Печеніжин), пісковики, вапняки, гравій, які використовують для виробництва будівельних матеріалів.

Для реалізації політики у сфері соціального захисту населення та захисту прав дітей у структурі виконавчого органу Печеніжинської селищної ради створено такі підрозділи:

Відділ соціальної роботи Печеніжинської селищної ради – основним завданням якого, відповідно до Положення про відділ соціальної роботи Печеніжинської селищної ради, є «забезпечення надання соціальних послуг особам/сім'ям відповідно до їх потреб на території Печеніжинської територіальної громади». Згідно Звіту селищного голови за 2024 рік відділом соціальної роботи впродовж 2024 року задоволено 2123 заяви з необхідними документами на призначення соціальних допомог; 527 заяв на призначення житлових субсидій; 49 заяв на забезпечення технічними засобами реабілітації; видано посвідчень для багатодітних сімей та осіб з інвалідністю; зареєстровано 30 осіб на пільги з місцевого бюджету; складено 138 актів для обстеження матеріально-побутових умов; надано допомоги більше 450 особам пільгових категорій; розглянуто 398 звернень з питань соціального захисту населення.

Служба у справах дітей Печеніжинської селищної ради – основним завданням якої, відповідно до Положення про службу у справах дітей Печеніжинської селищної ради, є «регулювання питань соціального захисту дітей в усіх сферах суспільного життя та на всіх його рівнях». Згідно Звіту селищного голови за 2024 рік впродовж 2024 року в полі зору Служби у справах дітей знаходилося 11 дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах; 10 дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування; 5 статусних дітей, які перебувають на первинному обліку в інших громадах; 6 дітям надано статус дітей, які постраждали внаслідок військових дій та збройних конфліктів; проведено 11 рейдів у сім'ї, які опинилися в складних життєвих обставинах та кризові сім'ї; велася профілактична робота з учнями закладів освіти громади щодо попередження негативних явищ у дитячому середовищі. У цілому загальна кількість дитячого населення громади складала 3367 осіб.

Відділ надання адміністративних послуг (Центр надання адміністративних послуг) Печеніжинської селищної ради – основними завданнями якого, відповідно до Положення про відділ надання адміністративних послуг (Центр надання адміністративних послуг) Печеніжинської селищної ради, є: а) організація надання адміністративних та дозвільних послуг у найкоротший строк та за мінімальної кількості відвідувань суб'єктів звернень; б) спрощення процедури отримання адміністративних, дозвільних послуг та покращення якості їх надання; в) забезпечення інформування суб'єктів звернень про вимоги та порядок надання адміністративних послуг, що надаються через адміністратора; г) вжиття заходів щодо запровадження надання адміністративних послуг в електронній формі.

Згідно Звіту селищного голови за 2024 рік впродовж 2024 року до ЦНАП для отримання послуг звернулося 9468 осіб. За рахунок сплати адміністративного збору за надані послуги через ЦНАП до місцевого бюджету надійшло 451 010,80 грн.

Надання послуг у сфері ДРАЦС через Центри надання адміністративних послуг. Згідно Звіту селищного голови за 2024 рік впродовж 2024 року надано 230 послуг у сфері ДРАЦС.

Згідно Звіту селищного голови за 2024 рік відділом соціальної роботи впродовж 2024 року проводилися благодійні акції по залученню внутрішньо переміщених осіб до культурно-суспільного життя громади (понад 20 таких благодійних акцій); реалізовано проєкти «Турбота про родину Героя» та «Вареники перемоги».

Громадою профінансовано програми з бюджету Печеніжинської селищної ради: «Комплексна Програма соціального захисту населення Печеніжинської територіальної громади на 2022-2026 рр.» у сумі 657,322 тис. грн. та «Програма підтримки військовослужбовців, учасників бойових дій, потерпілих внаслідок російської агресії та війни в Україні, зареєстрованих на території Печеніжинської територіальної громади, а також їх рідних на 2023-2025 роки» у сумі 1 042, 460 тис. грн. Тобто, фінансування соціальних програм з місцевого бюджету свідчить про пріоритетність соціального захисту для громади.

Загалом, видатки бюджету громади в 2024 році склали 147 938,5 тис. грн, зокрема: на соціальний захист – 2899,9 тис. грн.; захист населення і території – 3563,8 тис. грн.; освіту – 108 396,7 тис. грн.; культуру – 9048,2 тис. грн.; спорт – 957,4 тис. грн.

Отже, реформа децентралізації створює можливості для більш ефективного та адресного надання соціальних послуг на місцевому рівні, а приклад Печеніжинської громади демонструє, як на практиці реалізуються принципи децентралізації у сфері соціального захисту.

Вважаємо, що успішний досвід Печеніжинської громади у сфері соціального захисту населення та захисту прав дітей може бути корисним для інших територіальних громад України.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2671-19>
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про організацію надання соціальних послуг» від 01 червня 2020 р. № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/587-2020-%D0%BF>
3. Наказ Міністерства соціальної політики України від 31 липня 2023 року № 263-Н «Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення положень про структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій та організації діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0263739-23>

4. Звіт селищного голови Ігоря Довірака за 2024 рік. Сайт: Печеніжинська ОТГ: Печеніжинська ТГ. URL: <https://pnotg.gov.ua/>
5. Положення про відділ соціальної роботи Печеніжинської селищної ради. Сайт: Печеніжинська ОТГ: Печеніжинська ТГ. URL: <https://pnotg.gov.ua/>
6. Положення про службу у справах дітей Печеніжинської селищної ради. Сайт: Печеніжинська ОТГ: Печеніжинська ТГ. URL: <https://pnotg.gov.ua/>
7. Положення про відділ надання адміністративних послуг (Центр надання адміністративних послуг) Печеніжинської селищної ради. Сайт: Печеніжинська ОТГ: Печеніжинська ТГ. URL: <https://pnotg.gov.ua/>

Михайло ХОДАК,
*викладач психолого-педагогічних дисциплін
спеціаліст вищої категорії, викладач-методист,
Коломийський педагогічний фаховий коледж
Івано-Франківської обласної ради
(м. Коломия, Україна)*

Юлія ТОДОРУК,
*здобувачка фахової передвищої освіти
II курсу спеціальності 231 Соціальна робота
Коломийський педагогічний фаховий коледж
Івано-Франківської обласної ради
(м. Коломия, Україна)*

РЕФОРМА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ ДЕЛЯТИНСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ)

Реформа місцевого самоврядування передбачає, передусім, забезпечення територіальних громад спроможністю самостійно, за рахунок власних ресурсів, вирішувати питання місцевого значення. Йдеться про наділення територіальних громад більшими ресурсами та про мобілізацію їхніх внутрішніх резервів.

Реформа місцевого самоврядування здійснюється як складова реформи децентралізації влади в Україні, тобто як реформа органів місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Суть, власне, децентралізації влади – це передача повноважень та бюджетних надходжень від державних органів до органів місцевого самоврядування. Адже, стаття 140 Конституції України передбачає, що місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування шляхом самостійного вирішення питань місцевого значення, регулювання суспільних справ місцевого значення та управління ними в межах Конституції і законів України.

Реформа органів місцевого самоврядування передбачає об'єднання (укрупнення) територіальних громад. Укрупнення території громад не може бути довільним, воно має свої логічні межі. Передбачено, що відстань від центру

громади до її найдальшого населеного пункту має бути такою, щоб у екстрених випадках її не довше ніж за 30 хвилин могли подолати пожежна команда, швидка допомога, поліцейський патруль. Допомога, надана через більший проміжок часу, може різко втрачати ефективність.

Тому питання визначення меж нових, об'єднаних громад узгоджувалося органами влади обласного рівня з урахуванням як об'єктивних критеріїв, так і, першочергово, думки населення сіл, селищ, міст.

В Україні процес децентралізації розпочато 2014 року з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (01.04.2014 р.), законів України «Про співробітництво територіальних громад» (17.06.2014 р.), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (05.02.2015 р.) та змін до Бюджетного і Податкового кодексів – щодо фінансової децентралізації. Цей процес дозволив формувати відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування дієву форму місцевого самоврядування на базовому рівні – об'єднані територіальні громади (ОТГ).

Відповідно до реформи основною територіальною одиницею стає громада. Громада має свого керівника – голову громади та виконком, який виконує всі функції з управління громадою.

Села, що увійшли до об'єднаної громади, обирають старост, які входять до виконкому об'єднаної громади і виконують по суті ті ж функції, що виконували в сільраді. Тобто за простою довідкою не потрібно їхати в новий центр громади, її на місці зможе видавати староста чи інша уповноважена особа.

Результати реформи та повноваження місцевих органів самоврядування:

1) Добровільне об'єднання та укрупнення територіальних громад.

Добровільне об'єднання територіальних громад дозволило новоутвореним органам місцевого самоврядування отримати відповідні повноваження та ресурси, що їх раніше мали міста обласного значення. Інтереси населення, яке мешкає на території об'єднаної громади, тепер представляють обраний голова, депутатський корпус та виконавчі органи ради народних депутатів громади, що забезпечують реалізацію наданих законом повноважень в інтересах громади. У сільських населених пунктах, що увійшли до складу об'єднаної громади, право жителів на місцеве самоврядування та надання послуг громадянам забезпечують обрані ними старости.

2) Фінансова децентралізація. Внесено зміни до Податкового та Бюджетного кодексів. Об'єднані громади здобули повноваження та ресурс, які мають міста обласного значення, зокрема – зарахування до місцевих бюджетів ТГ до 60% податку на доходи фізичних осіб на власні повноваження. Окрім того, на місцях повністю залишаються надходження від податків: єдиного, на прибуток підприємств і фінансових установ комунальної власності та податку на майно (нерухомість, земля, транспорт). До того ж, ТГ мають прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом (до реформи прямі відносини мали лише обласні та районні бюджети, бюджети міст обласного значення), для виконання делегованих державою повноважень їм надаються відповідні трансфerti

(дотації, освітня та медична субвенції, субвенція на розвиток інфраструктури громад тощо). Законодавчі зміни також надали право органам місцевого самоврядування затверджувати місцеві бюджети незалежно від дати прийняття закону про Державний бюджет.

3) Нові повноваження та можливості. Територіальні громади, крім зростання власних фінансових можливостей, у результаті децентралізації мають й інші інструменти забезпечення економічного розвитку – здійснення зовнішніх запозичень, самостійне обрання установ з обслуговування коштів місцевих бюджетів відносно розвитку та власних надходжень бюджетних установ.

Децентралізовано повноваження у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства, – органам місцевого самоврядування надано право самостійно визначати містобудівну політику.

Після прийняття низки законів щодо децентралізації повноважень і регулювання земельних відносин громади дістануть право розпоряджатися землями за межами населених пунктів.

Верховною Радою України прийнято закони, які надають можливість децентралізувати частину повноважень центральних органів виконавчої влади щодо надання базових адміністративних послуг: реєстрацію нерухомості, бізнесу, місця проживання особи – передавши їх на рівень громад. Результат децентралізації в цьому питанні – створення ЦНАПів.

Розмежовані повноваження у сфері освіти, охорони здоров'я, дозвілля, соціально-економічного розвитку, інфраструктури між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади на кожному з територіальних рівнів адміністративно-територіального устрою держави.

Делятинська селищна територіальна громада створена в 2017 році. Вона розташована у південно-західній частині Івано-Франківської області, у передгір'ї українських Карпат. Адміністративним центром є селище Делятин, яке розташоване на півдні Надвірнянського району за 12 км від районного центру. За адміністративно-територіальним устроєм до складу Делятинської селищної територіальної громади входять 5 населених пунктів: селище Делятин, села Білі Ослави, Заріччя, Чорні Ослави, Чорний Потік Надвірнянського району. Між населеними пунктами с. Заріччя та селища Делятин протікає річка Прут.

Територія Делятинської ТГ складає 208,85 км², в т.ч. у розрізі населених пунктів: Делятин – 102,837 км²; Заріччя – 28,112 км²; Чорні Ослави – 19,691 км²; Чорний Потік – 17,812 км²; Білі Ослави – 41,07 км².

Всі населені пункти громади сполучені громадським транспортом з районними та обласним центрами. Кількість автобусних маршрутів та щоденних рейсів, діючих на території ТГ достатня, аби задовольнити потреби місцевого населення в транспортному сполученні, не враховуючи транзитних маршрутів через селище.

Важливим для розвитку громади є також наявність залізничного сполучення. Станція в селищі Делятин є вузловою станцією. На даний час через селище проходять Надвірнянський, Коломийський та Яремчанський напрямки залізниці. Через селище проходять та мають зупинку пасажирські поїзди Львів-

Рахів та Київ-Рахів. У перспективі в Делятині можливі зупинки таких прохідних поїздів, як Київ-Ворохта, Харків-Рахів, Яремче-Одеса. Залізничний транспорт має великий невикористаний перевізний потенціал, що може бути задіяний для перспективних потреб населення і промисловості.

Найбільше земельних площ громади в межах населених пунктів зайнято землями сільськогосподарського призначення – 77,5%; лісами – 6,7 % та 11,7% під забудовою.

Найбільшими землекористувачами (станом на грудень 2024 р.) на території ТГ є Філія «Делятинське лісове господарство» Державного спеціалізованого господарського підприємства «Ліси України» та орендар земель промисловості ПрАТ «Серін-ліс». Важливим для громади є розвиток деревообробної промисловості та переробки дарів лісу. На території громади є ряд суб'єктів підприємницької діяльності, які займаються розпилюванням деревини та виготовленням столярних виробів. Переробкою та реалізацією дарів лісу, як правило, займаються жителі громади.

Податок на доходи фізичних осіб складає найбільшу частку у структурі власних надходжень бюджету громади. Найбільше надходжень у звітному (2024) році отримано від бюджетних установ громади (заклади дошкільної освіти, загальної середньої освіти; селищна рада; працівники медичних установ тощо). Також вагома частка надходжень за вказаним кодом отримана від: Філії «Делятинське лісове господарство» ДСГП «Ліси України», ТОВ «Прикарпаттяенерготрейд» (від нарахованого доходу за згенеровану «зелену» енергію суб'єктами на території громади), вагомим надходженням від рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів до бюджету громади сплачують: Філія «Делятинське лісове господарство» ДСГП «Ліси України», ТОВ «СП «УкрКАРПАТОЙЛ ЛТД», АТ «Укргазвидобування».

В громаді працюють 6 провайдерів (Netgroup, IT-LUX, U-Team, Powernet, Укртелеком та Київстар), які надають послуги доступу до мережі Інтернет. Працює мобільний зв'язок від Київстар, Vodafone, Lifecell.

Споживчий ринок в громаді характеризується достатнім рівнем товарного насичення, стабільним балансом попиту та пропозицій. Торговельна інфраструктура громади має розвинену мережу як продовольчих, так і непродовольчих магазинів.

Політику соціального захисту населення Делятинської територіальної громади організовує та забезпечує відділ соціального захисту населення Делятинської селищної ради як виконавчий орган ради для реалізації завдань місцевого самоврядування у сфері соціального захисту та соціального забезпечення населення. Основними завданнями відділу є: забезпечення реалізації на території громади державної політики у сфері соціального захисту населення, з питань сім'ї та дітей, запобігання домашнього насильства, протидії торгівлі людьми, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, організації надання соціальних послуг особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самотійно їх подолати, надання пільг окремим категоріям громадян; запровадження та

надання місцевих гарантій соціального захисту та соціальної підтримки мешканців Делятинської ТГ.

Реалізацію політики соціального захисту населення та організацію надання соціальних послуг Делятинської ТГ забезпечує Комунальний заклад «Центр надання соціальних послуг» Делятинської селищної ради, надання адміністративних послуг – відділ «Центр надання адміністративних послуг Делятинської селищної ради», з питань сім'ї та дітей – Служба у справах дітей Делятинської селищної ради та створені відповідні опікунські ради і комісії, що опікуються питаннями соціального захисту населення територіальної громади.

З метою реалізації політики у сфері соціального захисту населення на території Делятинської територіальної громади, зокрема надання соціальних допомог та послуг незахищеним верствам населення та сім'ям, які знаходяться в складних життєвих обставинах і неспроможні їх самостійно подолати, – Делятинською селищною радою у грудні 2024 року прийнято Комплексну програму соціального захисту населення Делятинської селищної ради територіальної громади на 2025 рік.

Отже, такий поверховий аналіз повноважень та можливостей конкретної територіальної громади, дає підстави стверджувати про позитиви реформи місцевого самоврядування, що реалізується в Україні і які на практиці та забезпечують ефективне розв'язання соціальних проблем мешканців ТГ.

Список використаних джерел

1. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/333-2014-%D1%80>
2. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Прийнятий у 2015 році. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/157-19>
3. Закон України «Про засади державної регіональної політики». Прийнятий у 2015 році. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/156-19>
4. Закон України «Про співробітництво територіальних громад». Прийнятий у 2014 році. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1508-18>
5. Комплексна програма соціального захисту населення Делятинської селищної ради територіальної громади на 2025 рік (Додаток до рішення селищної ради від 11.12.2024 р. № 1927-52/2024). Сайт: Делятинська громада. Івано-Франківська область, Надвірнянський район. URL: <https://delyatynska-gromada.gov.ua/docs/442997/>
6. Звіт «Показники економічного розвитку регіону». Сайт: Делятинська громада. Івано-Франківська область, Надвірнянський район. URL: <https://delyatynska-gromada.gov.ua/docs/442997/>
7. Положення про відділ соціального захисту населення Делятинської селищної ради об'єднаної територіальної громади (Додаток до рішення селищної ради від 28.08.2020 р. №1335-25/2020). Сайт: Делятинська громада. Івано-Франківська область, Надвірнянський район. URL: <https://delyatynska-gromada.gov.ua/docs/442997/>
8. Положення про відділ «Центр надання адміністративних послуг Делятинської селищної ради» (Додаток до рішення селищної ради від 22.02.2024 р. № 1518-43/2024). Сайт: Делятинська громада. Івано-Франківська область, Надвірнянський район. URL: <https://delyatynska-gromada.gov.ua/docs/442997/>

9. Положення про Службу у справах дітей Делятинської селищної ради (Додаток до рішення селищної ради від 29.09.2022 р. № 1016-23/2022). Сайт: Делятинська громада. Івано-Франківська область, Надвірнянський район. URL: <https://delyatynska-gromada.gov.ua/docs/442997/>

10. Суть реформи органів місцевого самоврядування (децентралізації). URL: https://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/verstka_decentralizaciya.pdf

Юлія ЧЕРНЕЦЬКА,
*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

Олександр КЛОЧОК,
*доктор філософії зі спеціальності 231 Соціальна робота,
керівник мережі пансіонатів по догляду
за людьми з обмеженими можливостями «Ренамед»*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ДЛЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

Нині в Україні, як і в багатьох країнах Європи, спостерігається збільшення частки людей похилого віку, що зумовлює надзвичайну важливість соціальної роботи з цією групою населення для їхнього повноцінного життя та уникнення проблем економічного, соціально-побутового, психологічного та духовного характеру. Розвиток соціальних послуг для таких людей і постійне вдосконалення системи соціальної роботи, яка б охоплювала всі аспекти життя літніх людей, надасть можливість підвищити їхню соціальну активність як членів суспільства, дозволить зменшити відчуження та ризик деградації цієї соціальної категорії. Тому порушене питання є актуальним і своєчасним.

Останнім часом активізувався інтерес дослідників до порушеної проблеми, зокрема, історичний аспект соціальної роботи вивчено А. Горілим, М. Підгурською, А. Фурманом, теорію і практику розвитку соціальної роботи як професійної діяльності вивчали І. Іванова, М. Лукашевич, Т. Семигіна, різноманітним питанням соціальної допомоги людям похилого віку присвятили свої праці Р. Джуган, Н. Заверико, С. Калаур, М. Наконечна, Н. Романова, Н. Тимошенко та ін. Водночас, система розвитку соціальних послуг, зокрема в спеціалізованих інституціях, потребує наукового переосмислення і подальшої розробки її науково-практичних засад.

Метою тез є висвітлення питання розвитку соціальних послуг для людей похилого віку, а також аналіз перспектив імплементації зарубіжного досвіду на українські терени.

Люди похилого віку є найбільш незахищеною категорією населення в усіх країнах, зокрема через низький рівень доходів та високі потреби у медичному і

побутовому обслуговуванні, констатує Р. Джуган. Ускладнює їхнє становище те, що часто старші члени сім'ї проживають окремо від молодших, що ускладнює їхню здатність самостійно вирішувати проблеми та боротися з самотністю без сторонньої допомоги [2].

В Україні існує система соціального обслуговування людей похилого віку, які являє собою сукупність соціальних послуг, які надаються таким особам або в домашніх умовах, або в спеціалізованих державних закладах, що включають соціально-побутову допомогу і морально-психологічну підтримку.

Розвиток соціальних послуг в Україні для людей похилого віку є невід'ємною умовою соціально-економічної стратегії розвитку держави і викликом сучасності. В будинках-інтернатах для людей похилого віку впроваджуються нові форми обслуговування, такі як денні лікарні, періодичні курси лікування, поєднання стаціонарного лікування з диспансерним наглядом. Водночас розширюється перелік житлово-побутових послуг для літніх людей, що включають догляд у разі хвороби та можливість виклику допомоги через сигнально-чергову систему. Зазвичай таке персоніфіковане обслуговування передбачає доставку обідів додому, купання, педикюр, стрижку, укладання волосся, прання та заміну білизни, а також заняття гімнастикою під керівництвом інструктора. У деяких випадках людям похилого віку та немічним також надають ремонт та облаштування житла, тимчасове користування телефоном, організацію культурних заходів та спільних розваг [5].

Перспективними напрямками розвитку соціальних послуг є також запозичення з-за кордону. Так, Н. Кабаченко наводить приклад міжнародного досвіду надання соціальних послуг людям похилого віку у соціальних службах, який має сенс для впровадження в Україні [3]. У Великій Британії за надання соціальної допомоги літнім відповідають муніципальні відділи: служби соціального забезпечення в Англії та Вельсі, патронажні відділи в Шотландії, а також регіональні комісії охорони здоров'я та соціального забезпечення в Північній Ірландії. Основна мета цих організацій – забезпечити самостійне життя старших людей у власних домівках, полегшити ведення господарства через доставку готових продуктів, прання та інші допоміжні послуги. Комунальні медсестри можуть допомагати з прийняттям ванни, зробити укол чи перев'язку, а у спеціальних центрах допомоги людям похилого віку пропонуються послуги з догляду за шкірою, волоссям тощо. У пансіонатах передбачено як постійне, так і тимчасове перебування, де, крім медичної допомоги, можна скористатися різними побутовими послугами. Персонал забезпечує емоційний, соціальний та рекреаційний добробут пацієнтів, враховуючи їхні індивідуальні потреби та проблеми, оскільки в пансіонатах часто проживають сліпі, глухі чи психічно хворі люди.

В Україні також розвивається система напівстаціонарного соціального обслуговування, переважно для людей похилого віку. Ця програма надає послуги харчування та забезпечує ночівлю для безпритульних. Спеціально обладнані місця для нічного перебування та одноразового харчування створюються з метою надання допомоги таким особам відповідно до встановлених стандартів

продуктів харчування, що використовуються в будинках-інтернатах для літніх людей та інвалідів загального типу. До цих спеціально обладнаних місць приймаються безпритульні, зокрема непрацездатні пенсіонери, за їхньою власною заявою, якщо немає медичних протипоказань. Протипоказаннями для прийому в такі місця є наявність клінічних ознак інфекційних захворювань, психічні розлади, що супроводжуються розладом поведінки, а також гостре алкогольне чи наркотичне сп'яніння, яке загрожує як самому хворому, так і оточуючим [4].

Наразі розвиток системи соціальних послуг для осіб похилого віку підтверджується такими ознаками, як створення різноманітних центрів, установ і пансіонатів для обслуговування літніх людей. За останні роки суттєво зросла кількість територіальних центрів та соціальних відділень, котрі здебільшого надають послуги старшим громадянам через державні соціальні органи, що свідчить про активний розвиток соціальних послуг в Україні, незважаючи на обмеження фінансування соціальних програм [1].

Набуває активного розвитку мережа недержавних геріатричних центрів для людей похилого віку, які надають комплексні соціальні послуги.

Розкриємо особливості надання соціальних послуг літнім особам на прикладі мережі пансіонатів «Ренамед», які на сьогодні налічують близько 20 таких установ (міста – Харків, Дніпро, Одеса, Черкаси, Київ, Житомир, Рівне, Львів) із загальною кількістю майже 1000 резидентів. Такі установи створюють комфортні умови проживання, забезпечують безпеку та турботу для літніх людей.

В комплекс послуг входить проживання у комфортабельних умовах від 1 особи в кімнаті до 4 осіб максимум, причому, в побутових приміщеннях і кімнатах все облаштовано за принципами ергономічності і доступності. В пансіонатах введено повноцінне харчування, індивідуальний раціон харчування, який складають лікарі-дієтологи, з урахуванням рекомендацій лікарів. Обов'язковою послугою є медичне обстеження і медичний догляд. Проводиться регулярний моніторинг стану здоров'я, контроль життєво важливих показників, проведення лікувальних процедур, масажів та гімнастики, ерготерапії та фізіотерапії. Психологічна підтримка здійснюється шляхом психологічного консультування, неформального спілкування, моральної підтримки з боку працівників центру, організації дозвілля для літніх людей. Окремою важливою соціальною послугою є реабілітація (соціальна і психологічна). Окрім фізичної реабілітації (відновлення після травм, операцій, інсультів) введено програми соціальної терапії і соціальної реабілітації літніх осіб.

Таким чином, у зв'язку з тим, що через війну в Україні демографічна ситуація характеризується наявністю великої кількості літніх осіб, натомість сучасна державна система соціальних послуг не охоплює цих людей повноцінною мірою, посилюється актуальність розвитку соціальних послуг недержавними установами, які спроможні на високому рівні здійснювати соціальне обслуговування таких осіб, отже, попит на такі заклади зростає, що потребує вивчення науково-практичних засад їх діяльності.

Список використаних джерел

1. Горілий А. Г. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Тернопіль : Астон, 2004. 174 с.
2. Джуган Р. І. Потреби людей похилого віку та їх реалізація в умовах сучасного українського суспільства (соціологічний дискурс) : монографія. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2023. 164 с.
3. Кабаченко Н. В. Організація надання соціальних послуг людям похилого віку у соціальних службах: міжнародний досвід. *Наукові записки НаУКМА*. 2013. № 149. С. 62-68.
4. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота (теорія і практика) : підручник. Київ : Каравела, 2009. 368 с.
5. Фурман А. В., Підгурська М. В. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 174 с.

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 3

Методика і технологія соціально-педагогічної діяльності

Юлія БОРИСОВА,
*кандидатка соціологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи
та управління соціальними процесами,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
(м. Дніпро, Україна)*

Олена ПОВСТІНЬ,
*здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
(м. Дніпро, Україна)*

БУЛІНГ І КІБЕРБУЛІНГ У КОНТЕКСТІ НОВИХ СОЦІАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Поняття «булінг» поповнило тезаурус соціально-гуманітарних наук майже століття тому, хоча сам феномен цькування можна вважати ровесником людства. Кібербулінг – це явище, яке породжено епохою цифровізації, однак його трактують як різновид булінгу в зв'язку зі схожістю їх соціально-психологічної природи і детермінант. Кібербулінг відрізняється від булінгу інструментами (каналами) і простором реалізації аморальних чи злочинних намірів його суб'єкта: це віртуальний простір, доступ до якого відкривають мобільні пристрої, користування інтернетом, участь у соціальних мережах. Крім того, експозиція певних видів антисоціальної поведінки за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій – від аналогового телебачення до сучасних цифрових систем – є чинником поширення не тільки кібербулінгу, але й булінгу через механізм наслідування (соціального наuczіння).

Емпіричні дані демонструють кореляцію між рівнем агресії та ймовірністю або фактами здійснення актів булінгу і кібербулінгу. Від простої агресії булінг і кібербулінг відрізняють: наявні елементи повторення; дисбаланс сил на користь кривдника; намір діяти в той спосіб, якого цілеспрямовано додержується булер, агресія, зловмисність його поведінки [1, с. 285].

Булінг і кібербулінг знаходять прояв у різних вікових групах, але найчастіше фахівці звужують їх сутність до актів цькування, утисків, переслідувань, психологічного терору у підлітковому середовищі. Згідно результатів загальнонаціонального репрезентативного дослідження «Булінг та толерантність у закладах освіти після 24 лютого 2022 року», 51,3% опитаних учнів зазначили, що коли-небудь стикалися з булінгом (55,9%, дівчат і 46,2% хлопців); 24,7% учнів стали мішенями булінгу з початку повномасштабного

вторгнення [2]. Що стосується оцінок поширеності кібербулінгу, то метадані, зібрані зарубіжними фахівцями, вказують на діапазон від 6,3% до 32% [3].

Важко сперечатися з тим фактом, що деякі особливості підліткового і юнацького віку можуть вважатися каталізаторами цього виду психологічної агресії. Негативний розв'язок протиріч підліткового віку, пов'язаних із афіліативною потребою та пошуком ідентичності, посилює схильність до колективних дій, подекуди всупереч власним моральним принципам, до наслідування сумнівних, подекуди – й протиправних зразків поведінки. Нестача ресурсів, необхідних для більш компетентної («дорослої») комунікації може породжувати безвідповідальну поведінку, коли суб'єкт не замислюється над її наслідками для самого себе і для об'єкта знущань. Гостре почуття справедливості може мати односторонньо суб'єктивне забарвлення, коли цінність ідеї перевищує цінність людини і гарних міжособистісних стосунків. У підлітковому віці агресивна поведінка, зумовлена страхом, невпевненістю в собі, незадоволеністю своїм становищем у родині чи суспільстві, може проявлятися у актах булінгу [4, с.208], але справедливим є й зворотній зв'язок, коли булінг спричинятиме в постраждалого зростання агресивності, неприйняття себе та проблеми комунікативного характеру.

Додатковим специфічним чинником розповсюдження кібербулінгу саме у підлітковому і юнацькому середовищі є «інноваційність», притаманна молодіжній свідомості. Мова не тільки про цифрові навички, але й про здатність молодіжної свідомості створювати щось нове, шукати оригінальні шляхи самоствердження, відсутність власного життєвого досвіду, в той час як колективний досвід ще недостатньо засвоєний. Молодіжна свідомість, в цілому, є більш вільною від умовностей і шаблонів дорослого світу, більш націлена на пошук нових вражень і надання переваги сітьовим відносинам. Пошук односторонніх та прагнення об'єднання із собі подібними може мотивувати на утиски і переслідування «інакомислячих». Те, що у професійних колективах проявляється як мобінг і піддається регуляції моральними, нормативно-правовими засобами, включаючи правила і норми організаційної культури, у шкільному середовищі може мати більш стихійну форму та, як правило, більш відкриту (останнє справедливо для булінгу, але у випадку цькувань у кіберпросторі жертва і булер можуть перебувати «сам-на-сам», причому необмежено тривалий час).

Ослаблення соціальних і моральних регулятивів на різних рівнях соціальних відносин у сучасних умовах підвищує ймовірність спалахів невмотивованої агресії у дитячо-юнацькому середовищі. В такі періоди молодь може орієнтуватися на поведінкові стратегії, вербальні реакції «сильних», але при цьому безвідповідальних лідерів. За думкою З. Баумана, складні соціально-економічні та політичні процеси, конкуренція, розмивання історично впорядкованих соціальних взаємин призводять до того, що у особистості руйнуються відчуття довіри та безпеки. Щоб позначити реальні та ймовірні загрози, пов'язані із інтернет-простором, він використовує метафору: чим потенційно смертоноснішою є зброя, тим складніше має бути отримання дозволу

на її володіння та носіння. Наклеп, лайка, образа, очорнення, зневажання належать до найсмертоноснішої зброї; їх використання, особливо невибіркоче, є злочином в офлайн-житті; проте це не злочин в онлайн-світі. «Плаваюча відповідальність» (тобто відповідальність, відокремлена від її носіїв та агентів, звільнених від відповідальності) означає «відповідальність нікого» [5, р. 23].

Краще розуміння ризиків виникнення різних видів булінгу дозволить продовжити роботу над виявленням важелів їх контролю. Розуміння обмежень такого контролю не звільняє від необхідності впливу на ситуацію шляхом розробки програм запобігання і подолання цього явища. Моделі втручання, наявні на сьогодні, відрізняються за своєю теоретичною перспективою. Серед заходів, які мають експериментально доведену ефективність, фахівці зазначають заходи відеоінтервенції, програми обґрунтованих дій / планування поведінки, соціально-екологічну модель, теорію нормалізованої соціальної поведінки та інші [6].

Безумовно, практичне впровадження програм і заходів превентивного і корекційно-реабілітаційного характеру не усуває зовнішніх небезпек, соціальної нестабільності і несправедливості, але впливає на індивідуальні і групові механізми поведінки залучених у булінг чи його потенційних суб'єктів. Якщо відомими є механізм формування антисоціальної поведінки, значить це знання може бути покладено в основу дій з ефективного втручання з метою її модифікації.

Список використаних джерел

1. Langos C. Cyberbullying: the challenge to define. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*. 2012. № 15(6). Pp. 285-289. DOI:10.1089/cyber.2011.0588
2. Причини булінгу: результати масштабного дослідження в українських школах. URL: <https://mon.gov.ua/news/prychyny-bulinhu-rezultaty-masshtabnoho-doslidzhennia-v-ukrainskykh-shkolakh>
3. Zhu C., Huang S., Evans R., Zhang W. Cyberbullying among adolescents and children: A comprehensive review of the global situation, risk factors, and preventive measures. *Public Health*. 2021. DOI: 10.3389/fpubh.2021.634909
4. Ануфрієва Л.А., Чайковська О.Л. Взаємозв'язок агресивності із проявами кібербулінгу серед підлітків. *Габітус*. 2025. Вип. 69. Том 1. С.208-213.
5. Bauman Z. A Chronicle of Crisis (2011-2016). Social Europe Edition, 153 p. URL: <https://www.socialeurope.eu/wp-content/uploads/2022/01/Zygmunt-Bauman-A-Chronicle-of-Crisis-Print-2017.pdf>.
6. Barlett C.P. Cyberbullying as a Learned Behavior: Theoretical and Applied Implications. *Children*. 2023. № 10 / 325. <https://doi.org/10.3390/children10020325>

Оксана ВОРОЩУК,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

(м. Івано-Франківськ, Україна)

Валентин ГОВДИК,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
I курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

ПРОФІЛАКТИКА ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ У ПІДЛІТКІВ

Сучасні підлітки народилися в епоху цифрових технологій, і інтернет став невід'ємною частиною їхнього життя. Однак надмірне захоплення соціальними мережами, онлайн-іграми та відеохостингами може перерости в серйозну психологічну залежність. У багатьох розвинутих країнах залежність від інтернету офіційно віднесено до серйозних психологічних захворювань та навіть впроваджується примусове лікування на рівні держави.

Вивченню особливостей Інтернет-залежності в підлітковому віці, зокрема профілактики й корекції цього захворювання свої наукові роботи присвятили такі зарубіжні вчені як А. Голдберг, М. Гріффітс, Дж. Грохол, М. Фенішел, а також українські Т. Больбот, Т. Вакуліч, Т. Карабін, В. Посохова та ін. Проте даних напрацювань недостатньо і проблема інтернет-залежності потребує нових підходів до проблеми, зокрема ефективних методів діагностики залежності, її профілактики та корекції.

Метою нашої розвідки є розглянути інтернет-залежність у підлітків як соціальну проблему і описати методи профілактики.

Залежна поведінка проявляється як нав'язливе прагнення людини до певних дій або об'єктів з метою отримання емоційного задоволення. З психологічної точки зору, такий стан веде до деструктивних наслідків, оскільки постійна потреба у взаємодії з предметом залежності спотворює психічне сприйняття та емоційний фон особистості.

Внаслідок цього формується патологічна прив'язаність, коли людина втрачає здатність уявляти своє існування без об'єкта залежності. Це призводить до того, що всі інші сфери життя – соціальні зв'язки, професійна діяльність, особистісний розвиток – відходять на другий план, поступаючись місцем компульсивній потребі у повторенні звичної поведінки.

У 1995 році американський психіатр Айвен Голдберг вперше ввів у науковий обіг термін "інтернет-залежність" для позначення патологічного пристрасі до мережевих технологій, що характеризується значним зниженням здатності до самоконтролю. Надалі дослідник розробив перші клінічні критерії діагностики цього стану [3].

Чому виникає інтернет-залежність? Підлітки особливо схильні до інтернет-залежності через низку факторів:

- Психологічні особливості віку – пошук себе, бажання соціалізації, втеча від реальних проблем.

- Легкість доступу – смартфони, планшети, комп'ютери дозволяють бути онлайн 24/7.

- Віртуальні стимули – соціальні мережі та ігри створюють ілюзію досягнень і спілкування.

- Нестача альтернатив – якщо у підлітка немає цікавих хобі чи спортивних занять, інтернет стає основним способом проведення часу.

Підлітки з інтернет-залежністю мають виражені особливості в емоційно-вольовій сфері, що проявляються у підвищеній особистісній тривожності, агресивності, знижених показниках сили волі, стресостійкості, самооцінки та впевненості в собі. У сфері спілкування для них характерні прагнення до самотності та схильність до конфліктів. Мотиваційна сфера таких підлітків відзначається переважною спрямованістю на уникнення невдач [1].

Нами було виділено такі ознаки інтернет-залежної поведінки, на які слід звернути увагу:

- Підліток проводить у мережі більше 4–5 годин на день.
- Відчуває тривогу або роздратування, коли немає доступу до інтернету.
- Зanedбує навчання, справжнє спілкування, сон і харчування.
- Втрачає інтерес до колишніх захоплень.
- Використовує інтернет для втечі від реальних проблем.

Щоб запобігти цьому захворюванню необхідно вчасно вживати профілактичних заходів, спрямованих на формування здорового ставлення до інтернету. Ефективні методи профілактики:

1. Формування здорового режиму

- Встановити чіткі часові обмеження на користування гаджетами (наприклад, не більше 2 годин на день після виконання домашніх завдань).
- Заохочувати перерви під час серфінгу в інтернеті (правило 20-20-20: кожні 20 хвилин дивитися 20 секунд у вікно на відстань 20 метрів).

- Виключати гаджети за годину до сну, щоб уникнути порушень сну.

2. Альтернативні види діяльності

- Заохочувати заняття спортом, творчі гуртки, музику чи малювання.
- Організовувати сімейні активності без гаджетів (настільні ігри, пікніки, походи).

- Допомогати знаходити реальних друзів через секції та шкільні заходи.

3. Освіта про цифрову гігієну

- Пояснювати небезпеки надмірного користування інтернетом (втрата часу, кібербулінг, шахрайство).

- Навчати критично оцінювати інформацію в мережі.

- Обговорювати важливість живого спілкування.

4. Приклад дорослих

- Батьки повинні демонструвати здорове ставлення до гаджетів (не сидіти в телефоні за столом, не ігнорувати родину через соцмережі).

- Встановлювати сімейні правила, які діють для всіх (наприклад, «вечір без інтернету»).

5. Психологічна підтримка

- Якщо підліток використовує інтернет для втечі від стресу, варто звернутися до психолога.

- Допомогати підлітку впоратися з тривожністю, комплексами чи соціальною ізоляцією.

Отож інтернет-залежність у підлітків – це реальна соціальна проблема, але її можна запобігти. Ключовими факторами профілактики інтернет-залежності є баланс між віртуальним і реальним світом, формування здорових звичок і підтримка з боку батьків. Важливо не забороняти інтернет, а навчити користуватися ним розумно, щоб технології були інструментом для розвитку, а не способом втечі від життя.

Список використаних джерел

1. Вакуліч Т. М. Мотиви та фактори формування Інтернет-залежності підлітків // Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця: Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (29-31 березня 2006 р., м. Київ). – 2006. – Т.1. – С. 160–162.

2. Тернопільська В.І. Залежність молоді від веб-серфінгу як наукова проблема. Інноваційна педагогіка. 2024. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/68/part_2/37.pdf (дата звернення 03.03.2025)

3. Турецька Х. І. Психологічні чинники Інтернет-залежності // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: Серія психологічна. – 2012. – Вип. 2 (2). – С.95–104.

4. Gregory K. Internet Addiction Disorder: Signs, Symptoms and Treatments. URL: <https://www.psycom.net/iadcriteria.html> (дата звернення 02.03.2025)

5. Young K. S. Internet Addiction: Symptoms, Evaluation, And Treatm.ent. 2010.

Оксана ВОРОЩУК,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

(м. Івано-Франківськ, Україна)

Денис МЕЛЬНИЧУК,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

4 курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

(м. Івано-Франківськ, Україна)

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Соціалізація дітей з особливими освітніми потребами (ООП) є важливим аспектом інклюзивної освіти, спрямованої на їхнє гармонійне впровадження у соціум. У сучасних умовах заклади загальної середньої освіти відіграють ключову роль у створенні сприятливого середовища для соціальної адаптації таких дітей. Ефективність цього процесу залежить від соціально-педагогічних умов, які включають педагогічний супровід, створення інклюзивного простору, взаємодію з батьками та соціальними інститутами.

Окремі аспекти соціалізації та соціальної адаптації учнів у своїх роботах висвітлювали Ю. Бойчук, Н. Гордієнко, Р. Зозуляк та інші. Особливості організації інклюзивного навчання у своїх працях досліджували С. Білоус, О. Ворошук, В. Бондар, Ю. Найда, М. Таланчук, Г. Шевцов та інші.

Соціалізація – це процес інтеграції особистості в соціальне середовище шляхом засвоєння соціальних норм, цінностей, навичок спілкування та поведінки.

«Соціалізація – це один з важливих чинників повноцінного розвитку особистості та її ефективного функціонування в соціумі. Відповідно до найпоширенішого визначення, соціалізація розглядається як активне засвоєння особистістю соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей» [4].

Поняття «діти з особливими освітніми потребами» охоплює широкий спектр дітей, які потребують спеціального підходу у навчанні та вихованні. До цієї категорії належать діти з порушеннями психофізичного розвитку, обдаровані діти, а також діти з соціально вразливих груп [7].

Для дітей з ООП цей процес ускладнюється через фізіологічні, психологічні чи когнітивні особливості, що потребує спеціального підходу.

Наразі соціалізація дітей з особливими освітніми потребами відбувається через організацію в закладах загальної середньої освіти інклюзивного навчання. Завдяки цьому виду навчання діти з особливими освітніми потребами стають як частиною класу і колективу, так і закладу освіти в цілому. Це допомагає їм у майбутньому відчувати себе рівноправними членами суспільства.

Соціалізація дітей з ООП дітей у закладах загальної середньої освіти передбачає:

- формування соціальних навичок;
- розвиток комунікативних здібностей;
- адаптацію до колективу;
- підготовку до самостійного життя.

Для успішної соціалізації дітей з ООП потрібно подбати про створення сприятливого середовища навчання. Саме таким і покликаний бути інклюзивний простір, наявність якого означає, що в закладі є доступна інфраструктура; адаптовані навчальні програми; індивідуальні освітні маршрути; застосування сучасних педагогічних технологій.

Результативність соціалізуючого впливу закладу загальної середньої освіти формується завдяки сукупній дії всіх складових освітнього середовища, включаючи загальну атмосферу в навчальному закладі, характер міжособистісної взаємодії між учасниками освітнього процесу, стилі викладання, підходи до розв'язання конфліктів, а також особливості організаційної культури школи.

Ми поділяємо думку Г. Олійник [5] щодо того, що процес виховання та навчання дітей з особливими потребами включає комплекс спеціальних психолого-педагогічних, культурно-гігієнічних та індивідуальних заходів, спрямованих на корекцію розвитку та забезпечення перспективних змін у житті дитини.

Соціалізація дітей з ООП також неможлива і без участі сім'ї та соціального оточення. Тому до навчально-виховного процесу обов'язково повинні бути залучені батьки, громадські та державні організації через тренінги та консультації, спільну організацію соціально-культурних заходів.

Соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами є важливим елементом їхньої успішної соціалізації. Дослідивши наукову літературу, нами було виокремлено комплекс соціально-педагогічних умов, які застосовуються для ефективної соціалізації дітей з особливими освітніми потребами (ООП) (Див. Рис. 1):

Рисунок 1. Комплекс соціально-педагогічних умов для соціалізації дітей з ООП.

Отож соціалізація дітей з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти можлива лише за умови створення корекційно-освітнього простору, який матиме такі характеристики: гнучкість, інтегративність, мультикультурність, насиченість, розвиток, скерованість, структурованість, цілісність та відкритість.

Інклюзивний підхід у цьому випадку, а також кваліфікований супровід, взаємодія з батьками та формування толерантного колективу є ключовими чинниками успішної інтеграції таких дітей у суспільство. Подолання цих проблем дозволить побудувати освітню систему, в якій кожна дитина матиме рівні можливості для розвитку.

Список використаних джерел

1. Білоус С. Особливості організації навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах URL: <http://oaji.net/articles/2015/2025-1431587982.pdf>. (дата звернення 11.01.2025)
2. Ворощук О., Лемко Г. Підготовка соціальних педагогів до інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку в середовище загальноосвітнього навчального закладу. Гірська школа українських Карпат. 2019. № 21. 120 С. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/4140> (дата звернення 12.01.2025)
3. Ворощук О.Д., Комар І.В., Петришин Р.А. Соціально-педагогічні та правові аспекти соціалізації дітей з інвалідністю в умовах освітнього закладу. Наукові інновації та передові технології. Серія «Педагогіка». 2022. № 6(8). С. 81 – 92. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/18057> (дата звернення 13.01.2025)
4. Загинайло С. В. (2021) Соціалізація дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. URL: <https://naurok.com.ua/socializaciya-ditey-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-inklyuzivnomu-seredovischi-238594.html> (дата звернення 16.03.2025)
5. Олійник Г. Особливості соціалізації дітей з особливими потребами у сучасному українському суспільстві. Social Work and Education. Vol. 7, No. 2. Тернопіль : Aberdeen, 2020. С. 178-185.
6. Соціалізація дітей з особливими освітніми потребами в закладі освіти. URL: <https://svyat.kyivcity.gov.ua/news/30981.html> (дата звернення 02.03.2025)
7. Paulsrud D. Inclusion in the light of competing educational ideals: Swedish Policy approaches to differentiation and their implications for inclusive education //Nordic Journal of Studies in Educational Policy. 2022. С. 1-13.

Людмила ГОНЧАР,

*докторка педагогічних наук, професорка,
головна наукова співробітниця лабораторії інституційного виховання,
Інститут проблем виховання НАПН України
(м. Київ, Україна)*

ПРОБЛЕМА ЗАПОБІГАННЯ І ПОДОЛАННЯ БУЛІНГУ СЕРЕД ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ У ЧАСІ ВІЙНИ

Війна – це надзвичайно складний період для всіх верств населення, особливо для підлітків, які переживають емоційні та психологічні зміни. У цей час проблема булінгу стає ще гострішою, адже соціальна напруга, стрес і тривога можуть провокувати агресивну поведінку. Запобігання та подолання булінгу в умовах війни є критично важливими завданнями для суспільства, освітніх закладів і родин.

Як засвідчують статистичні дані Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), в Україні 67% дітей від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу, а 24% дітей були жертвами цькування. Крім того, 40% опитаних дітей соромляться говорити про цькування, а 22% вважають це нормальним явищем [1]. Причинами посилення булінгу серед дітей підліткового віку під час війни є: психологічний стрес – війна приносить страх, невизначеність і втрати, що можуть спричинити агресію серед підлітків як спосіб виходу емоцій; переміщення та адаптація: діти, які змушені були змінити місце проживання, часто стикаються з труднощами адаптації та можуть зазнавати булінгу через мовні, культурні або соціальні відмінності; сімейні проблеми: втрата рідних, економічні труднощі або відсутність батьківської уваги можуть негативно впливати на психоемоційний стан підлітків, що сприяє проявам агресії; вплив соціальних мереж: під час війни збільшується використання інтернету, де також може відбуватися кібербулінг, спричинений розбіжностями в поглядах або невиправданою жорстокістю.

Оскільки булінг серед школярів підліткового віку є соціально психолого-педагогічним явищем, його профілактика у закладах загальної середньої освіти реалізується на особистісному, груповому, загальношкільному, соціальному рівнях. Класні керівники відіграють ключову роль у процесі запобігання та подолання булінгу серед підлітків у цифровому освітньому середовищі, оскільки за родом своєї діяльності вони займають найближчу позицію до учнів в ЗЗСО. Їхня діяльність має бути спрямована як на профілактику проявів агресії, так і на своєчасне реагування у разі виникнення конфліктних ситуацій. Ефективна стратегія запобігання і подолання булінгу серед дітей підліткового віку у цифровому освітньому середовищі потребує комплексного підходу, що включає педагогічну, психологічну та організаційну роботу. У діяльності з профілактики булінгу, що здійснюється класним керівником, основне місце займає робота з окремими учнями та зі шкільним класом. Профілактика булінгу, яку реалізовує класний керівник серед школярів підліткового віку, здійснюється за рахунок корекції наявних соціальних девіацій та сприяння баченню школярами здорового та безпечного способу життя, вибудовування відносин у групі на основі взаємодопомоги, об'єднання підлітків у ході спільної особистісно та колективно значущої діяльності, зняття протиріч між індивідуальним та груповим [2, с. 918].

Створення сприятливого морального та психологічного клімату в учнівському колективі є ключовим фактором у запобіганні булінгу серед підлітків, оскільки позитивна атмосфера сприяє гармонійному розвитку

особистості, формуванню довіри та взаємоповаги між учнями, що знижує ризик виникнення конфліктів та агресивної поведінки.

Важливість сприятливого клімату вбачаємо у:

а) психологічному комфорті: підлітки, які відчують підтримку та розуміння з боку однокласників і вчителів, менш схильні до стресу та тривожності, що позитивно впливає на їхню успішність та загальний стан здоров'я; профілактиці агресії: у колективах з позитивним кліматом спостерігається менша ймовірність проявів агресії та насильства, оскільки учні навчаються конструктивно вирішувати конфлікти та проявляти емпатію.

Створення сприятливого клімату в колективі учнів сприяє розвитку серед них емпатії та толерантності, так необхідних особливо на часі війни. Досягається шляхом проведення тренінгів та семінарів, спрямованих на розвиток навичок розуміння почуттів інших, формування співчуття та підтримки серед учнів. Відкриті дискусії про культурні, соціальні та індивідуальні відмінності допомагають виховувати у підлітків повагу до унікальності кожного.

Приклади тренінгів і семінарів: а) тренінг «У світі емоцій» (мета: навчити підлітків розпізнавати власні емоції та емоції інших; форми і методи: вправи на розпізнавання емоцій за мімікою та тоном голосу; ігри на відтворення різних емоційних станів; обговорення, як емоції впливають на поведінку та взаємодію); б) семінар «Ми всі різні – ми всі рівні» (мета: формувати повагу до відмінностей між людьми; форми і методи: обговорення теми різноманітності (культурної, соціальної, фізичної); перегляд тематичних відео з їх подальшим обговоренням; створення «Книги добрих справ», де учні записують свої вчинки, спрямовані на допомогу іншим); інтерактивний тренінг «У чужих черевиках» (мета: розвивати вміння ставити себе на місце іншої людини; форми й методи: гра-рольова вправа, під час якої учні грають ролі різних персонажів з різним життєвим досвідом; рефлексія: що відчували під час виконання ролі, які труднощі виникали); тренінг «Коло дружби» (мета: зміцнення дружніх відносин у колективі; форми і методи: вправи на побудову довіри (наприклад, «падіння назад», де один учень падає, а інші ловлять його); створення «Дерева дружби»: кожен учень пише побажання або приємні слова однокласникам на листочках, які прикріплюються до спільного дерева) та ін.

Спільна діяльність є ефективним способом розвитку емпатії та толерантності. Завдяки колективним проектам та іграм учні навчаються працювати у команді, враховувати думку інших та розвивати навички конструктивної взаємодії. Прикладами таких форм роботи, які запобігають виникненню булінгу в підліткових колективах, є:

1. Впровадження колективних заходів, таких як: спільні проекти та ігри (вимагають співпраці, зміцнюють командний дух та взаєморозуміння); створення та підтримка спільних традицій і свят – сприяє об'єднанню колективу та формуванню почуття приналежності; колективні проекти (для прикладу, «День без негативу» (мета: навчити учнів контролювати негативні висловлювання та поведінку; хід проведення: протягом усього навчального дня учні фіксують

ситуації, коли їм вдалося уникнути негативу, завершується проєкт підбиттям підсумків дня та обговоренням відчуттів від участі у проєкті).

2. Інтернет-проєкти на платформах для співпраці (Google Classroom, Padlet, Trello), в ході яких створюється онлайн-журнал класу про цінності дружби, поваги та взаємодопомоги; відбувається колективна підготовка презентацій та відеороликів на тему булінгу та шляхів його подолання; готуються віртуальні виставки малюнків та фотопроєктів на тему дружби та розуміння.

3. Віртуальні квести та симуляційні ігри: інтерактивні онлайн-квести вимагають командної роботи для досягнення спільної мети; симуляційні ігри на платформах Minecraft Education або Roblox Education сприяють розв'язанню соціальних проблем, вчать підлітків взаємодіяти та долати конфлікти.

4. Онлайн-ігри на розвиток емпатії: використання спеціальних додатків та ігор, наприклад, Perry Pals або Emojication, спрямовується на розвиток емоційного інтелекту [3].

5. Підтримка відкритої комунікації між учнями, між учнями і вчителем: запровадження практики класних годин, де учні можуть вільно висловлювати свої думки та переживання, допомагає вчасно виявляти та вирішувати потенційні конфлікти. Важливо, щоб учителі та шкільні психологи повинні бути відкритими до спілкування та готовими надати підтримку дітям у будь-який момент.

6. Створення спеціальних просторів для релаксації, таких як «Кімната спокою» (в школі облаштовується спеціальне приміщення, де учні можуть відпочити та зняти емоційне напруження; це сприяє покращенню емоційного стану та зниженню рівня стресу у підлітків)

7. Психологічна підтримка. Організація групових та індивідуальних консультацій із психологами допоможе підліткам розуміти та контролювати свої емоції.

8. Контроль над інтернет-культурою. Вчителі та батьки повинні слідкувати за онлайн-активністю дітей, створюючи безпечний цифровий простір.

На наш погляд, такі форми роботи сприяють підвищенню рівня емпатії та емоційного інтелекту серед учнів; зниженню рівня конфліктності у колективі підлітків; сприяють формуванню атмосфери взаємної підтримки та розуміння, зменшенню випадків булінгу та агресивної поведінки. Позитивом є й те, що залучення інтернет-технологій для навчання та соціалізації розвиває цифрову грамотність у дітей підліткового віку.

Основні шляхи подолання булінгу вбачаємо у: виявленні проблеми, оскільки важливо швидко реагувати на випадки булінгу та створювати безпечну атмосферу в школах та громадах; залучення всіх учасників процесу в разі виявлення випадків булінгу серед підлітків – у вирішенні конфліктів повинні бути включені не лише жертви і агресори, а й педагоги, психологи, однолітки та батьки; запровадження реабілітаційних програм – підліткам, які стали жертвами або учасниками булінгу, необхідна допомога у відновленні психологічного стану; підвищення рівня відповідальності – запровадження дисциплінарних заходів щодо булерів має бути справедливим і відповідати рівню порушень.

Отже, в умовах війни боротьба з булінгом набуває особливого значення, адже підлітки – це майбутнє нації. Систематична робота над розвитком емпатії та толерантності через різноманітні тренінги, семінари та спільні проекти із застосуванням інтернет-технологій є ефективним шляхом до формування позитивного морального і психологічного клімату в учнівському колективі. Завдяки комплексному підходу, що включає психологічну підтримку, освітні ініціативи та активну взаємодію всіх учасників освітнього процесу, можна зменшити рівень булінгу та створити більш безпечне середовище для дітей та підлітків. Тільки спільними зусиллями можна забезпечити психологічний комфорт і безпеку молодого покоління, навіть у найскладніші часи.

Список використаних джерел

1. Булінг та кібербулінг у підлітковому середовищі. Статистичні дані щодо булінгу серед підлітків України. ЮНІСЕФ Україна. Режим доступу: <https://www.unicef.org/ukraine/bullyingcyberbylling-teens-Ukraine>.
2. Гончар Л. В. Шляхи запобігання і подолання булінгу серед дітей підліткового віку. Вісник науки та освіти (Серія «Педагогіка»). 2025. № 2(32). С.916-926.
3. Peace Room' provides a haven at school from the stresses of life. Режим доступу: https://www.expressnews.com/news/education/article/peace-rooms-saisd-mental-health-20170269.php?utm_source=chatgpt.com

Ірина ДІДУХ,

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Ольга НЕСПЛЯК,

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
1 курсу, спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ВПО У КОНТЕКСТІ ПОДОЛАННЯ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИН

Соціально-педагогічна адаптація дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, є одним із пріоритетних завдань сучасної освітньої та соціальної політики України. Через військові дії та соціальну нестабільність велика кількість сімей змушена змінювати місце проживання, що особливо гостро впливає на дітей. Переміщення у нове середовище, розлука з друзями та рідним домом, травматичний досвід і невизначеність майбутнього можуть

провокувати у дітей стани тривожності, емоційного виснаження, зниження самооцінки та соціальну ізоляцію.

Важливість дослідження підкреслюється необхідністю пошуку ефективних соціально-педагогічних технологій, які б сприяли зниженню психоемоційного навантаження, полегшенню адаптації у нових соціальних умовах і формуванню відчуття безпеки та підтримки у дітей. З огляду на масштаб проблеми, особливої уваги потребує розробка системного підходу, що охоплює співпрацю закладів освіти, соціальних служб, психологічних центрів і громадських організацій.

У таких умовах заклади освіти, соціальні служби, громадські організації та волонтерські ініціативи стають важливими агентами підтримки, здатними створити безпечний простір для подолання стресу та відновлення психоемоційної рівноваги дитини. Важливу роль у цьому процесі відіграють соціальні педагоги, психологи та вчителі, які можуть за допомогою спеціальних методик допомогти дітям поступово адаптуватися до нових реалій, відновити навички комунікації та знайти нові ресурси для розвитку.

Особливої уваги потребує формування безпечного та чуйного середовища в освітніх закладах, адже школа для дітей-ВПО стає не лише місцем навчання, а й простором соціалізації, де вони можуть відчувати стабільність і прийняття. Однак реалізація цього завдання потребує належної підготовки педагогічних працівників, соціальних педагогів і психологів, які мають володіти ефективними методиками роботи з дітьми, що пережили травму.

Актуальність дослідження зумовлена нагальною потребою у розробці комплексних соціально-педагогічних технологій, спрямованих на полегшення адаптації дітей у складних життєвих обставинах. Такий підхід має включати:

- Психосоціальну підтримку для стабілізації емоційного стану;
- Індивідуалізовані освітні стратегії, що враховують специфіку пережитого досвіду;
- Роботу з батьками та опікунами для зміцнення сімейного ресурсу дитини;
- Залучення громади та волонтерських організацій до створення інклюзивних спільнот.

Об'єктом дослідження у такому випадку виступатимуть діти ВПО, їхні потреби і характерні риси. **Предметом** дослідження у такому випадку виступатиме соціальна робота із дітьми ВПО та їхні особливості в сучасному світі.

Метою дослідження є визначення, теоретичне обґрунтування та розробка ефективних соціально-педагогічних механізмів підтримки дітей-ВПО, спрямованих на полегшення їхньої адаптації до нових життєвих умов, відновлення емоційної рівноваги та інтеграцію у нове соціальне середовище.

Завдання дослідження

- Розкрити сутність поняття «соціальна адаптація» у контексті дітей, що опинилися у складних життєвих обставинах.
- Дослідити вплив травматичного досвіду на емоційний стан і соціальні навички дітей-ВПО.

- Проаналізувати український і міжнародний досвід реалізації програм соціально-педагогічної підтримки дітей, які зазнали вимушеного переселення.
- Визначити основні труднощі, з якими стикаються діти-ВПО у процесі адаптації (психологічні, освітні, комунікативні).
- Обґрунтувати роль освітніх закладів, соціальних служб і громади у створенні безпечного простору для дітей.
- Розробити рекомендації для педагогів, соціальних працівників та батьків щодо організації адаптаційних заходів.
- Запропонувати інструменти моніторингу ефективності соціально-педагогічних інтервенцій.

Методи дослідження: загальнонаукові методи та прийоми наукового пізнання – аналіз, синтез, зіставлення, узагальнення, інтерв'ю та опитування.

Отже, процес адаптації дітей-ВПО вимагає комплексного міждисциплінарного підходу, що поєднує психологічну, соціально-педагогічну та освітню підтримку. Створення безпечного, чуйного та інклюзивного середовища є критично важливим для відновлення емоційної рівноваги дітей, формування у них відчуття належності та віри у власне майбутнє.

Розробка і впровадження дієвих соціально-педагогічних інструментів дозволить зменшити негативний вплив травматичних обставин на дітей, сприятиме їхньому особистісному зростанню та успішній інтеграції у нове соціальне середовище.

Список використаних джерел

1. Коваленко, Л. І. Педагогічні аспекти адаптації дітей ВПО в умовах кризових ситуацій. Харків: Основа. 2017
3. Шестопад, С. П. Психологічна підтримка дітей ВПО в умовах адаптації до нових умов життя. Львів: Простір. 2019
4. Соловійова, Т. В. Соціальна підтримка дітей ВПО: педагогічний і психологічний підхід. Київ: Вища школа. 2018
5. Савченко, М. В. Психосоціальна реабілітація дітей, які постраждали від збройних конфліктів: практичні рекомендації для педагогів. Київ: Академвидав. 2020
6. Ткаченко, І. О. Діти ВПО в умовах соціально-педагогічної підтримки: методи і моделі підтримки. Чернівці: Букрек. 2020

Наталія ЖУЛА,
 аспірантка кафедри соціальної роботи
 Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
 Харківської обласної ради
 (м. Харків, Україна)

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПІДГОТОВЦІ СУБ'ЄКТІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ

Інноваційні підходи неформальної освіти у підготовці суб'єктів соціально-педагогічної підтримки дітей з аутизмом набувають актуальності в умовах сучасних викликів, зокрема зростання кількості дітей з особливими освітніми потребами та необхідності їх ефективної соціалізації. Неформальна освіта, на відміну від формальної, створює простір для постійного оновлення знань, розвитку практичних навичок і адаптивності суб'єктів соціальної підтримки – педагогів, асистентів, волонтерів і батьків. Вона сприяє обміну досвідом, залученню до волонтерських програм, доступу до новітніх досліджень та інновацій у сфері аутизму, а також розвитку емпатії та емоційної стійкості. Особливо важливою є можливість формування мережі підтримки, що дозволяє не лише обмінюватися практичними порадами, а й отримувати емоційну підтримку у складних ситуаціях. Отже, вивчення інноваційних підходів неформальної освіти набуває актуальності як у теоретичному, так і в практичному вимірах.

Дослідженнями теоретичних засад, змістових і технологічних особливостей неформального освітнього середовища займалися такі українські науковці, як О. Аніщенко, Т. Волошина, О. Глазунова, А. Гуржій, В. Корольчук, Л. Лук'янова, О. Пархоменко, Д. Покришень, С. Прийма, О. Фонарюк та інші. Окрему наукову нішу становлять праці С. Бойченко, Н. Івашури, І. Козубовської, І. Кривонос, Т. Олійник, Н. Павлик, О. Рассказової, Т. Скрипник, Л. Шипилиної та інших, які присвячені вивченню можливостей неформальної освіти у підготовці фахівців, що здійснюють соціально-педагогічну підтримку дітей з особливими освітніми потребами. Значний внесок у розробку інноваційних підходів до неформального навчання здійснили й зарубіжні вчені, зокрема Н. Coetzee, P. Freire, R. Hart, M. Knowles, D. Kolb, L. Phillips, T. Unwinta інші. У своїх дослідженнях вони акцентують увагу на розвитку суб'єктності здобувача освіти, важливості рефлексивного мислення, інтеграції досвідного навчання, цифрових технологій та соціального залучення в неформальні освітні процеси.

Проте, незважаючи на ґрунтовність досліджень проблематики неформальної освіти, залишається актуальним поглиблений науковий аналіз інтеграції сучасних технологій з особистісно-орієнтованими методами навчання суб'єктів соціально-педагогічної підтримки, зокрема щодо роботи з дітьми з аутизмом як однієї з найбільш сенситивних груп у сучасних освітніх умовах.

Метою дослідження є аналіз і узагальнення інноваційних підходів неформальної освіти у підготовці суб'єктів соціально-педагогічної підтримки дітей з аутизмом.

У цьому контексті важливо розглянути конкретні приклади впровадження **experience-based learning** (навчання на основі досвіду), що передбачає активну участь суб'єкта у навчальному процесі через рефлексію власного досвіду, експериментування та адаптацію поведінкових моделей [7]. Такий підхід демонструє підвищену ефективність у підготовці суб'єктів соціально-педагогічної підтримки дітей з аутизмом, оскільки дозволяє через симуляційні практики, рольові ігри та кейс-методи моделювати ситуації реальної взаємодії та отримувати зворотний зв'язок.

Іншим інноваційним напрямом є використання **цифрових платформ і онлайн-спільнот** для неформального професійного розвитку. Зокрема, дослідження, проведене **Barry, L., Holloway, J., Gallagher, S., & McMahon, J** вказує на ефективність онлайн-курсів, вебінарів, подкастів і форумів підтримки як засобів розвитку компетентностей у сфері аутизму[2]. Такі ресурси дозволяють учасникам навчального процесу працювати у власному темпі, отримувати доступ до міжнародного досвіду та брати участь у транснаціональному професійному діалозі.

Перспективним виявився підхід **«peer-to-peer learning»** (навчання рівний-рівному), який доводить, що ефективність підготовки фахівців значно зростає, коли в навчальному процесі беруть участь не лише викладачі, а й досвідчені колеги, які діляться практиками з власної діяльності. Така модель сприяє створенню горизонтального навчального середовища, у якому суб'єкти підтримки почуваються рівноправними партнерами в освітньому процесі [6, с.440].

Також варто відзначити потенціал **інтерсекційного підходу** у підготовці суб'єктів соціально-педагогічної підтримки, коли навчальні програми враховують не лише особливості дітей з аутизмом, але й гендерні, культурні, соціально-економічні фактори, що впливають на взаємодію в інклюзивному середовищі [5]. Такий підхід забезпечує багатовимірне розуміння ситуацій та сприяє формуванню етичної чутливості, необхідної для ефективної соціально-педагогічної підтримки дітей з аутизмом.

Окреслюючи конкретні методики неформального навчання, слід звернути увагу на **методики коучингу та менторства**, які стають дедалі популярнішими в підготовці фахівців, що працюють із дітьми з аутизмом. Коучинг орієнтований на розвиток рефлексивного мислення, самосвідомості та адаптивного підходу до проблемних ситуацій, що є надзвичайно важливим у роботі з дітьми, які мають широкий спектр індивідуальних особливостей. Зауважимо, що ефективність коучингу зростає, коли він ґрунтується на довірливих відносинах, циклічності зустрічей та орієнтації на рішення, а не лише на аналіз проблем.

Модель соціально-емоційного навчання (Social and Emotional Learning, SEL) також активно інтегрується у неформальні освітні програми. Вона спрямована на розвиток навичок емоційної саморегуляції, емпатії, відповідального прийняття рішень і навичок міжособистісної взаємодії. Програми SEL, що впроваджуються у неформальному форматі, демонструють високу ефективність у зниженні вигорання серед соціальних працівників та педагогів, а також у покращенні якості взаємодії з дітьми з аутизмом [3].

Ще одним дієвим підходом є **кейс-метод (case study method)**, який дозволяє учасникам навчання аналізувати реальні або змодельовані ситуації з практики соціально-педагогічної підтримки. Цей метод, сприяє формуванню критичного мислення, навичок прийняття рішень у складних умовах, а також забезпечує можливість колективного обговорення альтернативних стратегій дій[5]. Особливістю кейсів у роботі з дітьми з аутизмом є необхідність

врахування не лише педагогічних аспектів, але й медичних, етичних і комунікаційних чинників.

У сучасній практиці все більшого поширення набуває використання **віртуальної реальності (VR) та імерсивних технологій** у підготовці фахівців. Симуляційні VR-програми, які моделюють поведінку дітей з аутизмом, дають змогу майбутнім фахівцям відпрацювати навички комунікації, адаптації простору, кризової інтервенції у контрольованому та безпечному середовищі. Цей підхід забезпечує можливість зробити процес неформального навчання максимально наближеним до реальних професійних умов [1, с.19].

І, нарешті, **інтердисциплінарні воркшопи**, які включають участь фахівців різних галузей – педагогів, психологів, логопедів, медиків – є ефективним засобом формування комплексного підходу до підтримки дітей з аутизмом. Означені форми неформального навчання сприяють розумінню мультифакторності аутизму та формуванню командної взаємодії, що є критично важливим для інклюзивної практики [4, с.270].

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що інноваційні підходи у сфері неформальної освіти демонструють високу ефективність у підготовці суб'єктів соціально-педагогічної підтримки дітей з аутизмом, забезпечуючи практикоорієнтованість, гнучкість та міждисциплінарність навчального процесу. Застосування досвідного навчання, цифрових технологій, peer-to-peer моделі, інтерсекційного підходу, коучингу, SEL-програм, кейс-методів та VR-середовищ сприяє формуванню комплексної професійної компетентності, емпатії та етичної чутливості. Такі підходи відповідають викликам сучасної інклюзивної освіти, забезпечуючи якісну підготовку суб'єктів соціально-педагогічної підтримки до роботи з дітьми з аутизмом.

Список використаних джерел

1. Alexander, J. L., Ayres, K. M., & Smith, K. A. Training teachers in evidence-based practice for individuals with autism spectrum disorder: A review of the literature. *Teacher Education and Special Education*, 38(1). 2015. P. 13–27. <https://doi.org/10.1177/0888406414544551>
2. Barry, L., Holloway, J., Gallagher, S., & McMahon, J. *Teacher characteristics, knowledge and use of evidence-based practices in autism education* (Version 1) [Data set]. Zenodo. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.4487981>
3. Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning (CASEL). What is SEL?// CASEL. 2023.URL: <https://casel.org/what-is-sel/> (дата звернення: 30.04.2025).
4. Levy SE, Giarelli E, Lee LC, Schieve LA, Kirby RS, Cunniff C, Joyce N, Reaven J, Rice CE. Autism spectrum disorder and co-occurring developmental, psychiatric, and medical conditions among children in multiple populations of the United States. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*. 2010;31(4):267–275. URL: <https://doi:10.1097/DBP.0b013e3181d5d03b>.
5. McGann M, Ryan M, McMahon J, Hall T. T-REX: The teachers' research exchange. Overcoming the research-practice gap in education. *TechTrends*. 2020 URL: <https://doi:10.35542/osf.io/8bsyf>
6. Shire SY, Kasari C. Train the trainer effectiveness trials of behavioral intervention for individuals with autism: A systematic review. *American Journal on*

Intellectual and Developmental Disabilities. 2014;119(5):436–451. URL: [https://doi:10.1352/1944-7558-119.5.436](https://doi.org/10.1352/1944-7558-119.5.436).

7. Webster A. Evidence-Based Practices for Teaching Learners on the Autism Spectrum. *Oxford Research Encyclopedia of Education*. URL:<https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264093.013.1255> (дата звернення: 29.04.2025)

Роксоляна ЗОЗУЛЯК-СЛУЧИК,
докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Богдан ВАКУЛЕНКО,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
I курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ЯК СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Особливістю сучасної системи освіти є докорінне переосмислення її мети і завдань. В умовах соціально-економічних змін основна місія освіти не обмежується накопиченням певного арсеналу необхідних навичок прагматичного характеру, а полягає у формуванні здатності до розв'язання життєвих проблем, що забезпечує успішну інтеграцію у різні сфери життя. На перший план виступає системна, поступова і послідовна спеціальна педагогічна робота, яка спрямована на розвиток соціальної активності, виховання життєздатності через формування життєвих компетентностей, що забезпечить спроможність ефективного існування дитини починаючи вже з дошкільного віку з особливими потребами у соціумі.

Проблема соціалізації дітей з вадами інтелектуального розвитку розглядається у працях О. Андрієнко, В. Городяненко, М. Лукашевич, В. Москаленко, В. Панок, Б. Паригін, Л. Столяренко.

У законі України «Про освіту» осіб з обмеженими можливостями здоров'я говориться про права громадян в області спеціальної освіти та безкоштовна дошкільна освіта, початкова загальна і основна загальна освіта з віку шести-восьми років на основі психолого-медико-педагогічної комісії і індивідуальною навчальною програмою [3].

Відомо, що однією з найбільш актуальних проблем вдосконалення системи спеціального навчання є інтеграція дітей з відхиленнями в розвитку в колектив

здорових однолітків і побудову корекційно-розвиваючого процесу, при якому навчання передбачає оволодіння ними державного стандарту в ті ж (або близькі) терміни, що і здоровими дітьми. Традиційно в спеціальній педагогіці і спеціальній психології існують два основних напрями здійснення корекційного впливу. Одне з них реалізовується в області корекції вищих психічних функцій. Інший напрям роботи базується на визнанні значущості корекційного впливу на ведучу і типові види діяльності дитини.

Корекційна підтримка дошкільнят з ЗПР здійснюється в дошкільних освітніх установах (ДОУ) комбінованого типу, що має як групи для дітей, що нормально розвиваються, так і групи компенсуючого типу, а також в ДОУ загальноосвітнього типу в умовах інтегрованого (спільного з дітьми, що нормально розвиваються) навчання при обов'язковій корекційній підтримці дитини з відхиленнями в розвитку. Дошкільнята, що виховуються в домашніх умовах, можуть навчатися в групах короткочасного перебування при установі компенсуючого або комбінованого вигляду [2, с. 21].

Можливість позитивних результатів корекційної роботи визначила особливий підхід до виховання і навчання дітей даної категорії. При умові особливої організації освітнього процесу діти з ЗПР здатні оволодіти програмою дитячого садочку і в більшості випадків продовжити освіту.

Технологія організації спеціального корекційно-розвиваючого виховання і навчання дітей з ЗПР в ДОУ компенсуючого і комбінованого вигляду передбачає дотримання наступних умов:

- наявність в установі діагностико-консультативної служби;
- побудова освітнього процесу (з урахуванням індивідуальних вікових, психофізіологічних, особових особливостей і можливостей дітей), що забезпечує корекцію порушень розумового, мовного і емоційного розвитку і стимулювання, збагачення розвитку у всіх видах діяльності (пізнавальної, ігрової, продуктивної, трудової, комунікативної);
- використання адекватних технологій, що характеризуються емоційно-ігровим забарвленням, прикладною спрямованістю (тактильно-дійовим обстеженням, експериментуванням);
- взаємодія з сім'єю (активне включення батьків в життя установи, освіта батьків);
- проведення лікувально-оздоровчої роботи, що створює сприятливу базу для організації занять, гри, інших видів діяльності соціалізація затримка психічний сім'я [5].

Перший напрям корекційної діяльності полягає в максимально можливому розв'язанні проблем в соматичному здоров'ї дітей з ЗПР. Лікувально-реабілітаційні схеми включають в себе курси мануальної терапії, фізіотерапевтичні процедури, ЛФК, масаж, інгаляцію травами і багато що інше.

Другий напрям діяльності – психолого-педагогічна корекція, орієнтоване на максимальну успішність. Цьому сприяють певні освітні програми і можливість її зміни в процесі навчання дитини [1, с. 17]

Розглянемо деякі з напрямів корекційно-розвиваючого навчання і виховання дошкільнята з ЗПР.

Цілеспрямоване формування ефективних соціально-комунікативних навиків у дітей з ЗПР, забезпечення умов для їх продуктивної взаємодії з навколишніми є істотними чинниками соціалізації цих дітей і компенсації порушень в їх розвитку.

Самостійно, без цілеспрямованого навчання комунікативна діяльність у дітей даної категорії розвивається зі значним запізненням від комунікативних умінь і навиків однолітків, що нормально розвиваються [4, с.27].

Позитивний досвід взаємодії з батьками сприяє формуванню адекватних комунікативних навиків, етичних якостей у дитини з ЗПР. Цілеспрямоване формування функцій мови (особливо регулюючої, плануючої), створення умов для оволодіння дитиною всіма компонентами мовної системи, різними формами спілкування, забезпечення повноцінних емоційних і ділових контактів з дорослими і однолітками дозволяє вирішувати практичні питання соціалізації дошкільнята з ЗПР в сучасному суспільстві. Соціальний розвиток особистості здійснюється в діяльності. У дошкільньому віці ведучим видом діяльності є гра, за допомогою якої задовольняються різноманітні потреби дитини. У дітей з ЗПР навіть до кінця дошкільнього віку гра не досягає рівня ведучої діяльності без спеціальної психолого-педагогічної корекції.

Засновуючись на теорії гри науковці зазначають, що ігрова терапія виконує три функції: діагностичну, терапевтичну і навчальну. Терапевтична гра ставить своєю метою усунення афективних перешкод в міжособистісних відносинах, а повчальні – досягнення більш адекватної адаптації дітей [5, с.20]. Ігротерапія включає спеціальну гру з музичним супроводом, гру з перевтіленням, а також бібліотерапія, арттерапія, психодрама, казкотерапія та ін. Важливий диференційований підбір сюжетної гри, яка сприяє адаптації дитини до свого оточення. Зміст гри повинен відповідати рівню розумового розвитку дитини. У грі підбираються специфічні ситуації, які добре зрозумілі дитині і актуальні для неї. У процесі гри відбувається навчання дітей адекватній взаємодії з іншими дітьми і дорослими

Лялькотерапія, як частина ігротерапії, має емоційно стресовий вплив на особистість. Лялькотерапія допомагає ліквідувати хворобливі переживання, укріпити психічне здоров'я і поліпшити соціальну адаптацію дітей з обмеженими можливостями здоров'я за рахунок гармонізації процесу дозрівання особистості, розвитку самосвідомості (самопізнання, самооцінки, саморегулювання) [5, с.93].

Включення в корекційну роботу театралізованої діяльності дозволяє вирішити багато які проблеми, пов'язані з неспроможністю, труднощами спілкування, невпевненістю в собі. Театралізована гра і вправи збагачують дитину знаннями, правилами поведінки, стимулюють формування потреб у взаємодії з навколишніми людьми.

Досвід роботи з дошкільнята з ЗПР показує, що нереалізовані вікові можливості в емоційно-особовому становленні дитини згубно відбиваються на

формуванні його особистості. Необхідні значні зусилля для того, щоб дитина навчилася усвідомлювати свої емоційні вияви, а також розуміти емоції інших дітей і дорослих, а надалі – міг адекватно регулювати свою поведінку.

Специфікою в організації роботи по корекції мовних порушень є обов'язкова наявність практичної діяльності, що поєднується з умілим використанням наочності і живого слова педагога. У логопедії розроблені досить ефективні методики корекції мовних порушень: дихальна, пальчикова, артикуляційна гімнастики, логоритмічні вправи, масаж, мнемотехніка, елементи пісочної терапії і багато що інше.

Таким чином, вся робота по соціалізації націлена на формування у дітей з ЗПР навиків продуктивної взаємодії з навколишніми людьми, їх підготовку до шкільного навчання, а в кінцевому результаті – на адаптацію до життя в суспільстві, в швидко і нестабільному мирі, що змінюється. Для цього необхідне створення спеціальних педагогічних умов в сім'ї і освітніх установах.

Список використаних джерел

1. Борякова Н. Ю. Клінічна та психолого-педагогічна характеристика дітей із затримкою психічного розвитку. *Корекційна педагогіка*. 2019. № 2. С. 17–20.
2. Докторович М. Компетенція та компетентність особистості: аналіз наукових джерел. *Соціальна педагогіка : теорія та практика*. 2016. № 4. С. 21–33.
3. [Закон України «Про освіту»](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text). [Електронний ресурс]. Режим доступу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. Життєва компетентність особистості : наук.-метод посібник / За заг. ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. К.: Богдана, 2020. 453 с.
5. Затримка психічного розвитку в дітей: методичні рекомендації / уклад. Т. Д. Ілляшенко, М. В. Рождественська. Київ : ІЗМН, 2019. 95 с.

Оксана ВОРОЩУК,

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Микола ШЛЕМКО,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
I курсу, спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ У МОЛОДІЖНИХ ОБ'ЄДНАННЯХ

Сучасне суспільство ставить до підростаючого покоління нові вимоги через швидкість змін, постійного потоку інформації змінами соціального

середовища. Особливої актуальності набуває проблема соціалізації підлітків – процесу, що забезпечує становлення особистості, здатної до свідомої участі в житті суспільства. Одним з ефективних середовищ соціалізації виступають молодіжні об'єднання, які створюють умови для розвитку громадянської свідомості, лідерських якостей, самореалізації та відповідальності.

Період підліткового віку є кризовим і водночас вирішальним для формування світогляду, моральних орієнтирів та соціальних компетентностей і тому процес соціалізації особистості має ключове значення.

Окремі аспекти соціалізації підлітків та молоді в молодіжних об'єднаннях у своїх роботах досліджували Л. Березовська, О. Главацька, А. Капська, В. Москаленко, Ю. Поліщук, та інші.

У педагогіці соціалізація розглядається як цілеспрямований та стихійний процес впливу суспільства, освітнього середовища, сім'ї, ровесників, засобів масової інформації та інших соціальних інститутів на формування особистості.

«Соціалізація (від лат. *socialis* – суспільний) розглядається як процес входження індивіда в суспільство, активного засвоєння ним соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в даному суспільстві» [5].

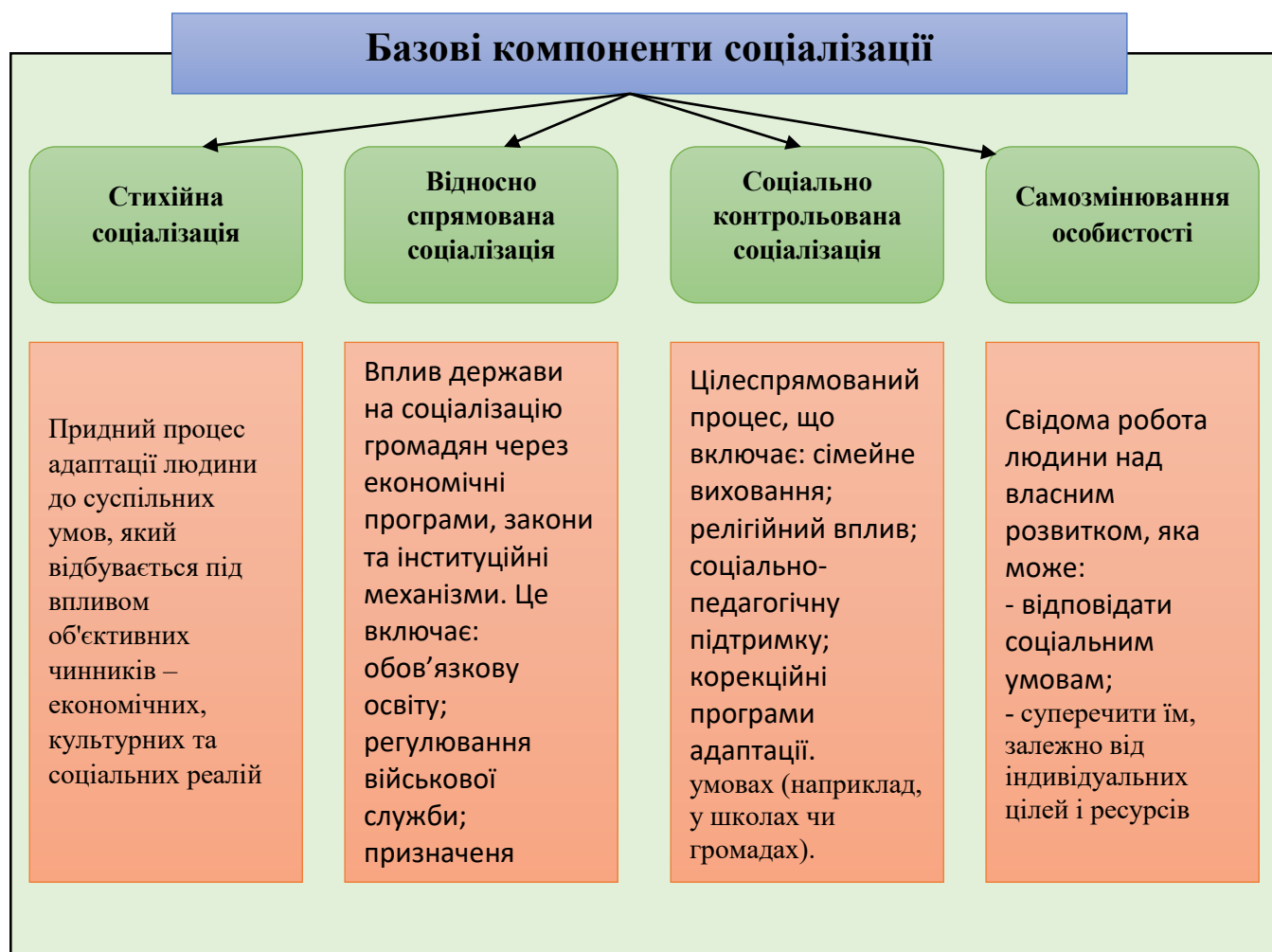

Рисунок 1. Базові компоненти соціалізації [4].

Процес соціалізації включає чотири компоненти: стихійна соціалізація, відносно спрямована соціалізація, соціально контрольована соціалізація та самозмінювання особистості (Див. Рис. 1.). Молодіжні об'єднання – це добровільні організації, створені підлітками або для підлітків з метою спільної діяльності, спілкування, самореалізації та захисту інтересів. Дослідники О. Балакірєв та О. Яременко [6] акцентують увагу на тому, що ці об'єднання виконують важливу посередницьку функцію між підлітками та державними інституціями, виступаючи ефективним механізмом їх соціалізації.

Розвиток молодіжного руху в Україні підтверджується діяльністю низки активних громадських організацій, які відіграють вагомий роль у соціалізації молоді та формуванні громадянської активності. Серед них:

1. Пласт – Національна скаутська організація України;
2. Фундація регіональних ініціатив;
3. Українська академія лідерства;
4. Українська асоціація молодіжних рад;
5. Національна молодіжна рада України.

Також по обласних центрах України утворені різного типу молодіжні об'єднання, які направлені на освітні, культурні та волонтерські програми.

Молодіжні центри виступають важливим чинником соціалізації, формуючи так звану «хобі-реакцію» - характерний для підліткового віку спосіб самовираження. У таких умовах спостерігається:

- Прискорене формування адекватної самооцінки
- Розвиток механізмів самоконтролю
- Становлення активної життєвої позиції
- Краще усвідомлення власних можливостей та меж

Важливим аспектом є те, що підліток починає виступати не як пасивний об'єкт, а як активний суб'єкт соціалізації, свідомо формуючи власну особистість. Саме тому правильно організовані умови, зокрема й соціально-педагогічні, в молодіжних центрах, стають важливим інструментом успішної соціалізації,

Отже, з огляду на проаналізовані нами фактори, виділено наступні соціально-педагогічні умови, дотримання яких забезпечить ефективну соціалізації підлітків у молодіжних об'єднаннях:

1. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія дорослих і підлітків. Педагоги, куратори, волонтери мають виступати партнерами підлітків, стимулюючи їхню ініціативу, відповідальність і самостійність.

2. Свобода вибору та добровільна участь. Участь у молодіжному об'єднанні має бути свідомою, тоді вона сприятиме внутрішній мотивації до розвитку.

3. Наявність ціннісно-змістовного наповнення діяльності. Важливо, щоб об'єднання мало чітку мету, цінності, відповідні віковим особливостям учасників (наприклад, розвиток екологічної свідомості, громадянського суспільства тощо).

4. Соціальне партнерство. Співпраця з освітніми установами, місцевою владою, громадськими організаціями дозволяє розширити можливості для самореалізації молоді.

5. Психолого-педагогічний супровід. Підліткам важлива підтримка у подоланні особистісних труднощів, також потрібно працювати над розвитком їх емоційного інтелекту та формуванні адекватної самооцінки.

6. Інклюзивність середовища. Об'єднання мають бути відкритими для підлітків та молоді з різним соціальним досвідом, включаючи осіб з особливими освітніми потребами.

Отож молодіжні об'єднання є ефективною формою соціалізації підлітків, що дозволяє формувати активну життєву позицію, сприяє розвитку соціальних компетенцій, морально-етичних орієнтацій та громадянської відповідальності. Реалізація та дотримання всіх умов дозволить трансформувати молодіжні ініціативи у потужний виховний ресурс, що сприятиме гармонійному входженню підлітків у доросле життя.

Список використаних джерел

1. Березовська Л. Соціалізації учнівської молоді в діяльності молодіжних та дитячих громадських організаціях. 2019. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/esu/article/view/2525> (дата звернення 12.04.2025)
2. Главацька О. Молодіжна громадська організація як фактор формування ціннісних орієнтацій сучасних підлітків. 2021. URL: <https://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/22845/1/GlavackaSocialWork2021.pdf> (дата звернення 10.04.2025)
3. Куєвда В.Т. Теоретичні засади соціалізації особистості. Соціалізація особистості: Міжкафедральний зб. наук. ст. / за ред. А.Й. Капської. К.: Національний пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова, 2018. С. 21–36
4. Курляк І. Соціальна педагогіка. Львів: Норма, 2003. С. 11–82.
5. Матрос О. Інклюзивна освіта дітей з фізичними порушеннями як фактор їх соціальної адаптації. Social work and social education. 2019. № 3. URL: <https://doi.org/10.31499/3.2019.190396> (дата звернення: 16.05.2025).
6. Молодь України у дзеркалі соціології / заг. ред. О. Балакіревої, О. Яременка. Київ : УІСД, 2001. 210 с.

Наталія ЛАРІОНОВА,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

доцентка кафедри педагогіки та психології,

Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

(м. Сіверськ, Україна)

ПРОБЛЕМИ СОЦІОСЕКСУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ПАРАПУБЕРТАТНОГО ВІКУ

Сьогодні Всесвітньою організацією охорони здоров'я сексуальність людини визнана важливим елементом не тільки особистого, а й суспільного

життя та культури. А на процес її становлення, на думку науковців, впливають як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. Це обумовлює необхідність соціально-педагогічного супроводу сексуального розвитку дітей на основі науково обґрунтованих закономірностей і ризиків цього процесу.

Питанням сексуального розвитку та його особливостям у дитячому віці присвячені роботи З. Фрейда, Е. Еріксона, П. Блонського, Л. Виготського, Д. Ісаєва, В. Кагана, І. Кона, С. Агаркова, Л. Акімової, Г. Васильченка, С. Віденко, М. Вовканич, Ю. Кашпура, Є. Кащенко, П. Плахтія, П. Сидорова, Л. Щеглова та ін. Різні аспекти статевого соціалізації, соціально-психологічні чинники набуття гендерної ідентичності висвітлені у дослідженнях В. Васютинського, К. Веселовської, Т. Говорун, О. Кікінеджі, Д. Колесова, І. Кона, В. Романової, А. Палія, А. Паляничко, Т. Шклярської та ін. Особливості формування гендерних уявлень і поведінки дитини дошкільного віку вивчають А. Аблітарова, Н. Атаманчук, Л. Вовк, О. Кононко, Г. Корінна, А. Палій, А. Пасічніченко Ю. Савченко та ін.

Метою статті є визначення проблем соціосексуального розвитку дітей парабубертатного віку як основи для мінімізації у соціально-педагогічній діяльності ризиків становлення сексуальності дитини.

У своєму дослідженні ми виходимо з розуміння:

- 1) сексуального розвитку як онтогенезу сексуальності в органічній єдності сомато-, психо- та соціосексуального складників [4, с. 6–7];
- 2) соціосексуального розвитку як детермінованого соціальними й культурними чинниками процесу статевої соціалізації індивіда, формування соціальної моделі поведінки, що містить очікування і вимоги, адресовані суспільством людям чоловічої і жіночої біологічної статі [Там само, с. 8];
- 3) парабубертатного віку як етапу сексуального розвитку індивіда від народження до 5-7 років [Там само, с. 9].

Стрижнем соціосексуального розвитку на парабубертатному етапі є формування гендерної ідентифікації – інтегрованого динамічного особистісного утворення, яке проявляється у формуванні суб'єктної позиції індивіда щодо своєї приналежності до певної статевої групи та самоорганізації статевого поведінки, взаємин з іншою статтю.

Основою формування гендерної ідентифікації, відповідної статевого поведінки, опанування гендерними ролями в цьому віці є усвідомлення власної статевої приналежності.

Сучасні емпіричні дослідження показують прямий зв'язок поінформованості дитини щодо відмінності статей, її статевої ідентичності, статевого поведінки й поведінки загалом.

Так А. Аблітарова в процесі вивчення типів статевого соціалізованості дітей старшого дошкільного віку виділила дисгармонійний тип, основною характеристикою якого є несформовані уявлення та знання про статево-їдентифікацію за зовнішніми особливостями та біологічними параметрами. Контакти та конструктивні дії таких дітей з представниками обох статей ускладнені. Дії на початок діяльності активні, але в подальшому вони

змінюються залежно від настрою та бажань дитини, тому однолітки стороняться їх та характеризують як «небажаних та невпевнених партнерів». Різницю між виконанням статевої та соціальної ролей не розуміють, дати пояснення щодо значення кожної з них не вміють. Постійно залежать від контролю та допомоги дорослого, не здатні до регуляції власної поведінки. Серед однолітків займають низьку статусну позицію «одинака» та не мають друзів. Дії, учинки та присутність таких дітей дисбалансують взаємини між однолітками як представниками обох статей [1].

Як зазначає Л. Вовк, специфіка статеворольової соціалізації багато в чому визначається особливостями чоловічої та жіночої ролі як об'єкта для ідентифікації і наслідування [2, с. 63]. Саме від них залежить зміст особливості гендерних стереотипів – сформованих культурою та поширених у ній узагальнених уявлень (переконань) про те, якими є і як поведуться люди різних статей (чоловіки та жінки).

У сучасних соціокультурних умовах жіноча соціальна роль як об'єкт для наслідування є більш доступною і зрозумілою. Діти постійно спостерігають виконання матір'ю сімейної ролі: виховання дітей (народження дітей, догляд за ними); господарська функція (приготування їжі, прибирання тощо). У домашній обстановці діти мають можливість не тільки спостерігати дії матері, але й брати посильну участь у вихованні молодших братів і сестер, у господарських справах сім'ї.

Чоловіча соціальна роль, на відміну від жіночої ролі, більш віддалена від дітей, менш доступна для наслідування. Діти, особливо дошкільного віку, не мають можливості спостерігати виконання батьками професійних, суспільних функцій, в домашньому житті сучасної сім'ї функції батьків представлені не так яскраво, не завжди відображають традиційні чоловічі якості, привабливі для хлопчиків (сміливість, сила). Усе це ускладнює процес формування у дітей адекватних гендерних уявлень, особливо негативно позначається на гендерній соціалізації хлопчиків.

П. Горностай наголошує, що сучасна педагогіка є високо фемінізованою галуззю, що спроможна спричинити дисгармонійний розвиток гендерних ролей дітей [3, с. 149]. У парабуртатному віці об'єктом гендерної ідентифікації для дітей, які відвідують дитячий садок, крім батьків часто стає вихователь. Це полегшує статеву соціалізацію дівчаток (адже майже всі вихователі – жінки), ускладнює статеворольову орієнтацію хлопчиків, при цьому негативно впливає на формування адекватних гендерних уявлень у дітей обох статей.

Соціальним педагогам і працівникам слід урахувати (і пояснювати батькам) й такі особливості сучасних соціокультурних умов, як фемінізація хлопчиків і чоловіків та маскулінізація дівчаток і жінок, що об'єктивно ускладнюють статеворольову соціалізацію дітей, особливо хлопчиків,

До цього додається і суб'єктивний фактор – реакція суспільства, яке до маскулінності дівчаток ставиться більш толерантно, ніж до фемінності хлопчиків насамперед тому, що риси маскулінності збігаються з емансипаційними тенденціями в жінок.

Емансипація жінок забезпечує значну представленість в українському суспільстві сімей матріархатного типу. Як виявив Ю. Савченко, домінування матері в сім'ї, виконання нею батьківської ролі в більшості випадків породжує невротичну, конфліктну обстановку, перешкоджає статевій ідентифікації хлопчика з батьком та іншими особами чоловічої статі, формує в ньому боязкість, нестійкість, залежність, безпорадність [5, с. 95].

Дослідники визначають і специфічні труднощі статевої соціалізації дівчаток парапубертатного віку [6].

Наприклад, особливість дівчаток у віці 6-7 років – зворушливе манірне кокетство, пов'язане з першим піком жіночої сексуальності. Важливою при цьому є адекватна реакція дорослих. Посилені підкреслення і демонстрація оточенню жіночності дитини може викликати в неї збентеженість, гіперсором'язливість і тривожність, або, навпаки, провокувати надто розв'язну поведінку, що негативно впливає на гендерну ідентифікацію. Інша негативна реакція – обмеження (критика, обсмикування, покарання) в дівчинки дошкільного віку всіх форм жіночої поведінки, що веде до розвитку в дитини замкнутості, невпевненості в собі, ускладнює контакти з однолітками (зараз і в майбутньому), зокрема взаємодію з представниками протилежної статі.

Науковці вказують і на проблему гіпергендерної ідеології, яку досі сповідують різні агенти становлення статевої ідентичності, що має для дитини психотравмувальні наслідки – обмеження проявів власної індивідуальності, негативна оцінка себе як представника конкретної статі. Зокрема доведено, що спроби батьків стимулювати маскуліність хлопчиків через надмірні, непосильні для дошкільників вимоги знижують самооцінку дитини, упевненість у своїй «стевій» нормальності, тим самим ведучи до фемінізації [5, с. 95].

Отже, проблемами соціосексуального розвитку дитини парапубертатного віку є:

- несформованість у дитини статевої ідентичності;
- невизначеність у сучасних умовах чоловічої соціальної ролі як об'єкта для формування гендерного стереотипу маскуліності у дітей обох статей та ідентифікації і наслідування для хлопчиків;
- фемінізованість системи освіти;
- наявність у сучасному суспільстві тенденцій фемінізації хлопчиків і чоловіків та маскулізації дівчаток і жінок;
- значна представленість в українському суспільстві сімей матріархатного типу;
- деструктивні реакції дорослих на прояви маскуліності/фемініності в поведінці дитини;
- гіпергендерна ідеологія у сімейному і дошкільному вихованні.

Список використаних джерел

1. Аблітарова А. Типи статевої соціалізованості дітей старшого дошкільного віку. URL: <https://ird.npu.edu.ua/files/ablitarova.pdf> (дата звернення: 17.04.25).

2. Вовк Л. Специфіка становлення гендерної ідентичності дошкільників. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2018. Вип. 18. С. 58–66.
3. Горностай П. П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності. *Основи теорії гендеру: навчальний посібник*. Київ: К.І.С., 2004. 535 с. С. 132–156.
4. Ларіонова Н. Особливості сексуального розвитку дитини в пренатальному періоді: навчально-методичний посібник. Київ: ЛОППО, 2024. 55 с.
5. Савченко Ю. Ю. Особливості формування статево-рольових уявлень у старших дошкільників. *Молодий вчений*. 2017. № 10.2 (50.2). С. 94–96.
6. Статеве виховання дошкільників (від 1 до 7 років). URL: <http://www.minsksanepid.by/node/17482> (дата звернення: 14.04.25).

Галина ЛЕМКО,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Ольга БРИК,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
I курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Сім'я є основним інститутом соціалізації. За впливом перевершує всі інші суспільні утворення. В сім'ї людина отримує систему знань, норм, правил, цінностей, які апробує на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти інклюзивного навчання та освіти розкрито у працях як вітчизняних: А. Колупасової, М.Малік, О.Мовчан, С. Сидоріва, Н.Софій, Є. Тарасенко, так і зарубіжних науковців: Ф. Амстронга, Б. Барбера, Дж. Беллоу, Н. Борисова, Х. Кербо, М. Девіса, К. Дженкса, С. Корлетта, Ф. Кросбі, Д. Купера, Г. Сільвера, К. Тейлора, А. Ходкінсона, О. Ярської-Смирницької та інших.

Мета статті – охарактеризувати зміст соціально-педагогічної підтримки сімей, які виховують дітей з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу. Сім'я для розвитку дитини з особливими потребами набуває ще вагомішого значення. Своєчасність виявлення особливостей дитини, її супровід залежить саме від сім'ї. Якщо члени сім'ї

розуміють проблеми дитини, активно сприяють наданню допомоги спеціалістами від цього буде значно зростати ефективність роботи фахівців.

На нашу думку, повноцінне включення у соціальне середовище дитини з ООП потребує в першу чергу адекватного ставлення до неї в сім'ї. Оскільки батьки є членами команди соціального супроводу дитини, то це є одним із завдань роботи інклюзивного закладу з батьками.

На сім'ю, що виховує дитину з особливими потребами покладаються додаткові функції в порівнянні з сім'ями із здоровими дітьми.

Соціальний супровід дитини в інклюзивному закладі неможливий без участі родини. Основна мета роботи із сім'ями, які виховують дитину з особливими освітніми потребами в інклюзивному закладі – це надання кваліфікованої допомоги батькам у розвитку та вихованні.

Основні завдання закладу у роботі з батьками дітей з ООП [1].

- налагодити адекватні взаємовідносини між батьками, іншими членами сім'ї та дитиною з особливими потребами;
- допомогти батькам створити сприятливу для розвитку дитини сімейну атмосферу;
- інформувати батьків про потенційні можливості дитини та подальші перспективи її в різних сферах життєдіяльності;
- створити умови для співпраці батьків у команді фахівців із соціального супроводу дитини;
- навчити батьків методам і формам організації навчальної, ігрової та трудової діяльності;
- покращити рівень психічного здоров'я самих батьків.

У співпраці з сім'ями однією з важливих умов є її вивчення. Спеціалістам інклюзивних закладів потрібно володіти інформацією про дитину за такими показниками [60].:

- склад сім'ї;
- соціальний статус сім'ї;
- освітній та культурний рівень батьків;
- становище дитини у сім'ї;
- взаємовідносини батьків з фахівцями закладу загальної середньої освіти та батьками здорових дітей;
- знання педагогіки виховання батьків дитини з особливими освітніми потребами;
- участь батьків у виховній роботі та в процесі корекційно-розвиваючої готовності співпрацювати із фахівцями інклюзивного навчального закладу.

Співпраця з сім'ями та допомога їм у вихованні дітей з особливими освітніми потребами є диференційованою. Вона передусім залежить від готовності батьків та інших членів родини до співробітництва із фахівцями у процесі виховання, навчання та корекційно-розвиваючої роботи з дитиною.

Фахівці інклюзивно-ресурсного центру ще на етапі вивчення дитини та вибору для неї закладу повинні наголосити батькам на їхній активній участі в команді соціального супроводу [3].

Роль батьків позначається на:

- надання ґрунтовної інформації про дитину: умови проживання в родині; потреби й можливості дитини; стан та особливості її здоров'я, поведінки тощо;
- вибір закладу, який буде оптимальним як з огляду місця проживання так і забезпечення необхідними кваліфікованими фахівцями;
- розробка, обговорення та підписання разом з іншими членами команди необхідних документів соціального супроводу дитини: індивідуальний навчальний план; індивідуальна навчальна програма; індивідуальна програма розвитку.
- співпраця з іншими членами команди супроводу: спостереження за дитиною; повідомлення про проблеми та успіхи дитини; спільне формування портфоліо учня; участь у виховних заходах; виконання вимог і рекомендацій фахівців;
- отримання інформації про навчання та успіхи дитини, її здоров'я, досягнення, поведінку від різних фахівців: лікарів; психолога; педагогів.
- підвищення своїх знань для ефективної участі у команді соціального супроводу дитини;
- забезпечення відповідних умов проживання, освіти та розвитку дитини;
- різностороннє виховання дитини;
- захист прав і свобод дитини;
- співпраця з громадськими організаціями;
- волонтерська діяльність в інклюзивному класі.

Важливим критерієм від якого залежить вибір навчального закладу для дитини, добір освітнього маршруту є надання повної інформації батькам про дитину. Саме батьки знають слабкі і сильні сторони дитини, її потреби, захоплення і саме вони можуть повідомити про причини проблем. Батьки повинні включатися у розробку програми для розвитку і навчання дитини бути активними, відстоювати її інтереси. Разом із фахівцями мають аналізувати труднощі та успіхи дитини. Для цього повинні спостерігати за дитиною вдома. Відповідно до проміжних результатів можуть вноситися зміни в індивідуальні програму розвитку. Батьки повинні мати доступ до відомостей про успіхи й проблеми дитини, результати її навчання дитини. Батьки як члени команди повинні працювати над прийняттям рішень на користь дитини [1].

Основними формами та змістом роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами є [3].:

Консультування (консультація, бесіда). Мета консультування – це допомогти батькам сформулювати адекватне, реалістичне ставлення до самих себе і до дитини. Як результат успішного консультування є сприйняття дитини батьками як повноправної людини з її індивідуальними особливостями, а її

проблеми як нещасний випадок природи. Для досягнення цього результату батькам необхідно надати інформацію про можливості дитини, її стан. Важливо підтримувати її, допомогти усвідомити власні почуття, навчитись із розумінням ставитись до не завжди приязного ставлення інших людей.

Дуже важливо сформувати у батьків розуміння, що виховання дитини з особливими потребами має бути таким, як і здорової дитини. Не потрібно робити акцент на її особливостях. Їх потрібно знати і враховувати при створенні умов розвитку дитини і виборі методів впливу.

Батькам потрібно дати знання щодо дотримання основних правил виховання. В сім'ї для розвитку дитина має одержувати радість, заохочення і підтвердження. В сім'ї, де виховується дитина з фізичними чи психічними порушеннями повинна бути створена сприятлива домашня атмосфера. Батьки повинні бути проявляти уважність до потреб дитини, її здібностей, інтересів. Важливе значення має підтримка і заохочення найменших успіхів дитини.

В сім'ї повинен бути створений правильно організований охоронний режим дня вдома. Це має надзвичайно важливе значення для розвитку дитини з психофізичними порушеннями. Таким дітям потрібно дотримуватися раціонального харчування, правильного чергування навантаження і відпочинку, гуляти на свіжому повітрі; проходити курс оздоровлення та лікування в санаторії за потреби.

Батьків потрібно навчати пред'являти до дитини адекватні вимоги. Необхідно наголосити, що вони ніякому разі не повинні бути завищені або занижені. До батькам потрібно донести розуміння того, що ні розумова, ні тілесна активність не розвиваються самі, а потребують багаторазових та систематичних вправ. Через вправи (тренування) досягаються вміння й навички.

Діти з особливостями психофізичного розвитку потребують допомоги і стимулювання з боку дорослих на відміну від здорових дітей, які володіють багатьма навичками самостійно. Для формування в дітей з особливостями розвитку базових функцій, засвоєння навчального матеріалу повинні створюватися батьками відповідні умови. Саме від батьків залежить створення таких умов для дитини. Як показує досвід роботи з такими дітьми, з найкращих стимулів є спільна діяльність і ігри батьків з дітьми. Спільне розглядання малюнків, читання казок, невеликих оповідань з подальшим їх обговоренням (тексти за порадою) мають значний вплив на розвиток дитини. В процесі спільної діяльності діти вчаться співпрацювати з дорослими, долати труднощі, проводить з весело і з користю час. Потрібно звертати увагу батьків, що не потрібно багато часу дітям проводити за телевізором, грою в комп'ютерні ігри. Діти залишаються з інформацією наодинці, вона їм є часто є недоступною. При цьому вони не оволодівають навичками взаємодії, бо не спілкуються самостійно. Батькам потрібно контролювати час проведення дітей за комп'ютером або телевізором. Проведення забагато часу з інформаційним середовищем негативно впливає на психіку дитини.

Для особистісного розвитку дитини в сім'ї важливе значення має розвиток у неї спрямованості, самосвідомості та характеру. У дитини з психічними або

фізичними порушеннями самосвідомість формується поступово. Батькам потрібно залучати дитину до виконання різних завдань, допомагати у складних ситуаціях. Дитину потрібно навчити реально оцінювати свої можливості й труднощі. Надзвичайно важливо визначити інтереси, потреби дитини та розвивати їх. У виховному процесі батькам потрібно розвивати емоційно-вольову сферу дитини, враховувати її характер.

Для розвитку і соціалізації дитини надзвичайно важливим є спілкування з однолітками. Батьки дуже часто уникають спілкування з іншими людьми. Вони побоюються, що її будуть ображати і таким чином її спілкування. Боязність і страх батьків часто слугують перешкодою для вибору інклюзивного закладу. Команда фахівців (психолог, соціальний та корекційний педагоги) повинні сформувати переконання у батьків в тому, що рано чи пізно дитина мусить спілкуватися з навколишнім світом. Навички спілкування потрібно у дітей формувати якнайшвидше і тоді їм буде простіше спілкуватися з навколишнім світом. Інклюзивний заклад якраз є тим середовищем, яке дозволить набути комунікативних навичок з однолітками. Соціальний педагог і батьки мають допомогти дитині встановити комунікативну взаємодію з однолітками, інтегрувати їх в соціальне середовище. Для успішної соціалізації дітей з порушеннями батькам слід навчити дитину правилам поведінки у громадських місцях, способам культурної взаємодії між людьми, ознайомити із закладами культурного, соціально-побутового призначення.

Одним із напрямків співпраці є навчання батьків окремим прийомам виховання дитини (образотворча діяльність, ігрова та навчальна діяльність; читання літератури; праця; підготовка домашніх завдань; закріплення навичок, одержаних на уроці чи корекційно-розвитковому занятті тощо). Як показує досвід інклюзії, не лише достатньо пояснити батькам, як діяти, а показати як це відбувається на практиці. Перед практичними заняттями все таки потрібно прочитати лекцію. Тему лекції потрібно підбирати відповідно до потреб сімей та контингенту дітей. Теоретичний матеріал має бути конкретним, чітким і містити методичні рекомендації. Такі лекції слід проводити протягом 20- 30 хвилин. Лекцію доцільно поєднувати з бесідою і наочними засобами. Після проведення лекції одразу можна переходити до практичного навчання батьків. Ефективними як показує практика є такі методи [1].

- демонстрування прийомів роботи з дитиною безпосередньо під час корекційно-розвиваючого заняття, виконання домашніх завдань під керівництвом асистента;

- перегляд відеозаписів із заняттями та їх обговорення;
- практичні заняття з батьками.

З метою обміну досвідом, просвітницької роботи батькам в інклюзивних закладах пропонуємо організовувати батьківські конференції, «круглі столи».

Таким чином, без співпраці з батьками, їхньої участі у соціальній адаптації, інтеграції та соціальному супроводі дитини в інклюзивному закладі інклюзія буде неефективною.

1. Соловійова Т.Г. Соціально-педагогічні засади роботи з батьками дітей з особливими потребами : автореф. дис. На здобуття наук. Ступеня канд.. пед.. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Київ. 2009. 20 с.

2. Створення ресурсних центрів. Посібник для батьків дітей з особливими освітніми потребами – Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». К.: ФО-П Придатченко П.М., 2007. 216 с.

Галина ЛЕМКО,
*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Анастасія ГРИЦКІВ,
*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
4 курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ ДІТЬМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, мають право на особливу турботу й захист з боку органів державної влади та місцевого самоврядування. Захист прав цієї категорії дітей, здійснюється органами державної влади та місцевого самоврядування згідно із законодавством України. Цей захист повинен забезпечувати гідне життя та всебічний розвиток дітей, їхню участь у суспільному житті.

Мета статті – виокремлення методів соціальної роботи з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Держава гарантує соціальний захист прав дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Задля захисту прав цих дітей створюються відповідні соціальні служби для дітей, які за дорученням компетентного органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування або на підставі рішення суду відповідно до державних мінімальних соціальних стандартів головних показників якості життя дітей розробляють індивідуальну програму реабілітації дитини. Окреслена програма вміщує оцінку (експертизу) стану дитини, зокрема й проведену установами охорони здоров'я оцінку стану здоров'я дитини, психологічні та інші антикризові заходи, а також довгострокові заходи із соціальної реабілітації дитини, які здійснюються соціальною службою самостійно або спільно із закладами освіти й охорони здоров'я, іншими установами. Обов'язковими є забезпечення пріоритету особистого та соціального благополуччя дитини, забезпечення спеціалізації правозастосовних

процедур (дій) з її участю чи в її інтересах, урахування особливостей віку та соціального стану дитини [4, с. 57].

Досить ефективним є метод психогімнастики. Психогімнастика – це форма терапії, яка базується на виразних рухах, міміці та пантоміміці. Її вправи спрямовані на зниження психоемоційної напруги, скорочення емоційної дистанції між учасниками групи, а також розвиток здатності виражати власні почуття й бажання, а також розуміти емоції інших. Наприклад, до вправ на зняття напруги належать прості рухи: «я йду по воді», «по гарячому піску», «поспішаю на заняття», «повертаюся додому» тощо. Комбінація міміки, жестів, рухів і дотиків дає змогу глибше передавати власні відчуття й наміри без слів. Для дітей і підлітків це стає важливим досвідом, що дозволяє усвідомити: через тіло іноді можна донести думку переконливіше, ніж словами [2, с. 27].

У контексті соціальної роботи з дітьми, які опинились у складних життєвих обставинах важливим методом є медіація. Медіація як технологія соціального супроводу дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, є важливим інструментом у вирішенні конфліктних ситуацій та полегшенні адаптації до нових соціальних умов. Медіація передбачає використання нейтрального посередника для сприяння вирішенню спорів або непорозумінь між сторонами без застосування примусу або судового розгляду.

Консультації, діалоги, партнерство, співпраця, дискусії та інші методи активно використовуються медіатором, змінюючись і адаптуючись залежно від того, як розвивається комунікаційний процес. На початковому етапі медіаційного процесу соціальний працівник-медіатор спостерігає за тим, як сторони вступають в переговори, презентуючи суть конфлікту і висловлюючи свої позиції. Медіатор обирає відповідну техніку вербальної взаємодії з учасниками спору. Залежно від напрямку розвитку конфлікту, медіатор шукає найбільш ефективну модель поведінки, яку йому потрібно застосувати в ролі посередника для сприяння вирішенню ситуації [3, с. 181].

Медіаційні техніки, такі як моделі «рятівника», «організатора», «посередника» та «маніпулятора», є класичними і часто використовуються фахівцями. До більш сучасних методів можна віднести, наприклад, вербальну техніку перефразування та уточнення, що дозволяє досягти одностайного розуміння озвучених слів. Медіатор може використовувати фрази типу «ви кажете, що» або «ви маєте на увазі, що», щоб перетворити агресивні висловлювання на коректне мовлення. Ще однією популярною технікою є рефреймінг – метод, який допомагає сприймати ситуацію з іншого боку. Цей метод застосовується, коли потрібно змінити оцінку події іншою людиною, змінити ставлення однієї сторони до поведінки іншої, зосередитися на інтересах замість позицій, або переоцінити певні події, особливо коли виникають критичні чи надто жорсткі зауваження.

Кілька психолого-лінгвістичних методик вказують на ефективність таких технік, як резюмування (відтворення медіатором суті висловлювань у стиснутій та узагальненій формі) і відображення (робота з емоційною палітрою учасників). Важливо відзначити, що своєчасно проведене резюмування та правильне

розставлення акцентів на ключових моментах допомагає ефективно просуватися у вирішенні конфлікту, уникати зайвих повторів і не потрапляти в «коло» без виходу [3, с. 182].

Окрім вищезгаданих технік активного слухання, медіатор у своїй професійній діяльності застосовує й інші психологічні методи та інструменти, такі як: гештальт-терапія, ехо-техніка або логічний наголос (повторення слів, почутих від сторін), техніка екстраполяції тощо. Психолінгвістика також відіграє важливу роль: вміння правильно формулювати питання, будувати фрази, використовувати лінгвістичні конструкції у мові медіатора є запорукою успішного вирішення конфлікту. Крім того, застосовуються знання з конфліктології та коучингу для досягнення бажаного результату [5].

Погоджуємось з твердженнями дослідниці Н. Голови, яка підкреслює, що проведення медіації соціальним працівником неможливе без дотримання ряду відповідних принципів, що включають психологічні основи соціальної роботи. Зокрема, йдеться про принцип конгруентності, тобто єдність цілей, завдань і напрямів роботи, спрямованих на вирішення проблеми клієнта. Оцінка можливостей і потреб індивіда повинна здійснюватися з повним розумінням ситуації. Це також пов'язано з принципом неупередженості, який вимагає, щоб ставлення соціального працівника не залежало від позицій третіх осіб чи особистих упереджень. Крім того, принципи процедурної та предметної конфіденційності при роботі з клієнтом передбачають заборону на розголошення інформації, як щодо змісту проблеми клієнта, так і щодо методів її вирішення, застосованих під час медіації [1, с. 111-112].

Часто спеціалістами використовуються педагогічні методи у соціальній роботі. Наприклад, методи організації діяльності – це способи закріплення, формування позитивного досвіду поведінки, відносин, дій та вчинків. Як найбільш типовий метод організації діяльності називають методи доручення, соціального навчання та закріплення позитивного досвіду.

Для сімей та дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах варто застосовувати методи стимулювання діяльності, адже вони працюють на те, щоб стимулювати наших клієнтів змінити свою поведінку, мотивувати до співпраці та виконання поставлених у плані завдань. Тут можна назвати методи змагання, позитивного й негативного підкріплення.

Окрім того, значущу роль у роботі з сім'ями та дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах, відіграють методи самовиховання. Вони слугують тому, щоб клієнти свідомо змінювали свою особистість та займалися самовдосконаленням. До цієї групи належать методи самооцінки, самоорганізації, самоконтролю та самокорекції.

Висновки. Ефективність застосування того або іншого методу соціальної роботи залежить від багатьох чинників, з-поміж яких: особистісні та професійні якості соціального працівника або фахівця із соціальної роботи, інших фахівців, залучених до ведення випадку, психофізіологічні особливості одержувача соціальних послуг, характер взаємовідносин між працівником та клієнтом, складність проблеми, що розв'язується тощо. Соціальний працівник відіграє

надзвичайно важливу роль у процесі роботи з дітьми, які опинились у складних життєвих обставинах, адже він обирає методи роботи та реалізує їх у роботі з дітьми.

Список використаних джерел

1. Голова Н. Медіація як соціальна технологія в роботі соціального працівника: принципи реалізації та технологічні умови. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2022. Вип. (1(349)). Ч.2. С. 106–116.
2. Деінституціалізація та трансформація послуг для дітей: посіб. з найкращих практик. Київ: Калита, 2019. 193 с.
3. Протас О. Медіація як технологія соціального супроводу дітей, які перебувають в складних життєвих обставинах. *Актуальні питання гуманітарних наук. Серія: Педагогіка*. 2022. Вип 52. Том 3. С. 178-183.
4. Сахарова К. О., Липовська Н. А. Реадаптація дітей, що опинилися у складних життєвих обставинах. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. №5. С. 54-58.
5. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч. I. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрович. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

Галина ЛЕМКО,

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Світлана СТУПАРИК,

*практичний психолог Івано-Франківського спортивного ліцею
Івано-Франківської обласної ради
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

РОЛЬ ШКІЛЬНОГО ПСИХОЛОГА У ДОПОМОЗІ УЧНЯМ ВПО У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Сучасні соціально-політичні виклики супроводжуються численними кризовими ситуаціями, у яких опиняються дорослі та діти, що змушені покинути свої домівки. Особливо гостро ця проблема відчувається серед учнів, які є внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Роль шкільного психолога в умовах кризових ситуацій набуває особливого значення, оскільки саме цей фахівець може забезпечити своєчасну психологічну підтримку, сприяти адаптації до нових умов навчання та допомогти з подоланням травматичного досвіду.

Дослідженням питань діяльності практичного психолога з вимушеними переселенцями займалися Д. Александров, І. Бандурка, В. Бульковська,

О. Войтенко, І. Григоренко, Н. Савельєва, В. Діброва, З. Коростюк, О. Кравченко, В. Надточім та ін.

Метою даної статті є аналіз ролі шкільного психолога у сприянні психологічного благополуччю учнів ВПО.

Важливою складовою роботи з внутрішньо-переміщеними особами, а також з усіма громадянами України, які на собі відчули війну та її наслідки, є соціально-психологічна та педагогічна допомога.

Навчальні заклади завжди були, є та залишаються серцевиною організації соціально-психологічної та педагогічної роботи із дітьми та їх батьками.

Психологічні проблеми членів сімей переселенців мають комплексний характер. Ядром цих проблем є важкий травматичний досвід, переживання якого ускладнюється необхідністю адаптуватися у новому середовищі.

Особливо стресовою і травматичною ситуацією ці події стали для дітей, які змушені були змінити місце проживання та навчання. Травмуючі обставини позбавляють дитину стабільного, безпечного та підтримуючого оточення.

За даними ряду досліджень, кризова ситуація значно підсилює психоемоційний стрес серед дітей, що пережили втрату стабільності – як матеріальної, так і психологічної. Сучасний науковий дискурс відзначає необхідність термінового надання психологічної підтримки дітям.

Роль психологічної служби полягає насамперед у психологічній підтримці під час сильного емоційного потрясіння, стресу, відчуття небезпеки, які можуть викликати психологічну травму.

Виокремлюють такі методи психологічної підтримки:

- діагностика та моніторинг стану. Першим етапом роботи шкільного психолога є комплексна діагностика психоемоційного стану учнів. Сучасні методи психологічного обстеження дозволяють визначити рівень стресу, виявити симптоми тривожності та депресії, а також оцінити функціональність соціальної взаємодії [1]. Використання стандартизованих методик, таких як опитувальники та тестові методики, сприяє об'єктивній оцінці стану дитини та дозволяє планувати подальші заходи підтримки;

- індивідуальні та групові консультації. Шкільний психолог проводить як індивідуальні консультації, так і групову роботу, яка спрямована на розвиток навичок саморегуляції та побудову взаємопідтримки серед учнів. За результатами досліджень, групова робота дозволяє учням відчути себе частиною спільноти, знизити ізолюваність та покращити взаємодію між однолітками. Під час індивідуальних сесій психолог визначає специфічні потреби кожного учня, що є особливо важливим при наданні допомоги дітям ВПО;

- профілактика та кризове втручання. Кризове втручання вимагає негайних заходів. Шкільний психолог розробляє алгоритми дій у випадках гострих криз, таких як емоційний спад, панічні атаки чи агресивна поведінка. Використання технік релаксації, когнітивно-поведінкової терапії та кризових інтервенцій допомагає оперативно знизити рівень стресу та запобігти розвитку хронічних психологічних розладів;

– психологічні тренінги та терапевтичні заняття. Для допомоги дітям у зниженні тривоги психолог проводить різноманітні тренінги, що включають техніки релаксації, арт-терапію, тренінги на покращення самооцінки, а також навчання соціальним навичкам. Усі ці методи сприяють формуванню емоційної стійкості та покращенню адаптації до нових умов;

– психологічні групи: групова робота дозволяє дітям відчувати підтримку спільноти, ділитися досвідом та відчуттями з іншими, хто переживає схожі ситуації [2, с. 11].

– розваги та терапевтичні ігри: це важлива частина підтримки, що допомагає дітям знаходити радість та відпочинок в безпечному середовищі.

– підтримка для батьків: психологи мають можливість працювати з батьками, щоб надати їм інструменти та знання, як краще підтримувати своїх дітей у важкі часи [2, с. 52].

– організація безпечного середовища: важливо створювати умови для безпечного життя та навчання дітей навіть під час війни. Це включає доступний доступ до освіти та послуг, які сприяють психологічному благополуччю [3].

Травмуючі події, які виникають через війну, зачіпають сотні тисяч дітей. Діти потребують допомоги і підтримки у тому, як впоратися зі стресом від війни, знайти способи адаптуватися до нових умов існування і впоратися з труднощами для запобігання розвитку проблем у сфері психічного здоров'я. Шкільний психолог відіграє ключову роль у процесі адаптації учнів ВПО. Забезпечення особистісної підтримки та організація психологічних тренінгів сприяють розвитку стійкості до стресів та підвищенню рівня особистісної інтеграції в нове соціальне середовище.

На думку І. Бандурки, основні складові психологічної підтримки дітей повинні включати:

1. Емоційну підтримку: психолог або консультант працює з дітьми, щоб допомогти їм виразити свої почуття, він чує дитину та допомагає зміцнити їхні позитивні механізми копінг (стратегії управління стресом).

2. Допомогу в усвідомленні та вираженні емоцій: діти мають смуток, тривогу, страх та інші емоційні реакції на воєнний конфлікт. Психолог допомагає їм зрозуміти ці емоції та знайти засоби виразити їх конструктивно.

3. Навчання стратегій саморегуляції: діти навчаються технікам релаксації, дихальних вправ та іншим стратегіям, які дають змогу їм керувати стресом та тривогою.

4. Розваги та терапевтичні ігри: це різноманітні терапевтичні активності, які допомагають дітям відволіктися від стресу та відновити позитивні емоції.

5. Роботу з батьками та родинами: психолог надає рекомендації батькам та родинам щодо того, як краще підтримувати своїх дітей у цей важкий період.

6. Психологічні групи: групова робота, де діти можуть ділитися своїми відчуттями та досвідом з іншими, хто переживає схожі ситуації.

7. Створення безпечного середовища: важливо забезпечити дітям безпеку та стабільність в їхньому середовищі, що включає доступ до освіти та медичної допомоги [1].

Надважливою є функція координації – шкільний психолог виступає посередником між учнями, вчителями, батьками та іншими спеціалістами (соціальними працівниками, консультантами з питань кризового реагування). Це забезпечує системність допомоги та дозволяє швидко реагувати на будь-які негативні зміни в психоемоційному стані учнів [1].

Проведення тренінгів, семінарів та уроків, присвячених розвитку емоційної грамотності, сприяє формуванню стійкості до стресових ситуацій. Профілактична робота допомагає створити сприятливе навчальне середовище, де кожен учень відчуває підтримку та розуміння.

Незважаючи на чітко окреслену методологію роботи, шкільні психологи стикаються з низкою викликів: нестача ресурсів, обмеженість часу, складність інтеграції дітей до нового колективу та ін.

Роль шкільного психолога у допомозі учням ВПО в кризових ситуаціях є надзвичайно важливою і багатогранною. Його діяльність включає як попереджувальну роботу, так і кризове втручання, спрямоване на зниження негативних психологічних наслідків. Своїми професійними навичками він допомагає дітям справлятися з емоційними труднощами, сприяє їх психологічному відновленню, зміцнює внутрішні ресурси, що є необхідними для подолання кризових ситуацій. Водночас важливою є співпраця психолога з педагогами та батьками, що дозволяє створити гармонійне і підтримуюче середовище для учнів.

Список використаних джерел

1. Бандурка І. Психологічна підтримка дітей під час війни. Особистість, Суспільство, Війна. Харків, 2024. С.21-23
2. Діти та війна. Навчання технік зцілення. Для дітей віком від 8 до 18 років / Патрік Сміт, Атле Дирегров, Вільям Юле / пер. з англ. О. Антонішин; наук. ред. Катерини Явної. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2022. 108 с.
3. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020>.

Галина МИХАЙЛИШИН,
*докторка філософських наук, професорка,
професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Владислав КНЯЗЮК,
*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
I курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНЯ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сформованість соціальної компетентності відіграє ключову роль у життєдіяльності особистості та функціонуванні суспільства загалом, оскільки визначає здатність індивіда ефективно інтегруватися у соціальне середовище, реалізуючи власні потенційні можливості. Соціальна компетентність передбачає наявність у суб'єкта сформованих комунікативних навичок, емоційного інтелекту, а також здатності до конструктивної взаємодії з іншими членами соціуму.

Одним із центральних аспектів цієї компетентності є адаптивний потенціал особистості, що забезпечує її можливість не лише пристосовуватися до динамічних змін суспільного середовища, а й активно впливати на нього з метою створення сприятливих умов для власного розвитку та самореалізації. Рівень соціальної компетентності визначає успішність соціальної інтеграції індивіда, його здатність налагоджувати ефективні міжособистісні взаємодії, вирішувати соціальні конфлікти та приймати оптимальні рішення у складних комунікативних ситуаціях.

З наукової точки зору, соціальна компетентність є комплексним феноменом, що охоплює когнітивний, афективний та поведінковий компоненти. Когнітивний компонент включає знання про соціальні норми, правила та принципи взаємодії, афективний – рівень розвитку емпатії та емоційної регуляції, а поведінковий – практичне застосування комунікативних та інтерактивних навичок у реальних соціальних умовах. Таким чином, соціальна компетентність є інтегративною характеристикою особистості, що сприяє її ефективній соціалізації, професійному та особистісному становленню.

Інститути соціалізації, серед яких ключову роль відіграють система освіти, сім'я, громадські організації, а також засоби масової комунікації, виконують фундаментальну функцію у процесі формування соціальної компетентності особистості. Вони виступають агентами соціалізації, забезпечуючи умови для засвоєння індивідом соціальних норм, цінностей та моделей поведінки, необхідних для ефективної взаємодії в суспільстві.

Освіта як один із базових соціальних інститутів сприяє не лише когнітивному розвитку особистості, а й формуванню у неї комунікативних компетенцій, здатності до конструктивного діалогу, соціальної відповідальності та рефлексії щодо власних дій у соціальному середовищі. Навчальні заклади відіграють важливу роль у розвитку емпатії, критичного мислення, навичок співпраці та адаптивності, що є необхідними для продуктивної інтеграції особистості в суспільство.

Сім'я, будучи первинним осередком соціалізації, закладає основи соціальної компетентності шляхом передачі дитині первинних уявлень про взаємодію з іншими, формування емоційної регуляції та навичок соціального спілкування. Саме в сім'ї відбувається перше ознайомлення з моральними

нормами, етичними принципами та культурними традиціями, які визначають подальшу поведінкову стратегію індивіда.

Громадські організації та соціальні рухи також відіграють значну роль у процесі соціалізації, сприяючи розвитку навичок активної громадянської позиції, соціальної відповідальності та здатності до кооперації. Вони створюють умови для набуття досвіду соціальної взаємодії в умовах колективної діяльності, що розширює можливості особистості щодо соціального самовираження та самореалізації.

Соціальна компетентність, за О. Кононко, є багатовимірною структурою, що включає особистісний, діяльнісний, когнітивний та морально-ціннісний компоненти, які забезпечують ефективну соціальну взаємодію. Особистісний компонент охоплює емоційну стійкість, соціальність, відповідальність, толерантність та мотивацію до саморозвитку, що сприяє гармонійній інтеграції індивіда в суспільство. Діяльнісний аспект пов'язаний із практичним застосуванням комунікативних та організаційних навичок, аналізом соціальних ситуацій і координацією спільної діяльності. Когнітивний компонент включає знання про соціальні процеси, механізми взаємодії та самооцінку власного рівня соціалізації. Морально-ціннісний елемент визначає систему життєвих орієнтацій і цінностей, що формують відповідальне ставлення до соціальної взаємодії та сприяють гармонізації суспільних відносин [5].

Н. Боярин розглядає соціальну компетентність як комплексне явище, що інтегрує когнітивний, емоційно-мотиваційний та поведінковий компоненти, забезпечуючи ефективну соціальну взаємодію. Когнітивний аспект охоплює знання про соціальні норми, структури суспільства та механізми міжособистісної комунікації, які формують основу для свідомого орієнтування індивіда у соціальному просторі. Емоційно-мотиваційний рівень включає переживання та мотивації, що виникають у процесі соціальної взаємодії, такі як емпатія, відповідальність і соціальна підтримка, які визначають готовність особистості до співпраці та взаємодопомоги.

Поведінковий компонент відображає практичну реалізацію соціальної компетентності через комунікативні навички, стратегічне вирішення соціальних завдань, прояв толерантності та відповідальності у взаємодії з іншими. Таким чином, соціальна компетентність не зводиться лише до засвоєння знань або розвитку навичок, а передбачає їх ефективну інтеграцію з емоційною регуляцією та поведінковими стратегіями, що сприяє успішній адаптації особистості до суспільного життя [2].

М. Докторович визначає соціальну компетентність як багатовимірну структуру, що включає когнітивно-ціннісний, емоційно-мотиваційний, інтерактивно-комунікативний та поведінково-діяльнісний компоненти, які взаємопов'язані та забезпечують ефективну соціальну взаємодію. Когнітивно-ціннісний компонент охоплює знання про соціальні норми, правила та цінності, які формують уявлення особистості про соціальну реальність. Емоційно-мотиваційний аспект визначає емоційне ставлення до соціуму та внутрішні мотиваційні чинники, що спонукають до активної участі в суспільному житті.

Інтерактивно-комунікативний компонент включає розвиток комунікативних навичок, здатність ефективно взаємодіяти з іншими та адаптуватися до різних соціальних контекстів. Поведінково-діяльнісний компонент відображає практичну реалізацію соціальної компетентності через просоціальну поведінку, дотримання соціальних норм та участь у суспільно значущих ініціативах, що сприяє підтримці соціальної гармонії та стабільності [3].

Таким чином, формування соціальної компетентності сучасних школярів в Україні є складним багатофакторним процесом, що визначається не лише віковими та індивідуально-психологічними особливостями учнів, але й соціально-економічними та суспільно-політичними умовами. В умовах кризових явищ, зокрема збройного конфлікту, економічної нестабільності та соціальної дезадаптації, особливої значущості набуває компетентнісний підхід у освітньому процесі, спрямований на розвиток у старшокласників не лише знань, а й соціально значущих мотивів, відповідальної поведінки та навичок конструктивної взаємодії. Формування здатності до усвідомленого вибору, толерантності, громадянської відповідальності та активної участі у суспільному житті є ключовими завданнями сучасної освіти. Соціальна компетентність учнів виступає важливим чинником їхньої успішної інтеграції у суспільство, забезпечуючи можливість ефективної адаптації до змінних умов, соціальної реалізації та конструктивного впливу на розвиток громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Аналітико-прогностичний супровід формування самоосвітньої компетенції школярів : практико зорієнт. посіб. / за наук. ред. І. Г. Єрмакова. Запоріжжя: Хортицький навч.-реабіліт. багатопроф. центр, 2006. 220 с.
2. Боярин Н. Державно-громадська модель управління навчальним закладом: з досвіду роботи. *Директор школи*. 2013. №3. С. 5–11.
3. Докторович М. О. Соціальна компетентність як наукова проблема. *Психологія і суспільство*. 2009. №3. С.144–147.
4. Драч І. І. Компетентнісний підхід у підготовці магістрантів з педагогіки вищої школи. *Проблеми освіти : наук. зб. Київ : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України*, 2012. Вип. № 70. Ч. І. С. 140–146.
5. Кононко О. Л. Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини. *Дошкільне виховання*. 1999. № 5. С. 3–6.
6. Концепція розвитку освіти дорослих в Україні (друге видання) / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ : ДКС–Центр, 2016. 24 с.

Галина МИХАЙЛИШИН,
докторка філософських наук, професорка,
професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Олег ОСИПОВ,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ ПІДЛІТКІВ

Соціальна ізоляція є однією з актуальних проблем підліткового віку, що може призводити до труднощів у навчанні, порушень психологічного благополуччя та соціальної дезадаптації. В умовах сучасного суспільства, де взаємодія між людьми відбувається не лише в реальному, а й у віртуальному просторі, підлітки часто стикаються з проблемами комунікації, що може сприяти їхній ізоляції [1]. Одним із ефективних способів запобігання цьому явищу є розвиток емоційного інтелекту, який відіграє ключову роль у формуванні соціальних навичок, емоційної стійкості та ефективної взаємодії з однолітками та дорослими.

Емоційний інтелект розглядається як сукупність здібностей, що дозволяють розпізнавати, розуміти та керувати власними емоціями, а також аналізувати емоційний стан інших людей. [2]. Дослідження показують, що високий рівень емоційного інтелекту сприяє адаптивній поведінці, розвитку комунікативних навичок та здатності до конструктивного вирішення конфліктів. Саме ці фактори допомагають підліткам уникати соціальної ізоляції та вибудовувати гармонійні стосунки в суспільстві.

Одним із головних чинників соціальної ізоляції є труднощі у вираженні власних почуттів та нерозуміння емоційного стану оточуючих. Підлітки, які мають низький рівень емоційної компетентності, часто стикаються з труднощами у спілкуванні, що може призводити до самотності, тривожності та депресивних станів. Розвиток емоційного інтелекту дозволяє запобігти цим проблемам, адже він сприяє формуванню таких важливих навичок, як саморегуляція, емпатія, здатність до співпереживання та ефективного вирішення конфліктних ситуацій[3].

Сучасні наукові підходи до розвитку емоційного інтелекту передбачають використання різноманітних методик, які можуть бути реалізовані як у шкільному, так і в сімейному середовищі. Одним із найефективніших способів є впровадження програм соціально-емоційного навчання, що включають тренінги з розвитку емпатії, усвідомленого ставлення до власних емоцій, а також моделювання ситуацій, що сприяють розвитку навичок конструктивної взаємодії. Важливу роль відіграє і підтримка з боку батьків, які мають навчати дітей розпізнавати свої емоції та адекватно реагувати на ситуації, що викликають стрес або негативні почуття [4].

Наукові дослідження підтверджують, що підлітки з розвиненим емоційним інтелектом мають вищий рівень адаптації у соціальному середовищі, краще справляються з труднощами у спілкуванні та легше встановлюють дружні зв'язки. Крім того, вони менш схильні до негативних наслідків соціальної

ізоляції, таких як зниження самооцінки, тривожні розлади та депресія. Тому формування емоційного інтелекту є важливим напрямом у профілактиці соціальної ізоляції серед підлітків і потребує активного впровадження в освітню систему та сімейне виховання.

Отже, розвиток емоційного інтелекту є дієвим засобом профілактики соціальної ізоляції підлітків. Він сприяє покращенню міжособистісних відносин, розвитку емоційної компетентності та підвищенню загального рівня психологічного благополуччя. Впровадження програм соціально-емоційного навчання, а також активна участь батьків у вихованні емоційної грамотності дітей допоможе запобігти проблемам соціальної ізоляції та сприятиме гармонійному розвитку особистості підлітка.

Список використаних джерел

1. Білоус О.В. Вікова психологія: Навчальний посібник. Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2015. 108 с.
2. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Київ.: Vivat. 2016. 267 с
3. Дерев'янка С. П. Психологія емоційного інтелекту: навчально-методичні рекомендації. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2023. 80 с.
4. Токарева Н. М. Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія : навч.посіб. Київ, 2017. 548 с.

Галина МИХАЙЛИШИН,
*докторка філософських наук, професорка,
професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Габрієла ФЕЄР,
*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
4 курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ СІМЕЙ, ЩО ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Актуальність теми обумовлена зростаючою потребою в ефективному соціальному захисті дітей, які переживають кризові ситуації. Сучасні соціальні зміни, соціальна нестабільність, а також соціальні ризики, такі як насильство в сім'ї, алкоголізм батьків, бездоглядність та соціальна ізоляція, створюють також складні умови для розвитку дітей, що впливають на їхнє фізичне, емоційне та психосоціальне благополуччя. Багато дітей опиняться в ситуаціях, коли їхні

основні права – на здоров’я, освіту, безпеку та розвиток – перебувають під загрозою. Це поставити перед соціальними працівниками завдання не лише допомогти дітям, але й усунути їх через їхні складні життєві можливості, забезпечити підтримку родинам, які виникли в кризових ситуаціях, а також сприяти їх соціальній адаптації.

Соціальна робота з дітьми є важливою складовою частиною соціальної політики, яка спрямована на забезпечення прав дітей, їх захист та підтримку в умовах складних життєвих ситуацій. Поняття соціальної роботи з дітьми охоплює різні аспекти допомоги, зокрема надання психологічної, соціальної, правової та матеріальної підтримки, а також допомоги у розвитку та реабілітації. Сутність цієї діяльності відбувається в комплексному підході до вирішення проблем дітей і сімей, які потрапили в складні умови, за допомогою індивідуальних та групових методів, спрямованих на їх соціалізацію та підтримку. Основні принципи соціальної роботи з сім’ями в складних життєвих обставинах включають цільність підходу, орієнтацію на потреби клієнта, доступність та добровільність надання допомоги, конфіденційність та індивідуальний підхід. Важливою є також взаємодія з іншими установами та організаціями, що сприяє забезпеченню комплексної підтримки сім’ї та дітей. Принципи взаємодії між соціальними працівниками, державними органами та громадськими організаціями можуть створити мережу послуг, які ефективно задовольняють потреби різних категорій населення. Законодавчі та нормативні основи соціальної роботи в Україні формуються через низку документів, що регулюють права дітей та механізми надання соціальних послуг. Серед них важливе місце займають міжнародні угоди, такі як Конвенція ООН про права дитини, а також національні закони, які пропонують правові засади соціального захисту, підтримки сімей і дітей у складних життєвих ситуаціях. Врахування цих нормативних актів забезпечує правову основу для ефективного надання соціальних послуг та захисту прав дітей. Таким чином, соціальна робота з дітей є інструментом у підтримці прав та благополуччя дітей та їх сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Вона ґрунтується на міжнародних та національних правових нормах і повинна відбуватися відповідно до сучасних стандартів та принципів, які забезпечують її ефективність та здатність задовольняти потреби громадян у кризових ситуаціях.

У результаті дослідження діяльності фахівця соціальної роботи в контексті підтримки дітей і сімей, можна зробити висновок, що ця діяльність є важливою складовою соціальної підтримки, яка сприяє покращенню якості життя родин у складних життєвих обставинах. Роль фахівця в підтримці дітей та їхніх сімей полягає не лише в наданні необхідних матеріальних ресурсів, а й у забезпеченні емоційної підтримки, розвитку соціальних навичок, що сприяє виходу родин з кризи. Соціальний працівник повинен бути не тільки консультантом і підтримкою, але й активним учасником процесу вирішення проблем сім’ї, виявляючи індивідуальний підхід до кожного випадку та враховуючи специфіку кожної сім’ї. Методи і техніка роботи фахівця соціальної роботи з дітьми та

їхніми сім'ями включають широкий спектр підходів, таких як інтервенції, консультації, соціальні програми і психотерапевтичні заходи.

Використання таких методів, як мотиваційне консультування, групова терапія, навчання батьківських навичок та інші, допомагає зміцнити внутрішню стійкість сім'ї, покращити її функціонування та сприяє запобіганню рецидивів складних ситуацій. Однак соціальний працівник повинен бути готовим до труднощів і викликів, таких як емоційне вигорання, стигматизація соціальних груп, недостатність ресурсів та складність у взаємодії з іншими організаціями. Зіткнувшись із багатьма труднощами, фахівець соціальної роботи повинен мати високий рівень професіоналізму, здатність до самоорганізації та постійного навчання. Лише з цією умовою можна ефективно працювати в умовах, де соціальні, економічні та психологічні фактори взаємодіють та вимагають комплексного підходу. Завдяки глибокому розумінню потреб родин у складних обставинах та кваліфікованому застосуванню методів соціальної роботи, фахівець може суттєво вплинути на поліпшення ситуації і сприяти більш стійким змінам у житті родини.

Практичний аспект соціальної роботи з дітьми в складних життєвих ситуаціях вимагає комплексного підходу, що включає аналіз конкретних слів та поведінки, а також ефективну взаємодію з іншими установами та організаціями. Фахівці соціальної роботи повинні застосовувати різноманітні методи, що допомагають зрозуміти і підтримати дітей, а також їхні сім'ї, на різних етапах їхнього життєвого шляху. Важливою частиною є вивчення і аналіз мови, яку використовують діти та їхні батьки в складних ситуаціях, адже це дозволяє краще зрозуміти їхні переживання, потреби та труднощі. Мовний аналіз дає змогу фахівцям правильно трактувати сигнали, які діти посилають, і на основі цього формувати ефективні стратегії втручання. Співпраця з іншими установами, такими як школи, медичні заклади, навчально-виховні об'єднання, є важливим аспектом соціальної роботи. Таке міжсекторальне партнерство дозволяє досягти більшої ефективності в роботі з дітьми та їхніми родинами, оскільки кожен з учасників надає важливі ресурси та інформацію для комплексної підтримки. Крім того, ця співпраця допомагає усунути бар'єри, які можуть виникати в роботі з дітьми, що перебувають у складних життєвих ситуаціях, особливо коли йдеться про доступ до необхідних медичних та освітніх послуг. Оцінка ефективності заходів соціальної роботи є не менш важливим елементом, оскільки вона дозволяє фахівцям зрозуміти, чи досягнуті заплановані результати, а також виявити можливі недоліки або прогалини в організації допомоги. Тому важливо постійно вдосконалювати методи оцінки та коригувати стратегії втручання відповідно до змін у потребах дітей та сімей. У результаті, успіх соціальної роботи з дітьми в складних життєвих ситуаціях залежить від багатьох факторів, включаючи професіоналізм фахівців, ефективну взаємодію з іншими установами, а також від здатності адаптувати програми підтримки до конкретних потреб дітей та їхніх родин.

Список використаних джерел

1. Абрамова Т. В. Психологічні аспекти соціальної роботи з дітьми в кризових ситуаціях. Київ : Наукова думка, 2021. 320 с.
2. Андрієнко І. А. Соціально-педагогічна допомога дітям із сімей, що опинилися в складних обставинах. Львів : Освітняк, 2020. 210 с.
3. Антонова О. Ю. Психосоціальна реабілітація дітей в складних життєвих умовах. Харків : Нова хвиля, 2022. 198 с.
4. Антонова Т. М. Криза як соціальний феномен і методи її подолання в роботі з дітьми. Київ : Логос, 2021. 240 с.
5. Барбара М. О. Методи роботи соціального працівника з дітьми в кризових умовах. Київ : Перспектива, 2021. 230 с.

Оксана МІХЕЄВА,
*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри соціальної освіти та соціальної роботи,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)*

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

Війна, яка триває в Україні з 2014 року і особливо загострилася після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році, залишила по собі не лише руйнування, але й тисячі українців, які втратили здоров'я. Особливої уваги потребують особи, які отримали інвалідність внаслідок бойових дій – як військові, так і цивільні. Соціальна робота з такими людьми потребує сучасних, цілеспрямованих та чутливих технологій. За даними Міністерства охорони здоров'я та Міністерства соціальної політики, кількість осіб, які отримали інвалідність внаслідок бойових дій, постійно зростає, і це створює потужний соціальний виклик для всієї країни. Людина, яка втратила кінцівку, зір, слух, рухливість або зазнала психічної травми внаслідок війни – це не просто пацієнт медичної системи. Це член суспільства, що має право на повноцінне життя, соціальну реалізацію, гідність і участь у громадському житті. Тому соціальна робота з цією категорією отримувачів послуг набуває особливої ваги: вона стає мостом між фізичним та психологічним відновленням і поверненням до активного життя. Соціальні працівники, психологи, педагоги, юристи, медики та волонтери — всі вони мають бути озброєні сучасними технологіями, які дозволяють ефективно, гуманно й цілісно підтримувати людину в процесі реабілітації, адаптації та ресоціалізації. Особливість цієї роботи полягає в тому, що вона повинна бути глибоко персоналізованою, гнучкою та зорієнтованою на конкретні потреби кожної особи. У цьому контексті важливо не лише вивчати, а й впроваджувати сучасні соціальні технології, адаптовані до реалій воєнного та післявоєнного суспільства, що переживає колективну травму, але водночас демонструє стійкість, гідність і людяність. У центрі цього процесу перебуває соціальна робота — як професійна діяльність, спрямована на надання допомоги,

забезпечення соціальних прав і підвищення якості життя. Сьогодні надзвичайно актуальним стає запровадження ефективних, сучасних і чутливих до контексту технологій соціальної роботи.

Проблематика соціальної реабілітації осіб з інвалідністю внаслідок бойових дій активно досліджується як в Україні, так і за кордоном. Зокрема, варто відзначити праці А. Дулі, О. Кравченко, М. Лехолетової, Т. Лях, у яких розкривається концепція соціальної інклюзії, мультидисциплінарного підходу, роботи з ветеранами. У публікаціях А. Walker, аналізується вплив воєнних травм на особистість та підходи до інтеграції в громаду. Проте в українських умовах з'являється потреба в адаптації цих підходів до реалій повномасштабної війни, до складних соціальних умов і посттравматичного досвіду суспільства.

Метою цієї статті є аналіз і систематизація сучасних технологій соціальної роботи з особами з інвалідністю, отриманою внаслідок війни, а також окреслення напрямів їх ефективного впровадження в умовах української дійсності.

Соціальна робота з особами з інвалідністю внаслідок війни базується на засадах індивідуального підходу, людиноцентризму, забезпечення права на гідність та участі у суспільному житті, інтеграції та реінтеграції в громаду. Особливо важливо враховувати, що травма може бути не лише фізичною, а й психологічною — посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресії, втрата ідентичності через зміну ролі (наприклад, з військового на людину з інвалідністю) можуть загострювати загальний фізичний та психологічний стан людини [1, с.44].

Важливим є використання технологій соціальної роботи, що допоможуть полегшити та вчасно надати необхідні соціальні послуги і соціальну підтримку даній категорії отримувачів послуг.

Однією із технологій, що використовується в соціальній роботі з особами з інвалідністю внаслідок війни є кейс-менеджмент. Ця технологія передбачає створення індивідуального плану підтримки, який охоплює медичну, психологічну, правову, побутову та професійну сфери. Особа не просто отримує разову допомогу, а супроводжується фахівцем упродовж усього періоду адаптації [2, с. 40].

Аспекти роботи з особами з інвалідністю внаслідок війни мають враховувати міждисциплінарність. У роботу включаються соціальні працівники, психологи, реабілітологи, юристи, представники ветеранських організацій. Це дозволяє комплексно вирішувати проблеми: від працевлаштування до лікування. Такий підхід дозволяє комплексно задовольняти потреби визначеної групи отримувачів послуг.

Важливою в роботі з даною категорією є психосоціальна підтримка. Це емоційна та психологічна підтримка шляхом індивідуальних і групових зустрічей, використання арт-терапії, музикотерапії, участі в ветеранських просторах, залучення до волонтерства. Усе це сприяє відновленню емоційної стабільності та формуванню нової ідентичності. Важливо, щоб людина відчувала не лише медичну турботу, а й підтримку громади [3, с.240].

Важливим у соціальній роботі з даною категорією отримувачів послуг є використання інформаційно-освітніх технологій. Особи з інвалідністю потребують доступу до перекваліфікації, онлайн-освіти, інклюзивного навчання. У багатьох громадах України впроваджуються проєкти для навчання новим професіям (зокрема – в ІТ, ремеслах, підприємництві).

Крім цього при роботі з особами з інвалідністю в наслідок війни необхідно забезпечити їх інтеграцію та ресоціалізацію. Ідеться про повернення до активної участі в житті громади — через залучення до громадських ініціатив, ветеранських організацій, участь у культурному та спортивному житті. Надзвичайно важливим є формування нової соціальної ідентичності – не як «людини з інвалідністю», а як повноцінного громадянина [4, с.117].

Отже, сучасна соціальна робота з особами, які отримали інвалідність внаслідок війни, є не просто допомогою – це акт суспільної солідарності, підтримки гідності та відновлення людського потенціалу. Її ефективність залежить від професіоналізму, чутливості до травматичного досвіду й готовності до змін у самій системі. Технології соціальної роботи з особами з інвалідністю внаслідок війни мають базуватися на цінностях гідності, підтримки, інтеграції та соціальної справедливості. Вони повинні бути адаптивними, персоналізованими та орієнтованими на довготривалий ефект. Найефективнішими в українському контексті є кейс-менеджмент, мультидисциплінарний підхід, психосоціальна підтримка, інклюзивна освіта та залучення до громадських ініціатив. Державна політика має підтримувати розвиток інституцій соціальної роботи, посилювати співпрацю з громадськими організаціями, а головне — враховувати голоси самих людей з інвалідністю. Зміцнення соціальної стійкості українського суспільства можливе лише за умови, коли кожна людина, незалежно від травми чи статусу, відчуває свою цінність і підтримку. Саме в цьому — місія сучасної соціальної роботи.

Список використаних джерел

1. Дуля А. В., Лехолетова М. М., Лях Т. Л. (2024) Особливості соціальної роботи з особами з інвалідністю внаслідок війни. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 98. 2024. С.42-46.
2. Дуля, А., Спіріна, Т. (2024). До питання реабілітації учасників бойових дій в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 1, С. 38–43.
3. Міхеєва О. (2023). Соціальна реабілітація військовослужбовців з числа учасників бойових дій. Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 24 березня 2023 року) / за заг. ред. проф. О. О. Осетрової. – Дніпро, ДНУ імені Олеся Гончара. С.238-241.
4. Сапіга С., Остролуцька Л. (2023) Особливості надання соціальних послуг людям з інвалідністю. *Ввічливість. Humanitas* 2023. № 3. С. 115–123.

Роман ПЕТРИШИН,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Вікторія КИРИЛЮК,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
4 курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДИТЯЧОМУ ОЗДОРОВЧОМУ ЗАКЛАДІ

Дитячий оздоровчий заклад (ДОЗ) є позашкільним виховним закладом, що створюється з метою зміцнення здоров'я, організації активного відпочинку, задоволення інтересів і духовних потреб дітей і підлітків.

Виховна робота в ДОЗ включає розумне поєднання відпочинку, праці, спорту з пізнавальною, естетичною, оздоровчою діяльністю. Зміст, форми та методи роботи в ДОЗ визначаються його статутом, педагогічним колективом і групуються на принципах ініціативи й самодіяльності дітей та учнівської молоді, демократії і гуманізму, розвитку національних і культурно-історичних традицій, пріоритетності загальнолюдських духовних досягнень і цінностей.

Підхід до виховання громадянина своєї держави як до безперервного процесу змушує всіх причетних до справи виховання молоді глибоко усвідомити сутність виховного процесу, його мету й основні завдання.

Виховання в ДОЗ має дві взаємопов'язані сторони. Одна – це педагогічний вплив вихователя, педагога, колективу, друга – готовність вихованця сприйняти й усвідомити цей вплив. Для успішного виконання поставлених завдань вихователі мають глибоко усвідомити основні соціально-педагогічні та психологічні закономірності й особливості виховного процесу. Зокрема, необхідно передусім урахувати, що спосіб поведінки дитини визначається з одного боку, безперервним зовнішнім впливом на неї, а з другого – її природженими та набутими індивідуальними якостями та внутрішнім психічним станом.

Проблема діяльності табору оздоровлення та відпочинку постійно привертає увагу науковців. На формуванні особистісних рис соціального педагога в таборі відпочинку та оздоровлення наголошували А. Капської, Є. Коваленко, А. Конончук, Н. Корпача, Б. Купріянова, О. Лебедева, І. Пінчук, Ж. Петрович, О. Яковлівої та ін. Методику підготовки студентів до організації та проведення дозвілля в оздоровчому таборі розробляли О. Ілліна, Є. Коваленко, М. Соя, О. Столяренко, Н. Яковець та ін.

Мета статті – проаналізувати особливості соціально-педагогічної діяльності в дитячому оздоровчому закладі.

Канікулярні умови, зміна видів діяльності, авангард традиційних та інноваційних форм роботи забезпечують літньому оздоровчому табору особливе місце в системі соціально-виховних впливів, що спрямовані на розв'язання завдання організації змістовного дозвілля дітей та молоді.

Для соціального педагога важливим завданням є визначення переваг роботи літнього тимчасового дитячого оздоровчого табору в розвитку та формуванні особистості клієнта.

Основними напрямками діяльності соціального педагога є: здійснення професійної діяльності, спрямованої на збереження та зміцнення здоров'я в учасників педагогічного процесу, з урахуванням специфіки оздоровчого табору, вікових особливостей вихованців; забезпечення режиму і правил техніки безпеки педагогічного процесу; створення сприятливих умов для організації педагогічного процесу; сприяння соціалізації вихованців, формування в них загальної культури, розвиток їх різноманітної творчої діяльності [1, с. 125].

Особливості соціально-педагогічної роботи в умовах літнього оздоровчого табору дозволили визначити специфічні вимоги, що висуває даний вид практики до особистості соціального педагога, а саме: перебування клієнтів в умовах літнього оздоровчого табору пов'язано з відповідальністю за їх життя та здоров'я; цілодобове перебування в контакт з клієнтами, постійна відповідальність за успіх їх діяльності створює ситуацію емоційно-вольової напруги; робота літнього оздоровчого табору характеризується надзвичайною інтенсивністю, насиченістю форм соціально-виховної роботи (звичайний день роботи табору може включати 8-10 різних організаційних форм соціально-педагогічної роботи); педагоги перебувають в нових умовах міжособистісної взаємодії з клієнтами, що визначається більшою демократичністю; соціально-виховне середовище літнього оздоровчого табору створює сприятливі умови для формування, розвитку та популяризації здібностей, обдарувань, як клієнтів, так і соціальних педагогів; в центрі змісту діяльності літнього оздоровчого табору знаходяться не навчальна робота, а інша системотвірна діяльність (праця, спорт, мистецька діяльність, екологічна робота тощо); педагог виступає не як контролер, дії якого обмежені вимогами навчально-виховного процесу, а як активний учасник творчої діяльності, радник, чи просто рівнозначний член творчого колективу; період роботи тимчасового дитячого колективу (зміна) відповідає вимогам, зусиллям, які докладаються при створенні постійно існуючого дитячого об'єднання [1, с. 127].

Соціально-педагогічна діяльність дитячого закладу оздоровлення та відпочинку може бути представлена в двох аспектах – «широкому» і «вузькому».

У широкому аспекті діяльність спрямована на соціалізацію особистості дитини, засвоєння нею особистого соціального досвіду. У вузькому аспекті соціально-педагогічна діяльність закладу – це спеціальні напрям роботи закладу, який пов'язаний з наданням дітям кваліфікованої психолого-педагогічної

допомоги і підтримки в соціальній адаптації й інтеграції, створенням умов для їх творчого розвитку і саморозвитку.

Даний напрям діяльності закладу є підставою для того, щоб будь-яку оздоровчу і виховну роботу вважати соціально-педагогічною. Проте тільки підставою. Для того щоб оздоровчо-виховний процес став соціально-педагогічною діяльністю, роботу закладу потрібно будувати на основі гуманістичного підходу.

Самоцінністю є лише дитина. Вона стає в центрі уваги всієї діяльності. Відповідно, не дитина – для педагогів, закладу, а педагоги, заклад – для дитини. Дитина вибирає вид діяльності, а педагог допомагає їй, починаючи взаємодію зі спільного вироблення мети майбутньої діяльності.

Специфіка роботи закладу і тимчасового дитячого колективу впливає на використання дітьми нових умов для їх самоствердження. Розвивається здібність дітей до вибору позиції, ціннісно-орієнтаційної діяльності. Отже, основна концептуальна ідея діяльності дитячих закладів оздоровлення та відпочинку – самовизначення дитини в ситуації вибору.

Варто відмовитися від поглядів на заклад тільки як на систему оздоровлення дітей. Необхідно бачити у ньому унікальну систему духовного і фізичного саморозвитку дитини, поле для прояву її активності, взаємозв'язок з іншими соціальними інституціями (сім'єю, школою, організаціями тощо).

Протягом декількох днів діти звикають один до одного, знайомляться із середовищем, набувають впевненості. У багатьох дітей відбувається зміна позицій, своєрідне руйнування колишнього стереотипу поведінки, як правило, негативної. Це зумовлено тим, що нові умови, специфіка життя закладу сприяє тому, що людина дивиться на себе більш критично, і самооцінка стає більш адекватною [2, с. 29].

Отже, починаючи роботу в літньому дитячому таборі оздоровлення і відпочинку, соціальний педагог має володіти основними психолого-педагогічними знаннями й професійними вміннями та навичками з проблем соціального виховання дітей і підлітків в умовах табірної зміни. Соціально-педагогічний процес закладу доповнює і розширює вплив сім'ї, школи, дитячих та молодіжних громадських організацій на становлення і розвиток особистості. Соціально-педагогічна діяльність ДОЗ – це важлива складова всієї системи виховання дітей; вона є логічним продовженням виховної роботи, розпочатої у загальноосвітньому навчальному закладі.

Список використаних джерел

1. Бартків О., Дурманенко Є. Функції діяльності соціального педагога в літньому дитячому оздоровчому таборі. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2014. № 8. С. 124-129
2. Організація відпочинку та оздоровлення дітей: концепції, технології, досвід / О.В. Биковська, В.М. Горбинко, Ж.В. Петрочко та ін. К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2004. 208 с.

Роман ПЕТРИШИН,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Леся ТИНКАЛЮК,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
4 курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ДУХОВНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

На сучасному етапі розвитку української держави особливої актуальності набуває проблема формування духовних цінностей у молоді в умовах соціально-виховуючого середовища. Це пов'язано насамперед із процесом ціннісно-сислової дезорієнтації, що поширюється у соціальному середовищі України. Нівелювання загальнолюдських ідеалів, поширення технократичних тенденцій, що не підкріплені духовним зростанням людини, породжує домінування спотвореного мислення й антигуманних дій. Тому процес формування духовних цінностей у молоді повинен спиратися на загальнонаціональні українські ідеали та сприяти утвердженню позитивних загальнолюдських цінностей.

Проблема формування духовно-моральних цінностей юного покоління в державі в час її інтеграції до загальноєвропейського співтовариства є актуальною. На молодь дедалі більш очевидним є вплив молодіжної субкультури, відірваної від загальнолюдських духовно-моральних цінностей, багатовікової спадщини українського народу. Саме це спонукає сучасних педагогів формувати в учнів духовно-моральні цінності у процесі становлення кожного з них як особистості.

Особливе значення у процесі формування духовних цінностей учнівської молоді належить соціальному середовищу, соціально-педагогічним факторам. Взаємозв'язок формування морального досвіду та духовних цінностей, «базова культура особистості як внутрішня основа соціалізації» були предметом дослідження І. Бега, Н. Заверико, А. Капської, І. Підласого, С. Савченка, С. Харченка. Характеристика процесу соціалізації як системи, розробка основ її теорії виразно простежуються у працях Є. Белінського, М. Головатого, Г. Лактіонової, М. Лукашевича, А. Мудрика, Л. Степанової та ін. Проектуванням соціального розвитку особистості учнів загальноосвітніх шкіл займався В. Киричук, соціально-виховними технологіями – Г. Селевко.

Мета статті полягає у виокремленні соціально-педагогічних умов, сприятливих для процесу духовного розвитку молоді, конкретизації особливостей її духовного становлення.

Соціальні умови відіграють головну роль у визначенні динаміки процесу формування духовних орієнтирів молоді. Соціальні умови – це процес постійного розвитку і зміни, і під їхнім впливом змінюються і розвиваються духовні орієнтації молодих людей.

Неможливо з'ясувати зміст духовних орієнтацій молоді без ґрунтовного аналізу тих чинників, які відіграють вирішальну роль у визначенні динаміки процесу їхнього формування. Такими чинниками безумовно є ті соціальні умови, в яких здійснюється становлення молоді. Це підтверджують як теоретичні висновки, так і практичне життя. На доказ сказаного, на нашу думку, досить провести нескладний аналіз. Так, всім відомо, що в умовах різних Історичних епох молодь мала свій рівень і специфічний склад духовного розвитку орієнтацій тощо. Суттєве значення мала тут приналежність молодих людей до тієї чи іншої епохи, нації, класу, касты, родини. Слід усвідомлювати, що суспільні умови – це процес. Вони постійно змінюються, розвиваються. А під їхнім впливом змінюються і розвиваються також і духовні орієнтації молоді.

Так і в нинішніх умовах, коли посилилась диференціація суспільства (за професіональними та іншими ознаками), а з другого боку, посилюється процес зближення людей як за рівнем освіти, так і за всім комплексом суспільних відносин – посилюється процес і духовного розвитку та зближення молоді.

Про те, що не тільки теорія, а й практика підтверджує залежність духовних цінностей молоді від соціальних умов. Практичні потреби сьогодення у розв'язанні проблеми кореляції духовних орієнтацій молоді на сучасному етапі розвитку українського суспільства вимагають ґрунтовнішого розгляду всіх соціальних чинників, динаміки та проблем їхнього розвитку, особливостей та механізму їхнього впливу на ціннісні установки молоді. Лише в такому разі можна буде правильно спрогнозувати хід процесу розвитку духовності молоді, виявити шляхи і методи духовного оздоровлення молоді, яка б за своїми світоглядними соціально-духовними ціннісними орієнтирами відповідала потребам відродження українського суспільства, нації, її духовності, менталітету тощо.

На духовні установки молоді значною мірою впливає мікросередовище. Здебільшого ж молода людина формується під впливом різних соціальних чинників, дія яких може накладатись або протистояти, або перехрещуватись. У кінцевому підсумку в кожній людині формується якесь своє узагальнене бачення світу й поведінка, які в основному збігаються з духовним кліматом макросередовища, в якому формується молодь [1, с. 56].

Перед тим, як перейти до конкретнішого аналізу соціальних умов та їхніх дій на духовні орієнтації молоді, стисло розглянемо механізм цієї дії. Об'єктивні умови, в які, незалежно від себе, потрапляє та чи інша молода людина, народжують у неї ті чи інші потреби й інтереси. Так, залежно від того, в якій соціальній групі (середовищі) формується юнак чи дівчина,— у них з'являються матеріальні й духовні запити, ціннісні орієнтації (у сфері побуту, трудової діяльності, освіти, культурному житті тощо).

В міру становлення молодшої людини поступово розширюються межі її активності, що має своїм наслідком: з одного боку – соціалізацію, тобто засвоєння нею елементів культури, соціальних норм і цінностей, а з другого – виділення свого «Я» як самостійної одиниці (з чим пов'язано посилення ролі як суб'єкта суспільної діяльності, про що буде сказано згодом).

Усвідомлення і засвоєння духовних цінностей складають найвищий рівень потреб людини. Ціннісні орієнтації формують застави діяльності молоді, що значною мірою обумовлює спрямованість її суспільної поведінки. Духовні цінності, до яких прагне молодь, вельми дорогі їй. Особливо якщо говорити про такі з них як воля, істина, любов тощо, які мають як в громадському, так і в особистому житті досить реальну мотиваційну силу. Ось чому так важливо в сім'ї, колективі, суспільстві в цілому створювати такі умови для молоді, щоб у неї розвивалися здорові ціннісні орієнтації і підходи до життя.

Одне з головних завдань перебудови соціальних відносин – виховання в молоді патріотизму, поваги до національних цінностей українського народу, розуміння їх пріоритету в рамках української держави. У вирішенні цього завдання проблем особливо багато. Тут необхідно враховувати й історичні, і регіональні, й ідеологічні чинники, які реально є і діють на формування світогляду молоді. Не вдаючись до конкретного аналізу цих проблем, зазначимо тільки те, що, на наш погляд, від вирішення цього питання залежатиме, яких громадян матиме Україна в майбутньому, чи зможуть вони більш успішно повести справу розбудови українського суспільства вперед [2].

Навіть стислий аналіз соціальних умов і їхнього впливу на духовні орієнтації молоді вказує на велике значення розглянутих соціальних чинників (якість задоволення матеріально-побутових запитів молоді, якість соціальних відносин на рівні сім'ї, соціальної групи, нації, суспільства в цілому) для забезпечення необхідної для суспільства духовно-ціннісної спрямованості молоді.

Список використаних джерел

1. Виховання духовності особистості : навчально-методичний посібник / за заг. ред. М. Й. Боришевського. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 104 с.
2. Плівачук К.В. Духовно-моральне виховання учнівської молоді як умова ціннісного становлення особистості. *Народна освіта. Електронне наукове фахове видання*. 2016. Вип. №1(28). URL: <https://www.narodnaosvita.kiev.ua>

Оксана ПРОТАС,

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Христина БОГДАН,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Сучасні умови війни в Україні, загроза життю та здоров'ю людини через бойові дії, часті повітряні тривоги і загрози ракетних ударів викликають постійний стрес та страх перед невизначеним майбутнім, підвищене відчуття тривожності, нестабільності. Неперервне занепокоєння за власне життя і безпеку рідних, пережиті втрати й руйнування стають джерелами глибокого психоемоційного виснаження і емоційних зривів. Ці фактори негативно впливають на соціальне, психічне та фізичне здоров'я дітей, особливо, на розвиток дітей у підлітковому віці – періоді значних фізіологічних, психологічних та соціальних змін. Підлітки стикаються з емоційними потрясіннями, порушенням безпеки, які викликають тривогу та розгубленість. Криза ідентичності у підлітковому віці, пошук свого місця у суспільстві посилюють емоційну нестабільність, тому підтримка дорослих та фахівців є важливими для формування у них навичок саморегуляції та емоційної стійкості. Розвиток емоційної стійкості дасть змогу підліткам зберігати внутрішню рівновагу та залишатися адаптивними у динамічному середовищі. Забезпечення достатнього рівня їх резильєнтності допоможе ефективно долати труднощі повсякдення.

Проблему емоційної нестабільності досліджували такі українські науковці, як: Л. Дзюбко, А. Терещенко; чинники розвитку емоційної стійкості підлітків: Г. Гурак, Л. Долинська; ефективні технології діяльності для розвитку емоційної стійкості підлітків: О. Малхазов, В. Немеш та інші.

Метою статті є – виявлення ефективних психолого-педагогічних засобів формування емоційної стійкості у підлітковому віці.

Емоційна стійкість визначається як інтеграція саморегуляції, емоційного інтелекту, позитивної самооцінки та підтримки соціального оточення. Це не вроджена якість, а результат виховання, навчання та міжособистісної взаємодії. Вона тісно пов'язана із поняттям життєстійкості (resilience), що забезпечує психологічну готовність особистості до реагування на виклики [1]. Основними її векторами є: розвиток емоційної грамотності, соціально-емоційне навчання (SEL), створення підтримуючого мікросередовища у школі та родині.

Розвиток емоційної стійкості особливо важливим є у підлітковому віці, що дасть їм змогу зберігати внутрішню рівновагу та долати труднощі.

Підлітковий вік – це період складних змін у фізичному, емоційному та соціальному розвитку. Зростаюче навантаження у навчанні, пошук себе, вплив соціальних мереж, нестабільність у родинних стосунках – усе це спричиняє зниження здатності підлітків протистояти стресу. Немоżliвість ефективно справлятися зі стресовими ситуаціями та негативними емоціями може призвести

до серйозних психологічних проблем, таких як підвищений рівень тривожності, депресивні стани, агресивна поведінка або соціальна ізоляція.

Формування емоційної стійкості підлітка є важливим завданням як для самої дитини, так і для її оточення – сім'ї, школи, соціального середовища. Високий рівень емоційної стійкості сприяє адаптації підлітків до дорослого життя, допомагає зберігати психологічну рівновагу та будувати здорові соціальні відносини.

Аналіз праць вчених (Н. Булатевич, О. Крит, П. Неделько, О. Стуліка) дав змогу визначити такі практичні напрями реалізації розвитку емоційної стійкості: психологічна підтримка – індивідуальні консультації, групові тренінги, арт- й ігротерапія; запровадження тренінгів з розвитку емоційного інтелекту (емпатія, саморефлексія, комунікація); формування навичок саморегуляції: техніки дихання, ведення щоденників настрою, робота з тілесними відчуттями; проєктна діяльність, волонтерство, групові творчі ініціативи; профілактика стресу через навчання дорослих – тренінги для педагогів і батьків щодо підтримки підлітків у стресових умовах; соціальна інтеграція – участь у волонтерських проєктах, групах взаємодопомоги, дружніх активностях; адаптація навчання – інтеграція тренінгів із SEL у шкільну програму, дистанційне навчання для переселенців [1; 2]. Ці комплексні заходи є ефективними, оскільки не тільки знижують рівень тривожності, але й сприяють розвитку внутрішніх ресурсів для подолання кризи.

Сучасні дослідження (Giordano et al.; UNICEF) підтверджують, що школярі, які залучені до програм SEL, демонструють значно вищу здатність до контролю емоцій, вирішення конфліктів та соціальної взаємодії. Це також зменшує прояви агресії, булінгу, ризиків депресивних станів [3].

Висновки. Формування емоційної стійкості у підлітків, зокрема в умовах війни потребує системного підходу, що поєднує психологічну допомогу, розвиток навичок саморегуляції, соціальну підтримку та адаптоване освітнє середовище. Успішна реалізація цих заходів забезпечує зниження ризику психоемоційних порушень і сприяє гармонійному розвитку дітей, навіть в умовах екстремального стресу.

Список використаних джерел

1. Булатевич, Н., Крит, О. Вплив копінг-стратегій на стійкість та психо-емоційний стан підлітків. *Психологічний журнал*. 11 (1). 2025. С. 55–65. URL: <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.1.5>
2. Стуліка, О., Неделько, П. Емоційна стійкість як важливий аспект розвитку особистісної зрілості в юнацькому віці. *Молодий вчений*. 4 (128). 2024. С. 120-124. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-4-128-1>
3. Giordano, F. et al. (2024). *Resilience Processes among Ukrainian Youth*. *Frontiers in Psychology*. URL: <https://frontiersin.org>

Роман Пятківський

кандидат філософських наук, доцент, викладач вищої категорії

МОРАЛЬНИЙ КОМФОРТ РОБОТИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА

У добу постіндустріального інформаційного суспільства науково-педагогічна діяльність дедалі частіше розглядається не лише як трансляція знання, але й як форма етичного співіснування. Науково-педагогічний працівник не є ізольованим продуцентом освітнього контенту – він функціонує в межах соціально-професійного колективу, де діє складна мережа моральних, методологічних і праксеологічних взаємодій. Тому на результати його діяльності може неабияк впливати рівень морального комфорту роботи в організації.

Метою статті є міждисциплінарне осмислення феномену морального комфорту в науково-педагогічному колективі як визначального чинника ефективної професійної діяльності його працівників, а також окреслення практичних шляхів формування етично сприятливого освітнього середовища.

Моральний комфорт у професійному колективі можна визначити як стан етичної безпеки та психологічної підтримки, що виникає внаслідок дотримання моральних норм, взаємоповаги та довіри між колегами. Цей стан сприяє ефективній професійній діяльності, знижує рівень стресу та конфліктності, а також підвищує мотивацію та задоволення від роботи, спілкування в колективі.

На жаль, в Україні проблема морального комфорту роботи в колективі часто недооцінюється в офіційних стратегічних документах та управлінських практиках. Водночас саме моральний комфорт є тим латентним чинником, який визначає продуктивність освітньої діяльності, інноваційність мислення, рівень академічної свободи та навіть якість комунікації викладача зі студентством.

Натомість зарубіжний досвід доводить, що моральний комфорт – і це не лише етико-філософська категорія, а й практична цінність та дієва стратегія сучасної освітньої політики. Скажімо, у Фінляндії, освітня політика акцентує увагу на добробуті викладача як передумові педагогічного успіху: національні програми розвитку освіти включають заходи зі створення етичної культури довіри й партнерства в педагогічних колективах. У Канаді поширена практика етичного коучингу в університетах, що сприяє запобіганню вигоранню й підтримує моральну автономію викладача. Японська освітня модель, зосереджена на колективізмі й гармонії, демонструє, як глибоко вкорінене поняття *дзен* в організаційній культурі школи чи університету створює морально безпечне середовище для всіх учасників освітнього процесу.

Проаналізуємо декілька вимірів морального комфорту як запоруки ефективної діяльності працівника навчальних закладів

Етичний вимір оцінює мораль як ресурс, а не лише норму. Звісно, у міжособистісній взаємодії в академічному середовищі мораль традиційно розглядається як система норм і заборон. Проте етика як філософська дисципліна пропонує ширше бачення – мораль може бути джерелом натхнення, підтримки, внутрішньої гармонії. Саме тому забезпечення морального комфорту науково-педагогічному працівнику не лише мінімізує конфлікти, а й сприятиме зростанню довіри, визнання, символічного обміну та взаємної суб'єктності членів педагогічного колективу.

У цьому контексті можна говорити про моральну екологію академічного середовища, де співіснування різних ціннісних позицій не знижує ефективність, а, навпаки, посилює її за рахунок плюралізму ідей і досвідів.

Праксеологічний підхід розглядає ефективність працівника і як моральну дію. Згідно з праксеологією (наукою про ефективну діяльність), успішність професійної практики залежить не лише від раціональної організації процесів, але й від мотиваційного поля виконавця. У цьому контексті моральний комфорт виконує роль афективного каталізатора – він знижує витрати на внутрішній опір, зменшує когнітивну втому та сприяє самореалізації діючого суб'єкта.

У праксеологічному ключі моральний дискомфорт можна розглядати як «невидимий саботаж» професійної діяльності, який здатний спричинити хронічне розчарування, міжособистісну напругу, етичні дилеми, які демотивують працівника і формують у нього «втому від професії».

Третім виміром оберемо педагогіку довіри, яка бачить моральний комфорт як умову діалогу. Сучасна педагогіка все більше орієнтується на партнерські моделі взаємодії: суб'єкт-суб'єктна парадигма витісняє авторитарно-дисциплінарні моделі. Проте міжособистісна довіра не виникає в умовах морального напруження або постійної конкуренції. Вона потребує комфортного морального тла – середовища, де педагог може бути вільним у своїх судженнях, де помилки не караються, а рефлексуються, де визнання колег не є ресурсною загрозою.

У цьому сенсі моральний комфорт у колективі є метапедагогічною умовою: він не лише впливає на особисте самопочуття, але й визначає педагогічну якість взаємодії зі студентами, яка, у свою чергу, віддзеркалює внутрішній стан викладача.

Нарешті, методологічно-науковий контекст фокусується на науково-педагогічній спільноті як конституювенті знання. Науково-педагогічний працівник є не лише викладачем, але й дослідником, учасником академічної спільноти. Як доводять соціальні теорії знання (Томас Кун, Майкл Полані, Бруно Латур), наукова істина формується не у вакуумі, а в рамках спільнот, де панують певні цінності, інституційні практики та стандарти поведінки. Моральний комфорт тут постає як епістемологічна умова – без нього неможлива відкритість до критики, взаємодопомога в наукових пошуках, колективне вироблення нових парадигм. Інакше кажучи, моральний дискомфорт викликає не лише людські страждання, а й епістемологічну закритість, страх перед новим, імітацію наукової діяльності тощо.

Таким чином, пошук шляхів покращення морального комфорту в академічному колективі цілком виправдають себе і за умов впровадження неодмінно підвищать результати його діяльності.

Саме тому у контексті зазначених етичних, праксеологічних і педагогічних підходів варто виокремити низку стратегій, спрямованих на зміцнення морального комфорту в освітньому середовищі:

1) Упровадження етичного кодексу закладу освіти, який не лише фіксує норми поведінки, а й створює простір для морального діалогу й консенсусу;

2) Регулярні зустрічі колег з метою здійснення професійної рефлексії: обговорення складних ситуацій, етичних викликів і моральних дилем у безпечному форматі;

3) Підтримка менторства і горизонтальних зв'язків: формування культури підтримки, а не конкуренції;

4) Розвиток управлінської етики: лідерство в академічному середовищі має бути не авторитарним, а сервісним і ціннісно орієнтованим;

5) Залучення викладачів до прийняття рішень: автономія і визнання є ключовими складовими моральної безпеки.

Зазначені шляхи підвищення морального комфорту академічних колективів оперті на ключових складових цього феномену [1, с. 157]:

1) моральній захищеності членів організації, яка проявляється у доброзичливому ставленні до кожного члена організації, захисті від нетактовного ставлення, недопустимості соціальної ізоляції в організації;

2) злагоді між працівниками, котрі відчують, що їхні вміння належним чином використовуються і можуть сприяти справедливому кар'єрному просуванню, а значить у членів колективу зміцнюється впевненість у перспективі – переконаності в можливостях розвитку організації та власного розвитку в ній;

3) творчій атмосфері, яка дозволяє вияв ініціативи, існування певної свободи і можливості участі в управлінні, що мотивує співробітників і покращує професійну комунікацію на всіх рівнях.

Варто також зазначити, що важливим чинником забезпечення морального комфорту роботи в будь-якій організації є етичне лідерство. Етичний лідер не лише дотримується моральних норм, але й активно формує етичну культуру в організації, слугуючи прикладом для колег та стимулюючи їх до позитивної поведінки та особистісного зростання [2]. Так, керівники академічних установ, які демонструють етичну поведінку, безперечно сприяють формуванню довірливих відносин, відкритості та взаємоповаги серед науково-педагогічних працівників. Таким чином, етичне лідерство стає ключовим чинником у створенні морально комфортного середовища, що, в свою чергу, підвищує ефективність науково-педагогічної діяльності.

При організації діяльності науково-педагогічних колективів також варто уникати появи перешкод на шляху до формування морального комфорту роботи: бюрократизм і «сценарії виживання»; токсичне лідерство; культура мовчання або фальшива лояльність; професійне вигорання і відчуження тощо.

Моральний комфорт у науково-педагогічному колективі – це не емоційна розкіш, а стратегічна передумова ефективної освітньої, дослідницької й виховної роботи. Його підтримка має стати елементом внутрішньої політики закладу освіти, частиною управлінської етики й індикатором професійного середовища.

У рамках соціально-педагогічної діяльності, де гуманітарна складова є ключовою, питання морального комфорту не може бути винесене за дужки. Педагог-науковець, що перебуває в середовищі етичної підтримки, стає не лише кращим фахівцем, а й генератором довіри, емпатії, професійної культури.

Список використаних джерел:

1. Василевська Т. Е. Етика в публічній службі: підручник. Київ: НАДУ, 2018. 256 с.
2. Василевська Т.Е., Пятківський Р.О. Етичне лідерство в публічній службі: смисл і значущість феномену // Аспекти публічного управління. 2021. Том 9. № 2. С. 35-42.

Надія САБАТ,

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Ірина ГУМЕНІВ,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ УСТАНОВОК СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Сучасна українська молодь переживає період глибоких соціокультурних трансформацій, спричинених повномасштабною війною росії проти України. Війна стала не лише екзистенційним викликом для держави, але й потужним чинником переосмислення індивідуальних і колективних цінностей. У цих умовах актуалізується питання, як саме війна впливає на формування ціннісних установок студентської молоді, яка є генерацією, що визначатиме майбутнє країни.

Проблематика ціннісних орієнтацій молоді досліджувалася у працях українських і зарубіжних науковців (Г. Балл, І. Бех, В. Татенко, Ш. Шварц, М. Рокіч, Р. Інглгарт та ін.). Проте контекст воєнних подій вносить нові смислові акценти у розуміння формування цінностей, адже молодь постає перед необхідністю переосмислення життєвих пріоритетів у ситуації загрози, втрат і соціальної невизначеності.

Війна призводить до радикального перегляду системи життєвих орієнтирів. Для студентської молоді, яка традиційно орієнтувалася на самореалізацію, кар'єрний успіх і самовираження, на перший план вийшли цінності виживання, безпеки, родини, взаємодопомоги, національної гідності. Під впливом колективного досвіду травми формується новий тип ідентичності – ідентичність громадянина-учасника історичних подій. Молодь дедалі більше усвідомлює власну відповідальність за долю країни, зростає прагнення до суспільно значущої діяльності, волонтерства, взаємної підтримки.

Результати соціологічних досліджень (KMIC, Razumkov Centre, 2023–2024) засвідчують зміни у структурі ціннісних орієнтацій молоді:

- зростання значущості таких цінностей, як патріотизм, людська гідність, свобода, взаємоповага, справедливість;
- зменшення ваги гедоністичних і матеріалістичних орієнтацій (багатство, статус, дозвілля);
- посилення духовних та моральних орієнтирів — віра, любов, милосердя, моральна відповідальність.

Ці зрушення свідчать про зміцнення аксіологічних основ суспільної єдності й соціальної зрілості молодого покоління.

Освітній простір університету стає середовищем відновлення моральних орієнтирів, формування національної самосвідомості, розвитку критичного мислення й громадянської відповідальності. Важливими педагогічними технологіями у цьому процесі виступають:

- ціннісно-орієнтоване навчання, яке сприяє осмисленню моральних і суспільних ідеалів;
- волонтерські та соціальні проекти, що формують емпатію й активну громадянську позицію;
- психологічна підтримка та арттерапевтичні практики, які допомагають долати наслідки війни та сприяють особистісній інтеграції.

Важливим інструментом трансляції нових моральних орієнтирів стало медіасередовище. Соціальні мережі формують у молоді символічне поле єдності, взаємопідтримки та героїзму. Водночас виникає потреба у розвитку медіаграмотності для протидії дезінформації та пропаганді, які можуть спотворювати ціннісні орієнтири.

Отже, війна виступає каталізатором переосмислення ціннісних орієнтацій студентської молоді, сприяє утвердженню гуманістичних, патріотичних і просоціальних установок. Сучасна молодь демонструє зрілість і готовність до відповідальності, що засвідчує зміцнення колективної ідентичності та національної самосвідомості. Освітнє середовище відіграє ключову роль у підтримці й розвитку ціннісних установок, орієнтованих на солідарність, людяність і професійну відповідальність.

Подальші дослідження спрямуємо на емпіричне вивчення динаміки змін аксіосфери молоді в різних регіонах України та на розробку соціально-педагогічних програм ціннісної підтримки студентів у воєнний і післявоєнний період.

Список використаних джерел

1. Ткачова Н. До питання формування ціннісних орієнтацій у студентів вищих навчальних закладів. *Вісник Львівського університету*. 2006. Вип. 21, ч. 1. С. 259–266.
2. Федух І. С. Визначення змісту поняття «ціннісна орієнтація» у сучасній психолого-педагогічній науці. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2011. № 3. URL: http://www.nbu.gov.ua/ejournals/Vnadps/2011_3/11fisppl.pdf (дата звернення: 15.03.2025).

Надія САБАТ,

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Іван ІЛЮК,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ

Соціальні мережі – це особливий вид соціальної структури, що складається з взаємопов'язаних осіб або організацій. Вони відображають різні форми взаємодії між учасниками, включаючи як поверхневі знайомства, так і глибокі родинні зв'язки.

Поняття «соціальна мережа» з'явилося у 1954 року, не маючи нічого спільного з тепер всесвітньо відомою мережею Інтернет. Термін був введений у вжиток соціологом Дж. Барнсом. У дослідженні автор використовує графічну модель для представлення соціальних взаємин, де: вершини графа (точки) символізують окремих індивідів і ребра (лінії) відображають наявність комунікаційних зв'язків між ними. Ця модель демонструє, що будь-яка соціальна структура по суті є динамічною [30].

Зародження комп'ютерних соціальних комунікацій сягає 1971 року, коли в мережі ARPANET з'явилася перша система електронної пошти, спочатку розроблена для військових потреб. Ця технологія стала прообразом майбутніх соціальних інтерфейсів.

Важливим етапом розвитку став 1988 рік, коли фінський програміст Ярмо Ойкаринен розробив систему IRC (Internet Relay Chat). Ця інноваційна для свого часу технологія вперше дозволила користувачам спілкуватися онлайн у режимі реального часу [34].

Справжнім проривом став 1991 рік, коли британський вчений Тім Бернерс-Лі відкрив доступ до Всесвітньої павутини, створивши технічну основу для майбутніх соціальних платформ. Вже 1995 року з'явився Classmates.com - перший сервіс, який реалізував концепцію соціальної мережі у сучасному розумінні. Заснований Ренді Конрадом, цей проект продемонстрував величезний потенціал онлайн-спільнот і став каталізатором подальшого розвитку галузі [32].

Classmates.com не лише поклав початок новій ері інтернет-спілкування, але й продовжує залишатися актуальним – станом на сьогодні його аудиторія перевищує 50 мільйонів зареєстрованих користувачів по всьому світу. Цей факт свідчить про тривалий життєвий цикл якісно розроблених соціальних платформ [35].

Соціальні мережі – це не лише місце для спілкування, вони можуть бути використані для проведення семінарів, конференцій, освіти, а з початком пандемії Коронавірусу і чи не єдиним засобом зв'язку для дистанційного навчання.

Основою для об'єднання людей у соціальній мережі зазвичай є спільні інтереси або характеристики, такі як матеріальний стан, стать, раса, національність, релігія, професія тощо. Однак у останні роки найпопулярніші соціальні платформи об'єднують користувачів без чітких меж – незалежно від віку, роду діяльності, доходів чи звичок. Саме так сьогодні розуміють сучасні соціальні мережі.

Принцип функціонування таких мереж є схожим: спочатку невелика група засновників запрошує нових учасників, які, у свою чергу, запрошують інших. Завдяки цьому мережа розширюється, зростає кількість зв'язків між користувачами. Оскільки більшість соціальних платформ є відкритими, будь-хто може долучитися до спільноти за власним бажанням.

«Соціальні мережі стали невід'ємною частиною життя багатьох людей, особливо молоді. З одного боку, молоді люди використовують соціальні мережі для знайомств та підтримки стосунків, обміну ідеями та думками, пошуку новин і інформації, реклами своїх талантів і досягнень, а також для активностей, пов'язаних з їхніми професійними цілями. Соціальні мережі надають молодим людям можливість самовиражатися, знаходити спільну мову з однолітками, досліджувати свої інтереси та хобі» [8].

Соціальні мережі – це інтерактивні онлайн-платформи, призначені для створення, розповсюдження та обміну інформацією між користувачами, які об'єднуються на основі спільних інтересів, професійних зв'язків або особистих стосунків. Їх розвиток тісно пов'язаний із еволюцією Інтернету та соціально-технологічними змінами кінця XX – початку XXI століть.

Перше десятиліття XXI століття ознаменувалося справжнім проривом у сфері соціальних інтернет-мереж. Період 2003-2004 років став визначальним, коли світ побачили три знакові платформи:

1. LinkedIn - перша професійна мережа, орієнтована на бізнес-спільноти

2. MySpace - платформа для творчої самопрезентації та музичних спільнот

3. Facebook - соціальна мережа нового покоління, що поєднувала спілкування та самовираження

З 2004 року у світ запустив свій продукт Марк Цукерберг і його соціальна мережа одразу стала популярною а вже в листопаді 2010 року стала третьою за величиною веб-компанією в США після Amazon і Google [13].

2006 рік приніс нову хвилю інновацій із запуском Twitter – платформи мікроблогінгу, яка кардинально змінила принципи поширення інформації.

Ця трансформація призвела до появи принципово нового типу соціальних взаємин, де цифрові технології стали основним інструментом як професійної комунікації, так і особистісного самовираження.

В Україні в той час також популярними були російські соціальні мережі «ВКонтакте» та «Однокласники». Але з 2014 року, з початком військової агресії росії на Сході України, ці мережі почали втрачати свою популярність, а в 2017 році Президентом України ці соціальні мережі ввійшли до заборонених.

У 2024 році рейтинг найпопулярніших соціальних мереж в Україні очолили Telegram – 78,1% опитаних, YouTube – 59,5% опитаних та Facebook – 44,6% (Див. Рис. 1.1.1.). Про це свідчать підсумки дослідження, проведеного [Громадянською мережею «Опора»](#). Трохи більше ніж 42% опитаних читають новини у Viber, 29,6% – в Instagram, 26,8% – у TikTok, 7,8% – в X (раніше Twitter). Іншими соцмережами для отримання новин користуються 1,2% опитаних [10]. Також серед українців зараз набирає популярності соціальна мережа Threads, де користувачі діляться своїми короткими історіями.

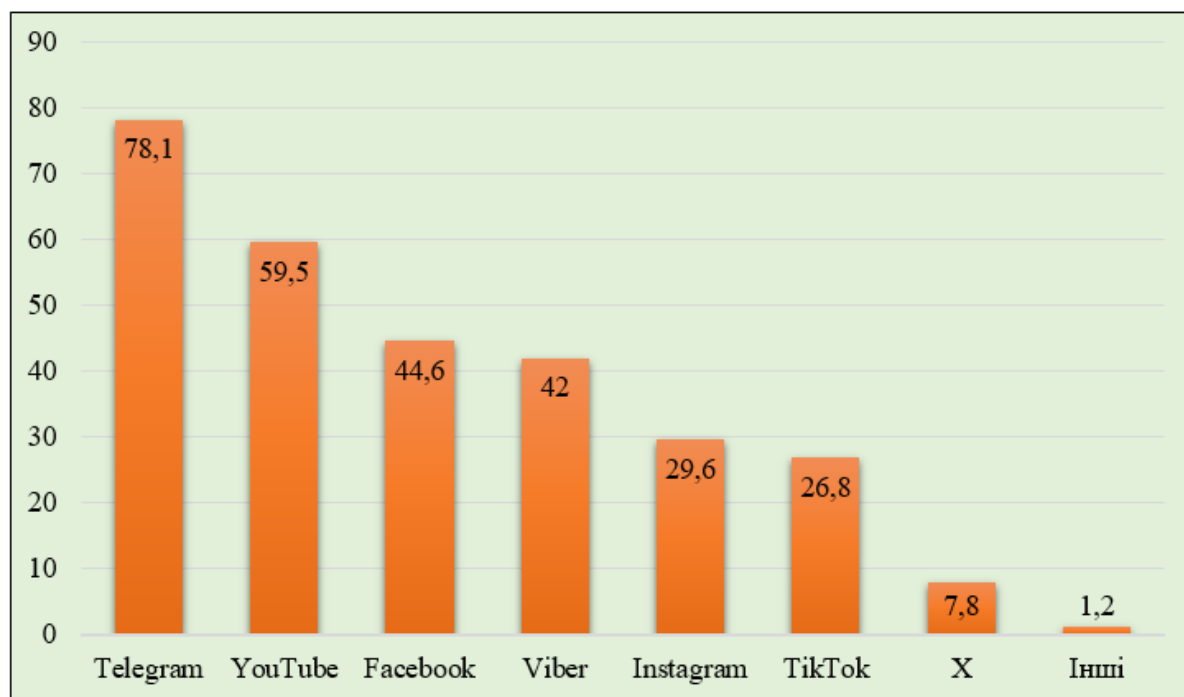

Рисунок 1. Рейтинг популярності соціальних мереж серед українців [10].

Найпопулярнішими соціальними мережами серед підлітків є Telegram, TikTok, Instagram та Viber.

Інформаційні технології та цифрові комунікації сприяють розвитку соціальних мереж, що дозволяє мільйонам користувачів обмінюватися знаннями, спілкуватися та взаємодіяти у віртуальному просторі. У сучасному суспільстві соціальні мережі стають платформами для обговорення важливих соціальних питань, обміну досвідом і колективного вирішення проблем. Вони також підтримують розвиток громадянського суспільства, сприяючи об'єднанню людей на основі спільних інтересів та цінностей.

Наукові дослідження також підтверджують і те, що соціальні мережі можуть стимулювати роботу мозку. Згідно з публікацією BBC News, американські вчені виявили специфічну зону головного мозку, яка відповідає за соціальну взаємодію. Ця ділянка виявляється більш розвиненою у людей, які ведуть активне соціальне життя, порівняно з тими, хто уникає інтенсивного спілкування.

Сучасні соціальні мережі є потужним джерелом інформації різного характеру – від корисних та актуальних даних до контенту, який може мати негативний вплив на психоемоційний стан користувачів. На різних платформах найчастіше публікують такі види матеріалів:

- Візуальний контент (фотографії, ілюстрації, графічні зображення тощо);
- Відеоматеріали (різноманітні за тематикою та форматом подачі);
- Гіперпосилання (на зовнішні сайти, блоги, інші онлайн-ресурси);
- Текстові публікації (інформаційні пости, біографічні дані, тематичні матеріали).

Наприклад, якщо сторінка присвячена відомій особі, то її контент буде містити відповідні біографічні відомості, аналітичні статті чи медіаматеріали, пов'язані з діяльністю цієї людини.

Важливо зазначити, що надмірне споживання такого контенту, особливо без критичного осмислення, може призвести до інформаційного перевантаження, тривожності або навіть емоційного вигорання. Тому користувачам варто фільтрувати отримувану інформацію та обирати джерела, які сприяють особистісному розвитку та психологічному комфорту.

Сучасна людина прагне бути в курсі всього і залишатися на зв'язку. І тут на допомогу приходять соціальні мережі – вони дають можливість бути в ефірі цілодобово, незалежно від місця чи часу. Достатньо відкрити власну сторінку, і ви вже в центрі подій.

Швидкий доступ до інформації, часто безкоштовної, робить соцмережі неймовірно популярними. А щоб користувачі не втрачали інтерес, платформи пропонують безліч розваг: перегляд фільмів, прослуховування музики, читання книг, онлайн-ігри та багато іншого. Таке різноманіття, мабуть, і утримує мільйони людей у цих віртуальних просторах.

В Україні останніми роками соціальні мережі перетворилися на важливий інструмент комунікації. Однак, окрім очевидних переваг, надмірне захоплення

соціальними мережами може призвести до негативних наслідків, таких як інтернет-залежність. Швидка комп'ютеризація суспільства, з одного боку, розширює можливості спілкування, але з іншого – створює ризик втрати контролю над часом і увагою. Тому важливо знати міру та використовувати соціальні мережі з розумом, щоб отримувати від них лише користь.

Список використаних джерел

1. Вахула Б. Я. Соціальні інтернет-мережі їхні функції та роль у формуванні громадянського суспільства. *Вісник Львівського університету*. 2020. Вип. 6. С. 311-319.
2. Петренко О. С. Вплив Інтернету на повсякденне життя українців. *Вісник Луганського національного університету імені Т.Шевченка*. Старобільськ. 2019. №5 (294). С.142-153.

Надія САБАТ,

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Микита КОЗЛОВСЬКИЙ,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
I курсу, спеціальності 231 Соціальна робота
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*

ЗАКЛАДИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Соціальні та політичні трансформації в суспільстві зумовлюють необхідність змін у сфері освіти. Вона має стати дієвим інструментом формування громадянського суспільства, де особистість, держава та суспільство виступають рівноправними партнерами. Важливою складовою освітньої системи України є позашкільна освіта, яка відіграє ключову роль у всебічному розвитку особистості, сприяє її творчому становленню та успішній соціалізації.

Позашкільна освіта повинна адаптуватися до сучасних умов і подолати розрив між традиційними методами навчання та новими викликами часу. Вона є важливим засобом для розвитку творчих здібностей дітей, їхньої самореалізації та професійного самовизначення. Популярність позашкільної освіти підтверджується статистичними даними: станом на 1 січня 2022 року в Україні функціонувало 1263 заклади позашкільної освіти, де навчалося понад 1 мільйон 14 тисяч дітей [1].

Позитивні зрушення у процесі реформування позашкільної освіти знайшли відображення у положеннях «Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті». У цьому документі наголошується, що позашкільна освіта, яка

здійснюється через діяльність спеціалізованих закладів, має сприяти розвитку здібностей, талантів і обдарувань дітей та молоді, задовольняти їхні інтереси та потреби, формувати мотивацію до саморозвитку та самовдосконалення, заохочуючи творчу активність [9].

Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах підкреслює, що діяльність позашкільних закладів спрямована на надання дітям широких можливостей для ознайомлення з культурними цінностями, народною творчістю та національним мистецтвом у рамках позакласної та позашкільної роботи, а також на заняттях у гуртках.

Автори Концепції пропонують створити ефективну мережу позашкільних закладів, робота яких має ґрунтуватися на комплексних соціально-культурологічних дослідженнях. Такі дослідження допоможуть визначити потреби різних груп населення, підвищити ефективність виховної діяльності у сфері дозвілля та впровадити сучасні методики й технології виховання молодого покоління [16].

Згідно із Законом України «Про позашкільну освіту», цей вид навчання визначається як сукупність знань, умінь і навичок, які здобувають вихованці, учні та слухачі у закладах позашкільної освіти чи інших суб'єктах освітньої діяльності за відповідними програмами.

Позашкільна освіта охоплює різні типи закладів, які можуть мати державну, комунальну або приватну форму власності. Вони функціонують у різних організаційних форматах, зокрема у вигляді центрів, палаців, будинків, клубів, станцій, студій, шкіл мистецтв, спортивних шкіл, фізкультурно-оздоровчих клубів для людей з інвалідністю, дитячих стадіонів, бібліотек, оздоровчих закладів тощо [8].

Характерними рисами позашкільної освіти є навчання та виховання у позаурочний час, використання різноманітних форм, методів і підходів до навчання, а також спрямованість на всебічний розвиток особистості.

О. Семенов визначає освітнє середовище позашкільного навчального закладу як особливим чином організований та змістовно наповнений простір, що сприяє самореалізації особистості й розкриттю її творчих здібностей у всій їх багатоманітності [4].

Іван Бех розглядає позашкільне середовище як важливу частину соціального життя дитини, у якій вона розвиває свої здібності, засвоює цінності та вдосконалює набуті навички. Науковець пропонує класифікувати практичне позашкільне середовище як виховний простір, наголошуючи, що воно може виконувати виховну функцію лише за умови цілеспрямованої трансформації для досягнення конкретних педагогічних цілей [12].

Іван Бех визначає виховний простір як психолого-педагогічний проєкт, спрямований на духовний і моральний розвиток дитини. Він включає шість основних структурних компонентів:

Рис. 1. Структурні компоненти виховного простору за І. Бехом

Позашкільне середовище є простором, у якому дитина розвивається та соціалізується. Воно може стати виховним середовищем за умови створення необхідних передумов для духовного та морального зростання дитини.

Формування освітнього простору закладу позашкільної освіти потребує відповідних ресурсів, зокрема матеріально-технічної та науково-методичної бази, яка відповідає специфіці та напрямку діяльності закладу. Це передбачає наявність приміщень, споруд, земельних ділянок, обладнання, необхідного для реалізації освітнього процесу. Важливу роль відіграє забезпечення навчальними, наочними посібниками та технічними засобами, які відповідають навчальним програмам [20].

Другий важливий аспект сучасного освітнього середовища – створення безпечних і комфортних умов для навчання та праці. Це досягається шляхом дотримання санітарно-гігієнічних і протипожежних норм, регулярного проведення інструктажів із безпеки життєдіяльності, охорони праці, пожежної безпеки, а також навчання правилам поведінки в екстремальних ситуаціях. Крім того, освітній простір сприяє формуванню здорового способу життя та впровадженню заходів із запобігання будь-яким формам насильства й булінгу серед учасників освітнього процесу.

Не менш значущою вимогою є створення інклюзивного освітнього середовища. Це передбачає адаптацію приміщень відповідно до принципів універсального дизайну та розумного пристосування, забезпечення доступності будівель і створення комфортних умов для дітей з особливими освітніми потребами. Заклад співпрацює з батьками таких дітей і за потреби залучає фахівців інклюзивно-ресурсного центру [13].

Таким чином, освітнє середовище закладу позашкільної освіти включає всі чинники, що оточують вихованців і впливають на їхній розвиток. Воно охоплює:

- природні умови (географічне розташування, клімат, флору і фауну);
- фізичні умови (будівлі, споруди, обладнання, меблі тощо);
- соціальні умови (взаємини між вихованцями, педагогами, батьками);
- духовні умови (цінності, ідеали, традиції закладу).

Але протягом останніх п'яти років кількість закладів позашкільної освіти в Україні зазнала значних змін, що були зумовлені як глобальними, так і національними викликами.

Статистичні дані свідчать про значне скорочення кількості закладів позашкільної освіти в Україні через пандемію та військові дії. Попри ці виклики, система позашкільної освіти продовжує функціонувати, адаптуючись до нових умов, зокрема шляхом розвитку дистанційних і змішаних форматів навчання. Важливим завданням на майбутнє є відновлення зруйнованих установ, забезпечення доступу дітей до якісної позашкільної освіти та впровадження інноваційних підходів до навчання.

Таким чином, заклади позашкільної освіти відіграють важливу роль у соціальному вихованні дітей і молоді, сприяючи їхньому всебічному розвитку, творчій самореалізації та інтеграції в суспільство. Вони забезпечують умови для формування громадянської активності, соціальної відповідальності, навичок комунікації та співпраці, що є ключовими елементами успішної соціалізації [15].

Останні роки позначилися значними викликами для позашкільної освіти, зокрема пандемією COVID-19 та військовими діями, що призвели до скорочення кількості таких закладів. Проте навіть у складних умовах вони продовжують виконувати свою виховну функцію, адаптуючись до нових реалій через впровадження дистанційних та змішаних форм навчання.

Соціальне виховання в межах позашкільної освіти ґрунтується на принципах демократизації, гуманізації та індивідуалізації навчального процесу. Заклади позашкільної освіти створюють безпечний та мотивуючий простір, де кожна дитина може знайти можливості для розвитку своїх здібностей і талантів, отримати підтримку дорослих наставників та сформувати власну систему цінностей [17].

Важливим завданням на майбутнє є відновлення та розширення мережі позашкільних установ, впровадження сучасних методик виховання, а також посилення державно-громадської підтримки цієї сфери. Лише так можна забезпечити ефективне соціальне виховання молодого покоління та сприяти їхній гармонійній інтеграції у суспільство.

Список використаних джерел

1. Биковська О. В. Позашкільна освіта і компетентнісний підхід // Освіта для сучасності. Edukacja dla współczesności : зб. наук. пр. : у 2 т. / М-во освіти і науки України, НАПН України, НПУ імені М. П. Драгоманова та ін. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Т. 1. С. 269–276.
2. Литовченко О. В. Роль позашкільних навчальних закладів у формуванні світогляду та ціннісних орієнтацій учнів. Теоретико-методичні проблеми виховання та

учнівської молоді : зб. наук. праць. Вип. 19 Кн. Кіровоград : 89 Імекс-ЛТД, 2015. С. 330-340.

3. Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу: колективна монографія / за ред. О.В. Литовченко. Київ : Педагогічна думка, 2012. 192 с.

Наталія САБАТ,

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Надія САБАТ,

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Анастасія МАМАЛИГА,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
2 курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

ХАРАКТЕРИСТИКА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Застосування інноваційних технологій у соціальній роботі з людьми з інвалідністю отримує все більшого поширення у зв'язку з упровадженням морально-етичних підходів до такої категорії осіб, заснованому на повазі до них. Соціальні проблеми, які все частіше виникають, не завжди можна вирішити за допомогою традиційних методів, тому на допомогу приходять інновації. Завдяки активній політиці у галузі соціального обслуговування осіб з інвалідністю сьогодні закладаються основи для ефективних дій і впровадження нових соціальних технологій, в тому числі апробованих в інших країнах, для підвищення рівня ефективності установ соціального обслуговування. Чіткого формулювання набуває базовий принцип сучасних соціальних послуг: орієнтування на індивідуальну оцінку потреб клієнта, удосконалення механізму надання соціальних послуг за допомогою складання індивідуальних планів, участь самих клієнтів у плануванні форм та методів допомоги й підтримки.

С. Архипова, В. Петрович, Н. Тимошенко пропонують такі інноваційні освітні технології для соціально незахищених категорій дорослих: онлайн-курси та освітні серіали; мобільне навчання; використання соціальних мереж

(Facebook, LinkedIn, YouTube); використання електронних технологій в освітньому процесі; віртуальну та доповнену реальність; гейміфікацію [1, с. 7–8].

У соціальній роботі з особами з інвалідністю вагоме місце займає *соціальна анімація*. Не маючи змоги брати повноцінну участь у житті сучасного соціуму, особи з інвалідністю перебувають в ізоляції. І саме соціальна анімація дає змогу ефективно організувати соціалізацію, адаптацію та інтеграцію осіб з інвалідністю. Особливо великий вплив соціальної анімації на процеси формування духовно-моральних цінностей та ідеалів, розширення індивідуального й суспільного світогляду.

У сучасних умовах анімація усталюється як організована діяльність зі створення середовища, в якому кожен матиме змогу ефективно розвиватися й самореалізовуватися. Соціальна анімація – це різновид анімації взагалі. Саме поняття (*anima* – душа, повітря, вітер) вживають на позначення наснаги, натхнення, залучення до активної рухової діяльності, стимулювання життєтворчості.

О. Бойко, В. Ісаченко вважають соціальну анімацію одним із видів професійної соціально-культурної діяльності, яка послуговується сучасними соціально-педагогічними та психологічними технологіями, метою яких є інтеграція людини в соціум, сприяння засвоєнню навиків організації вільного часу, а також відтворення позитивних норм, цінностей соціуму [2, с. 150]. Також соціальну анімацію означають як один із видів соціально-педагогічної діяльності, вектор якої направлений на втілення алгоритму діяльності задля оздоровлення соціального клімату конкретного середовища, надання атмосфері креативності, сприяння людям з інвалідністю в адаптації до соціальних змін, допомога їм інтегруватися в суспільство, допомога взаємодіяти і порозумітися з іншими людьми.

Професійна діяльність соціального працівника, який реалізує анімаційну практику, має досить широке поле. Залежно від того, які критерії покладено в основу класифікації, анімацію розмежовують за такими напрямками:

- міська, вулична – якщо за основу беруть географічний критерій;
- соціальна, культурна – якщо беруть до уваги зміст, специфіку рівня впровадження;
- політична, комерційна, шкільна, естетична – залежно від сектора основної діяльності аніматора;
- професійна, волонтерська – залежно від статусу аніматора;
- суспільна, приватна; прибуткова, неприбуткова – залежно від виду фінансування;
- анімація, сконцентрована на змісті, групі, взаєминах та навчанні – якщо в основі класифікації покладено педагогічний критерій.

О. Бойко, В. Ісаченко потенціал соціальної анімації вбачають не лише у розкритті творчого потенціалу людей з інвалідністю, а й наголошують на її значному впливі на відновлення втрачених здібностей клієнта, встановлення соціальних зв'язків [2, с. 151]. У практичній площині соціальна анімація залучає

осіб з інвалідністю до розмаїтих форм дозвілля, актуалізує та сприяє реалізації їхніх креативних можливостей. Анімаційна діяльність – ефективний засіб реабілітації осіб з інвалідністю, важливий чинник їхньої інтеграції в соціум.

Сучасні науковці вводять у науковий обіг новий термін – *соціокультурна реабілітація*, у який вкладають комплекс різноманітних заходів, які спрямовані на активізацію психологічних механізмів, які активізують внутрішній ріст і розвиток особистості, допомагають відновити її соціальний статус у суспільстві [5, с. 46].

Використання інноваційних технологій соціальної анімації дає змогу комплексно вирішувати розмаїті проблеми особистості, дає їй змогу самоідентифікувати себе повноправним представником певної соціокультурної спільноти, полегшує входження особистості в освітню, творчу, оздоровчу та інші види соціальної діяльності.

Науковці описують низку особливостей організації соціальної анімації для осіб з інвалідністю, серед яких:

- особу з інвалідністю сприймають як самодостатню особистість;
- соціальний працівник акцентує на взаємодії з людиною, а не на проблемах чи обмеженнях; на розкриття здібностей особистості, а не на розв’язання її проблем;
- особливі потреби людини з інвалідністю трактуються як перспективи розвитку;
- соціальна анімація дотримується принципу співпраці;
- соціальний працівник забезпечує умови для того, щоб людина з інвалідністю повноцінно отримувала враження в режимі реального часу;
- соціальна анімація зумовлює потребу в самореабілітації та саморозвитку осіб з інвалідністю;
- соціальний працівник допомагає формувати життєстійкість людини з інвалідністю [2, с. 151].

Правильно організований і вміло керований процес соціальної анімації дає змогу особистості з інвалідністю оптимально реалізувати свій потенціал, відчувати нові яскраві емоції, долучитися до цікавих справ, познайомитися з новими друзями, розширити світогляд. Як інноваційна технологія, соціальна анімація сприяє подоланню ізольованості. Проведення дозвілля реалізує умови для особистісного зростання та ефективного спілкування, спонукає осіб з інвалідністю до соціально значущої діяльності.

Широкого поширення в Україні набуває *інклюзивний туризм*. Суть його полягає в тому, що для людей з інвалідністю організовуються туристичні походи, поїздки з урахуванням їхніх порушень і створюються всі умови для того, щоб таким людям було комфортно і вони також могли насолодитися красою пейзажів чи творів мистецтва. Так, для маломобільних осіб організовуються екскурсії, перед цим перевіряється маршрут на наявність пандусів, спеціально обладнаних санітарних кімнат тощо. Для осіб із порушеннями слуху залучають екскурсовода, який володіє жестовою мовою тощо. Розвиток інклюзивного туризму в Україні має стати одним із пріоритетів туристичної галузі, зважаючи

на його ефективний потенціал для учасників бойових дій. Досвід інших країн свідчить, що ставлення до людей з інвалідністю, зокрема до військовослужбовців, є індикатором рівня розвитку держави. У багатьох країнах турбота про цю категорію громадян закріплена в законодавстві та враховується на рівні соціальної, економічної й політичної політики.

До інноваційних технологій соціальної роботи відносять також *соціальну терапію засобами мистецтва і культури, творчості*, що сприяє системності і комплексності соціальної роботи з людьми з інвалідністю [1, с. 10].

А. Войтовська, М. Скочко життєво необхідною вважають цифровізацію соціально-психологічної сфери і наголошують на значному потенціалі *цифрових технологій* [3, с. 5]. Такі цифрові технології, як, наприклад, електронні платформи для збору даних, телемедицина, віртуальні платформи для освіти й підтримки, електронні системи зв'язку значно полегшують особам з інвалідністю процеси включення людини у соціум, забезпечують змогу повноцінно жити й розвиватися, знайти своє місце у суспільстві. Аналізуючи роль цифрових технологій у соціальній сфері, науковці наголошують на таких основних аспектах: користування соціальними мережами для підтримки соціальних зв'язків, долучення до онлайн-освіти, пошук роботи, використання цифрових інструментів з метою психологічної підтримки, організація віртуальних спільнот і цифрових громадських ініціатив. О. Сахарук виокремлює такі переваги використання цифрових технологій: доступність, інтерактивність, розмаїття інструментів [4, с. 23].

Таким чином, інноваційні технології сьогодні все активніше впроваджуються у повсякденну практику і значно полегшують якість життя осіб з інвалідністю.

Список використаних джерел

1. Архипова С., Петрович В., Тимошенко Н. Нетрадиційні освітні технології для соціально незахищених категорій дорослих. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. Вип. 3. С. 3–11. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.1>
2. Бойко О., Ісаченко В. Соціальна анімація як технологія інтеграції молоді з інвалідністю. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. Вип. 1 (6). С. 147–153. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(6\).2021.234160](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(6).2021.234160)
3. Войтовська А., Скочко М. Запровадження електронних соціально-психологічних послуг для вразливих верст населення. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. Вип. 1 (12). С. 5–10. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(12\).2024.305051](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(12).2024.305051)
4. Сахарук О. Роль цифрових технологій у процесі соціальної інтеграції та реінтеграції постраждалих від війни. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. Вип. 1 (12). С. 19–25. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(12\).2024.305097](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(12).2024.305097)
5. Шевчук О., Палилюлько О., Завадська І. Вплив технологічних інновацій на практику соціальної роботи: переваги, виклики, можливості. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. Вип. 6. С. 45–49. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.7>

Марина СОЛЯНИК,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної освіти та соціальної роботи,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)

ПІДТРИМКА ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ

У сучасному суспільстві зростає частка населення похилого віку, що зумовлює потребу в розробці ефективних підходів до їх соціальної, психологічної та емоційної підтримки. Зміна соціального статусу людини в старості, пов'язана з припиненням або обмеженням трудової і громадської діяльності, значне скорочення соціальних контактів, складність соціально-побутової та психологічної адаптації до нових умов, породжують серйозні соціально-психологічні проблеми. Однією з них є самотність літніх людей.

До основних проблем похилого віку відносяться наступні:

- обмеження життєдіяльності похилих людей;
- виключення похилої людини із активної життєдіяльності та зміна її взаємовідносин з оточуючими людьми;
- різке зниження соціального статусу похилої людини в суспільстві;
- наявність великої кількості вільного часу.

Соціальна робота з людьми похилого віку – багатоаспектна та багатопланова.

Арт-терапія – один з інноваційних методів, який довів свою ефективність у роботі з цією категорією населення.

Арт-терапія – це напрям, що ґрунтується на використанні творчих процесів для виявлення, осмислення та вирішення внутрішніх конфліктів. Вона включає різні форми мистецтва: малювання, музика, ліплення, танець, театр, поезія тощо. Її мета – надати людині безпечний простір для самовираження, зняття емоційної напруги та стимулювання особистісного розвитку [1].

У контексті геронтології арт-терапія є важливою складовою підтримки літніх людей, адже вона дозволяє активізувати збережені ресурси особистості, зменшити тривожність, підвищити самооцінку та поліпшити якість життя.

У похилому віці спостерігаються специфічні зміни в емоційній сфері: зростає вразливість, схильність до депресій, зниження соціальної активності. Втрата близьких, відхід з роботи, фізичні обмеження часто призводять до ізоляції та втрати самостійності.

Соціальна робота з людьми похилого віку вимагає використання емпатичних і креативних підходів. Арт-терапія, як частина психосоціальної підтримки, сприяє гармонізації внутрішнього стану людини, поліпшенню міжособистісних стосунків, а також відкриттю нових сенсів у повсякденному житті [3].

Серед форми арт-терапії, що застосовуються в роботі з людьми похилого віку можна виокремити наступні:

1. Ізотерапія. Це найпоширеніша форма арт-терапії. Вона не потребує спеціальних навичок і дозволяє виразити емоції, не вдаючись до вербальної комунікації. Через кольори та форми людина може розповісти про свої почуття, страхи, спогади.

2. Музикотерапія. Музика викликає потужні емоційні реакції. Прослуховування знайомих мелодій, спів пісень сприяє активації пам'яті, покращенню настрою, зниженню тривожності. Групові музичні заняття посилюють почуття спільності.

3. Ліплення, аплікація, робота з тканинами. Такі види діяльності покращують дрібну моторику, що особливо корисно при артритах чи інших захворюваннях опорно-рухового апарату. Творчий процес викликає позитивні емоції, сприяє концентрації та усвідомленню теперішнього моменту.

5. Театральна арт-терапія. Інсценізація, участь у невеликих виставах, рольових іграх дозволяє літнім людям «проживати» різні емоційні стани, тренувати пам'ять, покращити мовлення та комунікативні навички.

6. Танцювальна терапія допомагає підтримувати фізичну активність.

Арт-терапія успішно застосовується у геріатричних центрах, будинках для людей похилого віку, денних центрах, а також у домашніх умовах.

Участь в арт-терапевтичних заняттях може сприяти значному зниженню рівня тривожності та депресії у людей похилого віку, підвищенню настрою, зменшенню почуття самотності. Арт-терапія також допомагає поліпшити когнітивні функції, зокрема увагу, пам'ять і мовлення, особливо у випадках легких форм деменції. Важливим є й те, що такі заняття сприяють соціалізації: групова арт-терапія стимулює спілкування, взаємну підтримку, розвиток [4].

Отже, арт-терапія є потужним інструментом підтримки людей похилого віку, що дозволяє розв'язувати широкий спектр психологічних і соціальних проблем. Її інтеграція у систему соціальної роботи з літніми людьми є важливим кроком до створення цілісного підходу до забезпечення гідного старіння. Подальше дослідження ефективності окремих методик, а також підготовка фахівців з арт-терапії для роботи з літніми людьми мають стати пріоритетними напрямками соціальної політики.

Список використаних джерел

1. Бабій І. В. Теорія і практика арт-терапії: навчально-методичний комплекс. Умань, Алмі. 2014. 75 с.

2. Бедіченко О., Раєвська Я. Концепції та методики арт-терапії: розвиток та впровадження в Україні. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія. Випуск 3 (64), 2024. С.5-11. DOI <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2024.3.1>

3. Вознесенська О. Л. Арт-терапія як засіб психосоціального відновлення особистості. *Актуальні проблеми соціології, психології*. 2015. № 3 (29). С. 40–47. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/706825/1/Арт-терапія%20як%20засіб%20психо->

[соціального%20відновлення%20особистості-Вознесенська2016.pdf](#) (дата звернення 24.04.2025р.)

4. Ключок О. Арт-терапія як засіб підтримки людей похилого віку. Актуальні питання в сучасній науці. №7 (25), 2024. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-7\(25\)-685-697](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-7(25)-685-697)

Неллі ТАРАСЕНКО,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
(м. Харків, Україна)

Вероніка ТОМОРКО,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
2 курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
(м. Харків, Україна)

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ В СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У сучасному світі, де загострюються соціальні протиріччя, поширюються мови ворожнечі та зростає ризик радикалізації, формування культури недискримінації стає не лише актуальним науковим питанням, яке потребує вирішення, а й важливим чинником стабільності, справедливості та прогресу суспільства. Провідними суб'єктами розбудови толерантного суспільства є молодь, зокрема студентство, від якого залежить, яким буде наше суспільство завтра: чи стане воно толерантним і відкритим, чи залишиться виключним і упередженим.

Студентське середовище – це простір, у якому закладаються основи громадянської зрілості, відповідальності та етичного вибору. Проте воно водночас залишається вразливим до впливу стереотипів, мови ненависті та дискримінаційних практик. Ігнорування цих явищ не лише гальмує особистісний розвиток, а й руйнує атмосферу довіри та взаємоповаги у закладах освіти.

Наукове осмислення проблематики формування культури недискримінації в студентському середовищі здійснили такі дослідники, як М. Андрєєва, Н. Баландіна, В. Какадій, А. Кравченко, А. Леонова, Т. Мартинюк, Т. Марценюк, Ю. Нечитайло, А. Рижанова, та іншими. Попри зростаючу увагу до теми дискримінації, термін «культура недискримінації» ще не має чіткого, загальновизнаного визначення в науковому обігу. Актуальним залишається також питання визначення доцільних форм і методів її формування у студентському середовищі.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та визначення форм і методів формування культури недискримінації в студентському середовищі.

Студентське середовище – це унікальний молодіжний соціум, що об'єднує студентів навчальних закладів і є простором для їхнього інтелектуального, творчого та особистісного розвитку. Воно характеризується прагненням до самоствердження та самореалізації, активною громадською діяльністю, формуванням соціальної відповідальності та набуттям соціального досвіду. Важливу роль у студентському середовищі відіграє студентське самоврядування, яке сприяє розвитку лідерських якостей, демократичних цінностей, толерантності та здатності до вирішення соціальних і культурно-освітніх питань [3, с. 233].

Дискримінація у студентському середовищі є багатовимірним соціальним явищем, що зумовлюється низкою факторів: соціально-культурних, психологічних, економічних, організаційно-освітніх та цифрових.

Соціально-культурні фактори охоплюють поширення стереотипів, низький рівень толерантності та традиційні моделі виховання, які закріплюють упереджене ставлення до окремих груп студентів. Психологічні фактори пов'язані з груповою ідентифікацією, страхом соціального осуду та недостатнім рівнем емоційного інтелекту, що ускладнює протидію дискримінації. Економічні фактори включають майнову нерівність та обмежений доступ до якісної освіти, що створює нерівні можливості для студентів. Недостатня обізнаність молоді про свої права та недосконалі механізми запобігання дискримінації в освітніх закладах поглиблюють проблему. В цифровому середовищі вагомим фактором є кібербулінг і маніпуляція інформацією, які сприяють поширенню стереотипів та соціальної ізоляції [5].

У цьому контексті особливо важливим є чітке визначення доцільних форм і методів формування культури недискримінації. Передумовою цього є глибоке осмислення самої сутності поняття «культура недискримінації», що ґрунтується на визначенні таких ключових категорій, як «дискримінація», «протидія» та «культура».

Дискримінація – це ситуація, за якої особа чи група осіб за певними ознаками (раса, колір шкіри, релігійні переконання, стать, вік, соціальний статус тощо) зазнає обмежень у реалізації своїх прав і свобод. Вона може проявлятися у вигляді прямих чи непрямих обмежень і має негативний вплив на освітнє середовище [2].

Протидія – це дії, що перешкоджають дискримінаційним проявам і спрямовані на захист рівноправності. Вона включає правові механізми, освітні програми, формування суспільної думки та активне залучення студентів до ініціатив, що сприяють інклюзивності [1, с. 13].

Культура є основою формування соціальних норм і цінностей. Вона включає виховання поваги до різноманітності, соціальну відповідальність і створення безпечного середовища для всіх студентів [4, с. 254].

Таким чином, культура недискримінації – інтегрована система знань, цінностей, норм і моделей поведінки, спрямована на утвердження принципів

рівності, недопущення упереджень та виключення будь-яких форм дискримінації за ознаками особистих чи соціальних характеристик. Вона охоплює правові механізми протидії дискримінаційним проявам, передбачає активну участь громадянського суспільства та формування культури поваги й толерантності через систему освіти, просвіту і міжособистісну взаємодію.

На нашу думку, найбільш доречними формами та методами формування культури недискримінації в студентському середовищі є ті, що поєднують теоретичні знання з практичними формами діяльності. Такий підхід дозволяє побачити дискримінацію не як абстрактне поняття, а як реальну проблему, що стосується кожного.

До таких форм та методів можна віднести: тренінги з прав людини, гендерної рівності та протидії дискримінації; вебінари та семінари; майстерки; аналіз реальних ситуацій; дискусії, дебати, обговорення; творчі проекти; культурні заходи (кінопокази, виставки, зустрічі з представниками різних соціальних груп).

Варто зазначити, що деякі з наведених форм і методів, зокрема вебінари, відеолекторії, майстер-класи, семінари та тренінги, вже реалізовані на сучасних освітніх платформах, таких як Prometheus, Edera та інших. Це є позитивним кроком у напрямі професійної підтримки формування антидискримінаційної культури в освітньому середовищі.

Проте ці ресурси потребують подальшого розширення та удосконалення з урахуванням специфіки студентської аудиторії, актуальних соціокультурних викликів, а також необхідності постійного оновлення змісту відповідно до змін у суспільстві та законодавстві.

Отже, формування антидискримінаційної культури в студентському середовищі є не лише актуальним завданням сучасної освіти, а й необхідною умовою побудови демократичного, справедливого суспільства. Саме в період навчання закладаються ціннісні орієнтири, формується відповідальне ставлення до соціальної різноманітності та прав інших людей. Використання різноманітних форм і методів, зокрема вже розроблених на сучасних освітніх платформах, сприяє не лише підвищенню обізнаності, а й розвитку толерантності, емпатії та активної громадянської позиції серед молоді.

Список використаних джерел

1. Белан С. В., Луценко Т. О. Психологічні прийоми подолання протидії слідству при проведенні окремих слідчих дій. *Проблеми екстремальної та кризової психології: збірник наукових праць*. 2009. Вип. 6. Харків: НУЦЗУ. С. 11-20.

2. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 30.04.2025).

3. Логвиновська, Т. Значення студентського самоврядування у процесі виховання соціальної спрямованості молоді. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, 2014, (1). С. 231-237.

4. Мельник В. В. Культура буття людини як соціокультурний феномен. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2015. № 60. С. 254-267.

5. Пометун О. І., Марценюк Т. О., Пінчук І. М. та ін. Людина у полікультурному суспільстві: навчально-методичний посібник для викладачів вищих навчальних закладів з курсу за вибором для студентів соціогуманітарних спеціальностей. Київ: Інжиніринг, 2010. С. 19-28.

Лідія ТИМКІВ,
*кандидатка психологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Іванна КОПИЛЮК,
*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

ЕДУКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В СІЛЬСЬКОМУ ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Едукаційна діяльність соціального педагога в сільському закладі загальної середньої освіти (ЗЗСО) є надзвичайно важливим напрямком роботи, спрямованим на формування соціально-психологічної компетентності учнів, педагогів та батьків, а також на створення сприятливого психологічного клімату в навчальному закладі та громаді.

У сучасних реаліях військового стану, здійснювати соціально-педагогічну роботу в ЗЗСО необхідно з урахуванням особливостей сільської громади як сукупності взаємопов'язаних соціальних середовищ: мікросередовище сільської сім'ї як малої специфічної групи, яка чинить значний вплив на формування його духовного світу, ціннісних установок та поведінки; макросередовища сільської спільноти, яка має свої специфічні соціокультурні особливості [1, с.282-284]. Відтак, соціальний педагог повинен сприяти педагогізації середовища, активізувати соціально-культурні та соціально-педагогічні функції суспільства, сім'ї, кожної конкретної особистості [4, с.168]. В умовах сільської місцевості, де доступ до спеціалізованих соціальних служб може бути обмеженим, роль соціального педагога як едукатора стає ще більш значущою.

Традиційно, сільський заклад загальної середньої освіти вважався також і культурним, духовним та просвітницьким осередком села. Саме в такому контексті вітчизняні вчені І.Ткаченко, Л.Титаренко розглядали можливості сільського закладу освіти для особистісного розвитку підлітків. Ефективні умови удосконалення навчального процесу в сільській школі вивчали психологи та

педагоги: І. Бех, В. Мелешко, Р. Охрімчук, В. Хрущ та інші. Роль сільської школи в реалізації соціально-педагогічної діяльності розглядалася як активний суб'єкт соціальної взаємодії в умовах соціуму, що стабільно розвивається.

Значення та роль соціального педагога й соціального працівника в сільській громаді висвітлено в працях Г.Слозанської, О.Опанасенко, Т.Семигіної, М.Лукашевича, О.Безпалько, А.Ткачук, І.Зверєвої, К.Іващенко.

Важливі питання використання соціально-педагогічних технологій в професійній діяльності досліджували такі вітчизняні науковці, як: О. Безпалько, Р. Вайнола, Н. Заверико, І. Зверєва, А. Капська, О. Караман, В.Максимовський, І. Трубавіна та інші.

Аналіз праць вищезазначених науковців та професійної діяльності соціальних педагогів дозволив виокремити основні напрямки едукативної роботи в сільському ЗЗСО. Насамперед це такі:

1. Робота з учнями, яка полягає в проведенні інтерактивних занять та тренінгів, спрямованих на розвиток соціальних навичок (комунікація, співпраця, розв'язання конфліктів, емпатія, лідерство, робота в команді); формування життєвих навичок (самопізнання, самооцінка, прийняття рішень, критичне мислення, управління емоціями, стресостійкість); профілактика негативних явищ (булінг, насильство, узалежнення, девіантна поведінка); підготовка до майбутнього (профорієнтація, усвідомлений вибір професії, планування кар'єри); формування здорового способу життя (інформація про ментальне здоров'я, гігієну, безпечну поведінку); організація тематичних заходів (дні толерантності, акції, спрямовані на підвищення комунікативної культури); індивідуальні та групові консультації (надання соціально-педагогічної підтримки учням, які відчувають емоційні труднощі, проблеми у спілкуванні, адаптації, навчанні); проведення бесід та лекцій [2, с.43].

2. Робота з педагогами: проведення семінарів та тренінгів, спрямованих на підвищення соціально-педагогічної та психологічної компетентності (розуміння вікових особливостей учнів, закономірностей їх розвитку, особливостей поведінки); оволодіння методами ефективної комунікації; профілактику професійного вигорання (надання знань та навичок саморегуляції, управління стресом).

Здійснення консультаційної підтримки (надання індивідуальних консультацій педагогам з питань взаємодії з учнями, батьками, управління класом, подолання професійних труднощів). Організація методичних об'єднань та круглих столів для обміну досвідом, обговорення актуальних соціально-педагогічних проблем.

3. Робота з батьками. Проведення батьківських зборів у форматі педагогічно-едукативних семінарів та тренінгів, на яких висвітлювати питання вікових особливостей дітей та підлітків; інформувати про етапи їх особистісного розвитку, можливі кризові періоди, способи реагування на поведінкові зміни. Ознайомити з елементами ефективної комунікації з дітьми: активне слухання, встановлення довірливих стосунків, розв'язання конфліктів. Низький рівень поінформованості батьків про психолого-педагогічні особливості розвитку

дітей, недостатнє усвідомлення власної ролі в освітньому процесі може призводити до проблем [3, с.71]. Соціальний педагог може також організовувати батьківські лекторії та онлайн вебінари з питань виховання, розвитку дітей, профілактики проблемної поведінки, ролі сім'ї у формуванні особистості дитини: цінності, виховання відповідальності, підтримка самооцінки. Доцільно також створювати платформи для обміну досвідом, отримання інформації від фахівців за запитом батьків. Цьому сприятиме активна співпраця з іншими соціальними інститутами: залучення представників місцевої влади, медичних працівників, соціальних служб до проведення психоедукаційних заходів.

Для проведення едукативної діяльності в сільському ЗЗСО насамперед, важливим є встановлення довірливих стосунків, адже у невеликій громаді особисті контакти мають особливе значення. Необхідним кроком буде і подолання стигми щодо соціально-педагогічної й психологічної допомоги. Тому потрібно проводити просвітницьку роботу серед населення громади для формування позитивного ставлення до діяльності психологічної служби ЗЗСО та соціально-педагогічних і психологічних знань.

Ефективна едукативна діяльність соціального педагога в сільському ЗЗСО сприяє підвищенню психолого-педагогічної культури всіх учасників освітнього процесу, створенню безпечного та підтримуючого середовища, профілактиці негативних явищ та покращенню загального благополуччя громади.

Список використаних джерел

- 1. Андрусенко О.В. Актуальність соціального виховання молоді у процесі демократизації українського суспільства. *Наше гасло*. 2014. №1/2. С.282-284.
- 2. Опанасенко О.В. Сфера діяльності соціального педагога у сільській місцевості. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія» / за ред. Ніколаєнко С.М. Київ: Видавничий центр, 2014. Вип. 199. Ч. 2. С.34.
- 3. Островська Н.О. Соціально-педагогічна діяльність територіальної громади з формування усвідомленого батьківства молоді : монографія. Хмельницький : Університет «Україна», 2017. 183 с.
- 4. Рудкевич Н.І. Методика соціально-педагогічної роботи : навчально-методичний посібник. Львів: Растр-7, 2021. 324 с.

Лідія ТИМКІВ,

кандидатка психологічних наук, доцентка,

доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

(м. Івано-Франківськ, Україна)

Наталія ТРИНОГА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

3 курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ ПІДЛІТКІВ – ПРЕДСТАВНИКІВ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР

У реаліях нашого сьогодення все більший вплив на розвиток молоді мають специфічні спільноти поряд із традиційним впливом сім'ї, освітніх закладів, засобів масової інформації та ін. Провідне становище серед цих спільнот займають субкультурні. За останні 3-роки на території нашої області було зафіксовано діяльність представників асоціальних субкультурних спільнот таких, як «Редан» і скінхеди, а останнім часом популярності набула субкультура квадроберів, що носить ігровий, а не філософський характер, орієнтована лише на проведення дозвілля в середовищі однодумців, або передачу і поширення інформації, символів.

Субкультура здійснює два протилежні впливи на молодих людей: з одного боку вона сприяє їх адаптації в суспільстві, забезпечує їм певну стабільність за рахунок засвоєння і присвоєння норм даної субкультури, дає можливість самоствердитися, стати більш впевненим у собі, але з іншого боку, моделі поведінки, що засвоюються, спільне проведення часу, залежність від групи, її норм найчастіше призводять до втрати свого, індивідуального образу, визнання чужих думок, цінностей як власних, до конформних форм поведінки, яка може за певних умов стати девіантною.

Особливу увагу необхідно звертати і на активність різноманітних соціальних груп: наприклад, діяльність наркоторговців (якщо говорити про наркотичну субкультуру) або активність у маніпулюванні молодіжною свідомістю сучасних ЗМІ, до яких відносяться й Інтернет-спільноти та комп'ютерні розробки. Як приклад, такі події як підпал автомобілів військових, виготовлення вибухових пристроїв та їх підлив. Соціальні мережі надають молодим людям можливість самовиражатися, знаходити спільну мову з однолітками, досліджувати свої інтереси та хобі. З іншого боку, постійне перебування в соціальних мережах стає причиною проблем з психологічним самопочуттям та самооцінкою, призводить до розвитку інтернет-у залежності.

Усі ці події потребують звернення уваги на проблеми сучасної молоді й запропонувати їм альтернативні види проведення дозвілля, суспільно-корисної діяльності та активної участі у відновленні нашої держави після війни. Слушно зауважив відомий психолог В.Павелків, що субкультури, які пропагують позитивні цінності, участь у житті громади та соціальну активність, можуть сприяти формуванню стійкого суспільства під час війни [3, с. 124].

Питання молодіжних субкультур широко висвітлюється в працях зарубіжних та вітчизняних дослідників. Зарубіжні соціологи, такі як Дік Хебдідж, Пол Вільямс, Сара Торнтон розробили теоретичні підходи до вивчення субкультур, розглядаючи їх як складні соціальні утворення, що мають власні системи цінностей, норм та символів. У дослідженнях філософів, психологів, соціологів, істориків, культурологів, педагогів (О. Шпенглер, Г. Маркузе,

А. Маслоу, С. Холл, Ш. Бюллер, Т. Парсонс, Р. Мертон, М. Мід, Р. Швендтер, Т. Роззак, Ч. Рейч та ін.) розкрито проблему зародження, становлення, функціонування молодіжних субкультур, рушійні сили поведінки представників молодіжних субкультур.

Варто виокремити численну кількість праць, що присвячені впливу молодіжних субкультур на поведінку молоді. Це дослідження таких вітчизняних авторів як: Х.Вітрук, Ю. Гаркуша, А.Гірняк, Т.Медіна, В.Павелків, А.Фурман.

Розглядаючи субкультури як чинник впливу на соціалізацію молоді, Л.Ладонько і Д.Цілина виокремили «дві великі групи молодіжних субкультур. Перша – це традиційні молодіжні субкультури, що мають довгу історію (хіпі, панки, байкери, рокабілі, бітли, фріки, металісти тощо). Друга – це новітні субкультури, що виникли в останнє десятиліття (блогери, геймери, толкієністи, тіктокери, уніформісти, трешери, брейкери, репери, рейвери, рейведжери, хіпстери, анімешники, нормкор, ванільки, гламур тощо) [2, с. 45-46]. Тому в роботі з батьками необхідно враховувати специфіку тієї чи іншої субкультури.

Характеризуючи особливості поведінки популярних зараз кваліфікованих, С.Романенко звернула увагу соціальних працівників на необхідність «зняття гостроти відчуття та переживання цих трендів сучасного світу, що може бути корисним як в індивідуальному консультуванні представників субкультур та їх батьків, так і в напрямках виховної роботи з підростаючим поколінням» [4, с. 124].

Робота з батьками підлітків, які належать до субкультур, є ключовим елементом успішної соціальної роботи. Часто батьки відчують розгубленість, страх, злість або безсилля, не розуміючи вибір своєї дитини. Ось основні підходи, які можна використовувати:

1. Індивідуальні консультації та просвіта. Починати варто з індивідуальних зустрічей з батьками, щоб зрозуміти їхні емоції та побоювання. Часто їхній страх ґрунтується на незнанні. Соціальний працівник може виступати як експерт і надавати об'єктивну інформацію про конкретну субкультуру, пояснюючи, що це не завжди шлях до асоціальної поведінки. Важливо пояснити, що належність до субкультури може бути природним етапом пошуку ідентичності. Можна запропонувати батькам навчальні матеріали, посилання на статті чи документальні фільми, які показують різні аспекти субкультур.

2. Групові зустрічі та обмін досвідом. Організація групових сесій для батьків підлітків із субкультур дозволяє їм відчувати, що вони не самотні у своїй проблемі. В такому середовищі вони можуть ділитися своїми почуттями та досвідом, що сприяє взаємопідтримці. Обговорюючи під час сесії спільну проблему, батьки можуть поставити запитання, поділитися успішними кейсами та спільно шукати рішення. Залучення психолога може бути корисним для опрацювання емоційного стану.

3. Налагодження діалогу між батьками та підлітками. Часто основна проблема непорозуміння і конфліктів - це відсутність комунікації. Соціальний працівник може виступати медіатором, допомагаючи сторонам почути одна одну. Важливо створити безпечний простір, де підліток може пояснити свої

мотиви, а батьки - висловити свої побоювання без взаємних звинувачень. Можна провести спільні сесії, де обговорюються правила, кордони та взаємна повага. Наприклад, можна домовитися про те, що батьки не засуджують стиль одягу, а підліток, своєю чергою, обговорює з ними свої плани та коло спілкування.

У процесі роботи з батьками та підлітками, соціальним працівникам важливо дотримуватися певних правил. Насамперед, це бути об'єктивними: не займати позицію ані підлітка, ані батьків, адже роль соціального працівника - допомагати їм знайти спільну мову. Також необхідно підкреслювати сильні сторони дитини, зосереджуючи увагу батьків на позитивних аспектах, які дитина знаходить у субкультурі (наприклад, творчість, нові навички, друзі), а не лише на зовнішніх проявах. У межах підвищення соціально-педагогічної культури батьків потрібно сприяти їхньому розумінню дітей, а не контролю. Доречним буде навчити батьків тому, що ефективнішим є розуміння дитини, а не спроби повністю її контролювати. Це допоможе зберегти довіру та запобігти таємним діям з боку дітей. На думку вітчизняних психологів А.Гірняка і Г.Гірняк саме «демократичні форми взаємодії, довіра, повага до особистості підлітка, аргументовані довірчі бесіди матимуть кращий і триваліший ефект, ніж заборони та зовнішній контроль батьків. ...Адже заборона будь-чого (паління, вживання алкоголю, наркотиків тощо) майже не дає позитивного ефекту, і лише якісне заміщення (спорт, мистецтво, любов, дружба, теплі сімейні взаємини, цікаве дозвілля) зможе замінити згубну звичку чи асоціальну поведінку [1, с. 203].

Ці методи допоможуть батькам подолати стереотипи та вибудувати здоровіші стосунки зі своїми дітьми, що є запорукою їхнього благополуччя.

Сучасні молодіжні субкультури демонструють, що молодь шукає не тільки стиль, але й сенс. Вони формуються в цифровому просторі, є більш гнучкими та інклюзивними. Від естетичних експериментів до соціально активної діяльності - кожна з них пропонує молодим людям унікальний спосіб знайти себе, знайти однодумців та зробити свій голос почутим у світі.

Список використаних джерел

1. Гірняк А., Гірняк Г. Формовияви девіантної поведінки у сучасних молодіжних субкультурах та їх соціально-психологічний аналіз. *Психологія і суспільство*, 2023. №1. С. 199-204
2. Ладонько Л., Цілина Д. Молодіжні субкультури як важливий фактор соціалізації сучасної молоді. *Актуальні питання гуманітарних наук : збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2024. № 75. С. 43-48.
3. Павелків В.Р. Роль впливу молодіжних субкультур на поведінку молоді в кризовий період. *Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць РДГУ*. 2023. Вип. 20. С.154-160
4. Романенко С. Квадробери та сучасні тренди молодіжних субкультур: особливості сприйняття й соціально-педагогічного супроводу. *Психологія та соціальна робота*. 2024. Вип. 2(60). С.124-134.

Світлана ХЛЄБІК,
*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
(м. Ніжин, Україна)*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ДЕСТРУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Проблема деструктивної поведінки особистості, яка знаходиться в процесі соціального становлення і розвитку, є надзвичайно важливою як у теоретичному, так і в прикладному аспекті. Актуальність теми для України полягає в тому, що відбувається значне зростання випадків порушень поведінки серед молоді, яка зазнала впливу військових дій. Особливо війна впливає на психіку та емоційний стан дітей підліткового віку, спричиняючи стрес, тривожність, депресію та інші психологічні проблеми. За результатами досліджень українських науковців, в умовах війни найвищий показник агресії та роздратування визначається у підлітків, які переживають війну в Україні. Порівняно з дітьми, які перебувають в евакуації в країнах Європи цей показник на 25% вищий. Також, підлітки, що перебувають на території України, демонструють вищий показник почуття провини, що може призвести до формування заниженої самооцінки, невпевненості у своїх силах. Щодо індексів ворожості та агресивності, то в дітей, які перебувають в Україні, вони теж значно переважають подібні показники в групі дітей, які перебувають за кордоном. Це може призводити до проявів деструктивної поведінки, включаючи агресію, девіантну та делінквентну поведінку. Вивчення деструктивної поведінки підлітків в умовах війни дозволяє краще зрозуміти причини та механізми її виникнення, що є необхідним для організації соціально-педагогічної профілактики, розробки ефективних методів її реалізації з метою зниження рівня деструктивної поведінки підлітків в умовах війни, сприяння їх подальшому розвитку і успішній соціалізації.

Проблема дослідження розвитку деструктивної поведінки знайшла своє відображення в дослідження багатьох видатних науковців. Серед вітчизняних дослідників варто відзначити О. Безпалько, О. Ворону, А. Капську, В. Оржеховську, М. Фіцулу, які розглядали соціально-педагогічні, соціально-культурні, психологічні та біологічні чинники, які впливають на розвиток підліткової деструктивної поведінки. Значний внесок в дослідження проблеми зробили О. Адамович, Л. Даукші, Ю. Клейберг, які аналізували причини деструктивної поведінки, наголошуючи на важливому значенні соціальних, психолого-педагогічних, особистісних та індивідуально-психологічних чинників розвитку деструктивного підходу підлітків до вибору форм поведінки і взаємодії з оточуючим світом. Роботи цих вчених забезпечують глибоке розуміння причин і механізмів деструктивної поведінки, сприяють формуванню

нових підходів до розробки ефективних методів профілактики і корекції таких проявів у дітей підліткового віку, життя яких ускладнено війною.

Метою дослідження є теоретично обґрунтувати шляхи оптимізації соціально-педагогічної профілактики деструктивної поведінки підлітків в умовах війни.

Аналіз наукової літератури показує, що дослідники визначають деструктивну поведінку як таку, що є руйнівною і характеризується вчинками, в яких є всі ознаки невідповідності медичним, психологічним і соціальним нормам, що негативно позначається на якості життя людини. Такий вплив здійснюється через когнітивні спотворення у свідомості людини значущості здійснених вчинків і розуміння подій, що спричиняє стан соціальної дезадаптації і може призвести до повної ізоляції [5].

Деструктивну поведінку в соціально-психологічному аспекті визначають як поведінку людини, спрямовану на руйнування соціальних норм і розглядають на рівні асоціальних, девіантних, кримінальних та інших дій. В дослідженнях сучасних науковців виокремлюють також такий вид деструктивної поведінки, яка формується на основі схильності особистості до ризиків. Така поведінка не спрямована на саморуйнування, але несе в собі небезпеку для людини та доволі часто є для неї неусвідомленою [1].

Деструктивність найбільш виразно проявляється у поведінці людини в складних, переломних моментах життя. Особливо така поведінка характерна для дітей підліткового віку. У цей період до психологічних і фізіологічних проблем додаються прагнення до швидкого дорослішання, отримання визнання серед однолітків і дорослих, бажання експериментувати в той час, коли знання і життєві навички і лише починають формуватися. Деструктивна поведінка часто постає відповіддю на певну ситуацію. На думку В. Дереш, у підлітковому віці її індикаторами можуть бути як психологічні зміни особистості, так і зміни у зовнішньому вигляді та поведінці дитини [3].

Війна може мати значний вплив на рівень деструктивної поведінки серед населення, зокрема серед дітей і підлітків. Діти, які пережили війну або були свідками насильства та конфліктів, можуть відчувати психологічні травми, що можуть призвести до розвитку деструктивної поведінки. Це може включати агресивність, ізоляцію, стресові реакції та інші форми негативної поведінки. Втрата родичів або друзів унаслідок війни може призвести до глибокого переживання горя та втрати, що може викликати депресію та інші психологічні проблеми, які можуть виявитися у деструктивній поведінці. Війна може привести до загострення агресивних та насильницьких поведінкових моделей серед дітей та підлітків через поширення військових та бойових образів у суспільстві; сприяти поширенню культури насильства та військових конфліктів, що впливає на формування світогляду дітей та підлітків і може призвести до використання насильства як засобу вирішення конфліктів.

У зв'язку з цим, наразі актуальним є розробка і впровадження ефективних програм, форм і методів профілактики деструктивних форм поведінки підлітків, завданням яких є забезпечити позитивний вплив на поведінку дітей підліткового

віку через підвищення мотивації до здорового способу життя, формування навичок безпечної поведінки, мотивації ставлення до власного здоров'я як важливої життєвої цінності [4].

Соціально-педагогічна профілактика деструктивної поведінки базується на вивченні і урахування особливостей підлітків, формуванні у них духовних та моральних якостей як суб'єктів соціальних відносин. Традиційно, основним інститутами соціалізації дітей є сім'я і заклади освіти. Вони здійснюють найбільший вплив на формування цінностей та мотивів поведінки дітей підліткового віку.

Профілактика деструктивних дій підлітків у роботі соціального педагога спрямована на активізацію внутрішнього потенціалу і позитивних якостей вихованців. Головним завданням цієї роботи є не стільки усунення наслідків деструктивних дій, скільки запобігання проявам деструктивної поведінки через мотивацію підлітків до соціально правомірних дій, створення сприятливого соціально-психологічного клімату закладу освіти, що гарантує формування безпечного шкільного середовища [6].

Основними вимогами до створення профілактичних програм є їхня відповідність віковим особливостям дітей підліткового віку, врахування їх досвіду деструктивної поведінки, мотивацію до змін учасників програми, інтелектуальні здібності, освітній рівень та стать [4].

Важливим аспектом профілактики деструктивної поведінки підлітків є розвиток їх емоційної компетентності. З цією метою використовуються такі методики як арт терапія, музична терапія, вправи на усвідомлення та медитацію. Такий підхід допомагає дітям краще усвідомлювати та контролювати свої емоційні реакції, знижує рівень агресивності, допомагає формувати навички безконфліктної поведінки. Запровадження в програми тренінгів з конфліктології, програми розвитку лідерських якостей, заняття з формування позитивного самосприйняття і самооцінки створюють умови для розвитку особистісних якостей підлітків, сприяють їх успішній адаптації та соціалізації в нових умовах.

У межах реалізації профілактичної програми важливого значення набуває робота соціального педагога із педагогічним колективом і батьками. Для створення сприятливого шкільного клімату в роботі з педагогами використовуються методи консультування, психологічні та соціально-педагогічні тренінги. Навчання педагогів роботі з дітьми із деструктивною поведінкою допомагає розробляти індивідуальні програми з розвитку соціальних навичок та емоційної грамотності вразливих груп дітей підліткового віку.

Важливою є робота з батьками, спрямована на опанування ними дієвих методів і підходів щодо налагодження довірливих стосунків з підлітком, посилення уваги до його бажань і потреб у спілкування та визнанні [6]. Робота з батьківською громадськістю передбачає використання як просвітницьких форм та методів роботи, так і практичних занять.

Активне залучення батьків до профілактичної роботи з дітьми, оскільки саме вони залишаються основним джерелом інформації для дітей. Проводячи

відповідну роботу з батьками, можна через них доносити до дітей інформацію про загальні засоби попередження насильницьких ситуацій та наявні форми допомоги, яку дитина може отримати на базі школи.

Деструктивна поведінка підлітків часто пов'язана з основними проблемами психічного здоров'я, такими як депресія, тривога або розлади поведінки. Вивчення цієї поведінки може допомогти в розробці ефективних профілактичних заходів і програм щодо попередження її проявів і подальшого негативного впливу на соціалізацію і адаптацію зростаючої особистості.

Профілактика деструктивної поведінки підлітків, з одного боку, базується на загальних принципах і підходах, а з другого боку, має певні особливості, обумовлені специфікою проблем підліткового віку. Це вимагає більш конкретно спрямованого цілепокладання і змістового наповнення, з урахуванням специфічних потреб підлітків і особливостей викликів, породжених воєнним станом у країні.

Розуміючи унікальні проблеми, з якими стикаються підлітки, особливо під час війни у країні, соціальні педагоги можуть надавати цільову підтримку та консультаційні послуги педагогам і батькам, використовуючи інноваційні методи і технології профілактичної роботи.

Список використаних джерел

1. Андросович К. А., Ткаченко Л. І. Профілактика деструктивної соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-середовищі : методичні рекомендації. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. 40 с.
2. Вінник Н. Д., Коленко В. В. Особливості девіантної поведінки підлітків під час воєнного стану: експериментальний аспект : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 22 вересня 2023 р. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. С. 33-38 URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/46898/> (дата звернення 26.01.2024).
3. Дереш В. С. Теоретичні аспекти деструктивної поведінки підлітків. *Педагогічний альманах*. 2022. № 52. С. 172-178. DOI:<https://doi.org/10.37915/pa.vi52.404>
4. Лях Т., Спірін А., Жуков В. Соціальна профілактика ризикованої поведінки підлітків. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 64-72, DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.9>
5. Пихтіна Н. П. Профілактика девіантної поведінки дітей і молоді: психолого-педагогічні та соціально-правові аспекти : навч. посіб. / Н. П. Пихтіна, М. П. Пихтін, Т. Є. Федорченко; за заг. ред. проф. В. М. Оржеховської. Ніжин : НДУ ім. Миколи Гоголя, 2014. 399 с.
6. Профілактика деструктивної поведінки підлітків : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Т. В. Журавель, Ю. М. Удовенко. 2022. 145 с.

Галина ЧУПАНДІНА,
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
(м. Харків, Україна)

ПРАВА ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ: ПОДОЛАННЯ ДИСКРИМІНАЦІЙНИХ БАР'ЄРІВ

У сучасному суспільстві питання дотримання прав дітей з розладами аутичного спектра (РАС) набуває особливої актуальності. Незважаючи на визнання принципів інклюзії, такі діти часто стикаються з дискримінаційними проявами – упередженим ставленням, соціальною ізоляцією, відсутністю належної підтримки у різних сферах життя, зокрема в освіті, охороні здоров'я, соціальному захисті.

Тому окреслення прав дітей з аутизмом розглядається як важливий крок до подолання дискримінаційних бар'єрів та формування інклюзивного середовища, що ґрунтується на повазі до різноманітності й рівності можливостей.

Проблематика захисту прав дітей з аутизмом вже стала об'єктом міждисциплінарного наукового осмислення в межах різних галузей знань. У правознавстві розроблено нормативно-правові підходи до забезпечення рівного доступу до освіти, соціальних послуг та медичної підтримки, а також проаналізовано міжнародні документи, що гарантують права дітей з особливими освітніми потребами, зокрема Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю. У сфері соціальної педагогіки розглянуто питання адаптації освітнього середовища, підтримки інклюзивного навчання та профілактики соціальної ізоляції. Психологічні науки зосереджені на вивченні особливостей когнітивного й емоційного розвитку дітей з РАС, розробці методів корекційно-розвивальної роботи, а також підготовці фахівців до ефективної взаємодії з такими дітьми. Крім того, значний внесок у дослідження роблять медичні, педагогічні, соціологічні науки, що формують цілісне бачення проблеми дискримінації та можливих шляхів її подолання.

Попри міждисциплінарну ґрунтовність наукового опрацювання теми, питання забезпечення прав дітей з аутизмом усе ще залишається відкритим і потребує подальшого осмислення та вдосконалення як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Багато рішень залишаються декларативними, а реальні механізми подолання дискримінаційних бар'єрів, зокрема в освітньому, соціальному та правовому середовищах, потребують адаптації до конкретних потреб цієї групи дітей.

Тому виникає потреба у більш детальному аналізі дискримінаційних бар'єрів, з якими стикаються діти з аутизмом у повсякденному житті, а також у визначенні реальних шляхів їх подолання.

Бар'єри – це ті перепони, які заважають різним людям отримати доступ до можливостей, і через це не дають їм повністю реалізувати свій потенціал. Дуже часто бар'єри створюють самі люди внаслідок незнання, стереотипів та упереджень. Через це виникає неправильний та незручний дизайн, дискримінаційні процедури і негативне ставлення. Серед основних типів бар'єрів виділяють фізичні, інформаційні, психологічні та економічні [1].

Ці бар'єри існують у різних сферах суспільного життя й можуть стосуватися різних соціальних груп, зокрема й дітей з розладами аутичного спектра. Так, **фізичні бар'єри** проявляються у відсутності адаптованого середовища, сенсорної безпеки та спеціалізованих умов для перебування таких дітей у громадських просторах. **Інформаційні бар'єри** включають складність сприйняття нерозрахованої на дітей з РАС інформації, нестачу доступних матеріалів для комунікації. **Психологічні бар'єри** часто зумовлені соціальними упередженнями, стигматизацією та відчуженням, які породжують емоційну ізоляцію дитини. **Економічні бар'єри** стосуються недостатнього фінансування програм підтримки, дороговартісної корекційної допомоги чи відсутності належної інфраструктури.

Для подолання дискримінаційних бар'єрів, з якими стикаються діти з розладами аутичного спектра, дослідники пропонують низку стратегій, спрямованих на забезпечення інклюзивного середовища та підтримку сімей. Зокрема, О. Столярик та Т. Семигіна у своїй монографії «Соціальна робота із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом: інтервенція з розвитку сильних сторін» акцентують увагу на підході, орієнтованому на сильні сторони сімей. Цей підхід передбачає фокусування на ресурсах та потенціалі родини, що сприяє підвищенню якості життя та ефективному подоланню бар'єрів [2].

Крім того, у навчально-методичному посібнику «Школа для кожного: універсальний дизайн» розглядається концепція інклюзивного навчання, яка виключає дискримінацію дітей та забезпечує рівноправне ставлення до всіх учнів. Дотримання принципів інклюзивного підходу в освітньому процесі дозволяє створити середовище, яке враховує специфіку розвитку дітей з РАС, зокрема їхні сенсорні потреби, схильність до рутинних дій і необхідність в адаптації навчальних матеріалів, що сприяє їхній повноцінній участі в навчанні та розвитку [3].

Ці та інші напрацювання вчених створюють потужну основу для реального подолання бар'єрів та забезпечення рівних можливостей для дітей з РАС. Проте досягнення інклюзивності потребує не лише теоретичного осмислення, а й системного впровадження дієвих стратегій, що враховують особливості розвитку таких дітей та адаптують соціальне середовище до їхніх потреб.

Узагальнюючи власний досвід, можемо зазначити, що для подолання **фізичних бар'єрів** доцільно застосовувати адаптацію простору – спокійне середовище, чітка навігація, сенсорні кімнати, що допомагає зменшити сенсорне навантаження. Подоланню **інформаційних бар'єрів** сприяє використання візуальної підтримки, піктограм, альтернативної та додаткової комунікації, що забезпечує зрозумілість інформації для дитини. У боротьбі з **психологічними бар'єрами** ефективними є тренінги для батьків і педагогів, психоедукація, розвиток емпатії в середовищі однолітків. Подолання **соціальних бар'єрів** можливе завдяки програмам наставництва та інклюзивним проектам. Для зменшення **економічних бар'єрів** необхідні соціальні програми підтримки родин, а також забезпечення безкоштовного доступу до спеціалізованих послуг і ресурсів.

Варто наголосити, що запропоновані стратегії не вичерпують можливих способів подолання дискримінаційних бар'єрів. Водночас, їхня системна мінімалізація є необхідною передумовою для повноцінної реалізації прав дітей з розладами аутичного спектра.

Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення потреб дітей з РАС, а також розробка відповідних форм і методів підтримки, які б дозволили ефективно усувати наявні бар'єри та забезпечити рівні умови для їхнього повноцінного розвитку, навчання й самореалізації.

Список використаних джерел

1. Південне міжрегіональне управління Міністерства юстиції (м. Одеса). URL: https://www.just-dnipro.gov.ua/?view=viewnews&page_id=3338 (дата звернення: 30.04.2025).
2. Столярик О., Семигіна Т. Соціальна робота із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом: інтервенція з розвитку сильних сторін : монографія. Таллін : Teadmus, 2022. 188 с.
3. Школа для кожного: посібник / упорядник: Байда Л. Ю. Київ, 2015. 60 с.

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 4

Основні напрями підготовки фахівця в умовах суспільних реформ

Світлана АРХИПОВА,
*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

Димитрина КАМЕНОВА,
*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціального управління і педагогіки,
Варненський університет менеджменту (Болгарія),
член-кореспондент Української Академії Акмеології*

РОЗВИТОК SOFT SKILLS ЯК СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У сучасному світі, що характеризується зростанням соціальних проблем та потребою у кваліфікованій допомозі, професійна компетентність майбутніх соціальних працівників набуває особливої актуальності. Традиційно, підготовка фахівців цієї сфери зосереджується на засвоєнні теоретичних знань та професійних навичок (hard skills). Однак, численні дослідження підкреслюють зростаючу роль так званих soft skills – комплексу міжособистісних, комунікативних та особистісних якостей, які визначають ефективність соціальної взаємодії та є ключовими для успішної професійної діяльності (Dimitrina Kamenova, Svitlana Arkhypova, 2017; Robles, 2012). Розвиток soft skills стає невід’ємною складовою формування висококваліфікованого соціального працівника, здатного ефективно допомагати клієнтам, співпрацювати з колегами та адаптуватися до складних робочих умов.

Поняття «soft skills» є багатограним і охоплює широкий спектр навичок, які доповнюють професійні знання та вміння. За визначенням науковців (Dimitrina Kamenova, Svitlana Arkhypova, 2017; Klaus, 1985), soft skills включають особисті якості, комунікативні здібності та міжособистісні навички, що впливають на ефективність роботи та взаємодії з іншими. До основних категорій soft skills, важливих для соціальних працівників, належать:

- *Комунікативні навички:* Уміння ефективно спілкуватися вербально та невербально, активно слухати, чітко висловлювати свої думки, встановлювати контакт та будувати рапорт з клієнтами (Ivey et al., 2017; Dimitrina Kamenova, Svitlana Arkhypova, 2017;).
- *Міжособистісні навички:* Здатність проявляти емпатію, розуміти емоційний стан інших, співпрацювати в команді, конструктивно розв'язувати

конфлікти, проявляти толерантність та повагу до різноманітності (Zastrow, 2019; Dimitrina Kamenova, Svitlana Arkhypova, 2017).

- *Особистісні якості:* Адаптивність, відповідальність, самоорганізація, емоційний інтелект, стресостійкість, етичність та здатність до саморефлексії (Goleman, 1995 Dimitrina Kamenova, Svitlana Arkhypova, 2017;).

Роль soft skills у професійній діяльності соціального працівника є визначальною. Специфіка роботи соціального працівника полягає у постійній взаємодії з людьми, які часто перебувають у кризових ситуаціях та потребують не лише практичної допомоги, але й емоційної підтримки.

Розглянемо конкретний приклад поєднання комунікативних навичок та емпатії у роботі з клієнтами.

Соціальний працівник, який володіє навичками активного слухання та емпатії, під час першої зустрічі з клієнтом, який втратив житло, не лише фіксує факти, але й уважно слухає його переживання, ставить відкриті запитання, демонструючи розуміння його емоційного стану. Завдяки цьому клієнт відчуває підтримку та довіру, що сприяє встановленню ефективної робочої взаємодії.

Ефективні комунікативні навички допомагають соціальному працівнику не лише збирати інформацію, але й чітко пояснювати складні процедури, надавати консультації та мотивувати клієнтів до змін (Sheafor & Horejsi, 2016; Dimitrina Kamenova, Svitlana Arkhypova, 2017).

Ще один приклад поєднання міжособистісних навичок та командної роботи): У випадку, коли для надання комплексної допомоги сім'ї, яка опинилася у складних життєвих обставинах, необхідно залучити різних фахівців (юриста, психолога, представника служби зайнятості), соціальний працівник, який володіє навичками командної роботи та конструктивної комунікації, координує їхні дії, забезпечуючи узгодженість та ефективність втручання.

Особистісні якості, такі як стресостійкість та емоційний інтелект, є критично важливими для соціальних працівників, які часто стикаються з високим рівнем емоційного навантаження та необхідністю приймати складні рішення в умовах обмежених ресурсів (Бутиліна О. В., Радченко Н. Р., 2020). Емоційний інтелект дозволяє соціальному працівнику розуміти власні емоції та емоції клієнтів, керувати ними та використовувати цю інформацію для покращення взаємодії (Mayer & Salovey, 1997).

Соціальний працівник, який володіє високим рівнем емоційного інтелекту, здатний зберігати спокій та емпатію у ситуації конфлікту з агресивно налаштованим клієнтом, не піддаючись на провокації та спрямовуючи розмову в конструктивне русло. Його стресостійкість допомагає йому ефективно справлятися з емоційним навантаженням та запобігати професійному вигоранню.

Сучасні дослідження в галузі соціальної роботи підкреслюють недостатню увагу до розвитку soft skills у традиційній підготовці фахівців (більшість досліджень у сфері соціальної роботи). Це може призводити до труднощів у практичній діяльності, зниження ефективності соціальних інтервенцій та підвищення ризику професійного вигорання.

Для вдосконалення підготовки майбутніх соціальних працівників необхідно інтегрувати розвиток soft skills у навчальний процес. Це може бути досягнуто шляхом:

- *Включення спеціалізованих курсів та тренінгів:* Курси, спрямовані на розвиток комунікативних навичок, емпатії, управління конфліктами, командної роботи та емоційного інтелекту (Коляда Н., Кравченко О.,2020; Thompson, 2015).
- *Активне використання інтерактивних методів навчання:* Рольові ігри, кейс-стаді, симуляції, групові проекти, дебати, які дозволяють студентам відпрацьовувати soft skills у змодельованих професійних ситуаціях (Moonie et al., 2019; Svitlana Arkhyrova , Nataliia Slyvka,2021).
- *Залучення практикуючих фахівців:* Проведення майстер-класів та гостьових лекцій від досвідчених соціальних працівників, які можуть поділитися своїм практичним досвідом застосування soft skills(Коляда Н., Кравченко О.,2020;)
- *Організація практик та стажувань:* Забезпечення можливостей для студентів застосовувати та вдосконалювати свої soft skills у реальних робочих умовах під наглядом досвідчених наставників (Bogo, 2010 Dimitrina Kamenova, Svitlana Arkhyrova,2021).
- *Впровадження методів оцінювання soft skills:* Використання портфоліо, самооцінювання, оцінювання однолітків та спостереження за поведінкою студентів під час практичних занять для відстеження прогресу у розвитку soft skills (твердження про важливість оцінювання)(Коляда Н., Кравченко О.,2020; Svetlana Arkhyrova , Nataliia Slyvka,2021)

Розглянемо конкретний приклад інтеграції розвитку soft skills у навчальний процес. У рамках навчальної дисципліни студентам пропонується розіграти ситуацію першої зустрічі з клієнтом, який переживає кризу. Під час рольової гри студенти мають продемонструвати навички активного слухання, емпатії та встановлення контакту. Після завершення вправи відбувається обговорення, під час якого студенти отримують зворотний зв'язок від викладача та одногрупників щодо ефективності їхньої комунікації та міжособистісної взаємодії.

Розвиток soft skills є ключовим елементом підготовки компетентних та ефективних майбутніх соціальних працівників. Інтеграція відповідних навчальних методик та створення сприятливого навчального середовища сприятиме формуванню фахівців, здатних не лише надавати якісну соціальну допомогу, але й будувати гуманні та партнерські відносини з клієнтами, що є запорукою успішної професійної діяльності та покращення якості життя тих, хто потребує підтримки. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення довгострокового впливу розвитку soft skills на кар'єрний успіх та професійне вигорання соціальних працівників.

Список використаних джерел

1. Bogo, M. (2010). *Achieving competence in social work through field education*. University of Toronto Press.
2. Svitlana Arkhypova, Nataliia Slyvka(2021) Using the potential of digitalization in the training of modern specialists //Наука в пользу на бизнеса.Съвременни проблеми на науката, бизнеса, образованието и туризма. Годишник на висше училище по мениджмънт, том XIII.– Издател:ВУМ- Добрич, -С.33-55
3. Dimitrina Kamenova, Svitlana Arkhypova (2021) Use of team teaching in higher education//Вісник ЧНУ Серія Педагогічні науки,№ 4, 2021-с.63-70
4. Dimitrina Kamenova, Svitlana Arkhypova (2017) «Soft» skills development of young entrepreneurs through educational-training enterprises// Вісник ЧНУ.Серія Педагогічні науки,№2,2017,с.47–53,
5. Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence*. Bantam Books.
6. Ivey, A. E., Ivey, M. B., & Zalaquett, C. P. (2017). *Intentional interviewing and counseling: Facilitating client development in a multicultural society* (9th ed.). Cengage Learning.
7. Klaus, P. (1985). The hard truth about soft skills. *Personnel Journal*, 64(11), 22-25.
8. Mayer, J. D., & Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? In P. Salovey & D. J. Sluyter (Eds.), *Emotional development and emotional intelligence: Educational implications* (pp. 3-31). Basic Books.
9. Мооніе, N., спитайте про джерела, & ін. (2019). *Активні методи навчання в соціальній роботі*. Видавництво.
10. Robles, M. M. (2012). Executive perceptions of the top 10 soft skills needed in today's workplace. *Business Communication Quarterly*, 75(4), 453-465.
11. Sheafor, B. W., & Horejsi, C. R. (2016). *Techniques and guidelines for social work practice* (10th ed.). Pearson Education.
12. Thompson, N. (2015). *Anti-discriminatory practice: A guide for social workers and health and social care professionals* (6th ed.). Palgrave Macmillan.
13. Zastrow, C. (2019). *Empowerment series: Introduction to social work and social welfare: Empowering professions* (13th ed.). Cengage Learning.
14. Бутиліна О. В., Радченко Н. Р.(2020) Розвиток soft skills як чинник підвищення ефективності діяльності соціальних працівників. «Сосіопростір: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи». 2020. № 9. 53–60. URL: <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2020-9-07>
15. Коляда Н., Кравченко О. Практичний досвід формування «soft-skills» в умовах закладу вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27. Том 3. С. 137–145.

Інна БЄЛОВА,
кандидатка економічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри соціального забезпечення

НОВІ ПІДХОДИ ДО ДОПОМОГИ ВЕТЕРАНАМ В УКРАЇНІ: ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ

Військовий конфлікт в Україні, що триває з 2014 року та переріс у повномасштабну війну з 2022 року, спричинив значне зростання кількості ветеранів, які потребують кваліфікованої допомоги та підтримки. За даними Міністерства у справах ветеранів України, станом на травень 2025 року статус учасника бойових дій отримали понад 700 тисяч осіб. Більшість із них потребують комплексної допомоги: психологічної, соціальної, медичної, юридичної та економічної.

Підтримка військових, ветеранів і ветеранок, їхніх родин та колишніх військовополонених визначена пріоритетом Міністерства соціальної політики України. Однак, попри зростаючу увагу до цієї проблеми, в країні спостерігається дефіцит фахівців, здатних ефективно працювати з цільовою аудиторією з урахуванням специфіки її потреб.

Аналіз проблеми підготовки фахівців соціономічної сфери для роботи з ветеранами дозволяє виокремити кілька ключових викликів: недостатня кількість спеціалізованих програм; брак практичної складової навчання; відсутність системного підходу до формування компетентностей; недостатня міждисциплінарність.

Нині більшість закладів вищої освіти не мають окремих програм чи спеціалізацій з підготовки фахівців для роботи з ветеранами. Тематика ветеранської проблематики часто інтегрується в загальні курси соціальної роботи, що не забезпечує необхідної глибини розуміння специфіки роботи з цією категорією.

Аналіз наявних програм підготовки фахівців соціономічної сфери вказує, що вони здебільшого орієнтовані на теоретичне вивчення проблематики, тоді як практичний аспект залишається недостатньо розвиненим.

Також слід зазначити, що навчальні програми часто не враховують повний спектр компетентностей, необхідних для роботи з ветеранами, зокрема, в частині розуміння посттравматичного стресового розладу, психологічної травми, комплексної реабілітації.

В той же час ефективна допомога ветеранам вимагає інтеграції знань з різних галузей: психології, соціології, медицини, права, економіки тощо. Існуючі програми не завжди забезпечують такий комплексний підхід.

Враховуючи вищезазначені виклики, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на нових підходах до підготовки фахівців соціономічної сфери для роботи з ветеранами.

Перш за все слід визнати необхідність впровадження спеціалізованих освітніх програм. Необхідно розробити та запровадити окремі освітні програми або спеціалізації на рівні бакалаврату та магістратури, орієнтовані на підготовку

фахівців для роботи з ветеранами. Такі програми повинні включати дисципліни, спрямовані на формування спеціальних компетентностей: «Психосоціальна допомога ветеранам», «Комплексна реабілітація учасників бойових дій», «Соціальний супровід сімей ветеранів» тощо.

По-друге, варто зосередитись на посиленні практичної складової навчання. Доцільно збільшити обсяг практичної підготовки студентів з обов'язковим стажуванням у спеціалізованих установах: реабілітаційних центрах, центрах психосоціальної допомоги, громадських організаціях ветеранів. Важливим елементом практичної підготовки має стати супервізія з боку досвідчених фахівців.

Перспективним напрямом є запровадження елементів дуальної освіти, коли теоретичне навчання чергується з практичною роботою в організаціях, що працюють з ветеранами. Це забезпечить тісніший зв'язок теорії з практикою та сприятиме кращому формуванню професійних навичок.

Варто зауважити, що підготовка фахівців має базуватися на міждисциплінарному підході, що передбачає інтеграцію знань з різних галузей. До викладання дисциплін доцільно залучати не лише викладачів-теоретиків, але й практиків із різних сфер: психологів, медиків, юристів, які мають досвід роботи з ветеранами.

Задля ефективної підготовки фахівців соціономічної сфери для роботи з ветеранами важливо застосовувати сучасні методи навчання: кейс-метод, проблемно-орієнтоване навчання, симуляційні ігри, проєктну діяльність. Ці методи дозволяють моделювати реальні ситуації та формувати навички прийняття рішень у нестандартних умовах.

На основі аналізу зарубіжного досвіду та вітчизняних реалій пропонуємо наступний компетентнісний профіль фахівця для роботи з ветеранами:

Загальнопрофесійні компетентності:

- здатність до аналізу та синтезу;
- навички критичного мислення;
- здатність працювати в міждисциплінарній команді;
- етичні зобов'язання.

Спеціальні компетентності:

- розуміння природи психологічної травми та її впливу на психічне та фізичне здоров'я;
- здатність ідентифікувати ознаки посттравматичного стресового розладу;
- вміння розробляти та реалізовувати індивідуальні програми реабілітації;
- навички кризового консультування та інтервенції;
- компетентності в сфері соціального захисту ветеранів.

Інтеграційні компетентності:

- здатність координувати зусилля різних фахівців та організацій для вирішення комплексних проблем ветеранів;
- вміння залучати ресурси громади для підтримки ветеранів;

- здатність до адвокації прав ветеранів.

Підготовка фахівців соціономічної сфери для роботи з ветеранами є важливим стратегічним завданням для сучасної України. Реалізація запропонованих інноваційних підходів дозволить підвищити якість підготовки спеціалістів та, відповідно, ефективність допомоги ветеранам та їхнім сім'ям.

Перспективними напрямками подальших досліджень є розробка детальних навчальних програм та методичного забезпечення для підготовки фахівців, а також створення системи підвищення кваліфікації для соціальних працівників, які вже працюють з ветеранами.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 № 3551-ХІІ (з змінами).
2. Стратегія розвитку системи соціальних послуг в Україні на період до 2027 року.
3. Бриндіков Ю. Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій в системі соціальних служб : монографія. Хмельницький, 2018. 372 с.
4. Актуальні проблеми соціально-психологічної адаптації ветеранів АТО/ООС : колективна монографія / за ред. О. І. Кокуна. Київ, 2023.
5. Мульована Л. І. Методи психологічної допомоги учасникам АТО/ООС та їх сім'ям : практичний посібник. Київ, 2022.
6. Міністерство у справах ветеранів України. Офіційний вебсайт. URL: <https://mva.gov.ua/>
7. Veterans Affairs Canada. Understanding Military Culture: A Guide for Healthcare Practitioners. Ottawa, 2023.
8. Reger M.A., Etherage J.R., Reger G.M., Gahm G.A. Civilian psychologists in an Army culture: The ethical challenge of cultural competence. *Military Psychology*, 2022, 20 (1), 21-35.

Катерина ГОЦУЛЯК,

кандидатка педагогічних наук,

викладачка Івано-Франківського фахового коледжу

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(м. Івано-Франківськ, Україна)

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГА В УМОВАХ РЕФОРМИ ОСВІТИ

У період активного реформування української системи освіти особливої значущості набуває поняття професійної мобільності педагога. Постійні зміни в освітніх підходах, оновлення змісту навчання, впровадження цифрових технологій, нові стандарти та соціальні виклики вимагають від учителя здатності швидко адаптуватися, навчатися впродовж життя, гнучко реагувати на запити суспільства та освітнього середовища. Професійна мобільність стає не лише

ознакою сучасного педагога, а й необхідною умовою його ефективної діяльності. У зв'язку з цим виникає потреба дослідження чинників, що впливають на розвиток цієї якості, та пошуку шляхів її формування в системі педагогічної освіти.

Сучасна освітня реформа в Україні, зокрема реалізація концепції Нової української школи, потребує від педагогів не лише високої фахової підготовки, а й готовності до постійного розвитку, самовдосконалення та адаптації до нових умов. У таких обставинах професійна мобільність педагога виступає ключовим чинником його успішної реалізації в професійній сфері. Це поняття охоплює не лише здатність змінювати форми і методи роботи відповідно до нових вимог, а й відкритість до інновацій, готовність до міждисциплінарної взаємодії, навчання протягом життя та участі в освітніх трансформаціях [2, 3].

Професійна мобільність сьогодні розглядається як одна з базових компетентностей сучасного педагога, яка має формуватися ще в процесі фахової підготовки та підтримуватися протягом усієї кар'єри. Саме тому дослідження умов, механізмів і чинників розвитку професійної мобільності є вкрай актуальним у контексті нових освітніх реалій.

Питання професійної мобільності педагога набуває дедалі більшої уваги у науково-педагогічному дискурсі, що зумовлено потребою адаптації вчителя до стрімких змін у сфері освіти. У вітчизняній та зарубіжній педагогіці дослідженням цієї проблематики присвячено праці таких учених, як Н. Дем'яненко, О. Савченко, І. Зязюн, Л. Штефан, Н. Ничкало, С. Сисоєва, які розглядають професійну мобільність як здатність до зміни професійної поведінки залежно від нових умов, середовища чи вимог [6, 8].

У працях сучасних дослідників професійна мобільність трактується як інтегративна якість особистості педагога, що включає готовність до інноваційної діяльності, здатність до постійного навчання, перебудови професійного мислення. Дослідження також підкреслюють роль цифрової та методичної грамотності вчителя як важливих складових його мобільності [5].

Аналіз публікацій у фахових журналах свідчить, що особливий акцент робиться на необхідності формування професійної мобільності ще на етапі фахової підготовки в закладах вищої освіти. Зокрема, обговорюються такі напрямки, як оновлення змісту педагогічних освітніх програм, впровадження міждисциплінарного підходу, розвиток *soft skills* та критичного мислення.

Незважаючи на наявність значної теоретичної бази, проблема залишається відкритою щодо практичних механізмів формування професійної мобільності в умовах динамічних змін, зокрема цифровізації освіти, зростання педагогічного навантаження та запровадження інклюзивного навчання.

Сьогодні українська освіта переживає глибокі трансформації, які потребують від педагогів нових якостей і готовності до змін. У центрі уваги опиняється поняття професійної мобільності – здатності вчителя швидко адаптуватися до нових умов, змінювати підходи до викладання, опановувати нові технології та методи роботи. Це не просто професійна гнучкість, а життєво

важлива риса, яка дозволяє педагогу зберігати ефективність у часи освітніх реформ, цифровізації та зростання запитів з боку суспільства [1, 4].

Професійна мобільність включає не лише оновлення знань, а й відкритість до міжпредметної інтеграції, бажання саморозвиватися, готовність до співпраці та переосмислення власного педагогічного досвіду. Вона формується у процесі навчання, практики, курсової перепідготовки, участі у семінарах, тренінгах і професійних спільнотах. Особливо важливою вона є в контексті впровадження Концепції Нової української школи, що вимагає від учителя активної позиції, креативності й відповідальності.

Успішна реалізація реформ неможлива без учителя, який не лише виконує інструкції, а й мислить критично, працює на випередження, вміє адаптуватися до змін і надихати учнів. Тому створення умов для розвитку професійної мобільності педагогів – одне з ключових завдань сучасної системи освіти та педагогічної підготовки.

Професійна мобільність педагога – це його здатність адаптуватися до змін, оновлювати професійні знання, впроваджувати інновації, критично осмислювати практику та вдосконалювати її відповідно до нових освітніх стандартів. Це також уміння самостійно навчатися, гнучко планувати діяльність і відповідально діяти у складних і нестандартних ситуаціях.

В умовах стрімкої трансформації суспільства та освіти вчитель уже не є лише транслятором знань. Він стає фасилітатором, наставником, організатором освітнього процесу, здатним гнучко реагувати на нові виклики. Саме тому професійна мобільність перестає бути додатковою характеристикою педагога і перетворюється на необхідну умову його ефективної діяльності [7].

Важливим аспектом професійної мобільності є не тільки володіння новими методами й технологіями навчання, а й здатність до саморефлексії, відкритість до критики, готовність до змін і постійного саморозвитку. З огляду на це, педагог має вміти швидко орієнтуватися у зміні освітніх політик, користуватися цифровими інструментами, розуміти потреби сучасного учня та забезпечувати інклюзивне середовище.

Також варто підкреслити, що професійна мобільність тісно пов'язана з мотивацією вчителя, його ціннісними орієнтаціями, комунікативними здібностями та вмінням працювати в команді. Тому її формування повинно розглядатися як системний процес, що охоплює особистісний, фаховий та соціальний розвиток педагога.

Формування професійної мобільності має розпочинатися ще на етапі здобуття вищої педагогічної освіти та продовжуватися в системі післядипломного навчання. Важливу роль у цьому процесі відіграє компетентнісний підхід, практична підготовка, застосування інтерактивних методів навчання, розвиток soft skills та залучення майбутніх вчителів до самостійної пізнавальної діяльності.

Професійна мобільність — одна з ключових якостей сучасного вчителя, без якої неможливе успішне функціонування освітньої системи в умовах реформ. Її розвиток потребує цілісного підходу, оновлення педагогічної освіти, створення

умов для безперервного професійного зростання та формування культури навчання впродовж життя.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. П. Філософія освіти в контексті глобалізації Київ : Знання України, 2008. 342 с.
2. Василенко М. С. Професійна мобільність педагога як чинник якості освіти. *Педагогіка і психологія*. 2020. № 4. С. 17–22.
3. Дем'яненко Н. М. Формування професійної мобільності майбутніх учителів у контексті неперервної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 2 (96). С. 130–140.
4. Концепція «Нова українська школа»
URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Book-ENG.pdf>
(дата звернення: 01.05.2025).
5. Кобзар О. В. Професійна мобільність педагога: сутність та особливості формування. *Молодий вчений*. 2021. № 2. С. 110–113.
6. Сисоєва С. О. Професійна мобільність педагога в умовах змін: виклики і перспективи. *Освітній простір України*. 2022. № 1. С. 25–30.
7. Шевченко Л. Г. Компетентнісний підхід як основа формування мобільності вчителя. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2021. Вип. 30. С. 134–139.
8. Юнеско. Глобальні компетентності для освіти XXI століття / ЮНЕСКО. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265404> (дата звернення: 01.05.2025).

Ірина ДІДУХ,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Наталія БОБРИШЕВА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
4 курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ПІД ЧАС ВІЙНИ

Актуальність теми «Професійна мобільність соціального педагога під час війни» зумовлена складними соціально-економічними та психологічними викликами, які виникають у суспільстві в умовах військових конфліктів.

Соціальні педагоги відіграють важливу роль у підтримці постраждалих верств населення, зокрема дітей, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів та їхніх родин. Війна змінює соціальну структуру суспільства, що вимагає від фахівців оперативного реагування на кризові ситуації, адаптації до нових умов роботи та розширення професійних компетенцій.

Професійна мобільність соціального педагога передбачає не лише здатність змінювати місце роботи чи спеціалізацію, а й швидко засвоювати нові знання та методики допомоги, застосовувати дистанційні технології, працювати в екстремальних умовах та взаємодіяти з міжнародними гуманітарними організаціями. Крім того, соціальний педагог у період війни виступає як посередник між державними установами, громадськими організаціями та людьми, які потребують підтримки.

Таким чином, дослідження професійної мобільності соціального педагога в умовах війни є вкрай актуальним, адже воно сприяє розробці ефективних стратегій професійного розвитку та підвищенню якості соціальної роботи в кризових умовах.

Професійна мобільність – це здатність спеціаліста адаптуватися до змін у професійному середовищі, швидко освоювати нові навички та реагувати на виклики сучасності. Для соціального педагога мобільність є критично важливою, особливо під час воєнних дій, коли потреби суспільства змінюються дуже динамічно.

Ключові аспекти професійної мобільності:

- Готовність змінювати форми та методи роботи залежно від ситуації.
- Освоєння нових компетенцій (психологічна допомога, кризове втручання, правовий супровід).
- Взаємодія з різними соціальними інституціями та волонтерськими організаціями

Використання сучасних технологій для дистанційної підтримки.

У воєнний період значення соціального педагога значно зростає, оскільки виникає низка соціальних та психологічних проблем, що потребують негайного вирішення.

Основні напрями діяльності соціального педагога під час війни:

1. Психосоціальна підтримка дітей і дорослих:
 - Робота з дітьми, які пережили травматичні події (втрата рідних, евакуація, окупація).
 - Надання консультацій батькам щодо адаптації дітей до нових умов.
 - Підтримка внутрішньо переміщених осіб.
2. Робота з кризовими категоріями населення:
 - Допомога сім'ям військових, полонених, поранених.
 - Підтримка жінок і дітей, які постраждали від насильства.
 - Взаємодія з психологами для надання комплексної допомоги.
3. Організація гуманітарної та освітньої допомоги:
 - Залучення ресурсів (одяг, продукти, медикаменти).
 - Організація тимчасових освітніх просторів для дітей.

- Співпраця з міжнародними організаціями (ЮНІСЕФ, Червоний Хрест тощо).

Фактори, що впливають на професійну мобільність

1. Гнучкість професійних компетенцій:

- Соціальні педагоги повинні вміти швидко навчатися та переорієнтовуватися.

- Важливим є володіння додатковими навичками: кризове консультування, правовий супровід, волонтерська діяльність.

2. Освоєння нових форматів роботи:

- Онлайн-консультування (Zoom, Viber, Telegram-боти для психологічної підтримки).

- Використання мобільних додатків для психологічного здоров'я.

- Розвиток дистанційної освіти та просвітницької роботи.

3. Міждисциплінарна співпраця: використання сучасних технологій для дистанційної підтримки. У воєнний період значення соціального педагога значно зростає, оскільки виникає низка соціальних та психологічних проблем, що потребують негайного вирішення.

Соціальні педагоги у воєнний час стикаються з багатьма труднощами, які можуть обмежувати їхню ефективність.

Основні виклики:

1. Емоційне вигорання та психологічний стрес:

- Робота в умовах постійного напруження, що впливає на емоційний стан фахівця.

- Потреба у психологічній підтримці самих соціальних педагогів.

2. Обмеженість ресурсів та інституційна підтримка:

- Недостатнє фінансування програм соціальної допомоги.

- Відсутність чітких державних механізмів підтримки соціальних педагогів.

3. Етичні дилеми:

- Дотримання конфіденційності в умовах воєнного часу.

- Робота з випадками насильства, торгівлі людьми та іншими злочинами.

Практичні кейси та перспективи розвитку

1. Досвід мобільності соціальних педагогів у кризових ситуаціях:

- Аналіз роботи соціальних педагогів у зонах бойових дій.

- Використання світового досвіду (Ізраїль, Сирія, Грузія).

2. Перспективи підвищення кваліфікації:

- Курси кризового втручання та психологічної допомоги.

- Навчання новітнім методикам підтримки дітей і сімей.

- Участь у міжнародних освітніх програмах.

3. Використання інноваційних підходів:

- Впровадження цифрових платформ для підтримки населення.

- Використання арт-терапії, когнітивно-поведінкової терапії.

- Створення мобільних груп підтримки для роботи у прифронтових зонах.

Висновки

Професійна мобільність соціального педагога у воєнний час є необхідною умовою для ефективної допомоги населенню. Гнучкість, швидке навчання, психологічна стійкість і співпраця з іншими спеціалістами дозволяють соціальному педагогу виконувати важливу місію – підтримку вразливих категорій населення під час війни.

Список використаних джерел

1. Козирєв М. П. Соціальна педагогіка : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ. с.85-100
 2. Жигайло Н. І. Соціальна педагогіка : навчальний посібник. Львів : Новий Світ-2000. с.45-60
 3. Чубук Р. В. Соціальна педагогіка : навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. с.120-150
 4. Богданова І. М. Соціальна педагогіка: теорія і технології : навчальний посібник. Умань : Сочинський. с.75-90
 5. Капська А. Й. Соціальна педагогіка : підручник. Київ : Центр учбової літератури. с.15-30
- Використані джерела:
6. Козирєв М. П. Соціальна педагогіка: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. с.85-100

Уляна КЕЦИК-ЗІНЧЕНКО,
*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри іноземних мов,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ)*

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Одним із завдань сучасної вищої школи є підготовка компетентного, конкурентно спроможного фахівця, здатного успішно розв'язувати проблемні завдання, нестандартно й креативно мислити, вміти пристосовуватись до швидких змін умов життя у полікультурному середовищі. Проте сучасне суспільство потребує фахівців, які не лише компетентні у своїй професії, але й володіють достатнім рівнем іншомовної комунікативної компетентності.

Одним із елементів успішності молодого фахівця є володіння іноземною мовою. У сучасних умовах іншомовне спілкування стає істотним компонентом майбутньої професійної діяльності фахівця, у зв'язку з цим роль дисципліни «іноземна мова» на немовних факультетах вищих освітніх закладів значно зросла. Державний освітній стандарт вищої професійної освіти вимагає

урахування професійної специфіки при вивченні іноземної мови, її націленості на реалізацію завдань майбутньої професійної діяльності випускників. Особливої актуальності набуває професійно-орієнтований підхід до вивчення іноземної мови на немовних факультетах, який передбачає формування у студентів здатності іншомовного спілкування в конкретних професійних, ділових, наукових сферах і ситуаціях з урахуванням особливостей майбутньої професії.

Усвідомлюючи, що знання і кваліфікація стають пріоритетними цінностями в житті людини в умовах інформаційного суспільства, сучасний фахівець повинен прагнути бути в курсі розвитку своєї професійної галузі у світовій практиці, а для цього не завжди достатньо володіти інформацією рідною мовою. Звідси зростаюча значущість навчання іноземними мовами, формуванню комунікативної компетентності.

Соціально-економічна ситуація сьогодення розкриває перед майбутніми фахівцями нові можливості самореалізації, яка може здійснюватися не тільки через окремі випадки спілкування із зарубіжними колегами та партнерами, але й через здійснення професійної діяльності в умовах іншомовного суспільства. У такому зв'язку необхідно спрямовувати навчальну діяльність студентів на формування здібностей реалізації професійної діяльності та її результатів засобами іноземної мови, тобто формування іншомовної професійної компетентності.

Теоретична та практична актуальність проблеми зумовила її мету, а саме: визначення поняття та змісту іншомовної професійної компетентності та шляхи її формування у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників.

Важливим структурним компонентом професійної компетентності є комунікативна компетентність, яка є якісною характеристикою особистості фахівця та охоплює сукупність науково-теоретичних знань, практичних умінь і навичок у сфері здійснення професійної комунікації, досвід здійснення професійної взаємодії, стійку мотивацію професійного спілкування.

Аналіз наукової літератури дозволив визначити іншомовну професійну компетентність як інтегративне особистісно-професійне утворення, що реалізується у теоретичній та практичній готовності особистості до виконання успішної та ефективної професійної діяльності з використанням засобів іноземної мови або в умовах іншомовної культури.

Формування іншомовної професійної компетентності соціальних працівників передбачає розвиток умінь та знань, необхідних для ефективної взаємодії з клієнтами та колегами, які говорять іншими мовами, а також для роботи з міжнародними документами та інформацією. Це включає в себе як володіння іноземною мовою на рівні, достатньому для професійного спілкування, так і розуміння культурних особливостей, пов'язаних з мовним середовищем.

До основних аспектів формування іншомовної професійної компетентності відносимо:

- 1) Розвиток мовних навичок:**

- **Навчання іноземній мові:** Соціальні працівники мають опанувати мову, необхідну для їхньої професійної діяльності на рівні, достатньому для ведення бесід, написання листів, читання та розуміння текстів, пов'язаних з роботою.

- **Розвиток спеціалізованої лексики:** Важливо вивчити іноземну термінологію, яка використовується в соціальній роботі та відповідній мові. Це допоможе уникнути непорозумінь та забезпечити точність комунікації.

- **Практика мовлення:** Регулярна практика у спілкуванні з носіями мови та в професійному середовищі є важливою для підтримки та вдосконалення мовних навичок.

2) Розуміння культурних відмінностей:

- **Вивчення культурних особливостей:** Соціальні працівники повинні бути обізнані з культурними особливостями, які можуть впливати на комунікацію та взаємодію з клієнтами та колегами з інших країн.

- **Розвиток міжкультурної компетентності:** Важливо розвивати навички, які дозволяють ефективно працювати в міжкультурному середовищі, уникати непорозумінь та конфліктів.

3) Використання іншомовних джерел:

- **Доступ до професійної інформації:** Соціальні працівники мають вміти знаходити та використовувати інформацію, опубліковану іноземними мовами, зокрема наукові статті, звіти, методичні рекомендації.

- **Аналіз та адаптація інформації:** Важливо вміти аналізувати іншомовні джерела та адаптувати їх для використання в українському контексті соціальної роботи.

Формування лексичної компетентності базується на опрацюванні автентичних фахово-орієнтованих текстів. Саме тексти за спеціальністю вважаються не лише основним джерелом для накопичення фахового термінологічного словника студентів, але й засобом становлення та розвитку їхньої професійної майстерності, сприяють підвищенню культури термінологічного спілкування. Фахова лексика, яку майбутні соціальні працівники вивчають за допомогою текстів, забезпечує потреби у розширенні професійного словника, формує лексичну компетентність, створює передумови, за О. Тарнопольським, для формування професійно орієнтованої комунікативної компетентності. Здатність адекватно використовувати термінологічну лексику сприяє кращому розумінню професійної інформації усних і письмових текстів та доцільності застосування майбутніми фахівцями отриманої інформації у власному мовленні.

Студенти спеціальності «Соціальна робота» вивчають англійську мову на 1 і 2 курсах бакалаврату та в магістратурі. Як показує практика, на початковому етапі вивчення англійської мови (1-ий курс) студенти більш зацікавлені й продуктивно опрацьовують термінологію сучасних текстів науково-популярного стилю. А студенти 2-го курсу та магістранти, у яких уже сформовано предметно-понятійну базу, які розуміють терміни рідною мовою,

опрацьовують самостійно термінологію з неадаптованих автентичних текстів наукового стилю.

На другому етапі навчання, коли вже в студентів сформована мінімальна понятійна база, передбачений перехід від вивчення текстів загальної спрямованості до вузькоспеціалізованих. На цьому етапі студентам пропонують для вивчення такі теми, як «What do social workers do», «Problems of youth», «Mental health», «People with disabilities», «Violence in the family», «Child abuse», «Adopted children», «Social services» та інші. Опрацювання даних тем, виконання різноманітних лексико-граматичних завдань, написання творів, рефератів, доповідей допомагає не тільки вивчити фахову термінологію з англійської мови, а й сприяє поглибленню знань з фаху, сприяє майбутньому професійному росту соціальних працівників.

Необхідно пам'ятати, що вивчення мови – це розвивальний і активний процес, головне в якому – вміння застосувати іноземну мову в потрібній ситуації. Враховуючи те, що студент може добре знати свою майбутню спеціальність, але недостатньо володіти іноземною мовою, слід створювати необхідні умови для підвищення рівня володіння мовою. І головну роль у цьому процесі відводиться викладачу, який має застосовувати у навчальному процесі цікавий, різноманітний лексико-граматичний матеріал відповідно до спеціалізації студентів, сприяти зростанню мотивації у вивченні іноземної мови.

Список використаних джерел

1. Борецька Г. Е. Методика формування іншомовної компетентності у читанні. Іноземні мови, 2012. № 3. С. 18-27.
2. Кецик У. В. Структура іншомовної комунікативної компетенції // Materialy VI Mezynarodni vedecko-prakticka konference «Predni vedecke novinky - 2010» (27 srpna – 05 zari 2010 roku). – Dil 4. Pedagogika. Filologicke vedy. Hudba a zivot. - Praha: Publishing House «Education and Science», 2010. Str. 61 – 63.
3. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти : навч. посіб. Київ: «ІНКОС», 2006. 248 с.

Галина МИХАЙЛИШИН,
докторка філософських наук, професорка,
професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Назар ГАЛІЙ,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ступеня доктора філософії
за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями),
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У СФЕРІ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я: СУЧАСНІ ПІДХОДИ І ВИКЛИКИ

У сучасних умовах зростає роль ментального здоров'я у системі охорони здоров'я та соціальному супроводі, що зумовлює підвищені вимоги до професійної підготовки соціальних працівників. Соціальні працівники виступають ключовими агентами раннього виявлення психічних проблем, координації допомоги, надання психосоціальної підтримки та захисту прав вразливих груп. У контексті складних соціальних викликів (масові переміщення, військові конфлікти, пандемії, економічні кризи) якість їхньої підготовки прямо впливає на результати втручань та адаптацію клієнтів [3, с. 108]. Метою статті є систематизація сучасних підходів до формування компетенцій у галузі ментального здоров'я та визначення ключових викликів і рішень для освітньої практики.

Професійна компетентність у соціальній роботі – це інтегрована якісна характеристика, що поєднує знання, уміння, ставлення, цінності та етичні орієнтації, необхідні для виконання професійних функцій. У сфері ментального здоров'я до компетентності також належать специфічні клінічні навички (виявлення симптомів, кризове втручання), здатність працювати в мультидисциплінарних командах, навички міжкультурної комунікації та фахова стійкість (професійна резильєнтність). Компетентнісний підхід у підготовці орієнтує освітній процес не лише на накопичення знань, але й на демонстрацію поведінки та результатів у реальних практичних ситуаціях [2, с. 35].

На основі опрацювання науково-теоретичних джерел та особистого практичного досвіду виокремлюємо ключові компоненти професійної компетентності в сфері ментального здоров'я, класифікуючи їх за такими групами: фахові знання, практичні навички, міжособистісні та комунікативні вміння, етичні й правові засади, професійна самооцінка і супервізія. Охарактеризуємо їх детальніше.

Фахові знання передбачають знання основ психопатології та класифікації розладів; психосоціальних механізмів виникнення та підтримки психічних розладів; законодавчих та етичних норм у сфері охорони психічного здоров'я; мережі підтримки, систему послуг та соціальні ресурси.

Практичні навички – це вміння майбутніх соціальних працівників здійснювати оцінку потреб клієнта (скринінг психічного стану, оцінка ризику суїциду); кризове втручання та створення планів безпеки; психоосвітні та психосоціальні інтервенції (підтримувальні бесіди, групові інтервенції, навички роботи з сім'єю); координація з медичними та психологічними послугами.

До міжособистісних та комунікативних умінь відносимо емпатію, активне слухання, навички мотиваційного інтерв'ювання; ведення складних розмов, де присутні стигма та табу; міжпрофесійну комунікацію та командну роботу.

Етичні й правові засади передбачають насамперед дотримання конфіденційності; це також інформована згода, повага до автономії клієнта;

повага до різноманіття, гендерної рівності, культурних особливостей; управління конфліктами інтересів та професійна відповідальність.

Професійна самооцінка і супервізія включає рефлексію власної практики, розпізнавання професійного вигоряння; участь у супервізії й міжколегіальних обмінах; постійне підвищення кваліфікації.

За нашим переконанням, ефективна підготовка поєднує системну теоретичну базу з практикою через практичні заняття, симуляції, ролеві ігри та стажування. Такий підхід дозволяє студентам відточувати навички в безпечному середовищі, перш ніж вони зустрінуться зі складними випадками в реальній практиці.

Оскільки ментальне здоров'я – міждисциплінарна сфера, то навчальні курси, які читають для майбутніх соціальних працівників, пов'язані з психіатрією, клінічною психологією, медичною соціальною роботою, реабілітологією й громадським здоров'ям. Це сприяє розумінню ролей різних професій і підвищує здатність до координації допомоги [1, с. 19]. Значну увагу приділяємо практикоорієнтованому навчанню. Кейс-метод, критичне мислення заохочують студентів шукати рішення для реальних проблем, використовувати доказові підходи й критично оцінювати інтервенції. Оцінювання та тренінги з участю стандартизованих пацієнтів або використання симуляції кризових ситуацій дають змогу відпрацювати навички оцінки та інтервенції, а також розвинути комунікативні й міжособистісні компетенції.

Важливим компонентом навчання є супервізія. Кваліфікований супервізор допомагає студентові рефлексувати, уникнути етичних помилок і сформувати професійну ідентичність. З огляду на зростання телемедицини та онлайн-сервісів, до навчальних програм підготовки майбутніх соціальних працівників вводимо курси, що сприяють розвитку цифрової грамотності: етичні аспекти онлайн-взаємодії, використання платформ для дистанційної підтримки, забезпечення безпеки даних.

Хоча спеціальність І 10 Соціальна робота та консультування віднесено до галузі І Охорона здоров'я та соціальне забезпечення, однак відчувається слабка інтеграція між соціальними, медичними та освітніми інституціями у процесі практики студентів. Стикаємося також із неоднорідністю вимог до компетентності на різних рівнях освіти й у різних країнах/регіонах. Навчальні програми підготовки майбутніх фахівців не повністю відповідають потребам практики: простежуємо надмірну теоретизацію або, навпаки, відсутність фундаментальних знань. Недостатньо потужно ведеться підготовка в питаннях етики та культурної компетентності. Обмежений доступ до сучасних методик та симуляційних технологій не сприяє ефективному формуванню фахових компетентностей здобувачів вищої освіти.

У ході підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи зі збереження ментального здоров'я клієнтів стикаємося також з особистісними й професійними труднощами. Це, насамперед, емоційне навантаження та ризик вигоряння у студентів під час практики з складними клієнтами; стигма щодо

проблем ментального здоров'я, що впливає на мотивацію студентів та їхню готовність працювати в цій сфері.

Опрацювання науково-теоретичних джерел та власний практичний досвід з підготовки фахівців соціальної сфери дав змогу розробити низку рекомендацій щодо покращення процесу формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників у сфері ментального здоров'я. Так, закладам вищої освіти рекомендуємо розробити модульну програму з чітким переліком компетенцій у сфері ментального здоров'я та відповідними критеріями оцінювання; інтегрувати міждисциплінарні практикуми з участю представників медицини, психології, громадського здоров'я; забезпечити супервізію та менторство як обов'язкові елементи стажування з контролем якості супервізійних практик; включити тренінги зі стійкості та управління стресом для зниження ризику професійного вигорання; розвивати цифрові компетенції: е-інструменти оцінки, дистанційні інтервенції, захист даних.

Для стейкхолдерів і практиків рекомендуємо налагодити партнерство із ЗВО для спільної розробки практичних кейсів і місць стажування; інвестувати в наставництво – оплачувану або сертифіковану супервізію для новачків; упроваджувати моделі командної роботи, де соціальний працівник грає координуючу роль у міждисциплінарних командах.

На загальнодержавному рівні варто уніфікувати національні стандарти компетентності з урахуванням міжнародних рекомендацій та локальних потреб; фінансувати програми підготовки й стажування, які поєднують теорію й практику, включно з супервізією; підтримувати наукові дослідження щодо ефективності освітніх інтервенцій у формуванні компетенцій.

Вищенаведене уможливорює висновок про те, що формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників у сфері ментального здоров'я є багатовимірним процесом, що потребує інтеграції теоретичних знань, практичних навичок, етичної орієнтації та системної підтримки супервізії. Сучасні підходи (інтеграція теорії й практики, міждисциплінарність, симуляції, супервізія) доводять свою ефективність за умови достатнього ресурсного забезпечення та узгоджених стандартів. Серед ключових викликів – недосконалість інституційних механізмів, обмежені ресурси на практичну підготовку, ризики емоційного перевантаження. Подолання цих бар'єрів вимагає координації між вищою освітою, службами охорони здоров'я, державними інституціями та громадським сектором.

Стаття не вичерпує окресленої проблеми. Предметом наступних наукових розвідок може стати дослідження ефективності різних навчальних форматів (гібридні, онлайн, стаціонарні) для формування практичних навичок здобувачів вищої освіти; вивчення впливу супервізії на довгострокове професійне становлення і якість практики; оцінка моделей міжпрофесійної підготовки щодо результатів для клієнтів (outcome research); розробка та валідація інструментів оцінювання компетентності, адаптованих до локального контексту.

Список використаних джерел

1. Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану: виклики і відповіді : монографія / НАПН України; за заг. ред. В. Г. Кременя [В. Г. Панок, С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський, Л. І. Прохоренко, Н. В. Чепелева, Т. І. Куліш, С. Л. Чуніхіна, І. Г. Губеладзе, І. І. Ткачук, Н. А. Ярмола]. Київ, 2024. 188 с.

2. Лісовець О. В. Формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників : монографія / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2018. 344 с.

3. Пеша І., Андріученко Т. Збереження психічного здоров'я молоді в умовах повномасштабної війни. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. № 1 (11). С. 106–113. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(11\).2023.291876](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(11).2023.291876)

Галина МИХАЙЛИШИН,
*докторка філософських наук, професорка,
професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Іван КОВБАС,
*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ступеня доктора філософії
за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями),
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

ФОРМУВАННЯ «SOFT SKILLS» У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ

Сучасне суспільство висуває високі вимоги до професійної діяльності вчителя, особливо в умовах цифрової трансформації освіти. Вчитель інформатики, крім ґрунтовних знань у своїй предметній галузі, має володіти низкою універсальних навичок, які допомагають ефективно взаємодіяти з учнями, колегами та батьками. Ці навички, що відомі як «soft skills» (м'які навички), відіграють ключову роль у побудові успішної педагогічної кар'єри та забезпеченні якісного навчального процесу.

Поняття та особливості soft skills охоплюють широкий спектр загальних компетентностей, серед яких емоційний інтелект, комунікативні здібності, критичне мислення, креативність, адаптивність, тайм-менеджмент та вміння працювати в команді [3, 75]. Вони мають такі основні характеристики:

- **Індивідуалізованість** – розвиток м'яких навичок залежить від особистісних якостей та професійного досвіду вчителя.
- **Багатокомпонентність** – soft skills включають навички спілкування, управління емоціями, здатність до ефективного вирішення конфліктів тощо.

- **Адаптивність** – ці навички допомагають педагогу швидко реагувати на зміни в освітньому процесі, впроваджувати інноваційні методи навчання.

- **Складність вимірювання** – на відміну від hard skills (жорстких навичок), які можна оцінити за конкретними критеріями, рівень розвитку soft skills складніше піддається кількісному вимірюванню.

Теоретичні та практичні аспекти, пов'язані з soft skills, активно досліджуються як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Теоретичні основи м'яких навичок розглядали О. Жмай, О. Лосієвська, А. Ляшко, В. Студінський, В. Bora, F. Civelli, D. Gabric, P. Hancock, M. Icenogle, D. Jackson, K. McFadden, J. Maes, M. Robles, T. Weldy. Питання формування цих навичок висвітлено у працях М. Денека, О. Дещенко, І. Ткаченко, К. Cronin, M. Cronin. Методи оцінювання рівня сформованості soft skills досліджували В. Cimatti, R. Jenal, Н. Judi, Н. Mohamed, М. Tomczak. Важливість м'яких навичок для професійної діяльності вчителя проаналізовано у працях М. Братко, R. Md-Ali, F. Shaffie, F. Yusof. Розвиток soft skills у майбутніх педагогів став предметом досліджень Н. Агаркової, Н. Безлюдної, А. Бобро, С. Васильєвої, Н. Дудник, О. Л. Кірдан, О. П. Кірдан, Н. Коляди, О. Кравченко. Особливості формування окремих компонентів м'яких навичок у вчителів інформатики висвітлено у роботах О. Кобильської, Л. Максимової, С. Находа, О. Чорної, А. Юдіної.

У контексті реформування освіти в Україні та реалізації концепції «Нова українська школа» [1] особлива увага приділяється розвитку критичного мислення та комунікативних компетентностей, що є ключовими складовими soft skills. Вчитель інформатики має не лише передавати знання, а й створювати сприятливе освітнє середовище для активного навчання та співпраці.

Майбутні вчителі інформатики в процесі навчання та професійної діяльності мають володіти такими soft skills [2]:

- **Комунікативні навички** – ефективне пояснення матеріалу, здатність зацікавити учнів, конструктивний діалог з батьками та колегами.

- **Критичне та логічне мислення** – вміння аналізувати інформацію, знаходити оптимальні рішення у складних педагогічних ситуаціях.

- **Креативність та інноваційний підхід** – розробка нових методів викладання, інтеграція сучасних технологій у навчальний процес.

- **Емоційний інтелект** – здатність розуміти та регулювати власні емоції, ефективно спілкуватися з учнями, які можуть мати різні рівні підготовки та психологічні особливості.

- **Командна робота та лідерство** – організація групових проєктів, співпраця з іншими педагогами, управління класом.

- **Стресостійкість та адаптивність** – швидке реагування на виклики сучасної освіти, вміння працювати в умовах невизначеності.

- **Тайм-менеджмент** – ефективне планування часу, розподіл завдань між учнями, баланс між навчальним процесом та саморозвитком.

Незважаючи на значущість м'яких навичок, у закладах вищої освіти основний акцент робиться на формування hard skills, пов'язаних із предметними

знаннями. Однак розвиток soft skills потребує інтегрованого підходу, який включає [2]:

- **Практичну педагогічну діяльність** – проходження педагогічної практики дозволяє студентам випробовувати на практиці навички комунікації, управління класом та тайм-менеджменту.
- **Використання інтерактивних методів навчання** – проведення групових проєктів, дискусій, ділових ігор сприяє розвитку критичного мислення, комунікативних навичок та креативності.
- **Участь у наукових конференціях та семінарах** – обговорення актуальних питань педагогіки та інформатики допомагає студентам розвивати навички аргументації та публічних виступів.
- **Залучення до студентського самоврядування** – організація заходів, проєктна діяльність і волонтерство сприяють формуванню лідерських якостей та відповідальності.
- **Використання сучасних технологій у навчанні** – цифрові платформи для спільної роботи, онлайн-курси та симуляційні програми допомагають студентам розвивати навички самоорганізації та дистанційної комунікації.

Формування soft skills також передбачене в нормативних документах, таких як Професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти» [5], а також у Професійному стандарті для групи професій «Викладачі закладів вищої освіти» [4]. Ці стандарти визначають необхідність розвитку комунікативних компетентностей, критичного мислення та інноваційного підходу у педагогічній діяльності.

Розвиток soft skills у майбутніх вчителів інформатики є важливим аспектом їхньої професійної підготовки, що забезпечує успішну педагогічну діяльність. Інтеграція цих навичок у навчальний процес дозволяє формувати гнучких, адаптивних та інноваційних педагогів, здатних ефективно працювати в умовах цифрової трансформації освіти. Майбутні вчителі інформатики, які володіють м'якими навичками, можуть не лише передавати знання, а й надихати учнів, мотивувати їх до навчання та сприяти їхньому всебічному розвитку.

Таким чином, soft skills є необхідною складовою професійної підготовки вчителя інформатики, що сприяє створенню ефективного освітнього середовища, розвитку критичного мислення та формуванню ключових компетентностей учнів у цифровому суспільстві.

Список використаних джерел

1. Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи / упор. Л. Гриневич, О. Елькін та ін. ; заг. ред. М. Грищенко. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
2. Олефіренко Н., Курганський А. Формування soft skills у процесі професійної підготовки майбутніх учителів інформатики: практичний досвід. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/newcollegium/article/view/16589>

3. Підсосонна О. Soft skills як вимога якісної сучасної підготовки здобувачів вищої освіти. *Збірник матеріалів щорічної звітної науково-практичної конференції здобувачів загальної середньої, передвищої і вищої освіти аспірантів, молодих учених. Частина 2 (м. Глухів, 11–12 березня 2021 року)*. 2021. С.74–78. URL: http://tpgnpu.ho.ua/images/my_images/doc_pdf/vidavnictvo/2021/material_zv_nauk-prakt%20konf-2_MV-2021.pdf

4. Професійний стандарт «Викладачі закладів вищої освіти». Чинний від 2021-03-21. Вид. офіц. 2021. 18 с. URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/325-610_vikladaci_zakladiv_visoi_osviti.pdf

5. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти». Чинний від 2024-08-29. Вид. офіц. 2024. 82 с. URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/646-ilovepdf_merged.pdf

Тетяна ПОТАПЧУК,
докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, Україна)

Неллі ЛИСЕНКО,
докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, Україна)

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОБОТИ З СІМ'ЯМИ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Професійна підготовка майбутніх вихователів до роботи з сім'ями учасників бойових дій виходить з сучасного українського суспільства, що проявляється у розвитку роботи як соціального інституту та зростанням кількості сімей, які опинилися у важких життєвих ситуаціях і потребують соціальноправового захисту. Саме професійна підготовка майбутніх фахівців до роботи з сім'ями учасників бойових дій має сприяти не тільки успішному застосуванню набутих знань та вмінь на практиці, але й аналізувати, прогнозувати та надавати правову допомогу шляхом інформування та консультування з питань прав, обов'язків та відповідальності усіх її членів у різних видах зайнятості, вивчення законодавства щодо пільг, законодавчих і нормативних документів.

Відтак, професійна підготовка майбутніх вихователів до роботи з сім'ями учасників бойових дій щодо надання їм соціально-правового захисту, враховуючи сучасні реалії життя можна вважати одним із пріоритетних напрямків їхньої професійної підготовки у закладах вищої освіти. Оскільки, не

вистачає досліджень, які були б спрямовані на удосконалення професійної підготовки майбутніх вихователів саме з сім'ями учасників бойових дій. Майбутня професійна діяльність вихователя на належному рівні сприятиме сформованим знанням, вмінням і навикам регулювати сімейні відносини, здійснювати соціально-правовий захист, забезпечувати умови для їх розвитку та побудові важливих сімейних цінностей та комунікативності з різними сім'ями учасників бойових дій [1].

Проблеми у спілкуванні у сім'ях учасників бойових дій є однією з причин, що суттєво впливають на виховання дітей. Це спілкування потребує оздоровлення через повсякденну просвітницьку роботу та психогігієну взаємовідносин. Для майбутніх вихователів необхідне глибоке і детальне вивчення психології міжособистих відносин дорослих і дітей таких сімей. Це дасть їм необхідну інформацію про специфіку розвитку та формування цих відносин, допоможе освоїти способи і методики передбачення та упередження небажаних конфліктних ситуацій у спілкуванні з сім'ями учасників бойових дій. Реальну можливість розвивати власний досвід культури спілкування, пізнавати інших людей і себе майбутні вихователі мають через організацію практичних занять. Ще одним важливим аспектом підготовки майбутніх вихователів до роботи з сім'ями учасників бойових дій виступає педагогічна організація професійного самовиховання, необхідними компонентами якого виступає самоаналіз особистісного розвитку, самозвіт і самоконтроль [3].

Необхідність у самовихованні майбутніх вихователів до роботи з сім'ями учасників бойових дій виникає тоді, коли особистістю досягнуто певного рівня самосвідомості й самопізнання, сформовано здатність до самоаналізу й самооцінки, усвідомлено необхідність узгодження власних особистих якостей поведінки вимогам суспільства.

Професійна підготовка майбутніх вихователів у сучасних умовах передбачає оволодіння не лише основами педагогіки, а й здобуття спеціалізованих навичок для роботи з особливими категоріями сімей. Однією з таких груп є родини учасників бойових дій, які часто стикаються з психологічними, соціальними та економічними викликами.

У зв'язку зі зростанням кількості таких сімей в Україні, підготовка вихователів до ефективної взаємодії з ними набуває нового значення. У підготовці фахівців важливо звертати увагу на формування емоційної стійкості, уміння діяти в складних ситуаціях, знання основ психологічної підтримки. При цьому ключову роль відіграє розвиток комунікативних навичок і здатність до індивідуального підходу в роботі з кожною родиною. Вихователі мають бути готовими налагоджувати діалог не лише з дітьми, але й з їхніми батьками, адже саме від гармонійного партнерства залежить результативність роботи. Особлива увага повинна приділятися розумінню проблем, спричинених бойовим досвідом, таких як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), труднощі соціалізації або фінансові негаразди. Знання цих аспектів дозволять майбутнім вихователям забезпечити необхідну підтримку для дітей та їхніх батьків у процесі адаптації до мирного життя. Звідси, професійна підготовка майбутніх вихователів повинна

бути доповнена спеціалізованими дисциплінами і практичними навичками, направленими на роботу зі сім'ями учасників бойових дій. Це забезпечить глибше розуміння потреб цих родин і сприятиме формуванню не лише професійної компетентності, а й моральної відповідальності педагога у підтримці таких дітей [2].

Не викликає заперечення наукова обґрунтованість висновку про те, що сьогодні сім'ї учасників бойових дій потребують психологічної допомоги і не тільки, а майбутні вихователі – професійної підготовки до роботи з такою категорією населення. Таким чином, у сучасній психологопедагогічній літературі виявляється тенденція підвищеної уваги до професійної підготовки майбутніх вихователів до роботи з сім'ями учасників бойових дій, до компетентності майбутнього педагога з позицій інтегративних професійно значущих якостей.

Тому, дослідження з професійної підготовки майбутніх вихователів до роботи з сім'ями учасників бойових дій набуває універсальної актуальності, бо вона проектується особливим чином на вивчення питань розвитку комунікативної компетентності особистості. У свою чергу, компетентність майбутнього вихователя/педагога визначає його професійні якості при роботі з сім'ями учасників бойових дій, адже вмотивованість і ефективність професійної діяльності майбутніх вихователів визначаються здатністю об'єктивно оцінювати актуальний рівень своєї компетентності при роботі з сім'ями учасників бойових дій.

Здійснене нами дослідження не вирішує всіх питань в плані підготовки майбутніх вихователів до роботи з молодими сім'ями, що потребують правового забезпечення. Перспективи подальшої розробки потребують питання психологопедагогічної допомоги майбутніх вихователів/педагогів сім'ям учасників бойових дій.

Список використаних джерел

1. Батищева Г. Зайцева З. Робота соціальних служб для молоді з молоддю сім'єю : метод. рекомендації. Київ : А.Л.Д., 1996. 100 с.
2. Довга М. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями, що потребують правового забезпечення: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Івано-Франківськ, 2021. 260 с..
3. Співпраця батьків та вчителя початкової школи / упоряд. М. Козіцька М. : Вид. група «Основа», 2009. 110 с.

Тетяна РАВЛЮК,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри педагогіки та соціальної роботи,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)

Андрій ТАТАРЧУК,

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ступеня доктора філософії,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)*

ІННОВАЦІЙНІ ОСВІТНІ ПРАКТИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ, АДАПТАЦІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ

У 20-х роках ХХІ століття українська шкільна освіта опинилася в умовах багатовимірної кризи, спричиненої повномасштабною війною, внутрішньою міграцією, психологічною травматизацією дітей та педагогів, а також загальним переосмисленням ролі школи в суспільстві. У таких умовах питання адаптації освітнього процесу до реалій часу набуло не просто академічного, а життєво важливого значення. Інноваційні підходи, що раніше розглядалися як перспективні або експериментальні, стали необхідністю щоденної практики.

Особливої актуальності набуває якісна професійна підготовка педагогів до роботи в нестабільному середовищі: володіння цифровими технологіями, вміння забезпечити психологічну підтримку учнів, використання гнучких методик навчання тощо. Умови дистанційного або змішаного формату навчання, швидка трансформація навчальних програм, а також потреба в інклюзивних підходах роблять розвиток освітніх інновацій ключовим фактором стійкості системи загальної середньої освіти.

Проблематика освітніх інновацій в умовах кризових ситуацій останніми роками стала об'єктом активного наукового осмислення. Зокрема, авторський колектив за науковою редакцією д. пед. н., проф. Л. Ребухи проаналізували застосування інноваційних технологій навчання в умовах модернізації сучасної освіти. Педагогічні інновації досліджували Л. Буркова, І. Іванюк, Л. Даниленко, І. Дичківська, М. Кларін, О. Овчарук, С. Харченко та ін.

С. Богданов, О. Бойко, К. Гуцол, С. Кузікова, Г. Лазос, Т. Титаренко, Т. Щербак, О. Чиханцова та ін. здійснили глибокий теоретичний аналіз понять стресостійкості та життєстійкості як ключових компонентів адаптаційного потенціалу особистості в умовах кризи. Науковці Н. Вааранен-Валконен, Н. Заварова, В. Зливков, С. Лукомська та ін. розробили практико-орієнтовані психологічні програми та методики, що мають на меті зменшення психоемоційних наслідків війни для дітей і дорослих.

О. Топузов, О. Малихін, Н. Арістова, С. Алексєєва, Р. Попов, О. Барановська, Л. Шелестова висвітлили актуальні аспекти індивідуалізації навчального процесу в закладах загальної середньої освіти, у т.ч. теоретико-методологічні засади його впровадження в сучасній освітній практиці.

У низці наукових праць (Ю. Грищенко, Н. Ничкало, С. Соломаха та ін.) систематизовано позитивний досвід практичної підготовки майбутніх учителів окремих спеціальностей з урахуванням актуальних викликів сьогодення.

Зважаючи на актуальність проблеми, метою статті є висвітлення специфіки професійної підготовки педагогів для застосування сучасних освітніх інновацій в українських школах у кризових умовах.

З огляду на воєнний стан, внутрішнє переміщення населення та зростання психологічного навантаження на учнів і вчителів, педагогічна діяльність вимагає нових компетентностей, методів роботи та особистісної стійкості. Відповідно, це формування повинно враховувати критерії оцінювання освітніх інновацій. Узагальнений підхід таких критеріїв запропонували І. Іванюк та О. Овчарук [1, с. 32]:

- ✓ «новизна (наявність/відсутність аналогів у вітчизняній освітній практиці);
- ✓ масштабність (охоплення перетвореннями системи освіти);
- ✓ актуальність (розв'язання значущих актуальних проблем навчального закладу);
- ✓ відповідність цілям освіти, освітнім потребам споживачів освітніх послуг, заявленим цілям і завданням перетворень; результативність (підвищення якості освіти, освітніх послуг, покращення в діяльності освітніх закладів у результаті запровадження інновації);
- ✓ ефективність (відповідність результатів упровадження інновації об'єктивно існуючим ресурсам)».

Аналіз наукової літератури виявив, що в системі загальної середньої освіти використовуються інновації практичного та теоретичного рівнів. Наприклад, такими технологіями автори називають: технології особистісно-орієнтованого освітнього процесу, інтерактивні технології, технологія формування творчої особистості, дистанційні та медіа-технології та ін.

Ключовими орієнтирами для модернізації професійної підготовки педагогів стають:

- розвиток цифрової компетентності;
- вміння викладати в умовах змішаного або повністю дистанційного навчання;
- формування навичок кризового менеджменту;
- здатність надавати емоційну підтримку учням та працювати в умовах невизначеності.

Програми підготовки й підвищення кваліфікації педагогів дедалі частіше фокусуються на інтеграції освітніх інновацій у практику ЗЗСО. Зокрема, впроваджуються мінікурси та тренінги, що орієнтовані на:

- створення індивідуальних освітніх траєкторій;
- використання платформ ClassDojo, Moodle, Google Workspace for Education;
- впровадження інклюзивних та травма-орієнтованих методик.

Такі програми пропонуються не лише державними інституціями (ЗВО, ППО), а й громадськими організаціями (наприклад, «EdCamp Ukraine», «Освіторія», «Smart Osvita»), які забезпечують доступ педагогів до новітніх освітніх практик у гнучкому та доступному форматі.

Одним із пріоритетів стає розвиток життєстійкості педагогів – уміння діяти ефективно попри стрес, зберігати професійну мотивацію, адаптуватися до змін. У відповідь на це з'являються спеціалізовані програми підтримки, серед яких – психологічне консультування, супервізія, методики саморегуляції та збереження емоційного ресурсу.

Не менш важливим є формування нової педагогічної ідентичності, де вчитель виступає не лише як транслятор знань, а як фасилітатор, ментор і координатор індивідуального навчального поступу учня. Такий підхід вимагає нових професійних установок, готовності до командної роботи, постійного самонавчання та обміну досвідом із колегами.

Отже, в умовах воєнного часу та загальнонаціональних викликів система професійної підготовки педагогів закладів загальної середньої освіти демонструє ознаки швидкої адаптації та інноваційної гнучкості. Вона трансформується у напрямі стійкої, цифрово грамотної, психологічно зрілої педагогіки, що здатна ефективно відповідати на виклики сучасності.

Список використаних джерел

1. Інноваційні технології навчання в умовах модернізації сучасної освіти : монографія / за наук. ред. д. пед. н., проф. Л. З. Ребухи. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. 143 с. URL: https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/48105/3/монографія_Інноваційні%20технології%20навчання%20в%20умовах%20модернізації%20сучасної%20освіти.pdf

2. Теорія і практика індивідуалізації навчання в умовах змішаної форми організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти / [авт. кол.: О. М. Топузов, О. В. Малихін, Н. О. Арістова, С. В. Алексєєва, Р. А. Попов, О. В. Барановська, Л. В. Шелестова]; за наук. ред. д. пед. н., проф. О. В. Малихіна. [Електронне видання]. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2024. 1099 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743967/1/Монографія_Дидактика_2024.pdf

Сергій СИДОРІВ,

*викладач Івано-Франківського фахового коледжу
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Лідія СИДОРІВ,

*викладачка Івано-Франківського фахового коледжу
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

ІНКЛЮЗИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ФАКТОР РЕЗИЛІЄНТНОСТІ СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ У ЗАКЛАДІ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Підготовка педагогів є стратегічним завданням держави, від якісної та кількісної складових якої залежить ефективність її структур та механізмів, а

також здатність динамічного врахування та реагування на виклики сучасності і потенціал прогнозування векторів та стратегій розвитку. Україна протистоїть силам, направленим на дезінтеграцію світового порядку і кожен новий день нашої незалежності є підсумком жертвності і взаємодії поколінь тих, хто навчався і кого вчать. З початком повномасштабного вторгнення інтернет-простір заряснів фразами, які приписують сучасникам і представникам пруської військової доктрини та освітньої реформи 19 століття, що вирішальна перемога у битві під Кьоніггрецом і Садовою є наслідком своєчасної освітньої реформи і результатом роботи шкільних учителів, таким чином ефективна загальноосвітня система може гарантувати перемогу у протистоянні з ворогом [7].

Розвиваючи тезу, можемо сказати, що гідна освіта ДЛЯ ВСІХ з врахуванням особливих потреб та унікальних можливостей КОЖНОГО творить резилентне співтовариство громадян сильної країни. Зараз, коли Україна змагається з зовнішнім і внутрішнім ворогом, існує небезпечна тенденція скорочення видатків на якісну повноцінну освіту та заміну дієвих кроків для збереження і зміцнення людського капіталу країни освоєнням західних грантів бутафорськими агентами змін, і саме тому важливо практикувати масштабне, зосереджене і різноманітне мислення та ціленаправлену дію. Це зумовлює актуальність даної роботи.

Питанням підготовки педагогів, здатних застосовувати сучасні підходи до ефективного навчання, виховання та соціалізації кожної дитини присвячені дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців: О. Будник, Г. Васяновича, Т. Довженко, А. Колупаєвої, З. Ленів, Н. Софій, С. Чупахіної, І. Червінської, З. Шевців, Л. Кузенко, Н. Матвеевої, О. Тельної, В. Abery, S. Fitzgerald, C. Keller, K. Kołodziejczak, D. Lavin, A. Soorenian, R. Tichá, A. Ziętek та інших. Варто відмітити нещодавню появу монографії колективного авторства кількох вищеназваних вчених, де актуалізується важливість розвитку інклюзивної компетентності педагогів і пропонуються інноваційні підходи до роботи з учнями з ООП [6].

Метою нашої роботи є представлення існуючих підходів і тенденцій до формування та розвитку інклюзивної компетентності як фактору резилентності у майбутніх педагогів в умовах закладу фахової передвищої освіти.

Потреба у реформах, які часто є логічним способом вийти з кризи, виникає при неспроможності існуючих систем забезпечувати свою функціональність. Наслідком Другої світової війни стало прийняття перших міжнародних документів, котрі визначали скоординовані заходи країн-учасників новоствореної ООН щодо безпечного співіснування, сталого розвитку, дотримання прав і свобод людини, запобігання дискримінації та нерівності. Кроки до освіченого, справедливого, інклюзивного і безпечного суспільства простежуємо у таких документах: Всесвітня Декларація прав людини (1948), Декларація прав дитини (1959), Декларація про права інвалідів (зараз замінено терміном «осіб з інвалідністю») (1975), Конвенція про права дитини (1989), Всесвітня декларація «Освіта для всіх» (1990), Стандартні правила ООН щодо забезпечення рівних можливостей для інвалідів (1993), Саламанська декларація

та Програма дій (1994), Програма дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами (1994), Дакарська Декларація (2000), Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006), Резолюція 48 сесії ЮНЕСКО "Інклюзивна освіта: шлях у майбутнє" (2008), 2015: Інчхонська декларація "Освіта 2030".

Саме три останні міжнародні документи передують Закону України «Про освіту» (2017), який вперше визначив інклюзивну освіту як повноцінну форму освіти, яку можуть вибрати батьки дитини і також означив необхідність підготовки педагогів до навчання дітей в інклюзивному освітньому середовищі [3]. Професійний стандарт за професіями "Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти трактує *інклюзивну компетентність* як: В1.1.Здатність створювати умови, що забезпечують функціонування інклюзивного освітнього середовища; В1.2. Здатність до педагогічної підтримки осіб з особливими освітніми потребами; В1.3. Здатність забезпечувати в освітньому середовищі сприятливі умови для кожного учня, залежно від його індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів [2].

Погоджуємося з дослідницями Потапюк і Ковальчук, що формування та розвиток інклюзивної компетентності вимагає створення відповідного інклюзивного освітнього середовища для активного включення учнів та молоді з ООПІ та її адаптації в соціумі з метою успішної інтеграції в систему суспільних зв'язків [1, с. 129]. Це середовище повинно бути безпечним, унеможлиблюючи заподіяння учасникам освітнього процесу шкоди, зокрема внаслідок шляхом фізичного або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності та репутації» [3]. На нашу думку інклюзивне середовище має сприяти розвитку людського потенціалу, мотивації до навчання і добродіянь, формуванню цінностей, здоровому повноцінному життю та опору загрозам і негативним факторам.

Формування інклюзивної компетентності педагога засновуємо на принципах:

- самоцінності особистості незалежно від її можливостей, здібностей і досягнень, здатності кожної людини відчувати та думати;
- визнання спроможності до навчання кожної дитини та, відповідно, створення суспільством відповідних умов;
- рівного доступу до навчання та виховання та отримання якісної освіти кожною дитиною за місцем проживання.
- адаптації освітньої та інших систем до потреб дитини, а не навпаки та задоволення індивідуальних потреб кожної дитини;
- командного підходу у навчанні та вихованні, підтримки та взаємодії з однолітками; залучення батьків та родини як рівноправних партнерів та перших вчителів своїх дітей до навчального процесу;

У підготовці педагогів важливо передбачати теоретичну та практичну обізнаність освітнього професіонала з інклюзивною складовою в:

1. Національних та міжнародних законодавчих і регулятивних документах щодо дотримання прав на освіту усіх осіб без дискримінації за будь-якою ознакою;

2. Теоретико-методологічних засадах інтеграції практик інклюзії в навчальні дисципліни, які зумовлюють вибір змісту, цілей, методів, принципів, підходів;

3. Ефективних стратегіях взаємодії з різнопрофільними фахівцями, батьками чи опікунами дітей.

Застосування інклюзивної моделі стверджує унікальну цінність кожної особистості, окреслюючи шляхи у дотриманні світового порядку і справедливості. При підготовці фахових молодших бакалаврів дошкільної, початкової та середньої освіти, педагоги Івано-Франківського фахового коледжу Карпатського національного університету імені Василя Стефаника розвивають їх інклюзивну компетентність, адже передумовами ефективного навчання та соціалізації осіб є організація освітнього середовища, використання інноваційних стратегій і практик та базування процесу навчання на цінностях взаємодопомоги та поваги. Якісна підготовка педагогів для торжества справедливості передбачає наявність *резилентності* (resilience – гнучка опірність загрозі), яку необхідно формувати в контексті стійкості та життєвості українського суспільства в критичних умовах війни та післявоєнного відновлення.

Які ж тенденції формування інклюзивності та резилентності під час підготовки майбутніх педагогів в умовах військової агресії, коли відчувається нестача матеріальних і позитивних емоційних ресурсів?

- Використання альтернативних методів навчання поряд з традиційними. Наприклад, мотивуємо майбутніх вихователів при застосуванні ігрових форм навчання дошкільників та молодших школярів уникати роїських Машу і Фіксиків і тік-ток персонажів з розмитою національною ідентичністю, а зосереджувати увагу на віднайдені автентичних та новітніх резилентних героїв англomовного, українського та європейського простору);

- Усвідомлення значущості вивчення іноземних мов (щоб перемогти і відбудувати країну, українцям потрібно взаємодіяти з міжнародними партнерами та представниками різноманітних культур);

- Включення в навчальний процес різноманітних та актуальних видів діяльності чи їх елементів: арт-техніки, перфоменс, волонтерство, взаємодія у громаді та суспільна корисність, підтримка захисників та потребуючих;

- Створення ситуацій успіху, підтримка лідерства, позитивної комунікації;

- Застосування доказових інклюзивних практик, полісенсорної наочності та ІКТ;

- Врахування життєвого досвіду учнів, їх родин, учасників громад [5].

Готуючи педагогів на мікрорівні – переосмисленні та де-стереотипізації мови, поведінки та відношення, заміні медичного підходу до учнів з особливими потребами соціальним, політико-правовим, культурним, модернізуючи принципи соціальної справедливості ми поступово впроваджуємо зміни на макрорівнях суспільства, нації та людської спільноти.

Особливістю інклюзивного навчання на ранньому етапі є визначальна роль розвиваючих та дидактичних ігор (предметних, сюжетних, рольових імітаційних), адже, взаємодіючи, учні покращують навички комунікації та співробітництва, проявляють емпатію, усвідомлення спільності та відмінності. До прикладу, на заняттях з англійської мови ми аналізуємо можливості поєднання елементів арт-та проектних технологій у застосуванні дитячої римівки Bingo для розвитку моторики, довільної пам'яті, відчуття ритму і фонематичного слуху, вивчення алфавіту в інклюзивному середовищі.

У процесі підготовки майбутніх педагогів ми вчимо використовувати принципи універсального дизайну в навчанні та мультимедійні засоби для подачі та опрацювання матеріалу і оцінювання навчальних досягнень, знайомимо з багатоярусними системами втручання і підтримки позитивної поведінки, інструментами альтернативної та додаткової комунікації, якорними діаграмами, інклюзивними практиками, які застосовуються в навчальних закладах закордоння.

Творчість є універсальним каналом соціалізації і одним із засобів формування ціннісних орієнтацій. Під час карантинних дистанційних сесій з майбутніми фахівцями початкової освіти ми організували зустрічі з 6-ти річною дитиною з ДЦП та її матір'ю, під час яких відбувалося загальне спілкування, визначення потреб та цілей, а студенти отримували релевантний досвід організації та підтримки онлайн середовища, яке сприяє комунікації, соціалізації та розвитку. Було виявлено, що метод створення та розповідання історій у тестовому, візуальному та аудіальному форматі, а також розроблення та виконання завдань сприяє налагодженню та підтримці контакту, активності дитини та зворотному зв'язку. В результаті студентами у співпраці з матір'ю і дитиною був створений збірник авторських текстово-візуальних історій «Teaching to Diversity», а до деяких з них були записані та опубліковані аудіо додатки. Елементи досвіду творення середовища співпраці були оприлюднені на студентській конференції [4]. Інструменти формування ціннісних орієнтацій служать містками, допомагаючи долати бар'єри, спричинені війною.

Ми проводимо орієнтацію студентів на підготовку і проведення різних типів занять: віртуальних і реальних екскурсій, квестів, дебатів, творення соціальних історій. Такі діяльності сприяють саморозвитку майбутніх учителів на прикладах найкращих світових практик та розробках студентів, формують уміння і навички інноваційної педагогічної діяльності. Здобувачі освіти мають можливість диференціювати завдання відповідно до власних можливостей, формувати команди, що допомагає працювати з усіма учнями, вчителями та батьками в освітньому середовищі [5].

Таким чином, організовуючи і включаючи майбутніх педагогів в інклюзивне середовище, ми можемо говорити про формування їх інклюзивної компетентності та резилентності на індивідуальному та суспільному рівнях.

Список використаних джерел

1. Потапюк Л. М., Ковальчук В. В. Особливості формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогів як складової професійної компетентності.

Духовність особистості: методологія, теорія і практика : зб. наук. пр. 2023. Вип. 2 (106). С. 127–136.

2. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої світи», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти». Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 2736-20 від 23.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>

3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Голос України*. 2017. 27 верес. № 178-179. С. 10–22.

4. Сарварі Н. Розповідання історій при вивченні англійської мови як засіб творення інклюзивного освітнього середовища. Зб. мат. наук. конф. ІФФК ПНУ імені Василя Стефаника за 2020 рік, Івано-Франківськ, 2021. С. 67-69.

5. Сидорів Л., Сидорів С. Формування ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів до організації інклюзивного освітнього середовища у закладі фахової передвищої освіти *Актуальні проблеми формування ціннісно-моральних орієнтацій студентів як детермінанта освітньої діяльності закладів фахової передвищої освіти*: зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ, 2022. Ч.2. С. 87-89.

6. Budnyk O., & Sydoriv S. (Eds.). The Space of Inclusive Education. Leiden, The Netherlands: Brill, 2024. <https://doi.org/10.1163/9789004688131>

7. Grawe L. The Influence of Military Considerations on the 1869 Reichsvolksschulgesetz in Imperial Austria. *Historical Social Research*, 2020. № 5 (2 (172)). P. 143–163. <https://www.jstor.org/stable/26897903>

Тетяна СТАМБУЛЬСЬКА,

кандидатка педагогічних наук, спеціалістка вищої категорії, викладачка-методистка Івано-Франківського фахового коледжу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, координаторка програми «Character International, Inc», завідувачка Творчої лабораторії з вивчення і формування характеру дитини

Діана САСЮК,

здобувачка рівня фахового молодшого бакалавра III курсу спеціальності 013 Початкова освіта, Івано-Франківський фаховий коледж Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, Україна)

УЧИТЕЛЬ ЯК ЛІДЕР: РОЛЬ ПЕДАГОГА У ВИХОВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПЕРІОД ВІЙНИ

Нині, в період повномасштабної війни, розгорнутої росією проти України, виникає нагальна необхідність вжити заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання молодого покоління, зокрема учнів

початкової школи, адже саме в цьому віці формуються основи світогляду та національної ідентичності. Вчитель, який виступає лідером, наставником та фасилітатором для учнів, повинен надихати та спонукати їх використовувати власну рушійну силу для досягнення спільних цілей, сприяючи розвитку їхнього лідерського потенціалу та громадянської компетентності.

Вітчизняні науковці активно досліджують проблеми національно-патріотичного виховання особистості, виховання свідомого громадянина незалежної України, також важливим є той момент, що громадянська компетентність розглядається як одна з десяти ключових компетентностей Нової української школи. Дослідження Алли та Лесі Коломієць підкреслюють важливість ролі вчителя як лідера у формуванні громадянської свідомості учнів початкової школи, особливо в умовах війни, коли національні та громадянські цінності набувають особливого значення. Досвід американських експертів у галузі психології (Джон Кук, Девід Глісон) також відгукується з проблемою нашого дослідження. Однак питання щодо впливу лідерських якостей учителя на виховання громадянської свідомості учнів в умовах війни не знайшло достатнього висвітлення в науці.

Мета: проаналізувати досвід американських експертів з виховання характеру дитини щодо формування громадянських цінностей в дітей у період війни, визначити критерії цього процесу з урахуванням впливу вчителя як лідера в освітньому процесі.

Лідерство вчителя – це здатність «запалити», схилити учнів на певну активність і діяльність. Педагога нової формації, наділеного лідерськими якостями, особливо потребує початкова школа. Як зазначає John D. Cooke, доктор психологічних наук, викладач тренінгів і семінарів «Character International, Inc» (м. Даллас, штат Техас, США): «Бути лідером – це означає бути прикладом. Ви, вчителі, – це основний орієнтир, головні герої для своїх дітей у вашому класі. Ви дуже важливі для вихованців. Діти пам'ятатимуть вас і ваші настанови, які допоможуть стати їм на правильний шлях» [2]. Тому, щоб виховати громадянина-патріота, ми повинні їх надихати власним прикладом. Саме від нас залежить, яке ставлення закладеться у дитини до школи, чи правильно сформується розуміння добра, миру та справедливості, чи згенерується успішна й амбіційна українська нація [1, с. 149].

Завдання вчителя Нової української школи полягає в організації ефективної роботи з патріотичного виховання, що допомагає учням поглиблювати знання та здобувати соціальний досвід. В умовах війни формування громадянських цінностей набуває особливого значення. Цей процес є багатограним і включає як уроки, так і позаурочну діяльність, спрямовану на розвиток у дітей почуття гідності за свій народ та Батьківщину.

Зараз освітяни застосовують різні методи: залучення учнів до благодійних акцій, використання інтерактивних підходів, таких як квести та тематичні клуби, присвячених історії та культурі України, організація зустрічей із військовими, ветеранами та діячами культури [3]. Завдяки такій діяльності, вихованці усвідомлюють важливість єдності та взаємодопомоги. Водночас посилюється

суспільна відповідальність – діти долучаються до волонтерських ініціатив, вчать співпереживати та підтримувати тих, хто потребує допомоги.

Критерії процесу формування громадянських цінностей з урахуванням вчителя як лідера в освітньому процесі:

- 1) особистий приклад вчителя;
- 2) інтеграція громадянської освіти в навчальний процес;
- 3) розвиток критичного мислення;
- 4) створення демократичного середовища;
- 5) співпраця з батьками та громадськістю.

Отож, вчитель, що поєднує педагогічну майстерність з лідерськими якостями, відіграє ключову роль у вихованні нового покоління громадян, готових захищати свої цінності та працювати на благо країни. Впроваджуючи викладачами інтерактивні методи у становленні моральних цінностей, діти формують уявлення про добро і зло, а також про роль кожної особистості у підтримці суспільства та нації в цілому. Таким чином, ефективне патріотичне виховання в початковій школі є запорукою стабільності, єдності та процвітання нації.

Досвід американських експертів із виховання характеру дитини наголошує на необхідності розвитку критичного мислення, емпатії та активної громадянської позиції. У період війни ці підходи особливо актуальні, оскільки допомагають дітям зрозуміти цінність свободи, єдності та взаємодопомоги. Учитель-лідер, використовуючи цей досвід, не лише навчає, а й надихає, формуючи покоління свідомих громадян, здатних адаптуватися до викликів часу і змінювати суспільство на краще.

Список використаних джерел

1. Лідерство і обдарованість: сучасний науковий дискурс і освітня практика : матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн конференції (Київ, 14–19 лютого 2024 року). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. 1014 с.
2. Онлайн-семінар «Character International, Inc» на тему «Лідерство». Спікери Джон Д. Кук та Девід Ф. Глісон. 13-14 березня 2025.
3. Освіта Тернополя. «Освіта в умовах війни» : освітянський альманах / упор. Г. І. Литвинюк, Л. О. Гапон, Г. П. Федун. Тернопіль: «Підручники і посібники», 2023. 97 с.

Ірина СУРОВЦЕВА,
кандидатка історичних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціології та соціальної роботи,
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
(м. Дніпро, Україна)

РОЗРОБКА ОКРЕМИХ МОДУЛІВ З ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ» НА ОСНОВІ МУЗЕЙНИХ ДЖЕРЕЛ

14 травня Україна відзначає День пам'яті українців, які рятували євреїв під час Другої світової війни. Пам'ятну дату було встановлено постановою Верховної Ради України від 02 лютого 2021 р. на знак поваги до українських Праведників народів світу та інших рятівників євреїв, до їх співчуття та солідарності.

Викладаючи фахово орієнтовані дисципліни ОП «Соціальна робота», доводиться констатувати про нерозривність зв'язків між професійною соціальною роботою і порятунком, спасінням та турботою, благодійністю та відповідальністю.

В освітньому компоненті «Історія та теорія соціальної роботи» варто забезпечити знання основ професійної діяльності в умовах екстремальних історико-політичних подій, які відбуваються в тому числі в сучасній Україні.

Виділяючи окремих модуль «Історія соціальної роботи на тлі Голокосту» можна зосередитися на вивченні професійних ризиків та етичних настанов в контексті розвитку соціальної роботи під час Другої світової війни, розгляді поведінки соціальних працівників, їх взаємодії з клієнтами, ув'язненими у німецьких нацистських концтаборах, в'язницях, гетто або інших місцях утримання, етичних порушеннях з боку фахівців допомагаючих професій, аналізі наслідків розвитку соціальної роботи того періоду для сучасної практики та соціальної політики.

Акцентуючись на модулі «Історія соціальної роботи на тлі Голокосту», варто враховувати, що підбір тем повинен бути вмотивований саме цільовою аудиторією здобувачів вищої освіти; доцільно подавати загальний історичний огляд Голокосту як середовищного фактору, що спричинив СЖО; теми модуля підбираються для обговорення ролі та вибору соціальних працівників в роки Голокосту.

Після вивчення даного модуля передбачається, що здобувачі вищої освіти повинні *знати* особливості соціальної роботи в умовах панування тоталітарних держав; історичні передумови появи особливої клієнтської групи «жертви Голокосту», «жертви злочинів проти людяності»; етичні проблеми реалізації професійної відповідальності; системи соціального забезпечення та соціального захисту постраждалих від нерівності, бідності та дискримінації та *вміти* аналізувати причини та фактори впливу несприятливої історико-політичної ситуації на благополуччя соціально уразливих категорій населення; працювати з історичними джерелами з історії соціальної роботи; проводити крос-культурні дослідження щодо сучасних злочинів проти людяності.

Майбутні соціальні працівники будуть обізнані про ідеологічне підґрунтя дегуманізації та дискримінації в часи нацизму; створення гетто, концтаборів та інших місць масового вбивства, в яких переслідувалися євреї, роми/сінті, політичні опоненти, інтелігенція, ЛГБТ-спільноти та інші групи.

Важливо нагадати про використання окремих представників «допомагаючих професій» (медиків, викладачів, правоохоронців, соціальних працівників, церковних діячів) як інструменту проти груп, що вважалися расовими, цивілізаційними чи ідеологічними ворогами у нацистській Німеччині

(жорстоке поводження в інтернатах, зменшення витрат на соціальне забезпечення, примусова стерилізація, тиск на сім'ї з метою відмов від дітей, дитяча безоплатна праця, євгеністичні експерименти тощо). Антигуманна практика нацистів породжувала певні етичні дилеми, з якими стикалися соціальні працівники, перебуваючи на своїх посадах.

Але треба віддати шану тим особистостям, що долучалися до індивідуального або групового опору репресивному режиму або ситуації. Діяльність працівників гуманітарних місій («працівників допомоги» (relief worker), «резидент-волонтерів» (volunteer resident), «зовнішніх гуманітарних працівників» (outside aid workers) у рятувальних операціях (на прикладі кейсів AFSC, Organisation de Secours aux Enfants (OSE), Joint Distribution Committee (JDC) є прикладом професійної відданості.

Соціальні працівники долучалися до вивезення дітей з Німеччини, Австрії, Польщі та Судетської області Чехословаччини до неокупованих країн (кейс Kindertransport), роботи в таборах для інтернованих як місцях міжнародної соціальної допомоги. Окремого висвітлення заслуговує історія визначення Праведників світу на прикладі кейсів щодо евакуації, укриття, приховування жертв нацистських переслідувань (це автобіографії професійних соціальних працівників Меріон Прітчард, Фрідель Рейтер, Грети Фішер тощо).

Отже, уроки Голокосту важливі для сучасної практики запобігання геноцидним тенденціям та протидії злочинам проти людяності (кейси про геноциди в Дарфурі, Руанді, Камбоджі, Боснії, Україні, на Близькому Сході тощо). Актуальним є виявлення ролі іноземних донорських організацій з підтримки зусиль громадянського суспільства щодо запобігання та пом'якшення наслідків масових жорстокостей.

Міжнародний досвід свідчить, що після Другої світової війни почалась розвиватися соціальна робота з жертвами переслідувань (надавались різнобічні соціальні послуги особам, які пережили Голокост), йшло становлення соціального забезпечення та соціальної підтримки жертв Голокосту в різних країнах світу. Громадські та благодійні організації долучились до допомоги жертвам переслідувань, розширюючи спектр соціально-психологічних технологій (наприклад, робота з втратою, психосоціальними наслідками травми, яку зазнали ті, хто пережив Голокост, і вплив на дітей другого та третього поколінь тих, хто вижив, і дітей злочинців).

Окремим компонентом треба визначити особливості викладання про Голокост у Школах соціальної роботи.

Методи навчання передбачають окрім теоретичних лекцій, аналіз текстів, вивчення особистих історій жертв та порятунку, відвідування музеїв (в т.ч. віртуальних), а також дискусії та проекти, спрямовані на запобігання геноциду.

Отже, модуль «Історія соціальної роботи на тлі Голокосту» покликаний забезпечити знання основ професійної діяльності з використанням джерел та матеріалів Меморіального музею Голокосту США (офіційний сайт <https://www.ushmm.org/>).

Таким чином, науково-педагогічні працівники можуть вплітати дослідницькі інтереси у викладацьку діяльність, що насичує зміст викладання новими кольорами.

Дані тези підготовлені авторкою в рамках дистанційної дослідницької стипендіальної програми для українських дослідників Меморіального музею Голокосту США. Програма стала можлива завдяки сприянню та підтримці Меморіальної Ініціативи з вивчення українських євреїв імені Петра та Башеви Польських. Зміст та висновки тез є відповідальністю авторки, і не обов'язково відображають позицію установи, яка надала дослідницьку стипендію.

Інна ТКАЧІВСЬКА,

*кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри
теорії та методики фізичної культури,*

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Наталія ГРУШЕЦЬКА,

*асистент кафедри спортивно-педагогічних дисциплін,
методист навчально-методичного відділу*

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

SOFT SKILLS ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У сучасних умовах глобалізаційних трансформацій, нестабільного соціокультурного середовища та реформування національної системи освіти актуалізується потреба у підготовці конкурентоспроможного фахівця, здатного до успішної соціальної адаптації, професійної мобільності та інтеграції в міждисциплінарний простір. Особливого значення в цьому контексті набуває формування soft skills – м'яких навичок, які визначають не лише якість професійної діяльності, а й рівень соціальної включеності майбутнього педагога [6].

Для вчителя фізичної культури, який виконує освітню, виховну та соціалізувальну функції, володіння soft skills є ключовим чинником ефективної педагогічної взаємодії, управління груповою динамікою, попередження конфліктів та підтримки інклюзивного навчального середовища. Умови сьогодення – динамічність соціальних процесів, зміна освітніх парадигм, поширення цифрових технологій – вимагають від спеціаліста здатності до саморегуляції, креативного мислення, комунікабельності, емоційного інтелекту та відповідальності.

Існуючі навчальні програми зосереджені переважно на розвитку фахових знань і методичних умінь, водночас не завжди створюють умови для становлення

особистості, здатної діяти автономно, критично мислити, співпрацювати й адаптуватися до мінливих соціально-професійних ситуацій.

Таким чином, проблема формування soft skills як інтегративного ресурсу соціальної адаптації та професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури є актуальною як у теоретичному, так і в практичному вимірах. Її вирішення вимагає комплексного дослідження умов, засобів та освітніх технологій, що сприятимуть гармонійному поєднанню особистісного та професійного розвитку спеціаліста у сфері фізичної культури.

У вітчизняній та зарубіжній педагогічній науці проблематика розвитку soft skills набуває все більшої актуальності, що відображено в дослідженнях учених, як І. Зязюн, С. Сисоєва, Н. Ничкало, О. Овчарук, В. Рибалко, Т. Бондарчук, а також зарубіжних фахівців – J. Neckman, M. Robles, D. Goleman, K. Claxton. Визначено, що м'які навички не є альтернативою професійним компетентностям, а виступають їхнім інтегративним ресурсом, підсилюючи здатність до самореалізації, адаптації, навчання протягом життя [2; 4].

Окремі наукові праці зосереджені на розвитку окремих soft skills (критичного мислення, емоційного інтелекту, комунікації), а також їх ролі у вищій освіті [1; 3]. Проте системне вивчення психолого-педагогічних умов формування м'яких навичок у контексті підготовки майбутніх учителів фізичної культури залишається недостатньо опрацьованим. Потребує уточнення зміст і перелік релевантних soft skills, ефективні методики, моделі та цифрові інструменти, а також шляхи їхнього поєднання з фаховою підготовкою.

Мета статті – теоретичне обґрунтування ролі soft skills як чинника соціальної адаптації та професійної підготовки майбутніх педагогів з фізичної культури.

У контексті сучасної вищої освіти, що дедалі більше орієнтується на компетентнісний, особистісно орієнтований і трансдисциплінарний підходи, питання формування soft skills (м'яких навичок) втрачає статус другорядного і стає центральним елементом професійного становлення педагога. Це особливо актуально для підготовки вчителів фізичної культури, професійна діяльність яких відбувається в умовах підвищеного емоційного навантаження, тісної соціальної взаємодії, роботи з різномірними групами дітей і молоді, включно з тими, що мають особливі освітні потреби.

Soft skills – це комплекс надпредметних, універсальних навичок, які забезпечують успішну соціальну адаптацію, міжособистісну взаємодію, критичне осмислення інформації, емоційну врівноваженість та здатність до командної роботи [1; 5]. Згідно з міжнародними дослідженнями (World Economic Forum, OECD, McKinsey), м'які навички визнані одними з ключових умов успішної професійної реалізації в XXI столітті. Для вчителя фізичної культури, який працює у сфері, де важливі не лише знання і методики, а й здатність вести за собою, бути прикладом, етично й ефективно комунікувати, їхня значущість зростає в рази.

Соціальна адаптація студента – це не лише процес інтеграції у студентське середовище, а й поступова побудова суб'єктності, здатності до автономного

прийняття рішень, відповідальності за свій розвиток і дії. Soft skills, зокрема такі як емоційний інтелект, комунікативна компетентність, критичне мислення, гнучкість, здатність до співпраці, є ключовими регуляторами цього процесу.

Водночас, професійна підготовка педагога не обмежується лише засвоєнням методичних прийомів і знань. Сучасна освітня парадигма вимагає формування здатності до інноваційної діяльності, міждисциплінарного мислення, ведення продуктивного діалогу, адаптації до швидких змін у сфері освіти. Наприклад, учитель фізичної культури має вміти інтегрувати цифрові інструменти в навчання, реалізовувати принципи інклюзії, вести учнів до фізичного й психологічного добробуту — все це вимагає не лише hard skills, а насамперед – добре розвинених soft skills.

Soft skills виконують три ключові функції у процесі професійної підготовки педагога:

1. Соціалізаційно-адаптаційну: формують здатність до інтеграції в нові соціальні середовища, зокрема – педагогічні колективи, шкільні спільноти, профспілкові організації, онлайн-мережі тощо.

2. Регулятивно-особистісну: сприяють розвитку навичок саморегуляції, рефлексії, емоційного балансу, управління поведінкою та стресостійкості, що є критично важливими у професії вчителя.

3. Інтегративно-компетентнісну: забезпечують зв'язок між особистісними якостями та професійними знаннями, що дозволяє використовувати фахові уміння в складних, змінних, непередбачуваних ситуаціях.

Крім того, soft skills стимулюють розвиток метанавичок, зокрема: навчання впродовж життя (lifelong learning), мислення категоріями "системи", цифрової грамотності, культурної чутливості, що стає все більш значущим у багатокультурному й діджиталізованому суспільстві [5].

Таким чином, формування soft skills у майбутніх педагогів з фізичної культури має розглядатися як стратегічне завдання освітнього процесу, яке потребує:

- перегляду навчальних програм із включенням модулів із розвитку м'яких навичок;
- трансформації ролі викладача у бік наставництва і фасилітації;
- впровадження технологій активного навчання (тренінги, дебати, проєктна робота);
- рефлексивних практик і цифрових інструментів, що активізують емоційно-інтелектуальний розвиток студентів.

У сучасних умовах реформування освіти та суспільних трансформацій soft skills набувають стратегічного значення як чинник успішної соціальної адаптації та професійного становлення майбутніх учителів фізичної культури. Вони забезпечують здатність до міжособистісної взаємодії, емоційного саморегулювання, критичного осмислення ситуацій і прийняття відповідальних рішень у професійній сфері.

Соціальна адаптація студентів педагогічних спеціальностей не може відбуватися ізольовано від процесу розвитку м'яких навичок, які виступають психологічними механізмами входження особистості в нове соціальне середовище. Зокрема, емоційний інтелект, комунікація, гнучкість мислення та вміння працювати в команді є ключовими для ефективної адаптації в умовах освітнього закладу та майбутньої професійної діяльності. Професійна підготовка вчителя фізичної культури потребує комплексного підходу до формування soft skills, які є не лише додатковим ресурсом, а необхідним компонентом педагогічної компетентності. Вони мають інтегруватися в зміст освіти через міждисциплінарні зв'язки, активні методи навчання, цифрові інструменти та рефлексивні практики.

Теоретичний аналіз засвідчив, що м'які навички виконують соціалізаційно-адаптаційну, регулятивно-особистісну та інтегративно-компетентнісну функції, що підтверджує доцільність їх цілеспрямованого розвитку на всіх етапах професійної освіти педагогів.

Список використаних джерел

1. Біляковська О. «Soft skills» як необхідна складова якісної професійної підготовки майбутнього вчителя. *Rocznik Polsko-Ukraiński. Uniwersytet humanistyczno-przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie*. 2018. Т. XX. S. 175–185. URL: http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/5918/14_Biljakowska_Rocznik_20.pdf (дата звернення: 12.08.2022).
2. Бобро А. Формування soft skills у майбутніх учителів початкової школи. *Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки"* (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). 2021. Вип. 1. С. 117-124. <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2021-PP-1-117-124>
3. Бондарчук І. Soft skills, або «м'які навички», для роботи та навчання. Київ : Видавнича група «Шкільний світ», 2020. 120 с.
4. Боровець О. В., Яковишина Т. В. Формування soft skills у майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2022. № 3. С. 37-42. <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2022-3-06>
5. Розвиваємо навички 4К: креативність, критичне мислення, комунікацію та командну працю. *Освіторія*. URL: <https://osvitoria.media/experience/rozvyvayemo-pavuchky-4k> (дата звернення: 15.08.2022).
6. Черушева Г. Концептуальні підходи до визначення «soft skills» у сучасних моделях управлінської компетентності. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2023. № 1 (28). С. 128-137. <https://doi.org/10.31108/2.2023.1.28.13>

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 5

Захист і підтримка ментального здоров'я населення в умовах війни

Зоряна БАРАНЕЦЬКА,

*викладачка Івано-Франківського фахового коледжу
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПЕДАГОГА В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

*Той, хто має міцне тіло, той може терпіти і спеку, і холод.
Так само і той, хто є здоровим душевно, здатний пережити і гнів, і горе,
і радість, і решту почуттів*
Давньогрецький філософ Епіктет

Важкі умови сьогодення деструктивно впливають на самопочуття кожного українця. Глибокі наслідки війни залишають слід у різних аспектах суспільства, включаючи і систему освіти. Серед викликів, з якими стикаються освітяни, емоційне вигорання стало гострою проблемою. Педагоги, які відіграють вагомую роль у розвитку та формуванні майбутнього покоління, все частіше відчують значне психологічне напруження та емоційне виснаження під час війни, що триває, та перешкоджає професійній ефективності, емоційному благополуччю та загальному стану здоров'я педагога. Це зумовлює актуалізацію проблеми емоційного вигорання як психологічного феномена.

Емоційне вигорання, особливо в умовах сьогодення, привертає увагу як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, а саме: В. Богуш, В. Бойко, В. Орел, В. Павленко, В. Слабинський, Д. Гошовська, Л. Березовська, М. Гавриленко, М. Говорун, М. Михайлова, О. Марковець, О. Старченкова; із зарубіжних: В. Шауфелі, С. Джексон, Х. Маслач, Дж. Фрейденберг.

Аналіз проблеми «емоційного вигорання» зокрема у педагогів розглядали: В. Павленко, К. Гавриловська, Л. Музичко, Л. Фальковська, Н. Булатевич, Н. Пелех, О. Петрусенко, О. Чичкан, Р. Грицай, Р. Павелків, С. Бондаревич, С. Редько, С. Сиваш, Т. Зайчикова, Т. Колтунович, Т. Форманюк.

Мета статті: проаналізувати особливості емоційного вигорання педагога в умовах війни та виокремити способи його попередження та подолання.

Варто відзначити, що термін «емоційне вигорання» не належить до чітко визначених понять у системі психологічних знань. На сьогодні використовуються різні варіанти перекладу англійського терміна «*burnout*», серед найпоширеніших: «емоційне вигорання», «психоемоційне вигорання», «емоційне згорання», «синдром згорання», «психічне вигорання», «психологічне вигорання», «психологічне вигорання особистості», «вигорання душі» та «професійне вигорання» [4, с. 144].

Термін був введений і описаний американським психіатром Дж. Фрейденбергом в 1974 р. Емоційне вигорання є результатом інтеграції фізичного, емоційного та когнітивного виснаження або стомлення, при якому головним чинником виступає емоційне виснаження. Американський психіатр вивчав характеристики психічного стану здорових людей, які перебувають у постійному спілкуванні з клієнтами або пацієнтами в емоційно напруженій атмосфері при наданні професійної допомоги.

Х. Маслач зазначала, що професії, які входять до групи ризику, є різними, але їх об'єднує висока контактність із людьми і постійне, тривале перебування в тісному емоційному контакті [3, с. 169].

Професія педагога належить до професій «людина-людина», яка характеризується щоденною міжособистісною взаємодією (діти, батьки, колеги, адміністрація тощо), високим рівнем стресу (повітряні тривоги, постійне тривожне інформаційне перенасичення подіями, новинами пов'язаними з війною, відповідальність за безпеку дітей, занять в укритті та ін.), що може призвести до виникнення емоційного вигорання.

Емоційне вигорання – це стан фізичного, емоційного, розумового, психологічного виснаження, який викликаний накопиченням стресу, тривогою, тривалим емоційним навантаженням.

Всесвітня організація охорони здоров'я описує три головних симптоми емоційного вигорання:

Відчуття виснаження, що призводить до порушення сну, зниження імунітету та проблем із концентрацією уваги.

Інтелектуальна й емоційна дистанція з роботою, що супроводжується почуттям негативу та цинізму відносно робочих ситуацій, відірваністю від колективу, відсутністю мотивації та негативним сприйняттям реальності.

Зниження професійної ефективності, що проявляється в неспроможності впоратися з робочими обов'язками, внаслідок чого з'являються сумніви у власних здібностях і компетентності [2].

Також серед симптомів виділяють:

Психофізичні. Пов'язані з відчуттям постійної втоми, емоційне і фізичне виснаження, безпричинний головний біль, постійні розлади шлунково-кишкового тракту, різка втрата або збільшення ваги, повне або часткове безсоння, постійний млявий стан і бажання спати протягом усього дня, задишка або порушення дихання за фізичного або емоційного навантаження, помітне зниження зовнішньої і внутрішньої сенсорної чутливості: погіршення зору, слуху, нюху і дотику.

Соціально-психологічні. Байдужість, нудьга, пасивність і депресія, підвищена дратівливість, часті нервові зриви, відчуття неусвідомленого неспокою і підвищеної тривожності, відчуття гіпервідповідальності і постійне відчуття страху, загальна негативна установка на життєві і професійні перспективи.

Поведінкові. Відчуття втоми зранку, одразу після сну, робота стає все важчою, а виконувати її все складніше, відсутність сил у виконанні будь-якої

діяльності протягом дня, відчуття даремності, зневіра, зниження ентузіазму у ставленні до роботи, байдужість до її результатів, невиконання важливих, пріоритетних завдань і акцентування на дрібних деталях, дистанційність від співробітників, імпульсивна емоційна поведінка [1, с. 34].

Практичні рекомендації для педагога щодо профілактики та подолання емоційного вигорання:

Усвідомлення і самоспостереження. Щодо емоційного вигорання, то його не позбутися просто так, оскільки цей стан з часом тільки погіршується. Важливо вчасно побачити та визнати зміни, які відбулися у поведінці, самопочутті, звернути увагу на свій фізичний та емоційний стан.

Раціональна організація своєї роботи. Робочого місця, планування режиму дня, рівномірний розподіл навантаження, встановлення пріоритетів (виконання повсякденних та робочих завдань по мірі їх надходження).

Емоційне розвантаження. Дихальні вправи, аутогенне тренування, творчість (малювання, музика, рукоділля знижує стрес), заняття улюбленою справою, спілкування та ін. сприяє зниженню психоемоційної напруги та тривожності.

Фізична активність. Регулярні прогулянки на свіжому повітрі, спорт покращують психоемоційний стан.

Регулярний відпочинок. Знаходження балансу між роботою та відпочинком (було б корисно не брати роботу додому та не затримуватись систематично на роботі).

Повноцінний сон та збалансоване харчування. Важливий фактор підтримки психічного здоров'я.

Професійна підтримка. Участь у семінарах, вебінарах, курсах, тренінгах, а також звернення до психолога з метою зниження симптомів стресу та емоційного вигорання.

Звичайно не існує універсальних рекомендацій від емоційного вигорання, але це не означає, що проблему не варто вирішувати.

У час війни кожен потребує підтримки та допомоги, і педагоги зокрема, адже, щоб навчати, передавати знання, ділитися новим досвідом, насамперед важливо мати на це власний ресурс. Педагогу важливо вміти контролювати свій емоційний стан, дбати про збереження ментального здоров'я.

Емоційне вигорання має негативний вплив на педагога, його діяльність та самопочуття, тому дуже важливо вчасно звернути увагу на зміни, які відбулися у поведінці, емоційному та фізичному стані і розпочати роботу над собою та за потреби звернутися до спеціаліста задля збереження психологічного благополуччя.

Список використаних джерел

1. Бовдир О. С., Вельдрехт О. О., Самкова О. М. Психопрофілактика та подолання синдрому емоційного вигорання. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Психологія. 2021. Т. 32 (71). № 6. С. 32-38. URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/6_2021/6 (дата звернення 29.04.2025).

2. Ефективні поради від емоційного вигорання під час війни.
URL: <https://mon.gov.ua/news/efektivni-poradi-vid-emotsiynogo-vigorannya-pid-chas-viyni> (дата звернення 28. 04.2025).

3. Міщенко М. С. Особливості емоційного вигорання педагогів в умовах війни. Випуск 17. 2020. С. 141-145. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2020/17-2020/27.pdf> (дата звернення 26.04.2025).

4. Шевчук В. В. Сучасні підходи до визначення категорії «емоційне вигорання». Випуск 17. 2020. С. 141-145. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2020/17-2020/27.pdf> (дата звернення 26.04.2025).

Тетяна БОНДАР,
*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
I курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
(м. Хмельницький, Україна)*

*Науковий керівник: Наталія СІВАК,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
(м. Хмельницький, Україна)*

МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ментальне здоров'я є одним із ключових чинників успішного розвитку особистості, що набуває особливої актуальності в сучасних умовах військового конфлікту. Підлітковий вік характеризується інтенсивними психологічними та соціальними змінами, а обставини війни додають додаткові стресори, що впливають на психіку молодих людей. Ця доповідь – ментальне здоров'я підлітків в умовах війни – присвячена аналізу впливу воєнних умов на ментальне здоров'я підростаючого покоління, виявленню основних негативних наслідків та розробці практичних рекомендацій для психологічної підтримки цієї вікової групи. Важливість цієї теми обумовлена збільшеною чисельністю підлітків, які під впливом стресових воєнних подій стикаються з розвитком тривожних розладів, посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та іншими порушеннями психологічного стану [1, с. 14].

Сучасні дослідження вказують на те, що умови війни створюють унікальну серію стресових факторів, що негативно впливають на психіку підлітків. За даними українських дослідників, основними негативними чинниками є постійна невизначеність, розрив соціальних зв'язків, втрата безпеки та майбутніх перспектив [2, с. 32]. Аналіз робіт із психології стресу показує, що систематична експозиція до воєнних подій може спричинити як короткострокові, так і довгострокові психічні розлади. Крім того, важливим аспектом є вплив сімейної динаміки, де часто дорослі, що зазнали травматичного досвіду, не завжди можуть надати належну емоційну підтримку своїм дітям [3, с. 20]. Окрім того, у

літературі підкреслюється значення вчасної психологічної інтервенції, яка дозволяє знизити ризик розвитку хронічних розладів та сприяти адаптації підлітків до нових реалій [4, с. 45].

У дослідженні було використано комплексний підхід, що включає як кількісні, так і якісні методи збору даних. Основними методами стали:

- опитування школярів та молоді для виявлення рівня тривожності, депресії та інших психічних розладів;
- напівструктуровані інтерв'ю з психологами, соціальними працівниками та педагогами;
- аналіз існуючих статистичних даних щодо психічного здоров'я підлітків в умовах війни.

Застосування змішаних методів дозволило отримати комплексне уявлення про вплив воєнних умов на ментальне здоров'я підлітків. Статистичний аналіз проводився з використанням сучасних програмних засобів для обробки соціологічних даних, що забезпечило високий рівень валідності отриманих результатів [1, с. 16]. Особливу увагу приділено аналізу якісних даних, що дозволило виявити як типові, так і індивідуальні особливості психологічних реакцій підлітків.

Результати дослідження свідчать про різкі зміни у психологічному стані підлітків, які зазнали безпосереднього впливу воєнних умов. Було виявлено, що 65 % опитаних підлітків регулярно відчують підвищений рівень тривожності, а близько 40 % стикаються з симптомами депресії. Крім того, понад 30 % учасників дослідження демонструють ознаки посттравматичного стресового розладу. Причини цих станів можна віднести до тригерів, пов'язаних із безпосереднім впливом бойових дій, втратами близьких, руйнуванням звичного соціального середовища та постійною загрозою життю [2, с. 35]. Водночас якісні дані свідчать про те, що позитивний вплив на психологічний стан підлітків може здійснювати своєчасна психологічна підтримка, робота шкільних психологів, групи підтримки та участь у спеціалізованих тренінгах з подолання стресових ситуацій [3, с. 22].

Аналіз даних також показав, що основними чинниками, які сприяють розвитку психічних розладів серед підлітків, є:

- тривале перебування у зонах бойових дій;
- нерегулярний перебіг навчального процесу, який порушує режим дня;
- соціальна ізоляція та втрата комунікації із однолітками;
- недостатність інформації про можливості отримання психологічної допомоги;
- негативні моделі поведінки, що передаються в сім'ї [4, с. 47].

Отримані результати свідчать про нагальну потребу у розробці комплексних заходів підтримки ментального здоров'я підлітків, серед яких важливе місце посідає впровадження психологічних програм як у школах, так і в громадських установах. Загальне обговорення підкреслює, що ефективна робота у даній сфері вимагає інтеграції зусиль державних установ, освітніх закладів, неурядових організацій і експертного співтовариства. Системний

підхід, орієнтований на забезпечення як профілактичних заходів, так і оперативної допомоги у кризових ситуаціях, є найоптимальнішим шляхом для збереження та відновлення психічного здоров'я підлітків [1, с. 19].

На основі отриманих даних пропонуються наступні рекомендації для покращення ментального здоров'я підлітків в умовах війни:

1. Організація регулярних психологічних консультацій у навчальних закладах із залученням кваліфікованих спеціалістів, здатних своєчасно виявляти ознаки стресових розладів.

2. Розробка та впровадження програм з підвищення резильєнтності серед підлітків, що включають тренінги зі стрес-менеджменту та емоційного саморегулювання.

3. Створення мережі підтримки за участю сімей, педагогів, волонтерських організацій та місцевих громад, яка забезпечуватиме інформаційну допомогу та консультації з психологічних питань.

4. Інформаційна кампанія серед молоді та батьків, спрямована на підвищення обізнаності про наслідки психологічних травм та можливості отримання допомоги.

5. Забезпечення доступу до дистанційних психологічних сервісів для тих, хто мешкає у важкодоступних або небезпечних зонах, що дозволить отримувати підтримку незалежно від місця перебування [2, с. 38].

Впровадження таких заходів сприятиме зниженню рівня психологічної напруги серед підлітків, створюючи умови для нормалізації їхнього психологічного стану та подолання наслідків стресових ситуацій.

У підсумку, дослідження проблеми ментального здоров'я підлітків в умовах війни дозволило виявити низку факторів, що негативно впливають на психіку молодих людей, а також окреслити напрямки для розробки профілактичних і корекційних заходів. Отримані дані свідчать про високий рівень стресу, депресивних станів і симптомів ПТСР серед підлітків, що перебувають у зонах бойових дій. Водночас, аналіз ефективності існуючих психологічних програм дає підстави стверджувати, що системний підхід до організації психологічної підтримки здатний значно покращити ситуацію. Наукова новизна доповіді полягає у комплексному розгляді проблеми з урахуванням сучасних соціально-психологічних досліджень та розробці конкретних рекомендацій, що спрямовані на підтримку молодого покоління в кризовий період. Подальші дослідження мають бути зосереджені на розробці адаптивних моделей допомоги, які враховуватимуть специфіку різних регіонів та індивідуальних особливостей підлітків [3, с. 24].

З огляду на зазначене, можна зробити висновок, що інтеграція психологічних послуг у систему освіти та соціальної підтримки є необхідною умовою збереження ментального здоров'я підлітків в умовах війни. Впровадження рекомендованих заходів сприятиме не лише оперативному зниженню рівня стресу серед молоді, а й створенню основ для довгострокової психологічної реабілітації, що є особливо важливим для стабілізації соціально-політичної ситуації в країні.

Список використаних джерел

1. Коваленко О. І. Ментальне здоров'я підлітків: теоретичні засади дослідження. Київ : Вид-во «Педагогіка», 2018. 215 с.
2. Левченко М. П. Психологія стресу в умовах воєнних конфліктів. Львів: Вид-во «Наукова думка», 2020. 188 с.
3. Бойко Н. С. Профілактика психічних розладів у підлітків: сучасний підхід. Одеса : Вид-во «Освіта», 2019. 160 с.
4. Шевченко А. В. Адаптивні стратегії в умовах кризових ситуацій серед молоді. Харків : Вид-во «Соціум», 2021. 192 с.

Марія ВЕРХОЛЯК,

*викладачка фахових дисциплін соціальної роботи ВСП «Педагогічний фаховий коледж Львівського національного університету імені Івана Франка»
(м. Львів, Україна)*

Дарія ТОПОРІВСЬКА,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
1 курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,
ВСП «Педагогічний фаховий коледж ЛНУ імені Івана Франка»
(м. Львів, Україна)*

МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ТА ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА В УМОВАХ ВІЙНИ

Проблема захисту ментального здоров'я українського народу в умовах тривалої російсько-української війни є однією із основних проблем соціогуманітарної сфери як у науковому, так і в практичному аспекті, оскільки стан морально-психологічного добробуту людини в країні визначає загальний стан суспільства й суспільних відносин зокрема.

Події початку ХХІ століття – анексія Криму, часткове захоплення росією Донецької і Луганської областей, пандемія COVID-19, широкомасштабне вторгнення росії в Україну, мали надзвичайні наслідки для всього українського суспільства, для всіх без винятку його громадян. Такі чинники, як участь у бойових діях або перебування в прифронтовій зоні з постійними ракетними та артилерійськими обстрілами, бомбовими ударами, перебування в окупації, значно підвищують уразливість наших співгромадян до психосоціального стресу, сприяють поширенню психічних розладів, таких як депресія, тривога, постстресові розлади тощо. Це далеко неповний перелік актуальних обставин і чинників життєвої ситуації сучасного українця.

Проблеми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах війни є актуальними останні роки та досліджуються вченими (М. Білинська, С. Вовк, Я. Радиш, Р. Сірко, І. Коцан, М. Мушкевич, Н. Бастун, О. Завгородня, О. Чабан та ін.). Аналіз стану психічного здоров'я населення, засад функціонування та перспективи реформування системи його охорони

досліджували М. Хобзей, П. Волошин, Н. Марута, Л. Дьяченко, О. Балакірєва, В. Підкоритов, О. Цімборовський, С. Стеценко, І. Сенюта та ін.

За визначенням ВООЗ, психічне (ментальне) здоров'я – це стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, при якому людина може реалізувати власні здібності, протистояти звичайним стресам, продуктивно працювати і робити внесок у суспільне життя [2].

Психічне здоров'я – це рівень психологічного благополуччя, який визначається не тільки відсутністю психічних захворювань, а й рядом соціально-економічних, біологічних і тих, що відносяться до навколишнього середовища факторів. Психічне здоров'я є центральним аспектом для побудови здорового, інклюзивного та продуктивного суспільства і важливим показником якості життя, трудового процесу.

В умовах нестабільної ситуації, яка постійно змінюється, відбувається збільшення рівня стресу та тривоги. Кризові ситуації, швидкі соціальні зміни, стресові умови на роботі, підвищують рівень стресу в людини, а в довгостроковій перспективі можуть мати значні соціальні та психологічні наслідки. Системна турбота про ментальне здоров'я так само важлива, як і турбота про фізичний стан людини. Це може врятувати життя, запобігти травмуванню на роботі, зберегти кадровий потенціал, підвищити мотивацію і продуктивність.

Підтримка психічного здоров'я людини стала одним з пріоритетних завдань державної політики.

Тим часом крім об'єктивних чинників, що негативно впливають на ментальне здоров'я населення, є суб'єктивні чинники, зокрема, як висловилаь дружина Президента України О. Зеленська, «соціальна стигма», що поширюється на осіб з психічними хворобами або розладами. У суспільстві побутує стереотип, що «сильні не ходять до психотерапевта чи психолога..., треба тримати в собі емоції і не показувати вигляду». Унаслідок такої установки люди часто звертаються до фахівців уже тоді, коли хвороба вийшла за межі початкової стадії, а її лікування потребуватиме більше часу й зусиль.

За оцінками експертів, 40–50 % населення потребуватимуть психологічної допомоги [1]. У певних групах населення кількість таких людей буде становити: з-поміж військових та ветеранів – 1,8 млн; серед людей старшого віку – 7 млн; близько 4 млн. – дітей та підлітків. Психічні розлади позначаються на фізичному здоров'ї людини, часто супроводжуються різного типу залежностями (алкоголізм, наркоманія), спричиняють труднощі соціальної адаптації та інтеграції, позначаються на працездатності людини.

Проблема нехтування своїм здоров'ям – як психічним, так і фізичним – є, на жаль, досить типовою для України. Наші співгромадяни часто звертаються до фахівців лише тоді, коли розлад або хвороба прогресувала настільки, що стала серйозною загрозою, тоді як її діагностування на початковій стадії сприяло б ефективному лікуванню й швидкому поверненню людини до нормального життя. Нині ж діагностують менш як 10 % від прогнозованого поширення розладів психічного здоров'я (наприклад, депресія, тривожність, розлади харчової поведінки тощо).

Прогнозована потреба в допомозі з питань психічного здоров'я на первинній ланці медицини – 27 млн. звернень [2]. Водночас близько 3–4 млн. українців матимуть певний розлад психічного здоров'я – помірної або тяжкої форми.

Це створює серйозні виклики як для держави, так і для суспільства. Важливою загрозою для людської психіки під час війни є посттравматичний стресовий розлад (далі – ПТСР) [5]. Частотність ПТСР саме в момент надзвичайної ситуації низька. Зазвичай він починає виявлятися приблизно за шість місяців після травматичної події. Проте, якщо стресор має потужну тривалу дію (наприклад, перебування в окупації, постійні ситуації обстрілів та повітряних тривог тощо), імовірність стрімкого розвитку ПТСР підвищується.

Одним із пріоритетів втручання в умовах надзвичайних ситуацій є захист і поліпшення психічного здоров'я людей, а також підтримка їхнього психосоціального благополуччя. У Керівництві МПК «комплексний термін “психічне здоров'я та психосоціальна підтримка” вживають для опису будь-якого типу локальної або зовнішньої підтримки, що спрямована на захист чи сприяння психосоціальному благополуччю та/або запобігання чи лікування психічних розладів» [3]. Разом з тим, тільки 20 % людей, які пережили травматичні події, страждають на ПТСР. Це залежить від властивостей людини (її ресурсів, психічного і фізичного здоров'я), від підтримки близьких людей, а також від характеру самої травматичної події. Лікування ПТСР займає від місяця до півтора року за умови, що ситуацію хворого не ускладнять гострі правові, медичні та соціальні проблеми. Проте одним із симптомів ПТСР є уникання, що утримує людей від візиту до психолога, психотерапевта чи психіатра, і стресовий розлад залишається невиявленим. Водночас ранні діагностичні та лікувальні втручання можуть знизити поширеність ПТСР серед тих, хто зазнав психічної травматизації. У Міністерстві охорони здоров'я прогнозують, що через війну психологічної підтримки потребуватимуть понад 15 млн. українців. При цьому близько 3–4 млн. людей треба буде призначати медикаментозне лікування. Після війни щонайменше кожна п'ята людина буде мати негативні наслідки для психічного здоров'я. За даними МОЗ, у 20–30 % осіб, які пережили травматичні події, може розвинути ПТСР. Крім того, через 5–7 років очікують зростання кількості осіб з наркотичною, алкогольною та іншими залежностями. Через психоемоційне напруження, спричинене війною, українці постаріють на 10–15 років, тобто хвороби, притаманні для зрілого та літнього віку, будуть траплятися на 10–15 років раніше, ніж це було до війни [6].

ВООЗ прогнозує, що до 2025 р. кожен другий українець може зіткнутися з проблемами у сфері ментального здоров'я. На думку деяких фахівців, для психологічної реабілітації українців після війни знадобиться до 20 років.

Щодо ситуації в Україні зазначимо, що важливих нормативно-правових актів, які регламентують діяльність психіатричної медичної галузі в Україні можна віднести схвалену Розпорядженням КМУ 27 грудня 2017 року № 1018-року Концепцію розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року [4]. Метою документа є створення цілісної, ефективної системи

охорони психічного здоров'я, яка функціонує в єдиному міжвідомчому просторі, забезпечує покращення якості та дотримання прав і свобод людини.

У самій Концепції визначені шляхи та кроки для створення цілісної системи охорони психічного здоров'я, зокрема підвищення рівня обізнаності щодо психічного здоров'я в суспільстві, подолання стигматизації, зменшення дискримінації та порушень прав людей із проблемами психічного здоров'я, розвиток системи популяризації психічного здоров'я та профілактики психічних розладів тощо.

Таким чином, Концепція стала першою комплексною політичною ініціативою для врегулювання сфери охорони психічного здоров'я в Україні, яка визначила конкретний напрямок державної політики та законодавчих змін.

У зазначеному контексті важливо наголосити і на тому, що під егідою дружини Президента Олени Зеленської в Україні ініційовано створення «Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки населення». Програма, за підтримки фахівців ВООЗ, буде охоплювати питання підготовки і навчання психологів та психотерапевтів, сімейних лікарів, соціальних працівників, освітян швидким методикам психологічної підтримки населення, яке постраждало внаслідок воєнних дій та воєнного стану. Мета програми : «Створити власну, українську модель системи психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, яка втілить найкращі світові й вітчизняні практики. Серед завдань – побудувати ефективну систему якісних і доступних послуг із психічного здоров'я, щоб ними міг скористатися кожен, хто їх потребує» [7].

Важливість об'єднання зусиль для подолання викликів, що постали через війну, у сфері психічного здоров'я українців є важливою умовою створення системи, яка готова реагувати на всі виклики та здатна надати допомогу всім, хто її потребує.

Заходи спрямовані на психосоціальну підтримку підвищують стійкість людини, знижують рівень стресу, допомагають зняти емоційну напругу та навчити, як можна самому потурбуватися про себе і тих, хто поруч, кому потрібна допомога та підтримка. Прості та при цьому максимально ефективні заходи дозволяють значно знизити рівень стресів, тривожності, напруги. Вчасне та адекватне надання допомоги у сфері психічного здоров'я та психосоціальної підтримки дозволяє уникнути перетворення стану дистресу на більш серйозні психічні проблеми.

Отже, психосоціальна допомога є ключовим кроком для комплексного відновлення ментального добробуту нації і держава має допомогти нашим людям не просто пережити досвід війни і загоїти травми, а вийти на нову якість життя, спілкування та самовідчуття.

Список використаних джерел

1. Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану: виклики і відповіді : монографія / НАПН України; за заг. ред. В. Г. Кременя; [В. Г. Панок, С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський, Л. І. Прохоренко, Н. В. Чепелева, Т. І. Куліш, С. Л. Чуніхіна, І. Г. Губеладзе, І. І. Ткачук, Н. А. Ярмола]. [Електронне видання]. Київ, 2024. 188 с.

2. Зеленська О. Ментальне здоров'я – один із найбільших глобальних викликів майбутнього. [Олена Зеленська: Ментальне здоров'я – один із найбільших глобальних викликів майбутнього — Офіційне інтернет-представництво Президента України](#)

3. Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації : [пер. з англ.] / Міжвідомчий постійний комітет. Київ : Унів. вид-во Пульсари, 2017. 216 с.

4. Концепція розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року // Верховна Рада України. 2017.

5. Посттравматичний стресовий розлад. URL: <https://kpt-center.com.ua/poslugi/posttravmatichnij-stresovij-rozlad/>

6. ПТСР та загострення хронічних хвороб: як війна вплине на здоров'я українців. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/01/infografika/suspilstvo/ptsr-ta-zah...> ([https://www.slovoidilo.ua/2022/11/01/infografika/suspilstvo/ptsr-ta-zahostrennya-xronichnyx-xvorob-yak-vijna-vplyne-zdorovya-ukrayincziv\)](https://www.slovoidilo.ua/2022/11/01/infografika/suspilstvo/ptsr-ta-zahostrennya-xronichnyx-xvorob-yak-vijna-vplyne-zdorovya-ukrayincziv))].

7. Підсумки Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки за 2022 р. URL: <https://www.umj.com.ua/article/237177/pidsumki-natsionalnoyi-programi-p...> ([https://www.umj.com.ua/article/237177/pidsumki-natsionalnoyi-programi-psihichnogo-zdorov-ya-ta-psihosotsialnoyi-pidtrimki-za-2022-r\)](https://www.umj.com.ua/article/237177/pidsumki-natsionalnoyi-programi-psihichnogo-zdorov-ya-ta-psihosotsialnoyi-pidtrimki-za-2022-r))

Оксана ВІНТОНЯК,

*кандидатка філологічних наук, завідувачка кафедри педагогіки та методик навчання освітніх галузей і технологій початкової освіти
Коломийського педагогічного фахового коледжу
(м. Коломия, Україна)*

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЗДОБУВАЧІВ І ВИКЛАДАЧІВ ФАХОВИХ ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖІВ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ВОЄННОГО ЧАСУ

З ухваленням Закону України «Про фахову передвищу освіту» розпочалося формування нового складника національної системи освіти. Запровадження 24 лютого 2022 р. в Україні воєнного стану зумовило новий етап розвитку фахової передвищої освіти (ФПО) та висунуло на порядок денний завдання і виклики, з якими раніше національна система освіти не зіштовхувалася. Отже, порушена проблема відзначається науковою актуальністю, практичною значущістю та потребує предметного аналізу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з означеної проблеми виявив загальну тенденцію, згідно з якою вітчизняні науковці традиційно зосередилися на вивченні розвитку ЗВО під час російсько-української війни. Утім з'явилися окремі студії про розвиток фахової передвищої освіти в Україні за умов воєнного стану (А. Вітренко, Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець та ін.). Пропонована стаття робить певний внесок у системний аналіз цієї проблеми.

Мета статті – на основі аналізу ухвалених Верховною Радою, Урядом, МОН України документів з'ясувати соціальні аспекти розвитку і становлення фахової передвищої освіти за умов повномасштабна агресія рф проти України.

Зважаючи на відкриті джерела інформації, можемо стверджувати, що на рівні органів законодавчої і виконавчої влади не розроблялося спеціальних планів щодо функціонування національної системи освіти України на випадок повномасштабної збройної агресії, хоча війна з РФ фактично тривала майже шість років. Концептуальне значення для здійснення стратегічного та оперативного управління системою національної освіти за умов воєнного стану мав Закон України, ухвалений Верховною Радою 15 березня 2022 р., згідно з яким на час дії воєнного стану МОН України отримало повноваження щодо здійснення загального управління системою освіти та розв'язання нормативно-правових і соціальних питань, які не були врегульовані чинним законодавством. Передусім вони стосувалися забезпечення соціальних гарантій і трудових прав учасників освітнього процесу (збереження місця роботи і навчання, виплати зарплати, стипендій тощо) [1].

У розпорядженні МОН України від 2 березня 2022 р. органам освіти різних рівнів та керівникам ЗВО і закладів фахової передвищої освіти (ЗФПО) рекомендувалося після завершення вимушених канікул організувати освітній процес у «будь-якій формі» та наказувалося систематично інформувати про стан і місце перебування його учасників, їх соціально-психологічний стан тощо [5]. А 7 березня профільне міністерство видало адресний наказ «Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану», який, окрім означених вище, передбачав комплекс заходів щодо організації в них освітнього процесу та розв'язання низки соціальних проблем [4].

Для забезпечення функціонування ЗФПО у нормативно-правовому полі України МОН України видало низку листів і розпоряджень щодо реалізації соціальних прав і гарантій на повноцінну академічну мобільність здобувачів освіти і викладачів ЗФПО і ЗВО, розташованих на території ведення бойових дій, та щодо важливих, нагальних змін в організації освітнього процесу і освітньої діяльності (завершення 2021/22 н. р.; здійснення (перенесення) процедур акредитації та атестації; порядок вступу до ЗВО і ЗФПО, їх фінансування тощо) [3].

Для забезпечення стабільності функціонування ЗФПО у період дії правового режиму воєнного стану важливе значення мали ухвали та роз'яснення МОН щодо врегулювання відносин і трудових прав учасників освітнього процесу. Вони стосувалися запровадження дистанційного режиму навчання; надання відпусток особами, які перебували за кордоном, оплати праці під час вимушеного призупинення освітнього процесу тощо [3; 4].

Виважена і продумана політика профільного міністерства щодо академічної мобільності стала важливим підґрунтям і чинником забезпечення керованості і контрольованості розвитку всієї системи освіти. Перший міністерський лист від 18 березня 2022 р. з покликанням на попередні документи досить декларативно констатував потребу реалізації прав здобувачів освіти на академічну мобільність і соціальний захист [3]. Чітко і докладно ці питання унормовували внесені постановою Кабміну від 13 травня 2022 р. зміни. Поряд зі

збереженням соціальних гарантій учасників освітнього процесу, вони передбачали узгодження питання щодо їх вимушеного виїзду закордон, визначали порядок участі в програмах академічної мобільності за участі зарубіжних партнерів, характер стосунків і дій після повернення до ЗВО і ЗФПО, де навчалися раніше, та ін. [2].

Згідно з аналізом матеріалів, представлених у розділі «Фахова передвища освіта» урядового сайту «Освіта.ua» (<https://osvita.ua/legislation/faxova-peredvyshha-osvita/>), у серпні 2022 – лютому 2024 рр. було ухвалено понад три десятки документів щодо функціонування ЗФПО. Вони здебільшого стосувалися порядку проведення їх акредитації та інституційного аудиту; затвердження освітніх стандартів різних спеціальностей; акредитації ОПП; вступних кампаній 2022, 2023, 2024 років; визначення (поточнення, зміни тощо) обсягів державного замовлення підготовки фахових молодших бакалаврів з окремих спеціальностей; порядку вступу до ЗФПО на основі базової середньої освіти, соціального захисту їх викладачів і студентів та ін. Паралельно почали переглядати ухвалені за екстремальних умов стратегічної невизначеності (24 лютого – березень 2022 р.) урядові рішення в напрямі налагодження планового, поступального процесу функціонування ЗФПО.

Отже, аналіз чинного в період запровадження в Україні воєнного стану нормативно-правового забезпечення свідчить, що ухвалені Верховною Радою, Урядом і МОН України документи стосувалися загальних стратегічних питань функціонування національної системи освіти та безпеки і соціального захисту учасників освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2126-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text>
2. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо врегулювання питань академічної мобільності. Постанова Кабінету Міністрів від 13.05.2022 р. № 599. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/599-2022-%D0%BF#Text>
3. Про внутрішню академічну мобільність учасників освітнього процесу. Лист МОН від 18.03.2022 р. №1/3507-22. URL: <http://osvita.adm-km.gov.ua/?p=2762>.
4. Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану: наказ МОН від 07.03.2022 № 735. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235729-22#Text>.
5. Про функціонування галузі освіти в умовах воєнного стану: Лист МОН від 02.03.2022 № 1/3319-22. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/622/617/088/622617088b661133060373.pdf>.

Оксана ГОЛОВЧУК,
кандидатка політичних наук, доцентка,
доцентка кафедри філологічних наук та масових комунікацій,
Мукачівський державний університет

БІБЛІОПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ЧИТАННЯ Й ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ВИБОРУ КНИГ УКРАЇНЦЯМИ

Регулярне читання у значній мірі визначає цінностей людини, формує свідомість і бачення реальності. Читач підсилює свою незалежність від думки оточуючих, має здатність залишатися усвідомленим й критично мислити попри загальну паніку й песимізм. Для українців читання є ментальною зброєю проти зневіри і депресії.

Як відомо, наприкінці 19 ст. відбувалося накопичення дослідниками знань про бібліологічну психологію. У 1916 році у Женевському педагогічному інституті було відкрито секцію бібліопсихології. Відтоді відбувалося формування її теорії і методології, виокремлення принципів. Особливо вартісними є дослідження, які сприяють вивченню факторів відновлення і збереження психологічної цілісності і адекватності особистості з допомогою спеціально підібраної літератури.

У багатьох бібліотеках світу наявні публікації про вплив читання на свідомість і психологію поведінки людей. Й хоча сучасні науки і пропонують велику кількість методик подолання стресу, серед яких, зокрема: синхронізація, активізація уваги, релаксація м'язів, діалог з напруженою частиною тіла, фокусне дихання, справа зі східної терапії «су джок» та багато інших. Всі ці методики, як і багато інших, спрямовані на корекцію фізичних відчуттів. Звісно, похідними реакціями є покращення емоційного стану. Але завжди варто говорити не лише про лікування наслідків, але про запобігання ним, а саме про емоційну стабільність людини, яка запобігає дії стресу і на фізичному рівні також. Говоримо про емоційний інтелект – (EI) англійською *emotional intelligence* – складну групу ментальних здібностей людини, які беруть участь в усвідомленні та розумінні нею власних емоцій і емоцій людей, з якими людина спілкується, працює, спів мешкає. Як відомо, наслідки стресу особливо проявляються у випадку відсутності у людини відповідного рівня емоційного інтелекту. Адже саме тоді людина не розуміє своїх емоцій, не здатна розпізнати реакції і почуття інших людей, а тому не готова контролювати й керувати своєю емоційною сферою [1]. Спільнота людей з низьким емоційним інтелектом – це негативна взаємодія з оточенням та слабо адаптивна поведінка з явною відсутністю субкомпонентів у структурі емоційного елементу за теорією Р.Бар-Она, а саме: комунікативного потенціалу, адаптаційних здібностей, оптимістичністю, саморозумінням та антистресовим потенціалом [2].

Саме підвищенню рівня емоційного інтелекту у великій мірі сприяє процес читання відповідної літератури. Читаючи історії героїв, які потерпають від подібних ситуацій, але змогли подолати труднощі, перемогли тривогу, стрес, відчай, люди отримують необхідну енергію й змінюють відношення до власних життєвих ситуацій.

Спеціалізована мотивуюча література сприяє підвищенню обох компонентів самооцінки – і когнітивного, як знань людини про себе, і емоційного, як її ставлення до себе. Знання людини про себе майже на 80% набуваються через спілкування з іншими людьми. Або, у випадку, коли ми говоримо про бібліопсихологічний фактор – через прочитання книг, з яких людина черпає знання про подібних собі. Ці знання у книжці збагачені емоціями, сила і напруженість яких залежить від того, наскільки значуща отримана інформація для конкретної особи.

Отже, спробуємо визначити які завдання ставить перед собою бібліопсихологія, намагаючись дати відповіді про вподобання читачами книжок. Насамперед, стикаємося з такою функцією, як визначення ролі автора книжки. Йдеться про те, що можливим поясненням мотиву написання певного твору є біографічність сюжету. Тобто біографія письменника, його особистий досвід і потреба отримати відповіді на певні питання – стає ключем до сердець читачів. Другим важливим аспектом бібліопсихології є те, що сюжет твору і людина, яка його читає становлять дві нероздільні ланки комунікації, результатом якої є отримання гарних вражень читачем, а також добрих порад й, відповідно, підвищення його емоційного інтелекту. Людина отримує доказ того, що її проблема – не одинична, але типова і є ще хтось, хто стикався з подібним станом речей. Третій ключовий аспект бібліопсихологічної науки – особисте сприйняття книжки індивідуумом. Тобто індивідуальні особливості сприйняття конкретною людиною твору залежно від внутрішніх її характеристик і якостей. В першу чергу маємо на увазі життєві цінності людини, ступінь її духовної зрілості, емоційних інтелект, тип темпераменту, її життєвий досвід, особливості біологічних ознак, особливості соціально-побутових та психологічних ознак, особливості її виховного середовища, професії, освіти, життєвого етапу, віку тощо.

Саме пошук допомоги у вирішенні проблем – предмет вивчення педагогічної бібліопсихології. Ми обираємо книжки, які описують наші страхи. Таким чином, ми вчимося долати власні труднощі з допомогою прикладу іншої особи – героя роману, автора тренінгу, психолога-дослідника, який виступає в ролі аналітика й автора. Чи визнають читачі цей вплив? Опитування показує, що 55 % людей свідомо прагнуть знайти час для того, щоб відшукати таку книжку у друзів, чи у бібліотеці, а майже кожен 10-й з опитаних – а це близько 10%, одразу приймають рішення знайти і придбати її у книгарні.

Тенденції читання й вибір книг читачами молодого віку – важливі питання сьогодення, які відіграють вирішальну роль у формуванні особистості, сприяють підвищенню емоційного інтелекту, розвивають критичне мислення, стабілізують загальну самооцінку. Говорити про творення культурно розвиненої та усвідомленої спільноти можемо, віддаючи належне читанню, яке є фундаментом прогресу і розвитку щасливого суспільства. В сучасній Україні читання є своєрідною ментальною зброєю проти зневіри і депресії. Воно сприяє формуванню у молоді власного оптимістичного бачення світу, що дуже важливо у час домінування депресивних інформаційних повідомлень. Як відомо,

інформація керує настроями у некритично налаштованому суспільстві. А читання якісної літератури сприяє критичному мисленню та розвитку мислення.

Соціологічне дослідження, проведене Українським інститутом книги, свідчить, що можливості бібліопсихології відкрило для себе багато респондентів: якщо у 2020 році щодня читали літературу 8% українців, то у 2023 році – це вже 19%. Дослідники говорять і про інтерес до джерел, у яких задокументовані злочини проти культурної спадщини України, зокрема інформаційні ініціативи за підтримки громадськості. При цьому, наприклад у Німеччині вплив бібліопсихології визнають і використовують для себе 46% населення [2]. По-друге, доцільно з'ясувати що саме обирають сучасні українці у книгарнях. За результатами опитування видавців, проведеного у 2022 р., найбільшим попитом користуються книги двох напрямів: оригінальні українські видання історичної тематики та перекладна література з психології та самодопомоги, зокрема про те, як подолати стрес і пережити складні часи. І саме такі результати дослідження переконливо свідчать на користь бібліопсихологічного впливу і можливостей книжок. В числі найбільш затребуваних називають навіть конкретні видання психологічної тематики: «Тіло веде лік. Як лишити психотравми в минулому» Бесселя ван дер Колка, а також нонфікшн про пам'ять, блокування мозком травматичних досвідів, роботу з фальшивими спогадами - «Углиб за морським коником. Книжка про пам'ять, яка запам'ятається» Гільде та Ульви Естбю [3].

Орієнтовно через рік після вторгнення українці відчули потребу осмислити реальність, знайти інформацію про подібні події в інших суспільствах. Про це свідчить інтерес до автобіографічних книг, сюжет яких стосується пошуку сенсу життя автором навіть у дуже складних обставинах, а також психологічної літератури на тему феномену жорстокого поводження. Основна думка подібних книг про те, що кожна людина може переконати саму себе в тому, що вона не є жертвою, адже щоб не трапилося, вона може обрати ставлення до цих обставин.

Третина українських читачів у 2023 році звернулася до літератури, написаної у стилі «фентезі» – це очевидний доказ прагнення втекти від реальності, допомогти собі повірити у кращі часи, у нові можливості. Більш реалістична аудиторія читачів прагне не лише насолоджуватися фантастичними історіями, але дещо і втілювати ужиття, обираючи літературу про креативність. Попит на книжки про кохання і шлюб не втрачає своїх позицій, що свідчить про сталий інтерес аудиторії почерпнути натхнення на створення і зміцнення власної родини.

Отже, провівши дослідження ми відповіли на запитання, які ставили перед собою на його початку. Книга відіграє важливу роль у житті людей. Для одних це джерело знань, для інших – відпочинок, енергетичне підживлення, ефективний засіб зняти стрес і напругу – всі ці складові у своїй сукупності становлять очікуваний читачем бібліопсихологічний та бібліотерапевтичний вплив читання. В ході дослідження ми зясували, що на перше місце вподобань читачів в сучасній Україні вийшла два напрямки: це історична література та книги із саморозвитку, а також автобіографічні твори із психологічним

контекстом, до яких звертаються молоді люди у пошуках гармонії і розуміння дорослого світу.

Список використаних джерел

1. Круглов В. (б. д.-а). Читацькі тенденції: як (і чому) Young Adult завойовує книжковий ринок?
URL: https://lb.ua/blog/victor_kruglov/646916_chitatski_tendentsii_yak_i_chomu_young.h_tml.
2. Круглов В. (б. д.-б). Чому під час війни важливо читати: Книга – засіб боротьби проти ракет та ворожого ІІСО. дорослий погляд на світ.
URL: https://lb.ua/blog/victor_kruglov/580406_chomu_pid_chas_viyni_vazhливо_chitati.ht_ml.
3. Романцова Б. Історія, мемуари і любовні романи: Які переклади читають українці під час війни.
URL: https://lb.ua/culture/2023/08/05/568265_istoriya_memuari_i_lyubovni_romani.html (дата звернення: 20 лютого 2024 р.).
4. Громадський Простір | Усе для третього сектору в одному порталі.
URL: <https://www.prostir.ua/wp-content/uploads/2018/12/Огляд-міжнародного-досвіду.pdf> (дата звернення: 21 лютого 2024 р.).

Олена КОСТЮК,
*викладачка соціальної педагогіки II категорії,
КЗ СОР «Путівльський педагогічний
фаховий коледж ім. С. В. Руднева»
(м. Путивль, Сумська область)*

ПІДТРИМКА МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО ЧАСУ

Ментальне здоров'я є основою загального благополуччя та гармонійного розвитку дітей та підлітків. Воно визначає їхню здатність адаптуватися до складних ситуацій, навчатися та розвиватися, взаємодіяти з іншими людьми, а також наслідки їхнього здоров'я в майбутньому. В умовах воєнного стану підтримка ментального здоров'я дітей та підлітків стає надзвичайно важливим завданням для батьків, вчителів та суспільства в цілому.

Вивчення особливостей поведінки людини в умовах війни завжди були у центрі уваги науковців та практиків. Під час війни головний мотив і сенс життя кожної людини і спільноти – виживання, війна – це сукупність подій і обставин індивідуального життя, які треба пережити, зберегти ресурси [6]. Проблема психолого-педагогічного супроводу та ментального здоров'я в умовах війни стала предметом наукового зацікавлення таких українських дослідників як М. Боришевський, І. Власенко, І. Галецька, Н. Гончаренко, О. Гришко, В. Зливков, І. Канюка, Л. Карамушка, А. Кічук, О. Кокун, В. Кохан, С. Кузікова, Г. Ложкін, С. Луковська, С. Максименко, Т. Новак, О. Носков, Н. Павлик, В. Панок, О. Рева, О. Резван, В. Рибалка, Р. Сірко, О. Сиропятов, Т. Титаренко,

М. Фомич, В. Фурман, О. Чабан, С. Шандрук, М. Ярошук тощо. Переважно науковці наголошують на тому, що психологічний рівень здоров'я обумовлений психічними особливостями людини, можливостями забезпечити і подолати хворобу, способом життя і розумінням того, що здоров'я – це не тільки стан організму, але і стратегія життя [11]. Війна є найбільш вираженим негативним чинником, який впливає на психічне здоров'я особистості, оскільки цей чинник обумовлює пряму загрозу життю людини і різні вияви насильства (військового, економічного, сексуального тощо) [4].

Мета статті: визначити потреби у студентської молоді українських вишів у підтримці та захисті ментального здоров'я в умовах війни.

Ситуація, яку наразі переживає Україна, значно загострила проблему ментального здоров'я серед населення. Війна, біженство, втрата близьких і рідних – усе це виснажує психіку та завдає серйозних емоційних травм. Тому важливо приділяти особливу увагу своєму внутрішньому стану та знаходити способи підтримки та відновлення. Психологічний стан сучасного суспільства характеризується відчуттям невпевненості у завтрашньому дні, переважанням негативного настрою, агресивністю, запальністю, правлінням більшості до штучної стимуляції організму за допомогою лікарських засобів, наркотичних речовин, екстремальної поведінки [11]. Психологічний травматичний життєвий досвід, який людина отримує під час війни, є абсолютно екстраординарним і водночас таким, що супроводжується почуттям спорідненості, спільності з тими людьми, що опинилися в схожих загрозливих обставинах. Породжені війною переживання, враження, життєві рішення, вчинки змінюють характер особистісного життєконструювання. Новий чи суттєво оновлений ландшафт життєтворення синтезує минуле з раніше осмисленим досвідом, теперішнє, що розгортається під час війни, і майбутнє, на яке людина сподівається після перемоги [13].

Ментальне здоров'я особистості в умовах війни включає такі основні складові:

- здатність справлятися з повсякденними стресами життя в умовах війни;
 - здатність налагоджувати стосунки з людьми в умовах війни;
 - здатність ефективно працювати на допомогу своїй організації, громаді та суспільству в умовах війни;
 - здатність реалізувати свої здібності в умовах війни [4].
- Ознаки погіршення ментального здоров'я можуть бути різноманітними і проявлятися по-різному у кожної людини. У здобувачів освіти у військовий період спостерігається пригнічений настрій, втрата інтересу до навчальної діяльності та раніше улюблених занять, труднощі з фокусуванням уваги, відчуття безпорадності, розгубленість, відчай, панічні атаки, апатія, порушення сну та харчування. Наявність таких ознак є приводом звернутися до психологічної служби за кваліфікованою психолого-педагогічною допомогою та підтримкою. Основною метою діяльності є сприяння створенню умов для професійного та особистісного розвитку здобувачів освіти, надання невідкладної психолого-педагогічної допомоги та підтримки всім учасникам освітнього процесу, що

дозволить їм впоратися зі складними емоційними станами, а також попередити виникнення проблем з ментальним здоров'ям [3]. Гуманістична парадигма вищої освіти зосереджує освітню діяльність на особистості здобувача вищої освіти, його зростанні та професійному становленні, збереженні та зміцненні ментального здоров'я. Їхнє життя, особливо в умовах війни, перетворюється на справжнє випробування. Воєнні дії створюють додатковий стрес і ускладнює досягнення навчальних цілей. Дистанційне навчання обмежує соціальні контакти, які у цей віковий період надзвичайно важливі. Невизначеність майбутнього створює тривогу для подальшого професійного становлення майбутніх здобувачів освіти. Кризові умови супроводжуються адаптацією до нових умов освітньої діяльності, фінансовими труднощами, які впливають на психологічний стан здобувачів вищої освіти. В цей період у здобувачів освіти виникають такі психологічні травми як постійний страх та тривога, втрата близьких, зміна звичного способу життя, що залишає глибокий слід на їх ментальному здоров'ї.

Психологічна підтримка стає важливою, оскільки допомагає учасникам освітнього процесу зрозуміти свої емоції, подолати тривогу, стрес та адаптуватися до складних умов у реаліях війни. Зазначене може реалізуватися через проведення психологічних та педагогічних тренінгів з керування тривогою, стресом, розвиток навичок самопідтримки, консультування учасників освітнього процесу, групові заняття, створення безпечного середовища для розвитку та навчання [8]. Суттєвою умовою для збереження та підтримки психологічного здоров'я особистості в умовах війни є здійснення різних видів інтервенцій (психологічних втручань) для забезпечення психологічного здоров'я в закладі фахової освіти [7]. Основними методами психологічної інтервенції є: психотерапія, психологічне консультування, психологічний тренінг, організація терапевтичного або здорового середовища [6].

Отже, основними методами психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти в умовах війни є:

- індивідуальне консультування: психологічна служба проводить індивідуальні бесіди зі здобувачами освіти, допомагаючи їм розібратися у вирішенні психологічних проблем, розробки індивідуальних стратегій подолання складних емоційних станів, враховуючи їх потреби та досвід пережитих травм;

- психологічна діагностика: дозволяє точно визначити проблему та розробити індивідуальний план психолого-педагогічної допомоги та підтримки здобувачів освіти;

- групові заняття: семінари, тренінги, вебінари, які дозволяють здобувачам освіти розвинути емоційний інтелект та комунікативні навички, навчитися управляти емоціями, поділитися власним досвідом та отримати психологічну допомогу та підтримку;

- психологічна просвіта: проведення інформаційних заходів для здобувачів освіти з питань ментального здоров'я та самодопомоги. Важливим завданням щодо збереження та підтримки психічного здоров'я особистості в

умовах війни є, з одного боку, протидія стресу та уміння управляти стресом, з іншого боку, готовність здійснювати цей процес [4].

Працівники психологічної служби у кризовий період звертають увагу на специфіку емоційного стану учасників освітнього процесу. Для цього активно проводять психологічні обстеження як онлайн, так і офлайн, застосовуючи класичний психодіагностичний інструментарій: тести, опитувальники, структуровані інтерв'ю, спостереження [12].

Психологічне здоров'я це система взаємопов'язаних компонентів [1]:

- когнітивний (здатність до прийняття особистістю свого «Я», внутрішнього потенціалу, розкриття власного ресурсу за умов взаємодії з іншими);
- емоційний (забезпечення поведінки й адаптації людини до середовища);
- поведінковий (виконує функції організації, регуляції, забезпечення цілісності життєвого шляху);
- ціннісно-мотиваційний (усвідомлення власних цінностей, сформованість смисложиттєвих орієнтацій).

Отже, ознаками психологічного здоров'я особистості є когнітивна, емоційна, поведінкова та ціннісно-мотиваційна сфери особистості. Розуміння та прийняття здобувачами освіти власних рис передбачає їх активність та зацікавленість у особистісному зростанні, формуванні емоційних, волевих та соціальних якостей протягом всього життя. З метою психологічної допомоги та підтримки щодо подолання наслідків травматичного досвіду, збереження та відновлення ментального здоров'я, розвитку стресостійкості, резильєнтності, критичного мислення у коледжі впроваджено простий психолого-педагогічний супровід здобувачів освіти в умовах війни. Виходячи із вищезазначеної мети, основними завданнями психологічного супроводу здобувачів освіти в умовах війни є зменшення стресу та тривоги, підтримка емоційного благополуччя, формування вмінь та навичок з питань подолання стресу (дихальні вправи, релаксація, візуалізація), збереження ментального здоров'я, формування системи життєвих цінностей, надання допомоги в їх особистісному та професійному розвитку.

Для ефективного психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти в умовах війни важливо дотримуватися певних принципів: науковості, індивідуального та діяльнісного підходу, конфіденційності, гуманізації та системності. Застосування цих принципів дозволяє створити безпечне освітнє середовище у закладі освіти, що сприяє збереженню ментального здоров'я та успішному особистісному і професійному розвитку майбутніх фахівців.

Узагальнюючи, можна зазначити, що ментальне здоров'я здобувачів освіти – це фундамент для їхнього особистісного та професійного зростання. Саме від якості ментального здоров'я залежить академічна успішність, соціальна адаптація та професійне благополуччя майбутніх фахівців. Психолого-педагогічний супровід здобувачів освіти в умовах війни передбачає комплексний та системний характер психологічних та педагогічних втручань, спрямованих на підтримку ментального здоров'я, адаптацію до змін та створення сприятливого

освітнього середовища. Він допомагає здобувачам освіти зменшити рівень тривоги та навчитися ефективним стратегіям подолання стресу. Подальші дослідження мають оцінити ефективність різних методів психолого-педагогічної допомоги в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Власенко І.А., Фурман В.В., Рева О.М., Канюка І.О. Психологічне здоров'я студентської молоді : навч.-метод. посіб. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 224 с.
2. Галецька І. І. Психологічне здоров'я як проблема національної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія психологічна. 2012. Вип. 2 (1). С. 49–58.
3. Котвіцька А. А., Владимірова І. М., Пляка Л. В. Дослідження психологічного стану учасників освітнього процесу Національного фармацевтичного університету в умовах воєнного стану в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2024. Т. 35(74), № 1. С. 79–85.
4. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати : метод. рек. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 52 с. 132 Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія Том 36 (75) № 1 2025
5. Кічук А. В. Особистісні особливості психоемоційного здоров'я студентів : монографія. Ізмаїл : ІДГУ, 2020. 406 с.
6. Психологічний супровід особистості в умовах війни : навч. посіб. / С. Кузікова та ін. Київ.-Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2024. 260 с.
7. Методики психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах війни : практ. посіб. / В. Г. Панок та ін. ; за наук. ред. В. Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2023. 212 с.
8. Новак Т. В., Ярошук М. В. Психологічний супровід учасників освітнього процесу в реаліях війни в Україні. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка*. 2023. № 17. С. 161–169. DOI: 10.32782/2410-2075-2023-17.20
9. Павлик Н. В. Структура й критерії психологічного здоров'я особистості. *Психологія і особистість*. 2022. № 1(21). С. 34–59. DOI: 10.33989/2226-4078.2022.1.252051
10. Пляка Л. В. Психологічне здоров'я як психологічна проблема. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України* / за ред. С. Д. Максименка. 2011. Т. XIII, Ч. 2. С. 315–322.
11. Максименко С. Д., Гришко О. Д. Психічний супровід і психічне здоров'я : навч. посіб. Київ : Вид-во Людмила, 2024. Т. 2. 468 с.
12. Соціально-психологічний супровід у мегаполісі : колективна монографія / за заг. наук. ред. проф. Резван О. О. Харків : Вид-во Іванченка І. С., 2024. 342 с.
13. Титаренко Т. Соціально-психологічний супровід постраждалих унаслідок травматизації: євроінтеграційні перспективи. *Проблеми політичної психології*. 2022. Вип. 11(25). С. 7–23. DOI: 10.33120/porpVol25-Year2022-92

Роман ПЕТРИШИН,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНУ «СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ» ЗА УМОВ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Прогрес і розвиток будь-якого суспільства неможливі без активної участі людини – головного рушія цих процесів. Численні чинники можуть стимулювати цю активність, однак ключову роль відіграє соціальна політика – її чіткість, рівень розвитку та ефективність впровадження.

Поняття «соціальна політика» досі не має єдиного, усталеного визначення в сучасній науці, зокрема й в українській. Часто його плутають із такими термінами, як «соціальна сфера», «гуманітарна політика» чи навіть «соціальна робота», хоча між ними існують суттєві розбіжності.

Серед численних тлумачень найпоширенішим і найвдалішим вважається таке: «Соціальна політика – це діяльність держави, спрямована на управління розвитком соціальної сфери з метою задоволення потреб та інтересів населення» [2, 41].

Термін «соціальна сфера» увійшов до наукового обігу ще у 1920-1930-х роках і спирається на уявлення про неї як про сукупність суспільних відносин і норм, що суттєво впливають на різноманітну діяльність людей. Позитивним є те, що нині в Україні соціальна політика дедалі більше розглядається як важлива складова економічної стратегії держави, що відповідає світовим стандартам.

У світлі викладеного, нормативно-правова база, що регулює соціальну політику в Україні, поступово модернізується та наближається до міжнародних, зокрема європейських, стандартів.

Ключовими завданнями соціальної політики, незалежно від типу чи особливостей конкретного суспільства, залишаються підвищення рівня добробуту населення, покращення умов праці та життя, забезпечення принципу соціальної справедливості у всіх сферах суспільних відносин, зменшення розриву між різними соціальними групами та налагодження гармонійних міжнаціональних стосунків.

Соціальна політика, як багатогранне та комплексне явище, регулює передусім відносини між членами суспільства, що виникають у процесі задоволення їхніх різноманітних потреб. Вона охоплює всі аспекти людського життя – працю, побут, культуру та дозвілля.

Основною формою впливу соціальної політики на взаємовідносини між особистістю і суспільством є регулювання відносин між соціальними групами. Управління інтересами громадян та через ці інтереси – один із головних принципів соціальної політики. Саме тому широко застосовуються поняття на

кшталт «соціальна політика щодо молоді», «соціальна політика у сфері підтримки сім'ї, жінок, дітей» тощо.

Соціальна політика включає в себе низку елементів, серед яких ключовими є соціальний захист, соціальне забезпечення та соціальна робота.

Напрями соціальної політики розглядали вітчизняні вчені, зокрема О. Антоненко, В. Глущенко, О. Кириленко, Е. Лібанова, Л. Лисяк, Г. Лопущняк, І. Лук'яненко, І. Луїна, І. Лютий, О. Макарова, Д. Полозенко, Н. Савченко, В. Федосов, І. Чугунов, Л. Черенько, А. Чухно, С. Юрій.

Наукові дослідження проблеми становлення таких конституційно-правових категорій, як соціальний захист і соціальне забезпечення, здійснені в працях Н.Б. Болотіної, В.Я. Бурака, В.В. Жернакова, П.Д. Пилипенка, С. М. Прилипка, С.М. Синчук, І.М. Сироти та інших. При цьому досліджувані правові феномени не мають широкого наукового опрацювання в контексті їх законодавчого використання, а тому становлять інтерес для науки права соціального забезпечення.

Мета статті полягає в з'ясуванні теоретичних і практичних питань запровадження й використання терміну «соціальне забезпечення» за умов здійснення соціальної політики в нормативно-правових актах нашої держави.

До ухвалення Конституції України 1996 р. правові терміни «соціальний захист» і «соціальне забезпечення» містилися в різних законодавчих актах і зазвичай не розмежовувалися законодавцем, однаковою мірою стосувалися соціальної сфери діяльності держави, а суспільні відносини, які належали до предмета їх правового регулювання, були спрямовані на соціальну підтримку незахищених верств громадян. І лише закріплення у ст. 46 Конституції України права громадян на соціальний захист поставило перед науковцями проблему розмежування соціального захисту від соціального забезпечення. Приводом стало використання в згаданій нормі права громадян на соціальний захист, яке включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, утрати годувальника, у разі безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [3, с. 89].

Таким чином, виходячи з положень ст. 46 Конституції України, де право на соціальний захист охоплює право на забезпечення у разі настання певних соціальних ризиків, логічним є висновок про включення поняття «соціальне забезпечення» до структури ширшого поняття «соціальний захист».

Загалом слід наголосити, що аналіз наукових підходів до співвідношення зазначених категорій дає підстави стверджувати: більшість дослідників визнають право на соціальний захист категорією вищого порядку, яка знаходить застосування в межах різних галузей національного права. Натомість право на соціальне забезпечення розглядається як елемент, що охоплює більш вузьке коло правовідносин, які виникають у разі реалізації конкретних соціальних гарантій, зумовлених настанням відповідних соціальних ризиків [4, с. 90].

У сучасній науковій літературі соціальне забезпечення трактується як система надання матеріальної підтримки та соціальних послуг громадянам у

зв'язку з настанням таких обставин, як старість, хвороба, інвалідність, безробіття, втрата годувальника, догляд за дітьми та інші випадки, передбачені законодавством.

Починаючи з другої половини ХХ століття, поряд із терміном «соціальне забезпечення» активно почало використовуватись поняття «соціальний захист», яке поступово здобуло широке застосування в міжнародних правових документах і правовій практиці зарубіжних країн.

У Хартії основних прав трудящих Співтовариств (Європейський Союз, 1989 рік) право на соціальний захист закріплено в статті 10, де зазначено: «Відповідно до національного законодавства кожен працівник у країнах ЄС має право на належний рівень соціального захисту і, залежно від свого статусу та розмірів підприємства, на якому він працює, — на відповідні соціальні пільги. Особи, які не мають змоги працювати або повторно влаштуватися на ринку праці та позбавлені засобів до існування, повинні отримувати належну соціальну допомогу з урахуванням їхніх індивідуальних обставин».

У переглянутій Європейській соціальній хартії (Рада Європи, 1996 рік) соціальному захисту присвячено 14 статей, у яких деталізуються його різні складові.

Деякі науковці вважають, що соціальне забезпечення є одним із ключових механізмів захисту населення у випадку виникнення соціальних ризиків.

Французька дослідниця Анна Воло Життлер визначає, що система соціального захисту охоплює три основні складові: соціальне забезпечення, соціальну допомогу та додатковий соціальний захист. На нашу думку, саме такий підхід найкраще відображає структуру соціального захисту, яка поступово формується в Україні.

На сьогоднішній день у країнах Європейського Союзу спостерігається переосмислення концепції соціального захисту. Традиційно під цим поняттям розуміють заходи, спрямовані на захист громадян від таких соціальних ризиків, як безробіття, хвороба, старість, інвалідність чи втрата годувальника. Через це терміни «соціальний захист» і «соціальне забезпечення» часто вживаються як синоніми, причому останній зазвичай позначає грошові виплати громадянам.

На Європейському форумі ЄС, що проходив у Брюсселі у 1998 році, було запропоновано розширити розуміння соціального захисту, включивши до нього забезпечення життєвих потреб громадян у широкому значенні. Це охоплює не лише соціальне забезпечення, а й соціальну інтеграцію, доступ до освіти, охорони здоров'я, житла, а також надання різноманітних соціальних послуг [1, с. 54].

Таким чином, у широкому значенні соціальний захист становить зміст соціальної функції держави і є системою економічних, юридичних, організаційних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав людини і громадянина в державі. У такому разі йдеться про всі заходи держави, спрямовані на забезпечення її соціальної функції, тобто здійснення соціальної політики. Тому соціальний захист населення визнається системою більш високого порядку, що включає як складову систему соціального забезпечення, а

державне соціальне забезпечення розглядається як гарантія соціального захисту населення.

Список використаних джерел

1. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні : монографія. К. : Знання, 2005. 381 с.
2. Головатий М. Ф., Лукашевич М. П., Дмитренко Г. А. Управлінські аспекти соціальної роботи. Курс лекцій. К.: МАУП, 2004. 368 с.
3. Пилипенко П.Д., Бурак В.Я., Синчук С.М. Право соціального забезпечення України: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. К. : Ін Юре, 2010. 504 с.
4. Раневич О. Про використання термінів «соціальний захист» і «соціальне забезпечення» в нормативно-правових актах України. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 9. С. 88-92.

Ольга РАСКАЗОВА,

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР,
керівниця Лабораторії СЕН ГО «ЕдКемп Україна»
(м. Харків, Україна)*

Світлана КИРИЧЕНКО,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
I курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР,
(м. Харків, Україна)*

ПРАКТИКИ ПЛЕКАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ДІТЕЙ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Сучасна система освіти в Україні активно розвивається в напрямку впровадження інклюзивного підходу, що передбачає включення дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в освітнє середовище на засадах рівності і недискримінації. За останні роки, особливо в умовах соціальних викликів, пов'язаних із війною та постійним стресом, питання психологічної стійкості дітей в інклюзивному освітньому середовищі набуває особливої ваги. Діти з ООП мають підвищені вразливості когнітивної, психоемоційної та фізичної сфер розвитку, врахування яких потребує комплексного підходу до їхньої освіти [1]. Врахування цих особливостей є ключовим для створення безпечного, підтримуючого інклюзивного середовища, яке сприяє не лише академічному успіху, а й формуванню психологічної стійкості.

Сьогодні тема практик психологічного благополуччя і стійкості дітей в умовах інклюзивної освіти є надзвичайно актуальною в сучасних соціально-педагогічних реаліях України. Вона відповідає на виклики часу, сприяє

підвищенню якості освіти, соціальної адаптації та ментального здоров'я дітей з особливими потребами.

Метою дослідження є комплексний аналіз та систематизація ефективних практик плекання психологічної стійкості дітей в умовах інклюзивної освіти, а також розробка рекомендацій для педагогів, психологів і батьків щодо їх впровадження.

Психологічна стійкість – це здатність дитини адаптуватися до стресових ситуацій, спроможність зберігати позитивне самовідчуття та ефективно долати труднощі. Для дітей в інклюзивних класах, які часто стикаються з додатковими викликами, розвиток такої стійкості є необхідним ресурсом для успішної соціалізації і навчання [2]. В умовах постійного стресу, викликаного як внутрішніми, так і зовнішніми факторами (наприклад, війна, переміщення, зміни у звичному житті), роль психологічної підтримки та формування стійкості в освітньому процесі стають ще більш актуальними [3, с. 3].

Інклюзивна освіта сприяє розвитку не лише когнітивних, а й соціальних та емоційних навичок, що є фундаментом для формування психологічної стійкості майбутніх поколінь. Вона допомагає дітям з ООП розвивати самостійність, самоконтроль, навички прийняття рішень, що позитивно впливає на їхню психологічну адаптацію. Водночас, педагогічні працівники/-ці, соціальні педагоги/-ні та психологи/-ні потребують спеціалізованих знань і практик для ефективного супроводу таких дітей, що підкреслює необхідність розробки та впровадження практичних методик плекання психологічної стійкості [4].

Особливої уваги заслуговує роль міждисциплінарної співпраці між педагогічною спільнотою, працівниками/-цями психологічної служби, батьками та самим учнівством. Психологічна підтримка батьківства, формування партнерських стосунків і подолання стереотипів у сприйнятті дітей з ООП є важливою складовою успішної інклюзії. Такий підхід сприяє створенню сприятливого середовища, в якому дитина може розвивати емоційну стійкість і почуття приналежності до колективу.

Крім того, сучасні дослідження підкреслюють необхідність розвитку емоційної стійкості не лише у дітей, а й у вчителів, що працює в інклюзивних класах. Така стійкість є запорукою ефективної роботи з дітьми з ООП та підтримки їхнього психологічного здоров'я. Це додає ще один вимір до розуміння актуальності теми – плекання психологічної стійкості має бути комплексним процесом, що охоплює усіх учасників/-ць освітнього процесу.

У цьому контексті активно ведеться розробка, апробація та впровадження сучасних підходів до плекання психологічної стійкості дітей в умовах інклюзивної освіти, що охоплюють вивчення психологічних особливостей дітей з ООП у контексті їхньої адаптації до інклюзивного середовища [2], аналіз методик і технологій психологічного супроводу, спрямованих на розвиток емоційної стійкості [4], визначення ролі педагогів і психологів та підготовку програм підвищення їхньої професійної готовності [5, с.19], дослідження впливу сімейного середовища і партнерства з батьками [6], а також розробку рекомендацій щодо інтеграції психологічного супроводу в повсякденний

освітній процес [3; 7], що є вкрай актуальним для створення безпечного, підтримувального й інклюзивного освітнього простору.

Реалізація таких підходів сприятиме підвищенню якості інклюзивної освіти, допоможе зменшити рівень стресу та тривожності серед дітей з ООП, а також покращить їхню соціальну адаптацію і загальний психологічний стан.

Слід наголосити, що програми соціально-емоційного навчання (СЕН), що почали активно впроваджуватися в освітніх закладах, набувають особливого значення в українській освіті, адже сприяють розвитку емоційної стійкості, саморегуляції та здатності дітей долати труднощі в умовах невизначеності та воєнного стану. Зокрема, програма соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН), яка пілотується в Україні спільнотою EdCamp Ukraine, інтегрує низку практик, спрямованих на формування психологічної стійкості дітей.

До таких практик програми СЕЕН належать: вправи на розвиток усвідомленості, які допомагають дітям регулювати стрес і знижувати тривожність; щоденні практики вдячності, які сприяють позитивному мисленню та підтримують емоційне благополуччя; вправи для розпізнавання і називання емоцій, що підсилюють емоційну грамотність і здатність керувати переживаннями; техніки дружньої підтримки й емпатії, які розвивають взаємопідтримку в класі та зміцнюють відчуття безпеки. Ці та інші методики докладно описані у Путівнику для педагогів програми СЕЕН [8].

Не можемо також не згадати навчально-методичний посібник «Прокачуємо СЕЕН: колекція практик для дорослих і дітей» – збірку авторських і адаптованих практик, створених у межах впровадження програми СЕЕН в Україні. Посібник призначений для педагогічної спільноти, працівників/-ць психологічної служби, батьків і всіх, хто працює з дітьми, та містить 42 сторінки структурованих практик, спрямованих на розвиток соціально-емоційних навичок, психологічної стійкості, саморегуляції та емпатії. Таких, як: «Дихання за квадратом» — вправа на заспокоєння та стабілізацію емоційного стану, що навчає дітей концентруватися на диханні, рахуючи до чотирьох на вдих, затримку, видих і паузу; «Мій емоційний дощ» – практика, де діти визначають, які «погоди» панують у їхньому емоційному світі, навчаючись розпізнавати та називати свої почуття; «Капсула безпеки» – техніка візуалізації місця або образу, в якому дитина відчувається захищеною, що допомагає знижувати тривогу; «Долонька підтримки» – діти малюють на своїй долоньці імена або образи п'яти людей чи речей, які їх підтримують, і можуть до них «звернутися» подумки у складні моменти тощо [9].

Відзначимо, що ефективність плекання психологічної стійкості дітей забезпечується через комплексний підхід у закладі освіти, який включає індивідуальний психологічний супровід, застосування корекційно-розвивальних програм, сюжетно-рольових ігор, психогімнастичних вправ, а також тісну співпрацю між педагогами, психологами та батьками. Важливою складовою є просвітницько-консультативна робота, що допомагає формувати у всіх учасників освітнього процесу позитивне ставлення до інклюзії та розуміння

особливостей дітей з ООП, що сприяє зниженню тривожності і конфліктності в колективі.

Таким чином, практики формування психологічної стійкості в інклюзивній освіті є визначальним чинником успішної соціалізації, адаптації та розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Вони не лише забезпечують підтримку в подоланні індивідуальних та соціальних труднощів, а й сприяють створенню толерантного, безпечного та підтримуючого освітнього середовища.

Актуальність упровадження таких практик зростає в умовах сучасних соціально-психологічних викликів, які постають перед дітьми з особливими потребами. Інклюзивна освіта покликана не обмежуватися забезпеченням доступу до навчання, а формувати середовище, що розвиває емоційну стійкість, саморегуляцію та здатність до конструктивної соціальної взаємодії.

Психологічна стійкість відіграє ключову роль у подоланні стресових ситуацій, пов'язаних із навчанням, спілкуванням та особистими викликами, що є особливо важливим для дітей із психофізичними особливостями. Ефективне впровадження таких практик потребує системної роботи, належної професійної підготовки педагогів і психологів, а також активної участі батьків. Це, своєю чергою, підвищує якість інклюзивної освіти та сприяє покращенню психологічного клімату в закладах освіти.

Список використаних джерел

1. Інклюзивне навчання 2024/2025: ключові аспекти та важливі напрями роботи. URL: <https://naurok.com.ua/post/inklyuzivne-navchannya-2024-2025-klyuchovi-aspekti-ta-vazhlivi-napryami-roboti>.
2. Незрозумілі емоції і здоров'я – як зберегти психічну стійкість. URL: <https://psychologist.com.ua/nezrozumili-emotsii-i-zdorovya-yak-zберегти-psichichnu-stijkist>.
3. Рекомендації щодо організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, МОН України, 2024. Київ : МОН України, 2024. 14 с.
4. Забезпечення психологічного супроводу інклюзивного навчання: практичний посібник Київ : МОН України, 2024. 64 с.
5. Брецько І. І., Ямчук Т. Ю., Долинай М. І. Інклюзія: досвід психологічної практики. *Вісник Національного університету оборони України*. 2021. № 4 (62). С. 17–24. DOI: [10.33099/2617-6858-2021-62-4-17-24](https://doi.org/10.33099/2617-6858-2021-62-4-17-24).
6. Практика взаємодії з батьками дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі. Київ : Ліра-К, 2025. 52 с.
7. Психологічні особливості інклюзивної освіти. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2023. 78 с.
8. EdCamp Ukraine. Путівник для педагогів програми СЕЕН [Електронний ресурс]. Харків : EdCamp Ukraine, 2023. URL: <https://edcamp.org.ua/seen>.
9. Валевська Н. Прокачуємо СЕЕН: колекція практик для дорослих і дітей: навч.-метод. посібник / за заг. ред. О. Елькіна, О. Марущенка. Харків : EdCamp Ukraine, 2023. 42 с. URL: <https://bit.ly/assessmentseelukraine>.

Ірина ЦИБУЛІНА,
кандидатка з державного управління, старша викладачка
кафедри соціальної роботи,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
(м. Харків, Україна)

ПІДТРИМКА МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГУ

Стан психічного здоров'я громадян під час війни та після її закінчення має бути в центрі уваги суспільства, оскільки саме рівень психологічного благополуччя матиме вплив на загальний стан здоров'я, економічне відновлення та добробут країни.

Згідно з результатами дослідження, проведеного для Саміту перших леді та джентльменів (2023), наслідки війни відчувають люди в усьому світі. Вона впливає не лише на тих, хто перебуває безпосередньо в зонах конфлікту. Кожен другий у світі вважає, що війна Росії проти України позначилася на його житті та ментальному здоров'ї.

Згідно з визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, «ментальне здоров'я – це стан щастя та добробуту, в якому людина реалізує свої творчі здібності, може протистояти життєвим стресам, продуктивно працювати та робити внесок у суспільне життя» [1].

На сьогодні це питання є актуальним для соціальних працівників, адже їхня професійна діяльність пов'язана зі значною кількістю емоційно насичених контактів, більшість з яких пов'язана з переживанням негативних емоцій. Соціальні працівники постійно спілкуються з вразливими категоріями населення, їм щодня доводиться вирішувати складні морально-етичні ситуації. Такий напружений ритм роботи може призвести до хронічного стресу, професійного вигорання та порушень ментального здоров'я. Тому питання підтримки й збереження психологічного благополуччя соціальних працівників є дуже важливим та актуальним.

Одним із основних показників збереження ментального здоров'я є розуміння, що це стан відсутності хвороби. Це – здатність пристосовуватися до різних життєвих ситуацій, позитивно сприймати своє життя, мати емоційну стабільність і здатність взаємодіяти з оточуючими без надмірної напруги.

Ментальне здоров'я є важливим для втілення бажань, реалізації цілей, гарного фізичного самопочуття. Стан ментального здоров'я залежить від соціальних, екологічних та економічних чинників. Людина з гармонійним психічним станом здатна спілкуватися з іншими, розвиватися, навчатися, позитивно оцінювати себе. Зазначене сприяє прийняттю твердих рішень, допомагає швидше адаптуватися до нових умов життя.

Як зазначила Олена Зеленська, «уже давно для всіх свідомих людей – принаймні у вільному світі – аксіомою є те, що людське життя важливе. Настав

час зробити аксіомою й те, що важлива і його якість. А ментальне здоров'я – основа цієї якості» [2].

За ініціативи першої леді України Олени Зеленської з 2023 року в Україні діє Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?», мета якої – розбудова якісної системи надання послуг у сфері психосоціальної підтримки та розвитку культури піклування про ментальне здоров'я.

За даними експертів, більшість людей зможуть самотійно впоратися з пережитим, але якщо турбота про ментальне здоров'я стане щоденною звичкою. Для цього необхідно дбати про режим сну, уникати або навчитися адекватно реагувати на стресові ситуації, збалансовано харчуватися, бути фізично активним.

Базовою психологічною підтримкою під час війни можуть стати тренінгові програми. Дослідження, проведені в Україні та за кордоном, свідчать про суттєве покращення загального психологічного стану у соціальних працівників, які брали участь у регулярних тренінгах.

Аналіз результатів наукових досліджень засвідчує незначну кількість праць, що висвітлюють різні аспекти збереження ментального здоров'я рідних верств населення. Українськими науковцями розглядаються методологічні підходи щодо формування систем соціально-психологічної допомоги, стан українського суспільства та особливості його психологічної підтримки в умовах війни (М. Слюсаревський), бачення шляхів розвитку і вдосконалення психологічної служби, а також соціально-психологічну реабілітацію учасників освітнього процесу (В. Панок), визначення стану та значення життестійкості для збереження психічного здоров'я різних верств населення України в умовах війни (О. Кокун) та ін.

Мета дослідження – довести актуальність сучасних тренінгових технологій як засобу профілактики і підтримки ментального здоров'я соціальних працівників і запропонувати практичні рекомендації щодо їх впровадження.

У сучасній соціально-психологічній роботі все більшої популярності набувають тренінгові форми, що передбачають інтерактивність, активне залучення учасників та розвиток практичних навичок. Особливо ефективними є тренінги, що базуються на когнітивно-поведінкових підходах, практиках майндфулнесу, емоційного інтелекту, ненасильницької комунікації, а також техніках саморегуляції.

Неодноразові дослідження свідчать про те, що основними проблемами, з якими стикаються соціальні працівники, є емоційне вигорання, професійна деформація, постійний стрес, тривожність, емпатія до виснаження, недостатній рівень підтримки з боку колективу чи керівництва.

Тренінги виступають ефективним інструментом для формування навичок емоційної саморегуляції, розвитку стресостійкості, підвищення самооцінки та впевненості у власних силах, формування культури психологічної підтримки в колективі, покращення комунікаційних навичок.

Прикладами ефективних тренінгових технологій можуть бути тренінги емоційної компетентності, що сприяють усвідомленню власних емоцій, емпатії

та ефективній комунікації. Навчити технікам релаксації, дихальних вправ, медитацій покликані антистресові тренінги. Колегіальну підтримку формують тренінги підтримки через супервізію та групову взаємодію. Зниженню тривожності та покращенню настрою покликані майндфулнес-програми.

Для підтримки ментального здоров'я соціальних працівників є важливими включення тренінгів до системи підвищення кваліфікації соціальних працівників, залучення психологів до проведення тренінгових занять, створення умов для психологічного розвантаження на робочому місці (створення релакс-зон, проведення арт-терапевтичних занять, супервізія).

Отже, впровадження тренінгових технологій має стати складовою підтримки фахівців, які працюють з уразливими верствами населення. Ментальне здоров'я соціальних працівників є ключовим фактором результативності їхньої професійної діяльності під час війни та після її закінчення. Тренінгові програми відіграють суттєву роль у профілактиці емоційного вигорання, формуванні психологічної стійкості та загальному підвищенні якості життя працівників соціальної сфери.

Список використаних джерел

1. Підтримка ментального здоров'я в кризові періоди. URL: <https://aph.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/Pidtrimka-mentalnogo-zdorov-ya-v-krizovi-periodi.pdf>
2. Саміт перших леді та джентльменів. URL: <https://howareu.com/news/samit-pershykh-ledi-ta-dzhentlmeniv-u-kyievi-buv-prysviachenyi-temi-mentalnoho-zdorovia>

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 6

Міждисциплінарний дискурс у дослідженні соціальних проблем

Галина БІЛАВИЧ,
*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри початкової освіти та освітніх інновацій,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Ірина КОЧЕРЖУК,
*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
I курсу, спеціальності 013 Початкова освіта,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У сучасному світі, що характеризується глобалізацією, міжкультурною взаємодією та високим рівнем соціальної напруги, формування толерантного ставлення до інших набуває особливої ваги. Толерантність стає необхідною не лише на рівні особистості, а й у межах усього суспільства, оскільки саме вона забезпечує можливість мирного співіснування, взаєморозуміння та громадянської злагоди.

На жаль, реалії сьогодення свідчать про зростання проявів агресії, ксенофобії, булінгу, дискримінації за різними ознаками – етнічними, релігійними, соціальними. Особливе занепокоєння викликає те, що така нетерпимість нерідко виявляється вже у шкільному, а подекуди й у дошкільному віці. Це свідчить про необхідність системного підходу до виховання толерантної поведінки ще змалечку.

Толерантність не є вродженою якістю – вона формується поступово під впливом соціального середовища, зокрема завдяки освітньому процесу. Саме навчальні заклади мають стати простором для формування в дітей гуманістичних цінностей, поваги до іншої думки, відкритості, доброзичливості, уміння жити й співпрацювати в різноманітному середовищі. У цьому контексті педагог виступає не лише носієм знань, а й активним вихователем особистості, що сприяє розвитку толерантного світогляду та поведінки учнів.

У науковій літературі проблема формування толерантності розглядається як багатовимірне явище з позицій філософії, психології та педагогіки. Значний внесок у дослідження цієї проблематики зробили українські вчені, зокрема О. Бабчук, І. Бех, Л. Сохань, Н. Губа, М. Лещенко, В. Сухомлинський та ін.

У працях В. Сухомлинського толерантність розглядається як важливий складник морального виховання, що ґрунтується на любові до дитини, повазі до

її особистості та вихованні гуманних взаємин. І. Бех акцентує увагу на необхідності створення виховного середовища, що сприяє розвитку моральних почуттів, емпатії та співпереживання. Л. Сохань і В. Панок досліджують соціально-психологічні механізми формування толерантності в умовах сучасної освітньої системи.

Мета статті – проаналізувати поняття «толерантність» як соціально-педагогічну категорію, обґрунтувати її значення в освітньому процесі та визначити ефективні умови, засоби й методи формування толерантної поведінки в здобувачів освіти.

Толерантність у соціально-педагогічному контексті розглядається як активна життєва позиція [3]. За М. Лещенко, вона включає не лише терпимість до відмінностей, але й прийняття інших такими, якими вони є, уміння співпереживати, вести конструктивний діалог, поважати людську гідність [5, с. 20]. Це якість, що формується протягом усього життя, але закладається саме в дитячому віці.

У молодшому шкільному віці важливу роль у вихованні толерантності відіграють дорослі: батьки, вихователі, вчителі. Вони є носіями моделей поведінки, які дитина засвоює через наслідування. Казки, художні твори, морально-етичні бесіди, спільні ігри, драматизації – ефективні засоби, що сприяють розвитку уявлень про добро, повагу, справедливість.

В освітньому середовищі необхідно створювати безпечну, психологічно комфортну атмосферу, де кожна дитина відчуває себе прийнятою й цінною. З цією метою доцільно впроваджувати інтерактивні методи: ігрові технології, роботу в парах і групах, проєктну діяльність, ситуативне моделювання тощо. Велике значення має навчання дітей основ ефективної комунікації: уміння слухати, висловлювати власну думку, поважати інші погляди, домовлятися.

Педагог у цьому процесі виконує роль не лише наставника, а є прикладом толерантної поведінки. Його завдання – сприяти розвитку в дітей емпатії, уміння розуміти почуття інших, підтримувати атмосферу взаємної поваги та співпраці, вчасно реагувати на прояви агресії чи неприйняття в колективі.

Учений В. Кремень вважає, що толерантність не виникає спонтанно – вона формується в процесі соціалізації, через цілеспрямовану виховну діяльність. Однією з ключових педагогічних умов є ціннісне спрямування освітнього процесу, де в центрі – дитина як унікальна особистість, незалежно від її національності, сімейного статусу чи особливостей розвитку [4, с. 6].

О. Бабчук слушно зазначає, що до ефективних засобів формування толерантності належать:

- використання дитячої художньої літератури із чітким моральним змістом;
- залучення дітей до обговорення конфліктних чи моральних ситуацій із життя;
- проведення виховних заходів, присвячених різноманіттю культур, традицій, людських прав;

– створення колективних творчих проєктів, що сприяють згуртуванню та взаєморозумінню [1].

Науковці [1; 3; 4; та ін.] з-поміж методів виховання толерантності називають метод прикладу, бесіди, рольові ігри, вправи на розвиток емоційного інтелекту, а також елементи арттерапії (малювання, ліплення, театралізація), які дають змогу дитині висловити власні емоції та краще зрозуміти інших. Важливо, щоб формування толерантності не обмежувалося окремими виховними моментами, а пронизувало весь освітній процес, ставши його невід’ємною частиною.

Значний внесок у розроблення проблеми виховання толерантності в юної особистості зробив Великий Гуманіст ХХ сторіччя В. Сухомлинський.

Феномен В. Сухомлинського як педагога-новатора не лише в гуманістичних поглядах його як ученого на навчання і виховання особистості школяра, а й у тім, що ключовим складником нового педагогічного мислення стала гуманізація, що за радянської доби було дуже еволюційно. У центрі педагогічної теорії науковця – любов до дитини, а також гуманістичні ідеї її виховання в родині, школі, соціумі. Про це засвідчують назви праць В. Сухомлинського: «Серце віддаю дітям» (1969 р., видана 32 світовими мовами, має 55 видань), «Батьківська педагогіка», «Мудра влада колективу», «Як виховати справжню людину», «Павлиська середня школа», «Сто порад учителям» та ін.

Таким ж гуманістичним є й літературний спадок ученого-письменника. За результатами аналізу художніх мінітворів для дітей В. Сухомлинського [6] стверджуємо: у його мініоповіданнях і казках знайдемо відповідь на будь-яке запитання, що стосується виховання гуманістичних цінностей особистості, у нашому випадку – проблем виховання толерантності: автор створив своєрідну абетку моральності, яка може слугувати відправною точкою у вихованні справжньої людини для всіх: учнів, педагогів, батьків, закладів освіти та позашкілля [2]. Ідеться про десятки творів для дошкільного та молодшого шкільного віку, у яких порушено проблеми емпатії та розуміння (наприклад, в мініоповіданні «Соловейко» читач відчуває турботу та стурбованість головної героїні, яка допомагає пораненому пташеняті, що сприяє розвитку емпатії та розуміння потреб інших у молодших школярів). Більшість літературних творів для дітей навчають толерантності та сприйняття людини такою, якою вона є (твори «Горбатенька дівчинка», «Товстий і худий» та ін.). Учений-педагог актуалізує проблему толерантного ставлення не тільки до людей, а й до всього живого. Так, у мініоповіданні «Допомагаємо птахам» школярі разом працюють, щоб забезпечити комфорт і безпеку пташкам, що живуть біля їхньої школи. Це, окрім іншого, спонукає до екологічно доцільної, природозбережувальної поведінки здобувачів початкової освіти. Усі твори для дітей В. Сухомлинського мають неабиякий виховний ефект, їх кваліфікуємо як літературну абетку виховання толерантності.

Отже, формування толерантності є важливим соціально-педагогічним завданням сучасної освіти, адже саме в дитячому віці закладаються основи

гуманного ставлення до інших людей. Аналіз наукових праць і педагогічної практики підтверджує, що толерантність формується не стихійно, а через цілеспрямований вплив дорослих – педагогів, вихователів, батьків. В освітньому процесі важливо створювати доброзичливу атмосферу, навчати дітей правил спілкування, розвивати вміння співпереживати, поважати думку інших, розв’язувати конфлікти мирним шляхом. Ефективність цієї роботи значною мірою залежить від особистого прикладу педагога, використання активних форм взаємодії та морально-етичного змісту навчально-виховної діяльності. Таким чином, розвиток толерантності сприяє гармонійному особистісному становленню дитини та формуванню засад демократичного суспільства.

Список використаних джерел

1. Бабчук О. Г. Особливості толерантності осіб із різними типами емоційності : автореф. ... канд.. псих. наук. Одеса, 2012. 20 с.
2. Білавич Г. Озарко В., Ханас О., Літвін Ю. Етико-екологічне виховання особистості засобами художнього слова крізь призму авторської концепції Василя Сухомлинського. *Гірська школа Українських Карпат*. 2022. № 26. С. 109–114.
3. Губа Н., Гладких Ж. Теоретичний аналіз психологічних чинників, які впливають на формування толерантності. *Психологічні перспективи*. 2018. № 32. С. 97–108.
4. Кремень В. Г. Толерантність як імператив: національна ідентичність в добу глобалізації. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: зб. наук. праць / за ред. В. Д. Будака. № 1 (32). Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2011. С. 6–9.
5. Лещенко М. Є. Толерантність як чинник формування успішної особистості. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2019. № 1 (13). С. 19–26.
6. Сухомлинський В. О. Казки Школи під Голубим Небом: Казки, притчі, оповідання [упоряд. О. В. Сухомлинська]. Київ : Освіта, 1991. 191 с.

Ірина ДІДУХ,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

(м. Івано-Франківськ, Україна)

Соломія БАЧИНСЬКА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

4 курсу, спеціальності 231 Соціальна робота,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

(м. Івано-Франківськ, Україна)

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ НА СТАВЛЕННЯ ДО СУСПІЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

У сучасному цифровому суспільстві та в умовах інформаційного перенасичення, де дані поширюються надзвичайно швидко, соціальна реклама виступає каталізатором формування громадської свідомості та дієвим механізмом впливу на зміну поведінки та прийняття рішень. Вона не обмежується функцією інформування про актуальні питання, а ще й активно формує ставлення до них, схилиючи до конкретних дій. Завдяки емоційній взаємодії, звернень до ціннісних орієнтацій та почуття соціальної значущості і відповідальності, соціальна реклама має на меті видозмінити поведінкові моделі та установки щодо ключових аспектів громадського життя, таких як інклюзія, охорона здоров'я, толерантність, соціальна рівність, екологічна безпека тощо. З огляду на теперішні обставини, коли Україна перебуває в умовах війни, соціальні проблеми загострюються, а вразливість населення зростає. Війна створює додатковий стрес, економічну нестабільність та психологічний тиск, що посилює ризики збільшення негативних соціальних явищ. Усі ці проблеми вимагають не лише втручання з боку держави, а й активної участі та зацікавленості суспільства. Зазвичай громадяни не достатньо усвідомлюють масштаби суспільних викликів або демонструють байдужість до них. У даному випадку соціальна реклама виконує ключову роль у приверненні уваги до цих питань, активізації громадськості та трансформації суспільних норм. Соціальна реклама виконує важливі просвітницьку, профілактичну, мотиваційну та регулятивну функції, що у свою чергу сприяє формуванню відповідальності громадян за суспільні зміни, зміцненню єдності суспільства, подоланню соціальних стереотипів і розвитку ефективної взаємодії. У своєму контексті соціальна реклама використовує різноманітні комунікаційні підходи – від шокуючих зображень до емоційно насичених історій і переконливих закликів до дії. Вона активно залучає такі канали поширення інформації як соціальні мережі, телебачення, радіо, відео платформи та зовнішню рекламу. Це сприяє створенню потужного психологічного та візуального ефекту, що провокує рефлексію та підштовхує до активних дій. Проте успіх соціальної реклами залежить не лише від якості її наповнення, а й від фактору здатності суспільства сприйняти та впровадити її у практику. Саме тому дослідження впливу соціальної реклами на ставлення до суспільних проблем є актуальним та необхідним для розробки ефективних комунікаційних стратегій у майбутньому.

Питання соціальної реклами та її вплив на суспільство досліджували такі вчені, як О. Докторович, О. Бугайова, В. Бугрим, Г. Горбенко, О. Курбан, Б. Обрицько, Д. Олтаржівський, Т. Шальман, Н. Лисиця. З огляду на швидкі суспільні зміни та актуальні виклики, з якими стикається Україна, а також враховуючи, що соціальна реклама в нашій країні є відносно новим явищем, її ефективний розвиток вимагає системного наукового дослідження та обґрунтування. Це підкреслює важливість активної участі наукової спільноти у вивченні та обговоренні ключових питань, пов'язаних із цим феноменом. Об'єктом дослідження у даному випадку виступатиме соціальна реклама, її функції, механізми впливу та роль у суспільстві. Предметом дослідження

виступатиме вплив соціальної реклами на формування ставлення до суспільних проблем, зокрема її ефективність у зміні суспільної свідомості та поведінки.

Мета дослідження – вивчення та аналіз впливу соціальної реклами на сприйняття суспільних проблем, а також розробка пропозицій щодо підвищення її ефективності як чиннику формування соціально відповідальної поведінки.

Для досягнення поставленої цієї мети визначено такі завдання дослідження:

- 1) Проаналізувати сучасні концепції соціальної реклами в науковому дискусії соціальної комунікації та маркетингу.
- 2) Розглянути ключові фактори впливу соціальної реклами на зміну поведінкових моделей
- 3) Оцінити рівень ефективності соціальної реклами в Україні, дослідити її відповідність актуальним викликам та потребам суспільства.
- 4) Провести порівняльний аналіз українського та закордонного досвіду у сфері соціальної реклами, виявити найкращі застосування.
- 5) Проаналізувати роль соціального працівника у створенні та просуванні ефективних соціальних рекламних кампаній.
- 6) Провести соціологічне опитування серед представників різних соціальних груп з метою виявлення рівня сприйняття та впливу соціальної реклами на їхню свідомість і поведінку, а також оцінити її ефективність у контексті вирішення суспільних проблем.

Методи дослідження, які будуть використані для реалізації поставлених завдань, включають як теоретичні, так і емпіричні підходи - аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, опитування, контент-аналіз рекламних матеріалів.

Враховуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що соціальна реклама виступає потужним інструментом суспільної комунікації, що активно впливає на свідомість, ставлення та поведінку людей. Ефективно спланована кампанія спроможна викликати емпатію, змінювати усталені стереотипи та мотивувати людей до активних дій. Соціальна реклама не лише висвітлює проблеми, а й пропонує можливі шляхи їх розв'язання, спонукаючи суспільство до відповідальності та солідарності. Таким чином, соціальна реклама є важливим інструментом комунікації, який впливає на свідомість людей і сприяє соціальним змінам. Її ефективність залежить від якісного контенту, правильного вибору аудиторії та комплексного підходу до її реалізації.

Список використаних джерел

1. Девос. А. Комунікативна мета та функції сучасної соціальної реклами. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. 2022. Т. 16, № 84. С. 19–22.
2. Олтаржевський Д. О. Соціальна реклама : навч. посібник. Київ : Центр вільн. преси, 2016. 120 с.
3. Сіленко А. Інформаційно-психологічний вплив на громадську думку. *Ментальне здоров'я*. 2024. № 2. С. 64–69.
4. Юрченко М., Храпкіна В. Особливості впливу реклами на психологію людини. *Актуальні проблеми економіки*. 2024. Т. 3, № 273. С. 87–95.

Любомира ІЛІЙЧУК,
*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри початкової освіти та освітніх інновацій,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

ПРОБЛЕМА ДОСТУПНОСТІ ТА ЯКОСТІ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Становлення та розвиток системи освіти в умовах війни постає як один із найгостріших викликів для державної освітньої політики, суспільного розвитку та гуманітарної безпеки країни. Воєнні дії, що тривають на території України, зумовили деструктивні процеси в освітньому середовищі, які проявляються у вигляді обмеження доступу до якісної освіти, поглиблення соціально-економічної нерівності, порушення освітньої безбар'єрності та зниження ефективності реалізації освітнього процесу, що, у свою чергу, спричиняє накопичення освітніх втрат, зменшення мотивації до навчання, порушення освітньої траєкторії здобувачів освіти й загрожує довготривалими негативними наслідками для кадрового, інтелектуального та соціального потенціалу держави. У цьому контексті освіта розглядається не лише як базова суспільна інституція, а й як чинник забезпечення стійкості та відновлення соціального капіталу нації. Це вимагає осмислення сучасних трансформаційних процесів у сфері освіти, що відбуваються внаслідок воєнних дій, з урахуванням сучасних соціальних викликів. Зростання цифрової та регіональної нерівності, посилення психоемоційного навантаження учасників освітнього процесу, фрагментарність доступу до освітніх ресурсів – усе це створює загрозу зниження якості освіти, наслідки яких матимуть довгостроковий характер, зумовлюючи поглиблення освітніх прогалів, зниження рівня сформованості ключових компетентностей здобувачів освіти, ускладнення їхньої соціальної та професійної інтеграції в умовах посткризового відновлення суспільства.

Проблема доступності та якості освіти в умовах війни є однією з ключових у контексті сучасних соціальних викликів, спричинених військовою агресією російської федерації проти України. Воєнний стан спричинив безпрецедентні труднощі для функціонування освітньої системи, зокрема через руйнування інфраструктури, вимушену міграцію, обмежений доступ до освітніх ресурсів, зростання психоемоційної напруги серед учасників освітнього процесу [3, с. 16]. У науковій літературі активно досліджуються як теоретичні, так і практичні аспекти цієї проблем. Зокрема, питання організації освітнього процесу в умовах воєнного стану та особливості функціонування української системи освіти в цей період досліджено у працях Н. Бібік, О. Локшиної, М. Мельник, О. Онопрієнко, О. Топузова. Аналіз підходів міжнародної спільноти до забезпечення функціонування освіти в умовах збройних конфліктів, оцінку деструктивного впливу війни на освітню систему та її учасників, визначення ключових стратегій міжнародних і неурядових організацій щодо гарантування безперервності

освітнього процесу та інтеграції біженців і внутрішньо переміщених осіб до освітнього середовища здійснили О. Глушко, А. Джурило, С. Кравченко, О. Локшина, О. Максименко, О. Шпарик. Вітчизняні та міжнародні ініціативи, спрямовані на забезпечення освітніх потреб внутрішньо переміщених осіб, українських біженців, дітей, молоді й дорослого населення на тимчасово окупованих територіях в умовах російської агресії проти України, висвітлили В. Гордієнко, І. Іванюк, Н. Ничкало, О. Овчарук та ін.

Метою цієї наукової розвідки є концептуальний аналіз проблеми доступності та якості освіти в умовах війни в контексті соціальних викликів, виявлення ключових детермінант дестабілізації освітнього процесу та окреслення стратегічних підходів до подолання негативних наслідків з метою забезпечення стійкості та інклюзивності освітньої системи.

Підготовка здобувачів освіти до активної участі у вирішенні сучасних глобальних викликів базується на засадах освіти для сталого розвитку. Україна активно долучається до досягнення Цілей сталого розвитку, де одним із пріоритетних напрямів є забезпечення якісної освіти, яка передбачає інкорпорацію ідей, цінностей і принципів, що сприяють формуванню культури відповідального ставлення до довкілля та суспільства [1, с. 359]. Специфіка освіти для сталого розвитку полягає в її орієнтації на трансформацію ціннісних установок і поведінкових моделей молоді, виховання у них відповідальності й активної громадянської позиції для втілення концепції сталого розвитку. Ключовим аспектом цієї парадигми є гарантування справедливого доступу до якісної освіти та створення умов для безперервного навчання впродовж життя для всіх верств населення [2].

Воєнний стан, запроваджений в Україні внаслідок повномасштабної агресії росії, спричинив безпрецедентні виклики для функціонування освітньої системи. Не викликає сумніву, що дестабілізація освітнього процесу зумовлена комплексом взаємопов'язаних факторів, які впливають на доступність, якість і безперервність освітньої системи. Ці детермінанти мають багатогранний характер, охоплюючи інфраструктурні, соціально-психологічні, економічні та організаційні аспекти, і створюють значні перешкоди для забезпечення сталого розвитку освіти в умовах освітніх викликів та загроз. Вони включають, насамперед, руйнування освітньої інфраструктури, обмежений доступ до освітніх ресурсів, вимушену міграцію та кадровий дефіцит, психоемоційну напругу учасників освітнього процесу, переривання освітнього процесу, соціально-економічні бар'єри, порушення системи підготовки педагогів тощо. Ці детермінанти взаємодіють і посилюють один одного, створюючи кумулятивний ефект, який загрожуює довгостроковими наслідками для якості освіти та соціально-економічного розвитку країни.

Для подолання дестабілізації освітнього процесу, спричиненої воєнними діями, необхідна комплексна стратегія, що включає відновлення інфраструктури, забезпечення рівного доступу до освітніх ресурсів, посилення психоемоційної підтримки, залучення міжнародної допомоги та розроблення адаптивних моделей навчання. Ця стратегія має бути багатокomпонентною,

орієнтованою на системне реагування на виклики воєнного стану, з урахуванням їхнього впливу на доступність, якість і безперервність освіти. Відтак основними напрямками подолання негативних наслідків війни є:

1. Реконструкція та модернізація освітньої інфраструктури. Фізичне відновлення зруйнованих або пошкоджених закладів освіти є першочерговим завданням для забезпечення безпечних умов навчання. Це передбачає не лише ремонт будівель, а й оснащення їх сучасними технічними засобами, енергоефективними системами та засобами безпеки, такими як укриття.

2. Забезпечення універсального доступу до освітніх ресурсів. Для подолання цифрової та регіональної нерівності необхідно впроваджувати програми забезпечення здобувачів освіти та педагогів технічними засобами (ноутбуками, планшетами) та стабільним інтернет-з'єднанням. Розробка національних цифрових платформ із відкритим доступом до навчальних матеріалів, адаптованих до різних рівнів освіти, сприятиме інклюзивності. Особлива увага має приділятися регіонам із обмеженим доступом до технологій, зокрема прифронтовим і тимчасово окупованим територіям, шляхом створення офлайн-ресурсів і мобільних навчальних центрів.

3. Посилення психоемоційної підтримки учасників освітнього процесу. Війна спричинила значну психологічну травматизацію, що вимагає впровадження системної психосоціальної підтримки. Це включає підготовку шкільних психологів, організацію тренінгів для педагогів із розпізнавання ознак стресу та надання первинної психологічної допомоги, створення програм психоедукації для здобувачів освіти та їхніх батьків. Впровадження арт-терапії, групової терапії та інших креативних методик може сприяти відновленню ментального благополуччя та підвищенню мотивації до навчання.

4. Інтеграція міжнародного досвіду та залучення міжнародної допомоги. Співпраця з міжнародними організаціями та урядами країн-партнерів дає змогу адаптувати кращі практики організації освіти в умовах криз. Міжнародна допомога може включати фінансування освітніх програм, надання грантів для педагогів, розроблення навчальних матеріалів для біженців і внутрішньо переміщених осіб, підтримку програм академічної мобільності та обміну досвідом, що є важливим у контексті європейської інтеграції.

5. Розроблення та впровадження адаптивних моделей навчання. Для забезпечення безперервності освіти необхідно розробляти гнучкі моделі навчання, які враховують специфіку воєнного стану. Це передбачає поєднання очних, дистанційних і змішаних форм навчання, використання адаптивних цифрових платформ, що дозволяють персоналізувати освітній процес, створення модульних навчальних програм, які дають змогу компенсувати освітні втрати. Особливу увагу слід приділити підвищенню цифрової компетентності та методичної гнучкості педагогів в умовах змін.

6. Соціально-економічна підтримка вразливих груп населення. Для зменшення соціальної нерівності необхідно впроваджувати цільові програми підтримки малозабезпечених сімей, внутрішньо переміщених осіб і дітей із тимчасово окупованих територій. Це може включати надання стипендій,

безкоштовних навчальних матеріалів, субсидій на технічне забезпечення та організацію додаткових освітніх занять. Такі заходи сприятимуть інклюзивності освіти та зниженню бар'єрів для доступу до навчання.

7. Реформування системи професійного розвитку педагогів. Для ефективного реагування на виклики воєнного стану необхідно модернізувати програми підготовки та підвищення кваліфікації педагогів. Це включає розроблення спеціалізованих курсів із використання цифрових технологій, організації інклюзивного навчання, впровадження принципів освіти для сталого розвитку. Створення національних платформ для онлайн-навчання педагогів і залучення міжнародних експертів сприятиме підвищенню їхньої професійної компетентності й здатності до здійснення професійної діяльності в умовах змін.

Реалізація зазначених напрямів потребує скоординованої взаємодії між державними органами, освітніми установами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами. Комплексний підхід до подолання негативних наслідків війни в сфері освіти не лише зменшує негативний вплив освітніх викликів, а й створює передумови для трансформації освітньої системи, її адаптивності до кризових умов і відповідності сучасним освітнім стандартам.

Отже, проблема доступності та якості освіти в умовах війни є одним із ключових викликів для української освітньої системи, що має значний вплив на соціальну стабільність і довгостроковий розвиток суспільства. Воєнний стан зумовив низку дестабілізуючих факторів, зокрема руйнування інфраструктури, обмеження доступу до освітніх ресурсів, вимушену міграцію, психоемоційну напругу та соціально-економічну нерівність. Ці фактори створюють комплексні бар'єри для забезпечення безперервності та якості освітнього процесу, поглиблюючи освітні втрати та нерівності серед різних груп населення. Подолання цих викликів вимагає розроблення та впровадження багатокомпонентної стратегії, яка інтегрує зусилля державних інституцій, освітніх закладів, громадських організацій і міжнародних партнерів.

Список використаних джерел

1. Алексеева С. Система забезпечення якості загальної середньої освіти на засадах сталого розвитку : стратегічні пріоритети та шляхи їх реалізації. *Theoretical and applied aspects of sustainable development of Ukrainian regions* : scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025. Р. 359–372. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-539-6-15>
2. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 р. №722/2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
3. Ilichuk L. Ukrainian education in the conditions of war: new challenges, threats and vectors of changes in the context of ensuring the quality of education. *Гірська школа Українських Карпат*. 2023. № 28. С. 16–21. DOI: <https://doi.org/10.15330/msuc.2023.28.16-21>

Тетяна КУДЯРСЬКА,
докторка філософії, доцентка,
доцентка кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Віталіна СТРИЛЕЦЬ,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
I курсу, спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

РОЛЬ СІМ'Ї В СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

У сучасному суспільстві зростає увага до питань інклюзії та всебічного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, зокрема тих, що мають тяжкі порушення мовлення (ТПМ). Зважаючи на важливість мовлення, як інструменту комунікації, труднощі у цій сфері істотно впливають на здатність дитини взаємодіяти з оточенням, встановлювати соціальні зв'язки, адаптуватися до нових умов. У таких обставинах першочергова роль у формуванні особистості та соціального досвіду належить родині, що виступає головним провідником дитини у соціум. З цієї причини дослідження сімейного впливу на процес соціалізації дітей із ТПМ є надзвичайно важливим як для педагогіки, так і для практичної логопедії.

Проблематика соціалізації дітей з порушеннями мовлення розглядається у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема, у працях О. Ткаченко, Н. Мартинової, Л. Шелестової розкрито психолого-педагогічні засади формування комунікативної компетентності в умовах родинного виховання. Проте більшість досліджень або зосереджуються на окремих методиках мовленнєвого розвитку, або обмежуються аналізом шкільного середовища. Натомість вплив сімейного мікроклімату, емоційної підтримки, повсякденних практик комунікації та участі батьків у корекційному процесі потребує глибшого і системного вивчення.

Метою нашого дослідження є потреба всебічно дослідити значення родинного середовища у процесі соціалізації дитини з тяжкими порушеннями мовлення, визначити основні чинники позитивного впливу сім'ї на розвиток комунікативних та соціальних навичок дитини, а також окреслити напрями ефективної взаємодії батьків із фахівцями.

Соціалізація – це процес засвоєння соціальних норм, цінностей і моделей поведінки, необхідних для успішної взаємодії з суспільством. Для дітей із ТПМ цей процес ускладнюється комунікативними обмеженнями, які впливають на їхню здатність встановлювати контакт, висловлювати свої думки та розуміти інших. Сім'я ж є першим осередком, в якому діти з складними порушеннями

мовлення вчатьсЯ взаємодіяти з іншими. Батьки, брати, сестри та інші члени сім'ї створюють безпечне середовище, в якому дитина може експериментувати зі спілкуванням, навіть якщо її мова обмежена або відсутня. Саме таке середовище допомагає дітям розвивати основні соціальні навички, такі як контакт, емоційна взаємодія та розуміння загальноприйнятих норм.

Окрім цього, соціальна адаптація дітей з ТПМ залежить від їхньої готовності взаємодіяти з іншими людьми за межами сім'ї, наприклад, у закладах освіти, на дитячих майданчиках або в громадських місцях.

Розглянемо критерії оцінки ефективності процесу адаптації.

По-перше, уміння взаємодіяти з однолітками. Батьки можуть запрошувати інших дітей додому, щоб діти з особливими потребами могли вчитися грати разом [25]. Наприклад, це можуть бути ігри з пазли чи кубиками, в яких дитина зі складними мовленнєвими порушеннями може брати участь, не покладаючись виключно на мовлення.

По-друге, розуміння соціальних ролей. У сім'ї дитина вчиться поводитися як «друг», «брат» або «гість». До прикладу, батьки вчать дитину ділитися іграшками або чекати своєї черги.

По-третє, підготовка до взаємодії із зовнішнім світом. Сім'я поступово знайомить дитину з новими ситуаціями, такими як шопінг, візити до лікаря або дитячі секції, де умовою є спілкування.

Діти з тяжкими порушеннями мовлення часто стикаються з проблемами, які можуть знизити їхню самооцінку. Відтак, це можуть бути нездатність комунікувати, нерозуміння з боку інших дітей і навіть знущання [1, 70]. Сім'я є основним джерелом емоційної підтримки, яка може допомогти дитині відчувати свою цінність і подолати розчарування.

Варто відзначити, що робота з дітьми з ТПМ організовується в тісній співпраці з членами команди психолого-педагогічного супроводу, тому батьки мають бути повноцінними її учасниками. Вдома родичі можуть закріплювати навички, що вже освоєні дитиною на корекційних заняттях, або виконувати вправи, рекомендовані логопедом.

Оскільки вдома дитина відчуває себе комфортно й основну частину часу проводить з батьками, саме вони можуть виділити найбільш ефективні корекційні методики і поділитися своїми спостереженнями з фахівцями, зокрема логопедом. Відзначається, що для підвищення ефективності корекційної роботи необхідна системність занять, яку батьки можуть забезпечити в сімейному колі.

Сім'ї можуть допомогти дітям з множинними мовленнєвими порушеннями подолати соціальні бар'єри, пов'язані з їхньою інвалідністю, і тим самим навчити суспільство толерантності. Існує три кроки до виховання толерантності в суспільстві. Розглянемо їх.

Адвокація прав дітей. Батьки спілкуються з педагогами або іншими батьками, щоб пояснити особливості власної дитини для уникнення дискримінації.

Створення інклюзивного середовища. Наприклад, якщо батьки зацікавлені в спілкуванні своєї дитини з однолітками за допомогою жестів або простих слів, це допоможе підвищити рівень її прийняття.

Навчання самозахисту. Члени сім'ї вчать дітей, як реагувати на образи або непорозуміння, наприклад, ігнорувати негативні коментарі або просити про допомогу [2, с. 16].

У разі булінгу в навчальному закладі, батьки можуть організувати зустріч з колективом, щоб в ігровій формі пояснити, як спілкуватися з дитиною та розповісти, що саме їхня дитина любить, наприклад, футбол. Такі дії батьків допоможуть дитині знайти друзів.

Емоційна атмосфера в сім'ї має великий вплив на соціалізацію дітей з ТПМ. Позитивне та підтримуюче сімейне середовище сприяє розвитку дитини, в той час як напруження або надмірний тиск можуть погіршити стан дитини [3, с. 45].

Основними аспектами впливу сім'ї є терпіння і розуміння, відсутність надмірної опіки та загальні сімейні традиції. Відсутність надмірної опіки зі сторони рідних дозволяє дитині взаємодіяти з іншими самостійно, не відчуючи залежності. А сімейні традиції, такі як спільні вечери, ігри або походи допомагають дитині відчувати себе частиною сім'ї [4, с. 143]. Ефективним може бути встановлення щотижневого «дня без гаджетів», коли всі члени сім'ї грають у настільну гру. Діти з ТПМ можуть використовувати жести або картки, щоб брати участь у грі, що допомагає їм відчувати себе більш впевнено.

У результаті аналізу теоретичних джерел та практичних прикладів ми зробили висновок, що родина відіграє ключову роль у становленні соціальної компетентності дитини з ТПМ. Завдяки підтримці та створенню мовленнєвого середовища та залученню до повсякденних соціальних ситуацій, сім'я здатна компенсувати частину труднощів, пов'язаних із мовленнєвими особливостями. Більше того, сім'я виступає не лише як середовище первинної соціалізації, а й як активний учасник командної взаємодії з фахівцями.

Список використаних джерел

1. Конопляста С. Ю., Синиця А. О. Сучасний стан логопедичного супроводу дітей раннього віку з ЦП та їх батьків як запоруки успішної соціалізації. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Випуск 37. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : Зб. наукових праць. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. С. 63–72.
2. Омеляненко А. В. Вчимося складати розповідь-роздум. *Палітра педагога*. 2018. № 3. С. 14-17.
3. Печора К. Л. Динаміка розвитку мовлення дітей. *Педагогіка і психологія*. 2018. Вип. 9. С. 42-47.
4. Подлесна С. С., Стахова Л. Л. Активізація словника дітей дошкільного віку з порушенням мовлення. *Актуальні проблеми колекційної педагогіки, психології та реабілітації. Матеріали III всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (з міжнародною участю)*. 22 травня 2019 року. Суми, 2019. С. 142–144.

Галина ЛЕМКО,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Василина ПАНЧУК,
соціальний педагог Івано-Франківського спортивного ліцею
Івано-Франківської обласної ради
(м. Івано-Франківськ, Україна)

ПРОФІЛАКТИКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ УЧНІВ-СПОРТСМЕНІВ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

В умовах сучасної освітньої системи емоційне вигорання є єдиним з найактуальніших проблем, що впливають на ефективність роботи педагогів та успішність учнів.

Мета дослідження – аналіз соціально-педагогічних умов та методів профілактики емоційного вигорання в даній категорії учнів.

Синдром емоційного вигорання впливає на всі аспекти життя особистості, призводячи до втрати здоров'я, психологічних і соціальних розладів. Синдром емоційного вигорання може загрожувати кожному. Емоційне вигорання – це синдром, який виникає через хронічний стрес у різноманітних аспектах життя людини. Емоційне вигорання не є медичним діагнозом, однак воно погіршує якість життя та негативно впливає на фізичне й ментальне здоров'я.

М. Лаврова зазначає, що в історії дослідження емоційного вигорання умовно можна виокремити три етапи:

- на 1-у етапі науковці ототожнювали його з поняттям стресу, вважаючи «вигорання» наслідком стресу на виробництві;
- 2-й етап – системний, на якому емоційне вигорання описували як системний конструкт у єдності динамічного та статичного аспектів, критеріїв їх визначення;
- 3-й етап – гуманістичний, на якому емоційне вигорання розглядають як комплекс специфічних переживань і вбачають у ньому конструктивні можливості для самоактуалізації спеціаліста [2].

Про сучасне трактування цього поняття наголошує в статті Г. Кизим, відзначаючи його як набуту професійну поведінку, механізм психологічного захисту, що вироблений особистістю як відповідь на психотравмуючі дії й має форму часткового чи повного виключення емоцій, даючи їй змогу дозувати й економно витрачати емоційні та енергетичні ресурси [1].

Згідно досліджень В. Шевченко та І. Моспаненко, синдром емоційного вигорання – це процес поступової втрати емоційної, розумової та фізичної енергії, який проявляється у симптомах емоційного і розумового виснаження, особистісної відстороненості та зниження задоволення при виконанні роботи [3].

У шкільному періоді зростає кількість соціально-стресових факторів (порушення внутрішньо-сімейних відносин, неадекватних або викривлених внутрішньо-сімейних комунікацій, хронічні інтерперсональні труднощі комунікації з однолітками, булінг, проблеми у стосунках з педагогами тощо). Такі фактори слугують механізмами формування емоційних та поведінкових порушень у школярів, у тому числі синдрому емоційного вигорання.

Емоційне вигорання є однією з серйозних проблем, з якою стикаються сучасні учні-спортсмени, які є особливою категорією молоді, які поєднують навчання зі значними фізичними навантаженнями, участю в змаганнях та постійним тиском на досягнення результатів.. Соціальне та особисте життя людини безпосередньо залежить від її психоемоційного стану, на який безпосередньо впливає, в тому числі, синдром емоційного вигорання. У шкільному віці особистість піддається таким стресогенним факторам, як соціальна оцінка, невизначеність у майбутній професії, повсякденна монотонія. Тому збереження психологічного здоров'я молодого покоління є надзвичайно актуальним завданням на сучасному етапі розвитку суспільства.

Ризик емоційного вигорання учнів, які займаються спортивною діяльністю може виникати через невідповідність особистості вимогам до неї. Це може бути через занадто високе навантаження, недостатню підтримку з боку педагогів, тренерів, неможливість впливати на прийняття рішень, обмаль часу для відпочинку.

Один з найважливіших симптомів емоційного вигорання в учнів-спортсменів – це постійна втома та втрата енергії. Вони почуваються постійно виснаженими, навіть після невеликого фізичного навантаження. Вони можуть також відчувати загальну слабкість, недосипання та втрату інтересу до раніше улюблених занять.

Інший симптом емоційного вигорання – це зміни настрою та емоційного стану. Вони можуть стати більш дратівливими, нервовими та схильними до емоційних вибухів. Крім того, учні можуть також переживати почуття пригніченості, безнадійності та втрати інтересу до життя. Ці зміни настрою можуть впливати на їхні відносини з друзями, батьками, тренерами, що може призводити до соціальної ізоляції та відчуття самотності.

Окрім фізичних та емоційних симптомів, емоційне вигорання може також проявлятися у погіршенні академічних та спортивних результатів, учнів-спортсменів, зміні поведінки. Вони можуть втратити інтерес до навчання, до тренування, стати розсіяними та незосередженими. Також вони можуть також демонструвати агресивну поведінку, конфліктність та зниження самооцінки. Ці зміни в поведінці можуть бути спробою відволіктися від внутрішнього дискомфорту, що супроводжує емоційне вигорання.

Для подолання емоційного вигорання важливо звернутися до спеціаліста, який може надати соціально-психологічну допомогу. Така професійна допомога включає в себе різні види терапії. Терапія є іншим важливим аспектом розуміння емоційного вигорання у школярів. Цей підхід включає в себе використання різних терапевтичних технік, таких як арт-терапія, музикотерапія та рухова

терапія, які сприяють відновленню психічного здоров'я та зміцненню емоційного стану.

Також особливу роль у профілактиці відіграють соціально-педагогічні чинники, такі як підтримка з боку вчителів, тренерів, шкільного психолога, соціального педагога та батьків.

На нашу думку профілактиці емоційного вигорання в учнів-спортсменів сприятимуть такі основні напрями:

- освітньо-виховна робота. Системна профілактика вигорання має починатися із формування психологічної грамотності учнів-спортсменів. Проведення інтерактивних занять з тем саморегуляції, керування стресом, розпізнавання емоційних станів значно знижує ризики хронічного виснаження. Важливо залучати до освітнього процесу фахівців із психології, педагогіки, фізичного виховання, які можуть дати практичні поради щодо збереження емоційного балансу;

- робота з батьками та тренерами. Батьки та тренери є ключовими фігурами у формуванні очікувань та емоційного фону діяльності учня-спортсмена. Проведення інформаційно-просвітницьких зустрічей допомагає зменшити надмірний тиск, формує підтримувальне середовище та навчає дорослих способам ефективної комунікації;

- організація дозвілля та відпочинку. Збалансований розпорядок дня, що враховує час на відпочинок, неформальне спілкування та творчі активності, дозволяє уникати перевтоми. Участь у соціальних, мистецьких або волонтерських ініціативах дає змогу учням перемкнути увагу та зняти психологічне напруження;

- індивідуальна психологічна підтримка. У закладах освіти важливо створити умови для регулярної співпраці учнів із шкільним психологом. Психокорекційна робота, зокрема використання когнітивно-поведінкових та арт-терапевтичних методик, дає змогу своєчасно виявляти ознаки вигорання та ефективно реагувати на них.

Профілактика емоційного вигорання учнів-спортсменів повинна реалізовуватись у межах цілісної соціально-педагогічної системи, що включає: підвищення психологічної грамотності; роботу з дорослим оточенням (батьками, тренерами); формування підтримувального освітнього середовища; створення умов для емоційного розвантаження.

Реалізація вказаних напрямів дозволяє не лише знизити ризик вигорання, а й покращити якість життя учнів, їхню успішність та загальне психологічне благополуччя.

Список використаних джерел

1. Кизим Г. Прояв емоційного вигорання у практичних психологів. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2013. Вип. 14. Ч. II. С. 116–123.

2. Лаврова М. Теоретичний аналіз сучасних поглядів на поняття «емоційне вигорання». *Вісник Одеського національного університету. Серія «Психологія»*. 2014. Т. 19. Вип. 2. С. 194–202.

3.Шевченко В., Моспаненко І. Синдром емоційного вигорання працівників освіти. *Збірник наукових праць. Психологічні науки*. Вип. 2.13 (109). С. 252–257.

Аліна ЛЕСІВ,
*студентка 2 курсу спеціальності «Початкова освіта»,
Івано-Франківський фаховий коледж
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Науковий керівник: Богдан МАКСИМЕЦЬ,
*кандидат політичних наук, викладач вищої категорії,
викладач-методист, Івано-Франківський фаховий коледж
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

ОСНОВНЕ ПРО ПЛАСТ У КАЛУШІ

Актуальність проблеми. *Національно-патріотичне виховання молоді.* В умовах російсько-української війни питання виховання свідомих, відповідальних та патріотично налаштованих громадян набуває особливого значення. Пласт виконує цю функцію, формуючи у молоді навички лідерства, самостійності та громадянської відповідальності. *Збереження історичних і культурних традицій.* Калущина має багату історію, пов'язану з національно-визвольним рухом. Пласт сприяє відродженню історичної пам'яті, що допомагає формувати національну ідентичність та повагу до культурної спадщини. *Соціальна активність молоді та волонтерство.* У сучасних реаліях Пласт відіграє ключову роль у залученні молоді до волонтерської (добровільної допомоги на безоплатній основі), доброчинної діяльності. Організація допомагає військовим, внутрішньо переміщеним особам, проводить навчання з тактичної медицини та цивільного захисту.

Мета: проаналізувати роль, сучасний стан та проблеми розвитку Пласту на Калущині, а також окреслити шляхи його підтримки та популяризації.

Організація «Пласт» – це не тільки про розваги. Це величезна система патріотичного виховання. Пластуни – це свідомі українці, загартовані морально і фізично, здатні дати собі раду у нестандартних умовах. Крім того, це велика дружна команда, яка може разом працювати і відпочивати [1, с. 78].

Усі пластуни й пластунки, від новаків до сеньйорів, які мешкають в одній місцевості, разом творять станицю. На загальних зборах станиці старші пластуни й пластунки, сеньйори та представники Пластприяту (якщо такий існує в станиці) вибирають станичну старшину, яка провадить працю станиці, та станичну раду для перевірки праці у станиці. До проводу станиці входять станичний, заступник, писар, скарбник та особи, які відповідають за улади (УПН, УПЮ, УСП і УПС), тобто вікові спільноти пластунів, – новаків та новачок (6–11 років), юнаків та юначок (11–18 років), старших пластунів (18–35 років),

пластунів-сеньйорів (після 35 років). У різних станицях ці пости мають різні назви. Провід станиці дбає про приміщення для пластунів, організує спільні пластові свята, підшукує людей на виховні та адміністративні пости, відповідає за працю по уладах [2].

Станиця в Калуші розпочала свою діяльність 11 лютого 2016 року. Тоді ж сформували перший новацький змішаний рій «Зозулята» кількістю 16 осіб, виховник – Наталія Романів. 24 вересня 2017 року сформовано дівчачий новацький рій «Прудкі кошенята»: 10 осіб, виховник – Лілія Білоус. 20 жовтня 2017 року сформовано третій дівчачий новацький рій «Лисички»: 8 осіб, виховник – Юлія Романів, підсестричка – Яна Романів. 12 грудня 2018 року сформовано перше пташаче гніздечко «Хухи»: 13 осіб, виховник – Галина Навальковська. 19 грудня 2018 року, сформовано перший хлопчачий гурток «Чугайстри»: 9 осіб, виховник – Роман Романів, змішаний гурток переформовано у дівчачий «Лісові кішки», виховник – Наталія Романів.

Проаналізували діяльність за попередній рік, станичною старшиною знову обрали Наталію Романів. Роль станичного судді доручили Михайлу Хмарі. «Дякуємо всім за дуже плідну волонтерську роботу, розуміння та збереження чару пластування!» — зазначив Роман Романів.

Загальні станичні збори відбулися в Калуші вдруге 2020 року, розповів виховник Калуської станиці «Пласту», підполковник ЗСУ Роман Романів: «І хоча ми на сьогодні похизуватись такими здобутками, як відновлення у Калуші одного чи двох юнацьких куренів (дівчачий і хлопчачий), що існували на початку 20 століття, не можемо. Але ми над цим працюємо».

На 10 листопада, 2020 року пластова станиця «Калуш» нараховує 65 дітей різних уладів, 13 виховників та інструкторів, із них 5 дійсних членів. Крім того, Калуська станиця отримала статус відокремленого підрозділу «Пласту» [3].

1 вересня 2019 року розформовано рій «Зозулята», переведено у юнацтво 9 осіб, розпочав діяльність змішаний юнацький гурток «Лісові коти». Того ж дня розформовано рій «Лисички», переведено у юнацтво 9 осіб, розпочав діяльність дівчачий юнацький гурток «Карамельки», виховник – Наталія Романів. 7 вересня 2019 року, сформовано перший хлопчачий рій «Орли»: 5 осіб, виховник – Марина Клапко [4].

Пласт у Калуші відіграє важливу роль у вихованні молодого покоління, формуючи в ньому патріотизм, лідерські якості та громадянську активність. Організація не лише продовжує традиції українського скаутингу, а й активно долучається до волонтерської та просвітницької діяльності, особливо в умовах війни.

Попри значний внесок у розвиток громади, Пласт стикається з проблемами фінансування, популяризації серед молоді та потребує більшої підтримки з боку місцевої влади і громадськості. Важливо розвивати співпрацю з освітніми закладами, залучати нових учасників та сприяти збереженню і поширенню пластових традицій.

Таким чином, діяльність Пласту у Калуші є не лише актуальною, а й необхідною для формування активного громадянського суспільства та майбутніх лідерів України.

Список використаних джерел

1. Джулинська Т. Пластовий довідник. Торонто: Головна Пластова Булава, 1999. 230 с.
2. Калуський «Пласт» вірний доброму ділу!
URL: <https://kalushcity.gov.ua/news/plast1> (дата звернення: 01.03.2025).
3. Калуський «Пласт» мріє відновити два юнацькі курені, як на початку ХХ століття. URL: <https://vikna.if.ua/news/115967/view> (дата звернення: 01.03.2025).
4. Калуський «Пласт» отримав власну домівку.
URL: <https://vikna.if.ua/news/121046/view> (дата звернення: 01.03.2025).

Людмила МАГАЛЬ,
*студентка 2 курсу спеціальності «Початкова освіта»,
Івано-Франківський фаховий коледж
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Науковий керівник: Богдан МАКСИМЕЦЬ,
*кандидат політичних наук, викладач вищої категорії,
викладач-методист, Івано-Франківський фаховий коледж
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

КУЛЬТУРНИЙ ФРОНТ: ЯРОСЛАВ МАГАЛЬ ТА ЙОГО ВНЕСОК У ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Формування національної свідомості дуже важливе для збереження української культури та ідентичності. Протягом історії багато видатних українців боролися за те, щоб наш народ пам'ятав свої традиції, мову та історію. Ярослав Магаль зробив великий внесок у розвиток української культури. Його діяльність допомагала людям розуміти, хто вони є, і чому важливо берегти українські традиції.

Ця тема особливо важлива сьогодні, коли Україна продовжує боротися за свою незалежність. Вивчення життя, професійної діяльності та громадської активності таких людей, як Ярослав Магаль, допомагає нам усвідомити, наскільки важливо підтримувати свою культуру та зберігати історичну пам'ять.

Мета: охарактеризувати життєвий шлях Ярослава Магала та його внесок у формування української національної свідомості.

Ярослав Магаль народився 16 вересня 1947 року на Львівщині, в селі Которини, що розташоване серед мальовничих краєвидів біля Дністра. Його діти – син Олег Магаль і донька Галина [4]. «Мій батько завжди навчав нас любити

рідну землю, цінувати слово і культуру. Його поезія була не просто творчістю, а відображенням його глибокої любові до України. Він провів свої дитячі та юнацькі роки в своєму рідному селі, переймаючись красою природи, яка згодом надихнула його на творчість. Ще в шкільні роки він почав писати вірші, а його перші поетичні рядки побачили світ у районній газеті. Батько був людиною глибокої духовності та патріотизму. З дитинства він прищеплював нам любов до рідної землі, повагу до української культури та історії. Його вірші – це не просто рима, а справжній покликання душі до збереження національних цінностей. Він завжди вірив, що слово може змінювати світ. Зокрема, він багато писав про складні моменти української історії, про боротьбу за незалежність та духовну спадщину народу. Його праця як журналіста та поета була спрямована на те, щоб пробудити свідомість у людей, нагадати їм про важливість збереження національної ідентичності», – засвідчує його син Олег Магаль, який народився 17 квітня 1976 року та проживає в місті Калуш Калуської міської об'єднаної територіальної громади Калуського району Івано-Франківської області [6].

Освіту здобув у Львівському культосвітньому училищі, а згодом розпочав свою професійну діяльність. Працював у Калуші – спочатку у сфері культури, а потім на Калуському хіміко-металургійному комбінаті. Проте його справжнім покликанням завжди залишалося слово. Він активно працював журналістом, був кореспондентом та завідувачем відділу газет «Калуський хімік» та «Дзвони Підгір'я», став членом літературної студії «Підгір'я» та Спілки журналістів України. Його вірші та статті друкувалися в місцевих і обласних виданнях, а головною темою його творчості завжди була Україна: її історія, народ, культура та духовні цінності [5, с. 84].

Культурний фронт – це боротьба за духовну спадщину народу, за його право на власну мову, літературу, мистецтво та історичну пам'ять. У складні періоди, коли українська культура зазнавала утисків, саме такі люди, як Ярослав Магаль, ставали своєрідними «бійцями» цього фронту [1].

Його поезія та публіцистика пробуджували в людях почуття гордості за свою Батьківщину, закликали зберігати рідну мову, традиції та історію. Його творчість – це не просто красиві вірші, а глибока громадянська позиція. У його творах звучать мотиви любові до України, пошуку істини, прагнення до справедливості [2].

Окрім журналістики та поезії, він також активно сприяв розвитку літературного процесу в Україні, підтримуючи молодих авторів, організовуючи творчі зустрічі, публікуючи матеріали про культурне життя свого регіону [7].

Ярослав Магаль помер 30 жовтня 2008 року через рак нирок. Для нього осінь була символом гармонії, спокою і завершення життєвого циклу. Похований на Старому цвинтарі в Калуші, що на Височанці. Проте його творчість має значний вплив на сучасних дослідників української культури. Ярослав Магаль залишив по собі значний творчий спадок, серед якого особливе місце займають його поетичні збірки «Ти моя надія», «Осінній засів», «Моя любов». Його поезія пронизана ніжністю, глибокими почуттями до рідної землі та народу. Його внесок у формування національної свідомості полягає не лише в його власних

творах, а й у тій просвітницькій діяльності, яку він здійснював усе життя. Його статті, поезія та громадська активність допомагали утвердженню української мови, культури та історичної пам'яті [3].

Отже, Ярослав Магаль був не лише талановитим поетом і журналістом, а й справжнім патріотом, який своєю творчістю зробив вагомий внесок у духовне пробудження українців. Його культурний фронт – це боротьба за українське слово, за пам'ять про наше минуле, за національну гордість. Його спадщина продовжує жити, надихаючи нові покоління любити свою країну, берегти її культуру та мову.

Список використаних джерел

1. Барнич Н. Він ніс людям радість... хоча у серці мав багато жалю. *Вісті Калушанин*. 2012 р. 22 серпня. URL: <https://visti-kalush.com.ua/articles/category/society/2012/08/22/4876/view> (дата звернення: 01.03.2025).
2. Крохта В. Телебачення, журналістика і Калуш. URL: <https://firtka.if.ua/url/rewrite/66536> (дата звернення: 01.03.2025).
3. Лебедина пісня Ярослава Магалья. *Вікна*. 2008 р. 15 грудня. URL: <https://vikna.if.ua/news/4107/view> (дата звернення: 01.03.2025).
4. Магаль Я. Ти моя надія. Калуш: Самвидав, 2005. 52 с.
5. Магаль Я. Осінній засів. Калуш: Самвидав, 2008. 84 с.
6. Свідчення Магалья Олега Ярославовича, 1976 року народження, про життєвий шлях батька Магалья Ярослава Олексійовича. Проживає в м. Калуш, Калуської міської об'єднаної територіальної громади Калуського району Івано-Франківської області, вул. Сівецька, буд 2. Тел.: 0503730980.
7. Шевчук П. Година поезії «„Висіваю свої думки на папері людської пам'яті„». URL: https://jun-biblioteka.at.ua/news/godina_poeziji_visivaju_svoji_dumki_na_paperi_ljudskoj_pam_jati/2012-08-25-10 (дата звернення: 01.03.2025).

Маріанна МАРУСИНЕЦЬ,

*кандидатка філологічних наук, доцентка, старша наукова співробітниця,
доцентка кафедри історії та суспільних дисциплін,
старша дослідниця Науково-дослідного центру імені Тіводора Легоцькі
Закарпатського угорського інституту імені Ф. Ракоці II
(м. Берегово, Закарпатська обл., Україна)*

ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ФЕДЕРАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У РЕСПУБЛІЦІ ІРЛАНДІЯ

Соціальна робота – це професія, що базується на практиці, та академічна дисципліна, яка сприяє соціальним змінам та розвитку, соціальній згуртованості, а також розширенню прав і можливостей і визволенню людей. Принципи соціальної справедливості, прав людини, колективної відповідальності та поваги до різноманітності є центральними для соціальної роботи. Спираючись на теорії

соціальної роботи, соціальні науки, гуманітарні науки та знання корінних народів, соціальна робота залучає людей і структури до вирішення життєвих проблем і покращення добробуту. (IFSW 2014).

Міжнародна федерація соціальних працівників розробила Глобальну заяву про етичні принципи соціальної роботи, яка слугуватиме загальною рамкою для соціальних працівників у досягненні найвищих можливих стандартів професійної доброчесності (липень 2018 року). Усі політики Міжнародна федерація соціальних працівників (IFSW), включаючи визначення соціальної роботи, наведене вище, впливають з цих етичних принципів. Соціальна робота – це професія, яка ґрунтується на просуванні соціальної справедливості. Соціальна робота має на меті надати окремим особам, групам та громадам можливість брати на себе відповідальність за власне життя у власному середовищі та соціальному контексті. Це робиться завдяки своїй унікальній базі знань, яка розвинулася в результаті інтеграції соціологічних, психологічних та інших відповідних теорій і практики[1].

Соціальні працівники мають спільну мету – сприяти рівності. Вони відіграють вирішальну роль у висвітленні та вирішенні проблем, пов'язаних з дискримінацією та нерівністю в суспільстві. Практикуючі соціальні працівники повинні мати широку, загальну базу навичок, щоб бути готовими ефективно працювати зі складними, багатограними вимогами роботи.

Соціальні працівники мають цілісний погляд на людей та їхні труднощі. Ця перспектива визначає спектр втручань, які може вжити соціальна робота. Ці втручання включають індивідуальне консультування та сімейну роботу, групову роботу, кризове втручання, вирішення проблем, оцінювання, адвокацію з користувачами послуг та від їхнього імені, роботу в громаді та соціальні дії для впливу на організаційні, соціальні, політичні та економічні структури.

Соціальні працівники працюють у різних умовах. Ці заклади різноманітні та включають лікарні, установи громадського догляду, служби психічного здоров'я, служби для дітей та підлітків, установи захисту дітей та соціального забезпечення. Їхня робота в основному пов'язана з вирішенням проблем, підтримкою користувачів послуг, а також роботою з користувачами послуг та суміжними фахівцями для пошуку рішень та впровадження змін. Проблеми та виклики охоплюють життєвий цикл. Проблема може бути кризою чи надзвичайною ситуацією, або ж наданням підтримки, інформації та порад людині для подолання постійних труднощів чи втрати. Соціальні працівники рідко працюють самостійно, часто в складі соціальної роботи або мультидисциплінарної команди.

Освіта в галузі соціальної роботи відбувається на рівні ступеня та магістра в університеті, проте освіта та розвиток навичок соціальних працівників – це безперервний процес, що здійснюється через безперервний професійний розвиток, професійне керівництво, а також подальше навчання, викладання та дослідження, що сприяє розвитку професії.

Ірландська федерація соціальних працівників була заснована в 1971 році та є національною організацією професійних соціальних працівників у Республіці

Ірландія. Соціальна робота є зареєстрованою професією, що регулюється CORU. Ірландська асоціація соціальних працівників є національною професійною організацією соціальних працівників у Республіці Ірландія. Вона була заснована у 1971 році та налічує понад 1800 соціальних працівників. Міжнародної асоціації соціальних працівників (IASW) є активним членом, яка представляє професійні асоціації соціальних працівників з понад 55 різних країн, що налічують понад 350 000 соціальних працівників у всіх частинах світу[2].

Федерація діє через обрану Раду директорів, до складу якої входять: Голова правління, заступник голови, секретар компанії та скарбник. Мережа SIG складається з груп спеціальних інтересів (SIG) і є дорадчим органом Ради. Багато складових IASW, від груп за спеціальними інтересами до голови правління, працюють у часі, відведеному членами. Члени федерації повинні брати участь, щоб зробити його ефективним.

Місія, як представницького органу соціальної роботи в Ірландії, полягає в просуванні інтересів наших членів, професії та користувачів послуг; співпрацюючи з нашими членами та партнерськими організаціями для покращення добробуту, прав людини, соціальної справедливості та рівності для всіх.

Цілі федерації – безперервний професійний розвиток: у консультації зі спеціальними групами за інтересами IASW та ширшим колом членів реагувати на потреби членів та зацікавлених сторін у реалізації нашої програми безперервного професійного розвитку.

Членство та управління продовжувати розвиток та збільшення кількості членів, зокрема приділяти особливу увагу студентам та соціальним працівникам на початку кар'єри [1].

Представництво соціальної роботи зміцнення позиції IASW як визнаного та етичного голосу соціальної роботи в Ірландії, включаючи демонстрацію роботи членів та забезпечення підтримки асоціацією соціальних працівників та просування соціальної роботи.

Комунікація та політика, як професійний представницький орган соціальних працівників, забезпечувати сталий розвиток IASW та розробляти комплексну стратегію комунікації та зв'язків з громадськістю. IASW активно працюватиме над впливом на урядову політику, яка безпосередньо впливає на соціальну роботу в Ірландії та на міжнародному рівні.

Список використаних джерел

1. <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/>
2. <https://coru.ie/>

Марія ОЛІЯР,
*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри початкової освіти,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Розвиток сучасного інформаційного суспільства суттєво впливає на якісні зміни у відносинах людей, соціальних груп, що особливо інтенсивно відбувається у ХХІ ст. В інформаційному суспільстві, згідно з низкою концепцій, основним чинником суспільного розвитку визнаються соціальні комунікації, які забезпечують реалізацію інформаційних процесів при безпосередній участі членів комунікативного процесу [3].

Проблему функціонування засобів масової комунікації досліджували такі українські науковці, як О. Ваганова, С. Демченко, В. Журавський, В. Ішук, Д. Мусієнко, С. Коноплицький та ін. Зокрема, В. Ішук зазначає, що в кожній державі формується власне інформаційне поле з метою ідеологічного, економічного, політичного, організаційного впливу на свідомість і поведінку громадян, яке підтримує єдність суспільства та сприяє ідентифікації громадян зі своєю державою [2, с. 27]. О. Берегова у своїх працях розкриває роль комунікаційних процесів в Україні в аспекті культури, освітньої і художньої діяльності [1].

Мета статті – визначити та схарактеризувати основні соціальні функції засобів масової комунікації в сучасному суспільстві.

Використання інформаційних та комунікаційних технологій, нові галузі їх застосування на основі мультимедіа змінюють нинішнє суспільство. З підвищенням вимог суспільства щодо володіння правдивою інформацією змінюється роль засобів масової комунікації. Тенденції сучасного суспільного розвитку дозволяють констатувати діалогічну чи навіть полілогічну спрямованість комунікативних процесів, у яких суб'єкт-об'єктні відносини витісняються інтерсуб'єктністю. За таких умов інформація, що передається загальними каналами комунікації, мала би привести до культурної та соціальної інтеграції. Але водночас поглиблюються протиріччя між людською поведінкою і системою норм, що сформувалися на попередніх етапах розвитку людської цивілізації на морально-етичній основі. Суспільство і культура розвиваються сьогодні нерівномірно: з одного боку, спостерігається бурхливий розвиток науково-технічної сфери, з другого, помітна виразна тенденція до морального релятивізму. Важливу роль у врівноваженні цих процесів відіграє комунікація.

Специфіка людського спілкування в інформаційному суспільстві конкретно виражається в соціальних функціях, оскільки в масовій комунікації, що є спілкуванням великих соціальних груп, яскраво виражена соціальна спрямованість. Масова комунікація виступає важливою складовою інформаційного забезпечення життєдіяльності суспільства. Здійснюючи класифікації конкретних соціальних функцій масової комунікації, учені в різних поєднаннях зазвичай виділяють такі, як поширення знань про дійсність, інформування, соціальний контроль та управління, інтеграція суспільства і його саморегуляція, формування громадської думки, ідейно-виховна функція,

реалізація соціальної активності членів суспільства, функція зв'язку між різними соціальними групами, соціалізація, розваги та допомога при вирішенні практичних проблем, створення певного емоційно-психологічного тла та ін.

Спираючись на дослідження вчених, схарактеризуємо низку найбільш типових соціальних функцій масової комунікації. Функція соціального орієнтування спирається на потребу аудиторії в інформації для належного орієнтування у світі соціальних явищ. Ця функція найбільш тісно пов'язана з основними соціальними функціями масової комунікації, насамперед з функцією інформування, і має безпосереднє відношення до процесів соціалізації, що розуміється як процес і результат активного засвоєння та відтворення індивідом соціального досвіду. При цьому масова комунікація суттєво розширює й ускладнює безпосередній соціальний досвід окремого індивіда чи групи, часто перетворюється на свого роду «другу реальність», яка доповнює щоденне життя.

Функція участі у формуванні громадської думки ґрунтується на потребі членів суспільства бути не лише пасивними одержувачами інформації, а й самим виявляти соціальну активність в інформаційних процесах суспільства. Ця соціальна активність стосовно масової комунікації виявляється у формі різних видів зворотного зв'язку, діяльності громадських кореспондентів, блогерів, участі в різних ток-шоу і т. ін.

Значення функцій соціального орієнтування та участі у формуванні громадської думки особливо зростає в переломні моменти історії, в напружених соціальних ситуаціях, зокрема під час широкомасштабної війни в Україні.

В основі функції афіліації лежить потреба людини відчувати свою причетність до одних груп і відмежовуватися від інших. Задоволення цієї потреби підвищує в людини почуття захищеності, впевненості у своїх силах.

Функція контакту пов'язана насамперед із потребою особистості у встановленні контактів з іншими людьми для самовираження та зіставлення своїх поглядів з поглядами інших. Одночасне сприйняття аудиторією повідомлень масової комунікації створює, зокрема, передумови для контактів навіть із раніше незнайомими людьми з приводу їх змісту, наприклад, у транспорті, магазині тощо.

Однією з важливих причин звернення людей до різних засобів масової комунікації є бажання отримати через них таку інформацію, яку можна було б обговорити зі знайомими. Тут знаходить своє конкретне вираження така специфічна особливість масової комунікації, як двоступеневий характер сприйняття повідомлень масової комунікації. Це пов'язано з тим, що остаточна думка читачів, радіослухачів, телеглядачів з тих чи інших питань, які висвітлюються в засобах масової комунікації, формується, як правило, лише після їх обговорення з іншими людьми.

Для користувачів, які з тих чи інших причин страждають від дефіциту спілкування, масова комунікація виконує компенсаторну роль. Найчастіше цей різновид функцій масової комунікації виявляється найбільш значущим для підлітків і самотніх людей похилого віку. Як зазначають дослідники, підлітки, у яких виникли ускладнення в спілкуванні з оточуючими, нерідко намагаються

компенсувати це підвищенням споживання продукції засобів масової комунікації. Самотні люди похилого віку часто включають радіо або телевізор насамперед для того, щоб уникнути почуття самотності.

Функція самоствердження виявляється в таких явищах, як знаходження в повідомленнях масової комунікації прямої чи непрямої підтримки тих або інших цінностей, ідей, поглядів користувачів. Потреба в самоствердженні, у соціальному визнанні є, як свідчать численні дослідження, значущою для людей із різних соціально-демографічних груп. Її задоволення сприяє розвитку почуття власної гідності і громадянської відповідальності. Ця функція пов'язана також із задоволенням потреб людей у самопізнанні та самореалізації.

Утилітарна функція виявляється в тому, що з допомогою засобів масової комунікації людина має можливість вирішувати конкретні практичні, у тому числі побутові, проблеми. Ця функція реалізується здебільшого через спеціальні публікації та передачі з різною практичною спрямованістю.

Функція емоційної розрядки здійснюється в основному через публікації та передачі розважального характеру. Однак за певних умов такі розважальні передачі й публікації мають своєрідний наркотичний вплив, відводячи користувачів у світ ілюзій, нездійснених мрій, відгороджуючи їх від реальних повсякденних турбот.

Таким чином, з ускладненням структури зовнішнього світу, з прискоренням процесів, що відбуваються в ньому, людина все більше залежить від масової комунікації, яка практично перетворюється для неї на своєрідну «другу реальність». Виокремлення вищезазначених соціальних функцій масової комунікації є досить умовним, оскільки в реальному житті вони тісно взаємопов'язані. Водночас їх виділення сприяє кращому усвідомленню сутності соціальних аспектів функціонування засобів масової комунікації в сучасному суспільстві, що необхідне для наукового аналізу їх ефективності.

Список використаних джерел

1. Берегова О. М. Сучасні комунікації в культурі України. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2006. 178 с.
2. Іщук В. Україна: проблема престижності та ідентичності (масова комунікація і культура). Київ : Смолоскип, 2000. 86 с.
3. Холод О. М. Соціальні комунікації: соціо- та психолінгвістичний аналіз : навч. посіб. Львів : ПАІС, 2011. 288 с.

Іван САБАТ,
*учитель трудового навчання Новосілівської ЗОШ І–ІІІ ступенів
Підгаєцької міської ради Тернопільської області
(с. Новосілка, Тернопільська обл., Україна)*

РОЗВИТОК ЖИТТЄВИХ І ТРУДОВИХ НАВИЧОК ШКОЛЯРІВ ЯК СКЛADOVA СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Сучасне суспільство переживає глибокі соціально-економічні зміни, які потребують від молодого покоління не лише ґрунтовних знань, а й розвинених життєвих і трудових навичок. В умовах динамічних викликів, цифровізації, нестабільності ринку праці особливого значення набуває підготовка школярів до самостійного, відповідального й успішного життя.

Школа виступає не лише інститутом освіти, а й середовищем соціалізації, у якому формується ціннісне ставлення до праці, комунікації, взаємодії, самореалізації. Відтак, соціальна робота в освітньому закладі спрямовується на підтримку гармонійного розвитку особистості, попередження соціальних ризиків і сприяння становленню життєво компетентної молоді.

Поняття «життєві навички» трактується як здатність особистості ефективно взаємодіяти з оточенням, приймати рішення, керувати емоціями, будувати конструктивні стосунки, відповідально діяти у повсякденному житті [1, с. 68]. Згідно з підходом ВООЗ, до базових життєвих навичок належать комунікативність, критичне мислення, самосвідомість, емпатія, стресостійкість, уміння вирішувати конфлікти.

Трудові навички – це комплекс умінь, необхідних для ефективного виконання різних видів діяльності, організації робочого процесу, досягнення результату та усвідомлення соціальної цінності праці [2, с. 98]. Вітчизняна педагогічна думка (І. Бех, О. Максимчук, О. Сухомлинська та ін.) підкреслює виховний потенціал праці як засобу розвитку відповідальності, дисциплінованості, поваги до інших і до результатів власних зусиль.

Розвиток життєвих і трудових навичок – це інтегративний процес, який забезпечує соціальну адаптацію учня, його готовність до самостійного життя та професійного самовизначення. Тому вагоме значення має соціальна робота в школі – діяльність, спрямована на забезпечення соціального благополуччя учнів, їхню адаптацію, розвиток життєвої компетентності та профілактику дезадаптаційних явищ. У межах цієї роботи соціальний педагог здійснює:

- інформаційно-просвітницьку діяльність (проведення занять і тренінгів із розвитку життєвих навичок, формування культури спілкування, здорового способу життя);
- соціально-профілактичну роботу (попередження девіантної поведінки, конфліктів, професійної дезорієнтації);
- організацію трудового виховання через участь учнів у шкільних і громадських проєктах;
- соціально-психологічний супровід процесів адаптації, самопізнання, саморозвитку.

Соціальна робота створює простір підтримки, де кожна дитина може виявити свої здібності, розкрити потенціал, сформуванати позитивне ставлення до навчання і праці.

У контексті соціальної роботи в освітньому середовищі особливе місце посідає діяльність учителя технологій / трудового навчання). Його педагогічна місія полягає не лише у формуванні технічних і практичних умінь, а й у розвитку в учнів життєво важливих компетентностей – самостійності, відповідальності,

ініціативності, уміння працювати в команді. Учитель технологій створює умови для набуття школярами досвіду планування власної діяльності, раціонального використання часу та ресурсів, прийняття рішень, орієнтації на результат. Через участь у практикоорієнтованих видах діяльності – проєктних завданнях, виготовленні виробів, волонтерських акціях, екологічних і господарських проєктах – діти навчаються не лише працювати, а й бачити соціальну значущість своєї праці.

Важливим напрямом роботи вчителя технологій є професійна орієнтація учнів. Педагог сприяє усвідомленню учнями власних нахилів, здібностей, інтересів, знайомить їх із сучасними професіями, інноваційними технологіями та потребами ринку праці. Така діяльність має потужний соціально-виховний ефект, адже допомагає молоді обирати свій життєвий шлях свідомо та відповідально. У тісній співпраці з соціальним педагогом і практичним психологом учитель технологій може брати участь у розробці комплексних програм розвитку життєвих і трудових навичок, проведенні тренінгів, ярмарків професій, конкурсів технічної творчості. Завдяки цьому діяльність учителя технологій набуває соціально орієнтованого змісту, що сприяє всебічному розвитку учня як особистості та майбутнього громадянина.

До ключових умов, які забезпечують ефективність формування життєвих і трудових навичок у школярів, належать:

- сприятливе освітнє середовище, що підтримує ініціативу, самореалізацію, позитивне ставлення до праці;
- інтерактивні методи навчання – тренінги, кейси, ігрові та проєктні технології;
- індивідуальний підхід до учнів з урахуванням їхніх соціально-психологічних особливостей;
- інтеграція соціальної роботи та технологічної освіти, яка поєднує виховання, навчання і практичну діяльність;
- співпраця школи з громадськими організаціями, соціальними службами, роботодавцями у реалізації програм соціального партнерства.

Такі умови сприяють формуванню компетентної, активної, соціально зрілої особистості, готової до життя і праці в умовах сучасного суспільства.

Таким чином, розвиток життєвих і трудових навичок школярів є однією з провідних складових соціальної роботи в освітньому середовищі. У сучасних умовах він виступає не лише педагогічним, а й соціальним завданням, спрямованим на підготовку молодого покоління до ефективного функціонування в суспільстві.

Соціальний педагог і учитель технологій, працюючи в тісній взаємодії, створюють умови для формування у школярів цілісного світогляду, позитивного ставлення до праці, соціальної відповідальності та здатності до саморозвитку. Саме така співпраця забезпечує єдність виховних, освітніх і соціальних впливів, сприяє становленню життєво компетентної особистості, здатної до активної участі у соціальному житті та професійній діяльності.

1. Лаврентьева І. В. Освіта на основі розвитку життєвих навичок: компаративний аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 36. С. 67–71.

2. Максимчук О.В. Проблема трудового виховання в історії зарубіжної та вітчизняної педагогіки. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка]*. 2001. Вип. 36. С. 97–109.

Наталія САБАТ,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

(м. Івано-Франківськ, Україна)

ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Трансформація соціальної роботи у постсоціалістичних країнах Східної Європи є складним і тривалим процесом, що охоплює не лише інституційні, а й світоглядні зміни. Польща, яка з початку 1990-х років здійснила глибоку реформу соціальної сфери, стала прикладом успішної адаптації європейських стандартів соціальної політики та практики. Для України, яка сьогодні проходить схожий шлях — від централізованої моделі соціального забезпечення до децентралізованої системи соціальної підтримки та соціальних послуг, польський досвід має особливу цінність.

Після 1989 року Польща вступила у період глибоких соціально-економічних реформ, які торкнулися всіх сфер суспільного життя, зокрема й соціальної політики [2]. Відмова від централізованої радянської моделі соціального забезпечення зумовила необхідність побудови нової системи, заснованої на принципах субсидіарності, відповідальності громад і партнерства між державою, громадянським суспільством і приватним сектором.

Важливим кроком стало ухвалення у 1990 р. Закону про соціальну допомогу (*Ustawa o pomocy społecznej*), який визначив засади діяльності соціальних служб, їхні компетенції, функції та механізми фінансування. Законодавчо було запроваджено поняття соціальний працівник (*pracownik socjalny*) як професії, що має фахову підготовку, етичний кодекс і систему професійного розвитку [1].

Сучасна модель соціальної роботи у Польщі базується на децентралізованому принципі, де основна відповідальність за надання соціальних послуг покладається на гміну (муніципалітет). На місцевому рівні діють центри соціальної допомоги (*Ośrodki Pomocy Społecznej, OPS*), які надають підтримку особам і сім'ям у складних життєвих ситуаціях.

На регіональному рівні функціонують повятові центри (*Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie, PCPR*), що забезпечують більш спеціалізовані послуги — допомогу людям з інвалідністю, дітям-сиротам, сім'ям у кризі тощо. Вищий

рівень становлять воєводські управління соціальної політики, які відповідають за реалізацію державних програм, моніторинг і координацію діяльності соціальних інституцій. Важливу роль у польській моделі відіграють також неурядові організації (організації третього сектору), які отримують фінансування через систему грантів і конкурсів на реалізацію соціальних послуг.

Польща послідовно розвиває систему вищої освіти у сфері соціальної роботи, що стало одним із ключових чинників успішної трансформації. Соціальні працівники проходять навчання на бакалаврському та магістерському рівнях у закладах освіти, де поєднуються теоретичні курси з практикою у соціальних інституціях.

Важливим аспектом є діяльність Польської асоціації соціальних працівників (Polskie Towarzystwo Pracowników Socjalnych), яка сприяє підвищенню професійних стандартів, розвитку етичної культури та міжнародній співпраці. Крім того, у Польщі діє система післядипломної освіти та супервізії, що забезпечує безперервний розвиток фахівців і підвищення якості послуг.

Соціальна робота в Польщі сьогодні активно розвиває напрями, пов'язані з соціальними інноваціями: розвитком соціального підприємництва, громадських ініціатив, волонтерства та інтеграції послуг. Важливим елементом стало впровадження концепції активної соціальної політики (*aktywna polityka społeczna*), орієнтованої не лише на матеріальну допомогу, а й на соціальну інтеграцію, працевлаштування, підвищення життєвих навичок.

Значна увага приділяється підтримці вразливих груп населення – осіб з інвалідністю, мігрантів, літніх людей, дітей у складних сімейних обставинах, жертв насильства [3].

Для України, яка активно реформує систему соціального захисту та розвиває інститут соціальної роботи, польський досвід є багатим джерелом практичних і методологічних орієнтирів. Серед ключових уроків:

- децентралізація соціальних послуг. Польська модель показує ефективність передачі повноважень громадам, що дозволяє оперативно реагувати на локальні потреби;
- професіоналізація кадрів – важливо розвивати систему університетської підготовки та післядипломної освіти соціальних працівників, запровадити обов'язкову сертифікацію;
- в Україні слід посилювати роль громадських і благодійних організацій як партнерів у наданні соціальних послуг;
- польський досвід свідчить про важливість координації між службами охорони здоров'я, освіти, зайнятості та соціального захисту;
- варто запроваджувати механізми моніторингу, оцінки ефективності соціальних програм і етичного контролю за діяльністю фахівців.

Таким чином, польський досвід трансформації соціальної роботи демонструє, що ефективна соціальна політика можлива лише за умов професіоналізації кадрів, децентралізації управління, розвитку партнерства і відкритості до інновацій. Для України, яка перебуває у процесі масштабних реформ і водночас переживає виклики війни, адаптація кращих польських

практик може стати потужним ресурсом для побудови сучасної, людиноцентричної системи соціальної підтримки.

Список використаних джерел

1. Bojanowska E., Krzyszkowski J., Pomoc społeczna: od opieki do pomocy, w: Stulecie polskiej polityki społecznej 1918-2018, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2018.
2. Bronowski P., Kaszyński H., Maciejewska O., Kryzys psychiczny. Odzyskiwanie zdrowia, wsparcie społeczne, praca socjalna, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2019.
3. Metody i techniki pracy socjalnej z osobami bezrobotnymi, z niepełnosprawnościami, z osobami z zaburzeniami psychicznymi, red. E. Grudziewska, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2022.

Lesia SERMAN,
Ph.D. in Education,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Taras SERMAN,
Ph.D. in Education,
Associate Professor at the Department of Physical Education
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

THE ROLE OF ENGLISH LESSONS IN THE SOCIAL INTEGRATION OF DISPLACED STUDENTS IN UKRAINE

Relevance of the problem. The ongoing war in Ukraine triggered widespread internal displacement which resulted in millions of Ukrainians fleeing their residences to find shelter elsewhere within the nation. Thousands of displaced university students face both the challenge of continuing education in new locations and the psychological and social difficulties that come with displacement. The English language classroom needs to serve multiple purposes by providing students with opportunities for communication and self-expression while also functioning as a platform for social integration.

Social integration describes the journey individuals undertake to become integral parts of a new community as they develop a sense of belonging and establish social relationships. Displaced students frequently encounter integration difficulties because they experience emotional trauma alongside cultural transitions between regions and lack established support systems in addition to the academic pressure of adapting to new educational settings. A combination of these elements may cause students to become isolated while their academic performance decreases and they face mental health issues. The development of peer connection spaces for displaced students to

reconstruct their community sense proves crucial because language education provides this opportunity.

Analysis of recent research and publications. The latest studies show language education plays a vital function in helping internally displaced students achieve social integration. According to Hromova (2023) adaptation to university life for displaced students depends on organizational support and the implementation of pedagogical methods that promote inclusion and communication. The author states that interactive language classes help displaced learners develop a sense of community and belonging. Hutsal and Chernyshova (2022) examined the emotional well-being of internally displaced adolescents and discovered that structured education activities like language learning act as stabilizers which diminish psychological distress while building emotional resilience. Supporting these findings, Álvarez Valencia (2023) claims that the socio-educational inclusion and empowerment of learners is enhanced through the fostering of language education, especially when blended with constructive inclusive teaching frameworks, for displaced learners in vulnerable contexts.

In the works mentioned above, the emphasis is on the advantages of language education concerning displaced students, such as aiding inclusion, alleviating stress, and enhancing resilience. Nonetheless, these studies do not analyze how English language classes are utilized as means of active communication and interaction for collaborative work between the local students and the displaced students within the Ukrainian context. They do not explore the effects of student mentees from different cultures and empathic attitudes developed through lessons in English which we are planning to investigate. My answer to these studies attends to the practical issues of the literature, teacher education, and class number. Our study centers around the instructional focus of the English language lessons related to social integration concerning the emotions and feelings of stability fostered through the coordinated activities in those lessons alongside the influences of the interactions between the students, the teacher, and the teaching on the identity processes of displaced students.

The purpose of the article is to explore the role of English language lessons in supporting the social integration of internally displaced students in Ukraine. It aims to highlight how language learning can promote communication, emotional well-being, and inclusion in academic and social environments.

Presentation of the main material. In English language classes, active communication is often promoted through speaking activities, group work, and class discussions. These activities allow students in foster care to engage with people more freely in a safe environment. Unlike in other subjects where one-sided lectures prevail, English lessons, in particular, are aimed at teamwork where students can learn to interact socially and create new relationships for mutual benefit.

In cross-cultural integration groups, students from different parts of Ukraine, both local and displaced, get the chance to interact with each other and share their experiences through peer and cross-cultural learning. This kind of environment helps foster mutual respect and aids in the feeling of belonging rather than exclusion which many displaced students face [4]. The fact that all participants use English, which is a

“foreign” language to them, also serves as a unifying factor concerning learning devoid of otherness among the displaced.

Lessons tend to focus on much more than grammar and vocabulary; they also include cultures, customs, and social issues from around the globe. Talking about appreciating differences and tolerance in people enables learners to empathize with one another and come to an understanding. Displaced persons add to the rich tapestry of classroom discourse by providing their personal insights and experiences that help other students understand their situation better [1].

Discussing their personal stories in a classroom setting helps pupils to be more emotionally receptive. Such intercultural interactions enhance cohesiveness and camaraderie among students.

For students who are coping with trauma, unpredictability, and displacement, having regular English classes may bring a sense of stability. The class routine—learning, practicing, and progressing helps students rediscover their motivation and attention. Participating in engaging activities as well as experiencing small successes such as difficult topic presentation or class participation can enhance self-esteem and self-respect [3].

The contribution that teachers make is indispensable: Their concern, attention, and supportive pedagogical strategies profoundly affect the student’s mental and emotional wellbeing.

However, alongside the benefits, there remain issues. A lot of displaced students do not have equal access to educational materials, the internet, or even study-quiet environments. Trauma-informed teaching may not be offered due to lack of educator training concerning emotionally vulnerable, specially designed aid. Moreover, a limited budget causes large class sizes with other students, resulting in minimal tailoring possibilities for inclusive teaching [2].

The following suggestions seek to improve English lessons in relation to attending to the needs of displaced students:

Develop active teaching strategies that address the needs of students suffering from displacement.

Equip educators with skills to recognize and respond appropriately to psychosocial challenges students may have.

Motivate class activities that support the creation of social relationships like mentor-mentee pairings and group work.

Encourage all students to cultivate appreciation for other cultures and for empathy by sponsoring activities that promote intercultural contact.

Enable remote or digitally flexible learning for displaced persons still on the move or unable to attend class in person.

Conclusion. The teaching of the English language in Ukraine serves for so much more than educational and professional opportunities. For these young people, it is one of the most important avenues for fostering communication and social integration, healing, and even hope. If educators worked towards more supportive and inclusive English lessons, learners would have better chances of navigating and relocating to new environments while gradually feeling a sense of stability and control over their

lives. In times of crisis, learning a new language can be one of the many ways of fostering connection and hope.

List of references

1. Andrade A. S., Roca J. S., Pérez S. R. Children's emotional and behavioral response following a migration: a scoping review. *PMC Home* : website. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10074795/> (date of access: 10.04.2025).
2. Franco D. Trauma Without Borders: The Necessity for School-Based Interventions in Treating Unaccompanied Refugee Minors. *PMC Home* : website. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6208907> (date of access: 10.04.2025).
3. A Theory of Social Integration as Quality of Life / N. C. Ware et al. *PMC Home* : website. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC2784672/> (date of access: 10.04.2025).
4. Holt-Lunstad J., Lefler M. K. Social Integration. *SpringerLink* : website. URL: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-3-319-69892-2_646-1 (date of access: 10.04.2025).

Ольга СНИТОВСЬКА,

*кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри латинської та іноземних мов,
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
(м. Львів, Україна)*

ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ЗАРУБІЖЖІ В ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ КОМПАРАТИВІСТИКИ

Процес інтеграції України у Європейський простір вищої освіти актуалізував потребу всебічного осмислення зарубіжного досвіду щодо функціонування національних освітніх систем. У такому ракурсі українська педагогічна компаративістика нагромадила масив студій з проблеми підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи в національних системах освіти зарубіжних країн. Це зумовлює потребу їх предметного аналізу. На розв'язання цього актуального завдання спрямована наша стаття.

Представлена стаття передбачає безпосередній розгляд наукових праць про підготовку фахівців соціальної роботи у ЗВО зарубіжних країн. Тому відзначмо, що фрагментарні спроби їх аналізу здійснювали автори окремих дисертацій (Н. Видишко, А. Кулікова, Г. Лещук, Т. Логвиненко, Н. Микитенко, О. Ольхович, О. Пришляк та ін.). Однак історіографія порушеної проблеми не стала предметом комплексного вивчення.

Мета статті – аналіз репрезентативних студій із проблеми підготовки фахівців соціальної роботи у ЗВО зарубіжних країн задля визначення здобутків, вузьких місць її вивчення в українській компаративістиці.

За результати пошуково-евристичної праці зафіксовано понад 220 різновидових студій із порушеної проблеми. За результатами їх первісного

огляду з'ясовано, що більшість монографій, наукових статей, тез конференцій були підготовлені за матеріалами дисертацій, тож фактично дублювали їх зміст.

Виявлена консенсусна позиція науковців, згідно з якою модифікація соціальної освіти в країнах ЄС відбувалася відповідно до положень Болонської декларації. Це проявилось в упровадженні двоступеневої системи вищої освіти, тенденціях щодо посилення співпраці між профільними ЗВО та соціальними установами тощо. У такому руслі висвітлюється підготовка соціальних працівників за певними спеціальностями. До прикладу, у вивченні підготовки професійних консультантів служби зайнятості у вишах Німеччини Н. Удовиченко виходила зі спільної політики країн ЄС у цьому напрямі професійної підготовки. Це виявилось в запровадженні системи 3–4-річної вищої спеціалізованої освіти за ОКР бакалавр, ліцензіат, профільної спеціалізації на різних факультетах університетів, системі післядипломного навчання за ОКР магістр, внутрішніх програм ЗВО з підготовки професійних консультантів, улаштуванні курсів у спеціалізованих закладах освіти тощо [6].

Важливою в науково-методологічному відношенні є дисертація Н. Видишко про професійну підготовку майбутніх соціальних працівників у коледжах Канади. Науковиця показала витoki і еволюцію теорії соціальної роботи, яка формувалася під впливом традицій милосердя (Charite) Франції та канадської моделі вплинула на розвиток соціальної освіти в Англії, Шотландії, Німеччині, США. Таким штибом утвердилася уніфікована назва цієї сфери – «соціальна робота» («Travail social»). З'ясувавши, що її організація в означених країнах має чимало спільного, авторка увиразнила своєрідність різних компонентів соціальної освіти Канади [1].

Зі свого боку, Н. Микитенко в процесі вивчення розвитку соціальної освіти в Канаді проаналізувала напрацьовані науковцями країни її основні теорії, показала пріоритетні вектори розвитку (соціальна політика; адресна соціальна праця тощо) та розкрила відповідний поділ за спеціальностями. Цікавим видається показ досвіду співпраці 24 університетів Канади, які готують бакалаврів генералістичних-фахівців та магістрів за різними спеціальностями, з різного штибу державними, приватними, громадськими організаціями соціального спрямування [4].

Вивчаючи підготовку соціальних працівників у структурі неперервної освіти США, Н. Собчак з'ясувала її генезу, чинники та етапи розвитку. Згідно з розробленої авторської періодизації її етапи позначали праця благодійних товариств у 1840-х рр.; визначення стандартів підготовки соціальних працівників (1901–1960); упровадження їх кваліфікацій (від 1960-х рр.) тощо. На такому тлі визначено основні тенденції розвитку соціальної освіти в США, що стосувалися включення профільних закладів у систему університетської освіти, переходу на триступеневу систему підготовки тощо [5].

Розширюючи науковий дискурс щодо розвитку системи підготовки соціальних працівників у вишах США, науковиця Л. Віннікова обґрунтувала появу терміну «соціальний працівник», який набув поширення в різних країнах світу після його правового закріплення в США у 1956 р. У такій площині

показано особливості американської моделі соціальної освіти: децентралізація; вузькопрофільна підготовка до праці з окремими категоріями населення; інноваційні підходи до організації навчального процесу (відповідність акредитаційних програм державним та місцевим вимогам; запровадження оціночних стандартів) тощо [2].

Також заслуговує на відзначення дисертація Л. Клос з теорії та практики підготовки соціальних працівників в університетах США до професійної діяльності у сфері здоров'я. Трактуючи її як окрему цілісну підсистему професійної освіти фахівців, учена простежила її витoki й основні етапи розвитку, а також показала можливості реалізації цього досвіду на державному, інституційному, університетському, галузевому рівнях за концептуальним, правовим, управлінським, інформаційним, іншими напрямками [3].

Поряд із дисертаціями, приріст знань про структурно-організаційні та дидактичні аспекти функціонування зарубіжних систем соціальної освіти відображають близько двох десятків виявлених навчальних посібників. З-поміж них відзначмо цікавий формат подачі аналітичних матеріалів в навчальних посібнику О. Кубіцького «Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах» (2015). З'ясувавши сутність, передумови, чинники розвитку соціальної підготовки як суспільного феномену, автор сформулював окремі компоненти її функціонування в різних країнах.

Автори наукових розвідок оперативніше реагували на чергові тренди дослідження освітньо-педагогічних проблем. У такому ракурсі відзначмо низку статей, які засвідчують розширення тематики вивчення порушеної проблеми в таких аспектах: показ структурно-змістових особливостей підготовки фахівців з фізичної реабілітації в країнах ЄС (Н. Белікова); аналіз теоретичної підготовки докторів соціальної роботи у Великій Британії (О. Бартош); зіставлення українського та зарубіжного досвіду підготовки соціальних працівників до роботи з особами з особливими освітніми потребами (Г. Скачкова); висвітлення досвіду професійної підготовки соціальних працівників із соціального захисту молоді у різних країнах (Я. Співак); зіставлення спільного та особливого в розвитку систем підготовки соціальної працівників у розвинених країнах світу (Г. Вошколуп, Л. Романовська, Н. Шура) та ін.

Представлений історіографічний аналіз дозволяє визначити основні тенденції вивчення підготовки фахівців соціальної роботи в зарубіжних ЗВО в українській педагогічній компаративістиці: вузький країнознавчий спектр (зосередженість на США, а також кількох розвинутих країнах Європи); подібні структури досліджень; оригінальність підходів до періодизації національних систем соціальної освіти та характеристик їх компонентів; висвітлення їх розвитку як неперервного процесу, в якому профільні ЗВО відіграють провідну роль, формуючи основи професійної компетентності тощо.

Список використаних джерел

1. Видишко Н. В. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників у коледжах Канади : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2010. 250 арк.

2. Віннікова Л. В. Система підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Луганськ, 2003. 20 с.
3. Клос Л. Є. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в університетах США до здоров'єзберезувальної діяльності: дис. ... док. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2018. 512 арк.
4. Микитенко Н. О. Професійна підготовка соціальних працівників в університетах Канади : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Львів, 2006. 213 арк.
5. Собчак Н. М. Зміст і форми професійної підготовки соціальних працівників у системі неперервної освіти США : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2004. 20 с.
6. Удовиченко Н. К. Підготовка професійних консультантів служби зайнятості у вищих навчальних закладах Німеччини : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2008. 20 с.

Яна ЦАП,
*студентка 2 курсу спеціальності «Початкова освіта»,
Івано-Франківський фаховий коледж
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

Науковий керівник: Богдан МАКСИМЕЦЬ,
*кандидат політичних наук, викладач вищої категорії,
викладач-методист, Івано-Франківський фаховий коледж
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

МИХАЙЛО БІЛИК ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДИ

Михайло Білик – виходець з села Верчани на Стрийщині, викладач Львівського національного університету імені Івана Франка, відіграв важливу роль у розвитку суспільства та перекладу: тісно пов'язаний з багатьма важливими постатями українського народу, популяризував світову літературу серед українських читачів. Його творчість сприяла збагаченню української мови та культури, а також розвитку перекладацького мистецтва. Аналіз його перекладів дозволяє краще зрозуміти особливості передачі стилю та змісту оригіналів, що є цінним для сучасних дослідників і практикуючих перекладачів. Попри значний внесок, його діяльність залишається недостатньо вивченою, що робить цю тему актуальною для подальших досліджень також 24 лютого минуло 55 років з дати його смерті.

Мета: охарактеризувати постать Михайла Білика та його переклади.

Михайло Йосипович Білик народився 28 лютого 1889 року у містечку Верчанах на Стрийщині, вчився у гімназії у Стрию, яку закінчив із відзнакою, а 1909 року вступив на філологічний факультет Львівського університету. 1910

року переїхав до Відня, де 1914 закінчив навчання на кафедрі класичної філології Віденського університету [1].

Протягом 1919-1934рр. працював у Стрию в гімназії № 7, де був учителем української мови, також був класним керівником таких видатних діячів: Степана Бандери, Мирослава Любачівського, Олекси Гасина, Івана Клими [2]. Безпосередньо є дядьком Дмитра Яціва – важливого діяча ОУН [3].

В 1933 році переїхав до Лодзі. Після його лекцій у жіночій гімназії, перевели до Варшави, як одного з найкращих викладачів класичних мов у довоєнній Польщі. Цей період став дуже плідним у його науковій і перекладацькій праці: Михайло Білик публікує чергу статей і переклад шістьох книг «Енеїди» Вергілія (Стрий, 1934). По закінченні Другої світової війни у 1946 році запрошений на кафедру класичної філології Львівського університету імені Івана Франка. 1950 році захистив кандидатську дисертацію. Проте 1951 року у Львівському університеті починається «велика чистка кадрів». У січні 1952 року Михайла Білика звільнили, проте потім поновили на посаді, а через два роки його звільнено з посади завідувача «за власним бажанням». Проте, він пропрацював на посаді доцента до 1965, коли вийшов на пенсію у віці 75 років. Викладацьку діяльність він поєднував з перекладацькою і науковою працею. Очевидно, і для польського і для українського читача може становити інтерес одна з численних статей – «Український елемент у польській літературі XVI ст., писаний латинською мовою» (1959), пізніше публікує твори давньогрецьких і римських поетів – Анакреонта, Тіртея, Теогніда, Горація, Тібулла та інших. Аж по смерті автора перекладу, внаслідок втручання Олеса Гончара й Дмитра Паличка, переклад «Енеїди» був опублікований 1972 року. Іншим визначним доробком Михайла Білика є переклад «Роксоланії», поеми Себастьяна Фабіана Кленовича. У галузі франкознавства професор написав статтю «„Едип цар“ Софокла у перекладі Івана Франка», в якій ґрунтовно проаналізував ідейно-естетичну цінність Франкового перекладу трагедії класика давньогрецької драматургії. Після виходу на пенсію М. Білик творчо майже не працював, хворів. Помер 24 лютого 1970 року. Похований у Львові на 49 полі Личаківського кладовища [1].

Отже, Михайло Білик є видатною постаттю в історії українського суспільства та перекладачем, чий творчий надзвичайно важливий у літературі.

Список використаних джерел

1. Михайло Йосипович Білик // Календар літературних подій. URL: <https://sites.google.com/view/kalendarniikoshik/літературна-україна/лютий/28-лютого-народився-михайло-йосипович-білик>. – Дата звернення: 15 березня 2025 р.

2. Білик Михайло Йосипович / Р. І. Доценко // Енциклопедія Сучасної України/ Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2003. URL: <https://esu.com.ua/article-40065> (дата звернення: 15 березня 2025 р.).

3. Бучко Г. Про вивчення класичних мов філолога Михайла Білика/ Г. Бучко // Центр усної історії Львівського національного університету імені Івана Франка; за ред. В. Герун. URL: <http://oralhistory.lnu.edu.ua/personalii/hanna-buchko-pro-vyvchennia-klasychnykh-mov-filoloha-mykhayla-bilyka/> (дата звернення: 15 березня 2025 р.).

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Червінська І.

МЕДІАСОЦІАЛІЗАЦІЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ: ВИКЛИКИ
СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

5

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 1

**Сучасна сім'я в контексті викликів російсько-української війни
(2014 – 2025)**

Баранецька З, Сидорів В.

СТИЛІ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА
ФОРМУВАННЯ ХАРАКТЕРУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

8

Березовська Л.

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ БАТЬКІВ
В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

10

Гомонюк О., Ковальчук І.

ЗНАЧЕННЯ СІМ'Ї В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

13

Григоренко В., Рассказова О.

ВИКОРИСТАННЯ ЯКІСНИХ ТА КІЛЬКІСНИХ МЕТОДІВ У
ДОСЛІДЖЕННІ СОЦІАЛЬНИХ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ ДЛЯ
УКРАЇНСЬКИХ РОДИН

16

Дмитрук О., Сівак Н.

СТВОРЕННЯ СІМ'Ї ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

20

Жага А., Максимець Б.

ВОЛОДИМИР КОСТІВ ЯК ЗАЧИНATEЛЬ НАУКОВИХ ШКІЛ ІЗ
ПРОБЛЕМИ РОДИННОЇ ПЕДАГОГІКИ

23

Зозуляк-Случик Р., Голубош Г.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ

25

Кирста Н.

СОЦІАЛЬНО-АБІЛІТАЦІЙНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ ДІТЕЙ З
ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЧАСІ ВІЙНИ

27

Клепар М., Чінчой О.

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ЦІННОСТІ ТА ЖИТТЄВІ ПРІОРИТЕТИ СІМ'Ї:
ТРАНСФОРМАЦІЇ У СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКИХ РОДИН

30

Клоновський Ю.

АКТУАЛЬНІСТЬ ІДЕЙ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ,
ОБҐРУНТОВАНИХ ТЕОДОРОМ ЦЕКЛЕРОМ, В УМОВАХ
СЬОГОДЕННЯ

34

Кондур О., Радченко О.	
РОЛЬ СІМ'Ї ЯК СУБ'ЄКТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ	37
Кондур О., Шуригін К.	
ПАРТНЕРСТВО «РОДИНА – ПЕДАГОГ – ШКОЛА» ЯК СКЛАДОВА КУЛЬТУРИ ЯКОСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ	40
Кримчак Л.	
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ЖІНОК- ПЕРЕСЕЛЕНОК: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА ЧИННИКИ ВПЛИВУ	42
Лемко Г.	
ВПЛИВ СІМЕЙНОГО МІКРОСЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ	46
Лемко Г., Бровчук В.	
ВПЛИВ ВОЄННИХ ПОДІЙ НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ДІТЕЙ	49
Лисак А., Гавриленко Н.	
ПРИЙОМНА СІМ'Я – ПОЗИТИВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ	53
Михайлишин Р.	
СІМ'Я ТА РОДИНА ПРО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ: ЕТНОНАРОДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ	58
Огірко О.	
ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї	65
Петришин Р., Зелінська В.	
ОСОБЛИВОСТІ КВАЗІСІМЕЙНОЇ ФОРМИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ- СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ	71
Протас О.	
СОЦІАЛЬНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ	74
Протас О., Адамчук А.	
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УМОВАХ ВІЙНИ	76
Староста В.	
ПОГЛЯДИ СТУДЕНТІВ ПРО РОДИНУ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ	79
Тимків Л.	
ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХІВЦІВ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ПРОЦЕСІ КОНСУЛЬТУВАННЯ СІМЕЙ, ПОСТРАЖДАЛИХ УНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ	82
Тимків Л., Дрозд А.	
ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У СІМ'Ї	85
Ясточкіна І.	
СІМ'Я ЯК ДЖЕРЕЛО ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДИТИНИ	88

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 2

Розвиток соціальних послуг і сервісів в Україні та зарубіжжі

Архипова С., Загребельний Я. ІННОВАЦІЙНІ ПРОГРАМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ КОМБАТАНТІВ	92
Березан В. ЦИФРОВІ СЕРВІСИ ЯК НОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ В ПЕРІОД ВІЙНИ	94
Вознюк С. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ ЯК СУСПІЛЬНОГО ЯВИЩА	97
Ворошук О., Андрющенко П. РОЛЬ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	100
Ворошук О., Мазурик Т. ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ, ЩО УСКЛАДНЮЮТЬ АДАПТАЦІЮ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО УМОВ МИРНОГО ЖИТТЯ	103
Гриньків А. ВІД ІНТЕРНАТНОЇ СИСТЕМИ ДО «СІМЕЙНОЇ ДОМІВКИ»: ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ	108
Гуріч В., Сівак Н. ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО- ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ МЕШКАНЦЯМ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ (БІЛОЗЕРСЬКА СЕЛИЩНА ГРОМАДА ХЕРСОНСЬКОГО РАЙОНУ)	113
Дідух І., Собків О. ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТРЕБ ТА ПОСЛУГ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ВЕТЕРАНІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ РОДИН У КОЛОМИЙСЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ (ГО «СИЛА ГРОМАДИ»)	117
Зозуляк-Случик Р., Васишин М. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ, ЯКІ ОПІНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ	120
Зозуляк-Случик Р., Івасів Т. СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВІЛ-ІНФІКОВАНИМИ ТА ХВОРИМИ НА СНІД ЛЮДЬМИ	123
Зозуляк-Случик Р., Мицканюк Д. СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД РОДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ	126

Зозуляк-Случик Р., Онипченко О. МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ВЗАЄМОДІЯ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З РІЗНИМИ ГРУПАМИ КЛІЄНТІВ, ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД ВОЄННИХ ДІЙ	130
Зозуляк-Случик Р., Прокопів С. РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У СОЦІАЛЬНІЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА АДАПТАЦІЇ ВІЛ-ІНФІКОВАНИХ	132
Івженко І., Руссо К. ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ КООРДИНАЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ІНІЦІАТИВ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ВОЄННОГО ЧАСУ	135
Конончук А. СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ЯК СОЦІАЛЬНА ПОСЛУГА: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ЗМІСТОВІ ОСОБЛИВОСТІ	137
Котломанітова Г. ТЕРАПІЯ ПРИРОДНІМ СЕРЕДОВИЩЕМ У РОБОТІ З ОСОБАМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ	141
Кримчак Л., Пронь І. СПЕЦИФІКА ТА ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ	145
Лемко Г., Хомей І. ПРОФІЛАКТИКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ЯК ОДНА ІЗ СКЛАДОВИХ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	149
Лемко Г., Шиндак В. ФОРМИ ТА МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЯК ІНСТРУМЕНТИ РЕАБІЛІТАЦІЇ	152
Міхєєва О., Дума Ю. БЕЗБАР'ЄРНА КОМУНІКАЦІЯ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ: ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДЛЯ ВСІХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ	156
Міхєєва О., Запiтецький А. ЦЕНТРИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ: СУЧАСНИЙ СТАН, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ	159
Архипова С., Мкртичян Є. ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ В СОЦІАЛЬНІЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ	162
Олійник Р., Нагайчук Н. ТЕХНОЛОГІЇ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ КОНСУЛЬТУВАННЯ	164
Сабат Н., Захарчук Н. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ	167

Сабат Н. І., Сабат Н. В., Руда Н. ІНТЕГРАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ПРИЙМАЮЧІ ГРОМАДИ: РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ПОДОЛАННІ СОЦІАЛЬНОГО ВІДЧУЖЕННЯ	169
Нагайчук Н., Федоренко К. ОРГАНІЗАЦІЯ СПОЖИВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ	171
Ходак М., Мазурик Х. ДІЯЛЬНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ (НА ПРИКЛАДІ ПЕЧЕНІЖИНСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ)	174
Ходак М., Тодорук Ю. РЕФОРМА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ ДЕЛЯТИНСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ)	179
Чернецька Ю., Клочок О. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ДЛЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ	184

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 3

Методика і технологія соціально-педагогічної діяльності

Борисова Ю., Повстінь О. БУЛІНГ І КІБЕРБУЛІНГ У КОНТЕКСТІ НОВИХ СОЦІАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ	188
Ворощук О., Говдик В. ПРОФІЛАКТИКА ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ У ПІДЛІТКІВ	190
Ворощук О., Мельничук Д. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	193
Гончар Л. ПРОБЛЕМА ЗАПОБІГАННЯ І ПОДОЛАННЯ БУЛІНГУ СЕРЕД ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ У ЧАСІ ВІЙНИ	196
Дідух І., Неспляк О. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ВПО У КОНТЕКСТІ ПОДОЛАННЯ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИН	200
Жула Н. ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПІДГОТОВЦІ СУБ'ЄКТІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ	202

Зозуляк-Слущик Р., Вакуленко Б. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ЯК СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	206
Ворошук О., Шлемко М. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ У МОЛОДІЖНИХ ОБ'ЄДНАННЯХ	209
Ларіонова Н. ПРОБЛЕМИ СОЦІОСЕКСУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ПАРАПУБЕРТАТНОГО ВІКУ	212
Лемко Г., Брик О. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ	216
Лемко Г., Грицків А. МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ ДІТЬМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ	221
Лемко Г., Ступарик С. РОЛЬ ШКІЛЬНОГО ПСИХОЛОГА У ДОПОМОЗІ УЧНЯМ ВПО У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ	224
Михайлишин Г., Князюк В. СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНЯ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	227
Михайлишин Г., Осипов О. РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ ПІДЛІТКІВ	230
Михайлишин Г., Феєр Г. ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ СІМЕЙ, ЩО ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ	232
Міхєєва О. ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ	235
Петришин Р., Кирилюк В. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДИТЯЧОМУ ОЗДОРОВЧОМУ ЗАКЛАДІ	238
Петришин Р., Тинкалюк Л. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ДУХОВНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ	241
Протас О., Богдан Х. ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ	243

Пятківський Р. МОРАЛЬНИЙ КОМФОРТ РОБОТИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА	245
Сабат Н., Гуменів І. ВПЛИВ ВІЙНИ НА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ УСТАНОВОК СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	249
Сабат Н., Ілюк І. СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ	251
Сабат Н., Козловський М. ЗАКЛАДИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ	255
Сабат Н. І., Сабат Н. В., Мамалига А. ХАРАКТЕРИСТИКА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ	259
Соляник М. ПІДТРИМКА ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ	263
Тарасенко Н., Томорко В. ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ В СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ	265
Тимків Л., Копилук І. ЕДУКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В СІЛЬСЬКОМУ ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	268
Тимків Л., Тринога Н. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ ПІДЛІТКІВ – ПРЕДСТАВНИКІВ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР	270
Хлеб'як С. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ДЕСТРУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ	274
Чупандіна Г. ПРАВА ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ: ПОДОЛАННЯ ДИСКРИМІНАЦІЙНИХ БАР'ЄРІВ	277

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 4

Основні напрями підготовки фахівця в умовах суспільних реформ

Архипова С., Каменова Д. РОЗВИТОК SOFT SKILLS ЯК СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ	281
Бєлова І. НОВІ ПІДХОДИ ДО ДОПОМОГИ ВЕТЕРАНАМ В УКРАЇНІ: ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ	284

Гоцуляк К. ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГА В УМОВАХ РЕФОРМИ ОСВІТИ	287
Дідух І., Бобришева Н. ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ПІД ЧАС ВІЙНИ	290
Кецик-Зінченко У. ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ	293
Михайлишин Г., Галій Н. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У СФЕРІ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я: СУЧАСНІ ПІДХОДИ І ВИКЛИКИ	296
Михайлишин Г., Ковбас І. ФОРМУВАННЯ «SOFT SKILLS» У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ	300
Потапчук Т. В., Лисенко Н. В. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОБОТИ З СІМ'ЯМИ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ	303
Равлюк Т., Татарчук А. ІННОВАЦІЙНІ ОСВІТНІ ПРАКТИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ, АДАПТАЦІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ	305
Сидорів С., Сидорів Л. ІНКЛЮЗИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ФАКТОР РЕЗИЛЕНТНОСТІ СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ У ЗАКЛАДІ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ	308
Стамбульська Т., Сасюк Д. УЧИТЕЛЬ ЯК ЛІДЕР: РОЛЬ ПЕДАГОГА У ВИХОВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПЕРІОД ВІЙНИ	313
Суровцева І. РОЗРОБКА ОКРЕМИХ МОДУЛІВ З ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ» НА ОСНОВІ МУЗЕЙНИХ ДЖЕРЕЛ	315
Ткачівська І., Грушецька Н. SOFT SKILLS ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ	318

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 5

Захист і підтримка ментального здоров'я населення в умовах війни

Баранецька З. ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПЕДАГОГА В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	322

Бондар Т., Сівак Н. МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ	325
Верхоляк М., Топорівська Д. МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ТА ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА В УМОВАХ ВІЙНИ	328
Вінтоняк О. ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЗДОБУВАЧІВ І ВИКЛАДАЧІВ ФАХОВИХ ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖІВ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ВОЄННОГО ЧАСУ	332
Головчук О. БІБЛІОПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ЧИТАННЯ Й ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ВИБОРУ КНИГ УКРАЇНЦЯМИ	335
Костюк О. ПІДТРИМКА МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО ЧАСУ	338
Петришин Р. ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНУ «СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ» ЗА УМОВ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	343
Рассказова О., Кириченко С. ПРАКТИКИ ПЛЕКАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ДІТЕЙ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ	346
Цибуліна І. ПІДТРИМКА МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГУ	350

ДИСКУСІЙНА ПАНЕЛЬ 6

Міждисциплінарний дискурс у дослідженні соціальних проблем

Білавич Г., Кочержук І. ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	353
Дідух І., Бачинська С. ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ НА СТАВЛЕННЯ ДО СУСПІЛЬНИХ ПРОБЛЕМ	356
Ілійчук Л. ПРОБЛЕМА ДОСТУПНОСТІ ТА ЯКОСТІ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ	359
Кудярска Т., Стрілець В. РОЛЬ СІМ'Ї В СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	363
Лемко Г., Панчук В. ПРОФІЛАКТИКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ УЧНІВ- СПОРТСМЕНІВ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ	366

Лесів А., Максимець Б. ОСНОВНЕ ПРО ПЛАСТ У КАЛУШІ	369
Магаль Л., Максимець Б. КУЛЬТУРНИЙ ФРОНТ: ЯРОСЛАВ МАГАЛЬ ТА ЙОГО ВНЕСОК У ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ	371
Марусинець М. ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ФЕДЕРАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У РЕСПУБЛІЦІ ІРЛАНДІЯ	373
Оліяр М. СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	375
Сабат І. РОЗВИТОК ЖИТТЄВИХ І ТРУДОВИХ НАВИЧОК ШКОЛЯРІВ ЯК СКЛADOVA СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ	378
Сабат Н. ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ	381
Serman L., Serman T. THE ROLE OF ENGLISH LESSONS IN THE SOCIAL INTEGRATION OF DISPLACED STUDENTS IN UKRAINE	383
Снітовська О. ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ЗАРУБІЖЖІ В ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ КОМПАРАТИВІСТИКИ	386
Цап Я., Максимець Б. МИХАЙЛО БІЛИК ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДИ	389

Наукове видання

Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖЖІ**

**CURRENT TRENDS OF THE SOCIAL WORK DEVELOPMENT
IN UKRAINE AND ABROAD**

Статті друкуються в авторській редакції.

Матеріали зверстано з електронних носіїв, наданих авторами публікацій.

Відповідальність за зміст тез несуть автори публікацій.

Формат 60x84 1/16. Папір офсетний

Друк цифровий

Гарнітура Times New Roman

Умовн. друк. арк. 23,37

Наклад 100 прим.

Видавництво

«НАІР»

Івано-Франківськ, Симоненка, 1

(0342) 50-57-82, 0504336793

email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції № 4191 від 12.11.2011 р.

